

294555714

101 København kommune

MAG

HISTORISKE MEDDELELSER
OM
K Ø B E N H A V N

UDGIVNE AF
KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE

VED
SVEND AAKJÆR
KONST. STADSARKIVAR

FJERDE RÆKKE · I. BIND

HÆFTE 1—2

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

1947

ORGAN FOR
SELSKAB FOR STADEN KØBENHAVNS
HISTORIE OG TOPOGRAFI

HISTORISKE MEDDELELSER
OM
K Ø B E N H A V N

HISTORISKE MEDDELELSER
OM
K Ø B E N H A V N

UDGIVNE AF
KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE
VED
SVEND AAKJÆR
STADSARKIVAR

FJERDE RÆKKE · I. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

1947—49

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER
HOVEDBIBLIOTEKET

09905

Sl. 89

4. nr. del

7

ORGAN FOR
SELSKAB FOR STADEN KØBENHAVNS
HISTORIE OG TOPOGRAFI.

(K.B.)

INDHOLD

AFHANDLINGER M. M.	Side
Oberstløjtnant <i>Chr. Bokkenheuser</i> : Victor Krohn. Kastelets historieskriver. 2. december 1859—17. juli 1946	121
Arkitekt <i>Charles Christensen</i> : Topografi og videnskab. Nogle betragtninger	125
Bibliotekar, dr. phil. <i>Albert Fabritius</i> : Lidt om Københavns handel 1660—1680. En forstudie	349
Museumsinspektør, mag. art. <i>Chr. Axel Jensen</i> : Københavns bymuseum 1945. Forord	256
Arkivfuldmægtig, cand. mag. <i>Else Margrethe Kjerrumgaard-Jørgensen</i> : Københavnsk cyklisme i det 19. århundredes slutning.	
I. Cyklen	53
II. Cyklisterne	64
III. Cyklen i erhvervslivet	176
IV. Cyklen i trafikken	202
V. Væddeløbssporten	396
VI. Frihjulet	451
Dr. phil. <i>Torben Krogh</i> : Fra Bergs hus i Læderstræde til Komediehuset på Kongens Nytorv	457
Gymnastikinspektør, oberstløjtnant <i>H. P. Langkilde</i> : Holmens provstegård	1
Cand. mag. <i>Knud A. Larsen</i> : Bopladsfund fra stenalderen på Frederiksholm	137
Museumsinspektør <i>Steffen Linvald</i> : Københavns bymuseum 1945	257
— Stockholms stadsmuseum. En redegørelse for dets tilblivelse, indretning og arbejdsmark. En sammenligning med Københavns bymuseum	276
— Københavns bymuseum 1946 og 1947. Erhvervelser og iagttagelser	586

	Side
Dr. phil. <i>Georg Nørregaard</i> : Fælles værkstedsregler i jern- industrien	567
Redaktionssekretær, cand. polit. <i>Ernst Priemé</i> : De indvandrede skrædere. Træk af det københavnske skræderlavs historie	626
Arkitekt <i>Alexis J. Prior</i> : En atelierbygning for malere og bil- ledhuggere. Bredgade nr. 33	10
Borgmester <i>Arne Sundbo</i> : Generalmajor H. U. Ramsing. 13. marts 1868—20. januar 1946	117
Museumsdirektør, dr. phil. <i>Helge Søgaard</i> : Danmarks gamle hovedstad	555
Direktør f. Direkt. f. stadens alm. øvrighedsforretninger, cand. jur. <i>Sigurd Thorsen</i> : Københavns vagtværn 1944—1945 ...	313
— Det kgl. Opfostringshus og Den Thorupske Stiftelse før og nu	609
Overlæge, dr. med. <i>Fr. Tobiesen</i> : Om Caroline Amalie Thielo. III	604

SMASTYKKER

1. Et Nyboderhjem fra 1840'erne. Af museumsinspektør <i>Sigvard Skov</i>	131
2, 4—7. Af en politimands dagbog. Af <i>J. C. S.</i>	133, 309, 454, 606, 665
3. Om Carl Baggers københavnske logiværtinde. Madam Do- rothea Koefoed. Af kontorchef <i>H. G. Olrik</i>	303

BILLEDFORTEGNELSE

	Side
Skitse, der viser beliggenheden af Holmens provstegård i forhold til naboejendommene	3
Skitse over Holmens provstegårds underste etage	5
Bredgade nr. 33	11
H. P. Prior	13
Atelier i haven til Bredgade nr. 33	14
Kort over Bredgade nr. 33	17
Lauritz Prior	20
Carl Bloch	22
Vilhelm Petersen	23
Lauritz Prior: Forarbejder til relieffer til atelierbygning i Bredgade nr. 33	27
Ludvig Abelin Schou	31
Atelierbygning i Bredgade nr. 33 i 1886	34
Anton Dorph	36
Kort over Bredgade nr. 33 med omgivelser ca. 1870	43
Carl Bloch: Konen med spurvene. Maleri 1886	45
P. S. Krøyer: Musik i atelieret. Maleri	47
Gårdinteriør fra Bredgade nr. 33 omkr. 1870	50
Laur. Prior: H. P. Prior. Buste 1876	51
Safety, Humber med krydsstel og massive ringe	54
Safety, Humber med diamond-stel og luftringe	55
Damecykledragter 1895	79
Tegning af cyklist og fodgænger. 1895	83
Jens Lund: Cyklende blomst. 1899	84
J. Lübschitz: Sportsmænd i skoven. Maleri 1886	111
Omslaget til „Byens Fædre eller Sommerrevyen 1895“	113
Paul Fischer: Tegning i Klods-Hans nov. 1900	115
Generalmajor H. U. Ramsing	117
Oversergent Victor Krohn	121
Københavns segl 1296	125
Marie Thomsen: Nyboderstue. Tegning	132

	Side
Kort over Frederiksholm med angivelse af steder, hvor der er gjort stenalderfund	143
Plan over den udgravede del af stenalderboplads på Frederiksholm	147
Snit gennem stenalderboplads på Frederiksholm	149
Stenalderredskaber fra Frederiksholm (Ertebøllekultur)	151
Stenalderredskaber fra Frederiksholm (Dolktid)	159
Kort over bopladsudgravning på Frederiksholm	167
Kort over boplads på Frederiksholm	168
Stenalderredskaber fra Frederiksholm (Dolktid)	171
Brudstykke af økse fundet på Frederiksholm	172
Spiralarmring af bronze fra Frederiksholm	173
Bronzebeslag til bælte fra Frederiksholm	174
Brudstykke af støbeform fra Frederiksholm	175
Alfred Schmidt: Fra cykeludstillingen 1897	198
Alfred Schmidt: Velodrom på cykeludstillingen 1897	200
Emil Staal	225
Bicyklisten i Tivoli i begyndelsen af firserne	231
Oscar Hansen	238
Krudttårnsekspllosionen på Østervold 1779. Akvarel	259
Borgervæbningsparade på Kongens Nytorv ca. 1770. Akvarel ...	261
H. G. F. Holm: Rygård på Bernstorffsvej. Akvarel ca. 1830 ...	263
Thorvald Niss: Hjørnet af Vestervoldgade og Ny Kongensgade. Maleri ca. 1890	265
Malerlavets skænekande fra 1777	270
Tallerken fra Fourniers fabrik	271
Stockholms stadsmuseum	277
Trappeparti fra Stockholms stadsmuseum	279
Stadsantikvariens kontor. Stockholms stadsmuseum	281
Trappeparti fra Stockholms stadsmuseum	283
Interiører fra Stockholms stadsmuseum	285, 287, 289, 290
Stockholms stadsmuseums billedarkiv	292
Karreen Cepheus før sanering	295
Karreen Cepheus efter sanering	297
Omvisning i Stockholms stadsmuseum	301
Vægterkorpset i funktion	319
Ledende vagtværnsfolk	323
Vagtværnspatrøille	335
D. B. C.s første bane i Ordrup	399
Damecykleløb 1898	401
Lisette og Carl Ingeman-Petersen	403
Søstrene Thorup	405

	Side
Triplet	407
Christian Ingeman-Petersen	408
Johanne Jørgensen	413
Stjerneløbets rute 1895	447
Susanne Lindberg	449
Peter Cramer: Titelkobber til „Mariane eller det frie Val“. 1757	457
Kopi af det ældste Dannebrog	586
Heinrich Buntzen: Winstrups mølle. Maleri 1829	589
Edvard Lehmann: Gadescene ved fakkelskin. Maleri 1834	592
A. W. Boesen: Udsigt over Ravelinen og Glaciset uden for Nørreport. Maleri 1837	594
Udsigt over det gamle banegårdsterræn. Maleri ca. 1875—80 ...	596
P. Rostrup Bøyesen: Parti fra Borups Allé. Maleri ca. 1920	598
Knud Raaschou-Nielsen: Den tyske flygtningelejr på Kløvermarken. Maleri 1947	599
I. C. Conradi: Projekt til Opfostringshuset	609
Tallotteriet trækkes	617

HOLMENS PROVSTEGAARD

Af H. P. LANGKILDE

Paa ældre Billeder af Kongens Nytorv¹ vil man paa det Sted, hvor nu Erichsens Palais (Handelsbankens Hovedkontor) ligger, finde en anselig Bygning, der har Facade mod Holmens Revier og Gavlen mod Torvet, mens en noget lavere Tværbygning strækker sig fra Hovedfløjen over til Laksegade.

De forskellige Billeder stemmer ikke helt overens med Hensyn til Anbringelsen af Porte og Vinduesrækker, men det Hovedindtryk, de giver, er overalt det samme: en Bygning af ret prunkløst Ydre, men af saa anseligt Format, at den nødvendigvis maatte falde i Øjnene, naar man fra Torvets nordlige Del vendte Blikket mod Syd, mod Charlottenborgsiden.

Bygningen kaldtes „Arent Berntsens² Gaard“ og var bygget omkring Midten af det 17. Aarhundrede. Der var egentlig to Gaarde, sammenbygget til et firlænget Komplex. I Grundtaksten af 1668 staar de anført som en Enhed under Ejeren Arent Berntsens Navn blandt Bygninger ved „Gammell Øster wold“, men Grundtaksten 1689 viser os Ejendommen delt i 2: den nordligste og

1) Af saadanne Billeder tillægger Sagkundskaben i øvrigt kun to selvstændig Værdi: et Stik fra det 18. Aarhundredes Begyndelse af *Marselis* og et fra 1750 af *Johan Jacob Bruun*.

2) A. B., Forfatteren af „Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed“, var en lang Aarrække Byskriver og senere Raadmand i Kbh.

største Del er af Arent Berntsens Enke afhændet til Kammeradvokat Suckow, mens den sydlige Del er blevet *Embedsbolig for Holmens Provst*.³

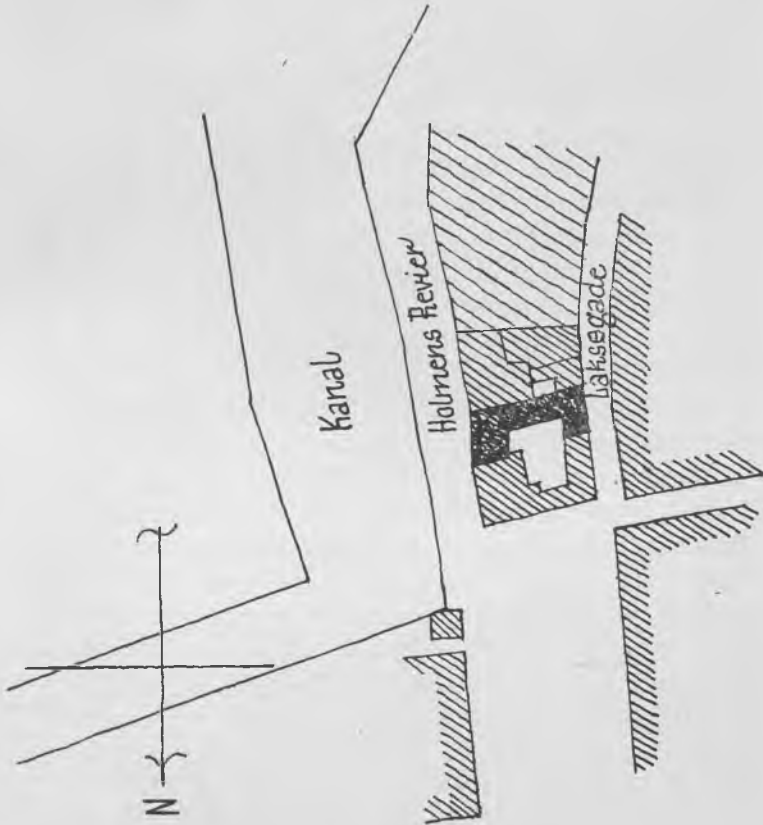
Præsterne ved Holmens Kirke havde lige fra deres Embeders Oprettelse „nydt fri Vaaning iblandt Hs. Maje-stæts Skippere“, altsaa boet frit et Sted i Skipperkvarteret Nord for Kirken. Ved Skøde af 23. Juni 1687 blev den ovenfor nævnte sydlige Del af Arent Berntsens Gaard Kirkens Ejendom og kom derefter til at tjene som Bolig for Holmens Provst lige til 1795, da den sammen med hele det omliggende Kvarter gik til Grunde under den store Ildebrand. Efter denne blev Ejendommens Grund tillige med de tilstødende Grunde købt af Storkøbmanden Erich Erichsen, og senere Billeder af Kongens Nytorv viser os hans Palais, et af Harsdorffs smukkeste Arbejder, liggende paa det Sted, hvor Arent Berntsens Gaard forhen laa.⁴

Provstegaarden havde en omtrent 19 Alen lang Fløj paa 3 Stokværk mod Holmens Revier, en noget lavere Mellembygning vinkelret paa Forhuset, samt en lav Bagbygning mod Laksegade. Gaardspladsen, som begrænsedes af disse 3 Fløje, var skilt fra den, der hørte til Naboejendommen mod Nord, ved et Plankeværk. Mod Syd var Provstegaardens Fløje tæt sammenbyggede med de der liggende Naboejendomme, og kun paa et omtrent 8 Alen langt Stykke stødte Mellembygningen op til en lille Gaardsplads, der hørte til Naboejendommen mod Laksegade. Det var dog kun i øverste Stokværk, at Provsteboligen fik Lys fra denne Side, og i det hele falder det

³) Kbh.s Diplom. II, S. 812. — III, S. 675. — Ramsing: Kbh.s Ejendomme, Øster Kv., S. 164. — Bobé: Bremerholms Kirke og Menighed, S. 144.

⁴) Matrikel-Numrene Øster Kvarter 404, 405 (Provstegaarden), 406 samt 312 blev slaaet sammen til een Grund, der ved Ommatrikuleringen 1806 fik Nr. 264.

straks i Øjnene, naar man ser paa Grundplanen, at dette maa have været en Bolig, i hvis Stuer Solen næsten aldrig naaede ind. Fløjen mod Revieren kan have faaet lidt

Skitse, der viser Beliggenheden af Holmens Provstegaard i Forhold til Nabojendommene. Provstegaarden sort.

Morgensol, Fløjen mod Laksegade lidt Eftermiddagssol — næppe meget, da Genboejendommen i det smalle Stræde maa have skygget, saa snart Solen kom lavt paa Himlen. I øvrigt laa de Rum, hvor Beboerne sædvanlig

opholdt sig, i Mellembygningen, og her faldt der saa at sige aldrig en Solstraale; — da Naboen mod Nord 1777 rev Plankeværket ned og gav sig til at opføre en betydelig højere Mur, forudsaa Provst Hee med Beklagelse, at fra nu af vilde man i Vintermaanederne næppe kunne undvære kunstigt Lys ret mange af Dagens Timer.⁵

En nøjagtig Beskrivelse af Provstegaardens Indretning findes vistnok ikke. Ved flere Lejligheder, saaledes kort efter den ovennævnte Murs Opførelse, vides der at være foretaget Synsforretninger paa Ejendommen; men skriftlige Redegørelser fra disse Forretninger synes ikke at være opbevaret. I Holmens Provstis Arkiv⁶ findes der imidlertid et „Inventarium over Sogne Præsten Magister Corfitz Schurmans nu iboende Kierke Residentz ... indrettet og forfattet 7 July Anno 1722“.

Det er ikke nogen egentlig Beskrivelse af Bygningen, men gaar særlig ud paa at faa opregnet, hvad der findes af mer eller mindre nagelfast Tilbehør, derunder Laase, Nøgler, Skodder, Kakkellovne o. l. Stuernes indbyrdes Beliggenhed og Vinduernes Anbringelse er dog antydet, og naar man kender Grundplanen, kan man nogenlunde sikkert indtegne Skillerrummene og derved faa Inddelingen i Rum frem, og det Billede, der saaledes fremkommer, kan man til en vis Grad kontrollere Rigtigheden af ved Hjælp af et lignende „Inventarium“, der er udfærdiget paa Kirkeværgens Foranledning efter en Reparation af Bygningen i 1760.⁷

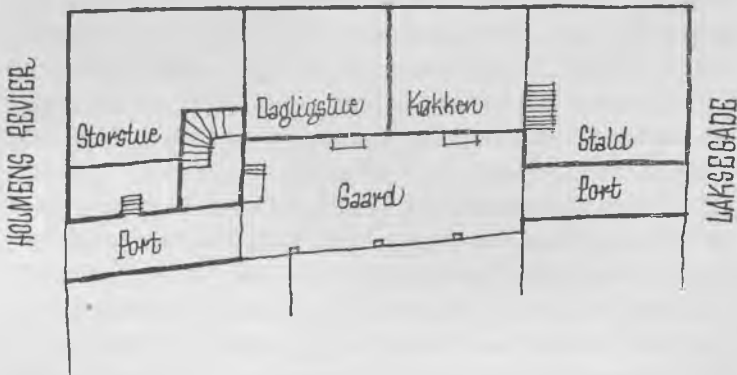
Det følgende er et Forsøg paa at tegne et Billede af den gamle Provstegaard; det følger af den Maade, hvorpaa dette Billede er blevet til, at det meget vel kan afvige en Del fra Virkeligheden, hvad Enkeltheder angaar.

5) Admiralitets-Kollegiets indkomne Sager 1777. Nr. 272.

6) Pakke VII, Fascikel 24 (Landsarkivet).

7) Kirkeinspektionens Arkiv, Holmens Kirke (Landsarkivet).

Indgangen til Provstegaarden var gennem Porten fra Holmens Revier, der var desuden en Trappe ned til en Kælderør, men ingen særlig Hoveddør ind til Lejligheden. Kælderen strakte sig under hele Forhuset (undtagen Portrummet) og under det meste af Mellembygningen, hvorfra der var Opgang til Gaarden. Inde i Portrummet var der en lille Trappe op til Storstuen, der ind-

Skitse over Rummenes Beliggenhed i underste Etage. Syd opad.

tog største Delen af 1. Etage i Gadefløjen, men den egentlige Indgang til Lejligheden var inde i Gaarden. Her førte en Stentrappe op til Indgangsdøren i Hovedfløjens Bagside, og inden for denne Dør var der en Forstue med italiensk Trappe op til de øvre Stokværk og med Nedgang til Kælderen. Af ovennævnte Storstue var den Ende, der laa nærmest Porten, afdelt fra den øvrige Del ved et Træskillerum, og det lille Værelse, som derved fremkom, synes at have været Provstens Embedskontor, hvor han modtog Folk fra Sognet; Indgangen fra Portrummet var øjensynlig beregnet paa Besøg af den Art. Provstens Studerekammer laa, som vi skal se, andet Steds.

Fra Forstuen førte der Dør ind til Storstuen og til Dagligstuen, der laa i Sidebygningen; i denne laa endvidere Køkkenet, hvorfra der var en lav Trappe ud til Gaarden. Bagbygningen optoges helt af en Port ud til Laksegade og af Stalden. Denne, der havde Plads til 3 Heste og desuden rummede et Par Nødtøftshuse og „et lidet Skarnhus“, maa med sin Stank og sine Fluere have været en ubehagelig Nabo for Køkkenet. Fra Stalden førte en Trappe op til Beboelsesrummene i Sidebygningens 2. Etage, og desuden førte en Stige op til Høloftet og til et Par Smaakamre, hvor Kusken og Tjeneren sov.

I Gaarden fandtes en Pumpe „med Vand fra Holmens Hovedrende“ samt et Hønsehus, der var anbragt lige ved Porten til Laksegade.

Vi gaar nu atter frem til Forhuset mod Revieren. Over Portrummet var der et Par lavloftede Smaakamre, hvoraf det ene var Provstens „Studiekammer“; en stejl Trappe førte ned til Kontoret i 1. Etage. I øvrigt optages 2. Etage her af „den store Sal“ nærmest Porten og et lidet Kammer i modsat Ende, samt af en Forstue mod Gaarden, lige over den underste Forstue og ligesom den rummende Trappen. I Mellembygningen laa Sovekammeret (lige over Dagligstuen, men vistnok større end denne). Man har Indtryk af, at dette Rum blev benyttet som Opholdsrum for Familien og som Spisestue; der findes en liden Skænk, og et lille Køkken er anbragt lige ved Siden af. Dets mangesidede Anvendelse fremgaar ogsaa af, at der findes „et afdelt Contoir i bemeldte Sovekammer“. Køkkenet har et Fyrsted, „vel ved Magt“, og en Ovn, der er muret ind i det efterfølgende Rum, Ammestuen, og det er følgelig ikke blot, hvad vi vilde kalde et „Tekøkken“; Forholdet har vistnok været det, at det nederste, større Køkken mere har haft Karakteren af et Bryggers og Vaskehus, medens det lille Køkken har været brugt til Madlavningen. Fra dette mindre Køkken

kommer vi til de to sidste Rum i Mellembygningen; det er Ammestuen og Rullestuen, de er adskilt ved en smal Korridor, hvori Trappen fra Stalden munder ud. Bagbygningens øverste Rum er tidligere nævnt.

Tredie Etage optages af forskellige Kamre, hvis Anvendelse ikke er nærmere angivet; et af dem, beliggende i Mellembygningen over Sovekamret, kaldes dog udtrykkelig *Skolen*, hvorved maa forstaas det Kammer, hvor Husinformatoren underviste Familiens og muligvis enkelte andre Familiens Børn. Og endelig findes der øverst oppe udstrakte Loftsrums med Luger, Udliggere og Tridseværk ud mod de to Gader. Ulemperne ved den tætte Sammenbygning med Naboerne mod Syd gør sig heroppe gældende ved, at det har været nødvendigt at skaffe Regnvandet fra de sammenstødende Tagflader Afløb ad en Trærende *tværs gennem* Huset!

Inventariet fra 1722 giver en Del Oplysninger om Stuerne Forsyning med Kakkellovne samt om deres Udsmykning. De større Opholdsrum har Vindovn, Ammestuen Bilægger. I Storstuen er der et højt Træpanel, gult anstrøget med sorte Lister, i Dagligstuen er Farven blaa, og i den store Sal i 2. Etage er Væggene beklædt med „Japanisch Malede Tapeserier“. Provstens Studerekammer har grønmalet Lærred paa Væggene og lavt Fodpanel; det samme er Tilfældet med Sovekamret, der desuden er forsynet med en „Alakaabe (Alkove) med 2de smaa Tralie døre fore, smuck malet“.

Udvendig paa begge Portene er der en Klaphammer til at banke paa med; paa Hovedporten mod Holmens Revier har Hammeren Form som en stor Ring i Lighed med, hvad man endnu ser paa engelske Huse; men desuden er der, vel sagtens som en Imødekommenhed over for en mere moderne Skik, ophængt en Metalklokke i Porten, som betjenes ved en udenpaa anbragt Jernstang med tilhæftet Klokkestreng.

De nederste Vinduer mod Holmens Revier er forsynet med solide Skodder.

Saaledes ser Provstegaarden ud paa Holbergs Tid; der er Plads nok, men den er daarlig udnyttet, og der er kun ringe Bekvemmelighed og Hygge. 1760 blev der, som allerede nævnt, foretaget en grundig Reparation og delvis Ombygning, og det ved den Lejlighed udfærdigede Inventarium indeholder adskilligt, der antyder, at en ny Tid med større Krav har gjort sig gældende. Værelsernes Udsmykning er betydelig mere forfinet, og flere Rum er inddraget i den egentlige Beboelseslejlighed. Hele den bageste Del af Bygningen er omkalfatret. Over Porten til Holmens Revier er anbragt „fire Jernarme at lægge Brædder paa som til en liden Altane“, og ved Bolværket mod Kanalen lige over for Porten er der en lukket Nedgangstrappe til en *Baadebro* — det var jo ikke alle Provstens udendørs Forretninger, der gjorde det muligt for ham at benytte Heste og Vogn.

I den istandsatte og moderniserede Provstegaard finder vi en nymodens Indretning anvendt indtil Overdrivelse: det er Rullegardiner „med Tridse og Snor“; selv for Indgangen til den nyindrettede Vognremise i Bagbygningen er der anbragt et saadant bevægeligt Forhæng!

Men alle Bestræbelser for at modernisere den gamle Provstegaard har kun kunnet give mangelfulde Resultater. Den var bygget som Købmandsgaard og kunde aldrig blive et tilfredsstillende Beboelseshus; selve dens Placering i Forhold til Verdenhjørnerne gjorde det umuligt. Man kan maaske synes, at Omgivelserne maa have haft et ganske frisk Præg: lige uden for Forhuset Kanalen og paa den anden Side af den det travle Liv paa Holmen. Men med Friskheden har det vistnok i Virkelig-

heden været saa som saa; Rawert⁸ bemærker i Forbindelse med Forslaget om at flytte Husrækken længere tilbage efter Branden, at det næppe kunde være nogen Skade til at komme den stinkende Kanal paa lidt større Afstand!

Da Ildflagerne fra den brændende „Dellehave“ d. 5. Juli 1795 sprang over Kanalen og slog ned over Arent Berntsens gamle Gaard, var det en stærkt forældet Bygning, der gik til Grunde. Den Embedsbolig, Holmens Provst mistede, trængte til en Afløser. Skade kun, at den ikke fik det!

⁸) Rawert: Udførlig Beretning om ... den store Ildebrand, Kbh. 1800, jfr. O. Nielsen: Kbh.s Hist. VI, S. 356.

EN ATELIERBYGNING FOR MALERE OG BILLEDHUGGERE

Bredgade Nr. 33

AF ALEXIS J. PRIOR

I stille Ubemærkethed skjuler der sig i Gaarden til Bredgade Nr. 33 — skraas overfor St. Annæ Plads — en stor monumental *Atelierbygning* for Malere og Billedhuggere, opført 1865—66, nu dog delvis anvendt til Lagerbygning og fordømt til Nedrivning og Udslettelse, hvis „Saneringsplanen af 1942“ for Adelgade—Borgergade-Kvarteret skulde blive gennemført i sit fulde Omfang, hvad meget tyder paa. Et af Planens Programpunkter omfatter som bekendt en Videreførelse af Pladsen med de grønne Træer, en Tanke, der dog langt fra har vundet udelte Bifald i Offentligheden.

Bygningen har i Tidens Løb, langt op igennem Aarene, afgivet udmærkede og stærkt efterspurgte Arbejdsrum for en Række af Danmarks betydeligste Malere og Billedhuggere. Paa Grund af dette sit Formaal mener jeg, at denne, ved sin Størrelse og Udformning tillige ret usædvanlige Bygning, kan fortjene at gøres til Genstand for nogle Undersøgelser, der her skal forsøges fremstillede paa Grundlag af samtidige Breve og andre Kilder.

Hele den oprindelige Ejendom, tidligere Norgesgade Nr. 190, nu Bredgade 33, købes i Aaret 1850 af den da kendte Grosserer og Dampskibsreder Hans Peter Prior,

der i Oktober samme Aar flytter hertil med sin Familie fra Strandgade paa Christianshavn, for her tillige, i en

Bredgade Nr. 33.
Fot. 1894 af Forf.

for ham bekvem Nærhed af Kvæsthusbroen, at indrette Hovedkontoret for sin efterhaanden voksende og meget betydelige indenrigske Dampskibsfart.

H. P. Prior fødtes 1813 i Nakskov, hvor Faderen var

Skomager og sad i yderst smaa Kaar. Kun fjorten Aar gammel og endnu før sin Konfirmation blev Sønnen sendt ud for at klare sig selv og blev sat i Købmandslære i Stege. Her oparbejdede han derefter en Købmandshandel, men følte sig snart utilfreds med de smaa Forhold, og flyttede 1847 med Hustru og Børn til København, hvor han slog ind paa Drift af Dampskibe og i Løbet af faa Aar drev denne sin nye Virksomhed frem til et Rederi af meget betydeligt Omfang.¹

Den nyerhvervede Ejendom bestod oprindeligt af en meget smuk, senere flere Gange ombygget Hovedbygning mod Gaden, med store herskabelige Lejligheder, sammenbygget med en Sidefløj indeholdende Køkkener og „Domestikværelser“, som det dengang hed. Bygningerne var opførte 1793 af Skibskaptajn Ole Giødesen og Tømrermester Andr. Hallander og formentlig tegnede af sidstnævnte, der bl. a. udpeges som Arkitekt for den endnu velbevarede og uforvanskede Bygning Amaliegade 49, Hjørnet af Toldbodvej. Slægtskabet mellem disse to Bygninger er uomtvisteligt.

Grundstykket var en Have-Parcel af en til Greve Gyldensteens Palæ hørende Grund, der i det hele omfattede nuv. Bredgade Nr. 33, 35 og 37 (Hotel Phønix), samt flere tilstødende Ejendomme mod Dr. Tværgade. Det for Bredgade 33's Vedkommende meget uregelmæssige Grundstykke blev af Arkitekten udnyttet paa smukkeste Maade, saaledes at der fremstod en rummelig, rektangulær Forgaard med Indkørsel til en mindre Sidegaard med Stalde og Vognport, og i Resten af den meget dybe Grund blev anlagt en Have, hvor den her omhandlede Atelierbygning senere skulde finde sin Plads.

Prior var en meget foretagsom, energisk og initiativrig Mand, altid opfyldt af Ideer og Projekter. Han

¹) Om H. P. P. se bl. a.: Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg. Aarbo 1944.

H. P. Prior.
Fotografi 1864.

elskede at sætte Arbejder igang — Havneanlægget ved Tuborg, tidl. kaldet „Priors Havn“ er et Eksempel herpaa. Havde først en Plan bidt sig fast hos ham, forstod han altid at gennemføre den uden lang Tøven eller Betænkning, selv om Udsigt til personlig Gevinst ikke var

Atelieret i Haven til Bredgade 33. Indrettet 1862.
Fot. Budtz Müller & Co.

tilstede, som Tilfældet var med Ateliererne, hvor hans Motiv udelukkende skyldtes rent ideelle Synspunkter.

Ideen til et Kunstnerhus opstod i øvrigt paa naturlig Maade hos ham, idet en Søn, Lauritz Prior (1840—79), var blevet uddannet til Billedhugger, først paa H. V. Bisens Atelier og derefter paa Kunstakademiet, 1857—60.

I København var Savnet af gode rummelige Ateliers — ja Atelierer overhovedet — paa den Tid stort. Maleren Otto Bache skriver i sine Erindringer: „Der var dengang [1861] ikke eet rigtigt Atelier i Kjøbenhavn, Marstrand

malede sin store Nadvere i et Værelse paa Charlottenborg, og Carl Bloch malede herlige Billeder paa en Kvist. Først et Par Aar senere byggede Prior de store Ateliers i Bredgade“.

For at hjælpe Sønnen med Arbejdsrum havde Faderen allerede 1862 indrettet et Atelier for ham i Ejendommens Staldlænge, hvor der ved en mindre Ombygning fremstod et i øvrigt udmærket og velegnet Rum, med god Loftshøjde og stort nordvendt Vindue, samt et Værelse for Model og med Indgang fra Haven. Dette Atelier bevarede i en længere Aarrække, ogsaa efter at den store Nybygning var blevet færdig og taget i Brug.

Gennem sin Søn havde Prior lært en Del Kunstnere at kende, bl. a. Malerne Carl Bloch og Henrik Olrik. Sidstnævnte udførte Portrætter af ham og hans Hustru i 1864 og 65, og han har utvivlsomt saavel fra disse, som ogsaa andre Kunstnere, hørt Beklagelser over Savnet af gode Arbejdsrum.

Første Gang, Tanken om en ny større selvstændig Atelierbygning omtales af H. P. Prior, er i et Brev fra Januar 1865 til Sønnen, der da opholder sig i Rom, hvor han arbejder Dør om Dør med Vennen Walther Runeberg og Svenskeren, Billedhugger Kjellberg i tre sammenbyggede Ateliers. Prior skriver: „Jeg har fremdeles lidt Speculation om at rydde alle Træerne, Smaabygningerne etc. bort fra Baggaarden, og til Sommer opføre en større Atelierbygning dernede, i hvis underste Locale Du kunde faa et Atelier større end Bissens er. Ovenpaa og paa Sidebygningen [til Hovedbygningen] vilde jeg indrette et Par gode Maleratelierer, som her er stor Trang for“.²

Prior skriver videre, at han vil raadføre sig med Maleren Olrik om Valg af Arkitekt, for saa sammen med denne at forberede Sagen, der derefter vil blive forelagt

²) Den omtalte Beliggenhed er paa Planen S. 17 markeret ved punkteret Omrids.

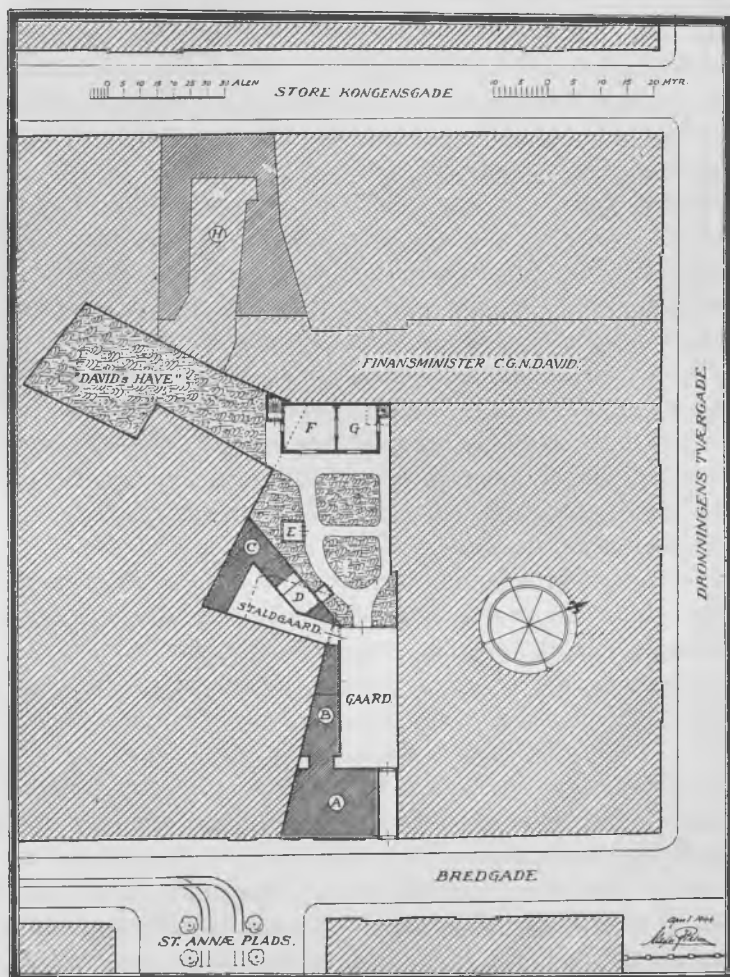
Sønnen til Godkendelse, og tilføjer —: „Du kan sige Bloch [der ligeledes opholdt sig i Rom], at han maaske kan faa et godt Atelier naar han kommer hjem“, og „tag ham med paa Raad“ angaaende Størrelse og Indretning. Planen vil dog ikke komme til Udførelse, skriver han videre, før Sønnen i Løbet af Sommeren 1865 kommer hjem, og tilføjer, at han regner med, at han afvekslende skal kunne arbejde i Rom og København, „som han selv ønsker det“ — i Sandhed et herligt Fremtidsperspektiv at se hen til for en ung Kunstner paa fireogtyve Aar!

Selvsagt er Lauritz Prior og Bloch begge glade ved disse skønne Udsigter, og Manglen af et Atelier har — efter eget Sigende — længe afholdt den sidstnævnte fra at vende hjem, trods hans store Længsel derefter. Sønnen afventer nu et Arkitektudkast, til hvilket han saa vil give Raad og Anvisninger, navnlig med Hensyn til Lysforhold, Birum m. m.

Priors oprindelige Tanke var desuden at tilbygge *Beboelsesrum* for Kunstnere oven paa den Del af Staldbygningen, der ikke berørtes af Projektet, men denne Plan opgives dog senere som værende for vidtløftig.

Paa dette Tidspunkt — Februar 1865 — udvider Prior sin Ejendom i Bredgade ved at købe et tilstødende Grundstykke paa 1772 Kvadratalen af Finansminister C. N. David, hvis Ejendom, Dr. Tværgade Nr. 7 (Matr. Nr. 274), strakte sig ind med en ubebygget Havegrund af højst uregelmæssig Form, bag om og Vest for Priors Have. Motivet til dette Køb staar i Forbindelse med en Plan, han havde, om yderligere at erhverve en Ejendom i St. Kongensgade, og tilslutte denne Bredgade 33, hvad det da ogsaa faa Aar senere lykkedes ham at gennemføre. Med dette for Øje ønsker han nu at holde denne nye Havegrund fri til senere Disposition, hvor den skal danne et Forbindelsesled til St. Kongensgade-Grundene.

Som det skal vise sig, kommer denne „Davids Have“

Atelierbygningen, Bredgade Nr. 33.

Opført af H. P. Prior 1865—66.

- A. Forbygning. — B. Sidebygning. — C. Stalde og Vognport. —
 D. Gl. Atelier, indrettet 1862. — E. Have-Pavillon. — F. Søndre
 Atelier. — G. Nordre Atelier. — H. St. Kongensgade 40.

alligevel til at spille en Rolle for den nye Atelierbygning, der i sidste Instans beslaglægger en mindre Del af den.

Der udveksles nu Breve mellem Fader og Søn med Planer og Skitser til den nye Bygning, men nogen Arkitekt synes ikke at have medvirket i København ved disse forberedende Arbejder.

Netop paa dette samme Tidspunkt opholdt den unge lovende Arkitekt — senere Professor — Vilh. Petersen sig i Rom, medens han var ude paa en længere Studierejse. Lauritz Prior kender ham i Forvejen fra deres fælles Studietid paa Akademiet i København, hvor han har lært at sætte stor Pris paa ham, baade som Menne-ske og som Kunstner. Han skriver til Faderen: „det er en Arkitekt som Danmark vil faa megen Glæde af, han har foruden et meget praktisk Blik ogsaa et godt Øje for det Skjønne“. Som det vil være bekendt, havde Vilh. Petersen netop paa denne Studierejse med stor Ære deltaget i en international Konkurrence om en Facade til den endnu ufuldførte Domkirke i Firenze, hvor Førsteprisen deltes lige imellem ham og en Italiener.

Som naturligt er, taler Prior og Bloch nu i Rom med Vilh. Petersen om Sagen hjemme, og Resultatet heraf bliver en Tegning, som man er enig om at finde god og derefter sender til København med sine bedste Anbefalinger. Tegningen kendes desværre ikke, men af den medfølgende Forklaring fremgaar det, at Bygningen er vokset i Størrelse, idet der her er Tale om *to* store Ateliers i hver Etage, imod tidligere kun et. Tegningen har været ret detailleret, bl. a. forsynet med indskrevne Maal, og Arkitekten har allerede her antydnet Figur-Relieffer som dekorativt Element paa Facaden, men man er dog saa forsigtig at tilføje, at disse, om det ønskes, kan udelades. Lauritz Prior skriver herom: „De antydede Figurer behøver naturligvis ikke at anbringes, det var [i øvrigt] Blochs Idee at skravere nogle Dekorationer, som

han selv for sin Fornøjelse vilde gjøre“. De italienske Sgraffitto-Dekorationer har aabenbart paavirket og fristet Carl Bloch til Efterfølgelse her, og ganske interessant vilde det jo have været at se ham løse en saadan Opgave.

Man afventer nu Bygherrens Mening om Forslaget som Helhed, og er i øvrigt indforstaaet med, at Tanken om Beboelse ved Ateliererne opgives.

I København er man overordentlig tilfreds med Tegningen, og H. P. Prior skriver: „Paa min Iver og Velvillie for Sagen kunne ogsaa I alle [tre] regne — jeg er godt stemt for at bygge Dig et saadant smukt Atelier, som der er vist i det sendte Udkast, og hvoraf Du kunde overlade Bloch det øverste Partie [1ste Salen]“.

Der følger nu en Korrespondance, der hovedsagelig drejer sig om Bygningens rette og bedste Placering paa Grunden. Det gamle Atelier i Staldlængen havde sit Vindue stik imod Nord, medens det nye Forslag vilde faa sin Forside, og dermed Størsteparten af Vinduerne, mod Nordvest. Dette tilfredsstillende aabenbart ikke rigtig Lauritz Prior, der i en Række Breve stadig kredser om Spørgsmaalet: *Sol paa Ateliererne*, hvilket han anfører „vil være til uhyre Gavn, idetmindste for en Billedhugger, og jeg tror ogsaa for en Maler“, og udtaler, „et Atelier mod Nord er utaaleligt“, men i øvrigt foreslaar han at vente med nærmere Drøftelse af alle Spørgsmaal, indtil han selv snart vender hjem.

I København begynder man nu at spekulere paa en hel anden Placering af Bygningen. Flere Grunde kan have medvirket hertil, nemlig foruden det omtalte Belysningsspørgsmaal, saa ogsaa den store Omvæltning, der vilde forvoldes i de bestaaende Forhold ved Staldgaarden og dens Bygninger, hvoraf Halvdelen, der ogsaa indeholdt det tidligere indrettede gode Atelier, maatte nedbrydes. Man omgaas med Tanken om at lægge Byg-

ningen i Bunden af „Davids Have“, men forkaster den som upraktisk, fordi al Tilkørsel vil blive vanskelig der og virke ganske ødelæggende paa det foranliggende Haveparti.

Lauritz Prior fremkommer saa i Marts Maaned med et helt nyt Forslag, nemlig at benytte den oprindelige

Lauritz Prior. Billedhugger.

Fot. ca. 1864.

Haves Baggrund, hvor der dengang blot laa en Pavillon i det nordre Hjørne, og til Orientering tegner han selv et lille Rids, som han sender hjem. Denne Tanke fastholder han fra nu af som den af ham foretrukne Løsning, og Enden paa Diskussionen bliver da ogsaa, at han til sidst sejrer.

Hjemme gør man et Forsøg paa at imødekomme hans Ønske, men alligevel bevare Pavillonen, ved at foreslaa Nybygningen lagt ved Siden af denne, der for øvrigt lige

var blevet istandgjort og benyttedes til Henstilling af enkelte færdige Billedhuggerarbejder. Pavillonens smukke Ydre var ren Klassicisme med fire doriske Pilastre og Tympanon, og den var ikke helt lille, idet dens Gulvareal maalte ca. $6\frac{1}{2}$ Alen i Kvadratform. Man forsøger derfor her at reducere Atelierernes Størrelse noget, og udfører en endnu bevaret, lille, men meget omhyggeligt udført Skitse med indskrevne Maal, visende Bygningens Planer, Facade og Tværsnit, og med Pavillonens indtegnet ved sin Side, som saa bliver sendt til Rom. Tegningen har for saa vidt nogen Interesse, som dens Grundlag ganske øjensynligt er Arkitekt Petersens tidligere hjemsendte Forslag, blot i noget naiv Omformning og Tilpasning efter den nu foreslaaede Plads. Den er ikke udført af nogen Arkitekt, men bærer tydelige Spor af at være tegnet af Lauritz Priors Tvillingbroder, Skibsingeniør Johannes Prior, der senere faar en Del med Bygningens Opførelse at gøre.

Lauritz Prior er dog ikke tilfreds hermed, men holder paa sit og anfører med Rette: „Bliver Pavillonens staaende, og vi bygger op ved Siden af den, da vil det i Skjønhedens Interesse ikke komme til at se godt ud, da den vil blive klemt inde som en Luus imellem 2 Negle, og komme til at ligge i et sort Hul“. Han angiver samtidig, hvor store Rummene, ved Pavillonens Fjernelse og fuld Udnyttelse af Pladsen, vil kunne blive, og i sin ungdommelige Utaalmodighed for at faa Arbejdet paabegyndt skriver han: „Dersom Du [Fader] synes om denne [min] sidste Plan, da kan der jo begyndes derpaa naarsomhelst, og Petersens [tidligere] Tegning kunde dertil bruges [!]. Petersen kommer fra Neapel herigjennem [Rom] om en Maanedstid, og saa rejser han vist hjem“.

Det fremgaar heraf, at Lauritz Prior ikke er klar over Nødvendigheden af helt nye Tegninger, specielt udarbej-

dede for den nyvalgte Grund, og heller næppe tænker paa de, ogsaa i de Tider krævede, forudgaaende Forhandlinger med Byens Byggeautoriteter m. m.

Paavirket af den stigende Usikkerhed over for en fuldt tilfredsstillende Placering af Bygningen paa *egen Grund*,

Carl Bloch. Maler.

Fot. ca. 1864.

beskæftiger H. P. Prior sig i April med Tanken om at finde en helt ny Beliggenhed for den — Planen *skal* gennemføres — og han udser sig et Grundstykke paa Østerbro, eller som det ogsaa hedder „ved Østervold“, men nærmere Betegnelse forekommer ikke i Brevene derom. Denne Plan opgives dog, dels fordi det viser sig vanskeligt at faa Købstilladelse — af Militæret? — men

ogsaa, fordi Sønnen finder, at Bredgade af flere Grunde bør foretrækkes.

Paa denne Tid rejser Carl Bloch hjem fra Rom, og laaner her foreløbig Lauritz Priors gamle Atelier, medens Vilh. Petersen først kan ventes til København i Slutningen af Maj.

Nu var Tiden kommet til Handling, og som den reso-

Vilhelm Petersen. Arkitekt.
Fot. 1866.

lutte Mand Prior var og altid havde været, tøvede han ikke længer med at paabegynde Realisationen af sin smukke Tanke, og allerede i Begyndelsen af April lader han tage fat med at rydde Træer og andet af Vejen og lader den omtalte Pavillon flytte hen paa en anden Plads i Haven. Terningen var kastet og Byggepladsen valgt!

Selve Bygningens Opførelse maa man dog vente med, indtil Sønnen og Arkitekten kan mødes i København og endelig slaa alting fast, men for ikke at spille Tid lader

Bygherren den fornødne Kalk læske, køber Mursten, og, som han skriver, „samler videre sammen paa alle Materialerne, saa Alt er parat til at paabegyndes hvad Dag det skal være“ — karakteristisk for H. P. Prior, der tilføjer: „Min Plan at reise sydpaa til Efteraaret gjør ogsaa, at jeg gjerne driver lidt rask paa, saa at jeg kan see Bygningen under Tag før jeg afreiser“. Dette naaede han dog ikke.

I Slutningen af Juni Maaned 1865 forlader Lauritz Prior Rom og rejser hjem, hvor han nu mødes med Arkitekt Petersen, som derefter i Samraad med Fader og Søn udarbejder de endelige Arbejdstegninger. Da det viser sig, at Byggegrunden hovedsagelig bestaar af Opfyldning, paabegynder man i Juli en fuldstændig Pilotering for alt Murværk, og den 21. s. M. er Tegningerne saa vidt fremme, at Andragende kan indsendes til Københavns Bygningskommission om Tilladelse til at opføre:

„En Atelierbygning for Malere og Billedhuggere i 3 Etager og Kælder, hvori der skal være et Varmeapparat for hele Bygningen“.

Heraf fremgaar det, at man nu er enedes om at udnytte Loftsrummet til Ateliers, idet man hæver Tagkonstruktionen noget og indlægger to store Ovenlys i Tagdækket.

De i Bygningskommissionens Arkiv opbevarede Originaltegninger viser, at de Krav, der dengang stillede med Hensyn til disses Udførelse og Nøjagtighed, ikke var store. Tegningerne er nærmest af skitsemæssig Natur, udførte i Blyant og i meget lille Maal. De viser to Rum i hver Etage — det ene noget større end det andet og henholdsvis $15 \times 13\frac{1}{2}$ samt $11\frac{3}{4} \times 13\frac{1}{2}$ Alen (svarende til ca. $9\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ og $7\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ Meter). I Skilleveggen findes en høj Aabning paa 5 Alens Bredde. Ved Gavlene er vist Trapper, der forbinder alle fire Etager.

Stueetagens to Rum har forskellig Højde, nemlig $9\frac{1}{2}$

Alen (!) og 8 Alen, idet Gulvet i det største — sydligste — laa i Plan med Terrænet udenfor.³ Ved den store Aabning mellem Rummene var der som Følge heraf nogle Trappetrin. Fra det nordlige, mindre Atelier førte en indvendig Trappe ned til en „Lerkælder“, — et Rum for Opbevaring af det for en Billedhugger nødvendige Raa-materiale.

Hvad de øvre Etager angaar, var Førstesalen 9 Alen høj, medens Tagetagen maatte nøjes med 6 Alen, og Rummene var her noget mindre dybe, paa Grund af en bag disse anbragt Passage fra Trappe til Trappe.

Efter given Byggetilladelse er man d. 5. August naaet saa vidt med Fundamenter og Kældermure, at H. P. Prior kan nedlægge *Grundstenen*, i hvilken højtidelige Anledning hver af de ved Arbejdet beskæftigede Folk modtager 5 Rdl. i Gratiale. I Løbet af September naar man op til 1. Etage med Murværket, og i Breve omtales Bygningens „collossale Dimentioner“, som man nu først rigtig faar Øje paa — „Rummene vil næsten kunne bruges til Kirke eller Capel“, skriver man imponeret.

Da nu alt er fastlagt og Arbejdet i god Gang, rejser H. P. Prior med Kone og Datter midt i Oktober til Italien, for at tilbringe Vinteren i Rom. Tre af hans Sønner — deriblandt Laur. Prior — er i Forvejen taget af Sted med Faderens Skib „Falken“, — en Dampyacht, der havde tilhørt Kong Frederik VII, og som det samtidig var Tanken at søge solgt i Syden efter et forudgaaende Togt i Middelhavet. Derefter skulde Familien Prior samles i Rom for Vinteren. Kun den ældste Søn, Johannes Prior, femogtyve Aar gammel og nygift, bliver hjemme for at føre Tilsyn med alle Faderens Foretagender, saaledes ogsaa Byggeriet her.⁴

³) Dette Gulv blev senere hævet, saaledes at de to Rum kom i samme Niveau.

⁴) Johannes Andr. Prior, 1840—1905, Skibssingenør.

Vejrliget i København er dette Efteraar ikke særlig gunstigt, det regner hyppigt, og Dagene er jo korte, men Arbejdet skrider dog godt fremad. Efter med megen Utaalmodighed at have ventet paa Kridtsten fra Stevns, til Bygningens store Hovedgesims, er man den 7. November naaet saa vidt, at Taget er rejst, saa Krans kan hejses og Flagene gaa til Vejrs. Til *Rejsegildet* faar Bygningens Murmester Mathiesen udbetalt 120 Rdl. og skal saa sørge for et passende Traktement, og et fem Mands Orkester bliver engageret for at kaste Glans over Højtideligheden.

Om selve Festiviteten skriver Johannes Prior til Faderen i Rom: „... lidt over 3 hejstes Kransen under Musikkens Toner og Mandskabets Hurra'er. Din Skaal blev først udbragt af Tømrrerpolereren, og modtaget med Fanfare og 9 Gange Hurra! Mathiesen havde smukt sørget for Alt, og der var rigelig Vin, fint Brød og Kage til Alle. Som Din Repræsentant takkede jeg for Skaalen, og specielt Architect Petersen, men, føjede jeg til, Alle, der havde bidraget til at opføre den smukke Bygning, vidste jeg, Du havde en Tak til, idet Du anerkjendte den Iver og Lyst hvormed Enhver hidindtil havde arbejdet. Mathiesen udbragte et Leve for Bygningen, og for dem der skulde benytte den — og Skaalerne gik det Slag i Slag med, først allerøverst oppe, og senere nede paa 1. Etage, og først Kl. 6 skilte Mørket Alle. Architect Petersen og jeg vare før den Tid skeiede ud — han bad mig sende Dig en varm Hilsen! Jeg var saa fortunlet af Vin og alle de Skaaler, jeg maatte modtage og besvare, at det ikke var saa underligt, at jeg foretrak strax at gaae en lang Tour“. Hele Selskabet blev fotograferet af Fotograf Paetz, men Billedet findes desværre ikke mere, og en Efterlysning af Negativet har været forgæves.

Paa dette Tidspunkt assurerer man Bygningen for 15,000 Rdl.

Lauritz Prior: Forarbejder til Ateliebygningens Relieffer. Det midterste noget ændret i den endelige Skikkelse.
Rom 1866.

Med Udgangen af November Maaned er Hovedgesimsen omsider hugget færdig og paa Plads, saa man kan begynde at „gaa ned med Stilladserne“, som det hedder. I Slutningen af December er den ene Trappe opstillet og Fundamentet for Varmeapparatet i Kælderen støbt og opmuret.

Arkitekten begynder nu at spørge til de foreslaede *Relieffer* til Facaden, som han gerne vil høre lidt nærmere om. Disse har Lauritz Prior allerede i September taget fat paa nede i Rom efter at have faaet de nøjagtige Maal opgivet hjemmefra, og i Oktober er han naaet saa vidt, at det ene af de tre store Basrelieffer — omend i mindre Maal — er færdigt til Afstøbning. De udføres saa detailleret og gennemarbejdet, at han, som han skriver, vil kunne gøre dem færdige i den endelige Størrelse uden Model, naar han Sommeren 1866 kommer til København.

Af disse Forarbejder lader han i Rom tage Fotografier, der hjemsendes og her vinder almindeligt Bifald, ogsaa hos Arkitekten. Det midterste og største fremstiller tre Genier, symboliserende Billedhuggerkunst, Malerkunst og Arkitektur, og de to flankerende mindre Relieffer henholdsvis Pallas Athene, som Symbol paa Videnskab, og Venus, Skønhedens Symbol. Maleren Olrik, der ogsaa faar Fotografierne forelagt, tilraader „at lade dem støbe i Cement, som det varigste og bedste Materiale, fremfor Terracotta, der er porøst, og muligvis ikke vil modstaa Veirliget saa godt“, men Arkitekt Petersen vil skrive nærmere om dette ikke uvigtige Spørgsmaal. Hans Brev kendes ikke, men det endelige Resultat blev Cementstøbning, der skulde vise sig at være fortræffelig egnet, baade paa Grund af sin Farve og Struktur, der helt svarer til den øvrige Facadebehandling, og tillige hvad Holdbarhed angaar.

Til stor Overraskelse, baade for Arkitekten og Johannes Prior, indeholdt „Dags-Telegraf“ for 14. Januar 1866 en udførlig Omtale af Byggeriet, og i et Brev hedder det, at denne Artikel „naturligvis har hidlokket en Deel Nysgjerrige, og man kan nu stadig see Folk der kigger ind ad Porten (til Bredg. 33), for at see dette Vidunder af en Bygning“. Artiklen, der giver en i det hele god og rigtig Beskrivelse, gengives her i sin Helhed:

„Et Byggeforetagende.

For kort Tid siden har Grosserer Prior i Haven bagved sin Æiendom i Bredgade Nr. 33 ladet opføre en storartet Bygning, som udelukkende er indrettet til Atelierer for Malere og Billedhuggere. Der findes her i Hovedstaden en overordentlig stor Mangel paa ordentlige Atelierer for Kunstnere, og Husværterne have næsten aldrig Lyst til at indrette saadanne Lokaler, da der ikke er nogen pekuniær Fordel forbundet dermed, — destomere fortjenstligt er det derfor, at Grosserer Prior ikke har skyet de store Bekostninger, som ere forbundne med Opførelsen af en saadan Bygning.

Vor bekjendte dygtige Arkitekt Vilhelm Petersen, som har erhvervet sig et udmærket Navn ved sin Konkurs til Opførelsen af en Façade til Domkirken i Florents, har gjort Tegningen til og ledet Opførelsen af Grosserer Priors Bygning.

Denne bestaaer af Kjælder, Stue, første og anden Sal. Stueetagen, som bestaaer af to store Værelser, af hvilke det ene har en Høide af $9\frac{1}{2}$ Alen, er bestemt til Atelier for Bygherrens Søn, den talentfulde Billedhugger Prior, og er saaledes indrettet, at store Statuer, som modelleres i Atelieret, lige kunne føres ud af Huset, idet Atelierets Gulv, der skal belægges med Beton, ligger i lige Linie med Jorden.

Paa første Sal er der ligeledes kun to Værelser, hvilke begge ligesom Ateliererne i Stueetagen faa fortrinligt Lys, hver fra et overordentlig stort Vindue. Disse to Atelierer paa 1. Sal, som ere bestemte for Maleren Carl Bloch, have en Høide af 9 Alen, og det er muligt her at faa en Afstand af 26 Alen til at betragte et stort Maleri, idet nemlig de to Værelser ere forbundne ved en stor Aabning, der skal lukkes af Skydedøre.

Paa anden Sal er Værelsernes Høide ikke saa stor, men her findes ligeledes to fortræffelige Maleratelierer, der faa et udmærket Overlys fra de i Taget anbragte Vinduer.

I Kjælderen forefindes der et Varmeapparat, hvis Rør strække sig gennem alle Bygningens Værelser og opvarme disse.

Façaden af den smukke Bygning, der gjør et imponerende Indtryk paa Grund af sine storartede Forhold, vil blive meget smukt dekoreret, idet nemlig Felterne udenom og imellem de to store Vinduer i første Sal ville blive prydede med Basreliefer af Billedhugger Prior, — i Midterpartiet vil der blive anbragt et Basrelief forestillende Malerkunstens, Billedhuggerkunstens og Arkitekturens Genier, og paa de to Sider af Vinduerne Minerva og Skjønhedens Genius.

Imellem første og anden Sal vil der blive anbragt en Række Medailloner, forestillende Portræter af enkelte af Kunstens Heroer, f. Eks. Michel Angelo og Thorvaldsen, medens den øverste Frise under Taget vil komme til at bestaa af Blomsterguirlander.

Skade er det, at denne smukke Bygning, som gjør baade sin Arkitekt og sin Bygherre stor Ære, ikke kommer til at ligge paa en mere synlig Plads for at vidne om, at hverken Kunsten eller varm Interesse for Kunsten ere uddøde hos os“.

København var jo den Gang ikke nogen stor By, men lidt af et Sladrehul, hvor „alle“ kendte hinanden, og hvor Skumleri og Misundelse trivedes godt. I visse Kredse havde man saaledes „ondt af“ H. P. Priors mange store Foretagender paa denne Tid, som Bygning af nye Skibe, den omtalte Lystrejse med „Falken“ til Middelhavet, Fa-

Ludvig Abelin Schou. Maler.
Fot. ca. 1865.

miliens Romerophold og nu Atelierbygningen, „der jo kun er et Liebhabereri, der tilfredsstilles“, og som man deltagende mener vil blive meget dyr i den sidste Ende.

Imidlertid lod man Folk snakke og fortsatte med Arbejdet. I Efteraaret 1865 var et nyt Haveanlæg foran Bygningen blevet forberedt efter Samraad mellem H. P. Prior og Arkitekten, og det kom i Foraaret 1866 til Udførelse ved Handelsgartner Løwe.

De danske Kunstnere i Rom var nu trætte af Italien og

længtes efter at komme hjem, hvilket fremgaar af en Bemærkning af H. P. Prior i Brev af 11/3 1866. Han skriver: „Bed Architect Petersen at der drives paa Fuldførelsen af det Indre af Atelieret, da Lauritz, Bloch og Schou længes efter at arbeide i det“.

L. A. Schou var en af Lauritz Priors nærmeste Venner. Han traf Familien Prior og kom daglig hos den under dens lange Ophold i Rom. Under et Sygdomsanfald boede han hos dem og blev plejet paa det omhyggeligste. H. P. Prior interesserede sig meget for Schou, købte Billeder af ham og bestilte et Maleri, „Romerske Bønder“, hos ham. I hans Atelier saa han Forarbejder til det senere kendte, store Billede, „En antik Kejserstatue føres gennem Titusbuen i Rom“, og ogsaa dette Maleri bestilte Prior. Billedet har siden da været i Slægtens Eje. Herne i Rom fik Schou Løfte om et Atelier i Nybygningen „paa fordelagtige Vilkaar“, skriver han hjem, og i Forudfølelse af, at det maaske kan komme til at knibe med Betalingen, tilføjer han: „— jeg kan male ham [Prior] et Billede imellem hvis jeg ikke kan betale Lejen“.

I Marts 1866 rejser Familien hjem fra Italien og kommer til København d. 6. April. Lauritz Prior følger med og arbejder nu hjemme med de omtalte Relieffer. I Maj begynder han paa seks Portræt-Medailloner, som ogsaa skal smykke Facaden, og hvortil Vilh. Petersen paa en Tegning ses at have bragt følgende Kunstnere — alle Italienerne — i Forslag: Lucca della Robbia — Giovanni da Bologna — Michel Angelo — Rafael — Tizian og Leonardo da Vinci. Lauritz Prior vælger dog andre, nemlig: Delaroche — Rembrandt — Rafael — Michel Angelo — Rubens — og vor egen Thorvaldsen, her nævnte i deres Rækkefølge fra venstre til højre paa Bygningen. Udvalget turde ogsaa Nutiden finde naturligt, — kun Delaroche studser man uvilkaarligt over, men Forklaringen

er, at Arbejder af denne franske Historiemaler (1797—1856) har Lauritz Prior nylig set og beundret under et Ophold i Paris.

I Maj Maaned nærmer Bygningen sig stærkt sin Fuldførelse, og d. 1. Juni 1866 flytter Carl Bloch og lidt senere L. A. Schou ind paa henholdsvis 1. og 2. Sal, og er saaledes de første Kunstnere, der tager Bygningen i Brug, og endelig flytter Lauritz Prior fra sit gamle Atelier over i sit nye store Dobbelt-Atelier i Stueetagen d. 5. Juli. Sin Glæde og Taknemmelighed over de gode Forhold, han her faar at arbejde under, giver han Udtryk i følgende Ord: „Jeg har mange Fordele fremfor Kollegaer — først og fremmest mit Atelier, som Ingen [Billedhugger] har Magen til“.

Bygningen har i hele sit Anlæg nærmest været baseret paa Dobbeltatelierer, med kun een Kunstner i hver af de nedre Etager, til at begynde med Prior og Bloch. Denne Tanke giver sig Udtryk, dels i den brede Aabning, der forbinder Ateliererne to og to, og dels i Bygningens Trapper, hvoraf den ved Nordgavlen — formet som en „Spindeltrappe“ — er saa indkneben og stejl, at den oprindelig kun kan være tænkt som en nødvendig Bitrappe, og ikke som Hovedadgang til et særskilt og stort „Mesteratelier“. Saaledes gik det dog ikke i Virkeligheden, hvor Førstesalen straks blev delt mellem to Kunstnere, og man maa med nogen Undren tænke paa, hvor mange „Standspersoner“ — foruden Kunstnerne selv — der her i Tidens Løb har kringlet sig op ad dens snevre og ret mørke Proptrækkerløb — i Virkeligheden en højst uværdig Adgang til Førstesalens store nordre Atelier. Da denne Trappe ikke tillod Transport af større Lærreder, anbragtes her senere en Hejsekran ud for Gavlens Vinduesaabning, hvis nederste Parti samtidig omdannedes til Dørfløje, som førtes helt ned til Gulvet. Paa Anden-

salen gik det bedre, idet der her ved en Passage var Adgang fra Hovedtrappen ogsaa til det nordre Rum.

Atelierbygningen 1866.

Endnu var Bygningens ydre Udsmykning — Relieffer m. m. — dog ikke færdig, endsige støbt i Cement, og først om Efteraaret bliver de anbragte paa deres fremtidige Plads. 5. Oktober 1866 skriver Lauritz Prior herom: „Jeg

har nu faaet alting sat op paa Bygningen, hvor det tager sig bedre ud end jeg havde ventet, nu samler det sig til et Hele, og Arkitekturen kommer til sin Ret — det er virkelig blevet en Pragtbygning“.

Bygherren glæder sig ligeledes over det fuldførte Værk og over den smukke, velholdte Have — han udtaler: „Alt er nydeligt og frydeligt, og dette maa man jo ogsaa imellem have lidt af til Forfriskning af Aanden, og overfor den megen materielle Speculation“.

Den nu helt færdige Bygning bliver fotograferet d. 11. Oktober, set fra Ejendommens Forgaard. Ved Havelaaen staar Lauritz Prior og i Forgrunden til venstre ses Indkørselsporten til Staldgaarden.

I Oktober var Marinemaler Neumann flyttet ind paa 1. Sal, ved Siden af Carl Bloch, Portrætmaleren, senere Skuespiller Albert Price ind i det Atelier paa 2. Sal, der var overladt den nu igen bortrejste L. A. Schou, og Maleren Olrik, ligeledes paa 2. Sal.

Centralvarme-Anlægget traadte nu i Efteraaret i Funktion, og da det var en herhjemme forholdsvis ny og sjældnere forekommende Indretning, var man noget spændt paa Udfaldet, men „det viser sig at være ganske udmærket og oeconomisk i Brug“.

Om enkelte af Kunstnerne ved vi, hvilke Arbejder de her 1866—67 var beskæftigede med i de nye, store Omgivelser. Carl Bloch — „flittig som altid“ — gør først sin kendte „Osteriscene“ færdig og arbejder saa paa sit andet Bedestols-Billede til Frederiksborg — „Marias Besøg hos Elisabeth“ — der næsten bliver færdigt dette Aar. I December arbejder han paa „Niels Ebbesen og Grev Geert“ samt et Portræt af Fru Margrethe Rohde, f. Lehmann, og i Februar 1867 udfører han to store Portrætter af Kong Christian IX og Dronning Louise.⁵

⁵) Disse to Portrætter ere hidtil ret upaaagtede og findes ikke i eksisterende Fortegnelser over Blochs Arbejder. Paa Udstilling kan

Anton Dorph, som til at begynde med benyttede Have-atelieret, udfører sit meget kendte og i Reproduktion stærkt udbredte Billede: „En Kone venter sin Mand hjem fra Søen“. Som et Kuriosum kan berettes, at Johannes Prior „laaner“ ham Modellen til Barnet i Vuggen. Det var hans samme Aar fødte, ældste Søn, den senere kendte

Anton Dorph. Maler.

Fot. ca. 1868.

H. P. Prior (1866—1936), Grundlæggeren af Nordiske Kabel- og Traadfabriker og Stifter af Industriraadet.

Lauritz Prior har i Løbet af Sommeren 1866 fuldført sit Arbejde med Basrelieffer og Medailloner til Bygningen, men dette foregik i hans gamle Atelier i Haven. Det følgende Aar paabegynder han sit første større Arbejde

de ikke have været, men maa antagelig have været bestemte for enten Prinsesse Alexandra eller Kejserinde Dagmar, og derved havnede enten i London eller St. Petersborg. De omtales i Priorske Breve fra Aaret 1867.

i den nye Bygning, en Figurgruppe: „Marsk Stigs Døtre“. En efter hans Død udført Kopi i Marmor er nu opstillet ved Næstved Bys Krematorieanlæg.

Olrik arbejder med en Altertavle: „Christus i Gethsemane“, bestilt til Kirken i Taastrup.

L. A. Schou, der midt i Oktober igen er rejst til Italien sammen med Lauritz Prior, fik kun en kortvarig Glæde af sit nye Arbejdsrum, idet han her kun naaede at fuldføre et i Rom paabegyndt Maleri, bestilt af en engelsk Læge, Dr. Renton, der som Familien Priors Gæst deltog i „Falken“s Togt og tilsaa ham under hans foran omtalte Sygdomsanfald i Rom.

Schou døde af Kolera d. 30. September 1867 under et Ophold i Firenze, hvilket hans tilstedeværende Ven, Maleren Otto Bache, meddeler H. P. Prior i et Brev, og anmoder ham om at give Schous nærmeste Familie den sørgelige Meddelelse herom. Prior faar alle Schous i Italien efterladte Sager tilsendt, og lader dem, i forsegleet Tilstand, anbringe i Atelierbygningen, indtil Laur. Prior — der dette Efteraar var paa et Par Maaneders Ophold i Aachen og Paris — igen kommer hjem og kan tage sig af det hele.

Under denne hans Fraværelse arbejder Walther Runeberg i Vennens Atelierer paa sin Figur: „Merkur strængende Iyan“. Samtidig fører han Tilsyn med og passer Lauritz Priors paabegyndte Gruppe „Marsk Stigs Døtre“, der endnu henstod ufuldført i Leret, og assisterer H. P. Prior med Ordningen af de Sager, som L. A. Schou havde efterladt i Bygningen. I December rejser den da nygifte Runeberg til München sammen med sin Hustru, efter at have fuldført Arbejdet med sin „Merkur“.⁶

6) Under sit Ophold i København boede W. R. med Frue i Bredgade Nr. 31, altsaa lige ved Siden af Atelieret, hvor han havde lejet et Par Værelser hos Hofurtekræmmer, Agent Been.

I den nye store Atelierbygning begyndte der saaledes fra 1. Juni 1866 — til megen Glæde og almindelig Tilfredshed — at udfolde sig et virksomt Kunstnerliv, og nedenfor skal, i alfabetisk Orden, anføres en Fortegnelse over Kunstnere, der vides at have arbejdet i Bygningen, tilligemed Aarstallene for deres Virke der, saa nøje, som det nu har været muligt at fastslaa dem. Arkivsager vedrørende Bygningen findes ikke mere opbevarede, saa til Grund for Listen er først og fremmest lagt det store Priorske Brevarkiv, Kataloger fra Kunstudstillingen paa Charlottenborg, københavnske Vejvisere og for den nyere Tids Vedkommende enkelte personlig indhentede Oplysninger samt egne Erindringer. Som en Følge heraf kan *Navnelisten* være noget, men dog næppe meget mangelfuld.

Med Hensyn til de vedføjede Rumbetegnelser maa bemærkes, at der navnlig i de første Aar fandt en Del Omflytninger Sted, ligesom det kunde hænde, at Venner — f. Eks. Prior, Hartmann og Runeberg — for en kortere Tid benyttede Stueetagens to Rum i Fællesskab.

Endelig kommer hertil, at det gamle i 1862 indrettede „*Haveatelier*“ i nogle Aar fungerede sideordnet den nye Bygning. Hvornaar det nedlægges og gaar over til anden Brug, har det ikke været muligt nøje at fastslaa, men det sker formentlig 1872. Af Brevoptegnelser fremgaar det, at det under Lauritz Priors gentagne Ophold paa Rejser i Udlandet har været udlaant for kortere eller længere Perioder til:

- Billedhugger Georg Freund, 1862—1863.
- Billedhugger O. Glosimodt (Norge), 1863.
- Marinemaler C. Neumann, 1863—1864.
- Maleren C. L. Jessen, 1864.
- Maleren A. Dorph, 1864 og 1866—18727.
- Maleren Carl Bloch, 1865.

7) Som Lejer i den sidst anførte Periode.

ATELIERBYGNINGEN

Malere og Billedhuggere, der har arbejdet i Bygningen.

- 1885—1886, Blache, Christian, Marinemaler. (1838—1920) 1. Sal tv.
 1866—1890, Bloch, Carl, Historiemaler. (1834—1890) 1. Sal th.
 1885—1890, Bloch, Paul Trepka, Maler. (1869—1946) 1. Sal th.
 1887—1922, Brasen, H., Maler. (1849—1930) 2. Sal th.
 1944—, Bøggild, Mogens, Billedhugger. (1901—) 1. Sal th.
 1878—1886, Bøgh, Carl, Dyremaler. (1827—1893) 2. Sal th.
 ? Croquisskole, Kunstnernes. 2. Sal th.
 1872—1911, Dorph, A., Maler. (1831—1914) 2. Sal tv.
 1935—, Grunth, Kai, Maler. (1883—) 1. Sal tv.
 1923—1931, Hansen, Sigvard, Maler. (1859—1938) 2. Sal th.
 1867—?, Hartmann, Carl, Billedhugger. (1837—1901) Stuen tv.
 1894—1908, Hassel, August, Billedhugger. (1864—1934) Stuen th.
 1879—1880, Hasselriis, Louis, Billedhugger. (1844—1912) Stuen th.
 1886—1908, Henningsen, Frants, Maler. (1850—1908) 1. Sal th.
 1941—1944, Jensen, Helge, Maler. (1899—) 1. Sal th.
 1909—1910, Jürgensen, Sophus, Maler. (1873—) 1. Sal tv.
 1930—1937, Krag, Johs., Maler og Billedh. (1870—1946) 2. Sal th.
 1890—1891, Krohg, Chr., norsk Maler. (1852—1925) 1. Sal tv.
 1875—1892
 og 1902, Krøyer, P. S., Maler. (1851—1909) 1. Sal tv.
 1891—1892, Krøyer, Marie, f. Triepke,
 Maler. (1867—) 1. Sal tv.
 1889—1890, Locher, Carl, Marinemaler. (1851—1915) 1. Sal tv.
 1869—1872, Lund, F. C., Historiemaler. (1826—1901) 2. Sal tv.
 1866—1875, Neumann, C., Marinemaler. (1833—1891) 1. Sal tv.
 1866—1870, Olrik, Henrik, Portrætmaler. (1830—1890) 2. Sal th.
 1866—1867, Price, Albert, Portrætmaler. (1844—1927) 2. Sal tv.
 1866—1879, Prior, Lauritz, Billedhugger. (1840—1879) Stuen
 1873—1877, Rasmussen, J. E. Carl,
 Marinemaler. (1841—1893) 2. Sal th.
 1870—1872, Roed, Holger, Maler. (1846—1874) 2. Sal th.
 1867—1869, Rosenstand, Vilhelm, Maler. (1838—1915) 2. Sal tv.
 1867,
 Runeberg, Walther,
 finsk Billedhugger. (1838—1920) Stuen
 1938—1940, Schmedes, Ib, Billedhugger. (1912—) 1. Sal th.
 1866—1867, Schou, L. A., Maler. (1838—1867) 2. Sal tv.
 1885—1893, Studieskole, Kunstnernes frie
 ved Krøyer, Tuxen, Fr. Schwartz. Stuen tv.
 1902—1908, Studieskole, Kunstnernes frie
 ved Joh. Rohde. Stuen tv.

1890—1910, Tuxen, L., Maler.	(1853—1927) 1. Sal tv.
1917—1918	
og 1923, Weie, Edvard, Maler.	(1879—1943) 2. Sal tv.
1937— , Willumsen, Jan, Maler.	(1891—) 2. Sal th.

Som man vil se, omfatter Fortegnelsen ialt 27 Malere, 7 Billedhuggere og 3 Kunstscoler, og hvad Lejemaaletenes Varighed angaar, staar som de højeste:

A. Dorph	med 40 Aar ⁸
H. Brasen	- 36 -
Carl Bloch	- 25 -
Frants Henningsen	- 23 -
L. Tuxen	- 21 -
P. S. Krøyer	- 19 -
August Hassel	- 15 -
Lauritz Prior	- 14 -
C. Neumann	- 10 -

Maleren Carl Bloch maa siges at være en af de Kunstnere, som Bygningen har haft størst Betydning for, og morsomt nok har H. P. Prior jo ogsaa lige fra dens Planlæggelse haft ham i sine Tanker. Af de godt og vel 300 registrerede Malerier, der skyldes hans Pensel,⁹ er ca. 200 fremstaaede i den Periode, da han havde sit Atelier i Bygningen — det nordre paa 1. Sal.

Foruden de allerede foran anførte Værker af hans rige, og inden for dansk Malerkunst betydningsfulde Produktion, skal her fra dette Tidsafsnit, 1866—90, fremhæves nogle faa af hans større eller mere kendte Lærreder, saaledes 22 af de i alt 23 berømte Billeder med Motiver fra Jesu Liv til *Bedestolen paa Frederiksborg Slot*, malte i Tiden 1867—80. Endvidere utallige store og repræsentative Portrætbilleder, som f. Eks.: H. C. Andersen (1869), Aug. Bournonville (1876), J. N. Madvig (1881),

⁸) Regnes gamle og nye Atelierer under eet, har Anton Dorph haft Atelier i Ejendommen i i alt 48 Aar!

⁹) Efter Fortegnelse over Carl Blochs Malerier i Rikard Magnussen: Carl Bloch. 1834—1890, Kbhvn. 1931.

A. F. Krieger (1882), N. W. Gade (1884), Carl Ploug (1888), foruden to Selvportrætter (1886 og 1888), det ene til Udstillingskomiteen for Charlottenborg, det andet til Uffizierne i Firenze.

Af hans historiske Kompositioner kan nævnes: „Christian II i Sønderborg Fængsel“ (1871), „Samson og Dalila“ (1874 — ødelagt ved Christiansborgs Brand 1884), „Den unge Prins Christian (IV) ved Niels Kaas' Dødsleje“ (1880) samt alle For-Arbejder til de tre store Væg-billeder paa Københavns Universitet: „Hans Tausen beskytter Biskop Rønnow“ (1875), „Kong Jacob af Skotland besøger Tycho Brahe“ (1877) og „Biskop Brochmand eksaminerer Peder Schumacher“ (1888). Hertil kommer seks Altertavler: „Kristus velsigner et lille Barn“ (1873 — Holbæk), „Kristus Consolator“ (1875 — Løderup i Skaane), „Kristi Opstandelse“ (1877 — Jakobskirken i Kbhvn.), „Kristus i Emaus“ (1878 — Løderup i Skaane), „Kristus i Gethsemane“ (1879 — Odense) og endelig „Den tvivlende Thomas“ (1882 — Uggerløse Kirke).

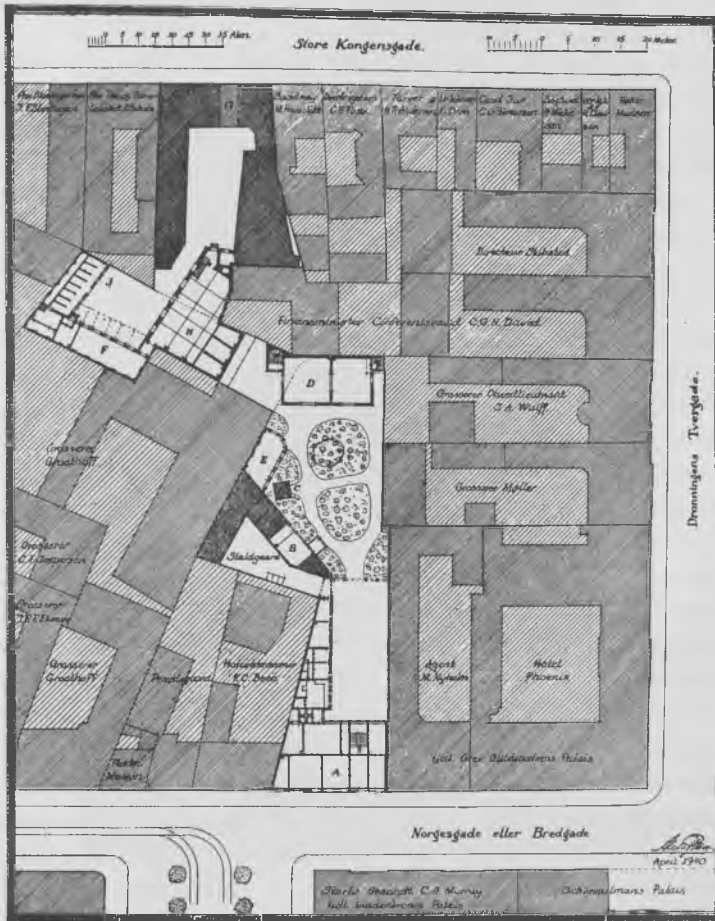
At Carl Bloch ikke holdt af at blive forstyrret i sit Arbejde, fremgaar med Tydelighed af, at han fra 1883 i Udstillings-Katalogerne udelader den hidtil anførte Atelier-Adresse og i Stedet opgiver sin private Bopæl — *der* kunde besøgende eller Kunder henvende sig, og ikke paa hans Arbejdsplads, hvor han blot ønskede uforstyrret Fred og Arbejdsro.

Maleren Paul Bloch — Carl Blochs Søn — bør ogsaa erindres i denne Forbindelse, idet han Tid efter anden benyttede Faderens Atelier, og her bl. a. udførte sin smukke Altertavle „Paulus helbreder en Lam“ til Kirken i De Gamles By i København.

Den 27. Februar 1880, da bl. a. Bloch, Krøyer, Dorph og Carl Bøgh benyttede Bygningen, udbrød der om Aftenen en stor Ildebrand i St. Kongensgade Nr. 40, hvor en

derværende Dampmølle — ogsaa opført af H. P. Prior — fuldstændig nedbrændte. Møllen laa tæt op mod Atelierbygningen, og da der var den allerstørste Fare for, at denne skulde blive antændt af Ild og Gnister, blev Kunstværkerne evakuerede. Byhistorikeren, Forfatteren Carl C. Christensen skriver i et Brev herom: „... jeg kan erindre, at jeg, der dengang var 14 Aar gammel, læste i Aviserne, at Carl Blochs store Maleri — Chr. IV ved Kansler Niels Kaas' Dødsleje — blev skaaret ud af Rammen for at reddes“.

Om Branden melder samtidige Aviser bl. a.: „Efterat man først fra Dr. Tværgade havde gjort et forgæves Forsøg paa at komme ind til Bygningen, lykkedes dette ved Bredgade Nr. 33, den Priorske Ejendom. Fra Taget paa den i Gaarden liggende Atelierbygning og fra selve Gaarden kom nu to i Forbindelse med Dampsprøjten staaende Slinger til at arbejde med fortrinlig Virkning“. — „De tilstødende Ejendomme svævede flere Gange i stor Fare og vare ofte antændte, saa at man først Kl. henad 3 om Morgenen var fuldstændig Herre over Ilden, men det lykkedes dog hver Gang hurtigt at faa den slukket“. — „Branden var en stor Begivenhed og Skæret fra Flammerne kunde ses over hele Byen og tilkaldte Folk i Tusindvis, og den stærke Varme sporedes paa meget lang Afstand. Der var ialt 12 Sprøiter igang, og den medvirkende Dampsprøite arbejdede fra Priors Gaard foran Atelieret. For at skaffe sig Arbejdsrum rettede Brandfolkene i al Hemmelighed en af dens Slinger mod Publikum“ — det hjalp, idet Folk flygtede mer eller mindre drivvaade. „Kongen — Christian IX — var en Tidlang tilstede ved Brandstedet, medens Ilden var paa sit Højdepunkt“. — „Brandvæsenets Arbejde begunstigedes ved at Veiret, efter en foregaaende orkanagtig Storm, i Dagens Løb var slaæet om til et let, stille Frostveir“.

Atelierbygningen med Omgivelser, ca. 1870.

A. Bredgade 33. — B. Haveatelieret. — C. Pavillon. — D. Atelierbygningen. — E. Magasin. — F. Pakhus. — G. St. Kongensgade 40. — H. Bageri og Pakhus, 6 Etager, nedbrændt 1880. — J. Staldbygning.

„Illustreret Tidende“ bragte et Billede af den brændende Dampmølle, tegnet af Hans Tegner, og omtaler „det flere Timer vedholdende, forfærdelige Fyrværkeri, med de høitflyvende Luer og de mangfoldige gloende Bomber, der førtes langt bort af Vinden“ — „At intet Liv gik tabt og Ingen kom til Skade under den flere Timers Kamp, var en stor Lykke“, tilføjer Bladet.

Atelierbygningen med dens rige og værdifulde Indhold af fuldførte og paabegyndte Kunstværker var, som man af det foran anførte forstaar, adskillige Gange i den uhyggelige Nats Forløb stærkt truet, men blev ved det dengang ret primitive Brandvæsens energiske og dygtigt udførte Arbejde skaanet for Ødelæggelse.

Hvad jeg — Forfatteren af disse Linier — nu beretter, lyder maaske utroligt, men er nedskrevet i min faste Overbevisning om Sandheden deraf. Da Ildebranden fandt Sted, var jeg knapt $2\frac{1}{4}$ Aar gammel, og mine Forældre boede paa 2. Sal i Forhuset mod Bredgade. For at prøve paa at gøre mig delagtig i denne store Begivenhed blev jeg om Natten taget op af min Seng og paa min Barnepiges Arme baaret ind for at se Ildhavet fra Vinduerne i vor Spisestue mod Gaarden. Selv om Branden ofte senere kom paa Tale i mit Barndomshjem, mener jeg dog ikke, at dette er tilstrækkeligt til at forklare det Synsindtryk, min barnefriske Hjerne og mine Sanser dengang modtog og siden har bevaret — de sorte Brandfolk med Hjelme paa Hovedet, belyste af et flakkende Ildskær, løbende forvirret rundt i den stærkt belyste Gaard og Have med Atelierbygningen i Baggrunden — det er Billedet, som har fæstnet sig i min Erindring.

En af Carl Bloch meget benyttet Model var „Gamle Madam Eriksen“, som hun blev kaldt, og i dette lille Omrids af Bygningens Historie bør hendes Navn ikke forbigaaes. I mindst tyve Aar — eller saa længe Kræfterne strakte til — indfandt hun sig hver Morgen tidlig, kom-

Carl Bloch: Konen med Spurvene, 1886.

Tilh. Aarhus Museum.

„Madam Eriksen“ foran Atelierbygningen.

mende fra sit lille Hjem i det nærliggende Borgergade-Kvarter, for at gøre rent og bringe Ateliererne i Orden, inden Kunstnerne kom. Hun var altid venlig og beskeden i Optræden, og derfor vellidt af alle. Bloch benyttede hende bl. a. som Model ved Billederne „Supplikantinden“

og „Sladderkonerne“, begge fra 1880, og paa det af mange kendte Maleri „*Konen med Spurvene*“ fra 1886 — nu i Aarhus Museum — har han fæstnet hendes Træk og hele Skikkelse paa Lærredet, ganske som hun gik og stod, kun Krykken, som hun der støtter sig til, er en Tilføjelse uden Rod i Virkeligheden. Billedet malede han i fri Luft med Atelierbygningens Mur som Baggrund, og som et Eksempel paa Blochs omhyggelige Arbejds- og Fremgangsmaade kan det berettes, at han her benyttede et Par udstoppede Spurve som Modeller for disse, anbragte paa Stedet i fri Luft. Samtidig benyttede han Motivet til en Radering, der gennem Foreningen „Fremtiden“ fik en meget stor Udbredelse.

P. S. Krøyer var en trofast tilbagevendende „Gæst“, kan man sige, idet hans mange Rejser gav Afbrydelser i hans hjemlige Virke, hvilket kunde medføre Fremleje eller Udlaan af hans Atelier til Kolleger og Venner. Et af hans mange kendte og mere betydelige Malerier fremstod her i Vinteren 1885—86, og skal fremhæves, nemlig „Musik i Atelieret“. Som ivrigt og interesseret Medlem af „Kammermusikforeningen“ — „Natmandsforeningen“, som dens populære Betegnelse er — der paa den Tid havde Tilhold i Haandværkerforeningens Lokale i Kronprinsensgade, fik han Ideen til Billedet, men foretrak at henlægge Sceneriet til sit eget Atelier i Bredgade, og man faar saaledes her et Indtryk og Billede af hans store Arbejdsrum i Bygningen. I den forholdsvis meget korte Tid, dette Maleri var i Arbejde, straaled Lyset om Aftenen, og til langt ud paa Natten, fra hans store Ateliervindue. Originalbilledet fandt sin Plads i Nationalgalleriet i Oslo, medens Hirschsprungs Samling i København ejer en Gentagelse deraf.

Blandt de oven omtalte Kolleger, der benytter Krøyers Atelier, kan nævnes Malerne Chr. Blache, Carl Locher og Nordmanden Chr. Krohg. Blache udfører sit store Billede

„Havnen set fra Brohovedet ved Bommens Vagt“ til Kong Christian IX, og Krohg maler her sit „Majdemonstration“.

Hvad der er anført om Krøyer som „Gæst“ i Huset, kan ogsaa overføres paa Lauritz Tuxen, og pudsigt nok bliver det engang — 1902 — Krøyer, som nyder godt af

P. S. Krøyer: Musik i Atelieret.
Orig. tilh. Nationalgalleriet i Oslo.

Gæstfriheden efter at være traadt tilbage som selvstændig Lejer i Huset. I mange Aar havde Tuxen desuden privat Bolig paa 3. Sal i Forhuset mod Bredgade.

Med Hensyn til Edv. Weie er det ikke lykkedes helt nøje at tidsbestemme hans Lejemaal, men det er af hans Frue og andre i hvert Fald med Bestemthed oplyst, at det omfattede to adskilte Perioder. To af hans kendteste og mest omtalte Arbejder, Poseidon-Billedet og „Prometheus“, menes sikkert at være fremstaaede her under

svære Kampe for Kunstneren, der lukkede sig inde — fuldstændig isoleret fra Omverdenen.

Om „Kunstnernes frie Studieskoler“, der med Statens Støtte oprettedes 1885 og i to Perioder havde Hjemsted i Bygningen, og hele den Bevægelse, der fremkaldte dem, samt dens Udvikling og Forløb, savnes endnu i dansk Kunsthistorie en samlet Fremstilling. Blot at tidsbestemme Skolens Lejemaal frembød Vanskeligheder og lykkedes kun ved venlig Bistand fra Fru Johan Rohdes Side.

Om Oprindelsen skriver Laur. Tuxen i sine Erindringer: „Om jeg husker ret, var det samme Vinter (1879) at vi yngre Kunstnere begyndte de Fællesstudier efter Model, der senere udviklede sig til „Kunstnernes Studieskoler“, og som i de følgende 20—30 Aar kom til at spille saa stor en Rolle i vor Kunstudvikling“.

Virksomheden begyndte i tre forskellige Ateliers, og her i Bredgade installeredes den egentlige Studieskole med Arbejde efter nøgen Model, først almindelig kaldet „Krøyers Skole“, senere „Krøyers og Tuxens Malerskole“, hvor ogsaa Maleren Frantz Schwartz og andre medvirkede som Lærere i den første Periode.

Det ligger uden for Rammen af denne Opsats at komme nærmere ind herpaa, omend det vilde have nogen Interesse at kende Navnene paa den Ungdom, der udvikledes her i Bredgade, og af hvilken mange senere gjorde deres Navne kendte og agtede inden for dansk Kunst. Maleren Ludvig Find er en af disse Elever, der omkring 1887—90 besøgte Skolen og desuden en Tid havde sin Bolig i Ejendommens Sidehus. Find fortæller (Berl. Tid. 3/5 1944): „Her [i Bredgade] havde jeg baade Frantz Schwartz, Viggo Johansen og Julius Paulsen som Lærere“, og tilføjer: „At Akademiets Elever langt senere var utilfredse med de to sidste, det forstaar jeg saa glimrende — efter egne Erfaringer“. I øvrigt mindes Find

endnu mange Aar efter med den største Glæde sine Studieaar blandt gode Kammerater i Bygningen.

Fra 1893 til 1902 ophæves denne Skole midlertidigt, idet Krøyer var blevet træt af sin Lærergerning, men fra 1902 til 1908 fortsættes dens Arbejde her, nu under Ledelse af Maleren Johan Rohde.

Bygningens Glansperiode maa siges at udløbe faa Aar efter Aarhundredskiftet. I 1875 var H. P. Prior død, og fire Aar efter — 1879 — dør hans Søn Billedhuggeren, kun 39 Aar gammel. Hele Ejendommen var nu overtaget af Priors Søn Axel Prior, der her drev en Forretning med Bygningsartikler og efterhaanden forvandlede Haven foran Bygningen til en Oplagsplads for disse. Nogle faa Træer er nu det lidt vemodige Minde om de gode gamle Dage.

I København var Interessen for Ateliers efterhaanden noget svækket, og Behovet var ikke mere fuldt saa stort, som det havde været. „Kunstnerhjemmet“ i Gothersgade, med sine mange Ateliers, blev opført 1877, og i adskillige private Kunstnervillaer og større Bygnings-Kareer indrettedes der ligeledes, Tid efter anden, Arbejdsrum for Kunstnere. Da nu i 1889 Staldgaardens lave Længer blev revet ned for at give Plads for en fem Etagers Kontor- og Beboelsesbygning, forringedes Belysningsforholdene en Del, og navnlig Stueetagen led derved, medens Andensalens Rum med sine Ovenlys forblev upaavirkede deraf og endnu fungerer, eller i hvert Fald med Held kan benyttes efter deres oprindelige Bestemmelse. Disse nye Forhold medførte nogen Utilfredshed hos enkelte af Kunstnerne og var medvirkende til, at Efterspørgslen om Lejemaal, hvor man hidtil havde maattet staa paa Ekspektanceliste, ikke mere blev saa stor.

Aaret 1907 sætter Skel i Bygningens Historie, idet hele Stueetagen da udlejes til Lagerrum, og fra da af ud i

Fremtiden helt ophører med at fungere efter sin oprindelige Bestemmelse. Det følgende Aar faar det nordre Atelier paa 1. Sal samme Skæbne og 1910 følger det søndre med. Heroppe ændres dette Forhold dog senere, men den gode gamle Tid var forbi, og Bygningens Præg

Gaardinteriør fra Bredgade Nr. 33 omkr. 1870.

I Bygningen t. h. indrettedes det første Atelier, L. Prior fik.

af *Kunstnerhus* havde lidt et uhjælpeligt Skaar. Sic transit —!

Kunstnerlivet i Bredgade 33 ophørte saaledes eller mindskedes lidt efter lidt — det ebbede ud og forsvandt til sidst næsten helt. I en lang Aarrække havde det sat sit Præg paa Livet i Gaard og Have, hvor man saa saavel Kunstnere som professionelle og private Modeller færdes.

Ikke helt sjældent kom kendte eller højtstaaende Personligheder, som Medlemmer af vort Kongehus, for at

H. P. Prior. 1813—1875.
Buste udf. af Laur. Prior, 1876.

aflægge Besøg eller tage nye i Arbejde værende Kunst-
værker i Øjesyn. En Karet med rød Kusk og Tjener holdt
da undertiden sit Indtog i Gaarden, hvorefter det som

4*

en Løbeild gik blandt Beboerne af Forhuset: Prinsessen af Wales — eller hvem anden det nu maatte være — er her paa Besøg! I denne Forbindelse bør desuden ogsaa nævnes Prinsesse Marie af Danmark, der som Elev af Maleren, Professor Frants Hennningsen jævnlig op-søgte ham i hans store Atelier paa 1. Sal for at faa Vejledning i Akvarelmaling, som hun var en ivrig og talentfuld Dyrker af.

Den ikke ringe Kapital, H. P. Prior havde ofret paa Kunstens Alter — hvor stor, har det ikke nu været muligt at oplyse — var saa vist ikke anvendt forgæves, eftersom det Hjemsted, han her havde skabt for Kunstens Udøvere, i en lang og udviklingsrig Periode fik sin store og uomtvistelige Betydning for Trivselen af vor nationale Maler- og Billedhuggerkunst.

Nu tjener den gamle Atelierbygning i Bredgade 33 ikke mere — eller kun i forsvindende Grad — sit oprindelige, smukke Formaal, og maaske er Bygningen om faa Aar helt forsvundet. Maatte disse Linier da bidrage til at fastholde Mindet om den virksomme og for Kunst og Kunstnere interesserede Mand, H. P. Prior var, og ikke mindre om den Bygning, han opførte til Gavn og Glæde for en stor og betydende Række af danske, bildende Kunstnere.

KØBENHAVNSK CYKLISME I DET 19. AARHUNDREDES SLUTNING

AF ELSE MARGRETE
KJERRUMGAARD-JØRGENSEN

I. CYKLEN

I den sidste halve Snes Aar af forrige Aarhundrede skete I den store Udvikling i dansk Cyklisme, den, der bragte Cyklismen fra blot at være en temmelig eksklusiv Cyklesport til at blive den almindelige Cykelkørsel,¹ anerkendt fra alle Sider og uundværlig i alle Kredse. Epoken indrammes af to store tekniske Forbedringer, Luftringene, der kom hertil 1890, og Frihjulet, som vi fik i Aaret 1898, men som først slog rigtigt igennem i 1900.

Safetyen eller Sikkerhedsbicyclen, ogsaa kaldet Bicycletten, blev indført hertil i 1886, og dens Udbredelse voksede først langsomt, men snart hurtigt og sikkert. Den lignede i det store og hele Cyklen af i Dag.

Stellet var først et Krydsstel, men blev snart det nu brugte Diamond-Stel. Det øverste Stelrør gik oftest

Om Cyklismen i København se Da Velocipedefeberen rasede i København og „Frem paa det rullende Hjul —“ af samme Forf., 3. Rk., II, S. 229 f. og 416 f. (1938).

Forkortelser: Ct.: Cycle Tidende, C.: Cyclen, A.-C.: Auto-Cyclen, Aarsb.: Aarsberetning fra Dansk Bicycle Club.

¹) C. 1897.109.2.

skraat opad fra Sadlen til Styret. 1895 blev det horisontale Toprør moderne.²

Forhjulet var lidt større end Baghjulet og Fælgene smalle, paa den første Safety, „Roveren“, $2\frac{3}{4}$ Tomme.³

Inden Frihjulet blev opfundet, kunde Pedalerne ikke holdes stille under Kørslen. Ved Kørsel ned ad Bakke var Cyklisten altsaa nødt til at lade Fødderne følge med

Safety, Humber med Krydsstel og massive Ringe.
Fra Ingeman-Petersen: „Cyclesport“, 1891.

Pedalerne eller simpelt hen slippe dem; man kunde faa Fodhvilere fastgjort paa Forgaflen til at lægge Fødderne paa; men det var ikke altid let at finde Pedalerne i det rette Øjeblik, saa det var hverken helt behageligt eller ufarligt at køre ned ad Bakke.

Bremsen var for det meste en Forhjuls-Haandbremse, der virkede paa Gummiringen og ogsaa sled paa den. Mange Cyklister kørte helt uden Bremse og nøjedes med

²) Ct. Prøvenummer 1. Marts 1890. 10-12, 1891, 58.2, 224.2. — C. 1894. 41.1, 78.1.

³) Jørgen Beyerholm i Dansk Sportsleksikon, 1943, S. 202.

at træde kontra; „Cyclen“, det førende Cykleblad, kaldte det en Væddeløbsrytter-Mode og advarede imod det.⁴

Det var ogsaa ret almindeligt at køre uden Kædekasse⁵ og Skærme.⁶ Lygten, som det indtil 4. August 1896 ikke var paabudt at bruge i København, var først en Olie-lygte,⁷ senere en Stearinlyslygte,⁸ endnu senere en elektrisk eller Acetylenlygte.⁹ Man kørte paa massive Gum-

Safety, Humber med Diamond-Stel og Luftringe.
Fra Ingeman-Petersen: „Cyclesport“, 1891.

miringe, hvad der i Forbindelse med en ofte daarlig Bro-lægning gjorde Kørselen temmelig ubehagelig. Men da man aldrig havde prøvet noget bedre, var man meget godt tilfreds, og de fleste Cyklister var lykkelige over at kunne køre en Tur uden at maatte kravle op over et

4) Ct. 1891.164.2. — C. 1895.327.1, 1898.497.2, 1899.359.2.

5) Ct. 1892.851.2, 1158.1. — C. 1895.316.1.

6) C. 1894.6.1.

7) F. Eks. Ct. 1891.212, 222.2.

8) C. 1900.123.1.

9) C. 1897, Udst.-Nr. 5, 54.1, 1900.540.2.

Hjul, der som Ordinaryens naaede dem til Skulderen. Et rosende Adjektiv, der ofte anvendtes om Safetyen, var „komfortabel“; om Ordinaryen havde der ikke været Anledning til at bruge det.¹⁰

I England arbejdede man paa denne Tid energisk paa Forbedringen af Luftringene, dels de saakaldte Cushionringe, hvor et Hulrum i Midten bidrog til at forøge Elasticiteten, dels de pneumatiske Ringe, opfundet af den irske Dyrlæge Dunlop, de samme, som vi bruger nu.

1890 blev Aaret, der bragte Luftringene til Danmark, og de blev dette Aars Sensation i Cyklistverdenen. Men det begyndte ganske smaat ligesom alt andet vedrørende Cyklerne her i Landet. I følgende ikke særlig optimistiske Notits bragte „Cycletidende“ første Gang Nyheden om Luftringene i sit Prøvenummer den 1. Marts 1890: „En af de mærkeligste Opfindelser, der har vist sig i den senere Tid paa Cycle-Sportens Omraade, er den „pneumatiske“ Gummiring. Det er en hul Gummiring, ca. 2 Tommer i Diameter og luftfyldt. Efter Sigende skulle Maskiner, der ere forsynede med saadanne Ringe, gaa overordentlig blødt og behageligt. Men skærer en Sten eller et Glasskaar blot et lille Hul paa Ringen, vil al Luften i en Fart slippe ud, og al videre Kørsel er umulig. Opfindelsen vil derfor næppe vinde stor Udbredelse, særlig ogsaa, da den fordyrer en Maskine med ca. £ 5“.

Trods disse lidet opmuntrende Forudsigelser besluttede dog nogle Firmaer at se nærmere paa de nye Ringe og fik nogle bestilt i England, først Cushionringe, dernæst pneumatiske. Mens man ventede paa dem, bragte „Cycletidende“ adskillige Beskrivelser af Ringene med alt, hvad der hørte til, Gummislanger, Lærredsslanger og -strimler, de nye flade og brede Hjulfølge og Cyklepumpen, „et Apparat, der ligner en Art Blomstersprøjter“.¹¹ Man

¹⁰) F. Eks. Ct. 1890.85.2.

¹¹) Ct. 1890.175.2 f.

hørte ogsaa om, hvordan de stadig vandt frem i Udlandet, og dette forbavsede de danske Cyklister. Det gik ganske vist ogsaa hurtigt. I Maj 1890 kunde „Cycletidende“ citere et anset engelsk Sportsblad, der efter at have rost de nye Ringe i høje Toner dog spaaede, at de alligevel aldrig vilde blive almindelige, da den høje Pris vilde gøre dem uoverkommelige for de fleste, men kun tre Maaneder derefter var man saa vidt, at „Cycletidende“s Redaktør Ulf Hansen bestemt tilraadede enhver at anskaffe de nye Ringe, og allerede en Maaned senere kunde man fortælle, at næste Aars Salg af Luftringe i England var blevet anslaaet til mindst 75 pCt. af alle Ringe, et Tal, hvis Størrelse overraskede her!¹²

I Løbet af Sommeren og Efteraaret 1890 kom da de første ganske faa Cykler med Luftringe til København. Begge Slags Ringe var langt behageligere at køre paa end de gamle massive Ringe.¹³ Navnlig de pneumatiske gjorde Lykke hos de første, der havde Lejlighed til at prøve dem, deriblandt „Cycletidende“s Redaktion, der straks fortalte, hvor forbavsende de virkede: „Vor første Tanke var den: Men Gud forbarme sig dog, hvor den ser forfærdelig ud! Vel havde vi hørt, den skulde være slem — men saa gal — det havde vi ikke drømt om i vore vildeste Fantasier! Man tænke sig en tyk, tyk Hjulring, meget tykkere end man nogensinde før har tænkt sig den, 2½ à 3 Tommer tyk, omtrent som et almindeligt Vognhjul, men rundt i Gjennemsnittet. Det hele er lysegraat, blødt og bulet, paa Indersiden fast, fladt og beklædt med groft, graat Lærred. Ringen giver sig stærkt, naar man trykker paa den ...

... Da vi havde beset og befølt Maskinen tilstrækkelig længe og sundet os ovenpaa dens skrækkelige Udvortes, der var særlig frastødende, fordi dens øvrige Skrog var

¹²) Ct. 1890.52.1, 175.1, 223.1.

¹³) Ct. 1890.146.1, 226.2.

temmelig spinkelt, fik vi trukket Dyret ud paa Gaden og skulde jo prøve det. Vi satte op paa daarlig Stenbro. Vor første Tanke var den: Saaledes maa der være paa Østergades Asfalt!¹⁴ Vi kom ud paa Jordvej. Vi vendte os om for at se, om der ikke løb nogen bagved og skubbede os frem, saa let løb den. Og nu gik det i strygende Fart over al Slags Vej, over Rendestene og andre Stene, over Huller i Brolægningen og Sporvognsspor — det var stadig den samme Asfalt-Fornemmelse! Rendestene forårsagede kun en behagelig, blød Fornemmelse, som om man sank lidt ned og hævedes blidelig op igjen, den daarligste Brolægning var kun lige til at skjelne fra den bedste Jordvej. Der var ikke Tale om, at man behøvede at udsøge sig den bedste Del af Vejen, det var komplet ligegyldigt Ringene vakte jo stor Opsigt allevegne. Folk saa og saa; de fleste har jo ikke hørt Tale om noget saadant før, og det ser højst løjerligt ud at se Hjul, der se ud, som om de vare fra forrige Aarhundrede, paa en ganske moderne Maskine“.¹⁵

Det blev for Luftringene, ligesom Safetyen faa Aar før, en langsom, men sikker Fremgang. Smukke var de ikke, og Gadedrengene kaldte dem „de hjemmelavede“ eller „de tyksaaledede“,¹⁶ men de var saa behagelige at køre paa, at de, der brugte dem, undrede sig over, at de havde kunnet holde ud at køre paa de gamle Ringe, og de syntes, at først nu var det en Fornøjelse at cykle. Det viste sig snart paa Ture og ved Løb,¹⁷ at de nye Ringe bragte deres Rytter meget hurtigere og lettere frem end de gamle, og da desuden alle Fagfolk var enige i deres anbefalinger, maatte flere og flere prøve at „køre paa

¹⁴) Politivedtægten af 22. Juni 1883 forbød Cykelkørsel paa Strøget.

¹⁵) Ct. 1890.229.1.

¹⁶) Ct. 1890.234.2, 1891.128.1.

¹⁷) Ct. 1890.281.2.

Luft“. I Begyndelsen var det navnlig Cushionringene, der blev brugt. De var de solideste; at køre med pneumatiske Ringe var Luksus, og man frygtede Punkteringer.¹⁸

Paa en ny Cykel kostede Cushionringene ca. 50 Kr. ekstra, mens de pneumatiske Ringe forhøjede Prisen med ca. 100 Kr.¹⁹ Men for alle dem, der ikke skulde have nogen ny Cykel, men dog gerne vilde have Del i „Luftringenes Paradis“, var der den Udvej at faa sat Luftringe paa Cyklen i Stedet for de gamle massive Ringe. Til de forskellige Typer pneumatiske Ringe svarede i Begyndelsen i hvert enkelt Tilfælde nøje konstruerede Hjulfølge, saa man maatte købe Hjulene med, naar man vilde have Ringene. Cushionringene kunde sættes paa i København, men for at faa pneumatiske Ringe paa Cyklen maatte man sende den til England, hvad der var dyrt og langvarigt; det kunde vare fire Maaneder.²⁰ Mange Cyklister nøjedes dog med at sætte Luftring paa Baghjulet; det tog de værste Stød ved Kørslen og var billigere. Ogsaa nogle af de faa Ejere af en høj Bicycle, der endnu var tilbage, fik sat Luftring paa det lille Baghjul eller, hvis der var Raad til det, paa begge Hjulene. En Luftring paa et Baghjul kostede ca. 50 Kr. Der var ogsaa andre Maader at klare de økonomiske Vanskeligheder paa. Saaledes slog 9 Mand i Aarhus sig sammen i, hvad „Cyclelidende“ kalder et „Interessantskab“, om at købe en pneumatisk Safety for at se og prøve, hvordan saadan en var.²¹ Hvordan „Interessantskabet“ senere er enedes om Maskinen, melder Historien ikke noget om.

I Luftringenes første Tid kunde Fabrikationen natur-

¹⁸) Ct. 1890.291.2, 295.2.

¹⁹) Ingeman-Petersen: Cyclesport, 1891, S. 85 f.

²⁰) Ct. 1891.7.2, Ekstranr. 22. Decbr. 1891.7.2. — Ingeman-Petersen: Cyclesport, 1891, S. 76-77.

²¹) Ct. 1891.103.2.

ligvis endnu ikke være fuldkommen; tværtimod blev der stadig arbejdet og eksperimenteret med dem, og der kom Masser af nye Typer frem. Hver af de to Hovedtyper Luftringe havde sine Mangler. Cushionringene var tilbøjelige til at revne paa langs, enten fordi de ikke var stærke nok til at taale Vægten af Cyklisten, eller fordi de blev skaaret igennem af Hjulfælgen. Desuden kunde man ved Kørsel ned ad Bakke ikke bruge Bremsen kraftigt og langvarigt, da den stærke Gnidning ødelagde Ringen.²²

Ulemperne ved de pneumatiske Ringe var Punkteringerne. I Begyndelsen, da Fabrikationen lod en Del tilbage at ønske, var de mange, og Cyklisterne stod temmelig hjælpeløse over for dem. Men snart — efter megen Eksperimenteren — dukkede Reparationsmetoderne og Værkstederne frem.

Men der var de første Aar kun ganske faa Steder i København, hvor man kunde faa en Punktering lappet, og naar man kom uden for Byen, var der ingen Cykelsmede langs Landevejene som nu. En Cyklist, der ikke var forberedt paa selv at lappe sin Cykel, kom derfor i en slem Forlegenhed, hvis han fik en Punktering midt ude paa Landet. En, hvem dette skete for, klarede dog Situationen elegant ved at henvende sig til Stedets Læge, der elskværdigt behandlede et stort, gabende Saar paa en Ring med et udmærket Resultat, og kun ved Hjælp af Medikamenter, der kunde faas paa et Apotek, nemlig Æter og Guttaperkapapir.²³

Efterhaanden som de pneumatiske Ringe blev bedre, gik man mere og mere over til kun at bruge dem. I 1891 købte man Cushionringe, i 1892 de pneumatiske, der snart fik erstattet deres vanskeligt udtalelige engelske Navn med det nemme danske „Luftringe“. Og trods alle

²²) Ct. 1891.164.2, 258.1.

²³) Ct. 1892.817.2.

Begyndelsesvanskelighederne var Cyklisterne lykkelige over den behagelige og hurtige Kørsel, de nye Ringe skaffede dem. Her er et Par karakteristiske Eksempler paa Begejstringen: en Cyklist havde 29 Lapper paa sit Luft-Baghjul, og en anden havde haft Uheld med Hjulet 15 Gange paa 31 Ture; og dog vilde de begge hellere helt opgive at cykle end vende tilbage til massive Ringe.²⁴

Luftringenes Sukces gjorde nogle bekymrede Sjæle bange for, at de naturlige Kilder til Udvinning af Gummi snart vilde blive udtømte paa Grund af det enorme Forbrug til Ringene, men „Cyclen“ kunde heldigvis bringe den glædelige Meddelelse, at det var der ingen Udsigt til.²⁵

Med Luftringene havde Safetyen faaet sin sidste store Forbedring inden Frihjulet. De var 1890'ernes Sensation inden for Cyklismen, og de frembragte en Revolution i Cyklesporten og satte Kronen paa Safetyens Sejr over Bi- og Tricyclen.

Foruden den almindelige Safety, der eksisterede i en Mængde Modeller, fandtes der en Del andre Cykeltyper. Firsernes beundrede høje Cykel, Bicyclen eller Ordinar-ryen, „good old Ordinary“, gik hurtigt ud af Sagaen og blev til „poor old Ordinary“.²⁶ Ordinary Cycle Clubben, der kun havde en Snes Medlemmer og eksisterede et halvt Aars Tid 1891,²⁷ vakte ligefrem Opsigt paa Turene. I 1892 blev der endnu kørt Løb med Ordinaries, og i 1893 gav Københavns Kvadrille Klub en Opvisning paa Ordinaries.²⁸ Men ved en Færdsels- eller i hvert Fald Cykeltælling, som „Cycletidende“ afholdt Kristi Himmelfartsdag 1893 ved Store og Lille Vibenshus, Lygten paa

²⁴) Ct. 1891.277.2.

²⁵) C. 1895.299.2.

²⁶) C. 1895.429.1.

²⁷) Ct. 1891.417.1 (Nr. 80).

²⁸) Ct. 1893.1458.2.

Nørrebro og Damhuskroen, var der af 1885 Cykler kun 27 Ordinaries.²⁹ Og i 1895 var de simpelt hen Antikviteter — Bergmann & Hüttemeier solgte dem ud for 10 Kr. Stykket.³⁰

Der eksisterede mange Variationer af baade Ordinar-ryen og Safetyen, hvoriblandt særlig de kædeløse Modeller gjorde sig bemærkede. Cykelfabrikant H. C. Frederiksen skrev 1898 i en „Vejledning for Bedømmelse af Cykler“,³¹ at det altid havde været „en meget yndet Opgave for Opfindere at kaste sig over og fjerne den alligevel uundgaelige Kjæde og i Stedet anbringe en Del Tandhjul, eller det bliver nogle Vægtstænger, Krumtapper, Lederammer, Tandrækker, Palhjul — ja hele Klokkeværker Der findes snart næppe den Maskinbevægelse, ligefra Uhrværket til de største industrielle Maskiner, uden at den har været anvendt i Cykler“. De her i Landet mest kendte kædeløse Cykler var The Geared Facile eller Frontdriveren, der blev traadt ved det temmelig store Forhjul, indført hertil 1890,³² og den danske Cykel La Danoise, som blev fabrikeret af Nordisk Cyclefabrik i Frihavnen fra 1894.³³ Men ingen af dem slog afgørende igennem.

Tricykler eksisterede stadig som i Firserne, men blev nu kun kørt af en hel Del Damer og nogle meget forsigtige Herrer. Tandemtricyklen blev i Halvfemsernes Begyndelse afløst af den tohjulede Tandem, Tandemsafetyen, som blev brugt noget.³⁴ Der fandtes ogsaa forskellige firehjulede Cykler til to eller tre Personer.³⁵

²⁹) Ct. 1893.1592.1.

³⁰) C. 1896.240.1.

³¹) S. 8.

³²) Ct. 1890.313.2, 1891.335.2 (Nr. 39), 386 (Nr. 44).

³³) C. 1897.103.2, 1898.193, 1899.487.1, 509, 520, 1900.58.2, 114.

³⁴) Ct. Ekstranr. 29. Febr. 1892.12.1. — Ct. 1898.229.2.

³⁵) Ct. 1890.21.2.

I 1894 indførtes Tripletten hertil³⁶ og 1896 Kvadrupletten.³⁷ De blev næsten udelukkende anvendt ved Vædeløb. Motorcyklen kom til København i 1895. Den havde tre Hjul. Blandt de første, der prøvede den paa Gothersgades Eksercerplads en Dag i April, var Hans kongelige Højhed Prins Christian, vor Konge.³⁸

Med alle de forskellige Slags Cykler, der var i Brug i 1890'ernes første Aar, Sikkerhedsbicycler, Bicycler, Tandems og Tricycler, og de tre Slags Ringe, de gamle smalle massive og de nye brede og tykke Cushion- og pneumatiske Ringe, frembød en Sammenkomst af Cyklister et højst forskelligartet Skue.

³⁶) Ct. 1894.2212.1. — C. Ekstranr. 1. Maj 1896. 11, 1897.583.2, 608.1.

³⁷) C. 1896.415.2.

³⁸) Idræt 1895, Nr. 15.

II. CYKLISTERNE

Da vi ingen Registrering har haft, har det aldrig været muligt at fremskaffe bestemte Tal paa Cykler eller Cyklister her i Landet, saa naar man vil have et Begreb om Antallet, maa man støtte sig til, hvad erfarne Folk har anslaaet det til.

I Løbet af Aaret 1890 skulde der ifølge „Cycletidende“ i hele Danmark være solgt ca. 2500 Cykler, og der skulde da være i alt 5—6000 Cykler i hele Landet og i København alene over 2500.³⁹

Næste Aar, 1891, anføres det samme Sted, at Danmark næst efter England skulde været det Land i Europa, der havde flest Cykler.⁴⁰

Atter et Aar efter, i Februar 1892, sættes Antallet af Cyklister i hele Landet til 15—16.000, medens man i November samme Aar mener, at København alene er stærkt paa Vej til de 20.000.⁴¹

Den kendte Sportsskribent Kommandør Victor Hansen vilde i Foraaret 1893 i sin Idrætsbog ikke sætte Tallet for Landet højere end 15.000.⁴²

I 1895 slog D.B.C.s Formand, Overretssagfører Emil Staal Tallet 20.000 fast for København alene,⁴³ mens

³⁹) Ct. 1890.209.1, 278.1.

⁴⁰) Ct. Ekstranr. 21. Juni 1891.5.1.

⁴¹) Ct. Ekstranr. 29. Febr. 1892.3.1, 1892.1229.1.

⁴²) Victor Hansen: Illustreret Idrætsbog, II, S. 849.

⁴³) Dannebrog 1. Juli 1895.

Kaptajn Arnold Lobedanz samme Aar i Salmonsens Leksikon angav Tallet paa Cyklistere i hele Landet til 25—30.000.⁴⁴

„Cyclen“ anslog i 1896 og 1897 de københavnske Cyklisters Antal til 35.000,⁴⁵ og 1897 udtalte en Cykelimportør, at man saa en Cyklist for hver 50 Fodgængere — og allerede syntes, det var meget.⁴⁶

Det samme Tal, 35.000, kom Dagbladet „Dannebrog“ til i 1899 ved en Beregning foretaget paa Grundlag af en Enquete blandt førende Cyklefolk paa alle Omraader, Sportens, Handelens og Industriens.⁴⁷

Ved Aarhundredskiftet stod Danmark som et af de cykelrigeste Lande, regnet efter Befolkningstal. Aarsagen til, at Cyklen blev saa særlig vel modtaget her, maa vel søges i vore Terrænforhold, der egner sig bedre for Cykling end de fleste andre Landes, og i Landets Velstand.⁴⁸

Den Betydning, Cykling fik, er umaadelig. Den betød en kolossal Fremgang for Sundheden, Friluftslivet og Fritidsbeskæftigelsen, for Klædedragten og for Byernes Vækst. Livet er nu utænkeligt uden Cyklen, og i Aarene efter 1940, da den i stor Udstrækning maa undværes, anses Savnet af den for katastrofalt.

Da det nu endelig var blevet nemt og behageligt at cykle, maatte „alle“ til at cykle, det vil sige, at alle, der dengang overhovedet kunde tænkes at cykle, nu skulde op og køre.

⁴⁴) Salmonsens store ill. Konversationsleksikon, IV, 749.1.

⁴⁵) C. 1896.49.2, 1897.35.2.

⁴⁶) C. 1897.651.1.

⁴⁷) Dannebrog 21. — 23. og 25. Maj 1899. — C. 1900.84.2.

⁴⁸) Johan Ottosen: Nordens Historie, 8. Udg., 1923, S. 281: „At Danmark er et Velstandsland, viser dets store Forbrug af Sukker, Kaffe og Tobak; det viser ogsaa den enorme Udbredelse af Cykling og Sportslivet i det hele“.

I Provinsen kom man mange Steder godt med paa Cyklesportens Omraade, men betragtede dog som oftest der Cyklismen som Narrestreger og regnede „Cyclist = Abekat“.⁴⁹

Men Københavnerne begyndte at tage Cyklismen alvorligt.

Man forstod efterhaanden, at Cyklen kunde bruges ikke blot til Sport, men ogsaa til Transport. Man indsaa dens praktiske Anvendelighed som Befordring under, til og fra Arbejdet. Tricyklen blev taget i Brug til Varetransport.⁵⁰

Blandt offentlige og private Institutioner gik Hæren i Spidsen paa Cyklismens Omraade. Cyklen — den høje Bicycle — blev allerede brugt af Hæren i 1888 under Kantonnementsøvelserne i Jylland, da Afdelingerne fik tildelt Cykleordonnanser, som kørte paa deres egne private Bicycles.⁵¹

Siden da arbejdedes der paa at faa Cyklen indført i Hæren, og nogle Cykler blev anskaffet.⁵² I 1892 blev der forsøgsvis uddannet Cykleordonnanser, hvilket dog ikke maatte foranledige nogen særlig Udgift for Statskassen.⁵³ Da Hærens Vaabenfabrik i 1894 begyndte at lave Cykler, maa Cyklen siges for Alvor at være taget i Anvendelse af Hæren.⁵⁴

Ganske vist gik det noget langsomt med at faa fat i det bedste og mest moderne Materiel,⁵⁵ og i Hærledelsen var man tilbøjelig til at se paa Cyklen paa den gammel-dags Maade, som et Stykke Legetøj, som det i hvert Fald

49) Ct. 1890.10.1, 19.2, 102.1.

50) Ct. 1890.110.1.

51) A. Lobedanz: Cyclen og dens Anvendelse i Hæren, 1889, S. 26.

52) W. og G. S. Bendix betegnes i Vejviseren 1891, S. 578, som „Cycle-Leverandører til den danske Armé“. — Ct. 1892.985.2.

53) Militær Tidende 1892.118.

54) sst. 1894.184.

55) sst. 1897.78. — C. 1899.485.1.

var under en Officers Værdighed at bruge. Saaledes vakte det i 1892 Animositet fra Myndighedernes Side, at Officerer cyklede i Uniform i og omkring København.⁵⁶

1890 anskaffede Telefonselskabet Cykler til sine Folk,⁵⁷ og i 1891 kunde „Cycletidende“ meddele, at Frelsens Hær var i Færd med at starte et Cykkelkorps, hvortil Bladet føjede den noget flabede Bemærkning, at „det er det første fornuftige, vi har hørt fra den“.⁵⁸

I November 1894 trænede lykkelige Telegrafbude paa deres røde Cykler.⁵⁹ Men Postvæsenet var temmelig sent paa Færde; ikke før end i December 1898 brugtes der første Gang Cykler ved Udbringning af Ekspresbreve. Senere blev de ogsaa anvendt ved Forbindelse mellem Postkontorerne og Kassetømning.⁶⁰

I 1899 cyklede desuden Belysningsvæsenet, det københavnske Brandkorps, Københavns Amts Politj og Københavns Telefon-Kiosker.⁶¹

En Del Haandværkere og Forretninger lod deres Lærlinge og Bude køre to- eller trehjulet Cykel, og disse unge Mennesker, især Smededrengene, fik Ry for at køre vildt og spredte Skræk og Rædsel om sig blandt Fodgængerne.

Mange Cyklister var særlig glade for Cyklen som Befordring til og fra Arbejdet, for Eksempel Lægerne, der i stort Antal tog Cyklen i Anvendelse i deres Praksis. I November 1893 cyklede henved 100 københavnske Læger.⁶² Deres Klub var *Lægernes Cycleforening*.⁶³ Læ-

⁵⁶) Ct. 1892.762.2.

⁵⁷) Ct. 1890.113.2.

⁵⁸) Ct. 1891.277.2.

⁵⁹) C. 1894.25.1. — Postvæsenet og Telegrafvæsenet blev først forenet ved Loven af 30. Maj 1927.

⁶⁰) Fr. Olsen: Det københavnske Postvæsen 1624—1912, 1912, S. 121.

⁶¹) Ct. 1899.186.2, 227.1.

⁶²) Ct. 1893.2073.2.

⁶³) Ct. 1895.206.1, 1899.419.2.

gerne købte særlig de to Modeller Rover og Triumph, som derfor blandt Cyklister fik Navnet „Doktorvogne“.⁶⁴

Cyklen vandt Indpas i alle Kredse, lige fra de allerhøjeste. De kongeliges Interesse for Cyklesporten begyndte i Bicyclernes Tid. Da lejede de unge Prinser, der boede paa Fredensborg om Sommeren, Bicycler i København og dannede en, man kan vel sige kongelig, Bicycleklub. I en paa Fransk affattet Adresse opfordredes Kejser Alexander III af Rusland til at være Formand, da han var for korpulent til selv at cykle.⁶⁵

Ved Dansk Cycle Unions Løb paa Ordrupbanen den 19. August 1888 — de første internationale Løb her i Landet, det vil sige de første Løb, hvori Ikke-Skandinaver deltog — var kongelige Personer for første Gang Cyklisternes Gæster, nemlig Kronprins Frederik med Prinserne Christian og Carl og den unge Storfyrst Georg af Rusland.⁶⁶

Ti Dage efter holdt D.B.C. en Opvisning — Præsentation, sagde man dengang — i Kunstløb paa Industriudstillingen, som overværedes af Kronprinsen, Kronprinsessen og Prinsesse Louise. Baade Vejret og Opvisningen var straalende. De kongelige Gæster fik en Opvisning paa Bicycle at se, som bestod af rene Akrobatnumre. Even Neuhaus sprang i Saddelen og blev siddende uden at køre frem, laa paa Maven i Saddelen og drejede Pedalerne med Haanden, og skilte til sidst Maskinen ad og optraadte paa det store Hjul alene som Monocykelrytter. Harald Fritsche gjorde halsbrækkende Ting som at springe direkte fra Pedalerne til staaende Stilling i Saddelen, eller kørte staaende oprejst med den ene Fod i Saddelen og den anden paa Styret, o.s.v. o.s.v.⁶⁷

64) Ct. 1893.1621.2.

65) Nicholas of Greece: My Fifty Years, 2. Udg., S. 64.

66) Dansk Sportstidende 1888.274.2.

67) Dansk Sportstidende 1888.286.1.

Siden da saa man ofte Repræsentanter for Kongehuset ved Cykleløb og -opvisninger og ved Cykeludstillinger.⁶⁸ Da Danmark i 1896 første Gang var Arrangør af Verdensmesterskabsløbene, kastede Kongefamiliens Besøg Glans over Stævnet.⁶⁹

Naar Cyklisterne mødte de kongelige, plejede de at springe af og hilse — til stor Forskrækkelse for de kongelige Heste. Kronprinsens Adjudant sendte derfor 1891 Klubberne Cyclisten og D.B.C. en Skrivelse, hvori han bad Cyklisterne om ikke mere at standse eller spr'inge af Cyklen for at hilse paa Kongefamilien.⁷⁰

Næste Foraar, 1892, kunde „Politiken“ fortælle, at Prins Valdemar som den første af Kongehusets Medlemmer nu kørte paa Cykel.⁷¹ Efterhaanden cyklede flere og flere af vore kongelige,⁷² og fra Udlandet hørte man om fine fyrstelige Cykler: „Prinsen af Neapel rider en Maskine forsynet med ægte Elfenbens Haandtag og Guld-Ornamenter og med det kongelige Vaaben i Guld paa Skærmene“,⁷³ og „en af de sidste Cycle Enthusiaster blandt kongelige Prinsesser er den smukke Fyrstinde af Neapel, som fornylig af sin Svigermoder, Dronning Margrethe, fik en prægtig Maskine paa 20 Pund til Foræring. Stellet var rigt forgyldt, og Haandtaget af Elfenben ornamenteret med det kgl. Hus Savoyens Vaaben. Maskinen var lagt i en rigt forsiret Kasse med Fløj!“⁷⁴

Efter vort Kongepars Formæling i Foraaret 1898 ønskede Cyklisterne at bringe det deres Hyldest og en Tak til Kongehuset, fordi dets Velvilje mod Cyklesporten i

⁶⁸) F. Eks. Ct. 1892.1051.1, C. 1897, Udst.-Nr. 2.19.1.

⁶⁹) J. Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, 1941, S. 71, 74.

⁷⁰) Ct. 1891.287.1. — S. Hvid: Cycle-Haandbog, 1893, S. 53.

⁷¹) Politiken 15. Maj 1892, S. 1.

⁷²) Ct. 1893.1977.1, 1989.2, 1894.2242.2. — C. 1898.289.2, 1900.487.

⁷³) C. 1894.10.2.

⁷⁴) C. 1897.587.1.

høj Grad havde bidraget til dens Fremgang, og her var en Lejlighed til at rette denne Tak „direkte til det af Kongehusets Medlemmer, der er mere Cyclist end de fleste af vore Klubbers Medlemmer“, som „Cyclen“ skrev.⁷⁵ Tre store Klubber arrangerede da anden Pinsedag et „Cycletog“, et Optog af Cyklister til Sorgenfri, hvor Prins Christian og Prinsesse Alexandrine fra en baldakinsmykket Forhøjning modtog deres Hyldest. En Mængde Mennesker havde samlet sig for at se paa Toget, hvis Cykler alle var pyntet med Flag, og som anførtes af tre unge Damer paa en Triplet, men det blev langt fra, hvad Klubberne havde ønsket, da der paa Grund af Regnvejr kun mødte henved 120 Cyklister.⁷⁶

Safetyen og Luftringene fik den københavnske Cyklists Gennemsnitsalder til at stige betydeligt i disse Aar. I de høje Bicyclers Tid var saa godt som alle Cyklister ganske unge Mennesker paa omkring de tyve Aar. Da Safetyen kom, vovede mange af de over-trediveaarige at betro deres Liv til de to Hjul.⁷⁷ Men en tresaarig Cyklist var endnu i mange Aar en Sjældenhed.

Børnene begyndte saa smaat at cykle. P. M. Knudsens Barnevognsfabrik fremstillede to Typer Barnetricyklar, „Sigfred“ og „Ungdomslyst“, og Drengesafeties.⁷⁸ Og en enkelt Privatmand, daværende Fabrikejer, senere Direktør for Polyteknisk Lærestalt G. A. Hagemann, som ejede en Villa paa Søbakken i Skovshoved, lærte her egenhændigt mindst tyve Børn at cykle.⁷⁹

Blandt de nye Cyklister var det dog hverken Cykle-

⁷⁵) C. 1898.290.1.

⁷⁶) Dannebrog og Politiken 31. Maj 1898. — C. 1898.312.2.

⁷⁷) C. 1897.32.2, 269.2.

⁷⁸) P. M. Knudsen. Fabrik ... 1891, S. 33.

⁷⁹) M. C. Harding: G. A. Hagemann, 1916, S. 101; 2. Udg. 1942, S. 153. — Uge-Journalen Tidens Kvinder, 1942, Nr. 22, S. 9. — Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942, S. 156.

budene eller de halvtredsaarige, der vakte mest Opsigt. 1890'ernes store Sensation i Cyklesporten var Luftringene. En næsten lige saa stor var de cyklende Damer.

Det havde tidligere været meget smaat bevendt med Damernes Cykling. Der havde naturligvis slet ikke kunnet være Tale om at køre paa Bicycle, og med Tricyclekørsel blev det ikke til meget. Af og til kunde man se Damer paa Tricycle eller Tandem, navnlig paa Cykelbanen, hvor den dygtige Cykelrytter Direktør Ingeman-Petersen vandt adskillige Tandembløb med kvindelige Partnere i Aarene omkring 1890. Tandemen var trehjulet, Damen sad foran og Herren bagved, og der blev kun styret med det bageste Styr. Det vakte stormende Jubel blandt Tilskuerne paa Banen, naar disse Makkerpar vandt deres Sejre.⁸⁰

Men det var langtfra alle, der delte det sportsvenlige Publikums Begejstring over de cyklende Damer, og der var foreløbig ikke mange, der havde Mod og Lyst til at paatage sig det lille Stykke Pionerarbejde, som det var at være kvindelig Cyklist. Et enkelt Eksempel viser, hvilke Fordomme den Tids Kvinder havde at kæmpe med: Netop paa denne Tid var der en Præst, der lovede sin unge Datter og sig selv, at tre Ting skulde hun aldrig faa Lov til: at ryge, at cykle og at studere.⁸¹ Og der var mange Mennesker, der delte Præstens Mening. De fandt det ikke blot uklædeligt og ukvindeligt, at Damer cyklede, men ligefrem upassende. Og de var ikke bange for at sige deres Mening. Det var ikke Smaating, hvad de cyklende Damer, især naar de var alene, maatte høre paa af Tilraab fra foragede Tilskuere paa Gaden,⁸² og

⁸⁰) Politiken 1. Aug. 1888. — Dansk Sportstidende 1888.252.2, 1889.196.3, 275.3. — Ct. 1890.90.2.

⁸¹) Meddelt mig af fhv. Lektor E. Bondo.

⁸²) Se Anthon Maaløe: En Pressemands Erindringer, 1934, S. 92—93.

Gadedrengene boltrede sig i Vittigheder som „Pas paa, Hjulet løber rundt!“ Her var det ikke saa praktisk indrettet som i Paris, hvor man kunde leje en Mand til at køre med,⁸³ men nogle kvindelige Cyklister dannede i Foraaret 1893 *Kvindecycleklubben*, senere kaldet *Dame-cycleklubben*, saa det blev lettere at finde Ledsagelse paa Cykleturene.⁸⁴

Tricyclen blev i Begyndelsen anset for at være slem nok, men dog mindst dristig, mens det, at Damer kørte paa Safety, ligefrem var „gyseligt uanstændigt“. Selv „Dansk Sportstidende“, der dog havde en Rubrik for Cyklesport og, indtil „Cycletidende“ begyndte at udkomme i Foraaret 1890, var det Middel, hvorved vor fornemste Cykleklub, Dansk Bicycle Club, meddelte sig til Omverdenen, var let rystet, da der kom Damesafetyer frem paa den aarlige Cykeludstilling i London; i hvert Fald meddelte det Begivenheden med et Udraabstegn i Parentes — (!) — bagefter.⁸⁵

Bladet mente dog, at Cyklesporten ogsaa burde dyrkes af Damer, og udtalte sig om dens Fordele i saadanne Vendinger som disse: „Vil det ikke være langt bedre at anvende denne Tid (da man sidder hjemme) til Cycle-Sporten, til frisk og glad Bevægelse i den frie Luft, saa at vi, styrkede og sunde, virkelig kunne forstaa at bære Sorgerne, naar de komme?“. De, der cykler, „ville om Aftenen langt bedre kunne nyde deres Lecture og deres Musik end alle andre; thi ved Øvelse af Legemskræfterne bliver ogsaa de aandelige Evner forhøjede og op-livede“. Men hvordan skal Kvinden lære at cykle? „Manden skal være hende behjælpelig hermed, opfordre hende

⁸³) Ct. 1893.1467.1, 1512.2.

⁸⁴) Ct. 1893.1558.1, 1577.1, 1587.2, 1597.1, 1894.2734.2.

⁸⁵) Dansk Sportstidende 1889.69.2.

til at tage Del i sine Udflugter paa Cycle og være hendes Lærer og Raadgiver“.⁸⁶

Provincianerinderne var mindst lige saa modige som Københavnerinderne i den første vanskelige Tid. I Odense var der allerede i Sommeren 1889 en halv Snes Tricycleryttersker, mens et lignende Antal Damer i Aalborg fik gjort Valget mellem Tricycle og Safety let: Vejene i Byens Omegn var saa daarlige, at de ikke kunde komme frem med Tricycle og altsaa simpelthen var nødt til at vælge Safetyen.⁸⁷

I Sommeren 1889 og 1890 kom ogsaa de københavnske Damer saa smaat med. Det manglede heller ikke paa gode Eksempler fra Provinsen og paa Opfordringer fra de københavnske Sportsfolk. Der kom stadig Beretninger om de cyklende Damer fra forskellige Købstæder, fra Maribo og fra Hjørring, fra Aalborg og Odense, fra Nyborg og fra Randers, efterhaanden fra hele Landet. Cyklisterne var glade for at faa Damerne med, og de indberettede omhyggeligt efter Klubturene, hvor mange Damer, der havde været med paa hver Tur, mens Damerne selv udtalte deres Begejstring over den nye Sport og forsikrede, at de faktisk aldrig havde befundet sig saa godt, før de var begyndt at cykle.⁸⁸

„Cycletidende“ fortalte om al denne Tilslutning til Sporten og opmuntrede i øvrigt ved enhver Lejlighed Damerne til at cykle. Det anbefalede først forsigtigt Tricyclen, snart derefter Safetyen. Det hævdede, at det ikke var et for Øjet stødende Syn at se en Dame paa Tricycle, og forsøgte at overvinde Betænkelighederne hos „en omhyggelig og kjærlig Moder“ eller „en beregnende Fader“.

⁸⁶) Dansk Sportstidende 1889.54.1 f.

⁸⁷) Ct. 1890.4.2, 62.2.

⁸⁸) F. Eks. Ct. 1890.50.1, 84.1—2, 111.2, 121.2.

der kunde tænkes at ville modsætte sig deres Datters Cyklen. De talte med Medlidenhed om de mange „blege og tynde og skrøbelige og i det hele gudsjammerlige unge Damer“, som ikke cyklede, og opfordrede de københavnske Cyklister til at bruge al deres Indflydelse for at vinde Damerne for Sporten.⁸⁹

Bladet bragte ogsaa en Masse gode Raad om, hvordan en Dame bedst kunde lære at køre en Safety, samt, ihukommende den kendte Grundsætning, at man maa kunne køre paa en Cykel, før man kan staa op paa den, højst udførlige Anvisninger paa at springe let og graciøst af og paa.⁹⁰

Det fortalte, hvor vanskelig Begyndelsen ogsaa havde været for Englænderinderne, og hvor let og smertefrit de allerede nu kørte paa Safety. En af dem fortæller: „Efter lang Overvejelse besluttede jeg mig endelig til blot at forsøge at lære at kjøre Safety. Inden vi købte en Maskine, besluttede vi imidlertid først at gjøre dette Forsøg. I en maaneklar Nat i April, da alt var roligt, begav vi os ud, forsynet med min lille Søns Drengesafety. Min Mand løftede mig op i Saddelen, og da jeg før havde kørt Tricycle, vidste jeg nok, hvor jeg skulde finde Pedalerne“ o.s.v. o.s.v. Men nu gaar det glimrende med at køre paa Cykel, hedder det: „Vi saa nylig en ung Dame paa en Tur i Selskab med sin Fader og Broder. Hun talte frit og utvungent med dem og følte sig aabenbart ligesaa sikker og rolig, som om hun kørte en trehjulet Maskine“.⁹¹

Al denne venlige Opmuntring, samt ikke mindst Luft-ringenes Fremkomst, der gjorde den smukke og behagelige Sport endnu mere tiltrækkende, bevirkede, at de kø-

⁸⁹) Ct. 1890.90.2 f., 131.1.

⁹⁰) Ct. 1890.134.1, 168.1.

⁹¹) Ct. 1890.262.1.

benhavnske Damer nu virkelig tog den store Beslutning at begynde at cykle. Sommeren 1890 havde set faa, meget faa, cyklende Damer, og saa godt som kun Tri-cyklister.⁹² Navnlig Klubben Cyclisten, som havde nedsat Medlemskontingent for Damer, kunde prale med et Par kvindelige Medlemmer, der deltog flittigt i Klubturene og endda blev ved med at cykle Vinteren igennem.⁹³ D.B.C. og andre Cykleklubber optog nu ogsaa Damer som Medlemmer, og fra Foraaret 1891 gik et nogenlunde stort Antal Damer ind i Klubberne, mens dog en endnu større Mængde hørte til de saakaldte „vilde“ Cyklister, der ikke var i nogen Forening.

En særlig Begivenhed i Foraaret 1891 gav Damernes Cykling et godt Skub fremad, skønt det modsatte egentlig var Hensigten; det var en Avis-Diskussion, som kaldte gode Fortalere for Cykelkørslen frem og opmuntrede de ængstelige.

En af „Politiken“s Læsere, „En Onkel“, skrev med Overskriften „En Epidemi“ et gnavent Indlæg om „Bicykleuvæsenet“, udtalte sin store Forargelse over de grimme og tyndbenede Cyklister, samt sluttede sit Brev med denne Salut: „Toppunktet af Galskab er det nu, at vore Sportsdamer, der hidindtil har holdt sig til Tri-cyklen, i disse Dage viser sig paa Gaderne ridende den lille hæslige *tohjulede Safety*, paa hvilket Instrument de, humplende hen over Brostenene, udelukkende er optagne af Skørterne og de rebelske Ben. Naar disse Damer ikke har fornødent Mod til at vise sig i Herrebenklæder, saa maa de virkelig opgive et Befordringsmiddel, der umuliggør en Dames Dragt. Eller ogsaa bør de som andre Ofre for en Epidemi henvises til et ubeboet Sted“. —

⁹²) Ingeman-Petersen: Cyclesport, 1891, S. 113—19.

⁹³) Ct. 1890.50.1, 162.2, 207.1, 1891.305.1 (Nr. 35), 311.2 (Nr. 36), 372.2 (Nr. 43). — Cyclistens Program 22. Maj 1893, S. 10.

Det blev til en hel „Cykle-Krig“, som Bladet gav en øjnefaldende Plads paa Forsiden.⁹⁴

Et Par modsigende Indlæg fremkaldte følgende resumerende Erklæring fra „Onkelen“: Jeg vilde „protestere imod, at unge Damer *viste sig paa offentlig Gade ridende overskrævs. Kan det kaldes ladylike og kan det forenes med en ung Dames Værdighed, at hun rider gennem Byen paa en 2hjulet Bicykle?*“ Her vil jeg „have hele Publikum med mig i min berettigede Protest“.

Nu strømmede det ind med Meningstilkendegivelser, enkelte, bl. a. fra en anonym kendt Læge, mod Cyklisterne, de allerfleste for dem. Det blev fastslaaet, at Damerne aldeles ikke sad „overskrævs“, og at dette „raa og gemene Udtryk“ altsaa var helt forkert anbragt. I øvrigt drejede Diskussionen sig om det ladylike eller ikke-ladylike ved cyklende Damer. Forfatterinden og Gymnastiklærerinden Erna Juel-Hansen, Drachmanns Søster, der endnu bruger Ordet „Fruentimmer“, har set to „*virkelige* Damer“ cykle: „Det marineblaa Klædeskørt sluttede fikst og klædeligt om Hofter og Knæ, og Benenes Bevægelser, der *er* uskønne, saas næsten ikke, skønt de foer afsted i susende Fart“. Hun bringer et smukt Forsvar for Cyklesporten, naar den ikke overdri- ves, og fik Tilslutning heri af Doktor Hindhede, som lo- vede Damerne, at Sporten vilde gavne deres Helbred, og at de ikke vilde komme til at savne deres Beundrere, fordi de cyklede: „De vil ikke behøve Korset for at stive Dem af. De skal ikke mangle unge Mænd, som vil finde Dem smukke trods det, at De sidder overskrævs — hvad De jo som bekendt slet ikke gør“. — Omsider sluttede „Politiken“ Cykle-Krigen med at ønske „Cyklesporten en i alle Maader smuk Udvikling“, et Ønske, Bladet havde den Fornøjelse at se fuldt ud opfyldt i de nærmestkom- mende Aar.

⁹⁴) Politiken 27. Marts — 8. April 1891.

Allerede i April 1891 var man saa vidt, at „Cycle-tidende“ fandt Tiden inde til at oprette en Rubrik „Damesport“ for de kvindelige Cyklister.⁹⁵

Paa samme Tid havde Cykelhandlerne travlt med at skaffe Cykler til alle de Damer, der vilde lære at køre, og somme Tider var det næsten ikke til at opdrive en Damesafety i hele Byen.⁹⁶ Direktør Ingeman-Petersen lod i Efteraaret 1890 indrette en Cyklebane ved sit Hus i Hellerup til Brug for Damer, der vilde lære at køre, og her blev der næste Foraar trænet for fuld Kraft.⁹⁷ Andre undervisende Cykelhandlere havde Lærerinder til de Damer, der ønskede det, og fik mange Elever. Cykelhandler Peter Sørensen foranstaltede meget vellykkede Elevationer, hvor Lærerne kørte med paa Tandem. Hvis det saa kneb for en af Damerne med at følge med, byttede hun blot Plads med den ene Tandemcyklist.⁹⁸

I Februar 1892 havde D.B.C. 544 Medlemmer, deraf 36 kvindelige.⁹⁹

Ved „Cycletidende“s Færdselstølling ved Store og Lille Vibenshus, Lygten paa Nørrebro og Damhuskroen Kristi Himmelfartsdag 1893 var af 1885 Cyklister de 109 Damer,¹⁰⁰ altsaa omtrent 6 pCt.

I 1895 vakte en Dame paa Cykel dog stadig Opsigt, især naar det kunde se ud, som om hun var kommet for tidligt ud at køre og endnu ikke var helt sikker i at staa op paa Cyklen. Det var en speciel Fornøjelse for Folk, der stod og drev paa Gaden, at vente, naar de saa en Dame staa af Cyklen, for at se hende komme op igen. Og mange Damer vilde helst staa op fra en Forhøjning,

⁹⁵) Ct. 1891.70.2.

⁹⁶) Ct. 1891.70.2.

⁹⁷) Ct. 1890.243.2, 1891.55.2.

⁹⁸) Ct. Ekstranr. 15.—22. Marts 1891, 1893.1521, 1739.2.

⁹⁹) Ct. Ekstranr. 29. Februar 1892.

¹⁰⁰) Ct. 1893.1591.1.

en Flise eller lignende, saa man kunde se Damer vandre Gade op og Gade ned for at finde et passende Sted at staa op, fulgt af Bemærkninger fra Kvarterets Gadedrenge.¹⁰¹

I flere Aar blev de cyklende Damer ved at vække Opsigt, omend den Opsigt, de unge cyklende Damer vakte, blev mindre og mindre ubehagelig, og mere og mere smigrende. Ved Aarhundredskiftet var det mondænt at cykle, ogsaa for de unge Damer; det var, som man dengang sagde, „paa Moden“, eller som det nu hedder, „smart“. Bilerne kom hertil i 1895, og nu var det dem, man gjorde Nar af. Det i 1899 startede Vittighedsblad „Klods-Hans“ viser Standpunktet omkring 1900: her er Tegninger af unge Cyklistinder, der fortæller hinanden om deres Balkavallerer; Vittighederne drejer sig ikke om Cykelkørsel. Begrebet „den københavnske Cyklepige“ begyndte at fæstne sig.

Et af de største rent tekniske Problemer ved Damerens Cyklung var Paaklædningen.

Forrige Aarhundredes Kvindedragt var ikke egnet til Sport og fri Bevægelse. Især var Korsettet, de lange Kjoler og Skørter og det lange Haar alvorlige Hindringer.

De cyklende Damers Paaklædning interesserede uhyre meget. Utallige var de Bemærkninger, der fremkom i Pressen, om hvor underlige eller rædsomme eller nydelige Damerne saa ud paa Cykel. Kritikken gjaldt navnlig, at de var for pyntede eller for varmt og ubekvemt paaklædt, og at de var nervøse og forvirrede paa Grund af manglende Øvelse, eller helt ødelagte af Varme og Anstrengelse.¹⁰² Utallige var de gode Raad, der blev trykt, om Paaklædningen fra Top til Taa og fra inderst til yderst. Der blev diskuteret og læst Side op og Side ned

¹⁰¹) C. 1895.461.1.

¹⁰²) F. Eks. Ct. 1891.416.2 (Nr. 80), 1892.725.1, 1893.2045.1, C. 1895.299.1, 460.2, 630, 1896.494.2, 1897.257.2, 1898.450.1, 1900.155.1.

Damecykledragter. Af Annonce fra Magasin du Nord i „Idræt“
Maj 1895.

om de cyklende Damers Udseende, og „Avisen“ vidste nok, hvad den gjorde, da den i 1895 aabnede en Enquete om de kvindelige Cyklisters Paaklædning.¹⁰³ Cyklister

¹⁰³) Avisen 12. Juni 1895.

har altid været godt Stof i Pressen, og naar det saa oven i Købet var Damerne, det drejede sig om!

Damerne kørte sædvanligvis i, hvad man betegnede som „et smagfuldt Promenadekostume“.¹⁰⁴ Et saadant Kostumes Nederdel var lang, og ikke alle Damecyklers Stel var lige godt egnet til at give Plads for de lange og solide Kjoler og Skørter. I alle Anvisninger paa at lære at køre tilraades det da ogsaa at sørge for, at Kjolen falder ens paa begge Sider, saa snart man har sat sig op paa Cyklen.¹⁰⁵ Fra Paris hørte man ganske vist om, at man der saa „smaa Kokotter med korte Skjorter“¹⁰⁶ paa Cykel, men de danske cyklende Damer veg i hvert Fald i Begyndelsen med Hensyn til Kjolens Længde ikke en Tomme fra Moden og det passende.

Klubben Cyclistens Damer blev i Marts 1891 enige om en Slags Klubuniform, der blev beskrevet saaledes: „en Dragt af mellemgraat Stof, glat engelsk Nederdel med bred læget Bagbrede, som kan falde omkring Sadlen og hertil et langt, rundt Skjødéliv med Læderbælte og en Baret. Kjolen maa staa $\frac{1}{2}$ —1 Kvarter fra Jorden og ikke være over 14 Kvarter bred“.¹⁰⁷ Og saadan saa de fleste ud.

Men naar saa Kjolen endelig var anbragt rigtigt og faldt i smukke Folder til begge Sider, kom den næste Vanskelighed, at faa Kjolen til at blive, hvor den skulde være, en meget vigtig Ting, for hvis den blæste op, var det katastrofalt; til Syne kom da lidt af den cyklende Dames Ben og i værste Tilfælde det nederste af et Bukseben.¹⁰⁸ Man prøvede alt for at holde Kjolen nede, smaa

¹⁰⁴) Ct. 1891.362.1 (Nr. 73).

¹⁰⁵) F. Eks. Ct. 1891.71.1.

¹⁰⁶) Ct. 1891.338.1 (Nr. 71).

¹⁰⁷) Ct. 1891.419.1 (Nr. 47).

¹⁰⁸) C. 1897.182.2. — Haandværk i Hjemmet, 1906, S. 86.

Metalkugler i Kjølesømmen og hele Systemer af Elastikker og Baand.¹⁰⁹

Buksenederdelen, en Slags Løsning af Problemet, blev brugt i England af Damer, der kørte paa Herresafety. „Cycletidende“ kaldte den „delt Skjørt (et pænt Ord for Buxer)“.¹¹⁰ Der blev rettet en Forespørgsel til Københavns Politidirektør, om Damer maatte cykle i Knæbenklæder, og Svaret lød, at Politiet kun vilde skride ind, „hvor Dragten findes stridende mod Velanstændighed eller fremkalder Forstyrrelse af den offentlige Orden“.¹¹¹

Dette Orakelsvar blev betragtet som en Tilladelse, og mange Damer anskaffede sig en engelsk Rational Dress, den saakaldte Reformdragt med Knæbenklæder til Cyklebrug; men de fleste vovede sig ikke bort fra Kjolen. Og det varede et godt Stykke ind i det 20. Aarhundrede, før Kjolen blev kort, selv om den i Halvfemserne saa smaat rykkede opad — til Cyklebrug.

Allerede i 1895 hævdede Cyklesportens Tilhængere, at den havde revolutioneret Damedragten,¹¹² og den hjalp virkelig i flere Henseender med til at gøre Paaklædningen lettere: „det bløde Sportskorset“ eller Rational-Livstykket blev konstrueret til Cykling,¹¹³ og Brugen af Sko afløste i stor Udstrækning Støvlerne, der fik Aarerne i Fødderne til at svulme op.¹¹⁴

Haaret voldte de forfængelige mange Kvaler. Det var Hjemmekrølningens Tid, og naar man blev varm af at køre og Haaret blev fugtigt, gik Krøllerne ud. „Dannebrog“ 1899 ved Raad herfor: „for Cyklistinder, der vil

¹⁰⁹) Ct. 1891.71.1, 1892.1283.2. — C. 1895.462.1.

¹¹⁰) Ct. 1891.354.1 (Nr. 72).

¹¹¹) Ct. 1892.725.1.

¹¹²) C. 1895.495.2.

¹¹³) Vort Hjem, 1903, II, Klædedragten, S. 87, 95, 105.

¹¹⁴) sst., S. 88.

se godt ud fra først til sidst paa Turen, er de forlorne Pandekrøller derfor meget at anbefale“.¹¹⁵

Hvordan var det nu at være Cyklist i Halvfemsernes København, og hvordan prægede den sejrende Cyklisme Byen og Tilværelsen i den?

Halvfemserne var for Cyklisterne alt i alt en begivenhedsrig og dejlig Tid. Den lave Cykel og Luftringene gjorde Kørselen behagelig og ufarlig, men det var endnu ikke en selvfølgelig Ting at være Cyklist. Cyklisterne var lykkelige over de nye Muligheder for hurtigt og uafhængigt at komme fra Sted til Sted i Byen og ud i Naturen. De havde ogsaa en Følelse af — især i Begyndelsen og mest Klubcyklisterne —, at de var med i en Bevægelse, til at bringe noget værdifuldt nyt frem, som der undertiden maatte kæmpes for. I Cyklismens første Tid syntes alle Cyklister, at de hørte sammen og havde noget at sige hinanden. Efterhaanden som Cyklismen vandt frem i stadig voksende Omfang, blev det en stor Fornøjelse at være med i den kæmpemæssige Succes. Cyklens Venner kæmpede i disse Aar energisk for dens Plads i Tilværelsen, og efterhaanden som den sejrede, mærkedes det overalt i det daglige Liv.

De allerhøjeste Lovord blev udtalt om Cyklen. Her er tre samtidiges Udtalelser, der viser, hvilken vidunderlig Ting Cyklen var for den første Generation af dens Benytttere: Vor berømte Sprogforsker, Professor Otto Jespersen, der fik sin første Cykel 1891,¹¹⁶ siger i sine Erindringer: „Men for mig betød det umådelig meget at jeg ved syklen på en måde fik „a new lease of life“. Jeg hade i barndommen været udelukket fra gymnastik; ungdomssport eksisterede ikke da jeg var student, så jeg

¹¹⁵) Dannebrog 1. Maj 1899.

¹¹⁶) O. Jespersen: En Sprogmands Levned, 1938, S. 69.

levede et indendørs liv uden bevægelse og så' bleg og svag ud. Nu kom jeg meget mere i luften, blodet kom til at rulle, og der kom farve i kinderne. Jeg trænede mig efterhånden op til lange ture og „besyklede“ efterhån-

Tegning fra „Industri-Tidenden“ og „Nordstjernen“ 1895.

den store dele av Danmark, senere ogsaa Norge, England og Normandiet. Uden syklen vilde jeg sandsynligvis være død ung. Den førte ogsaa til at jeg fik mere smag for anden friluftsbeskæftigelse ...¹¹⁷

„Nordstjernen“ bringer i 1895 efter „Industri-Tiden-

¹¹⁷) sst. S. 70.

den¹¹⁸ et Billede af en tænkt Fodgængers Størrelse i Forhold til den normale Cyklist, hvis de skulde komme lige hurtigt frem, og slutter: „Cyklen er vor Tids største Vidunder; den har gjort den enkelte uafhængig af Rummet og Afstandene; den vil flytte Storbyens Grænser ud

„Cyklende Blomst“ fra Jens Lund: „Forvandlede Blomster“, 1899.

efter i sunde, landlige Omgivelser; den *har* gjort Sagnet om Syvmilestøvlerne til Virkelighed“.¹¹⁹

I Maleren Jens Lunds ejendommelige Bog med Blomstersymboler, „Forvandlede Blomster“ (1899), findes ogsaa en „cyklende Blomst“; i den ledsagende Tekst viser Kunstneren sin Opfattelse af, hvilken ny Verden Cyklis-

¹¹⁸) Industri-Tidenden 1895.201.

¹¹⁹) Nordstjernen 6. Okt. 1895.

men har aabnet for sine Udøvere: „Cyklende en Aften langs en Flod, mens Træer og oplyste Huse gled mig drømmeagtig forbi, følte jeg mig som en Blomst, der, løsrevet fra sin Plet Jord, føres bort af Vinden og med undrende Øjne ser en hel ny Verden rulle sig op“.

Cyklismens Venner var til enhver Tid parate til at forsvare den, hvad der ofte var paakrævet, for den havde mange Fjender.

I København ansaa en Mængde Fodgængere Cyklisterne for at være farlige for den offentlige Sikkerhed, og Færdselsproblemet var naturligvis ikke blevet mindre, efter at Cyklisterne var kommet til. Cyklepressen opfordrede til Stadighed Cyklisterne til at køre forsigtigt og optræde korrekt, ikke blot af Hensyn til de vejfarendes Liv og Lemmer, men ogsaa af Frygt for, at nye Politivedtægter skulde gøre Indskrænkninger i Cyklisternes Frihed.¹²⁰ I disse Aar, da Cyklismen bredte sig saa stærkt, forstod Myndighederne jo, at der maatte detaillerede Bestemmelser om Cykelkørsel til. Og i en hel Del Færdselsulykker var Cyklisterne desværre implicerede eller skyldige.

Ogsaa Rytterne stod meget skarpt overfor Cyklisterne. De kunde ikke enes om Ridestierne, hvor Cykling var tilladt efter Politivedtægten, og det kom undertiden til alvorlige Sammenstød. Saaledes fik i 1895 en Grosserer en Dom ved Kriminal- og Politiretten for at have slaæet en Cyklist med Ridepisken.¹²¹

Pressen vidste, at Cyklismen altid er godt Stof, og behandlede den jævnlig. De forskellige Blades Stilling til Cyklekørslen beroede vel for en stor Del paa, i hvor stor Udstrækning Cyklistere var repræsenterede i Redaktionerne. Undertiden lod en særlig Begivenhed Cyklismen rykke i Forgrunden som Avisstof. En redaktionel Artikel

¹²⁰) F. Eks. Ct. 1891.35.2, 49.2, 118.1, C. 1898.595.2.

¹²¹) Avisen 4. Juli 1895.

eller et Indlæg kunde da fremkalde en Strøm af Angreb og Forsvar, og Diskussionen rasede. Cyklens Fjender foreslog ved disse Lejligheder i Reglen, at Cyklerne skulde nummereres og Cykelkørsel forbydes paa Købmagergade, og forskellige andre Indskrænkninger i Kørselen. Saadanne store Diskussioner fandt Sted under „Politiken“s Cyklekrig i 1891 og ved Forberedelsen af det nye Tillæg til Politivedtægten 1895. I Efteraaret 1898 var det igen galt, fordi to Fodgængere var døde efter Paakørsel af Cyklister. Striden stod i den Anledning mellem „Nationaltidende“ mod og „Dannebrog“ og „Politiken“ for Cyklisterne.¹²²

Angrebene paa Cyklismen i Pressen indeholdt ogsaa megen Komik, baade villet og ufrivillig, og Cyklisterne kunde for det meste tage sig dem let. Med særlig Fornøjelse læste de gerne om, hvad „Politiken“s „Onkel“ ved forskellige Lejligheder i Begyndelsen af Halvfemserne havde mod dem.

En alvorligere Gene var de mange Overfald paa Cyklister, der skete, naar man var kommet lidt bort fra Byen. Paa Landet havde Kuskene, Hestene og Hundene overordentlig vanskeligt ved at vænne sig til Cyklerne, og Kuskene betragtede Cyklisterne som deres naturlige Fjender. Særlig slemt var det i Begyndelsen, før Landboerne selv rigtig var begyndt at cykle. De følte, som Pastor Wegener i Pedersborg skrev i et vredt Brev til „Sorø Avis“ i Anledning af et Landevejssløb: „Kjøbenhavneriet byder Landboerne meget — — — mon der ikke til sidst kan bydes *for meget?*“¹²³

Resultatet af denne fjendtlige Indstilling var, at Kuskene var temmelig enige om at berøve Cyklisterne Lysten til at vise sig uden for København. De spærrede

¹²²) Nationaltidende 29. Okt. og 1. Nov. 1898, Aftenudg. — Politiken 30. Okt. 1898. — Dannebrog 2. Nov. 1898.

¹²³) Sorø Avis 10. Sept. 1891. — Ct. 1891.354.1 (Nr. 72).

Vejene for dem, slog efter dem med Pisken, eller stod af Vognen for at give dem en Omgang Klø. Cykleklubberne sørgede som Regel for, at de værste Tilfælde kom for Retten, hvis ikke det skete paa anden Maade.¹²⁴

Ogsaa Hundene paa Landet var en Plage. De blev ikke opdraget til at se Cyklister køre forbi, men bed eller forfulgte dem. Cyklisterne prøvede at forsvare sig med en Hundepisk eller ved at kaste med Sten. Ved Midten af Halvfemserne blev det dog bedre.¹²⁵

Før var det en Sport at cykle, nu blev det mere og mere en Befordringsmaade. Cyklisterne gik derfor bort fra Klubdragten eller den særlige Sportsdragt med Knæbenklæder. I Stedet kom Cykleklemmerne¹²⁶ og det daglige Tøj, som dog ikke var alt for bekvemt: „det stivede Linned hører nu engang med til en anstændig Paaklædning, men det egner sig forbistret daarlig til Cyklebrug“, siger „Cyclen“.¹²⁷ Men Cyklesporten bidrog her ligesom for Damedragtens Vedkommende til Klædedragtens Forbedring.

Skønt de fleste Cyklister ikke var Medlem af nogen Klub — Klubcyklisterne kaldte dem de „vilde“ Cyklister¹²⁸ — blomstrede Foreningslivet i disse Aar, og Klubbernes Medlemmer havde megen Fornøjelse og Støtte af deres Foreninger, hvis Arbejde i mange Henseender kom alle Cyklister til gode, ogsaa de „vilde“.

Af de københavnske Cykleklubber fra Ordinaryens Tid havde kun *Dansk Bicycle Club*, eller *D.B.C.*, som den kaldtes i daglig Tale, vist sig rigtig levedygtig. Den lille

¹²⁴) F. Eks. Ct. 1891.386.2 (Nr. 76), 411.1 (Nr. 79), 444.2, 1892.719.1, 739.2, 978.2 f., 1059.1, 1893.1821.2, 2036.2. — C. 1895. 26.2, 41.1, 515.1.

¹²⁵) Ct. 1891.401.2 (Nr. 78), 403.2 (Nr. 78). — C. 1895.316.1.

¹²⁶) Th. Lippert: Lærebog i Cycling, 1898, S. 18.

¹²⁷) C. 1900.17.2.

¹²⁸) Ct. 1891.50.1.

Klub *Tri- og Bicycleclubben* blev ophævet i Oktober 1884, og de fleste af dens Medlemmer gik ind i D.B.C.¹²⁹

Dansk Cycle Union, der blev stiftet i 1885 som en landsomfattende Forening, opløstes i Slutningen af 1889 efter at være blevet spaltet i en Del Landsdelsklubber. Det blev frist nok sagt om den, at den ikke efterlod sig andet end Gæld.¹³⁰

Helt anderledes var det med D.B.C. Den kunde ved Jubilæet den 7. Maj 1891 med Stolthed se tilbage paa 10 virksomme Aar i den unge Cyklesports Tjeneste. Stiftet i de høje Cyklers første Tid saa den med venlig Skepsis paa Safetyen, da den kom frem; den fulgte med Udviklingen, men støttede den egentlig ikke. Inderkredsen i D.B.C., Cyklesportens Veteraner, benyttede enhver Lejlighed til at slaa et Slag for deres saa beundrede Ordinary, og de vænnede sig kun meget langsomt til Safetyens sejrige Fremgang og den forandrede Tingenes Tilstand, den medførte.

For øvrigt fortsatte D.B.C., hvis Medlemstal var steget fra halvandet Hundrede i 1884 til fem-seks Hundrede i Halvfemsernes første Par Aar, sin Virksomhed til Cyklisternes Gavn og Fornøjelse i de tilvante Spor. Klubbens Øvelsesplads var ligesom i tidligere Aar Gothersgades Eksercerplads, hvor en Stabssergent Hansen ledede Øvelserne, som foregik paa Klubbens Cykler, deriblandt nogle gamle Bicycler og Tricycler. Efterhaanden kom der ikke ret mange for at lære at køre, og i 1895 opgav man at beholde Eksercerpladsen. Da man om Vinteren følte Savnet af et lukket Kørelokale, forsøgte man i Efteraaret 1890 at leje en Sal i det nye Cirkus, som var blevet indviet 1886; det lykkedes ikke, men fra Nytaar 1891 fik man Vinterlokale paa Forlystelsesstedet Vodroffslund, hvor ogsaa en anden Klub holdt til, og i November

¹²⁹) Tidsskrift for Sport 1884.192.

¹³⁰) Ct. Prøvenummer 1. Marts 1890.7.1—2, 85.1, 368.1.

1891 fik man lejet Cirkus's saakaldte store Sal en Gang om Ugen. I disse Vinterkørelokaler muntrede Medlemmerne sig af Hjertens Lyst og benyttede dem navnlig til Indøvelse af Kvadrille- og Kunst„ridt“, som det dengang hed. D.B.C. var en meget selskabelig anlagt Klub; den afholdt mange Fester, og Underholdningen ved disse bestod for en stor Del i Cykleopvisninger, „Præsentationer“, som det hed. Undertiden holdtes store offentlige Præsentationer. Ogsaa naar Københavnerne skulde paa Langfart til Cyklefester i Provinsen, indøvede de Kunstridt, hvormed de med mere eller mindre Held forsøgte at imponere Værtsfolkene.¹³¹

Foruden Kørelokalet skaffede D.B.C. i nogle Vintre sine Medlemmer et Klublokale en Gang om Ugen eller hver fjortende Dag, senere hver Dag, enten ved Kørelokalet eller et andet Sted i en eller anden Restaurant, hvor et Værelse blev stillet til Raadighed til Læsning af de fremlagte Sportsblade og hyggeligt Samvær.¹³²

Et Problem for de store Cykleklubber var dengang og er den Dag i Dag de fælles Cykleture med mange Deltagere. Allerede i de høje Cyklers Tid havde Medlemmernes Interesse i denne Henseende svigtet, og det viste sig vanskeligt at stimulere den. Turlederens Drøm om at se ud over en Hær af Cyklisters Søndag Morgen forblev alt for ofte uopfyldt. — Kun til D.B.C.s Fødselsdagstur den 7. Maj kom der hvert Aar en stor Skare, som drog i Procession gennem Byen til Skodsborg, hvor man sluttede med den traditionelle Frokost.¹³³ Til Turen ved Jubilæet i 1891 forsøgte Bestyrelsen at faa gennemført den stil-

¹³¹) Aarsb. 1883—84, S. 3, 1892—1893, S. 2, 23, 1893—1894, S. 6, 32, 1894—95, S. 6. — Ct. 1890.6.1, 14.1, 78.2 f., 275.2, 286.2, 1891.306.1 (Nr. 35), 314.1 (Nr. 36), 345.2 (Nr. 40), 419.1 (Nr. 80).

¹³²) Aarsb. 1883—84, S. 13, 1893—94, S. 6—7. — Ct. 1891.345.2 (Nr. 40), 465.2. — C. 1894.62.2, 70.2.

¹³³) Ct. 1890.50.1. — C. 1896.221.1.

fulde Paaklædning fra Klubbens ældste Tid og dekretede, at der skulde „rides i Knæbenklæder eller Gamascher og Hue“.¹³⁴ — Men D.B.C.s Ledelse blev ufortrødent ved med Forsøgene paa at gøre noget ud af Klubturene i Begyndelsen af 1890'erne. I April 1890 opstillede den et smukt Program for Aaret, omfattende tolv Ture, dels hurtige, der skulde gaa til fjernere Steder saasom Odense, Frederikssund og Fakse, dels langsomme, der holdt sig til Byens Nærhed, f. Eks. Farum, Frederiksdal eller Hørsholm. Men der mødte til Stadighed kun faa eller ingen Deltagere. Dette triste Faktum fik D.B.C.s nye — i Efteraaret 1890 valgte — og energiske Formand Overretssagfører Emil Staal til at skrive et Opraab i „Cycletidende“ i April 1891, hvori han fastslog Klubturene som Sommersæsonens Hovedopgave og kraftigt opfordrede til stor Deltagelse i Turene. Dette Opraab gav Anledning til en venskabelig Diskussion, idet Staals Kollega Viggo Lachmann imødegik hans Opfattelse af Klubturenes Betydning og gav den nærliggende Forklaring paa deres ringe Succes, at Folk hellere vilde køre ud med nogle faa Venner, som de vidste, at de passede sammen med „ikke blot i Benkræfter, men ogsaa i Tænkemaade“. Men det samme Nummer bragte et mindst lige saa tiltalende Program som det forrige Aars for Klubturene, idet der adskillige Gange var fastsat to Ture, en hurtig og en langsom, til samme Dag, saa at der rigtig skulde være noget at vælge imellem. Og i Bladets følgende Nummer hævdede Staal i et Svar til Lachmann det vedblivende som Cykleklubbernes „Pligt at arrangere mange og gode Klubture“ og lovede, at D.B.C. i hvert Fald skulde gøre sit i denne Henseende. Alt dette skete i Slutningen af April, og allerede midt i Juli maatte D.B.C. meddele, at man nu havde opgivet de for Sommeren an-

¹³⁴) Ct. 1891.88.1.

satte Ture paa Grund af manglende Interesse for dem hos Medlemmerne. Hvis der alligevel skulde være Stemning for dem, vilde de naturligvis blive genoptaget. I November lykkedes det da endelig at faa lavet en Klubtur til Skodsborg, hvor der mødte hele 15 Deltagere.¹³⁵

Næste Aar, 1892, gik det ikke meget bedre med Turene. Bestyrelsen tog fat med den bedste Vilje, og Formanden Emil Staal skrev en indtrængende Opfordring til Medlemmerne om blot een Gang at komme med paa en Tur, men det hjalp altsammen ikke.¹³⁶

I Foraaret 1893 blev der kun kørt ganske enkelte Fællesture og det følgende Aar ligesaa, „da“, som Aarsberetningen fastslaar 1894, „det stadig viser sig umuligt for de store Klubber at samle større Tilslutning til jævnlige Ture“, idet „Erfaringen viser, at saadanne kun trives i mere private Kredse“.¹³⁷ Det stod nu altsaa endelig Bestyrelsen klart, at det ikke kunde nytte at opfordre Folk til at komme med paa Klubture, uden at der blev gjort noget ganske særligt for at gøre dem tiltrækkende. Men allerede siden Staal blev Formand, var der med Held blevet anvendt to nye Arrangementer for at samle D.B.C.s Medlemmer paa Klubture, for det første „Ripley“, for det andet det saakaldte „Lampetog“.

Ripley var et Traktørsted uden for London, hvor de londonske Cykleklubber satte deres Medlemmer Stævne hver Søndag Formiddag. Man var altid sikker paa at træffe Selskab her og at more sig godt sammen med Sportskammerater og paa at kunne faa Følgeskab til videre Udflugter.

D.B.C.s Ledelse tog Ideen op og gjorde i Begyndelsen af 1891 de første Forsøg paa at skabe et dansk Ripley paa Constantia. Der blev sendt Opfordring til de andre

¹³⁵) Ct. 1890.13.2, 1891.24.2, 36.1, 42.1, 50.1, 230.1, 418.1 (Nr. 80).

¹³⁶) Ct. 1892.761.1, 777.1, 927.1, 1144.2.

¹³⁷) Aarsb. 1892—93, S. 2, 1893—94, S. 7, 20.

Cykleklubber om at være med, den næststørste københavnske Klub, Cyclisten, sluttede sig til, og det blev meddelt i Annoncer, at alle Cyklister var velkomne. Paa Constantia blev der sørget for et opvarmet Værelse med „Instrument“, d.v.s. Klaver, samt en Mængde danske og udenlandske Cykleblade. Desværre forhindrede Vejret de første Søndage Planernes Udførelse, men endelig lykkedes det Søndag den 8. Februar. Ripleystævnet blev en Succes og efterfulgt af mange flere, navnlig i Vintermaanederne. Man holdt sig ikke kun til Constantia som Mødested, men valgte senere andre Steder i Nordsjælland, bl. a. Lottenborg i Lyngby, til Ripley.¹³⁸

Efter at man nogle Gange havde søgt at samle Folk til Maaneskinsture, holdt D.B.C. en Augustaften 1892 et stort anlagt „Lamperidt“. Politiet gav Tilladelse til, at en stor Mængde Cyklister maatte køre i Gaasegang gennem Byen. Paa Rosenborg Eksercerplads samledes Deltagerne, ca. halvtredie Hundrede, og fik udleveret et lille Jernstativ med to Lygter til at sætte paa Styret. Desuden forlangte Foreningen, at Deltagerne skulde have Lygte paa Cyklen, hvad der ikke var paabudt i Lovene og ikke almindelig brugt. Man kørte nu langsomt langs Søerne til Østerbrogade og derfra til Bellevue. Men Lygterne var ikke gode, Bunden gik ud af mange af dem, saa efterhaanden som man naaede frem ad Ruten, hvor der var mødt talrige Tilskuere op, blev Toget mørkere og mørkere.¹³⁹

Samtidig med, at Cyklen mere og mere blev det almindelige Befordringsmiddel paa kortere Ture, fik man Øjnene op for dens Muligheder paa Langture: Cykleturismen begyndte. En af Inderkredsen, daværende cand. jur., senere Højesteretssagfører Ulf Hansen, kom allerede i

¹³⁸) F. Eks. Ct. 1891.327.1 (Nr. 38), 336.1—337.2 (Nr. 39), 350.2 (Nr. 41), 380.2 (Nr. 44), 426.1, 442.2.

¹³⁹) Ct. 1891.461.1, 465.2, 1892.1034.2, 1060.1.

Sommeren 1890 frem med Krav om, at D.B.C. skulde gøre noget for Cykleturisterne, f. Eks. udsende Meddelelser om Vejenes Beliggen- og -skaffenhed, sørge for, at Cyklister, der kom til fremmede Byer, kunde træffe andre Cyklister, som vilde staa dem bi med Raad og Daad, og udgive et godt og billigt Kort, egnet for Cyklister. Næste Sommer arrangerede Fyns Cycle Union, der ogsaa paa andre Maader var en energisk Klub, en vellykket Fællestur til Sønderjylland og Tyskland, og D.B.C. fulgte efter i Paasken 1892 med en Todagestur i Sydsjælland og en Tur til Berlin, hvor de faa Deltagere skal have vakt umaadelig Opsigt og samlet mange Opløb.¹⁴⁰

En ejendommelig Udenlandsrejse foretog Helsingorianeren Carl Abildgaard, der i Januar 1893 cyklede fra Helsingør til Helsingborg over det islagte Øresund og hjem igen, en Tur paa en Times Tid. For at Isen ikke skulde skære hans Luftringe itu, havde han viklet Lærred om dem.¹⁴¹

I Halvfemsernes senere Aar gav D.B.C. 150 Kr. om Aaret til Cyclestiforeningen, der særlig arbejdede paa at skaffe Cyklestier i Københavns nærmeste Omegn, og i Sommeren 1899 anlagde Klubben 12 Depoter i Omegnen med Pumpe, Smøreolie, Reparationsværktøj, Kort over Omegnen og Forbindssager til Hjælp for Cyklisterne.¹⁴²

For at give Medlemmerne Adgang til at holde Træningen ved lige i den daarligste Cykletid fik D.B.C. i Februar 1892 arrangeret et gratis Gymnastikkursus nogle Gange om Ugen. Det blev ganske godt besøgt og fortsattes de næste Vintre under Ledelse af den senere meget

¹⁴⁰) Ct. 1890.142.2, 1891.219.1, 245.2, 287.1, 1892.651.1, 720.2.

¹⁴¹) Ct. 1893.1361.1.

¹⁴²) Aarsb. 1897—98, S. 7, 1898—99, S. 3, 7. — C. 1899.84.2, 115.1, 251.1.

kendte Idrætsmand og Sportsjournalist, cand. theol. Edgar Aabye.¹⁴³

Fra sin allereleganteste Side viste Cyklesporten sig ved en lang Række „Præsentationer“, som D. B. C., Clubben Cyclisten, Københavns Kvadrille Klub og Dansk Cycle Ring holdt fra Slutningen af Firserne indtil Midten af Halvfemserne, for det meste i Cirkus og sammen med andre, der viste Gymnastik, Hugning og lignende.

D. B. C. holdt i 1888 sin første Præsentation i Cirkus og et Par Opvisninger ved „den nationale Sportsfest“ paa den store Udstilling og derefter i følgende Aar flere i Cirkus, blandt andet to i Forbindelse med Klubbens Cykeludstillinger 1891¹⁴⁴ og 1892.¹⁴⁵ Cyclisten havde en Præsentation 1891,¹⁴⁶ og 1893 optraadte Københavns Kvadrille Klub.¹⁴⁷ Endelig holdt Dansk Cycle Ring i 1895 to Præsentationer, hvor der endnu vistes Kørsel paa Ordinary.¹⁴⁸

I 1900 blev der til Fordel for Kvindernes Bygning afholdt en Sportspræsentation i Koncertpalæet, hvori kun Damer deltog. Programmet omfattede Fægtning, Gymnastik og Cykling, og de seks cyklende Damer gjorde stor Lykke.¹⁴⁹

I det hele taget blev der ved næsten alle disse Opvisninger udført meget smuk og imponerende Kørsel af de optrædende Damer og Herrer, baade enkeltvis og i Kvadriller, paa Ordinary, Safety og Monocykel, og Præsen-

¹⁴³) Ct. 1892.552.1, 614.2, 1222.1, 1893.1978.1. — C. 1895.551.2, 1898.125.1, 557.1, 1899.111.2.

¹⁴⁴) Dansk Sportstidende 1888.33.1, 54.1, 270.2, 286.1, 1889.64.1, 68.2. — Ct. 1891.415 (Nr. 47).

¹⁴⁵) Ct. 1892.593.2.

¹⁴⁶) Ct. 1891.391 (Nr. 77).

¹⁴⁷) Ct. 1893.1458.2.

¹⁴⁸) C. 1895.20.2, 70, 79, 1.

¹⁴⁹) C. 1900.207.2.

tationerne bidrog i høj Grad til at skaffe Cyklesporten Yndest blandt Publikum og aktive Tilhængere.

Udadtil arbejdede D. B. C. sammen med andre Klubber paa mange Maader for Cyklisterne. Den arrangerede Cykeludstillinger og Revyer og samlede Cyklisterne til store Processioner, „Cykletog“, ved forskellige festlige Lejligheder. Den skabte en Cykeltyveriassurance, satte vejledende Skilte op og forhandlede med Myndighederne om Cyklisternes Interesser, ligesom den gennem Pressen arbejdede for Cyklismen.

D. B. C.s første Medlemsblad var „Dansk Cycle-Tidende“, som udkom fra 1. Juli 1884 til 23. December 1887 med et enkelt Oversigtsnummer i Sommeren 1889. Indtil 15. Marts 1886 udgav Klubben selv Bladet, om end under store Vanskeligheder. Det var svært at skaffe Annoncer, „hvilket maaske de daarlige Tider var Skyld i“, som Bladet skrev, og navnlig var det svært at skaffe Bladet Redaktører.¹⁵⁰ Redaktørerne var i denne Periode Bestyrelsesmedlemmerne, den senere Fabrikant Aage Hassel og Løjtnant, senere Kaptajn Th. Pontoppidan;¹⁵¹ fra 1. Marts 1885 traadte Sophus Houmann (senere Direktør for et større Industriforetagende i Malmö)¹⁵² ind i Stedet for Pontoppidan.¹⁵³ 1. November samme Aar overlod de to Redaktionen til Bestyrelsesmedlemmerne, senere Bankfuldmægtig Th. de Güntelberg og Kommuelærer Gabriel Jensen.¹⁵⁴ Men ved Aarsskiftet 1885—86 besluttede Bestyrelsen at ophøre med Udgivelsen af Bladet, som derefter gik over til Roms Forlag. Redaktionen blev

¹⁵⁰) Dansk Cycle-Tidende 1885, Nr. 12, S. 91.2.

¹⁵¹) sst. 1884, Nr. 1.

¹⁵²) Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, 1941, S. 11.

¹⁵³) Dansk Cycle-Tidende 1885, Nr. 17.

¹⁵⁴) sst. 1885, Nr. 9, S. 67.1.

overtaget af Thorvald Rom og Kunstrytteren, Fotograf Even Neuhaus.¹⁵⁵

Fra 1. Juli 1887 blev D. B. C.s officielle Blad „Tidsskrift for Sport“,¹⁵⁶ som fra Januar 1888 blev til „Dansk Sportstidende“,¹⁵⁷ der igen i 1895 gik op i det nye Blad „Idiæt“.¹⁵⁸ „Dansk Sportstidende“ var D. B. C.s officielle Blad indtil 16. Januar 1891.¹⁵⁹ Det havde kun en meget begrænset Plads for Cykelsporten, da en Mængde andre Sportsgrene ogsaa skulde behandles.

I Marts 1890 startedes et nyt Blad i stort Format, „Cycletidende“, Medlemsblad for D. B. C. og adskillige andre Klubber i København og rundt omkring i Landet. Dets Hoved var tegnet af Hans Nic. Hansen i Tidens Smag, og første Nummer blev indledet med følgende Digt til Ordinaryens Pris af Drachmann:

CYCLE-SANG.

Frem paa det rullende Hjul
højt over Støvet og stik gennem Regnen og Blæsten:
haardeligt spæge sit Sul,
aldrig for Byger i Skjul,
ride for Æren og kappes om Prisen med „Hesten“!
Hesten er staalsat og Rytteren med;
Plads for Cyclisten! han ruller afsted.

Ser I den farende Svend!
komme han gør for i Nuet igen at forsvinde;
Knæleddet krummes i Spænd,
fast er hans Blik og hans Lænd;
Plads for hans Ganger og Plads for hans Ledsagerinde!
To-Hjul og Tre-Hjul og Holdt ved ÷n Kro:
Verden har neppe nok Rum for de To.

¹⁵⁵) sst. 1886, Nr. 13, S. 99.1.

¹⁵⁶) Aarsb. 1887, S. 8. — Tidsskrift for Sport 1887. 333.

¹⁵⁷) Tidsskrift for Sport 1887.537. — Dansk Sportstidende 1888.1.2.

¹⁵⁸) Dansk Sportstidende 1895.211.

¹⁵⁹) sst. 1891.20.3.

Ud i den vigende Dag:

Fart henad Veje og Løb langs de flygtende Lunde.

Vale til Vrøvlet dér bag!

Frihed selvfølgelig Sag!

Styret i Haanden og Smil til de bjæffende Hunde!

Forlæns og fremad saa meget man vil;

baglæns — det kender Cyclisten ej til!

Leve den rullende Lyst!

Halvmilepæle blir snart til Stakitværkets Spidser.

O, hvilken Luft i mit Bryst,

hør hvilken Klang i min Røst,

naar jeg med Klokken slaar Klemt ad en Kvie, som „bisser“!

Bøller kan true med Stok og med Sten;

væk er Cyclisten — i Kraft af sit Ben!

Snever er snart denne Jord,

flyve gør Tiden, og Dampen har laant den sin Vinge.

Iltogets Fart er vel stor,

men det maa følge sit Spor:

Cyclens Behersker ej la'er sig af Jærnvejen tvinge.

Hesten er staalsat og Rytteren med;

Plads for Cyclisten! han ruller afsted!

Næste Nummer bragte en Melodi, som Fr. Rung, „Lille røde Rønnebær“s Komponist, havde komponeret til Drachmanns Tekst.

„Cycletidende“ var et Ugeblad; i Sommeren 1893 drev det det saa vidt, at det udkom to Gange om Ugen.

Det blev først udgivet og redigeret af Amatørrytterne Hjalmar Hansen og den senere Højesteretssagfører Ulf Hansen.¹⁶⁰ Fra 1. Oktober 1891 blev Ulf Hansen alene dets Redaktør og Udgiver,¹⁶¹ og 1. April 1893 overtog Overretssagfører Viggo Lachmann Redaktionen.¹⁶²

„Cycletidende“ var ikke altid helt enig med D. B. C.s Bestyrelse, og til sidst bevirkede en Strid i Anledning af

¹⁶⁰) Ct. 1894.2729.1.

¹⁶¹) Ct. 1891.359.1 (Nr. 73).

¹⁶²) Ct. 1893.1488.1.

en Cykeludstilling i 1894, at D. B. C. sagde „Cycletidende“ op som Medlemsblad og i Stedet for fra 1. April 1894 antog det i samme Anledning startede „Cycle-Sport“.¹⁶³ Dets Udgiver og Redaktør var Amatørrytteren, Forretningsfører Johannes Hansen (ikke identisk med den senere kendte Redaktør af „Forposten“).¹⁶⁴

„Cycletidende“ og „Cycle-Sport“ eksisterede saa samtidig ved Siden af hinanden et halvt Aars Tid, indtil de i November 1894 blev slaaet sammen til et nyt Ugeblad „Cyclen“, Medlemsblad for D. B. C., Dansk Cycle Ring og flere Klubber.¹⁶⁵

„Cycle-Sport“s Redaktør, Johannes Hansen, blev ogsaa „Cyclen“s, han og Ulf Hansen var dets Udgivere, og Medarbejderne kom fra begge de to gamle Blade. Ogsaa til „Cyclen“ tegnede Hans Nic. Hansen et Hoved. Ved 5 Aars Jubilæet 1899 fik Bladet et nyt Hoved tegnet af Paul Fischer.¹⁶⁶ 20. Juni 1895 overtog cand. jur. Alfred Gantzel Redaktionen¹⁶⁷ og beholdt den til 1. Juli 1899.¹⁶⁸ Fra 1. August var Kaptajn Arnold Lobedanz Redaktør,¹⁶⁹ til han den 1. Januar 1902 blev afløst af cand. math. O. Jensen.¹⁷⁰

„Cyclen“ kom, efterhaanden som Cyklismens Begyndervanskeligheder blev overstaaet, til at interessere sig mest for Væddeløbssporten¹⁷¹ — og Motorsporten.

¹⁶³) Ct. 1894.2193.2, 2253, 2263.1, 2285.2, 2301.2, 2309.1, 2317, 2333.2. — Cycle-Sport 1894.7, 9.2, 28.1, 50.

¹⁶⁴) Cycle-Sport 1894.62. — C. 1899.330.1.

¹⁶⁵) Ct. 1894.2717.1, 2729. — Cycle-Sport 1894.555, 567.

¹⁶⁶) C. 1899.517.

¹⁶⁷) C. 1895.341.2.

¹⁶⁸) C. 1899.305.1, 326.1.

¹⁶⁹) C. 1899.357.1.

¹⁷⁰) A.-C. 1904.470.1.

¹⁷¹) C. 1900.529.1.

Fra 9. Marts 1902 tog den Navnet „Auto-Cyclen“¹⁷² — et Tidens Tegn.

Foruden alt, hvad D. B. C. gjorde for Cyklisterne, udfoldede den alene og sammen med andre Klubber en energisk Virksomhed for Væddeløbssporten, der blev dens vigtigste Arbejdsfelt, og som skal omtales senere.

Ved Siden af D. B. C. skød der mange store og smaa Klubber op. De tre fra de høje Bicyclers Tid, Bi- og Tricycleclubben, Østerbros Bicycle Club og Dansk Cycle Union, var allerede opløst igen i Firserne. 1890'erne blev Tiden for Klublivets heftige Blomstring og, i mange Tilfælde, hastige og stille Hendøen. Der blev i disse Aar stiftet to store og en Masse smaa Klubber: en halv Snes Cyklistere eller flere, der gerne vilde køre Ture sammen med andre, men ikke havde Lyst at deltage i de store Klubbers Ture, sluttede sig sammen til en Forening, valgte et Navn og anmeldte det hos det førende Cykleblad, hvor de saa fik en fast lille Rubrik til deres Foreningsmeddelelser. Naar Klubben engang før eller senere gik i Stykker, og det gjorde de allerfleste, markeredes det udadtil som oftest kun ved, at Foreningsmeddelelserne i Cyklepressen udeblev.¹⁷³

Med de rige Muligheder for selskabelig Cyklisme var det naturligt, at mange Cyklistere var Medlem af flere Klubber paa een Gang.¹⁷⁴

De fleste af Klubberne havde til Formaal Selskabelighed og især Klubture, og i Smaaklubbernes Blomstringsaar, 90'erne, valgte mange Klubber med Forkærlighed Nørrevold, som dengang almindeligst blev kaldt „Boulevarden“, til Møde- og Startsted for Klubturene, saa paa hele Nørrevold lige fra Jarmers Taarn til Gothersgades Eksercerplads, D. B. C.s faste Træningssted, og Grønttor-

¹⁷²) C. 1902.73.1.

¹⁷³) Ct. 1891.85.2, 1892.1145.1.

¹⁷⁴) Ct. 1891.182.1, 451.1.

vet kunde man navnlig om Søndagsmorgenerne nyde Synet af de københavnske Cyklister. — Senere blev ogsaa Trianglen et yndet Mødested for Cykleklubberne.

D. B. C.s eneste egentlige Konkurrent var den store Klub *Cyclisten*, ogsaa kaldet *C. C.*, d. v. s. *Clubben Cyclisten*. Den blev stiftet af Mekaniker H. V. Siiger den 10. August 1889,¹⁷⁵ og dens Formaal var fra Begyndelsen Afholdelse af Selskabelighed og billige Klubture. Damer kunde ikke blive Medlemmer.¹⁷⁶ C. C. fik som Medlemmer en Del Cyklister, der syntes, at D. B. C. lagde sig for ensidigt efter Væddeløbssporten. Men snart udvidede den sit Program og kom mere og mere til at arbejde paa samme Maade som D. B. C. Foruden Klubture og Ripley havde man Mødelokale, hvor Medlemmerne samledes om forskellige Spil, Musik, Diskussion og Læsning, og mange Slags muntre Fester.¹⁷⁷ Damerne fik Adgang.¹⁷⁸ En Præsentation blev holdt med Kørsel baade paa Ordinary og Safety, og en Damekvadrille vakte Forbavselse ved at køre i hvide Balkjoler.¹⁷⁹

En enkelt Gang arrangerede man med Held en Kapgangstur med Tildeling af Medaille til Vinderen.¹⁸⁰

C. C. var den første Klub, der fik Øvelsessal paa Vodroffslund, hvor den bekendte Cykelhandler Sylvester Hvid stillede en Cykel og en Lærer til Disposition for Begyndere.¹⁸¹ Og ligesom D. B. C. arrangerede Klubben gratis Gymnastikundervisning med samme Lærer som D. B. C., cand. theol. Edgar Aabye.¹⁸²

¹⁷⁵) Vilh. Frederiksen: De danske Cycleklubber, 1890, S. 33.

¹⁷⁶) sst. S. 32.

¹⁷⁷) Ct. 1890.271.1, 272.2, 1891.314.1 (Nr. 36), 361.1 (Nr. 42), 1892.761.1, 894.2, 1134.1, 1161.2, 1187.1.

¹⁷⁸) Ct. 1891.419.1 (Nr. 47).

¹⁷⁹) Ct. 1891.391 (Nr. 77).

¹⁸⁰) Ct. 1893.1442.1, 1457.2.

¹⁸¹) Ct. 1890.284.1.

¹⁸²) Ct. 1892.1222.2.

C. C. havde „Cycletidende“ til Medlemsblad, saa længe det eksisterede. I 1895 gik Klubben over til et nyt Blad „Idræt“,¹⁸³ som den beholdt til Slutningen af 1900.¹⁸⁴ „Idræt“ laa for det meste i den voldsomste Krig med „Cyclen“.¹⁸⁵

Skønt det fra Begyndelsen ikke var Meningen, at C. C. skulde afholde Baneløb, blev der dog snart Stemning derfor blandt Medlemmerne, og i Sommeren 1891 begyndte Klubben at køre Løb. I 1893 opnaaede Klubben at faa sin egen Bane.

C. C. fortsatte sine sportslige og selskabelige Arrangementer med vekslende og til sidst katastrofalt svigtende Evne og Tilslutning. I 1904 maatte Banen opgives, og nu gik det hurtigt tilbage. Klubben paadrog sig Gæld. Man overvejede en Sammenslutning med de andre store Klubber, men det blev ikke til noget, og i 1907 opløstes C. C. i Stilhed.

Den tredie af de store Cykleklubber ved Siden af D. B. C. og C. C., *Dansk Cycle Ring* eller *D. C. R.*, blev stiftet den 10. December 1890. Den vilde være den store almindelige Forening for hele Landet.¹⁸⁶

D. C. R., hvis Medlemstal steg hastigt og i September 1892 allerede var oppe paa 1000,¹⁸⁷ arbejdede paa Linie med de to andre store Klubber, med Afholdelse af Løb, Klubture med Ripley,¹⁸⁸ Klublokale, hvortil en Tid Kvin-

¹⁸³) C. 1895.9.1.

¹⁸⁴) Idræt 1900.681.2.

¹⁸⁵) F. Eks. C. 1895.223.2, 312.2, 255.2, 272.1, 312.2, 324.2, 325.1, 354.1, 707.2, 1896.84.1, 378.1, 1897.179.2, 1898.130.2, 391.1, 1899.166.2, 187.1, 282.2, 326.1, 401.1, 587.1, Idræt 1895, Nr. 18, 19, 20, 22, 25, 1899.38.2, 68.2, 82.2, 84.1, 102.1, 113.1, 130.2, 148.1, 215.1, 233, 257, 453, 506.1, 507.1, 525.2.

¹⁸⁶) Ct. 1891.303 (Nr. 35), 381 f. (Nr. 44). — C. 1895.342.2.

¹⁸⁷) C. 1892.1099.1.

¹⁸⁸) F. Eks. Ct. 1891.448.1.

der ikke havde Adgang,¹⁸⁹ og Gymnastikundervisning.¹⁹⁰ Den skaffede Cyklisterne Rabat paa Hoteller¹⁹¹ og traf særlig fordelagtige Aftaler med en Del Reparatører rundt omkring i Landet.¹⁹²

Ligesom de andre store Cykleklubber holdt man „Præsentationer“, saaledes i Begyndelsen af 1895 to i Cirkusbygningen, hvor bl. a. en Damekvadrille optraadte, og hvor der blev kørt paa den høje Ordinary.¹⁹³

Til de københavnske Medlemmer blev Meddelelser en Tid slaæet op hos en Tobakshandler paa Købmagergade.¹⁹⁴

„Cycletidende“ var fra 22. Januar 1891 til 30. Juni 1892 D. C. R.s officielle Blad. Fra 26. Maj 1892 til 1. Marts 1893 udgav Klubben „Medlemsblad for Dansk Cycle Ring“ under Redaktion først af Hugo Jørgensen, fra 16. Juni 1892 Overretssagfører Lachmann¹⁹⁵ og fra 2. Februar 1893 Købmand Julius Kornerup.¹⁹⁶

Efter at dette Blad var gaaet ind, blev „Sport“ fra 10. Marts 1893¹⁹⁷ til 6. April 1894 D. C. R.s Medlemsblad. Derefter gik Klubben over til „Cycle-Sport“ og efter dets Ophævelse til „Cyclen“.

Til megen Nytte for Langturscyklister var en Samling af Landets forskellige Politivedtægters Bestemmelser om Cykelkørsel, som D. C. R. udgav 1891, ligeledes nogle Kortudgaver.¹⁹⁸ — D. C. R. var med til den 4. August

¹⁸⁹) Ct. 1893.1428.1, 1484.1.

¹⁹⁰) F. Eks. Ct. 1892.516.2.

¹⁹¹) C. 1899.535.2.

¹⁹²) C. 1899.289.2, 311.1.

¹⁹³) Ct. 1891.246.1. — C. 1895.20.2, 79.1.

¹⁹⁴) Ct. 1891.220.2.

¹⁹⁵) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.25.1.

¹⁹⁶) sst. 1893.217.1, 218.1. — Ct. 1893.1428.1. — Nekrolog C. 1895.86.1.

¹⁹⁷) Sport 1893.419.1.

¹⁹⁸) Ct. 1893.1697.2. — C. 1895.342.2.

1898 i Luxembourg at stifte *Ligue Internationale des Associations Touristes*.¹⁹⁹

I Sommeren 1895 byggede Klubben en Cyklebane i Helsingør og i 1896 en i Horsens.²⁰⁰

En Klub med det poetiske Navn „Trækfuglene“ blev stiftet i September 1889. Dens Formaal var at dyrke Landevejskørslen paa længere Ture, og dens Fordringer var strenge, idet man skulde have kørt mindst 20 Mil paa 12 Timer for at blive Medlem, og ingen Tur maatte være paa under 8 Mil, saa de nærmeste Steder, Klubben kunde besøge, var Køge, Roskilde, Hillerød og Humlebæk. Hvis man blev borte fra en Tur, kostede det Bøde. Klubben optog kun Medlemmer af D. B. C. I Foraaret 1890 vedtog man dog at opgive de strenge Bestemmelser om Mødepligt, da de holdt adskillige kvalificerede Cyklister borte fra Foreningen. I November havde Klubben en Snes Medlemmer, de fleste kørte Safety, nogle Ordinary, andre Tricycle. Dens Formand var i Sommeren 1891 Kommunalærer Gabriel Jensen, der var Medlem af D. B. C. lige fra Foreningens første Aar. Klubben blev opløst sidst paa Aaret 1891; Grunden hertil var Mangel paa Interesse for Turene, men Trækfuglene havde dog gavnet Cyklesporten ved at lære Folk at køre om Efteraaret og Vinteren og uden for den slagne Landevej, den havde fremmet den saakaldte Terrænridning.²⁰¹ I Februar 1892 fejredes Klubbens Begravelse ved et muntert Gilde, men i November samme Aar opstod en ny Trækfugleklub, der dog kun eksisterede et Par Maaneder.

Københavns Cycle Club blev stiftet 1890 af Premierløjtnant, senere Kaptajn Arnold Lobedanz, „Cyclen“s Redaktør 1899—1901, som gjorde et stort Arbejde med

¹⁹⁹) C. 1898.446.2.

²⁰⁰) C. 1895.306.2, 342.2, 1896.95.2, 400, 418.2.

²⁰¹) Ct. 1890.10.2, 270.1, 281.1, 1891.82.2, 161.2, 416.2 (Nr. 80), 424.2, 433.1, 444.1, 1892.582.2, 1242.2, 1893.1336.2.

Cyklens Indførelse i Hæren; det var en halvprivat Klub, saa eksklusiv, at der fordredes Enstemmighed blandt Medlemmerne ved Optagelsen af nye Medlemmer.²⁰²

Saa fulgte en Række selskabelige Smaaklubber, kun forskellige i Detailler: *Østerbros Cycle Club*,²⁰³ *Seniorklubben* for mandlige Cyklister over 30 Aar og kvindelige i alle Aldre;²⁰⁴ *Ordinary Cycle Klubben*, som ved Hjælp af Ture og Deltagelse i Baneløb og Opvisninger søgte at holde Liv i og gøre Reklame for den forsvindende Ordinary. I November 1891 havde Klubben 23 aktive Medlemmer, som besluttede at holde et Klubmøde hver fjortende Dag Vinteren igennem. Men Klubben overlevede ikke Vinteren. Ordinaryens Tid var og blev forbi.²⁰⁵ *Frederiksberg Cycle Club* havde i November 1891 60 Medlemmer;²⁰⁶ *Aftenfrokostforeningen*, en meget munter Klub;²⁰⁷ *The Old Boys*;²⁰⁸ *Record Klubben*;²⁰⁹ *Nordiske Afholdsforeningers Bicycle Club*;²¹⁰ *Københavns Kvadrille Klub* holdt en ikke særlig god Opvisning i Cirkus i Marts 1893;²¹¹ *Kvindecycleklubben* forandrede hurtigt Navn til *Damecycleklubben*;²¹² *Turistklubben*.²¹³

I 1894 fulgte *Selskabelig-Cyclist-Forening*, som bl. a.

²⁰²) Ct. 1890.124.1, 1892.1238.1. — Vilh. Frederiksen: De danske Cycleklubber, 1890, S. 34.

²⁰³) Ct. 1890.289.2, Ekstranr. 22. Decbr. 1891.5.2.

²⁰⁴) Ct. 1891.10.2, 68.1, 1892.1238.1.

²⁰⁵) Ct. 1891.22.2, 417.1 (Nr. 80), 428.1, Ekstranr. 22. Decbr. 5.2.

²⁰⁶) Ct. 1891.230.1, 434.2, 1892.703.1.

²⁰⁷) Ct. 1892.801.2, 1893.1976.1, 1987.2. — C. 1897.47.2.

²⁰⁸) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.43.1. — Ct. 1893.1323.2. — A.-C. 1905.257.2.

²⁰⁹) Ct. 1892.1197.1, 1893.2076.2.

²¹⁰) Ct. 1893.1323.1.

²¹¹) Ct. 1893.1458.2.

²¹²) Ct. 1893.1558.1, 1577.1, 1587.2, 1597.1, 1894.2734.2.

²¹³) Ct. 1893.2084.1, 2092.1, 2100.2.

havde Salonskydning paa Programmet,²¹⁴ og en For-
 ening, som siden har vokset sig stor, *Arbejdernes Bicycle
 Club* eller *A. B. C.* (ikke at forveksle med *Aarhus Bicycle
 Club*, som allerede længe havde betegnet sig med sine
 Forbogstaver). Klubbens Formaal var fra Begyndelsen
 at skaffe Arbejderne billige Cykler. Det skete ved Køb
 paa Afbetaling til Timandshold, hvor alle garanterede
 for hinanden. — Indtil Socialdemokratiet fik faste Orga-
 nisationer ude omkring paa Landet, foretog *A. B. C.* Agi-
 tationsture; men saa snart man ikke ansaa denne Side
 af Klubbens Virksomhed for nødvendig, blev den opgivet,
 og i mange Aar har al Politik været banlyst fra *A. B. C.*
 Man dyrkede Selskabelighed og kørte Landevejsløb. —
 Inden for *A. B. C.* dannedes i 1895 en Turistklub, der
 vilde køre længere Ture; den spillede dog ingen større
 Rolle og blev igen ophævet. — *A. B. C.*s første Formand
 var Borgbjerg og første Kasserer *A. C. Meyer*.²¹⁵

Atter følger en Række Smaaklubber: *Cyclisternes sel-
 skabelige Forening*,²¹⁶ *Ringens Venner*, en Underafdeling
 af *Dansk Cycle Ring*,²¹⁷ *Amateur Cycle Clubben*,²¹⁸ *The
 Old Tourists*,²¹⁹ *Lægernes Cycleforening*,²²⁰ *Typografer-
 nes Cycle-Club*,²²¹ *Toldopsynets Cycleklub*,²²² *The Old
 Friends*,²²³ *Orlogsværftets Cycleklub*,²²⁴ *Stjerneklubben*

²¹⁴) C. 1894.22.2.

²¹⁵) *Arbejdernes Bicycle Club* 1894—14. April—1919, 1919, S.
 6—8, 13—14. — E. Wiinblad og Alsing Andersen: *Det danske
 Socialdemokratis Historie*, 1921, II, S. 342—43.

²¹⁶) C. 1894.44.1.

²¹⁷) C. 1894.31.1—2, 1895.420.1.

²¹⁸) C. 1894.70.1, 1895.173.2.

²¹⁹) C. 1895.173.2, 1896.162.2.

²²⁰) C. 1895.206.1, 1899.419.2.

²²¹) *Typografernes Cycle-Club* gennem 25 Aar, 1920, S. 5.

²²²) C. 1895.403.1.

²²³) C. 1895.420.1, 683.1—2, 1897.95.2.

²²⁴) C. 1895.534.2, 1901.396.1.

af 27. Maj 1897,²²⁵ Københavns Cycle Club,²²⁶ Kometen,²²⁷ Ordenens broderlige Cycle Klub,²²⁸ Privat Cycleclub.²²⁹

Med Cyklesporten fulgte en righoldig Faglitteratur. Der var de københavnske Cykleklubbers Medlemsblade og nogle Provinsklubbers, og et Blad „Tandem!“, redigeret af O. Sichelkoh. Det kaldte sig „Fælles-Organ for alle danske Bicycle-Klubber“ og udkom kun i tre Numre i 1890, men naaede dog at faa rodet sig ind i en Retssag med Alberti, som anlagde Sager i Massevis i denne Tid.²³⁰

Dansk Cycle Rings Publikationer var meget nyttige, ligesaa en Række Haandbøger: fra Ordinaryens Tid Dansk Cycle Unions Haandbog 1885—90; 1890 udkom „De danske Cycleklubber“ af Vilhelm Frederiksen i Aarhus, 1891 „Cyclesport“ af Cykelhandleren og Amatørrytteren Carl Ingeman-Petersen og 1892 „Paa Cycle“, en Lommebog for Cyklister. 1893 udsendte Cykelhandler Sylvester Hvid en morsom og med stor Begejstring modtaget „Cycle-Haandbog“. 1898 kom en fornøjelig „Lærebog i Cycling“ af Cykelhandler Th. Lippert, illustreret af Alfred Schmidt, og i 1899 Fr. Rasmussens „Praktiske Vink for Cyclister“. D. C. R. udsendte Aar 1900 en Haandbog. Endelig et Par oversatte Haandbøger.²³¹

Hertil kom en overvældende Mængde Artikler om Cykler og Cykling, dels nogle meget udførlige i Victor Hansens „Illustreret Idrætsbog“ I—II, 1890 og 1893, og i

²²⁵) C. 1897. Nr. 30. XVI.1, 1900.248.2, 1901.274.2.

²²⁶) C. 1897.552.2. — A.-C. 1902.324.1.

²²⁷) C. 1898.386.1, 1900.365.2, 442.2.

²²⁸) C. 1899.584.1, 1900.8.2. — A.-C. 1906.IX.2.

²²⁹) C. 1900.56.2.

²³⁰) Tandem 1890.9. — Om Albertis Sagsanlæg se f. Eks. Aftenbladet 18.—25. August 1890.

²³¹) V. Silberer og G. Ernst: Haandbog i Bicycle Sport, forlagt af Rudolf Klein, 1885, og Fressel: Hvad enhver Cyclist bør vide, oversat af A. Lobedanz, 1895.

Cykelhandlernes Kataloger, dels i „Industri-Tidenden“, den almindelige Sportspresse, Dagspressen og de illustrede Blade.

Om Cyklings Indflydelse paa Helbredet blev der diskuteret ikke saa lidt. Lægerne skrev for og imod,²³² især for, og i Forbindelse med en Cykeludstilling i 1891 holdt Lægen Christian de Fine Licht et Foredrag om Cykling, hvori han efter „Cycletidende“s Referat blandt andet raadede Cyklisterne til efter Cykleturene at tage et Bad „for at afskylle de paa en værende Bakterier“.²³³

Cyklismens Sprogbrug lagde sig i det store og hele fast i disse Aar. Betegnelserne „Cycle“ og „Cyclist“ begyndte allerede fra 1884—45 at afløse „Bicycle“ og „Bicyclist“, som man dog endnu kunde finde helt op i Halvfemserne paa Steder, hvor der ikke var Tale om Ordinary, men Safety.²³⁴

Den fordanskede Skrivemaade „Cykel“ viste sig vistnok kun et enkelt Sted i al den megen Skriven om Cykler i forrige Aarhundrede — i „Rigsdagstidende“, første Gang vedrørende den upopulære Lov om Beskatning af Spil ved Væddeløb m. m., almindeligst kaldet „Totalisatorloven“, og senere ved Behandlingen af „Cycleloven“ 1897. Brugen af Ordet „Cykel“ veksler begge Steder med „Cykle“ og er altsaa ikke gennemført, saa en bevidst Overgang til den mere danske Form er ikke sket.²³⁵

Folketingets Protokolsekretær var i disse Aar Forfatteren Erik Skram, som altsaa vistnok var den første, der

²³²) F. Eks. Dansk Sportstidende 1889.61.1, Sylvester Hvids Cycle-Haandbog, 1893, S. 122 f. og Fred. Rasmussens Praktiske Vink for Cyclister, 1899, S. 3—4.

²³³) Ct. 1891.416.1 f. (Nr. 47).

²³⁴) F. Eks. Social-Demokraten 22. April 1893.

²³⁵) F. Eks. Tillæg A til Rigsdagstidenden 1894—95, Sp. 2995, Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget 1894—95, II, Sp. 2997—3000, 3002—6, 3010, 1897—98, I, Sp. 866.

brugte Skrivemaaden „Cykel“. Den tilsyneladende inkonsekvente Sammensætning „Cyklefabrik“, „Cyklehandel“ o. s. v., i hvis første Led vi er tilbøjelige til at se Verbet „cykle“, er altsaa ikke inkonsekvent, men kun en gammel Form med Substantivet fra forrige Aarhundrede „Cykle“ som første Led — et ganske morsomt Eksempel paa, at en gammel — udenlandsk — Form af et dog meget nyt Ord i Sproget kan volde lidt Forvirring i Begreberne.

Ordet „Safety“ gik ud af Brug ved Midten af Halvfemserne; da bruges det endnu, men sjældent.²³⁶ Det forsvandt sammen med Ordinaryen. Da Ordinaryen gik ud af Tilværelsen, og der kun blev een Cykeltype tilbage, Safetyen, var der ingen Grund til at beholde det vanskeligere Navn „Safety“, naar man kunde nøjes med „Cykle“ eller „Cykel“, og alle vidste, der kun kunde være Tale om den lave Safety.

Cykelfabrikant Stallknecht i Horsens prøvede uden Held at indføre Betegnelsen „Løbchjul“ for „Cykel“.²³⁷

Fra 1892 blev Verbet „cycle“ almindeligt;²³⁸ før sagde man „ride“, og Cyklisterne kaldtes ofte „Ryttere“ og Cyklerne „Maskiner“.²³⁹ Nogle skrev „Cycleløbere“²⁴⁰ og „Hjulryttere“²⁴¹ om Cyklister og tilsvarende „Hjulverdenen“.²⁴² Allerede 1897 brugte „Cyclen“ Ordet „Cyclisme“.²⁴³ Et Par populære Vendinger skylder vi Cyklismen: Prokurator M. P. Due, Bestyrelsesmedlem i C. C., brugte i 1895 Ordet „Cykle-Bølle“,²⁴⁴ og i „Klods-

²³⁶) F. Eks. Ct. 1894.2228.2.

²³⁷) Ct. 1890.137.1.

²³⁸) F. Eks. Ct. 1892.679.2.

²³⁹) F. Eks. Ct. 1890.193.1, 205.1, 1891.313.2 (Nr. 36), 1892.760.1.

²⁴⁰) Ct. 1891.344.1 (Nr. 40).

²⁴¹) Militær Tidende 1896.284.

²⁴²) Ct. 1890.143.2.

²⁴³) C. 1897.663.2.

²⁴⁴) Dannebrog 30.6.1895.

Hans“ 1899 findes Vittigheden om den for haardt pumpede Dame.²⁴⁵ Allerede i 1891 skrev Ulf Hansen dog fra London om den berømte Rytter Holbein, at han saa mere pneumatisk ud end en anden Berømthed i skarp Træning, Mills.²⁴⁶

„Idræt“ klagede i 1899 over, at Kunsten oversaa Cyklen: „Revyforfatteren er Cyclens eneste Poet, Skiltemaleren dens eneste Kunstner“.²⁴⁷ Det var ikke helt rigtigt. J. Lübschitz malede 1886 et Billede af Bicyclister i den efteraarsbrune Dyrehave ved Peter Lieps Hus. Han kaldte det „Sportsmænd i Skoven“ og udstillede det paa Charlottenborg i Foraaret 1887. D. B. C. købte det 1939, og det hænger nu paa Klubbens Kontor i Hammerichsgade 14.²⁴⁸ Hans Nic. Hansen og Paul Fischer tegnede Hoveder til Cyklebladene, og Paul Fischer malede og tegnede ofte Cyklister.²⁴⁹ De hørte med til det moderne København, han saa gerne skildrede.

Til „Cyclen“ og et stort Julehæfte, „Cyclistens Jul“, som „Cyclen“ udgav 1895, 1896 og 1897, bidrog en lang Række af Tidens bedste og kendteste Kunstnere, bl. a. Krøyer, Mich. Ancher og Rasmus Christiansen og af Forfattere Karin og Sophus Michaëlis og Schandorph, selv om ikke netop Cyklen var Motivet i alle Tilfælde.

Forresten havde „Idræt“ Ret i, at det praktisk talt kun var den lystige Del af Litteraturen, der behandlede Cyk-

²⁴⁵) Klods-Hans 1899, S. 36.

²⁴⁶) Ct. 1891.163.2.

²⁴⁷) Idræt 1899.186.1.

²⁴⁸) Gengivet i Farver i Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie.

²⁴⁹) Et Maleri af Paul Fischer af Cyklister ved Hvidøre er gengivet i Københavnerliv I, S. 217, Tegninger f. Eks. i Illustreret Tidende (1895, Nr. 40) og Klods-Hans.

len, og bortset fra Revyerne og Vittighedsbladene meget spredt.

En lille Novellesamling af Hansen Ringer, der kom i 1895, „Kjærlighed paa Hjul“, er tydeligt nok en daarlig Oversættelse fra Tysk.

Mere Glæde havde Cyklisterne af Edgar Høyers Lystspil „Etatsraadens Stiftelse“, hvori en Cykel første Gang saas paa Scenen. Det havde Premiere paa Dagmar-teatret den 8. September 1895. Heri maler en af Stykkets Personer, den unge Jurist Kaj Andersen, sin yngre Søster Ingeborg siddende paa en Herrecykel med Kjolen hejset op til den nødvendige Højde. Forældrene faar uventet Maleren og Modellen at se og benytter sig af Lejligheden til i faa, men karakteristiske Ord at udtale en temmelig almindelig Mening hos den ældre Generation om de cyklende Damer. Maleriet kommer paa Udstilling, og Malerens og Modellens Far, Departementschefen, er oprørt: „Jeg kan ikke tænke mig nogen som helst Grund til noget saa fortvivlet som at male sin Søster ridende paa en Bicycle, og saa hænge hende op til offentlig Beskuelse, og sætte sit Navn med store Guldbogstaver under. Det er en Profanation af enhver Følelse for det sømmelige“.²⁵⁰

I 1899 udkom Carl Maglekilde Petersens og Peter Kronborgs „Læs og fortæl“ med den komiske Monolog „Jens Larsens Mening om Cykler“. Og i Revyerne og Vittighedsbladene havde Cyklen sin Plads lige saa naturligt som i selve det daglige Liv.

I Sommerrevyen „Kjøbenhavn N.“ 1892 var der en hel „Cyclewise“.²⁵¹

²⁵⁰) Manuskriptets S. 33—39, 75. — Lystspillet er ikke trykt. Danske Dramatikeres Forbund har elskværdigst laant mig Manuskriptet.

²⁵¹) S. 6.

J. Lübschitz: Sportsmænd i Skoven. Maleri 1886, tilhører D. B. C.

„Al Verden gik omkring
 før i en Kasseking,
 det bruger man nu ikke meget mer.
 Nu kører man omkring
 med Luft og Gummiring!“ o. s. v.,

og i „København paa Aktier eller Sommerrevuen 1893“
 begyndte en Vise:²⁵²

„I Sommerens Tid skal vi alle i Skov'n
 og nyde den landlige Duft,
 men Pokker sku' gaa i en Jærnbanevogn,
 nu kør' vi jo alle paa Luft!“

Om de altid aktuelle Cykeltyverier blev der sunget:²⁵³

„Dersom du har Cycle paa,
 lad den ej i Porten staa,
 ej du finder den igen,
 hvor du lige satte den“,

og om et meget omtalt Landevejssløb, Benzonzløbet,
 1893:²⁵⁴

„med et halvt Stykke Mad
 joller Sjælland de rundt.
 Det er det, som Hr. Staal kalder Sportsenergi.
 Kan De fatte, De gider, naar de kan blive fri?“

Allermest Lykke gjorde vel den meget populære Skue-
 spiller William Gerner paa Nørrebro i „Byens Fædre eller
 Sommerrevyen 1895“. Politidirektør Eugen Petersen
 havde netop foreslaaet, at alle Cykler skulde bære Lygte
 med Cyklens Nummer paa, og Gerner sang da, med en
 Kæmpelygte i Haanden, prydte med Tallet 30,040:

²⁵²) S. 8.

²⁵³) Byens Børn, S. 8.

²⁵⁴) Harper i Luften eller Vinterrevyen 1893, S. 8.

Omslaget til „Byens Fædre eller Sommerrevyen 1895“; til højre Skuespiller William Gerner med en Kæmpe, cykel“lygte.

„Til min gamle Væltepeter
er den her sgu rigtig net,
den er femten Kilometer,
sluger sexten Spermacet“.²⁵⁵

Verset var et af dem, som Tilhørerne huskede i mange Aar.

Hos Cyklisterne selv, den længste Tid hos C. C., blev der i flere Aar spillet nogle meget beundrede Cyklistrevyer. Deres Forfatter var fra 1894 Pseudonymet Celestin, som alle vidste var Boghandler Chr. Flor, og Melodierne skrev Cykelhandler Peter Sørensen.²⁵⁶

Chr. Flor blev Redaktør af Vittighedsbladet „Klods-Hans“, der begyndte at udkomme i 1899. Her og i „Blæksprutten“ gled Cyklismen naturligt ind blandt alle de Dagliglivets Emner, som engang imellem udviklede sig humoristisk. Selve Cyklens Teknik gav Anledning til megen Vittighed, og „Klods-Hans“'s Tegnere skildrede elskværdigt Københavnerinden paa Cykel.

Cyklen inspirerede ogsaa Komponister i denne Tid. H. C. Lumbye havde i 1869 komponeret en „Velocipede-Galop“. Nu skrev hans Søn Carl til D. B. C.s 10 Aars Jubilæum 1891 en „Bicycle Galop“, som blev spillet meget i Tivoli. J. F. Vater komponerede „Klubben Cyclistens Honnör-Marsch“,²⁵⁷ og der kom flere andre Cykelkompositioner med indlagte Cykelklokker og lignende Skæmt.²⁵⁸

²⁵⁵) S. 4. — Vers om Cyklismen findes bl. a. St. ogsaa i Nyt-aarsrevyen 1890, S. 12, Harper i Luften, S. 12, Vores egne Kinesere, 1894, S. 16, Byens Børn, S. 6.

²⁵⁶) Ct. 1893.1345.1, 1372.1, 2100.1, 1894.2124.2. — C. 1894.63.1, 1895.6.1, 1896.73.1, 96.1, 1897.79.1, Udstillings-Nr. 4.46.2, 5.55.1, 6.64.2, 7.78.1, 1898.40.2, 55.2, 71.2, 91.2, 105.2, 118.2, 130.2, 1899.12.2, 90.2.

²⁵⁷) Ct. 1892.549.2.

²⁵⁸) Ct. 1892.497.1, 584.1.

Jeg holder ikke meget af en lang Forlovelsestid.
Jeg vænner heller ikke for at være længe forlovet, saa længe noget tierer

Tegning af Paul Fischer i „Klods-Hans“ November 1900.

Selve Cyklingen drevet som „Kunst“, Kunstridtet, havde en stor Tid i Firserne og Halvfemserne, da endog Amatører optraadte med blændende Dygtighed paa Ordinary, Safety og Monocykel ved Klubbernes Opvisninger. Ogsaa Artister viste storartet Akrobatik paa Cykel paa forskellige Forlystelsesetablissementer, for Eksempel i National og mange Gange i Tivoli.²⁵⁹

Fortsættes med:

III. CYKLEN I ERHVERVSLIVET.

IV. CYKLEN I TRAFIKKEN.

V. VÆDDELØBSSPORTEN.

VI. FRIHJULET.

²⁵⁹) Industri-Tidenden 15. Aug. 1888. — Peter Engell: Københavns Tivoli i 50 Aar, 1893, S. 60—61. — Dansk Cycle-Tidende 1886, Nr. 3.17.2. — Ct. 1893.1516.1, 1894.2576.1.

GENERALMAJOR H. U. RAMSING

13. Marts 1868 · 20. Januar 1946

AF ARNE SUNDBO

Den 20. Januar afgik Generalmajor Holger Utke Ramsing ved Døden, og dermed slappedes den Haand, som mere end nogen anden i vor Tid har bidraget til at udbygge vor Viden om Københavns Historie. General Ramsing arbejdede bogstavelig talt til sin sidste Stund paa sit Værk. Indtil nogle ganske faa Dage, før Døden overmandede ham, var han travlt beskæftiget med at tilrettelægge de mange Oplysninger om Skøder, som skal indgaa i Bindet om Ejendommene i Nørre Kvarter, der næsten er gjort færdig fra hans Haand.

Det, der først springer i Øjnene, naar General Ramsings Arbejder om København nu skal betragtes som afsluttet, er den vældige Flid, han har udfoldet. Den

begyndte under den taalmodige Overvaagen — en kort Tid sammen med Kommunalærer Jens Rosenkjær, der døde 1907 — af Udgravninger i københavnske Byggegrunde, og i Byens Gader til Ledningsarbejder. Den omhyggelige Sammenstilling af de mange smaa Iagttagelser gjorde det muligt for Ramsing, der her helt var paa sit Fags Omraade, at beskrive de omfattende Fæstningsarbejder, som Byens Styrere oftest paa Statens Tilskyndelse siden Biskop Absalons Tid har ladet udføre, de store Opfyldninger, som Byens Udvidelse har krævet, og de betydelige Aflejringer, som de mange Aarhundreders Mennesker har skabt. Ramsings Artikler derom findes i det væsentligste i nærværende Tidsskrift for 1907—12. Men snart førte den store Mængde Resultater, da de var ordnet, med sig et Forskningsarbejde fra Ramsings Side, som har bragt Oplysningerne om Københavns ældre Historie frem til et moderne Stade. Ramsing har været den eneste, der — medens vore officielle Videnskabsmænd, modsat hvad der var Tilfældet i Norge og Sverige, lod Opgaven at belyse Hovedstadens Historie ligge — tog Forskningen op i sin Helhed, idet han inddrog alt foreliggende Stof, ogsaa Dokumenter, og indledede — ligeledes her i „Historiske Meddelelser“ — med en Undersøgelse af, hvor og hvorledes Købstæderne er opstaaet, en vanskelig Opgave, og ved en storstilet Støtte fra Københavns Kommunalbestyrelse fik han 1940 Mulighed for at se trykt i tre Bind en fuldstændig Københavns Historie fra sin Haand, omfattende Middelalderen, da Kilderne er sparsomst, og vi for en stor Del maa bygge paa arkæologiske Undersøgelser. Dette omfattende Værk blev skrevet i meget kort Tid, fordi det kunde optage alle de Tanker omkring Emnet, som han havde syslet med i næsten 40 Aar.

Men meget af de store Undersøgelsesresultater, som efterhaanden samledes i hans Kartoteker, alle Detail-

lerne, stod endnu tilbage paa deres Hylde. Det er vel dem, der bedst vil vidne om hans ivrige Arbejde. Disse Enkeltheder om Ejere og Ejendomme, Personer, der har oplevet de gamle Tider her i København, har Ramsing gjort tilgængelige i sine Bøger om „Københavns Ejendomme 1377—1728“, hvoraf er udkommet fire Bind (Øster, Strand, Snarens og Vester Kvarter), medens der er planlagt ialt tolv, et for hvert af de gamle Bykvarterer. Materialet er fuldt færdigt til Udgivelse. Det er saa værdifuldt og indeholder saa stort og omfattende Stof, at det indtager en enestaaende Plads i Byernes Historie. Denne Skøderegistrant med dens helt gennemførte Kildehenvisning vil blive en Bog, som lige saa vel vil interessere den Læser, der uden Forudsætninger fordyber sig i den, som den er uundværlig for den, der som Begynder eller som Videnskabsmand studerer Københavns Historie. Ogsaa dette Værks Fremkomst skyldes, for saa vidt angaar det udkomne, Københavns Kommunalbestyrelses Offervilje i Forbindelse med Statens Tilskud af Beskæftigelsesfonden. Forhaabentlig vil det blive muligt ligeledes at se de sidste Bind trykt.

Dette Tidsskrifts Læsere vil fra mange Artikler huske den ivrige samvittighedsfulde Historiker, som med utrættelig Iver tog den Opgave op at vise dem nye Træk af denne store Bys Udvikling. København har ved sin Belliggenhed og sin Betydning for Nordeuropa altid spillet saa stor en Rolle, at dets Historie vil interessere den, der een Gang har fordybet sig blot i en enkelt Side af den, og de Forfattere, der videnskabeligt eller populært ønsker at give en Fremstilling af Københavns Historie, har General Ramsing leveret saa meget af Materialet for Tiden inden den store Brand 1728, at det vil være muligt at bygge paa hans Resultater.

Det har været rimeligt i „Historiske Meddelelser“ særligt at omtale General Ramsings Virksomhed som By-

historiker. Hans betydelige Arbejde som Ingeniørofficer bragte ham frem til Stillingen som Leder af hans Omraade indenfor Hæren, Hærens Bygningstjeneste, og foruden denne omfattende Indsats fik han Lejlighed til at virke baade i sin Tid for Bevarelsen af de vestindiske Øer som dansk Besiddelse, og, saa længe han levede, til Fordel for Danskheden i Sydslesvig. Den stærke nationale Interesse var et væsentligt Træk i hans Personlighed.

VICTOR KROHN
KASTELLETS HISTORIESKRIVER

2. December 1859 · 17. Juli 1946

AF CHR. BOKKENHEUSER

Gamle Krohn er død, og et langt og rigt Liv er afsluttet; han var paa det sidste en lykkelig Mand, han havde vundet de Sejre, han i sin Ungdom havde drømt om, og han var æret og agtet af sine Medborgere. Det havde ikke altid været saaledes; han havde i sine yngre Dage haft megen Modgang, og han havde lidt mange Skuffelser; Folk, der burde have været hans Hjælpere, havde stillet sig i Vejen for ham og vist ham Uvilje, og de unge Aar havde for ham ikke været en Dans paa Roser.

Om hans Livs Data er der skrevet i nærværende „Med-

delelser“s 3. Række, III Bind, og her skal der blot fortælles lidt om hans Forfatterskab med Hensyn til Københavns Historie, det vil i Hovedsagen sige Kastellet.

Den senere Generalmajor C. F. Krabbe (død 1920) tjente i sine Løjtnantsaar i 1880'erne i Kastellet; han havde Interesse for Historie, og han samlede en Del Oplysninger om den gamle Fæstning ved Indsejlingen til Københavns Havn. Omkring 1904 forærede han dem til Krohn, som han kendte fra gamle Dage, og Papirerne kom, i Forbindelse med Krohns vaagne Sans for Fortiden, til at danne Grundlaget for et mangeaarigt Forfatterskab.

Krohn var først og fremmest Samler; han gennemgik Bøger i Biblioteker og Skrivelser og Protokoller i Arkiver, han skrev op, hvad han fandt, og han ordnede sine Notater. Det blev derfor naturligt, at hans første Artikel om Kastellet,¹ der staar trykt i „Meddelelser“nes 1. R. II, netop er Frugten af et Samlerarbejde; den handler om Kastellet som Fængsel, et Emne, han i 1926 uddybede, saa at det kom ud som en duplikeret Bog.

Vil man lære Krohn som Menneske og som Forfatter at kende, bør man læse denne hans første Artikel. Han fortæller om sine Drømme om en Gang at skrive Kastellets Historie, et hidtil uopdyrket Felt, og om hans Samlen paa Materialer hertil; han siger imidlertid, at han er blevet paa det rene med, at denne Plan langt vil overstige hans Evner, og derfor begynder han nu at skrive Smaaartikler; samtidig tager han Afstand fra at blive betragtet som Forsker, hans foreliggende Arbejde er kun en Følge af hans brændende Kærlighed til det Sted, hvor han i 26 Aar har haft sin Livsgerning.

Denne Kærlighed til det gamle Kastel giver sig et Stykke henne i Artiklen Udtryk i lyriske Udbrud; han

¹) I Oversigten over hans Produktion i Medd. 3. R. III er der indløbet nogle Fejl.

begynder pludselig at skrive om den Romantik, som hviler over Stedet, om de mægtige Elme-, Ahorn- og Kastanietræers tætte Kroner, der danner en Krans om den lille venlige, rødtagede By, om Svanernes Familieliv i Graven og om, hvorledes Atmosfæren paa Volden i Foraarstiden er mættet med Duften af Tusinder af Violer; det er hans Trang til at prise Naturen, der nødvendigvis maa flettes ind imellem Fremstillingen af Kastellets første Dage og Beskrivelsen af de dystre Forhold i Arresterne.

De lange Artikler, Krohn senere skrev, sendte han til Meddelelserne, og de skiftende Redaktører har altid taget vel imod dem, men mange Smaating lod han gaa til 1. Regiments Soldaterforenings Medlemsblad „Kastellet“. Her har han gennem en Menneskealder (den første Artikel fremkom i November 1914 og var en Oversigt over Kastellets Historie i de svundne 250 Aar) glædet de gamle Københavner-Soldater ved at fortælle dem om det, de i deres Rekruttid havde gaaet og set paa, og til hvilket mange af deres Minder var knyttet — om Volden, om Tutten, om Stokkene med de sære Navne, om Loppeteatret, der nu er revet ned, og om Kirken.

Til disse to Tidsskrifter sendte Krohn næsten alt, hvad han skrev om Kastellet, og kun sjældent gav han sig andre i Vold; han har skrevet et Par Kronikker i „Nationaltidende“, og han har været Gæst i „Gads danske Magazin“ og i „Pressens Almanak“. Da imidlertid i 1925 Zachariaes „Før og Nu“ kom til ham og bad ham skrive en stor illustreret Afhandling om Kastellet, undslog han sig ikke. Her kunde han rigtig boltre sig og skrive om Historie og Natur imellem hinanden, og paa bedste Vis nyttede han den Plads, der var givet ham. Han formede sin Skildring som en Spadseretur rundt i Kastellet i Aaret 1680. Det var en tidlig Morgenstund, Solen skinne, og Lindeblomsterne fra den anden Side af Kana-

len i Norgesgade, som Bredgade dengang hed, duftede sødt til den Skare, som Krohn førte ind i Kastellet. Han fortæller om Besværlighederne ved at komme ind gennem Porten, om de mange Skildvagter, der fandtes paa alle mulige og umulige Steder, om de Vanskeligheder, der, fordi en Del af Grunden var opfyldt, havde været ved Voldenes Opførelse, om Stokkene med de gamle Marketenterskilte, og om den Kirke, der var der dengang, og som, skønt den kun havde staaet i 16—17 Aar, allerede var meget brøstfældig. Til Artiklen havde han leveret en Mængde Billeder, og det havde sikkert været ham en særlig Glæde at gaa paa Jagt efter dem.

Det hændte ogsaa, at han samlede sin Viden i saa store Artikler, at det blev naturligt at forme dem som Bøger, og foruden den foran nævnte „Kastellet Frederikshavns Fængselshistorie gennem 250 Aar“ har han udsendt „Kastellets Volde og Udenværker“ (1917), „Fra Østerport til Store Vibenshus“ (1923) og „Kastelskirken og dens Menighed i Tidsrummet 1664—1936“ (1937). —

Nu har han taget Afsked med Livet, og vi har tilbage i Erindringen Billedet af en fin, nobel, beskeden og elskelig Mand. I Hærens Arkiv findes hans Samlinger, og der er de til Raadighed, naar en Gang den Mand kommer, der vil tage den Opgave op at skrive Kastellets Historie.

TOPOGRAFI OG VIDENSKAB

Nogle Betragtninger

AF CHARLES CHRISTENSEN

De to ovenstaaende Betegnelser er hentet fra Dr. phil. Eiler Nystrøms Artikel i „Historisk Tidsskrift“ (10. R. VI Bd., 4. H., S. 499 ff.) og Generalmajor H. U. Ramsings Svar herpaa i „Historiske Meddelelser om København“ (III R. VI Bind, 6.—7. Hefte, Side 452) i Anledning af H. U. Ramsings store Værk: „Københavns Historie og Topografi i Middelalderen“ (1940). Desuden har Ingeniør Wilhelm Marstrand fremsat sine Synspunkter om nogle af Værkets Enkeltheder i „Historisk Tidsskrift“ (11. R. I Bd. 1., S. 168).

Naar jeg i dette Tilfælde ønsker at knytte nogle Bemærkninger til de ovenfor omtalte Artikler, er det af den Grund — som H. U. Ramsing ogsaa oplyser — at jeg har været hans Medarbejder ved Fremstillingen af forskellige Tegninger og Rekonstruktioner til Værket, saasom den store Genfremstilling af Absalons Borg, der er givet i Bind II, Side 12.

Det kan maaske her være paa sin Plads først at klarlægge Ideen med Rekonstruktionstegninger i Almindelig-

hed, Forudsætningerne, de kan blive fremstillet under, samt hvilke Værdier de kan bringe, og den Tid, man muligvis kan have Glæde af dem. Det er ikke nogen dansk Opfindelse at genfremstille udslettede Bygninger. I Udlandet arbejdes der meget hermed. Forsvundne, klassiske Bygninger prøver man at materialisere — paa Papiret — efter de mindste og svageste Forudsætninger, saasom Møntbilleder, Beskrivelser o.s.v. Arkitekturhistorikere i Sverige har i det store nye Værk om Stockholms Slot (1940—42) mange Rekonstruktionstegninger — ja, har udarbejdet Modeller af de forsvundne Anlæg; desuden er naturligvis medtaget de Forbilleder, der har været benyttet ved Rekonstruktionerne. Og naar man ikke tegner noget, der er saa afgørende i Strid med Fundene, og man — kildekritisk — har gennemgaaet de ofte ret løse eller gaadefulde Forbilleder, kan der ikke rejses Anker mod den Tanke at tegne Rekonstruktioner. De maa naturligvis kun udføres af Folk, der har et overordentlig omfattende Kendskab til de Tidens Bygninger, som man arbejder med. Man kan ikke — paa Holbergs Fødselsdag — tage Morgentoget til Sorø og Aftentoget tilbage, med Ophold i Ringsted, og saa tro, at man kender Bygningskunsten i Danmark omkring Aar 1200, eller blade nogle Timer i Bøger om disse Emner og mene, at man er blevet sagkyndig. Hvilke Værdier kan man have af Rekonstruktioner? Man kan ofte faa paalideligere Fremstillinger af de gamle Bygninger, end de ældre Billeder kan give, da disse jo tit er uden Størrelsesangivelser, og Bygningerne er paa de gamle Billeder ofte tegnet galt i Perspektiv eller fremstillet for høje. Men Rekonstruktioner kan aldrig blive til Opmaalinger og maa ikke vurderes som saadanne. De maa altid give noget, der kan diskuteres om — som ved Tilfældet „Absalons Borg“. Forudsætningen her — Byens gamle Segl fra 1296 — er omdisputabel. Kan den bemeldte Centralbygning, der er vist paa Seglet, være noget helt andet end et Anlæg paa Slotsholmen?¹ Naar en Rekonstruktion ikke strider mod de faktiske Forhold eller stilhistoriske Forudsætninger, selv om man benytter Undtagelsestilfældet i „Stilen“ (tilgiv Ud-

¹) Der er f. Eks. aldrig fundet nogen oprindelig Frue Kirke; der burde graves efter denne.

trykket), har Tegningen sin Gyldighed, til nye Forudsætninger indtræder ved Udgravninger eller paalideligere Billeder o.s.v. Nyere og bedre Tegninger kan da fremstilles. Et andet Spørgsmaal er, om der maa tegnes Konstruktioner og Enkeltheder, som man endnu ikke har truffet inden for Rammerne af de Tidens Bygningskunst, som Arbejdet spænder over.

Den, som skriver disse Linier, kender gennem mere end 30 Aars Arbejde med Rekonstruktionstegninger disse Forudsætninger og den Kildekritik, man maa udøve, naar der virkes med disse Opgaver. Arbejdet maa foregaa uden Hensyn til ens egen Smag, der som oftest er forskellig fra de gamle Bygmestres Idealer, eller den Mode, der staar højt paa Bjerget for Tiden. Det er svært helt at gaa over i de Gamles Tankesæt, men det kan og skal gøres, naar der er Tale om Rekonstruktioner.

Men tilbage til vort Udgangspunkt: Tegningen af Absalons Borg. Generalmajor H. U. Ramsing og den, der skriver dette, var saa godt som daglige Gæster i 1918—19 under Nationalmuseets Udgravning af den nordøstre Del af Københavns Slot med den Murrest, som antages at have tilhørt Centralbygningen. Jeg opmaalte Fundene for Nationalmuseet og har senere udført andre Tegninger af Anlægget for Museet med flere Enkelthedstegninger af Søjlerester og Kapitæler, der utvivlsomt har tilhørt en stor Hovedbygning bag Kridtstensmuren. Den Rekonstruktionstegning af Borgen i H. U. Ramsings Værk, II B., Side 12, som Dr. Nystrøm tager saa stærkt Afstand fra, er ikke den første Tegning af det berømte Anlæg, jeg har fremstillet. I 1937 anmodede nuværende Direktør P. Nørlund ved Nationalmuseet mig om at tegne en Rekonstruktion af Borgen med det gamle Segl fra 1296 som Grundlag. Tegningen var til 2. Udgave af „Billedbog til vort Folks Historie“, som Dr. P. Nørlund var Medredaktør af (Fig. 390). Jeg havde frie Hænder med Hensyn til Størrelsesforholdene ved Absalons Anlæg, og Centralbygningen blev tegnet noget mindre end til H. U. Ramsings Værk. Denne Forsker bad mig i 1939 at genfremstille Borgen efter en af ham rekonstrueret Planskitse af Centralbygningen; under Arbejdet tror jeg, Skitsen blev noget omarbejdet. Vi gik ud fra Længden paa den omstyrede Teglstensmur ved Blaataarns Fundament. Tanken

var, at denne Murrest havde været en Del af Centralbygningens Østvæg. Det var jo i Absalons Tid, at man slog om fra Natursten som Bygningsmateriale til Teglsten. At den ydre Ringmur var Kridtsten og Bygningen inden for var af Tegl, kan ikke vække nogen Forundring. Om den molesterede Mur skriver Magister C. A. Jensen i „Ruinerne under Christiansborg“ 1926, Side 13: „efter Murværkets Karakter at dømme sikkert af en Bygning fra Absalons eller hans nærmeste Efterfølgeres Tid“. ² H. U. Ramsing havde altsaa Lov til at gaa ud fra denne Mur som Maalenhed i Borganlæggets Centralbygning, der herved bliver ret stor indenfor den fastlagte ydre Kridtstensmur, der antages at være rejst som det første Arbejde ved Borgens Anlæg i 1167. Bygningerne har haft en Del Sandstensarbejder som Kapitæler. m. m., der antagelig var udført af skaanske Stenmestre. ³ Murværket er sandsynligvis opført af ødanske Folk, da man paa Absalons Virkefelt, Roskilde, Ringsted og Sorø, havde store Teglstensarbejder i Gang. Og Kunsten at brænde Tegl var vel det afgørende, for Henmuring af Teglstene var ikke saa forskellig fra Arbejdet med Mure af mindre retkantede Brudsten, som paa det Tidspunkt havde været i Brug i over 100 Aar.

Ved de første Teglstenskirker sættes der ind med en Rigdom af Enkeltheder i det nye Materiale. Jeg kan ikke dele Ingeniør Marstrands Mening, at man kæmpede sig frem i de første Teglstensbygninger. Og selv om dette kan se ud til at være Tilfældet, tror jeg ikke, at man har sparet paa Formsten og Afveksling ved Teglbygningen i Absalons Borg; der er jo ogsaa truffet riffelhuggede Teglsten i flere Former ved Udgravningerne. ⁴ Ingen kender de rette Forudsætninger for de gamle Teglstenskirkers Tilblivelse. Afvekslingen i Formerne, som f. Eks. ved Pillerne i Sorø, kan have andre for os

²) Desværre har Nationalmuseet endnu ikke udsendt nogen samlet Redegørelse for Udgravningen af Københavns Slot.

³) Om skaanske Stenhuggeres Arbejder paa Sjælland se f. Eks. i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie“, 1943, Side 144. af Charles Christensen.

⁴) Gengivet i „Vor gamle Hovedstad“, Side 34.

ukendte Grunde.⁵ At man har bygget, som man har drukket Mjød til, tror jeg ikke paa. Og hvad havde disse tidligere romanske Bygninger af Enkeltheder? Her er Buegesimsen, som de havde arvet fra Brudstensarkitekturen og ladet gaa videre til den gotiske Stil — i alle Tilfælde i Overgangstiden. Buegesimsen paa Bygningerne gik fra Hjørnepilaster til Hjørnepilaster, og at lade denne Buegesims forløbe op langs Gavlens Taglinie, i andre Former end langs Ydermuren, er ikke Bygningskunst fra 1900, men Dekorationsformer fra det 12.—13. Aarhundrede. Og Buefriserne langs Gavllinierne paa min Rekonstruktionstegning er jeg kommet til ved at tænke over de faa Enkeltheder, der er vist paa det gamle Segl fra 1296. Paa Seglet er der foran det store Taarn nogle mærkelige Fortykkelser op langs Gavlene. Man tror ved første Øjekast, at det er nogle brede Brædder — kaldet Vindskeder ved moderne Bygninger.⁶ Jeg tvivler dog paa, at man omkring Aar 1200 har benyttet denne Konstruktion. Disse Linier paa Seglet fra 1296 tror jeg man bedre kan forstaa som en Signatur for en Frise langs Gavlen. Det lille Maal, som Seglet er i, giver jo Grænser for de Enkeltheder, som kan angives naturtro.

Med Hensyn til de fremspringende Taarne fra Ringmuren har jeg vist et Profil noget under den takkede Afslutningsmur. Dette fremspringende Led er en Enkelt-hed, jeg har fra Rundkirker paa Bornholm. Her er Profilet afsat i Forbindelse med Vandudløbene gennem Muren fra det flade Gulv bag ved. At afsætte nogle faa Vinduer og Lysaabninger paa Rekonstruktionen kan vel heller ikke ødelægge det hele.

En anden Sag er, om Ringmuren og Forsvarstaarnene paa Absalons Tid havde den maleriske, takkede Afslutning, som vi nu mener hører til middelalderlige Borge.⁷ Efter Forholdene ved to af Bornholms Rundkirker, der antagelig er samtidige med eller noget ældre end Absa-

⁵) F. Eks. kan Folk have givet større eller mindre Midler til Byggearbejdet med Krav om, at der herfor skulde rejses et bestemt Stykke af Kirken.

⁶) Kan træffes ved gotiske Kirker i Finland.

⁷) De er jo vist paa Seglet fra 1296, der er udført ca. 100 Aar efter Borgens Opførelse.

lons Borg, kan man se, at den øvre Skyttegang oprindeligt ikke havde de mange Stenpiller over den glatte Brystningsmur. De er senere tilsat, antagelig som Følge af forandret Krigsførelse; i ældste Tid var vel Kamp med store Sten en væsentlig Del af Krigsførelsen.

Om Centralbygningens Grundplan kan bemærkes, at den maaske var Forløberen for Kalundborg Kirkes mærkelige Plan, og Bygmesteren for Bispeborgen paa Gjorslev har maaske haft Korsbygningen ved Havn i Erindring, da Centralbygningen paa Stevns stod for sin Opførelse.

Dr. Eiler Nystrøm kan, som han skriver paa Side 511 uden at fremsætte nærmere Begrundelse i Enkeltheder, ikke godkende Rekonstruktionen af Absalons Borg i H. U. Ramsings Værk. Og han tilføjer, dersom man skulde tvivle paa Dr. Nystrøms Indsigt i Bygningskunsten ved Aar 1200, vilde næppe andre Historikere stemme for Rekonstruktionstegningen. Naa, længst nede paa Siden haaber jeg, Dr. Nystrøm har glemt denne Formodning — som han selv modbeviser — for nederst paa Side 511 oplyses, at Rektor, cand. mag. Peter Ilsøe har benyttet den af Dr. Nystrøm ikke godkendte Tegning af Absalons Borg i sit Værk: „Nordens Historie“, 3. Udgave, 1940. Om Dr. Nystrøms Oplysning skal forstaas saaledes, at han heller ikke godkender Rektor P. Ilsøe som Historiker, skal jeg ikke kunne sige. Jeg troede, at P. Ilsøe var en af vore bedste Historikere, der foruden „Nordens Historie“ 3. Udgave, har været Medredaktør af „Danmarks Historie i Billeder“ 1936, sammen med Otto Andrup og Poul Nørlund. Denne Bog gik forud for „Billedbog til vort Folks Historie“ fra 1937, som min første Rekonstruktion af Absalons Borg var tegnet til. Rektor Ilsøe har naturligvis kendt denne Tegning, men har frit valgt Rekonstruktionen fra H. U. Ramsings Værk til sin Udgave af „Nordens Historie“.

Jeg tror, at jeg kan gøre H. U. Ramsings Ord til mine — havde jeg ikke begaaet større Synder end Rekonstruktionen af Absalons Borg, klarer jeg mig nok — og tilføjer (for egen Regning) — særligt for Eftertidens Dom.

SMAASTYKKER

1. *Et Nyboderhjem fra 1840'erne.*

Mens Nyboders lave gule længer i det ydre har staaet saa godt som uforandrede, fra de blev byggede og til vore dage, har det indre, hjemmene, naturligvis været undergivet de skiftende moders og stilretningers vekslende krav. I grundtrækkene har disse hjem vel set ud som saa mange andre københavnske boliger fra samme tid, bortset fra enkelte snurrepiberier, der viser husfaderens tilknytning til søen. Nu er ældre Interiørbilleder i det hele ikke alt for almindelige, saa det kan derfor have en vis interesse at kigge indenfor i den her afbildede stue fra 1840'erne.

Hjemmet tilhørte daværende orlogskaptajn Wilhelm Michelsen (1800—1880) og hans hustru Nicoline Christine Sigbiørn. Han havde et godt navn som søofficer og beklædte i 1850'erne marineministerposten i Bangs, Andræs og Halls kabinetter og var en kortere periode tillige udenrigsminister. Parret blev gift i 1822 og fik bolig i Nyboder. En stor del af det indbo, der ses paa billedet side 132, maa derfor antages at stamme fra dette aar. For spillebordets og konsolspejlets vedkommende er det troligt nok, de fornægter ikke den borgerlige empirens enkle og klare linier. Spillebordet er af den kendte type med fire spinkle lige ben, af hvilke de to kan slaas ud og understøtte den udslagne bordplade, som ellers er dobbelt. I forhold til bordpladen er benene drejet en halv omgang, saaledes at hvert ben vender en flade mod hvert hjørne og ikke en kant. Ganske praktisk kan disse borde dels bruges som en slags anretterborde stillet op ad en væg i sammenslaaet stand og dels udslaet levere den til spillet nødvendige kvadratiske bordplade. Mere for-

bavsende er det, at stolene, hvis stil er en art nyrokoko, skal være fra samme tid eller senest fra ca. 1840. De er som spillebordet af mahogni. Familietraditionen holder paa, at de skal stamme fra brylluppet, og det kan vel heller ikke uden videre afvises, at enkelte møbler i nyrokoko skulde vove sig frem saa tidligt som i 1820'erne,

Marie Thomsen: Nyboderstue.
Tegning paa Koldinghusmuseet.

samtidig med at f. eks. de første spor af gotikimitation viste sig i Sverige, mens ellers empires strenge formkrav endnu beherskede møbelfremstillingen. Gruppen, der bestaar af sofa, bord og lænestol, synes at høre til de senere anskaffede ting. Empires firkantede borde afløstes almindeligt af Christian VIII-stilens ovale, som her baaret af en drejet søjle eller baluster med et trapasformet fodstykke med løvefødder. Lænestolen er af den overpolstrede type, som bl. a. genkendes fra Marstrands og Constantin Hansens Grundtvigportrætter. Det mærkeligste stykke blandt møblerne er utvivlsomt gyngestolen, hvor man uvilkaarligt vil have kunstnerinden

mistænkt for at have gjort den for lav. Det er ikke tilfældet. Heller ikke har stolen som de fleste præstegaardsgyngestole af lignende type nogensinde haft armlæn. For at give ryggen tilstrækkelig styrke er da de to yderste rygpinde kendeligt forstærkede og trukket lidt fremad. Det er ikke nogen dansk stol. Kaptajn Michelsen var i 1820—21 med korvetten „Najaden“ paa togt i de vestindiske farvande, og det er fra Vestindien, han har hjembragt denne stol. I Vestindien brugtes disse stole almindeligt af negerammerne, de er derfor afpasset efter, at de heri kunde sidde og pusle barnet, og saa var det mest bekvemt med lav sædehøjde og intet armlæn, altsaa funktionalistisk bestemt, om man vil. Billedophængningen paa væggen i baggrunden er strengt symmetrisk, flere af billederne er tegninger af Gertner i kraftigt profilerede rammer.

En datter af marineministeren blev siden gift med toldforvalter v. Späth i Kolding, og hos deres døtre findes blandt adskillige slægtsklenodier, der værnes med pietet, ogsaa spillebordet, gyngestolen og to af de smaa stole i nyrokoko. Tegningen af stuen, der skyldes en frøken Marie Thomsen, findes i to eksemplarer, af hvilke den ene som gave er kommet til Koldinghusmuseet. Er tegningens kunstneriske værdi maaske ikke allerstørst, er den i kulturhistorisk henseende saa meget mere betydningsfuld. Den er tegnet sirligt og omhyggeligt og er, hvor den kan kontrolleres, absolut paalidelig i gengivelsen. Den har derfor en betydelig kildeværdi ved at vise et københavnsk hjem, specielt et søofficershjem i Nyboder, i 1840'erne.

Sigvard Skov.

2. Af en Politimands Dagbog.

Jeg blev ansat i Københavns Politi den 1. Januar 1896.

Det gik slet ikke saa let med Ansættelsen, som jeg i Forvejen i min Naivitet havde tænkt mig. Jeg havde forestillet mig, at jeg blot behøvede at henvende mig til en eller anden Embedsmand i Politiet og overfor ham udtale Ønsket om at blive ansat i Københavns Politi, saa vilde det gaa af sig selv. Jeg vidste nemlig, at jeg opfyldte de Krav, der stilledes til dem, der søgte Ansæt-

telse ved Politiet. Jeg havde været Soldat, var ustraffet, havde en passende Alder og Størrelse og jævnt gode Skolekundskaber.

Saa en Dag henvendte jeg mig til en Politibetjent, der var posteret udenfor Domhuset, og spurgte ham, hvem jeg helst skulde tale med for at blive Politibetjent i København. Han henviste mig til et Kælderlokale i Domhuset, hvor jeg traf en Overbetjent, og fremførte overfor ham min Anmodning om at blive Politibetjent. Overbetjenten gav mig et Skema med en Mængde Rubrikker, som han i en meget bestemt Tone gav mig Besked paa at udfylde samvittighedsfuldt og i nøje Overensstemmelse med Fakta. „Og saa kan De møde en Søgnedag Kl. 1½ og melde Dem til Ordonnansen, der staar udenfor 1. Politiinspektørs Kontor“, tilføjede han. Jeg foldede Skemaet sammen, og idet jeg aabnede Døren for at forlade Kontoret, sagde Overbetjenten: „Hvis De ikke kan medbringe gode anbefalinger, kan De spare Dem Ulejligheden med at søge Ansættelse.“

Anbefalinger, tænkte jeg, da jeg kom ud fra Kontoret, betydelig mindre høj i Hatten end jeg var, da jeg gik derind, hvor skal jeg skaffe dem fra. Jeg havde ingen anbefalinger. Min Læretid som Bogtrykkerlærling havde jeg udstaaet paa et Venstreblad i min Fødeby i Jylland, og det var ikke Coutume at medgive Lærlingens anbefalinger, naar de efter Læretiden forlod Bladet.

Jeg faar Redaktøren til at paategne Skemaet, tænkte jeg, saa kan Inspektøren da se, at jeg er udlært i Bogtrykkerfaget.

Ansøgningsskemaet blev udfyldt og afsendt til min tidligere Principal og kom behørigt paategnet retur nogle Dage senere.

En Dag i Oktober 1895 indfandt jeg mig paa Domhuset og fandt Vej til Inspektørens Kontor. Udenfor Kontordøren stod en Politibetjent, til hvem jeg afleverede mit Skema, bilagt med min Forholdsattest fra Militærtjenesten. En Timestid senere blev jeg kaldt ind til Politiinspektør Th. Petersen, en høj Mand med et militærisk, noget brysk Væsen. „Har De ingen anbefalinger?“ spurgte han. „Nej“, svarede jeg, „det bruges ikke i det Fag, jeg er oplært i.“ Inspektøren sad tavs i nogen Tid og saa paa mit Skema. „Hvad er det for et Blad, De har

lært paa?" spurgte han. „Det er et Venstreblad“, svarede jeg. „Venstreblad“, for han op, „og saa kommer De her og vil være Politibetjent, det ser mærkeligt ud.“

Jeg svarede, at man som Typograf ikke behøvede at bekende sig til den samme politiske Retning, som Bladet forfægtede.

Et Øjeblik saa han skarpt paa mig, mønstrede min Person fra øverst til nederst og gav mig saa Besked paa at vente udenfor Kontoret.

Noget senere blev jeg kaldt ind til Politidirektør Eugen Petersen. Politiinspektøren befandt sig derinde og præ-senterede mig med disse Ord: „Det er Hr., der søger Ansættelse ved Politiet. Han har lært paa et Venstreblad.“ „Naa, har De det“, sagde Politidirektøren, idet han ligesom Inspektøren mønstrede mig skarpt. „Ja, ja“, tilføjede han, „nu kan vi jo se. Bliver der Brug for Dem, skal De nok faa Besked.“

Efter dette vage Løfte gjorde jeg mig ikke meget Haab om at blive ansat i Politiet, og jeg forstod, at den Om-stændighed, at jeg havde lært paa et Venstreblad, var en alvorlig Hindring for min Ansættelse.

Det var jo i de Tider, da de politiske Bølger gik højt, og navnlig Partierne Højre og Venstre stod meget skarpt overfor hinanden. At Politidirektøren og Politiinspek-tøren ikke var Venstremænd, havde Fremstillingen for de to Embedsmænd grundig belært mig om.

Der gik omtrent tre Maaneder, uden at jeg hørte noget fra Politiet. Tanken om at blive ansat i Politistyrken havde jeg helt opgivet, men Nytaarsdag 1896 ringede en Politibetjent paa Entreklokken til mit Logis og gav mig Besked paa omgaaende at indfinde mig paa Domhuset. Fra samme Dag var jeg ansat i Politiet. Begyndelsesløn-nen var 700 Kr. aarlig.

Et Par Dage senere skulde jeg prøve Uniform. Det skete paa Hittegodskontoret og paa den Maade, at en ældre, gnaven Assistent kastede nogle gamle Uniforms-stykker hen til mig med Ordre til at prøve, om jeg kunde knappe dem om mig. Viste det sig, at jeg kunde knappe dem, blev de erklæret for gode og brugbare uden Hensyn til Pasning iøvrigt. Alt, hvad jeg fik udleveret — Kappe, Uniformsfrakke, Benklæder og Hjælm — havde været brugt af en anden før mig. Til sidst var der kun tilbage

at finde en Hue, der kunde passe mig, blandt den Samling gamle, brugte Huer, jeg blev præsenteret for, men desværre for Assistenten var der ingen, der passede mig. Han maatte skrive en Rekvisition paa en ny Hue, som han gav mig med Besked paa at henvende mig i Vartov til den Mand, der stod anført paa Rekvisitionen.

I Vartov spurgte jeg Portneren, hvor jeg kunde finde Manden paa Rekvisitionen, og blev henvist til 2. Sal. Jeg kom ind i en stor Sovesal, hvor der sad enkelte gamle Mænd. Da jeg spurgte en af de gamle om Manden, jeg skulde tale med, pegede han over paa en anden gammel Mand, der sad ved Hovedenden af sin Seng, og sagde: „Han sidder derovre, men han er blind.“ „Er han blind?“ spurgte jeg. „Saa kan det vist ikke være ham, jeg skal tale med?“ „Er De fra Politiet“, spurgte den gamle, og da jeg bekræftede dette, svarede han: „Jo, saa er det rigtigt nok, gaa De blot hen til ham.“

Jeg henvendte mig til den anviste og forklarede ham, at jeg kom angaaende en ny Politihue og medbragte en skriftlig Rekvisition. „Naa“, sagde den blinde, „vil De saa bøje Dem forover, saa jeg kan undersøge Deres Hoved.“ Undersøgelsen bestod i, at han med begge sine Hænder rodede rundt i mit Haar. Da han var færdig med Undersøgelsen, erklærede han, at jeg nok skulde faa en Hue, der passede.

Huen fik jeg nogle Dage senere. Det var en Slags Garderhue, men blød, saa jeg kunde lægge den sammen og putte den i Lommen. Som Prydelse var der i Huens forreste Spids anbragt en lille sort Kvast, derunder en Soldaterkokarde og derunder igen mit Tjenestenummer i Politistyrken med store Messingtal (de synlige Numre blev afskaffet under Syndikalistspektaklerne i 1918). Saa var mit politimæssige Udstyr i Orden.

J. C. S.

BOPLADSFUND FRA STENALDEREN

PAA FREDERIKSHOLM

Af KNUD A. LARSEN.

Følger vi de historiske Kilder om København, kan vi med Sikkerhed fastslaa, at før Biskop Absalon i det 12. Aarhundrede anlagde sin Borg her ved Øresund og dermed lagde Grunden til Byens Vækst, laa der ude ved Kysten et lille Fiskerleje, Havn, og inde i Landet flere Landsbyer, der alle efterhaanden blev opslugt af den voksende By.

Fra Tid til anden afgiver Fund i Byens Undergrund ikke alene Beviser for en Bebyggelse i historisk Tid, men ogsaa betydelig længere tilbage. Disse Minder fra en forhistorisk Tid er kun faa og spredte, og derfor maa det hilses med Glæde, hver Gang et nyt Fund ser Dagens Lys.

Det er jo desværre saadan, at de Steder, hvor der er ubrudt Beboelse op gennem Tiderne, kun giver faa Muligheder for betydende Fund fra Fortiden, fordi den stadige Anvendelse af samme Omraade bevirker, at nyere Bebyggelser ofte ødelægger ældre Kulturminder. Derfor er Byerne de Steder af Landet, hvor vi kender mindst til vore Forfædres Liv og Virke paa Stedet i forhistorisk Tid. Dette er saa meget mere at beklage, som den historiske Tid kun omspænder ca. 1000 Aar af de 12.000 Aar, Mennesker har været bosat her i Danmark.

Ved Udgravningen af Bassiner til Københavns Frihavn i Slutningen af forrige Aarhundrede konstateredes Lag af Skovtørv stammende fra undersøiske Moser. Der fandtes her flere Steder, gennemgaaende i et Par Meters Dybde, primitive Redskaber af Flint og Ben. Fundet kan dateres til ca. 5000 Aar f.v.T. og er de første Spor af Menneskers Færden her, hvor København nu ligger. Fund af Tørv og Redskaber ude i Vandet, som det her var Tilfældet, viser, at Landet paa dette Tidspunkt laa betydelig højere end nu. Danmark var dengang landfast med Sverige, og Øresund eksisterede endnu ikke. Over Landet bredte sig store Fyrreskove, og disse i Forbindelse med Søerne var bestemmende for baade Dyrelivet og Menneskelivet. Menneskene har vandret omkring i Smaaflokke og bjærget sig det nødvendige til Livets Opretholdelse ved Jagt, Fiskeri og Indsamling af Nødder, Bær og Rødder. I de store Skove har der været Urokse, Elsdyr, Kronhjort, Raadyr, Vildsvin og Bjørn i stort Antal, som Mennesket med meget primitive Sten- og Benredskaber har taget Kampen op mod. Om Sommeren har de paa lave Smaaholme eller Halvøer i Indsøer anlagt en fastere Station, hvorfra de har foretaget deres Udflugter efter Føde. Om Vinteren har disse Pladser været ubeboelige for Vand og Væde, og Menneskene har søgt ind i Skoven til mere tørre Steder. Bopladsen i Frihavnen har sikkert været en saadan Sommerstation og kan derfor ikke opfattes som et Bevis for fastere Bosættelse, selv om vi nok kan gaa ud fra, at samme Flok har holdt sig til samme Egn.

Vi kalder denne Periode indenfor ældre Stenalder for Maglemosetid, opkaldt efter et større Mosefund paa det vestlige Sjælland Sydøst for Mullerup.

Landet forandrer stadig Udseende. Fra ca. 5000 f.v.T. begynder Landmasserne at sænke sig, og Havet

i stadig stigende Grad at skylle ind over de Steder, der tidligere var beboet Land. Øresund bryder igennem, og de danske Sunde bliver til. Østersøen, der i Fastlandstiden var en Indsø, bliver nu et Indhav, og lunt salt Havvand trænger ind fra Nord. Det mest almindelige Navn for dette nye, store Hav er „Litorinahavet“, og jeg vil derfor i det følgende benytte dette Navn. Klimaet bliver stadig varmere og mere fugtigt og bevirker, at Fyrreskoven fortrænges af den lyse Egeskov. Medens man tidligere antog en enkelt Havstigning, har moderne geologisk Forskning, bl. a. gennem Undersøgelser i Søborg Mose, vist, at der nu maa regnes med sandsynligvis 4, hvoraf den første naar sit Maksimum omkring ca. 5000 og den sidste ca. 2300 f.v.T. Fundet fra Frederiksholm, der i det følgende nærmere skal omtales, repræsenterer to Bopladsaflejringer begge fra Stenalderen, men adskilt fra hinanden ved ca. 800 Aar. Som en Orientering skal jeg derfor ganske kort tegne et Billede af Stenalderen fra ca. 5000 til dens Ophør ca. 1500 f.v.T.

Befolkningen lever i de første 2000 Aar, Tiden 5000—3000, stadig som Fiskere og Jægere, men det lune Havvand giver saa store Muligheder for godt Fiskeri, at vi af Bopladsernes Beliggenhed kan se, at mange er vandret ud til Kysten og har anlagt deres Bopladser der. Denne nye Kultur kaldes Ertebøllekulturen, eller Køkkenmøddingkulturen, fordi man flere Steder i Landet kan finde store Køkkenmøddinger sammensat af Skaller fra fortærede Skaldyr, Dyreknogler og Fiskerester. Baalrester og Redskaber viser, at man har levet paa sin egen Mødding gennem længere Tid. Enkelte Fund af Skeletter viser ogsaa, at man har begravet de døde her. Hvor der ikke har været Mulighed for at samle Skaldyr, maa vi antage, at man fortrinsvis har levet af Fisk. Hvor dette er

Tilfældet, bl. a. ved Frederiksholm, kan noget Møddinglag slet ikke paavises. Beviset for, at der har været en Boplads, kan saa alene bygges paa Laget af bortkastede Redskaber, Rester af Baal og Lerkarskaar.

Samtidig med, at denne Kystkultur udvikler sig, har vi Beviser for, at Indlandsbopladser af samme Karakter som i den foregaaende Periode har været i Brug. Ligeledes har vi i Jylland en egen Kultur knyttet til Bredderne af Vandløbene. Denne kaldes for Gudenaakulturen, fordi et meget stort Antal Bopladser er fundet langs denne Aa. Selv om der kan paavises visse Redskabstyper, karakteristiske for hver af de tre Kulturer, der giver hver af dem sit eget Præg, har der sikkert ikke været større Forskel i Levevis. Redskabsforraadet af Flint og Ben viser os med al Tydelighed, at Landet stadig kun har været beboet af en primitiv Jæger- og Fiskerbefolkning.

Et af de store Skel i dansk Forhistorie ligger omkring 3000 f.v.T. Lerkar fra denne Tid viser for første Gang Aftryk af Korn. Vi har her et klart Bevis for, at vore Fædre er saa smaat begyndt at dyrke Jorden, er blevet Agerbrugere. Bopladslagene indeholder nu ogsaa Knogler af Tamokse, Faar, Ged og Svin. Hvede og Byg har været de første Kornsorter, vi har stiftet Bekendtskab med, sandsynligvis indført fra Syd. Med en Agerbrugskultur er ogsaa Grundlaget skabt for en længere Forbliven paa samme Sted. Fra at være omstrejfende Jægere og Fiskere bliver Befolkningen nu fastboende Bønder. Dog maa det ikke opfattes saaledes, at Jagt og Fiskeri ved Agerbrugets begyndende Opkomst ophører. Tværtimod maa vi gaa ud fra, at Bonden gennem lange Tider har maattet supplere sit Forraad ved at samle Nødder og andre

Ting i Skovene, fiske og jage. Endvidere kan der ikke være Tvivl om, at en ikke ringe Del af Befolkningen stadig har boet ved Kysten og ernæret sig som Jægere og Fiskere alene. Om Agerbruget er kommet her til Landet med et indvandret Folk, er ikke til at afgøre, men Oldsagerne viser med al Tydelighed, at der har været Forskel paa Køkkenmøddingfolket, der levede ude ved Kysten af Fiskeri, og Bondefolket inde i Landet. Naar vi alligevel sætter et betydende Skel ved Aar 3000 og lader yngre Stenalder begynde her, skyldes det, at med den første Bonde er det virkelige Grundlag for en Samfundsdannelse lagt. Den fastere Tilknytning til Stedet manifesterer sig bl. a. i, at de første svage Spor af Huse begynder at vise sig paa Bopladserne. Graven bliver stor og stensat, som vi kender det fra Dyssen og Jættestuen, og udvikler sig fra en Enkeltgrav til en Fællesgrav. Monumentale Grave af denne Art kan ikke være bygget af en omvandrende Flok, men er i sig selv et Bevis for Samarbejde og fastere Bosættelsesforhold. Fællesgraven er endvidere sikkert at opfatte som et Gravsted for den fastboende Slægt.

Øksen vokser sig større og bliver stadig bedre formet, samtidig med at man tilegner sig den Teknik at slibe den. Heri kan vi ogsaa se en bevidst Stræben efter at skabe sig et Redskab egnet til at rydde Skoven for at skaffe sig Jord til Dyrkning. I den mere specielle Gennemgang af Fundet fra Frederiksholm vil den Kultur, der knytter sig til Bonden, blive nævnt Bondekulturen i Modsætning til Ertebøllekulturen, der er et Udtryk for Fiskerbefolkning, bosat ved Kysten.

Efter Økseform og Gravform deles yngre Stenalder op i flere Afsnit, alt efter som Bondekulturen har skif-

tet Karakter. En indledende Periode er kendetegnet ved simple Jordgrave (3000—2500), derefter følger ældre Dyssetid (2500—2300), ældre Jættestuetid (2300—2000), yngre Jættestuetid (2000—1800) og Dolktid (1800—1500). Dette er kun ment som en kort Orientering, idet Redskaber fra nogle af disse Perioder vil blive nævnt i det følgende.

Hvor i Dag Frederiksholms moderne Boligkvarterer strækker sig ud mod Sydhavnen og Kalvebod Strand, laa for ca. 50 Aar siden det gamle Teglværk med dets Lergrave og Arbejderboliger. Fra Teglværkets Grund er fra Tid til anden tilgaaet Nationalmuseet forarbejdede Stenredskaber, der er et Bevis paa, at Stedet har været beboet saa langt tilbage som i Stenalderen. Omraadet var i Oldtiden en Ø, der var adskilt fra den Nord for liggende Landstrækning — det nuværende Vestre Kirkegaard — ved et lavvandet Sund. Om Øens nøjagtige Udstrækning kan vi i Dag desværre ikke danne os noget Billede, og det vil sikkert være umuligt at foretage Prøvegravninger, der eventuelt kunde fastlægge denne, da Bebyggelsen stiller sig hindrende i Vejen. Ved den sidste Udgravning i 1944 har det dog været muligt at fastlægge et Stykke af Strandlinien langs det omtalte Sund mellem Fastlandet og Øen. Da Bopladsens Udstrækning ikke kan angives nøjagtigt, maa vi stille os tilfreds med Fastlæggelsen af de Omraader af den, som det takket være de ret gode Fundberetninger, der er fulgt med Indsendelsen af de forskellige smaa Grupper af Oldsager, har været muligt nærmere at fiksere.

Det ældste Fund af Stenredskaber, kun faa i Antal, indsendt i Oktober 1895 af Direktør Sophus Müller,

Kaptajn A. P. Madsen og Assistent S. Sarauw, angives i Fundberetningen at være gjort dels ved Kalkbrudet, dels paa den inddæmmede Forstrand Nordøst for Teglværket tæt bag Diget langs Stranden, frit paa Overfladen af det med Plov bearbejdede øverste Lag. Dette Lag bestod af Strandsand med Skaller af Sand-

Fig. 1. Kort over Frederiksholm med Angivelse af de Steder, der er fundet Redskaber.

A) angiver S. Sarauws Udgravning 1902—03.

B) Dr. phil. K. Rørdams 1898. C) Udgravningen 1944.

musling og Hjertemusling og maa antages at være hævet Havbund. Stedet paa den inddæmmede Strand kan nu ikke nærmere fastlægges, men Sager fra Kalkbrudet maa være opsamlet i umiddelbar Nærhed af de endnu eksisterende Rester af dette Nordøst for Frederiksholms Kirke.

Oldsagerne er, som det ogsaa er Tilfældet med de senere indleverede, fundet paa en Udflugt til Tegl-

værket, og om systematisk Udgravning har der ikke været Tale.

I 1902 og 1903 foretog Assistent Sarauw atter Udflugter til Stedet, og Oldsagerne, der denne Gang blev indleveret, er angivet som fundet ved en Lergrav Syd for den store Kalkgrav, Nordvest for Vejen, der førte gennem Teglværket. Sagerne laa i den pløjede Muld, alle i mere eller mindre forstyrret Lag, navnlig paa Bunden af det afrømmede Lag. Findestedet betegnes med A paa Kortet Fig. 1.

I Skrivelse af 6. Nov. 1898 til Nationalmuseet, der fulgte med Indsendelsen af et større Antal Redskaber, oplyser Dr. phil. K. Rørdam, at han i 1890 og følgende Aar paa Besøg ved Frederiksholms Teglværk, altsaa omtrent samtidig med, at de ovenfor nævnte Fund blev gjort, opdagede en Del Flintfliser fra Stenalderen paa en Strækning Nordvest for Marketenderibygningen lige ved denne. Fundberetningen var bilagt et Kort med Fundstedet nærmere angivet. Fundstedet er betegnet med B paa Kortet Fig. 1. Beretningen er endvidere saa fyldestgørende, at det har været muligt at fastslaa, at Fundforholdene er i Overensstemmelse med dem, der har kunnet konstateres ved Udgravningen i 1944.

Det af Dr. phil. K. Rørdam undersøgte Omraade omfattede 7—800 Kv. Alen og var beliggende nærmest 10 Fod (ca. 3 Meter) over dagligt Vande i Kalvebod Strand. Nederst fandtes rødgult Moræneler, der var dækket af et Lag sort Jord, i hvilket Oldsagerne forekom. Paa flere Steder gik det sorte Jordlag grubeformigt ned i det underliggende Moræneler. Det sorte Jordlag var højst 3 Fod (1 Meter) mægtigt, i Reglen dog ikke over $1\frac{1}{2}$ Fod (50 cm), og Gruberne var knap 1 Fod dybe (ca. 30 cm). Den øverste Del af det sorte Jordlag var behandlet af Ploven, den underste urørt.

Flintsagerne fandtes saavel liggende løst oven paa Jorden som i Plovjorden og i den urørte sorte Jord. I Gruberne fandtes mange tydelig ildskørnede Sten og gamle hensmuldrende Kulpartikler, endvidere Flintaffald og ganske sparsomme, men tydelige Rester af Blaamusling. Benstykker samt Potteskaar blev sammen med Flintaffald fundet i Plovjorden.

I Sommeren 1944 begyndte Københavns Kommune Planeringsarbejder til Anlæggelse af en Sportsplads paa Arealet mellem P. Knudsens Gade og Louis Pios Gade, Sydvest for Frederiksholms Kirke. Herved blev en Række Kolonihaver sløjfet, Stedet angives paa Kortet Fig. 1 med C. En tidligere Ejer af en af disse Haver, Assistent Poul Theisen, var vidende om, at flere Haveejere fra Tid til anden havde fundet Stenredskaber i Arealet. Da Hr. Theisen er stærkt arkæologisk interesseret, benyttede han straks Lejligheden til at foretage en grundigere Undersøgelse. Herved blev fremdraget en Del Stenredskaber. Efter at Hr. Theisen velvilligst havde underrettet mig om Fundet, og jeg af Nationalmuseet havde faaet overdraget den videre Undersøgelse, foretog vi sammen den videre Udgravning. En Henvendelse til Arbejderne med Anmodning om at vise Agtpaagivenhed, naar de fjernede Jorden, blev mødt med stor Forstaaelse, og takket være denne blev et stort Antal Oldsager bevaret, der ellers vilde være gaaet tabt. Endvidere har Overgartner Andersen og Arbejderformand V. Knuth, der forestod Ledelsen af Jordarbejdet, vist os en stor Hjælp-somhed, hvilket jeg er dem meget taknemmelig for.

Arealet, hvorpaa Sportspladsen er blevet anlagt, er 10.000 m² og sænkede sig, før Jordarbejdet blev paa-begyndt, i Retning Sydøst til Nordvest fra 3,10 m til 1,30 m over Havets Overflade. Under et Muldlag, der i Tykkelse varierede fra 55 cm til 25 cm, idet Laget

aftog jævnt i Retning Sydøst mod Nordvest, fandtes et Stenlag paa ca. 5 cm Tykkelse, der i overvejende Grad bestod af større og mindre Stykker Flint iblandt Granitsten. Under Stenlaget kom derefter det gule Moræneler. Størsteparten af Oldsagerne samt Flintaffald fandtes lige i Overfladen af Stenlaget. Resten laa spredt i de første 3—4 cm Muld ovenpaa dette.

Muldlaget i indtil 30 cm Dybde viste sig som ventet at være behandlet gennem længere Tid, idet Arealet jo havde været anvendt til Kolonihaver. Selve Kulturlaget, Stenlagets Overflade og de 3—4 cm Muld derover, viste sig heldigvis de fleste Steder at være ganske uforstyrret baade af Natur og Mennesker.

Bortset fra de Redskaber, som Arbejderne fandt, hvis nøjagtige Beliggenhed i Jorden ikke kan angives, er alle Stenredskaberne fundet i Kulturlaget. Fordelingen af Stenredskaberne var meget ulige og spredt. Paa visse Steder af Bopladsen kunde der indenfor 1 m² findes indtil 6—7 Stenredskaber foruden en Del Flintaffald. Andre Steder fandtes kun ringe Affald og ofte kun 1—2 Stenredskaber. Nogen Deling af det meget tynde Kulturlag i en øvre og nedre Del var ikke mulig. Men derfor er det dog ikke givet, at der kun er Tale om een Bopladsaflejring. Som det senere skal blive omtalt, falder Oldsagerne i en ældre og en yngre Gruppe, saaledes at det maa anses for sandsynligst, at der har været mindst to Aflejringer. Dette stemmer ogsaa ganske med, at den overvejende Del af den ældre Gruppes Sager er fundet lige ovenpaa Stenlaget og undertiden et Stykke nede i dette, medens Sager fra yngre Gruppe i overvejende Grad er fremdraget i de første 3—4 cm Muld ovenpaa Stenlaget. At ældre Typer flere Gange er fundet væltet op i Mulden, og yngre Typer var trampet ned i Sten-

lagets Overflade, var kun rimeligt at vente, naar man tager Kulturlagets ringe Tykkelse i Betragtning.

Med den ældre Gruppe Redskabers overvejende Placering i Stenlagets Overflade kan der ikke være Tvivl om, at dette Lag markerer Øens Overflade paa det Tidspunkt, da de første Beboere har anlagt deres Boplads paa Stedet.

Ved Gravning af en Række Prøvehuller efter de

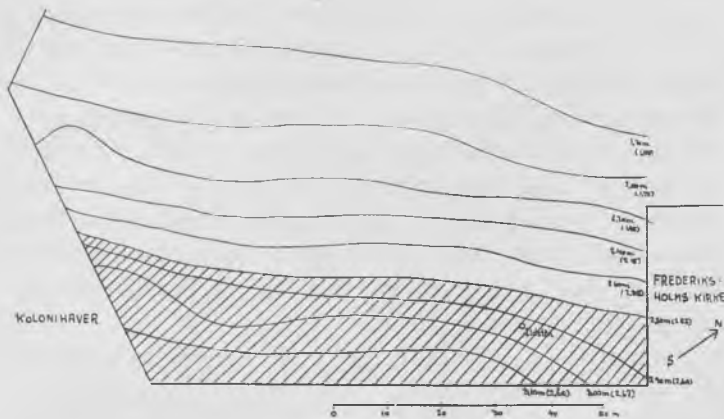

Fig. 2. Plan over den udgravede Del af Bopladsen paa Frederiksholm 1944. Overfladens Højdekurver er angivet. Bopladslagets nuværende Højde er tilføjet i Parentes. Den skraverede Del angiver Bopladslagets Udstrækning.

paa Kortet Fig. 2 angivne Koter, der markerer den gamle Strandlinie, Stenlagets nuværende Højde over Havet, viste det sig, at selve Bopladslaget omfattede Arealet fra Kote 2,60 til 2,52 m. Stenlaget fortsatte saa videre indtil Kote 1,50 m, hvor det blev afløst af hvidt Strandsand. I denne Del af Stenlaget fandtes kun ringe Flintaffald og meget spredt, men ingen Redskaber. Terrænet er kendetegnet ved, som Kortet ogsaa tydeligt viser, at det stiger jævnt og svagt fra Hav-

stokken. Et Omraade som dette er ret ideelt til Klarlæggelse af Strandlinien paa Grundlag af Bopladsens Beliggenhed. Man kan nemlig gaa ud fra, at ældre Stenalder Bopladsen i Ertebøllletiden har ligget nær ved Kysten, fordi mange Bopladsen, der efter arkæologisk eller pollenanalytisk Undersøgelse maa anses for samtidige, er fundet beliggende ved samme Kote, idet Terrænet har tvunget Stenalderfolkene til at bo paa den Kote, der laa lige over Højvandsmærket. I et svagt stigende Terræn vil nemlig en Placering af Bopladsen blot 1 m over Højvandsmærket betyde, at Afstanden fra Bopladsen til Kysten bliver ret betydelig.¹ En Forudsætning for denne Teoris Rigtighed er dog, at man kan gaa ud fra, at der ikke er foregaaet en Omlejring og Flytning af Bopladsens Redskaber af Havet. Viser Oldsagerne kun ringe Spor af Vandrulning, kan man gaa ud fra, at Laget befinder sig paa det primære Leje.

Anvendt paa Bopladsen ved Frederiksholm vil det sige, at Strandlinien sandsynligvis har ligget en Del nærmere Kote 2,52, den nederste Grænse for Bopladsen, end Kote 1,50, hvor det hvide Strandsand begynder. Oldsagerne viser nemlig ikke Tegn paa Rulning og maa saaledes antages at ligge paa deres primære Leje.

Undersøgelsen af Bopladsen blev desværre en Del paavirket af Kommunens Nivelleringsarbejder, idet det ikke var muligt at afdække Kulturlaget saa hurtigt, som Arbejderne fjernede Jorden fra den højere liggende Del. Havde vi haft Arbejdsro, var vi sikkert heller aldrig naaet til Vejs Ende med en grundig Undersøgelse af hele Kulturlaget, hvis Udstrækning jo

¹) J. Troels Smith: Medd. fra Dansk geologisk Forening, Bd. 9, 1939, Side 490—91.

var 4500 m². De af os fremdragne Stenredskaber maa derfor kun tages som en fyldig Repræsentation af Bopladsens samlede Redskabsforraad.

Vor Udgravning har dog været saa omfattende, at det maa formodes, at alle Redskabstyper er repræsenteret. En Sammenligning af Redskabstyperne med de Sager, der ved de ovenfor omtalte ældre Fund er til-

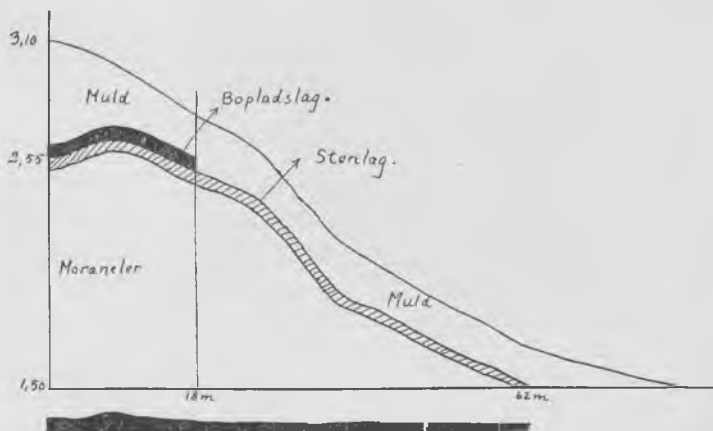

Fig. 3. Snit gennem Lagene. Profilen er nivelleret, saaledes at Højde og Længde forholder sig til hinanden som 25:1. Forneden ses i Profil det virkelige Forhold mellem Højde og Længde.

sendt Nationalmuseet, viser en saa nøje Overensstemmelse, at det maa anses for givet, at samtlige Oldsager tilhører samme Bopladsfund. Fundenes indbyrdes nære Beliggenhed, som ses af Fig. 1, er ogsaa en Bekræftelse paa denne Antagelse.

En Deling af Redskaberne efter det Tidspunkt og det Sted, de er fundet, vil derfor ikke blive foretaget, naar vi nu gaar over til en Gennemgang og Vurdering af de enkelte Oldsagstyper.

Flintredskaberne er langt de dominerende i Antal. Af 600 Stenredskaber er kun 5 forarbejdet af anden Stenart end Flint. Desuden er fremdraget 29 Lerkarskaar. Da langt det største Antal Redskaber tilhører Ertebøllekulturens Formverden, kan der ikke være Tvivl om, at en Jæger- og Fiskerbefolkning som Bærere af denne Kultur maa have beboet Stedet gennem en kortere eller længere Tid.

ERTEBØLLEBOPLADSENS INVENTAR

Flintflækken i dens mange forskellige Former, et Bevis for dens store Anvendelighed som Skæreredskab og Skrabeværktøj, er rigt repræsenteret i Fundet. Af 439 Stykker viser dog kun 181 Tegn paa Forarbejdning, saaledes at de med Sikkerhed kan antages at have været anvendt som Redskaber. Resten er ganske uforarbejdede, men paa flere af disse kan der paavises Spor af Brug, der viser, at ogsaa de har været anvendt.

Af de forarbejdede Flækker er der 56 Flækkeskrabere. Heraf har 16 indbuet, 23 udbuet, 8 lige og 2 skraa Æg, samt 7 ujævn Æg. Af Skrabere med indbuet Æg var 4 med Skafttunge. De anvendte Flækker er gennemgaaende store og velformede, hvilket viser, at man har udvalgt de bedst egnede til Forarbejdning. Flækketeknikken maa betegnes som ret god og maa tages som Tegn paa, at Fundet sikkert skal dateres blandt de yngre Ertebølle-Fund.

16 Flækkeknive viser samme gode Teknik som Skraberne, men den anvendte Flække er mere tilfældigt valgt.

Ogsaa Stiklen, en kort, stærk Kniv, sikkert anvendt

Fig. 4. Ertebøllekulturens Redskabsformer.

- 1) Forskellige Typer af Tværpile. 2) Kant- og Midtstikkel. 3) Spaankniv tildannet af en Flis af en tyndnakket Økse fra Dyssetid.
- 4) Kniv med Fastbindingshak. 5) og 6) Fladehuggede Skiveøkser, bred og smal Form. 7) Planke. 8) Trindøkse. 9) Limhamnøkse.

til Arbejde i haardere Materiale, forekommer, men som det er karakteristisk for sjællandske Fund, kun i ringe Antal. 11 er Kantstikler, og 6 er Midtstikler, dels med og dels uden retoucheret Ende (Fig. 4, 2).

Bor er vel repræsenteret med 56 Stk., heraf er 25 Flækkebor, 11 Skivebor, 8 Spaanbor og 12 Kærnebor. For alle disse 4 Typer paa Bor gælder det, at Flintestykket i den ene Ende ved Behugning fra begge Sider er omformet til en smal Spids, der har været godt egnet til at bore med. Den specielle Opdeling i flere Typer refererer til, om Boret er tildannet af en Flække, en Skive, en Spaan eller af selve Flintkærnen.

Af andre Skraberedskeer findes henholdsvis 42 Skiveskrabere og 6 Spaanskrabere, der fordeler sig med 1 med indbuet, 3 med udbuet og 1 med lige Æg. Desuden findes et Par Høvlskraber. Endelig forekommer 6 Topstykker af Blokke med Retouche, finere Afhugning, der tyder paa, at disse maaske ogsaa har været anvendt som Skraber. Endvidere er der fundet en Rygflække paa 16,2 cm Længde af samme Type som Fig. 6 i Sophus Müllers Ordning af Stenalderen, samt 2 Fragmenter.²

Som en skarp Afslutning paa Pilen har man anvendt de saakaldte Tværpile, Fig. 4, 1, smaa Mellemstykker af Flækker, der er tildannet ved to skraat førte Tværhug og derved kommet til at fremtræde med to modstillede skarpe Kanter, en kort og en lang. Alt efter som Huggene er ført, kan Tværpilen have skraa eller lige Æg.

I sin Afhandling om Ordrup Næs' Bopladser i Aarbog for nordisk Oldkyndighed 1939, Side 199, foretager Museumsinspektør C. J. Becker en Deling af Tværpilene, der synes at have kronologisk Betydning for en

²) Henviſning til Illustrationer refererer til: Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen.

Placering af Fundet. Det afgørende for Delingen er Sidekanternes Form og Æggens Stilling i Forhold til Stykkets Længderetning. Antallet af Tværpile i Forhold til øvrige Stenredskaber synes derimod ikke at have nogen tidsmæssig Betydning, da baade Fund med mange og Fund med faa Tværpile efter Typernes Fordeling kan henføres til samme Periode. Da samme Forhold kan konstateres for Sveriges Vedkommende, drager Becker den Slutning, at Aarsagen til disse Afvigelser i Antal maa søges i visse lokale Ejendommeligheder, saaledes at forstaa, at Tværpilen sikkert kun har været anvendt til en bestemt Slags Jagt eller Fangst.

Frederiksholm med kun 29 Tværpile fordeler sig efter Beckers Skema saaledes:

18 med lige Æg, konkave til lige Sidekanter	Type 1 a
3 med lige Æg, næsten parallelle Sidekanter indtil lige over Æggen	Type 1 b
1 med lige Æg, begge Sidekanter konvekse	Type 2
7 med skæv Æg, og en konkav Sidekant	Type 3 a
2 med udpræget skæv Æg	Type 3 b

Endvidere findes 90 Flækker og Flækkestumper med Retouche, der viser, at de maa være tildannet med en bestemt Hensigt, uden at det i Dag er muligt at adskille dem efter deres Formaal i Typer.

Af Flækkeblokke, aflange Flintblokke, som man af Formen kan se har været anvendt som Raamateriale til speciel Fremstilling af Flækker, findes der kun 8, hvoraf 1 ildskørnet med Knusemærker (Fig. 4, 7). Derimod har vi 69 af de saakaldte Knuder, smaa runde Knolde, der bærer tydelige Mærker af, at de har været anvendt som Raamateriale og til sidst er blevet bortkastede som ubrugelige. Paa 11 af disse findes Knusemærker, der viser, at de efter at være kasseret

som Raamateriale til Redskaber er blevet anvendt til at slaa med.

Den næststørste Gruppe af Ertebøllekulturens Redskaber er Økserne af Flint, der fordeler sig paa de to Hovedtyper, Skiveøkser og Kærneøkser, med henholdsvis 139 og 54.

Til den mere specificerede Opdeling af saavel Kærneøkser som Skiveøkser vil det af J. Troels Smith opstillede Skema blive anvendt, da de senere Aars Prøvelse af hans Opdelings Rigtighed har godtgjort, at den baade har teknisk og kronologisk Betydning. Efter hans Mening er Kærneøkser uden særlig Ægbehandling af ældre Dato end dem med mere eller mindre gennemført Ægbehandling. Ligeledes er de kant-huggede ofte ret tykke og klodsede Skiveøkser ældre end de tyndere fladehuggede. Samtidig har Fordelingen af Øksetyperne i Forhold til hinanden en afgørende Betydning. Opdelingen af Ertebøllekulturens Fund i kronologisk adskilte Grupper paa Grundlag af Studiet over Øksetyperne er endvidere blevet bekræftet ad saavel naturhistorisk som geologisk Vej. Dog maa J. Troels Smiths Skema selvfølgelig anvendes med et vist Forbehold, da de ret primitive Øksetyper ofte er vanskelige at adskille fra hinanden.

Af Kærneøkser er der: 10 symmetriske Tværøkser, deraf 3 med begyndende Ægbehandling, 19 symmetriske Retøkser, 3 Skævøkser, 22 atypiske. Endvidere findes 6 Brudstykker af Økser, hvis Form ikke nøjere kan bestemmes.

Ofte kan det være vanskeligt at adskille de nærbeslægtede Kærneøkser og Kærne-mejsler fra hinanden, men der findes dog i Fundet 8 Eksemplarer, der saa tydeligt er Mejsler, at de kan udskilles fra Kærneøkserne.

Skiveøkserne fordeler sig med 69 symmetrisk flade-

huggede og 12 symmetrisk kanthuggede (Fig. 4, 5). 9 af de fladehuggede og 1 af de kanthuggede er ret smalle af Form og adskiller sig fra den sædvanlige Type af disse Økser (Fig. 4, 6). Desuden er der 19 usymmetriske og 34 atypiske. De fladehuggede er saaledes langt talrigere end de kanthuggede og de usymmetriske. Endvidere findes 5 Skivemejsler.

Der er kun 12 Spidsøkser, der fordeler sig med henholdsvis 10 Kærnespidsøkser og 2 Skivespidsøkser.

Udover de ovenfor omtalte Redskabstyper, der er velkendt Ertebølleinventar saavel i Jylland som paa Øerne, er der fundet 2 større Flintspaan af Form som et bredt Spydblade. Ved Skaftenden er de forsynet med 2 Fastbindingshak, og langs den ene Kant findes Retouche. Om deres Anvendelse ved vi intet bestemt, men maaske har det været en Slags skæftet Kniv (Fig. 4, 4).

Vi gaar derefter over til Økser af andet Materiale end Flint. Fra K. Børdams Udgravning paa Frederiksholm er paa Museet bevaret et Fragment af en Limhamnøkse, en Art sleben Økse, der viser tydelige Spor af, at man har anvendt den for Flinten saa specielle Slagteknik ved Tildannelsen. Øksen har sit Navn efter Bopladsen Limhamn i Skaane. Ved Udgravningen i 1944 er det samlede Bopladsfund nu blevet beriget med 2 Økser af samme Type. Begge er kendetegnet ved den slanke Form, og paa begge Økser ses tydeligt Mærker efter den anvendte Knuseteknik foruden Slibningen. I Henhold til Beckers Undersøgelser af denne Øksetypes Udbredelse i Danmark findes den kun Øst for Storebælt som en af Ertebøllekulturens typiske Former og er et Bevis for svensk Indflydelse paa denne Kultur (Fig. 4, 9).

Til samme Gruppe af Økser hører 2 Trindøkser af Grønsten. Øksetypen er velkendt fra Ertebøllekultu-

rens Boplads, saavel de ældre som de yngre, og kan derfor ikke tillægges kronologisk Betydning (Fig. 4, 8),

Af Slagsten er der fundet 7 Stk., deraf 2 af anden Stenart end Flint. I 11 Tilfælde viser Knusemærker paa Knuder af Flint, at de som omtalt ogsaa er anvendt som Slagsten.

Hermed er Ertebøllebopladsens Inventar af Stenredskaber gennemgaaet.

Spredt om i Laget fandtes desuden 29 Lerkarskaar, alle ganske smaa Brudstykker. Selv om der kun forefindes 2 Randskaar, og de karakteristiske spidse Bunde, der er typiske for Ertebøllekulturens Lerkar, fuldstændig mangler, kan der ikke være Tvivl om, at de 29 Skaar er Fragmenter af Karformer fra Ertebøllekulturen. De er forarbejdede af en grov og stærkt grusholdig Masse, der viser Tegn paa daarlig Brænding, tekniske Enkeltheder, der i Forbindelse med, at Skaarene er af meget tykvæggede Kar, ogsaa er kendetegnende for saa at sige al Ertebøllekeramik. 18 af de 29 Skaar blev fundet samlet i en Klump og er sandsynligvis Fragmenter af samme Kar. Ingen af Skaarene er ornamenterede.

Ved Undersøgelsen fandtes der mange Rester af Baal som en Bekræftelse paa, at Stedet har været anvendt som Boplads. Flere Steder var Kulturlaget farvet mørkt af Kulpartikler, ofte laa der smaa Rester af Trækul mellem Stenene, og mange Flintstumper var stærkt paavirket af Ild. Baade ved Rørdams Udgravninger og ved Udgravningen i 1944 er der flere Steder fundet grubeformede Huller ned i Moræneleret fyldt med røgsværtet Jord. I et enkelt Tilfælde fandtes ogsaa ildskørnet Flint og en ildskørnet Økse i en saadan Grube. Disse Gruber har sikkert været anvendt som Kogehuller. Af Ildsteder over Jorden lyk-

kedes det kun at paavise et enkelt, beliggende paa det paa Kortet Fig. 2 angivne Sted. Efter Arbejdernes Oplysninger skal der dog være fundet endnu eet, der desværre blev fjernet, inden vi naaede at faa det undersøgt.

Ildstedet var rundt og maalte ca. 80 cm i Diameter. Det bestod af en Del haandstore Sten, der for de flestes Vedkommende laa et Stykke nede i Stenlaget. Mellem Stenene fandtes spredte Rester af Trækul. Efter Beliggenheden i Forhold til Stenlaget kan der ikke være Tvivl om, at det har været anlagt og anvendt af Ertebøllefolket.

BONDEKULTURENS BOPLADS- INVENTAR

Udover Ertebøllekulturens Redskabsforraad, der udgør langt den største Fundgruppe, er der fremdraget et mindre Antal Oldsager af Flint, der baade med Hensyn til Teknik og Form tilhører Bondekulturens Formkreds, specielt som den kendes fra yngre Stenalders to sidste Perioder, yngre Jættestuetid og Dolktid.

Sagerne er dels fundet ved K. Rørdams Udgravninger i 1890—98, hvor en nærmere Angivelse af deres Beliggenhed i Kulturlaget i Forhold til Ertebølleinventaret mangler i den medfølgende Fundberetning, og dels ved Udgravningen i 1944, hvor det lod sig konstatere, at de fandtes fortrinsvis i Muldlaget lige over det Stenlag, hvori Ertebøllerredskaberne for største Delen var at finde.

Fra yngre Jættestuetid kendes 8 tyknakkede Økser, der fordeler sig saaledes: 5 svære Retøkser (som Ordning Fig. 59), 1 slank Retøkse (som Ordning Fig. 60) og 2 hulslebne Tværøkser (som Ordning Fig. 61). Til

samme Periode hører Flækkepilen, en aflang, tresidet Pilespids, fint formet med tydelig afsat Skaftspids i Pilens brede Ende, af denne findes 4 Eksemplarer (Fig. 5, 7).

Redskabsforraadet fra Dolktid er betydelig mere omfattende saavel med Hensyn til Antal som Typer.

Af Dolktidens mest karakteristiske Form, Flintdolken, findes 9, foruden 7 Skaftendefragmenter. De 7 af Dolkene samt de 2 Skaftender er kendetegnet ved tosidet, ret kort Fæste og rundt Blad. Længden varierer fra 16 cm til 19,5 cm. Paa en enkelt af Dolkene er Fæstet smukt forarbejdet. Paa de øvrige er det kun raat tilhugget, og Dele af Flintskorpe kan konstateres. Typen er gengivet i Ordning Fig. 171 (Fig. 5, 1).

2 Dolke har tendannet Blad, firkantet smalt Fæste af kvadratisk Tværnsnit og lige afskaaret for Enden. Langs de 4 Kanter af Fæstet er indhugget Zigzaglinier, og paa Bladet kan konstateres Slibespor (Ordning Fig. 167).

Af Spydblade forekommer kun 2 hele Eksemplarer og 3 Fragmenter. Spydbladet har stærkt udbuet Æg og jævnt hvælvet Blad, der bliver en Del tykkere ned mod den afskaarne Ende (Ordning Fig. 151). Det ene af Fragmenterne er Spidsen af et meget slankt Spydblad (Fig. 5, 2).

Saavel Dolkene som Spydbladene er parallelhuggede, det vil sige, at hele Bladets Overflade er prydet med parallelt førte lange Skraahug, og staar med Hensyn til teknisk Udførelse paa Højde med de bedste af Dolktidens Redskaber.

Det samme kan siges om 6 Flintesegl, hvoraf 1 er savtakket (Ordning Fig. 138), 10,7 cm lang og 2,8 cm bred, og 5 som Ordning Fig. 139, hvis Længde varierer fra 8,2 cm til 8,5 cm og Bredde fra 2,6 cm til 3,3 cm (Fig. 5, 3).

Fig. 5. Bondekulturens Redskaber fra Dolktid.

- 1) Dolk med raat tilhugget Skaft. 2) Spydspids. 3) Flintesegl. 4) To Brudstykker af tandet Spydspids. 5) og 6) Pilespidser. 7) Flækkepil. 8) Økse med udsvajet Æg. 9) Skiveskraber. 10) Ildsten.

Lige saa typiske Dolkformer er den tandede Spydspids, hvoraf der findes 2 Skaftendefragmenter og 1 Spidsfragment (Fig. 5,4) og en saakaldt Madkniv, et bredt fladt Flintblad.

Til samme Tidsperiode hører endvidere 4 tyknakkede Økser. Fordelingen af de 4 Økser i Grupper er følgende: 1 Retøkse (som Ordning Fig. 64), typisk Dolktidsform med kraftig udsvajet Æg og kvadratisk Nakke uden Slibning (Fig. 5, 8), 3 Retøkser af samme Form, men med mindre kraftig udsvajet Æg og sleben paa Æggen. Af Flintplanker er der 5, hvoraf 1 efter sin Form anses for at være Forarbejde til en tyknakket Økse.

Dolktidens typiske Pilespidser er kun repræsenteret med 3 Stykker. De to er af trekantet Form, slank og flad, med Modhager og uden Skafttap, nærmest som Fig. 253 b i Johs. Brøndsteds „Danmarks Oldtid“ Bind I. Den tredje er bredere og mere bladformet med tydelige Modhager, som Fig. 253 c samme Steds. Længden er henholdsvis 2,6 cm og 2,5 cm (Fig. 5, 5 og 6).

Den store, brede Form for Skiveskrabere, der synes at tilhøre Bondekulturen, findes i 7 Eksemplarer (Ordning Fig. 146). Typen har fundet Anvendelse helt op i Dolktid (Fig. 5, 9). Ildsten i den for Perioden karakteristiske slanke Form findes i 1 Eksemplar (Fig. 5, 10).

De hidtil omtalte Redskaber, der med en vis Sikkerhed paa Grund af Teknik og Form har kunnet henføres til Dolktid, er endvidere, paa enkelte Undtagelser nær, der tilhører yngre Jættestuetid, ogsaa karakteristiske ved, at de i Modsætning til Ertebøllekulturens Inventar fremtræder med Flintens naturlige Farver og ikke viser Paavirkning af Havvand eller andet kalkholdigt Vand. Spørgsmaalet vil senere blive nærmere belyst, da det har stor Betydning for

den samlede Vurdering af Bopladsfundets hele Karakter. Ud fra dette nye Kriterium til Adskillelse af Sagerne i henholdsvis Ertebølle- og Dolktidssager kan Dolktidens Inventar forøges med 3 Spaanskrabere, 1 Flækkekniv, 1 Kærne mejsel og 1 Tværpil med lige Æg (Type 1 a).

Den ene af Spaanskraberne er interessant ved, at Skrabeæggen er det eneste Sted paa Redskabet, der fremtræder upaavirket af kalkholdigt Vand med Flintens oprindelige mørke Farver. Det er derfor sandsynligt at antage, at en Flintspaan, bortkastet i Ertebølleperioden som ubrugelig, har fundet Anvendelse i Dolktid efter lettere Tildannelse.

Udover Stenredskaberne er der fundet 1 Lerkarskaar, hvis fine Forarbejdning og ringe Tykkelse viser, at det sandsynligvis maa være fra Dolktid.

Det mest karakteristiske Træk ved Bopladsaflejringen er, som Gennemgangen af Redskabsforraadet viser, at den tilhører to Kulturer inden for den danske Stenalder, Ertebøllekulturen og Bondekulturen, som den ytrer sig i yngre Jættstuetid og Dolktid.

Bopladslagets ringe Tykkelse kunde friste til den Antagelse, at begge Kulturers Redskaber var aflejret samtidigt, og Fundet vilde saaledes være en Bekræftelse paa, at en primitiv Jæger- og Fiskerbefolkning som Bærere af Ertebøllekulturen havde levet sideordnet med en Bondebefolkning helt op i Dolktid. Men i Betragtning af, at Flertallet af Ertebøllesagerne blev fundet nede i Stenlagets Overflade, medens Dolktidens Redskaber fandtes i Mulden derover, og det kun i faa Tilfælde var omvendt, maa denne Slutning anses for uholdbar, da Forstyrrelser i et saa ringe Kulturlag let kan være frembragt. At der saaledes sandsynligvis kan konstateres to Bopladsaflejringer uafhængige af hinanden, bekræftes endvidere af, at

alle Ertebøllekulturens Redskaber som tidligere nævnt fremtræder med den hvide eller blaalighvide Farve, der er Bevis for, at de gennem længere Tid har været i Havvand, hvorved Flintens Overflade er blevet omdannet, medens Dolktidens Redskaber med en enkelt Undtagelse har bevaret Flintens naturlige Farver, og saaledes først kan være aflejret, efter at et beskyttende Lag Muld er blevet dannet paa Øen.

Til Forstaaelse af dette er det nødvendigt at se ganske kort paa den Nyplacering af Ertebøllekulturen, der er sket inden for de sidste 10 Aar. Ud fra den Opfattelse, at Litorinahavet var blevet dannet ved en enkelt jævn og ubrudt Havstigning, der tog sin Begyndelse ca. 5000 f.v.T. og naaede sit Maksimum ca. 4500 f.v.T., placeredes tidligere Ertebøllekulturen i Tidsintervallet mellem Maglemosekulturen og Bondekulturen i yngre Stenalder.³

Ud fra geologiske og naturhistoriske Studier synes det nu sandsynligst, at Havstigningen er foregaaet i flere Etaper, afbrudt af Stilstandsperioder.⁴ I Søborg Sø og paa Amager kan saaledes 4 Havstigninger paa-vises, paa Samsø har 3 Stigningstrin kunnet konstateres. Medens tidligere Havstigningens Maksimum blev fastlagt til ca. 4500 f.v.T., lægges nu den yngste og maaske største Stigning til Slutningen af det 3. Aar-

³) S. Müller: Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark.

⁴) J. Troels Smith: *Acta Archæologica VIII*, S. 278. — J. Troels Smith: *Medd. Dansk geol. Forening 9*, 1939. — J. Troels Smith: *Ordrup Næs*. — J. Troels Smith: *Medd. Dansk geol. Forening 9*, 1937. — J. Troels Smith: *Naturhistorisk Tidende 1937*. — C. J. Becker: *Aar bog for Nordisk Oldkyndighed 1939*, S. 199. — Otto Rydbeck: *Stenalderhavets nivåförändringar och Nordens äldste bebyggelse*, 1928. — I. Iversen: *Medd. Dansk geol. Forening 9*, 1937, S. 223 ff. — K. Jessen: *Medd. Dansk geol. Forening 9*, 1937. — Therkel Mathiassen: *Dyrholmen*, 1942.

tusinde i yngre Stenalder paa Overgangen af Dyssetid og ældre Jættestuetid ca. 2300 f.v.T. Derved er Ertebøllekulturen blevet forrykket i Tid, saaledes at den nu ogsaa omfatter en Del af yngre Stenalder og altsaa for en stor Del bliver samtidig med Bondekulturen. Ertebøllekulturen omspænder saaledes efter de nyeste Undersøgelser hele Tidsrummet fra ca. 5000 til 2300 f.v.T. og maaske længere, og der kan ikke være Tvivl om, at Kulturen paa enkelte Omraader maa have ændret Karakter, saaledes at det skulde være muligt at foretage en Opdeling i ældre og yngre Fund. Det har saaledes vist sig, at Ertebøllekulturens Økseformer kan deles i ældre og yngre Typer efter den Teknik, der er blevet anvendt. Efter Økse typernes indbyrdes Fordeling i Fundene har man saa ad arkæologisk Vej foretaget en Deling af Ertebøllebopladserne i ældre og yngre og sammenholdt det med de geologiske og naturhistoriske Resultater. Efter Delingen af Bopladser i Grupper paa Grundlag af Økse typerne har det endvidere vist sig, at ogsaa Typefordelingen inden for andre Redskabsformer har Betydning for en tidsmæssig Bestemmelse af et Fund.

Ved en Sammenligning af Ertebøllekulturens Redskabstyper fra Frederiksholm og deres indbyrdes Fordeling med andre af Ertebøllekulturens Bopladser er det saaledes i Dag muligt at faa placeret Fundet i Tid.

Af Flintøkser er der som tidligere omtalt 139 Skiveøkser og 54 Kærneøkser. De to Økse typer er saaledes repræsenteret med henholdsvis 73 % og 27%. Af Skiveøkserne er den yngre Type, den fladehuggede, i stort Overtal i Forhold til den ældre, den kanthuggede og den usymmetriske. Af Kærneøkser forekommer Tværøkser hyppigere end Skævøkser. Blandt de

symmetriske Retøksler findes 3 med speciel Ægbehandling.

En Placering af Fundet blandt de yngste Ertebøllefund maa anses for mest sandsynlig, naar man vurderer det ud fra Fordelingen af de fladehuggede Skiveøkser i Forhold til de kanthuggede og usymmetriske Skiveøkser, og Tværøksernes Antal i Forhold til Skævøkserne.

Det overvejende Antal af Skrabere med indbuet og udbuet Æg i Forhold til de faa med lige eller skraa Æg bestyrker ogsaa Indtrykket af Fundets yngre Karakter.⁵

Skiveskrabere og Skivebor, der er saa fyldigt repræsenterede i Fundet, forekommer ogsaa kun blandt de yngste Fund baade paa Sjælland og i Jylland.⁶ Selv om Tværpilene kun forekommer i saa ringe Antal som 29, viser de dog en saa typisk Fordeling, at de ogsaa kan yde deres Bidrag til Tidsfæstelse af Fundet. Typerne med lige Æg, Type 1 a og Type 1 b, er repræsenteret med 70 %, medens de med skraa, Type 3 a og 3b, kun omfatter 30 % af det samlede Antal. Da den ligeæggede Type i stigende Grad gør sig gældende paa Bekostning af den skraaæggede, efterhaanden som Ertebøllekulturen udvikler sig, bekræfter saaledes Tværpilene, hvad allerede Økserne havde godtgjort, at Fundet er meget ungt.

Dette bekræftes endvidere af Forekomsten af de 3 Limhamnøkser. Denne Øksetype er først blevet almindelig her i Landet i Ertebøllekulturens yngste Afsnit, selv om den forekommer i enkelte Fund noget før.

Resultatet af vor Undersøgelse viser saaledes, at de

⁵) C. J. Beckers anf. Værk, S. 258 (Periode III).

⁶) Therkel Mathiassen: Dyrholmen. Stadium IV.

fleste Redskabstyper og deres indbyrdes Fordeling giver Fundet en meget sen Placering.⁷

Af stor Betydning for Tidsfæstelsen af Fundet i Forhold til Bondekulturen er 2 tyndnakkede slebne Økser og en lille Spaankniv, som ikke tidligere er omtalt. Spaankniven er tildannet af et Fragment af en sleben, tyndnakked Økse fra ældre Dyssetid. Da baade Kniven og de to tyndnakkede Økser i Lighed med de øvrige Redskaber fra Ertebøllebopladsen er stærkt paavirket af Kalk, er det rimeligt at antage, at de er samtidige med Ertebøllesagerne. Ud fra dette kan vi saa placere Bopladsen til ældre Dyssetid i Tidsrummet 2500—2300 f.v.T.

Ogsaa Fundets nuværende Beliggenhed over Havet giver os visse Holdepunkter for en Datering. Frederiksholms nære Beliggenhed i Forhold til Amager giver os Ret til den Formodning, at det omtalte Litorinahavs forskellige Stigninger maa have ytret sig ensartet begge Steder. Vi kan derfor foretage en Sammenligning mellem Frederiksholm og en Del Bopladser fra Amager, som efter deres nuværende Højde over Havet fordeler sig paa 4 forskellige Niveauer. Det er tidligere berørt, at den laveste Grænse for Beboelse ved Stranden maa være det Sted, hvor Havet ved Højvande kunde trænge op. Højvandsmærket er ved Frederiksholm nu beliggende 2,52 m over Havets Overflade. Paa Amager finder vi ved Øvre Raagaard og St. Magleby Bopladsaflejringer, der grupperer sig om Højvandsmærket ved 2,50 m og ligger paa det saakaldte Niveau III. Da der ogsaa, som tidligere om-

7) Fundet maa placeres i Periode III samtidig med Pladserne paa Niveau III paa Amager og den ældre Del af Brabrand, hvor Skiveøkserne af det samlede Øksemateriale udgør henholdsvis 65 % og 75 %.

talt, er Overensstemmelse med Hensyn til Redskabsforraad, kan det anses for nogenlunde givet, at disse Boplads er samtidige.

Bopladsen ved Frederiksholm kan saaledes efter dette dateres til Tiden før Litorinahavets sidste store Havstigning, og den er senest blevet opgivet, da Vandstanden har naaet dens lavest liggende Del. Efter at den er blevet forladt, har Havet fortsat sin Stigning og oversvømmet den helt. En Bekræftelse paa dette er, at alle Redskaberne viser Omdannelse af Flintens Overflade foraarsaget af Havvand.

Den lille Gruppe af Redskaber fra yngre Jættestuetid og Dolktid er, som tidligere omtalt, i Modsætning til Ertebøllesagerne gennemgaaende upaavirkede af Havvand, og der kan derfor ikke være Tvivl om, at de først kan være blevet aflejret paa Øen, efter at Havet for sidste Gang havde trukket sig tilbage, og et Stykke Tid var gaaet hen, til det 3—4 cm tykke, beskyttende Lag Muld var blevet dannet, som Sagerne er fundet i.

Da Redskabsforraadet fra yngre Jættestuetid er meget sparsomt, er der ingen Begrundelse for at antage, at Stedet har været fast beboet i denne Periode, vi maa tværtimod kunne drage den Slutning, at Stedet har været benyttet som Fiskeplads og kun er blevet besøgt fra Tid til anden.

Helt anderledes er det Billede, vi kan danne os af Forholdene i Dolktid.

Da Redskabsforraadet fra denne Periode omfatter, foruden Dolke og Spydspidser, baade Økser, Skivekrabere, Tværpile, tandede Spydspidser, Pilespidser, Lerkar og Høstknive, kan der ikke være Tvivl om, at der paa Stedet maa have været en Boplads. Denne Periodes faa Bopladsfund er netop kendetegnet ved et Redskabsforraad af lignende Beskaffenhed. Da

Dolke er ukendt fra de andre af Tidens Bopladser, og kun forekommer som Inventar i Gravene, kan det ret store Antal af disse tyde paa, at der paa Bopladsen har fundet Gravlæggelser Sted. Og dette er endnu en Bekræftelse paa, at Stedet i denne Periode har været beboet fast gennem et Stykke Tid.

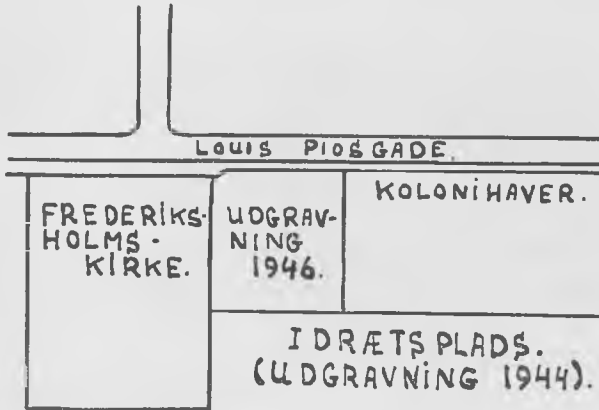

Fig. 6. Kort over Udgravningsomraadet 1946 med nærmeste Omgivelser.

EFTERSKRIFT

Ud fra de Resultater, som vor Undersøgelse i 1944 af det store Areal, der var blevet anlagt som Sportsplads, havde givet, stod det os klart, at Bopladslagene ogsaa maatte strække sig op i det lille Stykke Jord med Kolonihaver, der laa mellem Sportspladsen og Louis Pios Gade. Navnlig det Stykke, der laa nærmest Kirken, havde vor store Interesse (Fig. 6). Vi vidste, at Københavns Kommune, der ejede Jorden, havde til Hensigt at bebygge det, men nogen Anelse om, hvornaar dette vilde ske, havde vi selvfølgelig ikke. Assistent Poul Theisen fulgte nøje Sagens Udvikling, og allerede i Efteraaret 1946 kunde han med-

dele Nationalmuseet, at Kolonihaverne var blevet ryddet for at give Plads for Byggeriet, og Museet genoptog saa straks Undersøgelsen i Forstaaelse med Københavns Kommune. Undersøgelsen blev for Museet

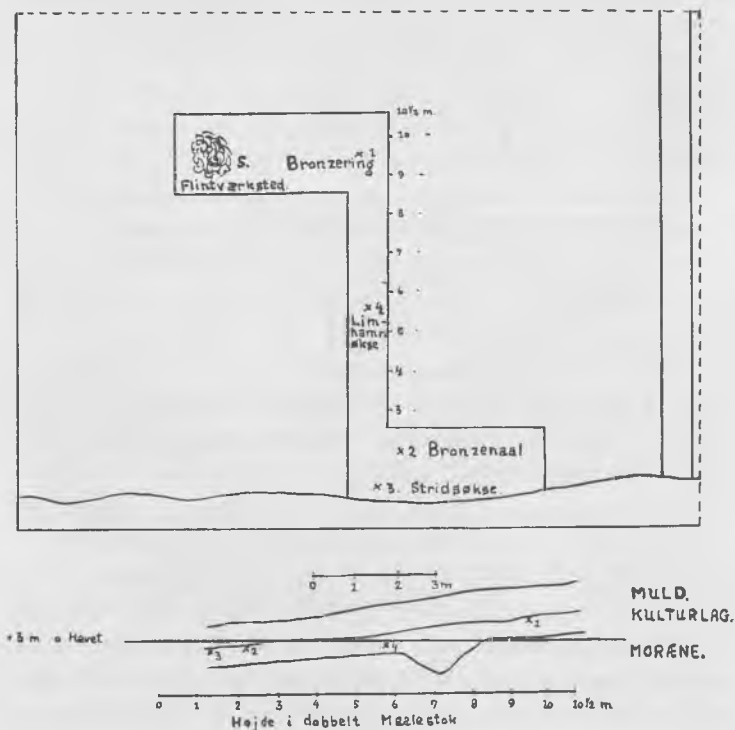

Fig. 7. Øverst Plan over den udgravede Del af Bopladsen med Angivelse af Findestederne for de mest betydende Oldsager. Nederst Snit fra Nord til Syd gennem Bopladsen. Paa Grund af Lagenes ringe Tykkelse er Højden angivet i dobbelt Maalestok i Forhold til Længden.

foretaget af Magister Ole Klindt-Jensen, der i Assistent Theisen og Havebrugskonsulent Mosegaard havde værdifuld Hjælp. Jeg havde selv kun Lejlighed til at tage Del i Undersøgelsen enkelte Gange, men

Magister Klindt-Jensen har velvilligst givet mig Mulighed for at sætte mig ind i hans Resultater af Undersøgelsen, hvorfor jeg er ham megen Tak skyldig.

Ved Gravning af Prøvegrøfter blev Formodningen om, at Bopladsen havde strakt sig videre, bekræftet. Endvidere blev tidligere Iagttagelser yderligere underbygget (Fig. 7).

Under et Muldrag, der varierede fra 30 til 40 cm i Mægtighed, viste det mørke Kulturlag sig tydeligt. Det var ca. 25 cm tykt og laa direkte paa den gamle Stenalderstrandbred. Redskaber fra baade Køkkenmødding- og Dolktidsbopladserne fandtes i ret stort Antal. For at faa konstateret, om der kunde drages en bestemt Grænse mellem et øvre og nedre Bopladslag, blev Udgravningen foretaget i to Tempi. Efter at Muldraget ned til Kulturlagets øverste Grænsehorisont var fjernet, blev den øverste Halvdel af Kulturlaget med Forsigtighed afgravet og nøje undersøgt for Oldsager. Dernæst blev Resten af Laget ned til Strandbredden afgravet og ligeledes nøje undersøgt. En Sammenligning af de to Lags Oldsager viste, at Redskaberne fra Køkkenmøddingpladsen laa dybest nede i direkte Tilknytning til den gamle Stenalderstrandbred, medens Dolktids Oldsager gennemgaaende fandtes noget højere oppe. Nogen skarp Adskillelse mellem de to Kulturlag lod sig dog ikke paavise. Tidligere Iagttagelser var herved bekræftet. Det var interessant at se, at Flintredskaberne fra Køkkenmøddingbopladsen ogsaa paa denne Del af Arealet var ret stærkt patinerede og derfor let kendelige paa deres hvide og blaalighvide Farve, der bekræftede, at de gennem et længere Stykke Tid havde ligget under Vand. Dolktidsredskaberne derimod havde bevaret Flintens naturlige sorte og brune Farve og havde saaledes aldrig været ude for Paavirkning af Vand.

Det i Forvejen righoldige Materiale fra de to Boplads er gennem Udgravningen blevet forøget med mere end 200 nye Oldsager, dels fundet ved Nationalmuseets Undersøgelser, dels ved mindre Udgravninger foretaget af Hr. Poul Theisen og Havebrugskonsulent Mosegaard. Med Undtagelse af to Limhamnøkser af Bjergart, den ene dog kun bevaret som Brudstykke, er alt nyt, der er blevet fremdraget fra Køkkenmøddingbopladsen, af Flint. Redskaberne er tildannet af Flintens Kærne, Skive, Flække og Spaan og omfatter følgende Redskabsformer: 2 atypiske Kærneøkser, 6 fladehuggede symmetriske, 3 kant-huggede symmetriske og 5 atypiske Skiveøkser, 2 Skivemejsler, 10 Skiveskrabere, 1 Skivebor, 5 Flækkebor, 2 Flækkeknive med tilhugget Ryg, 1 Kniv med skraa Forende, 2 Flækkeskrabere med indbuet, 8 med udbuet, 5 med lige og 1 med skraa Æg, 1 meget smukt forarbejdet Flækkesav, 1 Kantstikkel, 3 lefforarbejdede Flækker, 2 Rygflækker og 29 uforarbejdede Flækker, 14 Tværpile, 3 Spaanskrabere med indbuet, 1 med lige og 2 med skraa Æg. Desuden 8 Knuder, 1 Slagsten, 3 Flækkeblokke og ildskørnet Flint. En tyndnakket sleben Økse og en Spaankniv, tildannet af en Flis af en sleben Økse, af lignende Form som den, der er fundet ved Udgravningen i 1944, bekræfter den tidligere kronologiske Fastlæggelse af Køkkenmøddingpladsen til ældre Dyssetid, ca. 2500—2300 f.v.T., og viser, hvorledes enkelte Redskaber fra den samtidige Bondekultur har fundet Vej til Bopladsen. Alt i alt kan siges, at Udgravningen har bragt en smuk Forøgelse i Antallet af Redskaber fra Køkkenmøddingbopladsen.

Antallet af Dolktidsredskaber er beskedent i Sammenligning hermed, men til Gengæld er der flere in-

Fig. 8. Redskaber fra Dolktidsbopladslaget.

1) Tyknakket Flintøkse sleben paa begge Bredsider. 2) Skiveskraber med Skrabeæg i begge Ender. 3) Skiveskraber med svær Skrabeæg i den ene Ende. 4) 2 Skaar af tykvægget Lerkar, ornamenteret med omløbende bred Fure og lodretstillede korte Pindstik.

teressante Nyheder, der udfylder Billedet af Livet paa denne Boplads.

Af Redskabstyper allerede kendt fra tidligere Ud-

gravninger skal nævnes, at der i den nye Udgravning er fundet et Forarbejde til et Spydblade, 6 Segle, 1 trekantet Pilespids med udfligede Ender, 4 Brudstykker af Dolke eller Spydblade, 1 Flintplanke, 2 Flækkeskrabere med indbuet Æg, 8 Flækker, 11 Skiveskrabere (Fig. 8, 3), 1 Kantstikkel, 1 lille slank tyknakket Økse, kun daarligt sleben paa begge Bredsider og med opskærpet Æg (Fig. 8, 1), alt af Flint og ganske upaavirket af Vand. Nyhederne bestaar i en aflang, slank

Fig. 9. Brudstykke af fint sleben
Stridsøkse fra Dolktid.

Skiveskraber med Skrabeæg i begge Ender (Fig. 8, 2), det øverste Stykke af Skaftet til en af de smukke Flintdolke med udfliget Basis, Halvdelen af en meget smukt sleben Stridsøkse af Bjergart (Fig. 9), samt flere grove Lerkarskaar, derimellem Randskaar ornamenteret med en dyb omløbende Fure lige under en skarp opretstaaende Mundingskant og derunder en Række korte lodretstillede Pindstik (Fig. 8, 4).

Vi er nu færdige med Omtalen af de Redskaber, der giver Bekræftelsen paa de to Bopladsers Eksistens, men Undersøgelsen gav ogsaa et klart Bevis for, at Mennesker længere frem i forhistorisk Tid har besøgt Stedet. Ved en Prøvegravning fandt Hr. Poul Thei-

sen saaledes helt oppe i Kulturlagets Overkant enkelte Brudstykker af en Spiralarmring af Bronze. I Forstaaelse af Fundets store Betydning samlede han omhyggeligt alle Stumperne sammen og indsendte dem til Museet sammen med den Jordklump, de havde omsluttet. Ved en nærmere Undersøgelse her har det

Fig. 10. Spiralarmring af Bronze.

vist sig, at alle Delene af Ringen er bevaret og kunde samles til en Helhed (Fig. 10). Endvidere har det vist sig, at der inde i Jordklumpen i Ringen var flere smaa hvælvede Dopper og aflange firkantede Plader, alt af støbt Bronze. Pladerne er ornamenteret enten med to tværgaaende eller to længdegaaende Vulste. I Randen af saavel Dopperne som Pladerne findes fine Naglehuller, der viser, at de maa have været paa-nittet Læder eller Tøj, og der kan sikkert ikke være Tvivl om, at Beslagene har tilhørt et Bælte (Fig. 11). Fundet af et bronzebeslaet Bælte af denne Art er

enestaaende baade her i Landet og i Udlandet, men fra andre Fund ved vi, at hvælvede Dopper har været anvendt som Bælteprydelse i ældre Bronzealders første Halvdel. De firkantede Pladers Ornamentering er ogsaa nær beslægtet med den, der kendes fra de store Halskraver fra samme Tidsafsnit.⁸ Meget tyder saaledes paa, at en Kvinde i ældre Bronzealder har lagt sin Spiralarmring og sit Bælte fra sig her paa

Fig. 11. Bronzebeslag til Bælte.

Stedet, uden at nogen bestemt Grund kan gives derfor.

Langt senere, engang i yngre Bronzealders Midte har en Kvinde næsten paa samme Sted tabt sin Dragtnaal med skiveformet Hoved. Maaske har en Bronzemed ogsaa arbejdet her paa Stedet for et Stykke Tid, for ved Udgravningen er fundet et aflangt firkantet Stykke brændt Ler af halvrundt Tværsnit, forsynet med en dyb Rille. Stykket er efter al Sandsynlighed Halvdelen af en Støbeform til en Bronzegenstand (Fig. 12).

Til Slut skal lige anføres, at der flere Steder i Udgravningsfeltet er fundet Skaar af tyndvægede Ler-

⁸) H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder I, Grav 312, 504, 590, 1023, 1417 o. fl.

kar, der maaske er fra Bronzealderen. Skaarene giver dog ikke Mulighed for en fastere Datering.

Muligheden for at finde mere paa Stedet er nu udtømt, men det er ikke for meget sagt, at dette til Dato største Bopladsfund paa Københavns Grund har givet os en værdifuld Forøgelse af det i Forvejen ret sparsomme Materiale til Belysning af Menneskers Færden og Liv paa det Omraade, hvor nu Storbyen breder sig.

Fig. 12. Brudstykke af Bronzestøbeform af brændt Ler.

KØBENHAVNSK CYKLISME

I DET 19. AARHUNDREDES SLUTNING

AF ELSE MARGRETE
KJERRUMGAARD-JØRGENSEN

III. CYKLEN I ERHVERVSLIVET

Cyklesportens mægtige Fremgang hørte sammen med et tilsvarende stort Opsving i al Handel og Industri, der kunde sættes i Forbindelse med Cykler. Den skabte en ny Industri og Handel.

De første Bicycler, der blev kørt paa her i Landet, blev indført i 1870'erne fra England af private Folk, Farvehandler Thomsen i Odense og Etatsraad Alfred Hansen paa Øregaard i Hellerup²⁶⁰.

I Begyndelsen af Firserne begyndte Dansk Bicycle Club at importere Bicycler²⁶¹, og snart fulgte forskellige Firmaer efter. Cyklerne kom fra England, senere ogsaa fra Tyskland og Amerika²⁶². Nogle Importører solgte Cyklerne fra egen Forretning, andre videre til Forhandlere. Ogsaa de fleste af de danske Cykelfabrikanter, som snart kom til, aabnede egne Cykeludsalg.

Efter Luftringenes Indførelse steg Importørernes

Forkortelser: Ct.: Cycletidende, C.: Cyklen, Aarsb.: Aarsberetning fra Dansk Bicycle Club.

²⁶⁰) Ct. 1890.57. — Cyclistens Jul 1897, S. 54. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 10.

²⁶¹) Frem paa det rullende Hjul, Hist. Medd. 3. Rk., II, 422.

²⁶²) Om de amerikanske Cykler se C. 1897.542.1, 556.1, 576.2, 606.2, 650.1, 1898.209.1.

Antal stærkt og Cykelhandlernes enormt. Skønt langt fra alle Cykelhandlerne blev optaget i Vejviserne, giver de dog et Indtryk af Fremgangen: 1889 er det første Aar, Vejviseren har en Rubrik „Cykler“; den indeholder 2 Navne paa Cykelhandlere; 1890 er der 4 og 1891 9, 1892 21, 1893 32, 1894 37, 1895 44 og 1901 70. I Begyndelsen boede Cykelforretningerne oftest meget beskedent i smaa Kældere, men efterhaanden som Salget steg, rykkede de op i bedre Lokaler. Ved Aarhundredets Slutning havde København en lang Række store og flotte Cykelforretninger²⁶³, og Handelen med brugte Cykler trivedes tilsvarende. Det var en god Forretning at handle med Cykler, og Forretningsmænd i helt fremmede Brancher lagde sig efter Cykelhandelen, saaledes Cornelius Steffensen i Frederiksberggade, som delte sin Forretning mellem Tobak og Cykler²⁶⁴.

Første Gang i 1891 og derpaa oftere foreslog „Cycletidende“ Cykelhandlerne, eller, som de kaldtes, „Agenterne“, at slutte sig sammen i en Forening til Hævdelse af Standens Interesser og navnlig til Imødegaaelse af forskellige uheldige Forretningsmetoder, nemlig Afbetalingshandelen og en særlig Form for Handel med brugte Cykler. Den 28. December 1893 blev da *Foreningen for danske Cycleimportører* stiftet. Den kaldte sig senere *Cyclehandlerforeningen* og dannede i 1901 en Afdeling for Grossister og Fabrikanter²⁶⁵.

Snart begyndte ogsaa den hjemlige Cykelfabrikation og fik rigtig Fart paa, da Safetyen kom frem.

²⁶³) C. 1897.509, 541, 556, 568, 576, 588, 606, 639, 650, 667, 683, 693, 1898.7, 24, 32, 43, 56, 72, 93, 152, 177, 209.

²⁶⁴) Ct. 1890.140.

²⁶⁵) Ct. 1891.425.1, 1892.509.1, 525.1, 1894.2115.1. — C. 1901.145.2. — Love for Foreningen for danske Cycle Importører.

Den modtog sit Materiale mere eller mindre forarbejdet fra England og Tyskland. Materialerne til Fabrikationen var hovedsagelig Staalrør til Stellet og Fælgene, Staal til Aksler og Styr, Sadelstilling og Bremse, Eger og Kæde og til Fjedre og Kugler, og raa Emner af Staal eller Jern til Nav, Kædehjul, Muffer o. s. v. Desuden Gummiringe til Hjulene og Gummistykker til Pedalerne, Klokker, Lygter, Sadler, Tasker, Oliekander m. m.²⁶⁶.

Det var i flere Tilfælde Symaskinefabrikanter, der først forsøgte sig med Cykelfabrikationen.

Bergmann & Hüttemeiers Symaskinefabrik, som var Københavns ældste Cykelfabrik i større Stil, udsendte 1885 et lille Katalog, hvori den som Anbefaling for sine Bicycler henviste til sit „Renommé som Symaskinefabrikanter“²⁶⁷.

I Odense byggede Chr. Kjærsgaard, der var ansat paa H. Demants Symaskinefabrik, sin egen Bicycle, inspireret af Odenses første Bicycle, Farvehandler Thomsens. Senere solgte han den og lavede to andre, som fik Bronzemedaille paa Industri- og Landbrugsudstillingen i Odense 1885. Snart efter begyndte ogsaa Demant at fabrikere Cykler. Chr. Kjærsgaard blev senere Direktør for Cykelfabrikken Dania i Aarhus²⁶⁸.

I 1890 begyndte Mekaniker Einar Marer i København at fabrikere Cykler²⁶⁹, og Jørgen Stallknecht i Horsens oprettede en Cykelfabrik, nærmest som Ap-

²⁶⁶) Tillæg B til Rigsdagstidenden ... 1890—91, Sp. 701 f. — 1891 A/S Dansk Cykleværk „Grand“ 1941, S. 36 f.

²⁶⁷) Prisliste over Bicycler fra Bergmann & Hüttemeiers Fabrik ... (1885). Jvf. C. 1896.240.

²⁶⁸) C. 1895.138.2, 1896.261 f., 1897.67.2, 71.1, Udstillings-Nr. 5.51.2. — 1898 ... Pris-Liste fra Cyclefabrikken „Dania“ ... Aarhus, S. 1.

²⁶⁹) Ct. 1890.143.2, 252.2, 267.1, 297.1, 314.1 (Nr. 36).

pendix til sin gamle og velrenommerede Symaskinefabrik²⁷⁰.

Fra Begyndelsen af 1890'erne voksede Cykelfabrikernes Antal overalt i Landet stadig hurtigere²⁷¹. Ofte var Cykelfabrikationen knyttet til anden Fabrikation, og i mange Tilfælde var det hele kun en beskeden Begyndelse, mens andre Fabrikker blev store efter de daværende Forhold og med Held konkurrerede med Udlandet.

Rasmus Andersens „Cycleværk“ „Grand“ i Nørre Aaby reklamerede i sit Katalog for 1892 med, at Fabrikken prøvede Cyklerne, før de blev sendt ud: „Enhver Maskine bliver, da vi selv ere Cycleryttere, omhyg-

²⁷⁰) C. 1896.96.2 f.

²⁷¹) Ct. 1891.248.1. — P. M. Knudsen. Fabrik af Barnevogne, Sygevogne ... Bicycle og Tricycler, 1891 og 1893. — Illustreret Prisliste over Cycler, Rekviziter og løse Dele fra R. Andersen & Co. Fabrik ved Nr. Aaby Station, 1892, S. 3. Jvf. A/S Dansk Cykleværk „Grand“..., 1941, S. 8. — Prisliste over Cykler fra A. L. Brems, Viborg, og L. V. Brems, Horsens, 1892. — Offc. Katalog...over De fornede Bicycle-Klubbers Cycle-Udstilling i Concertpalaiet 29. Febr.—6. Marts 1892, S. 32, 44—45. — Ct. Ekstra-Nr. 29. Febr. 1892.17.2. — Dansk Bicycle Club. Officielt Katalog for Cycle-Udstillingen i Concertpalæet 25. Februar—4. Marts, 1894, S. 16, 53. — Cyklekatalog. H. P. Larsen. Magstræde 14 ..., 1896. — C. 1895.138 f, 1896.96.2, 132.2, 167.1, 172, 196.2. — Danske Cykler. Katalog for 1897. Oxbøl og Staugaards Cykle-, Maskin- & Værktøjs-Fabrik, Børkop Station. — 1897. C. & N. Cycler. Christensen & Nielsen, Cycle- & Luftringe-Fabrik ... Aarhus. — Netto-Prisliste. Skanderborg Cyklefabrik (1897). — C. 1897.10.2, 38.2, 43.1, 67.2, 81.1, 91.1, 103.2, Udst.-Nr. 1.7.1, 9.1, 10.1, Udst.-Nr. 2.14.2, 23.1—2, Udst.-Nr. 3.30.2—34.2, Udst.-Nr. 4.42.1, 43.2, 45.1, Udst.-Nr. 5.51.2, 59.2, Udst.-Nr. 6.69.2, 136.2, 148.1, 247.2. — Cyclefabrikken Dania Aktieselskab Aarhus, 1898 og 1899. — C. 1898.106, 193. — Illustreret Cycle-Katalog fra H. C. Frederiksen. Fabriken „Anglo Dane“ (1899 og 1900). — C. 1899.252.1, 335.2, 509, 520. — Randers Cyclefabrik (1900). — C. 1900.137, 155.1. — Se ogsaa Inger Hessov: „Jyden“, der gjorde Danmark til Europas Cykleland Nr. 1 i Mandens Blad, Aarg. 8, Nr. 7, selv om det ikke gik helt saa enkelt til, som Titlen antyder.

gelig afprøvet, før den udgaar fra Værkstedet²⁷². I København var det en Selvfølge.

Men det var svært at gennemføre det helt store indenfor den danske Cykelfabrikation, alene paa Grund af den fuldstændige Mangel paa Raamateriale. Aarene omkring Aarhundredskiftet var vanskelige for selv de største Fabrikker²⁷³, og Cykelindustrien gik stadig mere over til at blive en „lille Industri“, der bestod i, at Grossisterne i Udlandet købte Raadelene til Cykler, hvoraf de mindre Cykelsmede saa igen købte Sæt, som de samlede paa deres eget Værksted og derefter solgte.

Den første danske Fabrik, der udelukkende fabrikerede Cykler, blev grundlagt i Valby 1893 af H. C. Frederiksen²⁷⁴. — Ved Aarhundredets Slutning var Landets største Cykelfabrik Aktieselskabet Hamlet i Meinungsgade paa Nørrebro²⁷⁵.

Til Cykelindustrien hørte en ret stor Fabrikation af Cykeldele og -tilbehør, særlig Ventiler, Pumper og Lygter²⁷⁶, og en stadig voksende Fabrikation af Dæk og Slanger²⁷⁷, hvis to kendteste Navne var Julius Schiønning og Carl Arvé. Schiønning startede sin Karriere i Luftringe- og Gummiindustrien paa et tilsyneladende fjerntliggende Felt, nemlig som Bandagist. Men for den Tid følte det ganske naturligt, at en Mand, der arbejdede med kirurgiske Bandager og

²⁷²) Ill. Prislister, S. 3.

²⁷³) Idræt 1899.502.2. — C. 1899.80.2, 1900.500.1.

²⁷⁴) Illustreret Cycle-Katalog (1899), S. 7. — C. 1896.132.2, 1897. Udst.-Nr. 1.9.1; 606.

²⁷⁵) C. 1896.172, 307.2 f., 379, 1899. 562.1.

²⁷⁶) C. 1896.182.2, 211.2, 1897. Udst.-Nr. 2.23.2.

²⁷⁷) C. 1894.24.2, 1895.152.2, 1896.112.2, 135.1, 459.1, 1897. Udst.-Nr. 1.6.2, Udst.-Nr. 2.14.1, Udst.-Nr. 3.33.2, Udst.-Nr. 6.63.1, Udst.-Nr. 7.77.1, 1898.120, 1899.74.2, 1900.95.1, 106.1.

Forbindinger, maatte være den rette til at reparere punkterede Cykelringe, og fra Reparation gik Vejen snart til Fabrikation²⁷⁸. 1896 dannede Schiønning og Arvé Aktieselskabet De Forenede Gummi- og Luft-ringefabrikker Schiønning og Arvé²⁷⁹.

Med Tiden knyttedes Cykel- og Ringfabrikationen nært sammen, og mange af de større Cykelfabrikker fik deres egen Ringfabrik i Forbindelse med Virksomheden²⁸⁰.

I Foraaret 1898 sluttede Fabrikanterne hele Landet over sig sammen i *Foreningen af danske Cyclefabrikanter*, som særlig søgte at gøre Indflydelse gældende over for Regeringen i Toldspørgsmaalet. Foreningen eksisterede kun et Aar, til 1899. Det var den store Lockout, der bevirkede dens Opløsning²⁸¹.

I 1899 stiftedes *Københavns Cycle- og Auto-Industriforening*²⁸².

I sidste Trediedel af forrige Aarhundrede var Toldlovgivningen et af de vigtigste Punkter paa det politiske Program. En lang Række Toldlovsforslag blev fremsat til Afløsning af Toldloven af 4. Juli 1863, men først den 5. Maj 1908 lykkedes det at faa gennemført den nye Toldlov, som derefter traadte i Kraft den 1. Januar 1909.

I Mellemtiden blev der ad administrativ Vej indført mange Smaaforandringer i Toldsatserne — Re-

²⁷⁸) Historien om Schiønnings Start i Cykelbranchen findes i tre lidt forskellige Versioner, Ct. 1891.331.1 (Nr. 70), C. 1896.112.2 og Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, 1941, S. 60.

²⁷⁹) Danmarks ældste Forretninger 1940, 1940, S. 154. — C. 1896.459.1.

²⁸⁰) F. Eks. C. 1897.639.2.

²⁸¹) C. 1898.168.1, 1899.277.1 f. — Tillæg B til Rigsdagstidenden ... 1898—99, Sp. 1031.

²⁸²) Kraks Vejviser 1940, II, 2495.

sultater af Administrationens og Regeringens forenede Arbejde paa den nye Lov. Det gjaldt ogsaa Satserne for Cykler.

I de indførte Bicyclers første Tid blev de i Reglen fortoldet efter Position 174 i Toldloven af 4. Juli 1863 under Metaller: „alle andre Gjenstande af Jern eller Staal, som ikke henhøre under nogen af de foranførte Toldsatser“ med 3 Skilling pr. Pund. I et Aars Tid anvendte man Position 172: „andre Arbejder af Jern og Staal ...“ o. s. v., 16 Sk. pr. Pd., men gik atter tilbage til Position 174²⁸³. Tolden paa 3 Sk. pr. Pd. blev fastlagt af Generaldirektoratet for Skattevæsenet ved en Resolution²⁸⁴, idet man dog flyttede Cyklerne fra Position 174 til Position 268, Vogne og Vognmagerarbejde.

Materialerne til Cykelfabrikationen blev, efterhaanden som deres Fortoldning rejste Problemer, ved Resolutioner henført under de forskellige Positioner, hvor de efter deres Beskaffenhed hørte til, til Grupperne „Metaller“, „Gummi“ o. s. v. Tolden paa dem var fra 0,25 til 16 Sk. pr. Pd.²⁸⁵.

Resultatet af disse Fortoldningsmaader var, at det var billigere at indføre færdige Cykler end Materialerne til Fabrikation, da der ved Fabrikationen skete et Vægttab paa ca. $\frac{1}{3}$ og der for en Del af Materialerne blev betalt betydeligt mere i Told end de 3 Sk. eller $6\frac{1}{4}$ Øre pr. Pd., som de hele Cykler kostede. Det var derfor i den danske Cykelfabrikations Interesse at faa lagt en større Told paa de færdige Cykler, og dens Ønsker blev fulgt i Regeringens og Administra-

²⁸³) Ct. 1893.1902.1.

²⁸⁴) Cirkulær-Skrivelse af 5. Jan. 1885 fra Generaldirektoratet for Skattevæsenet.

²⁸⁵) N. Markussen: Supplerende Bestemmelser til Toldtariffen, passim. — Cirkulærer til Toldloven af 4. Juli 1863.

tionens Lovforslag og Resolutioner igennem de Aar, man arbejdede paa at skabe en ny Toldlov, omend ikke i særlig høj Grad; Lovens Tendens gik i Almindelighed i Retning af Frihandel.

Den 15. November 1890 fremsatte Finansminister Estrup i Landstinget et stort Toldlovsforslag. I dette var Cykler opført under Position 217: Vogne og Vognmagerarbejde, og den foreslaede Told var 15 pCt. af Værdien, en kraftig Beskyttelse af den hjemlige Cykelfabrikation²⁸⁶.

Der sattes straks Kræfter i Bevægelse for og imod den nye Told. D.B.C. sendte sammen med fire store Landsforeninger en Adresse til Regeringen og Rigsdagen, hvori man bad om, at Tolden maatte blive opgivet. Man understregede Cyklens udbredte Anvendelse som Befordringsmiddel og henviste til, at andre Sportsgrene nød Statens og andre offentlige Myndigheders Støtte²⁸⁷. For at modvirke denne Henvendelse sendte Fabrikant Stallknecht i Horsens Toldlovsudvalget en Redegørelse for Forholdet mellem Tolden paa hele Cykler og Materialet til Fabrikation²⁸⁸.

Toldlovsforslaget var meget omstridt, men blev vedtaget i Landstinget²⁸⁹. Positionen med Vogne og Vognmagerarbejder var uforandret, kun havde den faaet Løbenummer 228. Forslaget naaede ikke til første Behandling i Folketinget.

Tolden var altsaa stadig 3 Sk. pr. Pd., og langt det største Antal Cykler, der blev solgt her i Landet, var indførte, fra England og Tyskland. De danske Cykelfabrikanter haabede stadig paa en forøget Beskyttelse og androg derfor om en Forhøjelse af Tolden til

²⁸⁶) Tillæg A til Rigsdagstidenden ... 1890—91, Sp. 2585.

²⁸⁷) Ct. 1891.335.1 (Nr. 39).

²⁸⁸) Tillæg B til Rigsdagstidenden ... 1890—91, Sp. 701.

²⁸⁹) Tillæg C til Rigsdagstidenden ... 1890—91, Sp. 197.

10 pCt. af Cyklernes Værdi; de opnaaede ogsaa, at Generaldirektoratet for Skattevæsenet ved Resolution af 14. December 1893, at regne fra 1. Januar 1894, forhøjede Tolden som ønsket ved at lade Cykler føre hen under Toldlovens 271. og sidste Position, Ubenævnte Varer, dog kun for hele Cykler; naar Cyklen indførtes adskilt, var Tolden som sædvanlig 3 Sk. pr. Pd. eller ca. 1,50 Kr. pr. Stk.²⁹⁰. Men det hjalp ikke til at faa Cyklen ind under den billigere Sats, at man tog en eller flere enkelte Dele af, for Eksempel Sadel, Styr og Pedaler. Den 10. Oktober 1895 fastslog en Cirkulær-Skrivelse dog, at en Cykel, hvorpaa der kun sad eet Hjul uden Ring, ikke skulde tariferes under Position 271.

I omtrent to Aar, fra April 1895 til December 1896, arbejdede den store Toldkommission paa at skabe et Toldlovsforslag, men naaede kun til at skaffe Enighed om at fremsætte to Forslag, Flertallets og Mindretallets.

Om Cykelfabrikationen indhentede Toldkommissionen Oplysninger hos H. C. Frederiksen i Valby, og den aflagde ogsaa et Besøg paa hans Fabrik²⁹¹. For Cyklernes Vedkommende var der i Flertal og Mindretal Enighed om en Told paa 5 pCt. af Værdien paa Cykler og færdige Dele til Cykler, som stod i Gruppen Vogne og Vognmagerarbejde, og 1,5 Øre pr. Pd. paa Dele til Cykler i Gruppen Metaller²⁹². Landstinget vilde have lagt en Told paa 15 pCt. af Værdien paa Cykler²⁹³.

²⁹⁰) Ct. 1893.1901.2, 1995. — Cirkulær-Skrivelse 14. Dec. 1893.

²⁹¹) Toldkommissionens Betænkning. Afdeling B, S. 243—44. — C. 1896.660.2.

²⁹²) sst. Afdeling A, S. 228 og 286.

²⁹³) sst. S. 141.

Den 21. December 1896 forelagde da endelig Finansminister Lüttichau Folketinget et Toldlovsforslag, Resultatet af Toldkommissionens Arbejde. For Cyklernes Vedkommende var Satserne som i Toldkommissionens Forslag²⁹⁴.

I det endelige Forslag, som Folketinget vedtog den 24. April 1897, var Satserne for Cykler og Cykeldele som i det oprindelige Forslag, 5 pCt. og 1,5 Øre, i Positionerne 236 og 137²⁹⁵. Forslaget naaede ikke at blive behandlet i Landstinget.

Paa lignende Maade gik det med de tre følgende Toldlovsforslag, som endnu i Aarhundredets sidste Aar blev forelagt Landstinget af den nye Konseilspræsident og Finansminister, H. Hørring, henholdsvis den 6. Oktober 1897, den 6. Oktober 1898 og den 20. Oktober 1899²⁹⁶. De tog alle fat, hvor man havde sluppet om Foraaret, og Satserne for Cykler var uforandrede, 5 pCt. af Værdien og 1,5 Øre pr. Pd.²⁹⁷. Ingen af dem naaede at blive til Lov.

Da Toldloven endelig blev vedtaget i 1908, lagde den en Told af 50—60 Øre pr. kg paa hele Cykler, Stel og Hjul, men bevarede de gamle Forslags Sats paa uforarbejdede Dele til Cykler paa 3 Øre pr. kg²⁹⁸. Det betød ikke nogen væsentlig Forskel fra de tidligere Toldsatser.

Til Cykelfabrikationen og -handelen sluttede sig na-

²⁹⁴) Tillæg A til Rigsdagstidenden ... 1896—97, II, Sp. 3471, 3515 og 3549.

²⁹⁵) Tillæg C til Rigsdagstidenden ... 1896—97, Sp. 1313, 1357, 1391.

²⁹⁶) Tillæg A til Rigsdagstidenden ... 1897—98, Sp. 2189, 1898—99, Sp. 1941, 1899—1900, Sp. 2225.

²⁹⁷) sst. 1897—98, Sp. 2233, 2267, 1898—99, Sp. 1985, 2019, 1899—1900, Sp. 2269, 2303.

²⁹⁸) Tillæg C til Rigsdagstidenden ... 1907—08, Sp. 1681, 1745, 1785.

turligt Cykelreparationen. Cyklerne blev for det meste solgt med Garanti, sædvanligvis et halvt eller et helt Aars²⁹⁹, og enhver Cykelforretning havde sit Reparationsværksted. Desuden oprettedes en Mængde Smaaværksteder, først i selve Byen, senere ogsaa i Omegnen. Der blev rigeligt at bestille, ikke mindst med de nye, skrøbelige Luftringe. Efter en Del Eksperimenteren fandt man gode Reparationsmetoder, og samtidig blev selve Luftringene bedre.

1899 stiftede Københavns og Omegns Cykelreparatører *Foreningen af Mekanikere i Cycleindustrien*³⁰⁰.

Der skabtes i 90'ernes første Aar af Cykelbranchen i Forening med Cykleklubberne en stor glimrende og moderne Service for Cyklister, omfattende: Salg af nye og brugte Cykler og Cykeltilbehør i videste Forstand; Udlejning, Reparation og Vask med Afhenting; Parkering og Opbevaring; Undervisning i Kørsel og Reparation; forskellige Slags Assurance.

Alle disse mange forskelligartede Virksomheder blev drevet enkeltvis eller flere sammen i utallige Variationer. At samle de fleste paa een Haand lykkedes maaske for Nord-Sjællands Cycle-Bureau i Helsingør³⁰¹, der virkelig var i Stand til at byde paa næsten alt, hvad en Cyklist kunde ønske:

„Central Cycle-Stald, Plads haves til over
200 Cycler...

Styrtebade, Toilette, Forbindingssager.

Eftersyn af Maskiner

(Nordsjællands Reparations- og Pneumatic-
Værksted).

Rensning af Cycler m. m. fra 25 Øre pr. Stk.

²⁹⁹) C. 1897.521, 537, 549, 564, 575.

³⁰⁰) C. 1899.508.2.

³⁰¹) Ct. 1893.1384.2, 1812.1.

Større Cyclist-Selskaber og Clubber, som ønske Maskinerne opbevarede, bedes anmelde dette Dagen forud til Bureauet.

Sportsblade, Landevejskort, Rejseliste, Skrive-materialer.

Telefon-Samtale-Station. Telegrammer besørages.

Oplysninger om Reglerne fra alle Clubber angaaende Bane-, Landevejs- og Rekordløb.

Kontrolstation for Distanceryttere.

Restaurationen ved Stalden:

Koldt Bord samt forskellige Frokost- og Aftenretter forefindes.

Værelser anvises Cyclister, som ønske at overnatte i Byen.

Bestilling modtages paa større og mindre Cyclist-Selskaber.

Fotografering besørages³⁰².

I Cykelbranchen og i vide Kredse inden for Handelsverdenen gjorde man sig alle mulige Anstregelser for at faa Forretning ud af Cyklesporten. Det saa ud, som om den Bogtrykker, der — i en Tryksag for Cyklister — averterede, at „Veien til Rigdom gaar gennem Bogtrykkerens Sværte“³⁰³, skulde have Ret. Der blev averteret umaadeligt. Cykelhandelen ofrede Masser og Masser af Penge paa Annoncer, der i skarp Konkurrence malende fremhævede de forskellige Cyklers gode Sider og glimrende Præstationer, samt tilbød fordelagtige Købsbetingelser i saadanne taktfulde Vendinger som denne: „Betalingen kan lempes efter Kjøberens Leilighed“³⁰⁴.

Køb af Cykler paa Afbetaling ordnedes ogsaa gen-

³⁰²) Clubben Cyclistens Program for Aabningsløbet den 22. Maj 1893, S. 6.2.

³⁰³) Cyclesæsonen 1895, S. 3.

³⁰⁴) Ct. 1891.124.1.

nem forskellige Foreninger. I 1894 stiftedes *Arbejdernes Bicycle Club* eller *A.B.C.* med det Formaal at skaffe Arbejderne billige Cykler. Der blev truffet den Ordning, at Cykelhandlerne leverede Klubben Cykler paa Afbetaling til meget lave Priser, mens der blandt Medlemmerne blev dannet Timandshold, inden for hvilke man garanterede for hinanden. Eksperimentet lykkedes og blev gjort efter i selskabelige Foreninger. *A.B.C.* ophævede senere Timandsholdene og leverede Cyklerne direkte til Medlemmerne³⁰⁵.

Der dannedes ogsaa ligefrem „Cycleindkøbsforeninger“. I *Concordia* fik man en Cykel straks ved Optagelsen, men hæftede kun for sin egen Gæld; i *Heureka* og *Standard* betalte man 1 eller 2 Kr. om Ugen og fik Cyklen efter Tur ved Lodtrækning, efterhaanden som der kom Penge ind³⁰⁶.

Alt muligt og umuligt Tilbehør til Cykler og Cykling kom i Handelen, lige fra Hometrainers, Kurve til at transportere Cykler i og Haandtag i almindelig Størrelse indeholdende Pumpe og Reparationsæske og mange andre tekniske Finesser³⁰⁷ til „Cycle Likør og Portvin“ og „Cycle Cigarer“. Der blev lavet Cykledragter, -sko og -portemonnæer³⁰⁸, og der komponeredes specielle Drikke for Cykelryttere, for Eksempel „Atlene“, der skulde drikkes lige inden Væddeløbet og virkede saaledes, at man blev „umaadelig stærk deraf og Sejren sikker“³⁰⁹. — Og en Fotograf, der

³⁰⁵) Se Note 215 S. 105.

³⁰⁶) Love for Cycleindkøbsforeningen „Concordia“, 1895. — Love for Cycleindkøbsforeningen „Heureka“, 1895. — Love for Cycleindkøbsforeningen „Standard“, 1895.

³⁰⁷) F. Eks. Ct. 1891.42.1, 248.1. — C. 1897.700.2, 1899 Nr. 9. XIV. 2.

³⁰⁸) Ct. 1891.56.1, 119.1, 1892.686.2.

³⁰⁹) Ct. 1891.248.1.

avterede med, at „Bicyclister aftages i Haven“, har sikkert fotograferet mange stolte Cyklister sammen med Safetyen³¹⁰.

De fleste Cykelforretninger lejede Cykler ud, og nogle Firmaer drev Udlejningen i stor Stil. En Gros-serer havde i Sommeren 1898 300 Cykler i daglig Cir-kulation mellem sin Forretning og flere Filialer³¹¹.

Paa mange forskellige Maader blev man hjulpet til at holde Cyklen i allerbedste Stand. Cykelforretning-er og Reparationsværksteder overgik hinanden med Tilbud, der ikke kunde andet end skaffe Kunder og holde fast paa dem: Der var Forretninger, som tilbød gratis Eftersyn og Reparation af Cykler, der var købt i dem, og der var andre, som gratis vilde reparere alle Cykler, ligegyldigt, hvor de var købt³¹². En kort Tid eksisterede der et Cykelvaskeri, Cycle washing Company³¹³.

Sylvester Hvid, som aabnede en Cykelforretning i 1889³¹⁴, oprettede en halv Snes Indleveringssteder i Byens Omegn, hvor man kunde sætte Cyklerne ind til Reparation, og hvorfra de blev afhentede af „Adams Expres“³¹⁵. En Guttaperkafabrik tilbød en Assurance for Cykelhjul for 5 Kr. pr. Aar³¹⁶, en billig Præmie i Betragtning af de hyppige Punkteringer. Der kom ogsaa Midler i Handelen, hvormed man selv kunde reparere Skaderne³¹⁷, og i nogle Forretninger kunde

³¹⁰) Ct. 1891.249.1.

³¹¹) C. 1898.39.1, 72.2, 316.1, 355.2. — Idræt 1898.275.1.

³¹²) Ct. 193.1954, 1966.2.

³¹³) Ct. 1891.417.2 (Nr. 80), 435.1, 437.1, 1892.527.1.

³¹⁴) Dansk biografisk Leksikon XI, S. 30.

³¹⁵) Ct. Ekstranummer 31. Maj 1891.10.

³¹⁶) Ct. 1891.334.2 (Nr. 71).

³¹⁷) Ct. 1891.182.1.

man faa Undervisning i at skille, smøre og samle Cykler og i at lappe Punkteringer³¹⁸.

Foreningen for *Mekanikere i Cycleindustrien* blev stiftet den 13. Oktober 1899³¹⁹. Den fik som Medlemsblad „Styret“, der udkom første Gang den 15. September 1900 og stadig eksisterer, nu som Medlemsblad for den i 1901 stiftede *Centralforening for Danmarks Cykle-Industriforeninger*. Dets første Redaktør var Cykelfabrikant Joh. R. L. Holm.

I det hele taget blev der gjort alt for at gøre Livet lettere for Cyklisterne. Nogle Forretninger slog Sportsnyheder op paa Væggene og fremlagde Cykleblade i Lokalerne for at hjælpe deres Kunder til at bevare den rette Kontakt med Sportslivet, og en Cykelforretning lavede et Bureau, der bragte Cyklister i Forbindelse med hinanden med det Formaal at foretage længere Ture i Fællesskab³²⁰.

Efterhaanden som der kom flere og flere Cykler, blev Mangelen paa Opbevaringssteder for dem mere og mere følelig. Datidens Huse var ikke indrettede paa at give Plads for et vist Antal Cykler pr. Lejlighed, og man maatte i Reglen lade Cyklerne staa paa Gaden eller slæbe dem op, hvor man boede. Men Folk var kede af at udsætte deres pæne Cykler for Vejrets Omskiftelser. Man saa ikke paa Cyklen som en Selvfølgelighed, men plejede og passede og pudsede den med stor Omhu og var ængstelig for, at den skulde komme noget til³²¹.

Ogsaa paa anden Maade var der Grund til at nære Ængstelse: Cykletyverierne, der senere er kommet til at spille en enorm Rolle saa at sige i Baggrunden af

³¹⁸) Ct. 1892.686.2, 875, 1253.1.

³¹⁹) Styret 1900.1.2.

³²⁰) Ct. 1892.799.2, 819.2.

³²¹) Ct. 1891.181.1.

den københavnske Cyklismes Historie, begyndte saa smaat i 1890—91, men tog hurtigt til i Omfang³²². I det blomstrende Forretningsliv, som fulgte med Cyklens Fremkomst, dannede Handelen med stjaalne Cykler ingen Undtagelse: den betalte sig udmærket. Man forsøgte at hindre Cykeltyverierne ved at sætte Laas paa Cyklerne — „lænk Maskinerne“, skrev „Cycletidende“³²³ — og at holde sig skadesløs ved at tegne en Cykeltyveriassurance gennem „Cycletidende“s i 1893 oprettede Forsikring³²⁴. I 1894 overtog D.B.C. Assurancen, men næste Aar medførte Stigningen i Tyverier et Tab for D.B.C. paa 6.700 Kr. for Assurancen, og i 1896 blev Assurancen overdraget til A/S Dansk Cykle Assurance, som var oprettet samme Aar³²⁵. — Ogsaa flere andre Selskaber tog sig efterhaanden af Cykeltyveriassurance³²⁶.

„Cycletidende“ udkastede en Plan til en Skat paa Cykler paa højst 5 Kr. Den vilde medføre en aarlig Registrering af Cyklerne; hver Cyklist skulde have en dobbelt Nummerplade, hvis ene Del blev siddende paa Cyklen, naar han forlod den; det hele vilde virke som en tvungen Assurance, og Overskudet kunde bruges til asfalterede Cyklestier i Byens Hovedgader o. lign.³²⁷.

Der fandtes ogsaa Anordninger til at forhindre Tyveri, f. Eks. en, hvorved man ved at trykke paa en Fjeder kunde tage det halve Styr af. Den kostede

³²²) Ct. 1890.279.2, 1891.247.2, 1892.598.2, 628.2. — C. 1896.549.2, 1897.67.1, 597, 1898.273, 1899.493.

³²³) Ct. 1891.247.1.

³²⁴) Ct. 1893.1604.1 f.

³²⁵) C. 1894.72.1, 78.2, 1895.688.2, 1896.549, 1897.682.2. — Aarsb. 1895—96, S. 8, 1896—97, S. 5 og Regnskaberne.

³²⁶) C. 1896.305, 549.2.

³²⁷) Ct. 1893.2044.2.

10 Kr.³²⁸, og det var ikke morsomt at gaa rundt og bære paa det halve Styr.

Men det, der skulde til baade af den ene og den anden Grund, var privat og offentlig Cykelparkering i stor Stil.

Begyndelsen til at løse Problemet gjorde den ener-giske Cornelius Steffensen, Tobaks- og Cykelhandle-ren, ved i Sommeren 1891 at oprette et „Pensionat“ for Cykler, hvor de blev modtaget „dels til fuld Kost og Pleje, dels i Logi alene“³²⁹. I September samme Aar tilbød en Mekaniker i Adelgade at modtage Cykler til Overvintring³³⁰. Forskellige Kroer og Restauranter i Byens Omegn paadrog sig deres Gæsters Vrede ved en lidt haardhændet og noget kostbar Løsning af Par-keringsproblemet³³¹. Ved D.B.C.s traditionelle Fød-selsdagstur til Skodsborg den 8. Maj 1892 klarede For-eningen Sagen ved at indrette en særlig Parkering: „Der vil blive draget Omsorg for Maskinernes An-bringelse og holdt Vagt ved samme under Spisnin-gen“³³². Men ved et Løb paa Ordrupbanen i næste Maaned var det helt galt. 3—400 Cykler var dynget op over hinanden langs Plankeværket, der omgav Banen, og Medlemmerne klagede og forlangte en „Cyclegarderobe“³³³.

Der begyndte nu at komme en Del Tilbud om Op-bevaring af Cyk'ler lige fra „et Hus til en Safety“ til store Lokaler, hvor man kunde stille Cyklen hen kort eller længe, som man selv ønskede det³³⁴. Da der blev

328 *ibid.* c. 3. 1895. — C. 1895.160.1.

329 *ibid.* c. 2.

330 *ibid.* 241 (Nr. 71).

331 *ibid.* 203 (Nr. 78).

332 *ibid.* 5.

333 *ibid.* 71.1.

334 *ibid.* 3.1, 1100.2, 1893.1557.1.

gjort Udkast til Byens nye Raadhus, beregnede man Plads til Cykler³³⁵. Tidligt paa Aaret 1892 blev der indrettet Parkeringsplads for Cykler ved Peblingesøens Skøjtebane³³⁶, og næste Aar var der Cykelstativer uden for en Fortovscafé paa Hjørnet af Frederiksborggade og Nørrevold, der dengang blev kaldt Nørre-Boulevard, paa samme Sted, hvor Restaurant Buriis er nu³³⁷.

Efterhaanden indrettede mange Forretninger Cykelstalde til deres Personale og Kunder³³⁸, og i Foraaret 1900 satte Reklame-Bureauet mange Steder nogle „Cycle-Automater“ op, praktiske smaa Stativer, hvor man for en Pris af 2, senere 5, Øre kunde laase sin Cykel fast³³⁹. Ogsaa i Beboelseshuse blev der skaffet Plads til Cyklerne i Kældere eller Skure, men det var yderst sjældent, at der i „Huslejligheds-Listen“ blev averteret med „Cyclerum“³⁴⁰.

Da paa een Gang alle skulde til at cykle, blev der ligesom i 1869, da „Velocipedefebren“ rasede over hele Byen, stærk Brug for Undervisning i Cykelkørsel og Øvelsespladser. Store og smaa Cykelforretninger sørgede for Øvelsespladser med eller uden Plankeværk omkring og stillede Lærere til Disposition for Købere af Cykler og andre³⁴¹, og Ikke-Cykelhandlere købte eller lejede Cykler og aabnede Cykleskoler³⁴². Nogle Steder var Undervisningen yderst grundig,

³³⁵) Ct. 1893.1555.2.

³³⁶) Ct. 1892.528.1.

³³⁷) Ct. 1893.1782.1.

³³⁸) C. 1898.621.1.

³³⁹) C. 1900.196.1, 400.1.

³⁴⁰) F. Eks. Huslejligheds-Listen 1902, Nr. 41.1.1.

³⁴¹) F. Eks. Ct. Prøvenummer 1, Marts 1890.10.2, 1891.324.2 (Nr. 37). 32.2, 39, 70.2, 76.

³⁴²) Ct. 1893.1762, 1793.2.

f. Eks. paa Restauranten Vodroffslund, hvor den kendte Cykelhandler Peter Sørensen havde sin Cykleskole. Han averterede alle disse fordelagtige Enkeltheder i Undervisningen: „Eleverne faar Lejlighed til paa en ugenert Plads at lære at kjøre, at sidde ordentlig paa Maskinen, at træde med det størst mulige Udbytte og at passe Maskinen, Raad med Hensyn til Klædedragten samt Oplysning om, hvorledes man forholder sig under Kjørsel paa Gader og Veje. Kursus slutter, om Eleven ønsker det, med en Tur ud ad Landet under Lærerens eller Lærerindens Ledsagelse og Vejledning. For Dameelevernes Skyld er der altid en Lærerinde til Stede, som er Damerne behjælpelig med alt Klædedragten vedrørende, samt for at vise Op- og Afspring“³⁴³.

Fra Slutningen af 1893 blev Cykleskoler under Tag ligesom de parisiske „Vinter-Maneger“ moderne. Cornelius Steffensen aabnede en i Cirkus's store Sal 1893 og Sylvester Hvid en i Arenateatret 1894³⁴⁴. Samtidig lejede et Firma hele Tivoli, hvor Cyklisterne rigtig nød at køre rundt paa de asfalterede Gange³⁴⁵.

Cykleskolerne eksisterede i Slutningen af det 19. og Begyndelsen af det 20. Aarhundrede over hele København paa aabne Pladser, selv en Tid paa Christiansborg Slotsplads³⁴⁶.

Cyklismen skaffede Forsikringsbranchen mange Overvejelser, meget Arbejde og stor Tilgang. Livsforsikringsselskaberne fandt ganske vist, saa vidt vides, ingen Anledning til at forandre deres Bestemmelser

³⁴³) Ct. 1893.1521, 1739.2.

³⁴⁴) Ct. 1893.2056.2. — C. 1894.43.1, 49.2, 91.2.

³⁴⁵) C. 1894.91.2.

³⁴⁶) Ct. 1893.1793.2. — Idræt 1899.190.2. — Vejviseren 1901, S. 729, Sp. 2, 1902, S. 795, Sp. 1 og 2.

paa Grund af Cyklerne; det gjorde derimod Ulykkesforsikringen³⁴⁷.

Forsikrings-Aktieselskabet Skjold, som blev stiftet 1884, undtog i sine Betingelser al farlig Sport fra Forsikring undtagen mod Tillægspræmie, og regnede her til Cykling, selv om det ikke udtrykkelig var nævnt. Safetyen kendtes jo endnu ikke. I Oktober 1889, da Safetyen for længst var kendt, fandt man det nødvendigt udtrykkelig at understrege overfor Agenterne, at „Velocipederidt“ maatte regnes til den farlige Sport. I Løbet af de næste Par Aar blev Safetyen almindelig brugt, og nye Regler blev paakrævede. I Maj 1891 besluttede Skjold at skelne mellem Kørsel paa Ordinary og paa Safety og sætte Præmien for den sidste ned til det halve, selv om „der ogsaa ved Bicycletterne er en ret betydelig Risiko tilstede. Det farlige Moment ligger i den stærke Fart og den ustadige Ligevægt, hvis Vedligeholdelse kræver Rytterens fulde Agtpaagivenhed og som forstyrres, saasomt den mindste Hindring kommer i Vejen“; dette gælder dog, mener man, særlig for Begyndere.

For Kørsel paa Tricykel forlangtes ikke Tillægspræmie af Skjold, men af et andet Selskab i 1893.

Efterhaanden som Cykelkørslen blev mere almindelig, faldt det Publikum vanskeligt at forstaa, at den endnu krævede en Ekstrapræmie. I 1896 maatte Skjold paa Grund af talrige Spørgsmaal fra sine Agenter fastslaa, at man stadig regnede med en særlig Risiko for Cyklister og derfor maatte fastholde Præmien. Men upopulær var og blev den, og jo flere Cyklister der kom, des mere Vrøvl havde Forsikringsagenterne af den. Skjold ventede da ogsaa, at Agen-

³⁴⁷) For Oplysninger om Forsikring skylder jeg Direktør Aage Lund, Forsikrings-Aktieselskabet Skjold, Tak.

terne alle som en med et Fryderaab vilde modtage Meddelelsen i 1898 om, at der fra Nytaar kun skulde betales Cyklepræmie for de to første Aar, den forsikrede Cyklist kørte.

Ved dette blev Forsikringen staaende til 1907, da Præmien blev sat ned.

Til Forsikring mod Arbejdsudygtighed og Nærings-tab, forvoldt ved Cykelkørsel alene, dannedes 1897 Aktieselskabet Dansk Cycleuheldsforsikrings-selskab³⁴⁸.

Siden 1878 havde London hvert Aar haft sin store Cykeludstilling, the Stanley-Show, arrangeret af Stanleycykleklubben³⁴⁹. I København blev der udstillet Cykler i Butiksvinduerne og paa Industriforeningens Udstillinger, indtil Cyklismen voksede sig saa stærk, at man fandt Tiden moden til en speciel Cykeludstilling.

Den første københavnske Cykeludstilling blev holdt 1891 i Cirkusbygningens store Sal, de følgende i Koncertpalæet 1892, 1894 og 1897. De varede alle en Uge.

Disse Udstillinger var for Cykelbranchen den festlige Begyndelse paa Sæsonen; her bragte den Vintrens Arbejde i Form af sine bedste Ting og Nyheder frem til Beundring og Kritik af Kolleger og andre cykelkyndige og til Fristelse for det stadig voksende cykelinteresserede Publikum. Alle handlende og Fabrikanter bestræbte sig paa at gøre deres Stand fin og fristende, en smuk Repræsentation for det bedste, de kunde tilbyde, og Udstillingerne blev selvfølgelig Basis for mange af Aarets Cykelkøb.

Udstillingen 1891 blev aabnet Søndag den 15. Marts. Den var arrangeret af D.B.C. og forskellige Firmaer i

³⁴⁸) C. 1897.128.1. 1898.344 2

³⁴⁹) W. Wolf: Fahrrad und Radfahrer I.pz. 1890, S. 31.

Forening paa den Maade, at Udstillerne betalte Klubben 50 Øre pr. Kvadratalen Gulvareal og selv betkostede og ordnede deres Udstillinger, mens D.B.C. sørgede for Lokalets Udsmykning og Belysning, Opsyn, Assurance, Avertering o.s.v. og paatog sig Garanti for det udstillede.

Den med store Forventninger imødesete Udstilling blev en Succes. 4—500 Tilskuere beundrede hver Dag de forskellige Slags Cykler: høje og lave, Tricykler, geareded faciles og Tandems og forbavsedes over Udstillingens Sensation, de nye pneumatiske Ringe. Desuden saa man alt muligt Cykeltilbehør og Sportsudstyr og i D.B.C.s Stand en smuk Samling Sølvtoj, det var en Del af Klubbens Præmier, samt nogle Fotografier af Cyklister helt tilbage til Klubbens første Tid.

I Forbindelse med „Cycle-Ugen“ blev der holdt to Foredrag om Cyklesport den 20. Marts, og Udstillingen sluttede Søndag den 22. med en Præsentation i selve Cirkus og et Bal i Koncertpalæet. Ved den to Timer lange Præsentation, der overværedes af et stort Publikum, vistes der smukke Kunststykker paa Bicycle, Safety og Monocycle, den enhjulede Cykel, og Københavns Gymnastikforening gjorde Øvelser i Ræk og Barre. Det var første Gang, man i København saa en Safetykvadrille, og man fandt, at denne Cykeltype var for uelegant til rigtig at egne sig til Opvisninger, mens en Bicyclekvadrille altid vilde være en Opvisnings store Clou³⁵⁰.

Da Aaret 1891 nærmede sig sin Slutning, og man skulde til at planlægge næste Aars Udstilling, mødte D.B.C. uventet Modstand fra de udstillende Cykelhandlere. De vilde være med til at tage Bestemmelser

³⁵⁰) Ct. 1891.366.2 (Nr. 43), 403, 405.1, 408.2 (Nr. 46), 415.1, 416.2, 419.1 (Nr. 47), 8.2. Ekstra-Nr. 15.—22. Marts 1891.

og dannede et „Forhandlerudvalg“, som desuden ønskede, at ogsaa Klubben Cyclisten skulde deltage i Arrangementet af Udstillingen, hvad D.B.C. afslog.

Fra Cykeludstillingen 1897. Tegning af Alfred Schmidt i „Cyclen“'s Udstillings-Nummer 1, Side 3.

Det saa nu ud til, at Cykelhandlerne vilde forsøge at bemægtige sig hele Foretagendet, det vilde D.B.C. ikke finde sig i, og i Dagene lige før Jul kom det til

at gaa livligt til. Det blev til en ny „Cyklekrig“. Der veksledes Skrivelser, indkaldtes til Møder og undertegnedes Erklæringer, alt under stor Ophidselse og i største Hast. D.B.C. fik samlet alle de københavnske Klubber undtagen Cyclisten om sig „til Værn mod Forretningsinteressers Indtrængen i Sportens Anliggender“. Efter dette rasede Forhandlingerne videre med det gode Resultat, at alle, baade Klubber og Cykelhandlere kom med, dog paa forskellige Vilkaar. Udstillingen blev holdt i Koncertpalæet fra den 29. Februar til den 6. Marts 1892, „Cycleugen“, som Klubberne benyttede til at gøre Reklame for Sporten og glæde Medlemmerne ved Foredrag, Opvisninger og forskellige Festligheder ligesom det forrige Aar. Udstillingen var større og flottere end den sidste uden dog at bringe egentlige Nyheder af Betydning udover en opsigtsvækkende Hometrainer, paa hvilken der den sidste Dag blev kørt et „Væddeløb“ paa en engelsk Mil³⁵¹.

Heller ikke den tredie Cykeludstilling, arrangeret af D.B.C. i Koncertpalæet fra 25. Februar til 4. Marts 1894³⁵² forløb helt smertefrit. Den blev Anledning til en bitter Strid mellem Udstillingskomiteen og „Cycletidende“ om, hvorvidt „Cycletidende“ med Ikke-Udstilleres Annoncer maatte sælges og uddeles paa Udstillingen, og til, at D.B.C. i Stedet for „Cycletidende“ fik sig et nyt Medlemsblad, „Cycle-Sport“³⁵³. Iøvrigt havde Udstillingen ingen Sensationer³⁵⁴.

Den fjerde og sidste Cykeludstilling i Aarhundredet

³⁵¹) Ct. 1891.425.1, 473.1, 479.1 f., Ekstranummer 22. Decbr. 1891, 1892.491.1 f., 503.2, 511.1 f., 578.1, 609.2, Ekstranummer 29. Februar 1892.

³⁵²) Ct. 1893.2066.2, 1894.2157.2, 2169.2, 2181.2, 2215 ff.

³⁵³) Se Note 163, S. 98.

³⁵⁴) Ct. 1894.2215.2.

Velodrom paa Cykeludstillingen 1897. Velodromen bestaar af to Hometrainerne, som staar i Forbindelse dels med Visere, der angiver, hvor „langt“ man kører, dels med en lille Imitation af en Væddeløbsbane, paa hvilken smaa Cyklister bevæger sig rundt med en Fart, der svarer til Rytternes paa Hometrainerne. Tegning af Alfred Schmidt i „Cyclen“s Udstillings-Nummer 4, S. 45.

blev arrangeret af D.C.R. i Koncertpalæet fra 7. til 14. Marts 1897³⁵⁵ og var en stor Succes. Den var større og smukkere end nogen af de tidligere Udstillinger. De mange nye danske Fabrikater fyldte Udstillere og

³⁵⁵) C. 1896.670.1, 1897.10.2, 50.2, 66.2, 74.2, 87.2, 97, 107.2, 110.1, Udstillingsnumrene 1—7.

Publikum med Stolthed, og Salget var stort³⁵⁶. Udstillingens første Gæster var Prins Valdemar og Prins Carl³⁵⁷, nu Norges Konge Haakon VII. „Cyclen“ udsendte paa Udstillingens syv Dage hver Dag et Ekstranummer med Tegninger af Alfred Schmidt fra Udstillingen og af en Mængde af Cykelhandelens kendte Navne.

³⁵⁶) C. 1897.141.1.

³⁵⁷) C. 1897, Udst.-Nr. 2. 19.1.

IV. CYKLEN I TRAFIKKEN

Den berømte Opdagelsesrejsende Carsten Niebuhr skal engang i en Audiens efter en af sine Rejser have besvaret Kongens Spørgsmaal om Vejenes Tilstand de Steder, han var kommet frem, med disse Ord: „De var meget gode, Deres Majestæt, undtagen fra Roskilde til København“.

Anekdoten fortæller, trods Overdrivelsen, Sandheden ikke alene om Roskildevej, men om Vejene omkring København. De var meget daarlige i forrige Aarhundrede, fulde af Huller og Sten og Pløre, undertiden nærmest ufremkommelige for Cyklister.

Byens Gader var heller ikke behagelige at cykle paa. Asfalt var en Sjældenhed, som blandt andre Steder fandtes paa Strøget, hvor der ikke maatte cykles, og paa Købmagergade. Men Cyklisterne var ikke forvante, de bumpede af Sted gennem Mudderet og over Brostenene og syntes i Reglen, at naar man blot havde Luftringe, var det hele udmærket. Da Nørrebrogade fik ny Brolægning i September 1891, var „Cycle-tidende“ yderst tilfreds³⁵⁸: „Det vil glæde enhver god Cyclist at høre, at Nørrebrogade og Broen over Søerne nu bliver anstændig brolagt og det ikke paa den sædvanlige Maade, hvor Stenene lægges i Sand for at de kunne ligge rigtig blødt. Her lægges 3 Lag Sten under, først store, saa mindre og øverst Skærver. Revnerne

³⁵⁸) Ct. 1891.329.1 (Nr. 70).

mellem Brostenene fyldes med Cement, saa at de vil afgive en overordentlig behagelig Kjørebane“.

Vejenes og Gadernes Uegnethed for Cykling var langt fra Cyklistens værste Problem under hans daglige Færden. Det var „Autoriteterne“.

Reglerne for Cykelkørslen bestemtes Landet over af de forskellige Politivedtægter. Mens den københavnske Politivedtægt viste Forstaaelse af baade de cyklendes og andre Trafikanter Interesser, var andre Politivedtægter mere gammeldags i deres Syn paa Cyklesporten. Herom og om, at det næppe mange Steder var Cyklister, der havde noget at sige ved Affattelsen, vidner det ogsaa, at helt op i Firserne og Halvfemserne, da alle og enhver brugte Betegnelsen „Cykel“ eller i hvert Fald „Bicycle“, kaldte Politivedtægterne den som oftest „Velocipede“, ja Fredericia er ikke kommet længere end til „Ridemaskiner“³⁵⁹.

Politivedtægterne opstillede navnlig Regler for, hvordan Cyklisterne skulde forholde sig, naar de mødte kørende og ridende, om Cykelklokker og om Kørsel i Mørke. De fleste Steder maatte Cyklisterne holde skarpt Udkig efter de Heste, de mødte, og hvis der syntes at være den mindste Mulighed for, at en Hest blev sky, eller paa et Tegn fra Kusken eller Rytteren maatte Cyklisten straks staa af³⁶⁰. Men i Nykøbing Mors og visse Steder i Københavns Amt forlangtes det, at „Velocipeder og lignende Apparater“ i alle Tilfælde skulde holde stille, naar de passeredes af kørende og ridende, og vente, til de var kommet forbi³⁶¹.

³⁵⁹) Politivedtægter vedrørende Cyclesportens Udøvelse, indsamlede fra Landets samtlige Politikredse m. m. Udg. af Dansk Cycle Ring, 1891, S. 50.

³⁶⁰) Sst. S. 34, 37—38 o. m. a. St.

³⁶¹) Sst. S. 23, 39—40.

Mange Steder krævedes der, at Cyklen skulde have en Klokke eller Bjælde. I Hjørring, hvis Politivedtægt ikke udmærkede sig ved Klarhed, skulde Cyklerne „altid være forsynede med en stærkt lydende Klokke“, og en Cyklist, der mødte en kørende, ridende eller gaaende, skulde gøre opmærksom paa sit Komme ved Signal fra Klokken³⁶². Randers Politivedtægt af 28. September 1886 forlanger en uafbrudt og stærkt lydende Klokke³⁶³, Vardes ligesaa³⁶⁴, og i Rougsø Herred i Randers Amt skulde man ringe hele Tiden, mens man kørte om Hjørner og gennem Landsbyer³⁶⁵.

Flere af Landets Politivedtægter var foran Københavns med Hensyn til Krav om Lygteføring. Enkelte Steder synes det at have voldt Vanskeligheder at naa frem til de allersimpleste Krav om tændt Lygte i Mørke: saaledes indeholdt Aalborgs Politivedtægt af 10. September 1890 følgende Bestemmelse om Cykelkørsel: „Efter Mørkets Frembrud maa saadan Kjørsel kun finde Sted ved Ud- eller Hjemkjørsel direkte fra eller til de vedkommendes Bopæl; men iøvrigt er Lyst- og Øvelseskjørsel i Gaderne efter nævnte Tid forbudt“. Men desuden forlangtes der, at de ud- eller hjemkørende Cyklister skulde have Lygten tændt³⁶⁶. Og nogle Steder i Ringkøbing Amt maatte man overhovedet ikke cykle i Mørke³⁶⁷.

Især to Politivedtægter gjorde sig uheldigt bemærkede blandt Cyklisterne, nemlig Københavns Amts nordre Birks og Steges. Københavns Nærhed ved nordre Birks Omraade bevirkede, at dettes Bestemmel-

³⁶²) Sst. S. 37—38.

³⁶³) Sst. S. 43—44.

³⁶⁴) Sst. S. 46.

³⁶⁵) Sst. S. 45.

³⁶⁶) Sst. S. 35—36.

³⁶⁷) Sst. S. 48.

ser angaaende Cyklekørslen kom til at berøre en langt større Kreds af udenfor boende Cyklister, end det var Tilfældet for andre Retskredses Vedkommende, og var udsat for en meget skarpere Kritik end de fleste andre Politivedtægter. I nordre Birk forlangte Politivedtægten af 19. Maj 1890 i sin § 32, at Cyklisterne skulde trække Cyklen ned ad Bakke baade paa Strandvejen og gennem Byerne³⁶⁸, og et Tillæg af 11. September 1890 til Steges Politivedtægt forbød i yderst uklar Affattelse simpelt hen Cykelkørsel i Stege³⁶⁹.

Cyklispresen rasede mod disse to Politivedtægter og iværksatte en systematisk Kampagne mod, hvad der forekom den at være forældede Bestemmelser og urimelige Fortolkninger; den fik gjort nordre Birks Dommer og Politimester V. Oldenburg og Steges Byraad og Politimester til de upopulæreste Personer i Cyklistkredse. D.B.C. sendte Justitsministeriet en Adresse med Tusinder af Underskrifter, hvori man androg om, at § 32 maatte blive forandret, saaledes at kun hurtig eller uforsigtig Kørsel ned ad Bakke blev forbudt; Ministeriet spurgte Amtet, som derefter indhentede en Erklæring fra Birkedommeren, med hvem man blev enig om, at der var al Grund til „dog at yde de Veifarende nogen Beskyttelse mod de Farer og Ulemper, som den overhaandtagende Udøvelse af Cyclesporten“ medførte, hvorpaa Ministeriet besluttede ikke at efterkomme Andragendet³⁷⁰.

Det kostede 10 Kr. at overtræde Forbudet mod Kør-

³⁶⁸) Sst. S. 22. — Ct. 1890.93.1.

³⁶⁹) Politivedtægter vedr. Cyclesportens Udøv., S. 29—30.

³⁷⁰) Ct. 1890.97.1, 109 f., 118.1, 187.2, 196.1, 205.1—206.1, 270.1.
— Skr. fra Københavns Amt til Justitsministeriet 6.10.1890 og fra Justitsministeriet til Amtmanden over Københavns Amt 16.10.1890.
Københavns Amts Arkiv, K. 2960—90, Tinghuset, Blegdamsvej.

sel ned ad Bakkerne³⁷¹, og Birkedommer Oldenburg var meget streng med at kræve det overholdt, og hans Gendarmer og Betjente meget nidkære i Tjenesten, naar det gjaldt at faa Cyklisterne idømt Bøde. De anbragte sig ligefrem i Baghold, skjult bag et Træ eller i en Grøft ved Foden af Bakkerne, for saa at fare frem og notere Cyklistere, der ikke kendte eller havde glemt Bakkeforbudet, eller som i den Tro, at der var Fred og ingen Fare, trodsede det og kørte ned ad Bakken³⁷². D.B.C. satte Skilte op og engagerede endogsaa en Søndag en Mand til at staa paa Toppen af Skodsborg Bakke og advare Cyklisterne³⁷³.

Da D.B.C. den 7. Maj 1891 fejrede sin 10-Aars Stiftelsesdag med en stor Fest, indbød Klubben blandt mange andre nogle høje Politiembedsmænd fra København og fra nordre Birk, formodentlig for at give dem Lejlighed til paa nært Hold at overbevise sig om Cyklesportens og dens Udøveres Charme, hvad der vist kun var nødvendigt for nordre Birks Vedkommende³⁷⁴.

Den i nordre Birks Politivedtægt anvendte Udtryksmaade var ikke fremragende med Hensyn til Klarhed, hvad Cyklistpressen da heller ikke undlod at meddele Birkedommer Oldenburg.

Saaledes indeholdt den forhadte § 32 et Paabud om Lygteføring „efter Mørkets Indtræden“, som gav megen Anledning til Tvivl om Fortolkningen. Paa en Forespørgsel fra Dansk Cycle Ring oplyste Birkedommeren i 1892, at „Mørkets Indtræden“ var det samme

³⁷¹) Ct. 1891.88.1.

³⁷²) Ct. 1891.133.1. — C. 1899.146.1.

³⁷³) Ct. 1891.133.1. — C. 1895.567.2.

³⁷⁴) Ct. 1891.71.1, 99.1.

som „Tusmørkets Begyndelse“³⁷⁵, hvorpaa endelig „Cycletidende“ næste Aar fik slaaet fast, at de to Udtryk maatte være ensbetydende med „efter Solnedgang“³⁷⁶.

I Juni 1892 var Birkedommeren atter uheldig, idet han i en Skrivelse til D.B.C. forbød paa forskellige smalle og befærdede Veje at køre hurtigere end i jævn Fart. Dansk Cycle Rings Medlemsblad indledte sine Bemærkninger hertil med følgende: „At det skulde forundes Hr. Oldenburg at blive Herre og Politimester i Nærheden af Kjøbenhavn paa en Tid, da Cyclefærdslen var i sin Vorden, kan maaske være falden Sportsmændene og mange andre for Brystet, men Juristerne har man glædet desto mere; han har indført Begreber i vor Retspleje, hvis Fortolkning vil kunne give Anledning til mange og dybsindige Afhandlinger, og de skylde ham derfor Tak. Han indførte for 2 Aar siden *Mørkets Indtræden* og har nu ved sit sidste aabne Brev slaaet den *jævne Fart* fast i vor Bevidsthed som Grænsen, hvor Strafskyld med Gendarmer og Bøder begynder“³⁷⁷.

Men til Trods for Cyklisternes Krig mod Birkedommer Oldenburg indsaa man dog Nødvendigheden af at køre med Lygte, selv om det undertiden kneb med at forstaa, at den ogsaa skulde være tændt i Maaneskin³⁷⁸. For øvrigt udsendte Birkedommeren i April 1895 Lister over bestemte Tændingstider³⁷⁹, hvad der

³⁷⁵) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.33.1.

³⁷⁶) Ct. 1893.1504.1, 1511.1.

³⁷⁷) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.34.1.

³⁷⁸) C. 1895.593.2, 675.2.

³⁷⁹) Skrivelse fra Justitsministeriet til Amtmanden over Københavns Amt 6.6.1896. Københavns Amts Arkiv, K. 1444—96, Tinghuset, Blegdamsvej.

naturligvis var til stor Hjælp for Cyklisterne, som derved slap for at holde Øje med Solens Nedgang, og Forholdet mellem Birkedommeren og de københavnske Cyklistere blev stadig bedre³⁸⁰.

I April 1898 kom der enslydende Politivedtægter for Københavns Amts nordre og søndre Birk; til den første var der dog føjet visse Bestemmelser om Cyklisternes Pligt til at „staa af ned ad Bakkerne“, idet det nu blev tilladt at køre ned ad alle Bakkerne i Birket om Hverdagen, mens man om Søndagen endnu skulde trække ned ad i alt tre Bakker. Lygten skulde være tændt fra en halv Time efter Solens Nedgang til en halv Time før dens Opgang. Endelig sørgede Birket selv for at sætte Skilte op ved de omtalte Bakker³⁸¹.

I 1900 blev Birkedommer Oldenburg Overpræsident i København³⁸², og den nye Birkedommer, Carl Valeur, gav i Juli 1900 nye Bestemmelser for Cykelkørslen i Birket, der indskrænkede, men ikke helt ophævede Bakkeforbudet, og desuden gav lidt mere large Regler. „Cyclen“ takkede ham begejstret ved at kalde ham den „fremskridtsvenlige“ Birkedommer³⁸³.

Paa eet Punkt kunde Cyklisterne være tilfredse med Amtsraadet. I 1891 androg Forpagterne af Bomene paa Amtsraadskredsens Landeveje Amtsraadet om at fastsætte en Bomafgift for Cykler. Ved en Optælling, som nordre Birks Politi foretog paa to Søndage i Juli og August mellem Klokken 7 og 24 af alle Cyklistere, der passerede Strandvejens Bom (ved nu-

³⁸⁰) C. 1895.196.1, 1899.146.1, 176.1, 241.1.

³⁸¹) Udtog af Kjøbenhavns Amtsraads ... Forhandlinger ... 1898, S. 53. — C. 1898.235.1.

³⁸²) Dansk biografisk Leksikon XVII, S. 379.

³⁸³) C. 1900.321.1.

værende Nr. 92), blev Tallene 773 og 885. Amtsraadet afslog derefter Andragendet³⁸⁴.

For Frederiksberg Birk gav Politivedtægten af 27. Juli 1885, §§ 35 og 42, og et Tillæg til Politivedtægten om Cykelkørsel af 9. Oktober 1896 nogle Bestemmelser, der lignede de københavnske meget³⁸⁵.

Københavns første Politivedtægt af 18. Januar 1869, med Tillæg, efter hvis Bestemmelser Velocipederytterne havde at rette sig, skulde afløses af en ny i Begyndelsen af 1880'erne. Københavns daværende Politidirektør, V. Crone, tilstillede Justitsministeriet et Forslag, hvori Bestemmelsen vedrørende Cyklerne — dengang de høje Bicycler — gik ud paa, at Politiet skulde bestemme „om og paa hvilke Steder Kjørsel paa de saakaldte Velocipeder er tilladt“³⁸⁶, hvad det af Borgerrepræsentationen nedsatte Udvalg til Behandling af den nye Politivedtægt dog ønskede forandret til, at Cykelkørsel skulde være tilladt paa Kørebane, men forbudt paa Fortov og Gang- og Ridesti³⁸⁷. Ved anden Behandling i Borgerrepræsentationen i November 1882 traadte Kreditforeningsdirektør Christian Herforth i Skranken for Bicyclerne og ønskede Forbudet indskrænket til at gælde Fortovet, men ikke hverken Kørebane eller Gang- og Ridesti. Mange ansaa Benyttelsen af Bicyclerne, udtalte han, „som en smuk og nyttig Sport, som man burde lægge saa faa Hindringer i Vejen som muligt. Frygten for, at

³⁸⁴) Udtog af Kjøbenhavn's Amtsraads ... Forhandlinger ... 1891, S. 127. — Før og Nu, VIII, S. 178—79.

³⁸⁵) Samling af Love, Vedtægter m. v. ... vedrørende Frederiksberg Kommune, 1901, S. 95, 97, 115—16.

³⁸⁶) Skrivelse fra Magistraten til Borgerrepræsentationen Januar 1882. Mag. 1. Afd. J. Nr. 1181/1881.

³⁸⁷) Kjøbenhavn's Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1882—83, S. 845.

der deraf skal opstaa Ulemper for de Veifarende, navnlig for Kjørende og Ridende, var vistnok meget overdreven. Som det tidligere var blevet sagt her i Salen og gjentaget i Rigsdagen, maatte Hestene følge saa meget med Tiden, at de kunne finde sig i, at der kommer forskjellige Befordringsmidler ved Siden af dem. Hvorledes kunde man ellers tænke sig at faa en Dampsporvei indrettet som den, der nu paatænkes mellem Slukefter og Klampenborg? Om der kan opstaa Fare, beroede med Hensyn til Velocipeder ligesom ved Kjøren og Riden fornemmelig paa, om de Paagjældende mangle den fornødne Færdighed³⁸⁸.

Kemikeren, Professor ved Universitetet, Julius Thomsen, tog meget summarisk paa Sagen: „Færdsel af Velocipeder i Byens Gader kunde man vel finde sig i, naar det kunde paalægges dem at bevæge sig i Skridtgang; men i saa Fald vilde de bevæge sig som en fuld Mand, og da stærk Kjørsel dermed ikke kunde tillades, burde al Kjørsel med Velocipeder forbydes i de mere befærdede Gader. Man kunde vel ved Hjælp af Klokker bøde paa den lydløse Bevægelse til Advarsel for Fodgængere; men herved vilde Hestene blive skræmmede, og et Forbud var derfor det Hensigtsmæssigste“³⁸⁹.

Ved Afstemningen i Borgerrepræsentationen den 11. December 1882 blev Herforths Forslag om at tillade Cyklekørsel paa Kørebane og Gang- og Ridesti vedtaget med 16 Stemmer mod 10, støttet af den Kendsgerning, at Kørslen paa Stenbro med de dengang brugte massive Ringe var meget ubehagelig, mens den straks foregik noget bedre, om ikke godt, paa Ridestierne. Et Forslag af Thomsen, der gik ud paa, at

³⁸⁸) Sst. S. 878.

³⁸⁹) Sst. S. 884.

Cyklekørsel skulde forbydes paa Strøget, blev ligeledes vedtaget med 16 Stemmer mod 10³⁹⁰.

Den endeligt vedtagne Politivedtægt af 22. Juni 1883 tillod da Kørsel med „Velocipeder og lignende Befordringsmidler“ paa Kørebane og Ridesti — dog ikke paa Strøget — og krævede, at Cyklerne skulde være forsynede med „forsvarlige Bjælder eller Klokker“, for at man i passende Afstand kunde høre dem komme. For øvrigt fastslog den i sin § 35 Højrekørslen for alle Køretøjer. Et Tillæg til Politivedtægten af 28. April 1892 indeholdt Bestemmelsen om, at Kørsel uden om et andet Køretøj, der var foran, skulde foregaa ved at holde til venstre.

Det var fra tidligere Tid forbudt at cykle paa Fællederne, Esplanaden, Langelinie og Strandpromenaden og i Kastellet³⁹¹. Politiet udstedte desuden Forbud mod Kørsel paa en Ridesti paa Grønningen og mod at køre over Boulevarderne³⁹².

I 1892 fik nogle af Klubberne udvirket en Tilladelse til om Hverdagen at cykle i en af Søndermarkens Gange, naar Klubberne selv sørgede for at sætte Skilte op³⁹³.

Det gav Anledning til, at der vistnok første Gang blev talt om Cykling i Rigsdagen. Professor, senere Finansminister William Scharling, udtalte den 11. Oktober i Folketinget en Beklagelse af, at Søndermarken var blevet aabnet for Cyklisterne, og Ønsket om „regulerende Bestemmelser over for denne Cykle-

³⁹⁰) Sst. S. 992, 1024, 1895—96, S. 438.

³⁹¹) Ct. 1891.340.2 (Nr. 71), 1894.2534.1. — Da Velocipedefebere rasede i København, Hist. Medd. 2. R., II, S. 239—40. — C. 1896.153.

³⁹²) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.41.2. — C. 1895.336.1.

³⁹³) Ct. 1892.984.2. — C. 1895.567.2.

sport, som i Virkeligheden er en Landeplage“, især Nummerering. Faa Dage efter tog Indenrigsministeren, H. P. Ingerslev, Cyklisterne i Forsvar og mente, at man maatte erkende Cyklesporten „baade som en nyttig og en køn Sport“. At han nok kunde se, den vilde bringe store Færdselsproblemer med sig, viste hans afsluttende Bemærkning om, at visse almindelige Reguleringsforanstaltninger vist vilde blive nødvendige, „men det har jeg heldigvis ikke noget særligt at gøre med“. — Atter et Par Dage senere kom Klaus Berntsen med et meget smukt Forsvar for Cyklisterne, da han, som han sagde, nødvendig vilde have, de skulde tro, Cyklesporten ingen Forsvarere eller Venner havde i Tinget³⁹⁴.

Senere søgte D.B.C. om Lov til at køre paa flere af Gangene i Søndermarken, men fik et Afslag³⁹⁵.

I det store og hele morede Cyklisterne sig af Hjertens Lyst, ofte uden alt for stærk Hensyntagen til Love og Regler. De havde navnlig udvalgt sig to Tumblepladser, Boulevarden, som blev brugt meget til Undervisning og Øvelse, og Strandvejen, hvor man mere end andre Steder gav Højrekørslen en god Dag³⁹⁶. Som de dristigste og mindst hensynsfulde Cyklister betragtede man Cyklereparatørernes Smededrenge; de spillede samme Rolle i Gadefærdslen som Cyklebudene i vore Dage³⁹⁷. Politiet var elskværdigt og viste Cyklisterne stor Forstaaelse, Imødekommenhed og Overbærenhed, baade naar de optraadte i Foreninger og enkeltvis, og de skønnede paa det, men var

³⁹⁴) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1892—93, I, Sp. 60, 224—25, 278.

³⁹⁵) C. 1896.589, 671.1.

³⁹⁶) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.44.1. — C. 1895.279.1, 553.2.

³⁹⁷) Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1895—96, S. 476.

stadig paa Vagt over for, hvad de mente var Indgreb i deres Rettigheder, belært af Erfaringer fra mange af Landets Politivedtægter³⁹⁸.

Byens ældste Cyklestier skyldtes først og fremmest Cyklisterne selv³⁹⁹. Dette gik til paa følgende Maade: I Mangel af Cyklestier benyttede Cyklisterne sig af Tilladelsen til at køre paa Ridestierne, og de fik efterhaanden mange Steder i Kanten af Ridestierne kørt en lille fast Sti. I 1891 lod Brolægnings- og Vejvæsenet ved en Ophugning af Ridestien paa Nørre Boulevard en saadan tilcyklet Cyklesti paa ca. 1½ Alens Bredde være tilbage, og efter Anmodning af D.B.C. lod man

³⁹⁸) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.44.1.

³⁹⁹) For elskværdig Hjælp ved Forsøget paa at opklare, hvilken Realitet der ligger bag Kraks Tidstavlers Meddelelse om, at Militæretaten i 1892 anlagde Københavns første Cyklesti paa Esplanaden, maa jeg takke Kraks Forlag, Oberst M. N. Kildemoes i Hærens Bygningstjeneste, Kaptajn O. Gosler i Hærens Arkiv og Stadskonduktør Ove Kjeldsen og Overassistent Frøken Ellen Meldal. Krak oplyser, at Meddelelsens Proveniens ikke kan findes, Hærens Bygningstjeneste og Hærens Arkiv, at Militæretaten i 1892 foretog en Grundforbedring af Vejstykket fra Grønningen til Sjællandsporten, men at Ordet Cyklesti ikke nævnes i de herhenhørende Arkivalier, Stadskonduktørens Direktorat endelig, at man ikke har kunnet finde noget som helst, der tyder paa, at den omtalte Cyklesti har eksisteret. Selv har jeg ikke nogen andre Steder end i Tidstavlerne fundet blot en Antydning om en tidlig Cyklesti i Esplanaden. Derimod fortæller Forfatteren Carl C. Christensen, hvem jeg skylder Tak for nyttige Oplysninger om Velocipeden og andre Cykler, at han kan huske en Cyklesti fra 1890'erne paa Esplanadens nordlige Side langs Kastelsgraven. En tidlig Cyklesti (før 1894) i Grønningen, som dengang hørte under Militæretaten, nævnes derimod i Cyklistpressen Ct. 1894.2534.2 og C. 1898.401.1. Heller ikke om den kan Hærens Bygningstjeneste give Oplysning; rimeligvis kan der være lavet en Slags Cyklesti, uden at det har vakt videre Opmærksomhed eller noget om det er blevet nedskrevet. Maaske er Cyklestien den brolagte Stribe langs Sporvejslinien, der ses paa Billedet af Grønningen 1894 i Før og Nu, 2. Aarg., S. 24. Eller muligvis foreligger der en Forveksling af Gadenavnene.

senere flere andre Cyklestier ligge urørte, naar Ridestierne blev ophugget. De mest benyttede af disse første Cyklestier paa de gamle Ridestier var paa Nørre Boulevard (nuværende Nørrevoldgade), langs Søerne, paa Østerbrogade og paa Boulevarden langs Botanisk Have (nuværende Østervoldgade), og det var dem, der senere blev til de første officielle kommunale Cyklestier⁴⁰⁰.

Rytterne og Cyklisterne havde ofte noget svært ved at enes om Pladsen paa Ridestierne, særlig syntes Officererne at ville holde paa deres formentlige Førstetret til Stierne. Det kom til Sammenstød, og begge Parter klagede over hinanden til Brolægnings- og Vejvæsenet og Københavns Politidirektør, Eugen Petersen, som lod Klagerne gaa videre til Magistraten. I flere Tilfælde blev der lagt Sag an mellem Ryttere og Cyklist⁴⁰¹.

D.B.C. havde endnu et beskedent Ønske med Hensyn til Ride- og Cyklestierne, nemlig nogle smalle Opkørsler, da Ridestierne var omgivet af en stensat Kant paa flere Tommers Højde, som Cyklisterne ikke kunde komme over uden at staa af. Det gik lidt langsomt med en Forandring her. D.B.C. bad om Opkørsler i November 1891 og i December 1893, hvorefter C.C.s Formand personlig henvendte sig til Borgmesteren for Magistratens 4. Afdeling, C. K. Øllgaard. Her fik han at vide, at Cyklisterne absolut ikke maatte betragte det, at nogle Kanter af Ridestierne var blevet

⁴⁰⁰) Skrivelse fra D.B.C. til Brolægningsinspektøren 4.11.1891, Brol.- & Vejev. J. Nr. 444/1891. — Skr. fra Magistratens 4. Afdeling til Brolægningsinspektøren 13.11.1896, Brol.- & Vejev. J. Nr. 786/1896. For Tilladelse til at benytte og citere Stadsingeniørens Direktorat's Arkivalier skylder jeg Afdelingsingeniør K. V. M. Koefoed Tak, ligesom for elskværdig Hjælp ved Fremskaffelse af forskelligt trykt Materiale.

⁴⁰¹) F. Eks. Ct. 1892.978.1 f., 1059.2, 1170.1, 1192.2.

liggende uophugget, som en Ret til Ridestierne, der jo var anlagt for Hestenes Skyld, at Borgmesteren havde modtaget mange Klager fra Rytterne over disse Kanter, som Cyklisterne fik gjort bredere og bredere, og at der ikke kunde blive Tale om nogen Tilladelse for Cykleklubberne til for egen Regning at lade Kantstenene lægge om eller Cyklestierne vedligeholde⁴⁰².

Rytternes Klager over Cyklisterne drejede sig først og fremmest om, at Cyklisterne tog stadig bredere Kanter af Ridestierne fra dem; dernæst om, at de skræmmede Hestene ved at fare forbi dem paa Ridestierne; Ridestierne var dog anlagt for Rytternes Skyld, og naar de var saa faa i Forhold til Cyklisterne, kunde disse vel nok overkomme at tage Hensyn til dem⁴⁰³.

Det skulde nu heller ikke gøre det nemmere for Rytterne, at Cyklisterne ikke opfattede Bestemmelserne i Politivedtægtens § 35 med Tillæg om at holde til højre og køre udenom bagfra til venstre som gældende for Færdselen paa Ridestierne, men kørte til højre eller venstre, ganske som det passede dem. Politidirektøren søgte at faa Klarhed over Spørgsmaalet ved at anlægge en Række Sager mod Cyklister for politivedtægtsstridig Kørsel paa Ridestier, men alle Sagerne blev hævede ved Kriminal- og Politiretten. Politidirektøren anmodede saa Retten om en Udtalelse, om den ikke ansaa Reglerne i Politivedtægtens § 35 med Tillæg for gældende paa Ridestierne. Retten mente ikke at burde afgive en saadan Udtalelse, men underhaanden fik Politidirektøren oplyst,

⁴⁰²) Skr. fra D. B. C. til Brolægningsinspektør Meyer 4.11.1891, Brol.- & Vejev. J. Nr. 444/1891, og fra samme til samme 4.12.1893, Brol.- & Vejev. J. Nr. 19/1893. — Ct. 1893.2082.2, 2098.1.

⁴⁰³) Skr. fra Københavns Politikammer til Mag. 4. Afd., Mag. 4. Afd. J. Nr. 494/1892, Brol.- & Vejev. J. Nr. 107/1892. — Ct. 1893.2098.1.

at Sagerne var blevet hævet, fordi vedkommende Dommer eller Dommere ikke ansaa § 35 for anvendelig ved Færdsel paa Ridesti.

Da nu Rettens Vej var forsøgt uden Held, mens Cyklekørslen stadig tog til, og det blev klart, at den gamle Politivedtægt ikke længere var tilstrækkelig, forsøgte Politidirektør Eugen Petersen den eneste rationelle Løsning af Cyklistproblemet, en Forandring af Politivedtægten. I Borgerrepræsentationen kom Spørgsmaalet Cyklistere frem den 29. Oktober 1894 ved Forhandlingen om Stadens Budget for 1895. Her gjorde Slotsgartner C. F. Paludan opmærksom paa Nødvendigheden af nye Bestemmelser i Politivedtægten „for at sikre Folks Liv og Lemmer“; han fik Tilslutning af Forretningsfører C. Will. I November lod Magistraten disse Ønsker gaa videre til Politidirektøren, der nu altsaa vidste, at han havde Kommunalbestyrelsen med sig i sine Bestræbelser paa at bringe Orden i den københavnske Cykelkørsel. Politidirektøren, som ikke selv var Cyklist, udarbejdede da et Forslag til Bestemmelser om Cykelkørslen, som han i Maj 1895 tilstillede Justitsministeriet sammen med et Forslag til nogle Forandringer ved Droschevæsenet, hvorfra det gik videre til Magistraten, som sendte det til Behandling i Borgerrepræsentationen⁴⁰⁴.

Politidirektørens Forslag, der kom til første Behandling i Borgerrepræsentationen den 1. Juli 1895 og først blev bekendt for Offentligheden gennem Borgerrepræsentationens Dagsorden, som blev udsendt til Pressen inden Mødet, gik ud paa følgende:

„Den nugældende § 43 ophæves.

Der indsættes en ny § 43 saalydende:

Kjørsel med Cykler og lignende Befordringsmidler

⁴⁰⁴) Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1894—95, S. 707—9, 1895—96, S. 432 f.

er kun tilladt paa Kjørebane, derimod ikke paa Fortog, Gang- eller Ridesti. Saadan Kjørsel, der skal foregaa med fornøden Forsigtighed samt med Iagttagelse af Forskrifterne i § 35 med Tillæg af 28de April 1892 og i § 36⁴⁰⁵, er forbudt paa Østergade, Kjøbmagergade, Amagertorv, Vimmelskaftet, Nygade og Frederiksberggade. Naar der kjøres ud af Porte eller andre Udkjørsler fra Gaarde eller Pladser, saa og ved Skæringspunkter af 2 eller flere Færdselslinier samt overalt, hvor der er stærk Trafik af Kjørende, Ridende eller Gaaende, eller hvor Fare for Sammenstød kan opstaa, skal den Cyklende kjøre langsomt, hvorved forstaaes en Fart, som ikke er større end at en fuldvoxen Mand i rask Gang kan følge med Cyklen. Ved Gadehjørner og naar Fare for Sammenstød kan opstaa, skal der gives tydeligt Signal med den Klokke, hvormed enhver Cykle skal være forsynet. Al Kapkjørsel og Øvelseskjørsel er forbudt, og 2 eller flere Cyklende maa ikke kjøre ved Siden af hinanden. Enhver, som kjører paa Cykle eller lignende Befordringsmiddel her i Staden eller paa dens Grund, skal være i Besiddelse af et for ham af Politiet udfærdiget Nummer. Dette males med mindst 8 Centimeter høie Tal af hvid Farve paa sort Bund paa en Plade, der under Kjørselen skal anbringes bag Cyklens Sattel. Derhos skal der foran paa Cyklen føres en Lygte, og under Kjørsel i Tiden fra Gadelygterne tændes og indtil de slukkes skal Lyset i Lygten være tændt, ligesom Lygten maa være anbragt saaledes, at Lyset kan ses paa Afstand. Paa begge Lygtens Sideglas, der skulle være af mat hvidt Glas, skal med mindst 6 Cen-

⁴⁰⁵) § 36 i Politivedtægten af 22. Juni 1883 lyder: „Ingen maa kjøre eller ride imod eller ind i Troppeafdelinger, Ligtog eller andre Processioner, men enhver har at vige af Vejen for samme“.

timeter høie Tal i sort Farve males det samme Nummer, som er anført paa Pladen. Under Kjørslen maa Numret ikke være skjult hverken paa Pladen eller paa Lygten. Enhver, der begjærer Cyklenummer, skal for Politiet opgive fuldt Navn, Fødested, Stilling og Bopæl samt være forpligtet til paa Forlangende at godtgjøre Rigtigheden af sit Opgivende. Nummeret bestemmes af Politiet, som udleverer Nummerpladen mod Betaling af, hvad dens Anskaffelse har kostet det Offentlige. Derimod maa Vedkommende selv sørge for Anskaffelse af Lygte og for, at Numret behørigt males paa denne. Numret, der ikke maa overdrages til Andenmand og alene maa benyttes af den, for hvem det er udfærdiget, har kun Gyldighed i det Kalenderaar, for hvilket det er udstedt, og det er forbudt at kjøre med andet Nummer end det for Kalenderaaret gjældende.

§ 34, sidste Stykke, og § 41, sidste Stykke, bortfalde.“

Forud for selve Forslaget gaar i den trykte Dagsorden Politidirektørens Motiveringer til dets forskellige Punkter.

Han omtaler Vanskelighederne, som Cyklisternes Benyttelse af Ridestierne medfører. Ganske vist kunde man indføre en Tilføjelse i Politivedtægten om, at § 35 med Tillæg gjaldt for Cyklisterne paa Ridesti, men dette vilde ikke, mente Politidirektøren, fjerne alle Ulemper for Rytterne.

Hvad det angik at forbyde Cyklekørsel i visse meget befærdede Gader, stod det Politidirektøren klart, at Cyklen nu var blevet et vigtigt Befordringsmiddel, og han ønskede derfor at begrænse Antallet af de forbudte Gader mest muligt. Han havde overvejet at inddrage baade Bredgade, Torvegade og den ældre Del af Gothersgade under Forbudet, men havde

til sidst besluttet kun at tage Købmagergade med, foruden Strøget, hvor Cyklekørsel allerede var forbudt fra 1883.

Politidirektøren søgte at yde Retfærdighed til alle Sider: det maa ikke overses, skriver han, „at medens Fortogene er bestemte for de Gaaende, er Kjørebaneln fortrinsvis bestemt for de Kjørende, og at Fodgængere, der begive sig ud paa Kjørebaneln, derfor selv maa vise megen Forsigtighed, men dette er man jevnligen tilbøielig til at glemme her i Kjøbenhavn, paa hvis Kjørebaneln mange Fodgængere bevæge sig med en Sorgløshed, der, samtidig med at den kan udsætte dem selv for Fare, lægger Hindringer i Veien for, at Vogne kunne fremføres med nogenlunde Hurtighed“. Uforsvarlig Cykelkørsel maa søges hæmmet ved Nummereringen. Desuden kunde der „muligen være Anledning til at bestemme, at Cyklenummer og dermed følgende Tilladelse til at kjøre Cykle her i Staden ikke gives til andre end saadanne, der kunne præstere et Bevis udstedt af Sagkyndige, godkjendte af Politiet, for at Vedkommende besidder fornøden Færdighed i at manøvrere en Cykle“. Men da en saadan Bestemmelse var fremmed for danske Forhold, vilde Politidirektøren alligevel ikke stille Forslag om den. — To Aar før, 1893, havde Sylvester Hvid i sin „Cycle-Haandbog“ foreslaaet Indførelsen af en saadan Cykleprøve⁴⁰⁶.

Det var ikke første Gang, at Spørgsmaalet om Nummerering, de fleste danske Cyklisters Rædsel, blev bragt paa Bane fra officiel Side. Slotsgartner Paludan udtalte sig for en Nummerering i Borgerrepræsentationen den 29. Oktober 1894, og det samme gjorde i Folketinget den senere Landbrugsminister Alfred

⁴⁰⁶) S. 51.

Hage under Behandlingen af Totalisatorloven den 11. Marts 1895⁴⁰⁷.

Men her forelaa et virkeligt Forslag, og det blev der lagt Mærke til.

Egentlig kunde Cyklisterne daarligt bebrejde Politidirektør Eugen Petersen, at han vilde indføre Nummereringen, eftersom den allerede var blevet foreslaet i Cyklisternes eget Blad „Cycletidende“ for knap to Aar siden. Her foreslog en anonym Forfatter i November 1893, at man for at imødegaa de om sig gribende Cykeltyverier skulde paalægge hver Cyklist en Skat paa højst 5 Kr. aarlig, indregistrere alle Cykler og give Cyklisterne en dobbelt Nummerplade, samt bruge Pengene til asfalterede Cyklestier⁴⁰⁸. Men det Forslag var der øjensynlig ikke nogen, der huskede nu.

Og det var ikke paa „Cycletidende“s Forslag, at Politidirektøren støttede sig, men derimod paa Cykleordningen i Stockholm, hvor han havde indhentet Oplysninger, og hvorfra man desuden havde sendt en hel Del Bestemmelser om Cyklekørselen i forskellige af Kontinentets Storbyer. I Stockholm havde Nummereringen været obligatorisk siden 21. April 1894⁴⁰⁹.

Den umiddelbare Virkning af Politidirektørens Forslag blandt Fodgængere, Cyklister og Ryttere var uventet stor. Dagbladene omtalte det den 28. Juni og de næste 14 Dage med mange alvorlige og en Del spøgefulde Kommentarer. Og fra Publikum strømmede Indlæggene ind og belyste Cyklisternes daglige Færden og Politidirektørens Forslag paa alle Leder

407) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget, II, Sp. 3138.

408) Ct. 1893.2044.2.

409) Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1895—96, S. 433 f.

og Kanter, for og imod, med en Grundighed og en Rigdom paa Ideer og Forslag, som Cyklesporten aldrig nogen Sinde før havde givet Anledning til i en offentlig Diskussion.

Det var især Spørgsmaalet om Nummerering, der satte Sindene i Bevægelse. Mange Fodgængere greb Tanken med Begejstring, mens den oprørte Cyklisterne, der fremførte alle tænkelige Argumenter mod den: Uretfærdigheden mod de mange lovlydige Cyklister for de faa hensynsløses Skyld, og alle de mange og store praktiske Vanskeligheder, dens Gennemførelse vilde bringe med sig. En Cyklist angreb Nummereringen paa Lovens Grundlag og hævdede, at Borgerrepræsentationen ikke kunde paabyde Cyklisterne at føre Nummerplader: „Efter Lovgivningen har Politiet nemlig kun een Maade at skaffe sig at vide, hvem den Person er, som antræffes i en Ulovlighed, det er at *spørge ham om Navn og Bopæl*; nægter han at opgive det, eller opgiver han det galt, udsætter han sig for Anholdelse og Straf, men efter Loven har man kun dette Middel og intet andet“.

Samme Indsender gør opmærksom paa, at man ikke ved Politivedtægt kan paalægge Cyklisterne at betale Nummeret: „det er en aarlig tilbagevendende *Skat*, man paalægger, og det kan kun ske ved Lov“⁴¹⁰. Fra anden Side fremkom det spøgefulde Forslag, at hensynsløse Cyklister som Straf skulde kunne dømmes til at køre med et stort Nummer paa Bagskærmen i 8 eller 14 Dage — til Spot og Spe.

Mange vilde anse det for en Haan mod Cyklisterne at lade dem køre med Nummer, og man spurgte: „Skal Hs. kgl. Høihed Prinds Christian og andre cyklende Medlemmer af Kongehuset ogsaa lykسالiggjøres

⁴¹⁰) Nationaltidende 5. Juli 1895.

ved Indskrivning i Politiprotokollerne over mistænkelige Cyklister?⁴¹¹.

Spørgsmaalet om Lygter, som Politidirektør Eugen Petersen havde knyttet nært til den paatænkte Nummerering, fandt Cyklisterne burde skilles fra denne, bl. a. fordi de nye Lygter med Numre paa maatte blive paa Størrelse med Droschelygter, hvad der ligesom selve Nummersystemet maatte bringe mange praktiske Vanskeligheder med sig. For øvrigt var Meningerne delte. Erfaringerne fra nordre Birk havde lært mange Cyklister, at Lygten var nødvendig, saa de fandt Forslaget om Lygteføring rimeligt og paakrævet, mens andre fandt det ganske overflødigt i Byen, hvor Gadelygterne lyste. Men der var mange, der spurgte, hvorfor Vognene saa ikke ogsaa skulde føre Lygte. —

At det visse Steder i Udlandet blev forlangt, at en Cykel, der blev trukket, skulde føre Lygte om Aftenen, syntes „Cyclen“ endnu i 1899 var helt vanvittigt⁴¹².

Forbudet mod Cyklekørsel paa Ridestierne var ikke populært blandt Cyklister. Det blev fremhævet fra mange Sider, at det dog var Cyklisterne, der betalte Ridestierne. „Aftenbladet“ benyttede Lejligheden til at lave Politik ud af Sagen med et Angreb paa Højre og Reaktionen, og en Indsender beskyldte Officererne, for hvis Skyld Ridestierne blev holdt, for at ville monopolisere disse⁴¹³.

Forslaget om Forbud mod Kørsel paa Købmagergade blev mødt med en Del Uvilje hos Publikum.

⁴¹¹) Avisen 30. Juni 1895.

⁴¹²) C. 1899.450.1.

⁴¹³) 1. og 4.7.

„Nationaltidende“ foreslog endog at aabne Strøget delvis for Cyklekørsel⁴¹⁴.

Under Pressens Debat om Cyklekørslen kom ogsaa Forslag frem om at indføre en let Prøve for Cyklister, ligesom man havde det i Rusland⁴¹⁵. Til den russiske Køreprøve knytter der sig for øvrigt en Historie om den danske Kunstcyklist Peter Schannong, den senere Stenhuggermester, der under et Ophold i Libau 1895 maatte aflægge Prøve for at faa Lov at cykle. Han kørte først, som det blev forlangt, to Gange til højre, to Gange til venstre og i Ottetal, hvorpaa han gav sig til at demonstrere, hvad der forlangtes ved den Prøve, han foregav fandt Sted i Danmark. Og saa fløj han rundt med Ryggen mod Styret i alle mulige og umulige Volter og gav de forbausede Russere en Opvisning i det allerflotteste Kunstridt. Han havde virkelig opnaaet at imponere Russerne paa dansk Cyklesports Vegne, indtil en anden tilstedeværende Dansker oplyste om den rette Sammenhæng⁴¹⁶.

I disse fjorten Dage var Politidirektør Eugen Petersens Forslag og Cyklisterne det vigtigste Stof i den københavnske Presse, som var ved at drukne i Indlæg fra Publikum og til sidst kunde fastslaa, at der ligefrem havde rejst sig en Stemning mod Forslaget. En stor Andel i denne Stemnings Tilblivelse havde D.B.C.s energiske Formand, Overretssagfører Emil Staal, som i Avisindlæg og Interviews kraftigt hævdede Cyklisternes Interesser. Ogsaa Cyklisternes eget Blad „Cyclen“ optraadte med stor Aktivitet i Sagen under Mottoet „Op til Kamp!“. Det ansaa Forslaget for „en ret kraftig Uforskammed mod Byens Bor-

⁴¹⁴) 9.7.1895.

⁴¹⁵) Dannebrog 30.6. og Nationaltidende 12.7.1895.

⁴¹⁶) Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 137—38.

gere⁴¹⁷. De københavnske Cykleklubber afholdt et Protestmøde mod Forslaget Lørdag den 29. Juni i Koncertpalæet, og D.B.C. sendte Borgerrepræsentationen en Skrivelse om sit Syn paa Forslaget⁴¹⁸.

Det har ikke været en behagelig Tid for Politidirektør Eugen Petersen, som næppe var kommet sig efter Ærgrelsen over den saakaldte Sædelighedsskandale, en omfattende Korruptionsaffære inden for Sædelighedspolitiet, der havde taget sin Begyndelse med en Politiinspektørs Selvmord i Slutningen af Marts. Denne opsigtsvækkende Sag og Forslaget om Cykelkørslen gav nu Pressen Anledning til i ret ugenerte Vendinger at drøfte Politidirektørens Evner; „Aftenbladet“ gik saa vidt som til at antyde, at det maaske var paa Tide for ham at nedlægge sit Embede⁴¹⁹.

Mødet i Borgerrepræsentationen Mandag den 1. Juli, hvor Forslaget skulde behandles, blev imødeset med stor Spænding, og Tilhørerpladserne i Lokalet paa det gamle Raad- og Domhus var overfyldte. Udenfor ventede mange i Haab om en ledig Plads. Politidirektøren var ikke til Stede ved Mødet⁴²⁰.

Forhandlingen bragte de samme Synspunkter frem, som i Dagene før og efter stod at læse i Aviserne. De fleste af de femten Talere var imod Forslaget, Formanden for De samvirkende Fagforeninger i København, Jens Jensen, den senere Borgmester og Overpræsident, i saa høj Grad, at han indgav følgende Forslag: „Idet Forsamlingen gaar ud fra, at de gjældende Politibestemmelser ere tilstrækkelige til at re-

⁴¹⁷) C. 1895.373.2 f.

⁴¹⁸) Sst. 375.2. — Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1895—96, S. 469.

⁴¹⁹) 2.7.1895.

⁴²⁰) Aftenbladet, Avisen og Dagbladet 2.7.1895.

Overretssagfører Emil Staal.

gulere Cyklekjørselen heri Staden, vedtager den for sit Vedkommende at svare Justitsministeriet, at den ikke for nærværende Tid kan ønske de af Politidirektøren foreslaaede Bestemmelser optagne i Politivedtægten“. Forslaget blev dog forkastet med 16 Stemmer mod 9, hvorefter Forsamlingen valgte 5 Medlemmer til det Fællesudvalg af Borgerrepræsentationen og Magistraten, der skulde behandle Sagen. I Løbet af de næste otte Dage valgte Magistraten sine tre Medlemmer⁴²¹.

Udvalget afgav i Februar 1896 Betænkning og opstillede et nyt Forslag til Bestemmelser om Cykelkørsel. Dette indeholdt, foruden de sædvanlige Selvfølgeligheder om forsigtig Kørsel o.s.v. o.s.v., Krav om Lygteføring, fra Gadelygterne tændes, til de slukkes; endvidere Forbud mod fra Klokken 9 Morgen til 12 Nat at køre paa eller over Østergade, Vimmelskaftet, Nygade og Frederiksberggade (ikke Amagertorv); paa de Ridestier, paa hvis ene Yderbane er dannet en „Cyklebane“, skal Cyklisten, naar han møder eller passerer en Rytter, holde sig paa denne Bane. Tomme Cykler maa ikke medføres under Kørslen. I Tilfælde af Paakørsel skal Cyklisten standse og paa Forlangende opgive Navn, Stilling og Bopæl.

Da Sagen derefter blev behandlet i den samlede Magistrat, fandt et Flertal det rigtigt at tilføje en Bestemmelse, der kunde ordne Forholdet mellem Cyklister og Fodgængere, naar de sidste færdedes paa Kørebanen, nemlig, at Cyklister skulde køre af Vejen for og uden om Fodgængere, Barnevogne og Sygevogne.

Den 2. Marts 1896 kom Sagen til 2. Behandling i

⁴²¹) Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1895—96, S. 432—81, 531.

Borgerrepræsentationen for overfyldte Tilhørerpladser⁴²². Fjorten Medlemmer af Forsamlingen deltog i Forhandlingen, der endnu engang vendte og drejede hele Cyklistspørgsmaalet med største Grundighed og viste, hvor Synspunkterne var delte i alle de mange Detailspørgsmaal. Hovedtendensen var at tage Hensyn til den unge og succesombruste Sport, Cyklismen, hvad der svarede godt til Stemningen hos Publikum. Borgmester Borup udtrykte det ved under Debatten at bemærke, at han „tog Ordet med en vis Ængstelighed, da man for Tiden ikke ret vel tør sige Noget, som Cyklisterne ikke holde af at høre“⁴²³. Paa samme Standpunkt som ved Sagens første Behandling tre Fjerdingaar før stod Jensen, i saa høj Grad endda, at han stillede et Forslag, der var saa godt som ordret det samme som hans tidligere: „Idet Forsamlingen gaar ud fra, at de gjældende Politibestemmelser ere tilstrækkelige til at regulere Cyklekjørselen her i Staden, vedtager den for sit Vedkommende at svare Justitsministeriet, at den ikke for nærværende Tid kan ønske nogen Forandring i de bestaaende Forhold“⁴²⁴. Ved Afstemningen blev Udvalgets Forslag vedtaget med forskellige Ændringer, f. Eks. gaaende ud paa, at Cyklisten altid skal beholde en Haand paa Styret. Magistratens Ændringsforslag blev forkastet. Derefter gik Forslaget til Justitsministeriet, som gav det en enkelt Tilføjelse og godkendte det den 4. August 1896⁴²⁵.

Hermed var de vigtige Bestemmelser givet, som

⁴²²) Avisen 3.3.1896.

⁴²³) Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1895—96, S. 1427.

⁴²⁴) Sst. S. 1440.

⁴²⁵) Skr. fra Justitsministeriet til Københavns Mag. 4.8.1896, Kbh. Mag. 1. Afd. J. Nr. 1986/1894.

Københavns Cyklister havde at rette sig efter lige til 1913. De lød saaledes⁴²⁶:

„Til Politivedtægten for Kjøbenhavn af 22de Juni 1883, 1ste Afsnit, 4de Kapitel, tilføjes følgende Bestemmelser angaaende Kjørsel med Cykler og lignende Befordringsmidler:

1. Cyklekjørende ere pligtige til under Kjørselen at vise behørig Forsigtighed og altid at beholde en Haand paa Styret. Paa Steder, hvor der er stærk Færdsel, samt paa de over Torve dannede Overgange for Fodgængere maa ikke kjøres hurtigere end en Vogn i jævnt Trav; om Gadehjørner skal Kjørslen foregaa langsomt. 2. Enhver Cykle skal under Kjørslen være forsynet med en Klokke. Naar der er Fare for Sammenstød, skal der i Tide gives tydeligt Signal med Klokken. Brug af Klokken fritager ikke den cyklekjørende for Anvendelse af behørig Forsigtighed overfor Fodgængere, han møder eller passerer. 3. Ved Kjørsel paa offentlig Gade eller Vej skal enhver Cykle i Tiden, fra Gadelygterne tændes og indtil de slukkes, være forsynet med en tændt Lygte. Lygten skal være anbragt foran paa Cyklen og saaledes, at Lyset kan ses paa Afstand. Lygtens forreste Glas skal være ufarvet. 4. Det er forbudt at kjøre paa eller over Fortov eller Gangsti. 5. Det er forbudt i Tiden fra Kl. 9 Morgen til Kl. 12 Nat at kjøre paa eller over Østergade, Vimmelskaftet, Nygade og Frederiksberggade. 6. Cyklekjørende skulle holde sig til den højre Side af Gaden eller Vejen. For mødende Kjøretøjer, Ridende og Cyklekjørende holde de til højre; ved Forbikjørsel bagfra holde de til venstre. Paa de Ridestier, paa hvis ene Yderkant er dannet en Cyklebane, skal den Cyklekjørende dog, naar han møder eller

⁴²⁶) Samling af Bestemmelser vedrørende Kjøbenhavns Kommune 1888—1896, S. 570—71.

passerer en Ridende, holde sig paa denne Bane. Ved Gadehjørner og Skjæringspunkter af flere Færdselslinjer er Forbikjørsel bagfra forbudt. Naar Kjørsel omkring Gadehjørner fra den ene Gade ind i den anden foregaar til højre, skal der svinges i kort Bue; sker Omdrejningen til venstre, skal der svinges i lang Bue. 7. Der maa ikke kjøres imod eller ind i Treppeafdelinger, Ligtog eller andre Processioner, men den Cyklekjørende har at vige af Vejen for disse. Ligeledes skal der viges af Vejen for Brandvæsenets Kjøretøjer. 8. Tomme Cykler maa ikke medføres under Kjørslen. Al Kapkørsel er forbudt. Øvelseskørsel er kun tilladt paa ubefærdede Steder. 9. I Tilfælde af Paakørsel skal den Cyklekjørende standse og paa Forlangende opgive Navn, Stilling og Bopæl. — Bestemmelserne i Politivedtægtens § 34, sidste Stykke, og i § 41, sidste Stykke⁴²⁷, ophæves. Hvilket herved bringes til almindelig Kundskab“.

Kort efter de nye Bestemmelers Ikrafttræden kom *Cyclestiforeningen* til Verden. Dens Stifter og Sjælen i den var daværende Overretssagfører Ulf Hansen. Foreningen arbejdede især paa at skaffe Cyklestier fra København ud ad Hovedvejene; om fornødent anlagde den dem selv, skønt den ikke havde mange Medlemmer og ikke var velhavende⁴²⁸.

I disse samme Aar lagde man i Kommunen Planer for store Gadearbejder, og da København netop nu

⁴²⁷) „Kørsel med Velocipeder og lignende Befordringsmidler er kun tilladt paa Kjørebane og Rigesti, derimod ikke paa Fortov eller Gangsti. Saadan Kørsel skal foregaa med fornøden Forsigtighed og er forbudt i de i § 16 Punkt 1 nævnte Gader“ og „Naar Heste ... benyttes for Kane, Slæde, Sporvogn eller Vogne ..., skulle de være forsynede med forsvarlige Bjælder eller Klokker ... — Det samme gjælder Velocipeder og lignende Befordringsmidler“.

⁴²⁸) C. 1896.526.1, 567.2, 618.2, 1897.252.1, 254.2, 289.1, 1898.140.2.

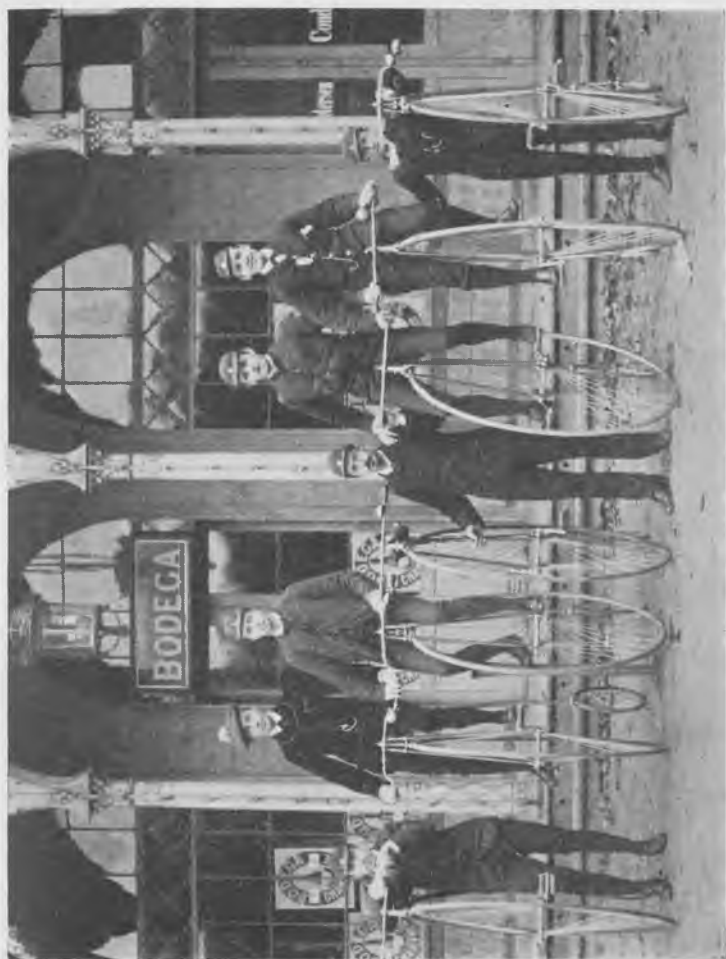
fik sine elektriske Sporvogne, maatte Stadsingeniøren og hans Folk stille sig den uvante og ikke helt nemme Opgave at skaffe Plads til alle i den hastigt voksende Færdsel: til Fodgængere, til Sporvognene og deres ind- og udstigende Passagerer, til Cyklisterne, til Rytterne, foruden naturligvis til Vognene. Der forestod bl. a. Anlæg af Aaboulevarden, Strandboulevarden og Søndre Boulevard og Regulering af Østerbrogade fra Trianglen til Vibenshus og af Strandvejen. Alle disse Steder besluttede man allerede ved Midten af Halvfemserne at anlægge Cyklestier, hvad der ogsaa skete efterhaanden. De paa Strandboulevarden, som var de første, var kun 4 Fod (omtrent $1\frac{1}{4}$ Meter), men de andre blev 6 Fod brede. De blev lavet med et Underlag af smaa Sten og derover et stærkt tromlet Gruslag⁴²⁹.

Cyklisterne kørte nu med Politivedtægtens Billigelse paa Ridestierne, og til de ældre selvavede Cyklestier i Kanten af Ridestierne kom efterhaanden flere: i Nørre Allé, paa Vestre Boulevard langs Tivoli mellem Løngangsstræde (eller „Bag Raadhuset“) og Stormgade og paa Vesterbrogade⁴³⁰.

Denne sidste, Ridestien paa Vesterbros Passage, var forsynet med særlig høje og stejle Kantsten og samlede i Tidens Løb mange Klager om sig. I 1896 fik D.B.C. udvirket, at nogle Kantsten paa passende

⁴²⁹) Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1895—96, S. 1446 f., 1896—97, S. 151 f., 511 f., 558, 1899—1900, S. 428 f. — Skr. fra Cyclestiforeningen til Brolægningsinspektør J. F. Meyer 4.12.1896 m. Svarkoncept af 8. s. M., Brol.- & Vejev. J. Nr. 186/1896. — Koncept til Skr. fra Brolægningsinspektør Meyer til Mag. 4. Afd. 6.4.1897, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 94/1897.

⁴³⁰) Meddelelser fra Københavns Brolægnings- og Vejevæsen til Brolægningsinspektør Meyer 5.9. og 29.10.1896. Skr. fra Kbh.s Mag. til Brolægningsinspektøren 13.11.1896, Brol. & Vejev. J. Nr. 186/1896.

Bicyclist i Tivoli i Begyndelsen af Firserne. De fem Yørste fra venstre er Carl Rubow, Ulf Hansen, Even Neuhaus, Carl Ingeman-Petersen og Sophus Houmann.

Steder blev lagt skraat⁴³¹. Næste Aar bad Cyclestiforeningen om Op- og Nedkørsler paa samme Cyklesti⁴³². I Januar 1899 kom der igen en Klage over de høje Kantsten paa Vesterbrogade ved Frihedsstøtten; nogle af dem var lagt ned, men det var ikke paa de rigtige Steder. En Forandring var dog ikke saa ligetil at iværksætte, da den maatte medføre en Omordning af Vandafledningen⁴³³. Men Cyklisterne blev ved. I Maj skrev D.C.R. om nøjagtig det samme Sted som den forrige Klager: Sporvognsskinnerne laa lige ved Siden af „Ridestien“, som blev afbrudt med høje Kantsten ved Indgangen til Hovedbanegaarden, der dengang laa ved Nordsiden af Vesterbrogade. Nu hjalp det; Forandringen blev udført inden Udgangen af Juni Maaned⁴³⁴. Endelig langt om længe var Cyklestien paa Vesterbros Passage kommet til at se ud som en Cyklesti, og i Efteraaret 1899 blev det fastslaaet, at den nu ikke mere maatte benyttes som Ridesti, men kun som Cyklesti⁴³⁵.

Paa denne Maade gaar det fremdeles ved den sparsomme Anlæggelse af Cyklestier i de nærmest følgende Aar. Det kommunale Initiativ, der, hvad Cyklismen angaar, synes at være saa nogenlunde udtømt med Tillæget til Politivedtægten og Cyklestierne

⁴³¹) Skr. fra D.B.C. til Brolægningsinspektør Meyer 31.10.1896, Brol.- & Vejv. J. Nr. 186/1896.

⁴³²) Skr. fra Cyclestiforeningen til Brolægningsinspektør Meyer 24.8.1897, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 94/1897.

⁴³³) Skr. fra cand. mag., Biblioteksassistent Aage Friis til Københavns Brolægningsvæsen 4.1.1899 med Svarkoncept 9.1.1899, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 33/1899.

⁴³⁴) Skr. fra D.C.R. til Brolægningsvæsenet 3.5.1899, med Paaskrift 24.6.1899, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 33/1899.

⁴³⁵) Skr. fra Københavns Politi til Vej- & Kloakvæsenet 28.9.1899, med Paategninger 29.9. og 3.10.1899, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 247/1899; Svarkoncept 6.11.1899, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 372/1899.

paa de nye Boulevarder, fremlokkes og støttes af Politiets og det private. Paa den praktiske Maade, at de, der havde de daglige Erfaringer med Cyklekørslen, Politiet og Cyklisterne — og Rytterne⁴³⁶ — kom med Forslag, som altid beredvilligt blev taget under Overvejelse, blev der indført en Del Smaaforbedringer rundt omkring, selvlavede Cyklestier blev repareret og Skilte sat op paa dem.

Cyklisterne og Politiet holdt hele Tiden et vaagent Øje med, hvor nye selvlavede Cyklestier var saa meget anvendte, at der var Chancer for, at Kommunen vilde lade dem forbedre eller officielt udnævne dem til Cyklestier, helst begge Dele samtidig.

Der var en paa Jagtvej og en paa Lyngbyvej, som Cyclestiforeningen gjorde opmærksom paa i 1897, hvorefter man straks gik i Gang med at se paa Mulighederne⁴³⁷. Og i 1898 meddeler Københavns Magistrat paa Forespørgsel Politidirektøren, at en selvlavet Cyklesti paa Østerbrogade langs Garnisons Kirkegaard (uden for Ridestien) „kan betragtes som Cyklesti“⁴³⁸.

Strandvejen var et Problem for sig. Denne de københavnske Cyklisters Yndlingspromenade henlaa som oftest i en Tilstand med Grøfter, Vandpytter og Ujævnheder i Terrænet, der vanskeliggjorde Kørselen i høj Grad. Brolægning fandtes der overhovedet ikke.

En tidlig Henvendelse fra D.B.C. til nordre Birk om Tilladelse til at køre paa Fortovene om Morgenen var forgæves⁴³⁹.

⁴³⁶) Skr. fra Kbh.s Mag. til Direktøren for Vej- & Kloakanlæg 13.5.1898, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 81/1898, Mag. J. Nr. 395/1898.

⁴³⁷) Se Note 432, S. 232. — C. 1898. Nr. 18. XXIV. 2.

⁴³⁸) Skr. fra Kbh.s Mag. til Direktøren for Vej- & Kloakanlæg 2.4.1898, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 81/1898.

⁴³⁹) Aarsb. 1883—84, S. 13.

Endnu værre blev det, efter at der i 1897 blev oprettet en Sporvejslinie fra Hellerup til Klampenborg⁴⁴⁰. Den smalle og yderst ujævne Sti, der i Almindelighed blev benyttet af Cyklisterne, laa noget ubekvem og ikke helt ufarligt mellem Sporene og nogle Steder en Grøft, andre Steder et ret højt Rækværk. Cyclestiforeningen bad flere Gange om at faa Stien repareret lidt, inden den store Regulering af Strandvejen engang kunde finde Sted, og Brolægningsinspektøren lod da ogsaa Stien regulere og gruse og fik den enkelte Steder gjort noget bredere. I Begyndelsen var der Udstigning fra Sporvognene til begge Sider, men i Juni 1899 blev der indført den Bestemmelse, at al Ind- og Udstigning kun maatte ske til højre, hvad der blev til stor Gene for Cyklisterne, da Sporvognspassagererne maatte staa af og paa lige midt paa Cyklestien. Det varede dog ikke længe, inden Brolægningsinspektøren gjorde Cyklisterne den Tjeneste at henvende sig til Overdirektøren for Sporvejene, som lovede, at Ind- og Udstigningen maatte foregaa som tidligere paa dette Sted og paa Blegdamsvej, hvor lignende Forhold gjorde sig gældende⁴⁴¹.

Fra Hellerup til et Stykke Nord for Charlottenlund

⁴⁴⁰) Kraks Tidstavler ... indtil 1930, S. 95.

⁴⁴¹) Se Note 432, S. 232. — Skr. fra Cyclestiforeningen til Brolægningsinspektør Meyer 11.4.1899, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 33/1899. — Koncept til Skr. fra Brolægningsinspektør Meyer til Mag. 4. Afd. 15.6.1899, Vej- & Kloakanl. J. Nr. 247/1899. — Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1899—1900, S. 430—31. Da Apoteker Alfred Benzon ved Borgerrepræsentationens Møde den 12. Juni 1899 hævdede, at det var Cyclestiforeningen, som havde anlagt det omtalte Stykke Cyklesti fra Vibenshus nordpaa, tog han fejl af det og Cyclestiforeningens Sti fra Hellerup nordpaa, som den havde anlagt 1897—99.

anlagde Cyclestiforeningen selv med Amtsvejevæsenets Tilladelse en Cyklesti 1897—99⁴⁴².

Ved Borgerrepræsentationens Møde den 12. Juni 1899 blev forskellige Cyklestier drøftet, den selv-lavede paa Strandvejen og de nye og til Dels kun projekterede paa Tagensvej, Aaboulevarden og Strandboulevarden. Der var fra alle Sider Enighed om at give Cyklestierne deres Plads i Gaden, og det blev endda besluttet, at den projekterede Ridesti paa Aaboulevarden maatte vige til Fordel ikke for Cyklisterne, men for de nyeste Trafikanter, Sporvogns-passagererne⁴⁴³.

Cykelkørsel var forbudt paa Langelinie allerede ifølge Tillæg til Politivedtægten af 7. Juni 1869, § 6, og Anhang af 22. Juni 1883, §§ 3 og 6. Fra 1. August 1896 overtog Københavns Kommune fra Staten og Havnevæsenet Vedligeholdelsen af Langelinie, og Cykleforbudet blev fornyet⁴⁴⁴. Cyklisterne undrede sig, da Langelinie ikke var nævnt i den ny Politivedtægt blandt de Steder, hvor Cykling var forbudt. I Borgerrepræsentationen bragte Boghandler Gustav Philipsen Spørgsmaalet frem den 2. November 1896. Efter en ret kort Drøftelse fik Repræsentationens Formand, med en Bemærkning om, at Diskussioner om Cykelkørsel plejede at tage lang Tid, Sagen henvist til et Udvalg⁴⁴⁵.

⁴⁴²) Udtog af Københavns Amtsraads ... Forhandlinger ... 1896, S. 126, 1897, S. 51, 1898, S. 74. — C. 1896.1, 1897.372.2, 555.2, 1898.140.1, 217.2, 401.1, 1899.589.1.

⁴⁴³) Københavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1899—1900, S. 404, 415, 421, 428—31.

⁴⁴⁴) Sst. 1893—94, S. 1591—1623, 1896—97, S. 986—92. — C. 1896.153.1, 565.1.

⁴⁴⁵) Københavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1896—97, S. 1127, 1156, 1168—70.

Den 21. Juni 1897 kom Udvalgets Betænkning til Behandling i Borgerrepræsentationen. Udvalget mente, at Cykelkørsel ligesom anden Kørsel ifølge Politivedtægten og Overenskomsterne om Overtagelsen af Langelinie maatte være tilladt her. Om Cykling ned ad Bakken til Langeliniepavillonen var der nogen Uenighed, idet Udvalgets Flertal vilde tillade den, naar der blev anlagt en midlertidig Cyklesti langs Kastelsgraven bag Pavillonen, mens Borgmester Borup vilde forbyde Cykling her. Ved Behandlingen i Magistraten havde Flertallet holdt med Borgmesteren. Paa Borgerrepræsentationens Møde fulgte nu, som sædvanligvis, naar det drejede sig om Cyklisterne, en længere Diskussion med de kendte Argumenter. Borgmester Borup gentog sin Bemærkning fra den 2. Marts samme Aar i samme Forsamling om Cyklisternes Tyranni: „Borgmester Borup anbefalede Mindretallets Indstilling, skønt han vel vidste, at det er en meget farlig Ting at lægge sig ud med Cyklisterne, og at enhver, der siger det ringeste Ord imod dem, betragtes som en ren Vandal. Disse Mennesker skulle have Ret til alt muligt“, og der herskede, efter Borgmesterens Mening, en fuldstændig „Cyclerabies“. Resultatet blev, at Udvalgets Flertals Forslag blev vedtaget enstemmigt med 18 Stemmer, og at Kørselen altsaa blev tilladt⁴⁴⁶.

De uensartede Politivedtægter for Landets forskellige Egne og den megen Diskussion om Cykelkørslen indgav Cyklisterne den Tanke, at man burde have samme Regler for Cykelkørslen over hele Landet. I Tidens Løb blev der udført et stort Arbejde for denne Sag, et Arbejde, som dog kun fik meget ringe Resultat.

⁴⁴⁶) Sst. 1897—98, S. 544—58. — C. 1897.311.1.

tater. Begyndelsen blev gjort ved, at Dansk Cycle Ring i Efteraaret 1895 indgav et Andragende til Frederiksborg Amtsraad om at faa givet en ensartet Politivedtægt for hele Amtet. Ved samme Lejlighed udtalte „Cyclen“ Ønsket om, at D.C.R. vilde sætte sig i Spidsen for en Agitation til Fordel for et fælles Politireglement for Cykelkørsel i hele Landet⁴⁴⁷.

Hvad Frederiksborg Amt angik, blev Ønsket opfyldt, og D.B.C.s og D.C.R.s Formænd fik Lejlighed til at fremstille deres Synspunkter for Frederiksborgs og Københavns Amtsraads Cykle-Udvalg ved et fælles Udvalgs møde⁴⁴⁸.

Man forsøgte ogsaa at faa vedtaget fælles Bestemmelser for Frederiksborg, Københavns og Roskilde Amter, men det lykkedes ikke, da det var umuligt at blive enig om, hvad man vilde have med, og hvad ikke⁴⁴⁹.

Paa forskellige Maader søgte man at faa indført fælles Regler for Cykelkørslen i hele Landet. En Folketingsmand paatog sig at tale med Justitsminister Nellesmann, som syntes velvilligt indstillet⁴⁵⁰. Han blev i Juni 1896 afløst som Justitsminister af N. R. Rump. Cyclestiforeningen udarbejdede et Forslag til en Lov om Cykling og sendte det til ham med et Andragende om, at det maatte blive foranlediget ophøjet til Lov. Men Ministeren afviste Anmodningen med den Begrundelse, at der ikke forelaa tilstrækkelig Føje til ved Lov at indskrænke den Kommunalbestyrelserne tilkommende Ret til gennem Politivedtægter at regulere Cyklekørselen paa samme Maade som al anden

⁴⁴⁷) C. 1895.610.2.

⁴⁴⁸) C. 1896.70.2, 129.2, 371.2, 1897.85.2.

⁴⁴⁹) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 874.

⁴⁵⁰) C. 1896.57.2.

Kørsel og Ridning, og at han ikke saa noget Grundlag til at forandre den gældende Ordning⁴⁵¹.

Efter dette Afslag gav Cyklisterne dog ikke op, men sørgede for at faa Forslaget forelagt Rigsdagen uden den ministerielle Medvirkning. Det skete ved, at C.C.s tidligere Formand, Dr. phil. Oscar Hansen, der i 1896 var blevet Medlem af Folketinget for Venstrereform-

Dr. phil. Oscar Hansen. Tegning i „Cyclen“ 1897, S. 600.

partiet, den 15. Oktober 1897 sammen med 9 andre Folketingsmænd, deriblandt Alberti, forelagde Folketinget et „Forslag til Lov om Cyklekørsel paa offentlig Vej og Gade“⁴⁵². Dets Grundlag var den 15 Aar gamle engelske Cyklelov⁴⁵³. Forslaget var omtrent ens-

⁴⁵¹) C. 1897.286.2. — Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 895.

⁴⁵²) Tillæg A til Rigsdagstidenden ... 1897—98, Sp. 2391.

⁴⁵³) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 259.

lydende med Cyclestiforeningens og af følgende Indhold:

„§ 1.

Cyklekørsel er tilladt overalt, hvor Kørsel med Vogn eller Ridt til Hest er tilladt, saavel som paa særlige Cyklestier. Paa Gangsti og Fortov kan Cyklekørsel tilstedes af den Autoritet, under hvilken Gangstien eller Fortovet sorterer.

I Kjøbenhavn og Købstæderne kan Cyklekørsel i enkelte stærkt befærdede Gader ved Bestemmelse i Politivedtægten forbydes, ligesom langsom Kørsel paa saadanne Steder kan paabydes.

Hvor særlige Cyklestier ere anlagte, kan al anden Færdsel ad saadanne Stier ved Bestemmelse i Politivedtægten forbydes. Saafremt Stierne ere 4 Alen brede, kan al Cyklekørsel ad Vejen paa samme Maade henvises til Cyklestien.

§ 2.

Cyklekørsel skal foregaa med fornøden Forsigtighed og med en efter Forholdene afpasset Fart. Ved Kørsel i Byerne og paa stærkt befærdede Steder uden for Byerne bør Cyklisten altid beholde en Haand paa Styret.

Enhver Cykle skal være forsynet med Klokke eller andet Signalapparat. Kapkørsel paa offentlig Vej maa kun finde Sted efter Tilladelse af vedkommende Politimester. Øvelseskørsel er kun tilladt paa ubefærdede Steder. I Tilfælde af Sammenstød bør Cyklisten standse og efter Forlangende opgive Navn og Adresse.

§ 3.

Ved Møde paa samme Vejbane mellem Cyklister og andre vejfarende saavel som mellem Cyklister indbyrdes ere begge Parter pligtige at holde til højre.

Forbikørsel bagfra bør ske paa venstre Side. Under Kørsel i Byerne er de cyklende pligtige at holde paa højre Side af Gaden. Svingning omkring Hjørner skal ske i en stor Bue, saafremt der svinges til venstre, i en lille Bue, saafremt der svinges til højre. Paa Ridestier, langs hvis ene Yderkant der er dannet en Cyklebane, skal den cyklende dog, naar han møder eller passerer en ridende, holde sig paa denne Cyklebane.

Cyklister bør altid køre af Vejen for Ligtog, Processioner og Brandvæsenets Køretøjer.

Paa Fodstierne mellem Grøfterne og Træerne langs Hovedvejen bør de cyklende altid vige ud for Fodgængere.

§ 4.

I Kjøbenhavn, Frederiksberg, Kjøbenhavns Amts nordre Birk samt Købstæderne kan vedkommende Politimester paabyde, at i Tidsrummet fra 1 Time efter Solnedgang til 1 Time før Solopgang bør enhver Cykle, der benyttes paa offentlig Vej, være forsynet med en tændt Lygte.

§ 5.

Overtrædelser af nærværende Lov straffes med Bøder fra 2 til 200 Kr. Sager angaaende saadanne Overtrædelser behandles som offentlige Politisager.

§ 6.

Alle Bestemmelser i Lovgivningen eller Politivedtægter angaaende Cyklekørsel bortfalde fra den Dag, nærværende Lov træder i Kraft, dog med Undtagelse af Begler vedrørende det i § 1, 2det Stykke, omhandlede Forhold“.

Ved de tre Forhandlinger i Folketinget 5. November 1897 og 10. Februar og 7.—8. Marts 1898 og i et 11 Mands Udvalgs Møder blev Forslaget og Cyklister-

nes Færden i By og paa Land drøftet indgaaende og længe. Forslaget fik en Del Tilhængere, men havde til Modstander Justitsministeren. Til ham sluttede sig Brandforsikringsdirektør N. J. Larsen og Gaardejer Jens Ousen, begge Medlemmer af Udvalget⁴⁵⁴. Cyklist-sagen viste atter sin Egnethed til at bringe Folk i Harnisk. Mellem Forslagsstilleren Oscar Hansen og N. J. Larsen veksledes der under Forhandlingerne flere Gange overordentlig skarpe Bemærkninger, og Larsen blev ikke populær blandt Cyklister. Hans første Tale under Sagens første Behandling, hvori han med Hentydning til en Forbryder, der netop paa den Tid spredte Rædsel i København, sagde, at Cyklen „kom snigende som en Kvælertyv“⁴⁵⁵, henrev „Cyclen“ til følgende Karakteristik: „Noget helt igennem tarveligere end Hr. N. J. Larsens Angreb paa Forslaget har vi sjældent set“⁴⁵⁶.

Ved Folketingsforhandlingerne fremkom Formanden for De samvirkende Fagforeninger i København, den senere Borgmester og Overpræsident Jens Jensen, med det bemærkelsesværdige Forslag, at man ved Sagens Behandling skulde tage Hensyn ogsaa til Kørsel og Ridning og skabe en almindelig Færdselslov til Afløsning af den gamle Vejordning, som skrev sig fra 1793⁴⁵⁷.

Den 8. Marts 1898 vedtog Folketinget det ændrede Lovforslag⁴⁵⁸ i følgende Skikkelse:

⁴⁵⁴) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 863—918; II, Sp. 3189—3242, 3985—3992. Tillæg B til Rigsdagstidenden ... 1897—98, Sp. 735—740.

⁴⁵⁵) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 884.

⁴⁵⁶) C. 1897.600.2.

⁴⁵⁷) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 894.

⁴⁵⁸) Tillæg C til Rigsdagstidenden ... 1897—98, Sp. 379.

„§ 1.

Cyklekørsel er tilladt overalt, hvor Kørsel med Vogn eller Ridt til Hest er tilladt, saavel som paa særlige Cyklestier. Naar Vejen er ufarbar for Cykler, kan Cyklekørsel paa Gangsti midlertidig tilstedes af vedkommende Vejbestyrelse.

I Kjøbenhavn og Købstæderne samt i Handelspladser og købstadlignende Landsbyer kan ved Bestemmelse i Politivedtægten Cyklekørsel forbydes i enkelte stærkt befærdede Gader, samt ud og ind ad Porte, ligesom langsom Kørsel paa saadanne Steder kan paabydes.

Hvor særlige Cyklestier ere anlagte, kan al anden Færdsel ad saadanne Stier ved Bestemmelse i Politivedtægten forbydes. Hvor saadanne Stier ere 8 Fod brede, skal al Cyklekørsel foregaa paa samme.

Kørsel med Bicykler indrettede til flere end 2 Personer maa paa almindelige Veje og Gader ikke foregaa med større Hastighed end 3 Mil i Timen.

§ 2.

Cyklekørsel skal foregaa med fornøden Forsigtighed og med en efter Forholdene afpasset Fart. I Kjøbenhavn og Købstæderne samt i Handelspladser og købstadlignende Landsbyer og i øvrigt paa stærkt befærdede Steder, særlig hvor Vejen gaar ned ad Bakke, samt ellers under Omstændigheder, hvor Opgivelsen af Pedalernes Brug kan medføre Fare, skal den cyklende holde Fødderne paa Pedalerne og en Haand paa Styret.

Enhver Cykle skal være forsynet med Klokke eller andet Apparat til Lydsignal. Kapkørsel paa offentlig Vej maa kun finde Sted efter Tilladelse af vedkommende Politimester. Øvelseskørsel er kun tilladt paa ubefærdede Steder. I Tilfælde af Sammenstød skal

den cyklende standse og paa Forlangende opgive Navn, Stilling og Bopæl.

§ 3.

Ved Møde paa samme Vejbane mellem cyklende og andre vejfarende saavel som mellem cyklende indbyrdes ere begge Parter pligtige at holde til højre. Forbikørsel bagfra bør ske paa venstre Side; paa Landet skal den cyklende, inden han begynder at køre forbi en foran ham kørende Vogn, tilkendegive sin Nærværelse, hvor Forsigtighedshensyn ikke tilraade det modsatte; giver den kørende Tegn til den cyklende og standser, skal denne passere Køretøjet til Fods. Den cyklende er tillige forpligtet til at standse, naar mødende Kusk eller Rytter paa Grund af Hestens Skyhed giver Tegn med Pисken eller ved en højt oprakt Arm. Ved Møde mellem en cyklende og en kørende eller ridende skal denne overlade den cyklende en farbar Strækning af Vejen paa mindst $4\frac{1}{2}$ Fods ($1\frac{1}{2}$ Meters) Bredde; dog er Kusken paa en belæsset Vogn ikke forpligtet til at vige Vejens Midterspor. Under Kørsel i Gader ere de cyklende pligtige at holde sig paa disses højre Side. Paa Ridestier, langs hvis ene Yderkant der er dannet en Cyklebane, skal den cyklende dog, naar han møder eller passerer en ridende, holde sig paa denne Cyklebane. Svingning omkring Hjørner skal ske i en stor Bue, saafremt der svinges til venstre, i en lille Bue, saafremt der svinges til højre. Brug af Signalapparat fritager ikke den cyklende for Pligt til at udvise behørig Forsigtighed.

Det er forbudt de cyklende at køre ind i Processioner, Ligtog eller Troppeafdelinger.

Paa en Kørevejs Fodsti eller den Vejkanten nærmeste Fodstibredde af Kørevejen skal den cyklende vige ud for der gaaende Personer.

§ 4.

I Kjøbenhavn og Købstæderne samt i Handelspladser og købstadlignende Landsbyer kan ved Politivedtægt bestemmes, at i Tidsrummet fra $\frac{1}{2}$ Time efter Solnedgang til $\frac{1}{2}$ Time før Solopgang skal enhver Cykle, saa længe den under Brug er i Bevægelse, være forsynet med et tændt Lysapparat, der kaster Lyset fremad. Denne Bestemmelse gælder dog ikke i Tidsrummet fra 15de Maj til 1ste August.

§ 5.

Overtrædelser af nærværende Lov straffes med Bøder fra 2 til 200 Kr.; Bøderne tilfalde i Kjøbenhavn og Købstæderne Kommunens Kasse, paa Landet Amtsfattiggassen. Sager angaaende saadanne Overtrædelser behandles som offentlige Politisager.

§ 6.

Alle i Politivedtægter fastsatte særlige Bestemmelser angaaende Cyklekørsel bortfalde fra den Dag, nærværende Lov træder i Kraft, dog med Undtagelse af Regler vedrørende det i § 1, 2det Stykke, omhandlede Forhold“.

Lovforslaget gik derefter til Landstinget, som behandlede det den 11. Marts 1898⁴⁵⁹. Birkedommeren i søndre Birk, H. Høst, benyttede her Lejligheden til at foreslaa, at man skulde overveje Skat paa Cykler, samt at Totalisatorspil ved Cyklevæddeløb straks skulde forbydes⁴⁶⁰. Højesteretssagfører Octavius Hansen leverede et varmt Forsvar for Cyklelovsforslaget. Han hørte til en Slægt, der gennem mange Aar var stærkt cykleinteresseret. Hans Bror var Etatsraad

⁴⁵⁹) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Landstinget ... 1897—98, Sp. 1579—1606.

⁴⁶⁰) Sst. Sp. 1587.

Alfred Hansen paa Øregaard, som i 1877 indledte den københavnske Cyklisme med at importere to Bicycler til sin Søn og dennes Kammerat, og hans Søn var Ulf Hansen⁴⁶¹.

Efter Forhandlingen i Landstinget gik Forslaget til et Udvalg paa syv Medlømmer⁴⁶², og videre kom det ikke. Udvalget naaede kun at holde eet Møde, før Rigsdagssamlingen sluttede i Marts. Det var Meningen at fremsætte Lovforslaget igen i næste Samling, men det blev ikke til noget⁴⁶³. „Cycleloven“ var og blev skrinlagt, og den blev næppe savnet. De Forestillinger om dens Nødvendighed, som Cyklisterne gjorde sig, var vistnok noget overdrevne. Ganske vist indeholdt mange Politivedtægter en halv Snes Aar gamle, meget sælsomme Bestemmelser vedrørende Cyklekørsel, men de færreste blev strengt haandhævede, og i Virkeligheden gjaldt der i det store og hele de samme Regler overalt uden for København, og det var ikke vanskeligt for en Cyklist at finde sig til Rette paa et fremmed Sted. Maaske kom Forslagsstillerne til at indse dette efter Forhandlingerne i Rigsdagen og opgav derfor at føre Forslaget frem igen. Men hele Sagen om „Cycleloven“ gjorde dog sin Nytte ved at føre Cyklisternes Interesser til Drøftelse helt op i Landets Regering og vise, at Cyklismen nu havde et saadant Omfang og en saadan Betydning, at den var værd at behandle her, og ved at trække dens mange aktive og passive Venner frem som Talere over for dens kun faa Modstandere i Rigsdagen.

Statsbanernes Takst for Befordring af Cykler var

⁴⁶¹) C. 1898.147.2.

⁴⁶²) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Landstinget ... 1897—98, Sp. 1608.

⁴⁶³) C. 1898.180.2.

først den almindelige Godstakst for lette Varer + 50 p.Ct.⁴⁶⁴.

Den 10. Marts 1890 skete vistnok den første af en lang Række Henvendelser fra Cykleforeningerne til Statsbanerne. Tre Cyklister, en jysk, en fynsk og en sjællandsk, bad paa den danske Cyklesports Vegne Generaldirektør I. W. Tegner om at tage under Overvejelse, om ikke Cykler, ligesom bl. a. Barnevogne, kunde befordres frit i Togene som Rejsegods, naar Vægten ikke oversteg 50 Pund. Svaret var skriftligt og gik ud paa, at man af Hensyn til Konsekvenserne ikke saa sig i Stand til at indrømme det ansøgte⁴⁶⁵.

Næste Aar fulgte et Andragende om det samme fra D.B.C. og C.C. og et fra fire store Landsforeninger og D.B.C. om, at Cykler i det mindste maatte betragtes som Rejsegods ved Trafikken over Bælterne, med samme Svar og samme Begrundelse⁴⁶⁶.

Men i Juni 1892 kunde „Medlemsblad for Dansk Cycle Ring“ bringe den glædelige Meddelelse, at Indenrigsministeriet den 9. i samme Maaned havde resolveret, at „Til Begrebet *egentligt Rejsegods*, hvoraf den Rejsende, som befordres paa Enkelt- eller Dobbeltbillet, har Ret til at forlange indskrevet og befordret 50 Pund uden Betaling, henregnes Velocipeder, Bicycler og Bicycletter (derimod ikke Tricycler), dog ikke ved Forsendelse mellem Stationerne paa Bane-strækningerne Kjøbenhavn—Holte og Kjøbenhavn—Klampenborg, og saaledes, at Jærnbanen ikke overtager nogetsomhelst Ansvar for Beskadigelser, der indtræffe under Befordringen.

Bestemmelsen træder i Kraft den 1. Juli og er til-

464) Vingehjulet 1943, Nr. 6, S. 49.2.

465) Ct. 1890.21.2.

466) Ct. 1891.405.2 (Nr. 46), 7.1.

traadt af den østjællandske, lolland-falsterske, sydfyenske og Vemb-Lemvig Banen⁴⁶⁷.

Glæden var stor, ogsaa fordi der her for første Gang forelaa en officiel Anerkendelse af Cyklesporten fra en af de højeste civile Autoriteter, hvad Cyklisterne tog som et Tidens Tegn⁴⁶⁸.

Det var for Publikum en stor Fordel, at Cyklen saaledes kunde komme helt gratis med Toget, og Resultatet var da ogsaa, at der kom saa mange Cykler til Befordring i Rejsegodsvognene, at de var en Hindring for den nødvendige Sortering og Stuvning i Vognene af det øvrige Rejsegods, og paa Grund af deres „Skørhed“ og Uhandlelighed medførte de for Banerne et uforholdsmæssigt forøget Arbejde.

Der fremkom derfor et Par Gange inden for D.S.B. Forslag om, at Fribefordringen af Cyklerne skulde gøres afhængig af, at Styr og Pedaler var skruet af ved Cyklens Indlevering.

Men Tanken blev opgivet, dels af Hensyn til Cyklisterne, dels fordi Cyklerne saa maatte bæres mellem Ekspeditionen og Pakvognene i Togene⁴⁶⁹.

For at vise Cyklisternes Erkendtlighed over for det underordnede Banepersonale, der særlig havde Ulejlighed af Cyklernes Transport, foranstaltede Cyklepressen flere Gange Indsamlinger og fordelte de indkomne Beløb mellem forskellige Foreninger inden for Etaten⁴⁷⁰.

I Foraaret 1896 behandlede Folketinget et Lovforslag om Statsbanetakster, som indeholdt en Paragraf om, at man ikke som gratis Rejsegods maatte medtage Genstande, som efter deres Form ikke egnede

467) Medlemsblad for Dansk Cycle Ring 1892.43.1.

468) Sst. 1892.50.2.

469) Vingehjulet 1943, Nr. 6, S. 49.2.

470) Ct. 1892.1261.1, 1893.1397.2, 1894.2614.2. — C. 1895.3.2.

sig til Befordring, eller som var for kostbare. Dr. phil. Oscar Hansen, der netop var kommet ind i Tinget, rettede en Forespørgsel til Ministeren for offentlige Arbejder, H. P. Ingerslev⁴⁷¹, om Muligheden for, at denne Bestemmelse kunde fortolkes saaledes, at den forhindrede Indskrivningen af Cykler som Rejsegods. Ministeren svarede, at den nugældende Regel var administrativt fastsat, og at der ikke var nogen Grund til at forandre den⁴⁷².

Dette skete den 17. Marts 1896, og for saa vidt var alt godt, men den 20. April døde Ministeren, og under den nye Indenrigsminister og Minister for offentlige Arbejder, Hørring, som i 1897 blev Konseilspræsident, og hans Efterfølger som Indenrigsminister, Bardenfleth, blev den nye Lov om Statsbanetakster fortolket paa den Maade, at der skete Forhøjelser baade i Person- og Godsbefordringen. Dette gjaldt ogsaa for Cyklerne. Tre Maaneder efter Ingerslevs Død blev „Skovbanebestemmelserne“ om Betaling af Befordring af Cykler til Holte og Klampenborg udstrakt til at gælde hele Nordbanen, og næste Aar blev der krævet Betaling for Befordring af Cykler over hele Landet efter en stigende Skala, 30 Øre for Afstande indtil 50 km, 50 Øre—1 Kr. for større Afstande⁴⁷³.

⁴⁷¹) I Januar 1894 fik Indenrigsminister Ingerslev af Helbreds-hensyn Indenrigsministeriet delt saaledes, at han selv kun beholdt den Ressort, der nærmest svarer til vort Trafikministerium, nemlig Ministeriet for offentlige Arbejder. Det blev ophævet i Maj 1896 ved Landbrugsministeriets Oprettelse, og Statsbanerne kom atter ind under Indenrigsministeriet (se Dansk biografisk Leksikon XI, S. 208).

⁴⁷²) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1895—96, III, Sp. 4742—43, 4745.

⁴⁷³) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 144. — C. 1896.406.2. — Reglementariske Bestemmelser og Takster for Befordring af Personer m. m. over de danske Statsbaner med tilhørende Færgeforbindelser, 1897.

Ved første Behandling af Finansloven for 1898—99 i Folketinget den 13. Oktober 1897 bragte Oscar Hansen Spørgsmaalet paa Bane; han gav Udtryk for sin Skuffelse over de nye Bestemmelser og „henstillede til Overvejelse“, om der kunde indføres den Forandring, at man kun skulde betale for Cyklernes Befordring paa længere Rejser⁴⁷⁴. Indenrigsminister Bardenfleths Svar paa Mødet to Dage efter gik ud paa, at Cyklernes Befordring medførte et saa stort Besvær, at det efterhaanden var blevet umuligt at gøre den gratis og da særlig paa de korte Afstande⁴⁷⁵.

Der herskede stor Utilfredshed omkring i Landet med Statsbanernes nye Person- og Godstakster, og den kom ogsaa igen frem paa Rigsdagen⁴⁷⁶. Ordføreren for Takstloven Leth-Espensen gik saa vidt, at han i stærke Ord bebrejdede „den højtærede Konseilspræsident“, Hørring, de administrative Regler vedrørende Jernbanetaksterne, altsaa Gennemførelsen af Takstloven, og kaldte den „et Brud paa Tro og Love og et rent og skært Brud paa selve Lovens Bogstav“⁴⁷⁷. Redaktør Harald Jensen gav Udtryk for samme Mening⁴⁷⁸. Indenrigsminister Bardenfleth hævdede i sit Svar, at Ingerslev selv havde modsat sig vidtgaaende Ønsker om Takstnedsættelser, og henviste for øvrigt til tidligere Diskussioner om Gennemførelsen af Takstloven⁴⁷⁹.

Kort efter forlangte Indenrigsministeriet Generaldirektoratets Udtalelser om de Takster, der var blevet

⁴⁷⁴) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, I, Sp. 143—46.

⁴⁷⁵) Sst. Sp. 222—23.

⁴⁷⁶) Sst. Sp. 68, 99, 155, 348, 590 o. fl. St.

⁴⁷⁷) Sst. Sp. 490.

⁴⁷⁸) Sst. Sp. 617—19.

⁴⁷⁹) Sst. Sp. 592—93.

klaget over i Folketinget, og Generaldirektoratets Svar af 23. November 1897 blev trykt i Folketingets Finansudvalgs Betænkning, der blev afgivet den 7. Januar 1898. Generaldirektoratet afviste Beskyldningerne for at have foretaget et Brud paa Lovens Ord, paa Aftaler og Forudsætninger. Hvad Cykletaksten angaar, hævdede det, at Minister Ingerslev havde forandret Mening om den under Sagens Behandling. Da den oprindelig foreslaaede Grundtakst for III Klasses Billetter af 2,5 Øre pr. km ønskedes nedsat til 2,35 Øre eller med 6 pCt. — en Forhøjelse af Risikoen paa flere Hundrede Tusinde Kroner aarligt — gjordes det fra Regeringens Side til en udtrykkelig Betingelse for at acceptere dette Forslag, at der indførtes en Takst for alt Rejsegods, for Nemheds Skyld i Form af et Indskrivningsgebyr. Hvad der var indført for Cykler, der for øvrigt som uemballeret Gods slet ikke faldt ind under Lovens Begreb om Rejsegods, var netop et Indskrivningsgebyr, d.v.s. et af Vægten uafhængigt Gebyr, som var fastsat meget lavt. Den omfattende Befordring af Cykler med Bærerne nødvendiggjorde denne Takst, og en lignende var indført i Udlandet, først i det „praktiske“ England, senere i Belgien og Østrig og flere andre Steder⁴⁸⁰.

Mod Generaldirektoratets Fremstilling af Indenrigsminister Ingerslevs Skiften Mening og mod dets Opfattelse af Begrebet Rejsegods polemiserede Leth-Espensen og Oscar Hansen ved Folketingets anden Behandling af Finansloven den 20. Januar 1898, og Indenrigsminister Bardenfleth svarede dem begge, dog kun med det Resultat, at de to Parter stadig hver

⁴⁸⁰) Tillæg B til Rigsdagstidenden ... 1897—98, Sp. 265 f.

holdt paa sit angaaende den tidligere Indenrigsministers Stilling til Taksterne⁴⁸¹.

Det var nu altsaa en Kendsgerning, at man maatte betale for at faa Cyklen med Toget.

Betalingen for Cyklernes Befordring afholdt nu ikke Cyklisterne fra at sende Cyklerne med Toget. Tværtimod. Netop i disse Aar antog Cykletransporten store Dimensioner og blev et virkeligt Problem for D.S.B.

Cykler er ikke nemme at transportere i store Mængder, uden at de beskadiges. Paa Grund af deres Form tager de stor Plads op; deres fremspringende Dele filtrer sig ind i hinanden, og ved Togenes Slingren beskadiges Lakken, og de faar andre Smaaskader. Deres Mængde er nærmest uberegnelig for Banerne. Særlig en Sommersøndags Omskiften i Vejret fra Sol til Regn kan foraarsage et pludseligt voldsomt Rykind, der kan bringe Banerne Overraskelser.

I samme Forhold som Cyklisternes Antal steg i Halvfemsernes sidste Aar, steg ogsaa Befordringen af Cyklerne med Banerne, og Vanskelighederne udeblev ikke. Det forekom mange Cyklister, som om den omhyggelige Behandling, Cyklerne havde faaet, da Transporten var gratis, var blevet afløst af en temmelig haardhændet Hensynsløshed. Maaske blev man ogsaa mere fordringsfuld, naar der skulde betales for Befordringen.

I hvert Fald fremkom der en Del Klager over Bavernes Behandling af Cyklerne: de blev maset sammen i Godsvognene og ramponeret; de stod ikke sjældent ude paa Perronerne i Regnvejr; Garantisedlen blev ofte klistret fast paa Sadlen eller Tasken og ef-

⁴⁸¹) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1897—98, II, Sp. 2618—24, 2627 f., 2640—42.

terlod en grim Plet⁴⁸². I September 1898 kom der en Bestemmelse om, at Lygter, Pumper og lignende løst Tilbehør, dog ikke Sadeltasker, skulde fjernes fra Cykler, der skulde befordres som Rejsegods. Særlig med Hensyn til Lygterne var Bestemmelsen generende, da Cyklisterne vanskeligt kunde faa dem anbragt i Kupeen, uden at Olien ved Togets Rysten løb ud, saa de maatte sidde med dem i Haanden⁴⁸³.

I Efteraaret 1898 opnaaede Dansk Cycle Ring og Bladet „Cyclen“ nogle personlige Forhandlinger med Generaldirektoratets ledende Mænd. De stillede sig yderst velvilligt og lovede at indskærpe Personalet samme Forsigtighed og Hensynsfuldhed over for Cykler som over for alt andet Rejsegods. Hvad Garantisedlerne angik, mente man, at det var bedst, at Cyklisterne medbragte smaa Papstykker, der kunde bindes paa Cyklerne, og hvorpaa man kunde klistre Sedlerne⁴⁸⁴.

Anbringelsen af Cyklerne i Godsvognene var det største Problem. Statsbanerne fulgte med stor Interesse alt, hvad der i Udlandet blev foretaget til Forbedring af Cykletransporten, og to udenlandske Systemer samt et dansk til Anbringelse af Cykler i Vognene blev undersøgt⁴⁸⁵.

Samtidig bad Statsbanerne Dansk Cycle Ring, der nu helt overtog Forhandlingerne, om ogsaa at bringe positive Forslag til Forbedringer samt at meddele, i hvilke Tog det særlig var paakrævet at indrangere eventuelle Bagagevogne for Cykler.

For at faa et saa fyldigt og righoldigt Materiale som muligt ved Udarbejdelsen af Forslag henvendte

482) C. 1898.173, 537, 552.1, 1899.444.2.

483) C. 1898.571.

484) C. 1898.593.

485) C. 1898.594.2, 1899.17.

D.C.R. sig derfor i November 1898 gennem „Cyclen“ til sine Medlemmer med en Opfordring til at indsende Ideer til en praktisk Installation til at fastholde Cyklerne under Transporten. Desuden bad man om at høre alle Medlemmernes Mening om, i hvilke Tog Bagegevognene helst skulde løbe⁴⁸⁶.

Imens arbejdede Statsbanerne med de tre Systemer til Transport af Cykler.

Det danske Forslag drejede sig om en Slags Cyklestativer i Loftet til at hænge Cyklerne op i, men blev ikke fundet praktisk⁴⁸⁷.

De to andre Systemer havde begge det Grundprincip, at Cyklerne var anbragt paa skraa med Forhjulet stødende mod Vognens Sidevægge og i to Etager. Paa denne Maade opnaaede man at kunne have over 40 Cykler i en Vogn. Det ene System holdt Forhjulet fast ved Hjælp af et Stativ i Gulvet og to Pinde paa Væggen, mens det andet foruden Stativet i Gulvet havde en Jerngaffel i Væggen, indvendig beklædt med Læder, som greb fat om Forhjulets forreste Kant og forhindrede det i at bevæge sig.

I Januar 1899 foretog D.S.B. en Prøvekørsel med en Vogn, hvori begge disse Apparater var installerede. Fire ledende Jernbanefolk deltog i den sammen med Dansk Cycle Rings Præsident og Vicepræsident. Paa Nørrebro og Hellerup Station foretog man Prøver paa Ladning og Losning, som skete gennem Vognens Endedøre, idet Midteraabningen var lukket. Der var almindelig Enighed om, at Systemet med den læderbetrukne Griber i Væggen var udmærket. Forsøgsvog-

⁴⁸⁶) C. 1898.595.1.

⁴⁸⁷) C. 1898.552.1, 1899.18.1. — D.S.B.s Arkiv: Cycletransportvogne 1893—1903 (P. 20). For elskværdig Hjælp ved Fremskaffelse af forskelligt Materiale skylder jeg afdøde Overkontrolør ved D.S.B., A. Ohmeyer, Tak.

nen var dog lovlig lav, idet den ganske vist kunde tage Cykler af normal Højde i to Etager over hinanden, men ikke særlig høje Cykler⁴⁸⁸.

Statsbanerne tilbød nu at lade bygge nogle særlige Cyklevogne af passende Højde samt i nogle Pakvogne at anbringe Apparater til at sætte Cyklerne i — naar blot Dansk Cycle Ring vilde opgive, i hvilke Tog disse Vogne skulde løbe.

Men det gjorde D.C.R. ikke! Maaske har Medlemmerne ikke vist sig tilstrækkelig interesserede i Sagen, og Bestyrelsen har ikke kunnet blive enig om Valg af Tog, eller der har foreligget en eller anden Misforstaaelse — D.C.R. synes at have svigtet totalt i denne vigtige Sag. Efter at have opnaaet det meget store Resultat svarede den ikke paa Statsbanernes Tilbud, og der kom ikke mere ud af Forsøgene!

„Cyclen“ og den store Mængde Cyklister forblev i Uvidenhed om, at man ikke kunde bebrejde Statsbanerne, at det ikke blev til noget med de saa meget ønskede Cyklevogne. Bladet opfordrede nu og da i mere eller mindre sagtmødige Toner D.S.B. til at lade det blive til noget med Forbedringen af Cykletransporten, bragte et udenlandsk Forslag og støttede en Klage over Ramponering af en Cykel⁴⁸⁹. Statsbanerne henviste til § 13 i deres Reglement om, at „der intet Ansvar kan gøres gældende mod Banerne for Skade, som er eller kan antages at være en Følge af den mangelfulde Emballage eller Genstandenes Mangel paa Evne til at taale Stuvning i Pakvognen“⁴⁹⁰.

I Juli 1900 tog „Cyclen“ Klagen over Garantised-

⁴⁸⁸) C. 1899.17.

⁴⁸⁹) C. 1899.377.1, 402.2, 444.2, 1900.463.1.

⁴⁹⁰) Reglementariske Bestemmelser ..., 1897.

lerne op paa ny. Det startede en saakaldt „Sorte-Bog“ med Navnene paa en Række „Klister-Stationer“⁴⁹¹.

I 1892 indgav D.B.C. et Andragende til Det forenede Dampskibs-Selskab om at lade Cyklerne komme gratis med som Rejsegods, og i April 1895 bad Dansk Cycle Ring om det samme og opnaede det med Undtagelse af Befordringen paa Kystfarten i Øresund. I 1897 blev Tilladelsen til den gratis Befordring af Cykler fornyet⁴⁹².

Fortsættes med:

V. VÆDDELØBSSPORTEN.

VI. FRIHJULET.

⁴⁹¹) C. 1900.365.2, 378.2, 384.1, 510.2.

⁴⁹²) Ct. 1892.1006.1. — C. 1895.239.1, 1897.227.1.

KØBENHAVNS BYMUSEUM 1945

FORORD

Af CHR. AXEL JENSEN

Paa Grund af manglende Arbejdskraft har By-museet hidtil kun i ganske enkelte specielle Tilfælde kunnet udarbejde trykte Meddelelser om sine Arbejder og Erhvervelser. De Aarsberetninger, der fremkommer i „Staden Københavns Regnskab og Beretning om Kommunens Anliggender“, er saa kortfattede, at de ikke giver nogen Forestilling om de talrige Undersøgelser og Iagttagelser, der gøres i Museets daglige Virksomhed. Nu da dette har faaet bedre Arbejdsvilkaar, skal der gøres et Forsøg paa at vise, hvorledes dets nyerhvervede Billeder og Genstande ofte kan supplere vor Viden om Stadens Historie, uddybe, hvad der allerede er kendt, og føje nye, hidtil upaaagtede Træk ind i Helheden. Forhaabentlig vil det herved lykkes at styrke og øge Interessen for Museet. Dets Lokaler paa Raadhusloftet er imidlertid langt fra tilfredsstillende, men for at disse Forhold kan blive forbedret, er det nødvendigt, at det opnaar Støtte hos saa stor en Kreds som muligt, og at vække Interesse herfor er Hensigten med disse Meddelelser.

ERHVERVELSER OG IAGTTAGELSER

Af STEFFEN LINVALD

Ogsaa dette Aar har de store politiske Begivenheder præget Bymuseets Virksomhed. Snarest muligt efter Befrielsen blev dets Lokaler istandgjort, dets evakuerede Genstande og Billeder bragt paa Plads, og Afdelingen for Københavns ældre Historie og Topografi indtil 1596 nyordnet og udvidet. Samtidig blev dets meget værdifulde Laugssager nyopstillet og Loftet over Borgerrepræsentationens Sal indrettet til Afholdelse af vekslende Udstillinger.

Tirsdag den 5. Februar 1946 genaabnedes Museet under højtidelige Former af Bestyrelsens Formand, Borgmester Alfred Bindslev. At Interessen for dets Virksomhed er stigende, derom vidner Besøgsantallet. Medens dette i Finansaaret 1943—44 androg 9028 Personer, besøgte Samlingen alene i Maanederne Februar og Marts 1946 af 12033.

Samtidig med Museets Aabning indviedes ogsaa den første af de vekslende Udstillinger, der bestod af et Udvalg af dets bedst bevarede gamle Laugs- og Foreningsfaner. Den sluttede Tirsdag den 19. Marts.

Medens der i Krigsaarene blev foretaget talrige Grundgravninger i København, især i Forbindelse med Anlægget af Beskyttelsesrum mod Luftangreb, har der i Aar kun fundet enkelte og ubetydelige Udgravninger Sted, og der er ikke fremkommet Fund af større Værdi.

Da Priserne paa Kunst vedblivende er meget høje, og da en stor Del af Museets Budget er blevet anvendt til dets Genopstilling, er Aarets Nyerhvervelser relativt faa. Alligevel er Samlingen blevet forøget med en Række værdifulde Billeder og Genstande.

*Krudttaarnsekspllosionen paa Østervold 1779.**Akvarel af en ukendt Kunstner.*

Den 31. Marts 1779 ramtes Byen af en frygtelig Katastrofe, da et Krudttaarn ved Østerport sprang i Luften. „Jeg ser endnu for mig“, skriver Biskop J. P. Mynster i „Meddelelser om mit Levnet“, „hvorledes en Syjomfru, som sad ved Vinduet (i Frederiks Hospital, nu Kunstindustrimuseet, hvor hans Stedfar var Overlæge) blev kastet langt hen paa Gulvet, og ovenpaa hende den hele Vindueskarm og de sønderslagne Ruder, og hvorledes Pigerne, der troede, at det var den yderste Dag ... fik os Børn hen i Sengekrogen og skjulte os under deres Forklæder, hvorved vi da vare vel forvarede“¹.

Siden 1932 har Bymuseet været i Besiddelse af Peter Cramers bekendte Maleri af en af de Voldmøller, der blev ødelagt. Da en samtidig Paaskrift paa Bagsiden meddeler, at det skal forestille „den nærmeste Mølle ved Østerport“, er det sikkert Dronningens Mølle i Rosenkrantz Bastion, der indtil 1771 hed Kongens Mølle. Af Taknemmelighed mod Dronning Caroline Mathilde, som Mølleren Søren Stelling havde ansøgt om at yde økonomisk Bistand til dens Flytning, ændredes dens Navn imidlertid til Dronningens Mølle².

Den ses ogsaa paa en nylig erhvervet Akvarel af „Den ulykkelige Hendelse da Krudt-Taarnet sprang den 31te Martii 1779, hvorved saavel Møllerne paa Wolden som en Deel Huuse i Kiøbenhavn bleve ødelagde og tog Skade“³. Det vides ikke, hvem der har malt den, men muligvis er den Forlæg til et aldrig

1) J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levnet, Kbh. 1854, S. 7.

2) Bønskrift fra Søren Stelling til Dronning Caroline Mathilde, i Københavns Bymuseum.

3) Købt af Kunsthandlerfirmaet Winkel og Magnussen.

udført Stik, thi skønt den virker ret diletantisk, giver den dog et udmærket Indtryk af Ulykkens Omfang.

Omtrent midt i Billedet ses et mægtigt Baal, der udspreder en voldsom Gnistregn. Længst til venstre ligger Grønlands Mølle, hvis Vinger er sønderrevet, og det Krudttaarn, der laa mellem Peuchlers og Rosenkrantz Bastion; til højre ses de sørgelige Rester

Krudttaarnsekspllosionen paa Østervold 1779. Akvarel af en ukendt Kunstner. Københavns Bymuseum.

af Dronningens Mølle, der er tegnet mere skraat end paa Cramers Maleri, og Østerport, som er uskadet.

Den anrettede Skade var stor. „Ved dette forskrækkelige Stød blev i Nyboder og de omkringliggende Gader samt Citadellet Tagene og Vindever indslagne foruden den Skade, som er sket paa Møbler. Rystelsen gik over hele Byen, saa at Vindever og Døre sprang op og endda i langt bortliggende Huse inden og uden for Porten“⁴. Foruden 7 dræbte og 47 saarede øde-

⁴) Historiske Meddelelser om København 1. Rk., VI, 1917—18, S. 223—25.

lagdes ialt for 70,000 Rdl., deraf alene i Nyboder for 40,000 Rdl. Navnlig var det vanskeligt at skaffe Glas til de søndrede Ruder, hvortil der maatte indføres 600 Kister Vinduesglas og 300 Kister Kurveglas⁵.

*Borgervæbningsparade paa Kongens Nytorv c. 1770.
Akvarel af en ukendt Kunstner.*

Omtrent samtidig med Billedet af Krudttaarns-eksplosionen er en Akvarel, der forestiller „En Borger-Parade fra Gammel Tid“ paa Kongens Nytorv⁶.

I Overværelse af en Gruppe Officerer og Under-officerer udskænker en Kone Brændevin til en Række menige Medlemmer af Borgervæbningen. I Baggrunden ses Gjethuset og det gamle kongelige Teater.

Skønt Akvarellen virker diletantisk og Figurerne karikerede, giver den dog et morsomt Billede af de Typer, der dengang stod i den københavnske Borger-væbning.

Officererne og Underofficererne⁷ er iført det borgerlige Infanteris røde Frakker med sorte trekantede, guldbræmmede Hatte og sorte Støvler. Ved Siden af en højtstaaende Officer, der i sin venstre Haand holder en Stok, staar to Officerer — den ene har en Ringkrave om Halsen — med Espontoner — Tegnet paa deres Officersværdighed, og bag dem to Under-officerer med Hellebarder eller Kortgeværer, medens Mandskabet, hvis Frakker er af forskellig Farve, alt efter de Kvarterer de tilhører, støtter sig til deres Geværer. Omtrent midt i Billedet ses i rød Frakke en Trommeslager, der dels er kendetegnet ved sine blaa-

⁵) Carl Bruun: Kjøbenhavn, III, 1901, S. 601. Se endvidere Carl Møller: Samlede Skrifter i „Glargestertidende“, 1943, S. 18—29.

⁶) Købt af Antikvitetshandler Ludvig Lange.

⁷) For følgende Meddelelser er jeg Dr. phil. Martin Ellehaug, Tøjhusmuseet, Tak skyldig.

og guldstribede Skulderdistinktioner, dels ved Trommen paa Jorden foran ham.

Da en af de menige Soldater over Skulderen bærer en Taske med Christian VII's kroneprydede Monogram, og det samme Monogram ses paa en anden Taske, der hænger paa et Gevær, som en lille Dreng bærer, maa Akvarellen være udført efter 1766 og før

Borgervæbningsparade paa Kongens Nytorv c. 1770. Akvarel af en ukendt Kunstner. Københavns Bymuseum.

1808, da Christian VII døde. Da Officerernes og Underofficerernes Hatte yderligere er trekantede, og disse omkring 1780 afløstes af „tokantede“, maa den altsaa være malt mellem 1766 og c. 1780. Betragter vi endelig den ret daarlige Gengivelse af det kongelige Teater i Baggrunden, ser vi straks, at de to Tilkørsels-pavilloner paa Hjørnerne ikke er bygget. De opførtes først 1792 af Harsdorff. Vanskeligere er det derimod at afgøre, i hvilken Skikkelse Facaden er afbildet. Om det er Eigteds fra 1748 eller Harsdorffs fra 1773. Da den imidlertid er 5 Fag bred og den efter Teatrets

Ombygning 1773, da det forlængedes ud paa Torvet, fik en Midtrisalit paa 3 Fag, er det sikkert den oprindelige 5 Fags Facade, der er afbildet her. Akvarellen maa i saa Fald være udført mellem 1766 og 1773.

Rygaard paa Bernstorffsvej.

Akvarel af H. G. F. Holm c. 1830.

Som Belønning for hans Arbejde med Udskiftningen tilskødede J. H. E. Bernstorff 1766 Rygaard til sin Godsforvalter Torkel Baden. I hans Tid var Bygningerne temmelig uanselige. De beskrives af Eiler Nystrøm saaledes⁸⁾: „Hovedbygningen var af Mur og Bindingsværk med Straatag. I Facaden mod Syd var Hovedindgangen, og til hver Side laa en Stue og et Sengekammer. Disse Værelser havde gibset Loft, Bræddegulv, hollandske Døre og engelske Vinduer, hvilket viser, at Huset var bestemt for Beboere uden for Bondestanden; derimod var der Murstengulv i Forstue, Køkken og Spisekammer. I underste Etage var der endnu to Stuer. Paa Loftet var i den østre Ende indrettet et stort Værelse, en Alkove og to Kamre Af Udbygningerne laa den ene i lige Linie med Hovedbygningen og indeholdt Borgestue m. m.“

Kun i 5 Aar var Baden Ejer af Gaarden, der i 1771 blev solgt til Generalauditør og Højesteretsadvokat Andreas Bruun. I 1795 erhvervedes den af Nationaløkonomen, Baron Christian Ulrich Ditlev v. Eggers, som ejede den til 1810.

Paa H. G. F. Holms bekendte store Akvarel, som

⁸⁾ Eiler Nystrøm: *Gentofte Sogn i Fortid og Nutid*, 1916, S. 67—70. Før og Nu, VIII, 1922—23, S. 241.

Bymuseet har købt⁹⁾, ses Gaarden i den Skikkelse, den fik paa hans Tid.

Hovedbygningen, der ligger noget tilbagetrukket, men parallelt med Bernstorffsvejen — i Modsætning til den gamle Gaard, der efter Beskrivelsen i Overensstemmelse med ældre danske Bøndergaarde har

Rygaard paa Bernstorffsvej. Akvarel af H. G. F. Holm c. 1830.
Københavns Bymuseum.

ligget Øst—Vest, altsaa vinkelret paa Vejen, er en Etage høj over Kælderen og har afvalmet Tegtag, medens de to Sidelænger derimod er straaatækte. I Baggrunden ses Sundet med enkelte Sejlskibe, Svane-møllen og Hellerupgaard i den Skikkelse, den fik 1802. Paa Markerne i Forgrunden, hvor Kvæget græs-ser, ligger nu Villaerne mellem Bernstorffsvej og Niels Andersens Vej.

Da Hovedbygningen er typisk for Landsteder fra

⁹⁾ Købt af Antikvitethandler Frits Mohrbutter.

omkring Aar 1800, maa den gamle Gaard fra Badens Tid, som allerede nævnt, være blevet fornyet af Baron Eggers. Den blev senere forhøjet med en Etage og forlænget mod Syd. Denne Ombygning er sikkert foretaget af Baron, Carl Wilhelm Emil Knuth, der ejede den 1856—98. Derpaa tyder ikke alene Stilen, men ogsaa et Muranker af Støbejern med hans Navnetræk, som Bymuseet i Forvejen var i Besiddelse af. Det sad indtil 1930 paa den nordre Sidelænge, som Assumptionssøstrene, der nu ejer Gaarden, lod nedrive for i dens Sted at opføre en Kirke til den hellige Tereses Ære. Sandsynligvis er det blevet opsat i Forbindelse med den Ombygning af Gaarden, ved hvilken bl. a. Hovedfløjen fik sin nuværende Skikkelse.

Akvarellen, der er stærkt falmet, er udateret, men maa efter de Dragter, som de tre Personer i Forgrunden bærer, være udført i 1830'erne, og muligvis er det Gaardens daværende Ejer, Peder Witusen Berring, hans Hustru og Barn, der ses paa en Spadseretur paa deres Marker.

Berring havde 1828 arvet Ejendommen efter sin Fader, Hestehandler Witus Berring, og den forblev i hans Besiddelse indtil 1851.

*Hjørnet af Vestervoldgade og Ny Kongensgade.
Maleri af Thorvald Niss c. 1890.*

Et af de interessanteste Billeder, Museet har erhvervet, er et Maleri af Thorvald Niss. Ikke alene kunstnerisk, men ogsaa topografisk har det stor Betydning, da det forestiller et nu for længst forsvundet, men meget karakteristisk Parti i det gamle København, Hjørnet af Ny Kongensgade og Vestervoldgade før det tidligere katolske Mariahjems Opførelse 1901—02¹⁰.

¹⁰⁾ Købt af Kunsthandler Axel Duckert.

Skønt Museet i Forvejen ejede et Par Billeder med samme Motiv²¹, giver de ikke et saa godt Indtryk af Stedet som dette. Til venstre i Maleriet ses det tre Stokværk høje barokke Hjørnehus, der havde Mansardtag og Frontespice over Facadens tre midterste Fag mod Ny Kongensgade. Siden dets Opførelse om-

Hjørnet af Vestervoldgade og Ny Kongensgade. Maleri af Thorvald Niss c. 1890. Københavns Bymuseum.

kring 1740 var dette Hus dels ejet, dels beboet af en Række af vore mest betydelige Kunstnere²².

Selv om den Del af Byen, der ligger mellem Stormgade og Havnen, allerede 1667 var blevet inddraget i Hovedstadens Omraade, var den nævnte Hjørnegrund endnu i 1728 ikke bebygget²³. I 1737 laa her et Bindingsværkshus²⁴, men da Ejendommen den 28. Marts

21) Akvarel af Thorvald Niss, Maleri af E. Krause.

22) Københavns Vejvisere 1784—1900.

23) Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728.

24) Brandtaksation, 27. Sept. 1737 (Landsarkivet for Sjælland).

1746¹⁵ blev tilskødet Hofbilledhugger Johan Friderich Hänel og hans Svoger, Stenhugger, senere Hofbygmester Jacob Fortling, var dette blevet erstattet af en grundmuret Bygning — den samme, som blev nedrevet 1901. Selv om Fortling var en meget søgt Arkitekt og af Historikeren Jacob Langebek endog blev kaldt for „Thuras højre Haand“, er det dog tvivlsomt, om dette Hus skyldes ham. Foruden en omfattende Byggevirksomhed i Hovedstaden var han netop i disse Aar stærkt optaget af sine forskellige Foretagender i Kastrup, hvor han 1749 oprettede et Kalkbrænderi, 1752 et Teglbrænderi og i 1755 en Stentøjs- og Fajancefabrik. Selv beboede han Kastrupgaard, som han opførte omkring 1753, og hvor han døde den 15. Juli 1761¹⁶.

Et Par Aar tidligere var Ejendommen i Ny Kongensgade blevet delt, saaledes at Hänel blev Eneejer af Huset, Fortling af den tilliggende Grund¹⁷. Efter Hänels Død 1761 ægtede hans Enke Aaret efter Billedhuggeren Johan Gotfried Grund, der bl. a. har udført de 55 Sandstensfigurer i Nordmandsdalen i Fredensborg Slotshave. I denne Forbindelse er det for øvrigt interessant, at Bymuseet i 1917 af afdøde Antikvitetshandler A. Nathansohn købte et Portræt, der var malt af en ukendt Kunstner, men som efter en Paaskrift paa Bagsiden af Lærredet skal forestille Grund. Er dette Tilfældet, er Bymuseet i Besiddelse af det eneste eksisterende Portræt af ham.

1765 solgte Grund Ejendommen til Heinrich Suhm¹⁸, men 4 Aar efter købtes den af Hofbilledhug-

¹⁵) Skødeprotokol, 28. Marts 1746 (Landsarkivet for Sjælland).

¹⁶) C. Elling: Rejse paa Amager, 1945, S. 26 ff.

¹⁷) Skødeprotokol, 25. Juni og 9. Juli 1759 (Landsarkivet for Sjælland).

¹⁸) Skødeprotokol, 7. Januar 1765 (Landsarkivet for Sjælland).

ger Jens Karlebye¹⁹, der samme Aar ægtede Harsdorffs Søster Marie Margrethe. I hans Ejertid forenedes igen Huset med den tilliggende Grund²⁰, og i en Prioritetsvurdering fra 1777²¹ ses det, at denne ud til Ny Kongensgade var lukket med en 16 Alen lang og 7 Alen høj Mur med Port, og at der paa den indvendige Side fandtes en Smedie med et Halvtag over og en to Fags Stue med dobbelte Døre ud til Porten. Stenhuggerværkstedet var indrettet i et 14 Fag langt Skur af Mur og Bindingsværk, der laa ud til Volden. Endvidere fandtes der paa Grunden et Baghus og et mindre Sidehus, som ligeledes begge var opført af Mur og Bindingsværk. Jens Karlebye var Gaardens Ejer indtil 1805, da han solgte den til „Kjøbenhavns Brandforsikrings Casse“, der igen skødede den til Tømmermester Peter Gerbrandt Petersen²².

Prioritetsvurderingen fra 1777 viser, at der i Huset fandtes 3 Lejligheder. I en af disse boede Maleren Jens Juel 1784—85. Et halvt hundrede Aar efter flyttede den nygifte Billedhugger Herman Wilhelm Bissen ind i en Lejlighed paa anden Sal, hvor Sønnen Wilhelm blev født den 5. August 1836²³. Senere har det blandt andet været beboet af Komponisten H. C. Lumbye, Skuespilleren C. N. Rosenkilde, Arkitekten N. S. Nebelong og Maleren Valdemar Irminger, der fra 1874 til 84 havde sit Hjem i Huset hos Moderen, som var Enke efter Oberst J. H. G. Irminger, der allerede var død 1854. Endnu ved Nedbrydningen havde Ejendommen ikke helt mistet den Tilknytning, den

¹⁹) Skødeprotokol, 20. Marts 1769 (Landsarkivet for Sjælland).

²⁰) Skødeprotokol, 9. Januar 1776 (Landsarkivet for Sjælland).

²¹) Prioritetsvurdering, 17. Februar 1777 (Stadsarkivet).

²²) Skødeprotokol, 5. August 1805 (Landsarkivet for Sjælland).

²³) Howard Rostrup: H. W. Bissen, 1945, S. 156.

stedse havde haft til dansk Kunst og Aandsliv, idet Forfatteren Carl Ewald boede her i 8 Aar, fra 1892 til 1900.

Papmodel af Ejendommen Krystalgade 24, c. 1830.

Af dette Hus har Bymuseet gennem Museumsinspektør Victor Hermansen, Nationalmuseet, erhvervet en Papmodel fra første Halvdel af forrige Aarhundrede. Det treetages, nyklassiske Hus, der har bevaret sit oprindelige Udseende indtil vore Dage, er ret groft udført, men Modellen er alligevel meget interessant, fordi hver Etage kan skilles ad, saaledes at man kan se Lejlighedernes Plan.

Ud til Gaden er Forhuset graamalet og har ret store Ruder i Vinduerne, medens det ind til Gaarden ligesom Sidehuset er gulkalket med smaarudede Vinduer undtagen i Hjørnet, hvor Spisestuen er beliggende. Sandsynligvis har smaa Glas været billigere end store og er derfor blevet anvendt i mere underordnede Værelser.

Ved Siden af Porten i Husets venstre Side ligger Hovedtrappen, hvis Vinduer vender ud til Gaarden. Hver Lejlighed bestaar af tre Stuer til Gaden — en paa tre Fag i Midten og to paa to Fag paa Siderne. Til venstre for Trappen er der en to Fags Stue, medens Spisestuen ligger til højre og forbinder Forhuset med Sidehuset. Paa Væggen ind mod Nabohuset Nr. 22 er der en Række indbyggede Skabe, medens Soveværelse, Køkken, Køkkentrappe, Pigekammer og to mindre Gange er anbragt i Sidehuset. I de fleste Stuer, der har blaa, gule, grønne eller blegrøde Tæpper, er Kakkelovnspladsen marmoreret.

Modellen er noget medtaget, men dog ikke saa me-

get som en mindre Model af en Staldbygning i Gaarden, der mangler Tag. Denne er inddelt i fire Rum med Porte, og i en Tilbygning ved den ene Side findes Husets „Hemmeligheder“.

Malerlaugets Skænkekande.

I 1934 deponerede Malerforeningens Begravelseskasse i København Malersvendenes Laugsgenstande i Bymuseet. Foruden deres brunbejsede, jernbeslaaede Egetræsblade fra 1673 modtog Museet bl. a. deres meget smukke Rokososølvvelkomst fra 1756 og to mindre Tinkander fra 1746.

For et Aars Tid siden kom det desuden i Besiddelse af en stor Skænkekande af Tin fra 1777, som blev skænket af Boet efter Enkefru Wilhelmine Anne Cathrine Bang, f. Schubert, og tidligere afdøde Ægtefælle, Civilingeniør Carl Frederik Bang ved Landsretssagfører Chr. Klahn. Med temmelig stor Sikkerhed kan det siges, at denne Kande oprindeligt ogsaa har tilhørt det københavnske Malerlaug, thi dels er Københavns Vaaben stemplet indvendig i Laaget over Aarstallet 1777, dels er Malernes Vaabenskjold med de tre Ruder indgraveret paa Forsiden under den tyske Indskrift:

Ein Voller Kann ist eingeschenckt
ein jeder Trinke dar aus
bis er darinne sich Versenckt
es ist ein guter schmausz.

1787.

Med samme Skrift er udvendig paa Laaget indgraveret et nu næsten udslidt Navn: F. L. C. Friedel. Det er sikkert den Maler, som i 1787 skænkede Kanden til Lauget.

Malerlaugets Skænkekande fra 1777. Københavns Bymuseum.

To Tallerkener fra Fourniers Fabrik.

Paa fhv. Hofmarskal, Kammerherre, Greve J. L. Moltkes Auktion hos Winkel og Magnussen lykkedes det Bymuseet at erhverve to flade Tallerkener fra Fourniers Porcelænsfabrik i Blaataarn ved Langebro.

Det er meget sjældent, Porcelæn fra Fourniers

Tallerken fra Fourniers Fabrik 1760—65. Københavns Bymuseum.

Fabrik kommer i Handelen, især i et saa stort Antal som paa denne Auktion, hvor der blev solgt 38 omtrent ens Tallerkener af blødt Porcelæn, signeret paa Bagsiden med Fabrikens Mærke, Frederik V's Monogram i blaåt.

De to Tallerkener, Museet købte, har en ottetunget Bort med Fletmønster i Relief og er dekorerede med polycrome Strøblomster paa graahvid Bund.

Fabriken bestod kun i 5 Aar fra 1760 til 65 og lededes i den Tid af den franske Keramiker, Louis

Fournier, som Frederik V havde indkaldt til at fremstille Porcelæn²⁴. Blandt de Ting, der udgik fra hans Fabrik, var de 38 Tallerkener, Moltke ejede.

Syetui af Skildpadde og Guld.

Som Erindring om den kendte københavnske Handelsslægt Duntzfelt har Bymuseet erhvervet et lille Syetui fineret med Skildpadde, der, foruden en tredelt Elfenbenstrisse til Traad, indeholder en Del Syredskaber af Guld, deriblandt et større Fingerbøl med en Blomsterkrans forneden, et mindre Fingerbøl og en Syring, en Saks, en Kniv, et Naalehus, en Trækkenaal og en Pincet.

Udvendig paa Laaget er anbragt en lille Guldplade, indgraveret med Bogstaverne C.W.D., dvs. Christian Wilhelm Duntzfelt (1762—1809). Efter at have tilbragt en Del Aar i Ostindien nedsatte Duntzfelt sig 1791 i København, hvor han drev en udstrakt oversøisk Handel. Samme Aar giftede han sig med Storkøbmanden Frédéric de Conincks Datter Marie Henriette. Da Syetuiet ser ud til at være udført i Slutningen af det 18. Aarhundrede, er det meget sandsynligt, at det er en Bryllupsgave til hans Hustru. Bymuseet købte det af Sølvsmed Frk. Inger Norrie, der var kommet i Besiddelse af det ved Arv fra Slægten Duntzfelt, i hvis Besiddelse det indtil da havde været.

*En Papæske med Billede af Christian Kehlets
Chocoladeudsalg paa Østergade c. 1835.*

Paa Laaget af en lille Papæske, som Murmester Henning Hansen har skænket Museet, er opklæbet et meget morsomt farvelagt Reklametryk, der forestiller

²⁴) Xenius Rostock: Den kongelige Porcelænsfabrik og Fajancefabriken Alumina før og nu, 1938, S. 8.

et Interiør i Christian Kehlets Chokoladeudsalg paa Østergade.

Ved et Bord til højre sidder tre Herrer, som afgiver deres Bestilling til en Opvartningspige, der bærer en Bakke med to Kopper, som sikkert er bestilt af de to Herrer ved Bordet i Baggrunden. I Loftet hænger en fin Messingkrone og paa Væggen to Billeder, medens en høj Hat er anbragt i Vindueskarmen til venstre. Over Billedet er trykt: „Christian Kehlet, Østergade Nr. 34“, og nedenunder: „Fineste Wanille Chocolate No 3“, medens en Plakat paa Forsiden meddeler, at „Christian Kehlet — Chokoladefabriquer — Østergade No 34 — i — Kiøbenhavn — anbefaler sig med alle Sorter Chocolate til billigste Priser“. Indvendig i Æsken, der for øvrigt er beklædt med marmoreret Papir, er i Laaget oplæbet en Opskrift paa „Chocoladens Kogning“, som sikkert vil interessere enhver Husmor. „Til een Kage bruges“, hedder det, „1 Pot, og til 1 Pd. 4 Potter frisk, sød Melk, men dersom man vil have Chocoladen udmærket god, bruges kun $\frac{3}{4}$ Pot Melk til een Kage, 3 Potter til 1 Pd. Melken koges først for at erfare om den ei vil løbe sammen, hvorved Chocoladen aldeles vilde blive fordærvet. Naar Melken koges kommes Chocoladen i og koges da under bestandig Omrøren til den er aldeles udkogt og opløst; derefter koges den endnu 3 à 4 Minutter, og er da færdig“.

Chokoladefabriquer Christian Kehlet havde fra 1832 til 41²⁵ Udsalg paa Østergade, Matr. Nr. 34, der svarer til det nuværende Gadenummer 55 paa Hjørnet af Admiralgade — samme Sted, hvor Illum havde Forretning indtil Ejendommens Nedrivning 1899.

25) Københavns Vejvisere 1832—41.

Foruden disse Billeder og Genstande har Museet bl. a. erhvervet følgende Malerier: Carsten Henrichsen: Den gamle Hovedbanegaard og Farimagsvej, 1876; Alfred Larsen: Gaardinteriør fra Adelgade 26; Karl Madsen: Gaarden Lille Venneminde, 1894; Otto Nielsen: Parti fra Saneringskvarteret, 1945 og Tom Petersen: Udsigt over Gammeltorv, c. 1885. Yderligere har det købt en Tegning af Eckersberg: Fra Holmen, og som Gave modtaget en Akvarel af Maleren E. Brønsdorff von Deden, der forestiller Bunkers paa Blaagaards Plads. Desuden har Malernes Fagforening deponeret sit gamle Banner i Museet, medens Fru Anna Hansen ved Vognfabrikant, Oldermænd Tilling har foræret det en Række Konstruktionstegninger til Kareter, som er udført af hendes afdøde Mand, der var Karetmager i København. Endelig har Fotograf Børge Gottlieb overladt det en værdifuld Samling Neuhaus-Negativer.

Gaver er endvidere modtaget af: Den konservative Vælgerforening, Den liberale Venstreforening, Den radikale Venstreforening, Socialdemokratisk Forbund, Danmarks Retsforbund, Danmarks kommunistiske Parti, Dansk Samling, Københavns Sporveje, Dansk Typograf Forbund, samt af Kommunalærer cand. phil. Axel Arensted, Frøken Behn, Assistent Gerner Christensen, Revisor Ove Christensen, Herr C. A. Hansen, Oldermænd Charles E. Jensen, cand. mag. Folke Johansen, Fru Anna Jørgensen, Raadhusforvalter L. Kaarøe, Glarmester Carl Møller, Fru Kaptajn Packness, Fru Astrid Petersen, Ingeniør Simonsgaard, Konservator N. I. Termansen, Fru M. Westh-Hansen, medens Boet efter Fru Betty Marie Kähler, Enke efter Kommunalæge Sophus Kähler, ved Administrator Andreas Garde har skænket en hul Bambusstok, som af et Hospitalslem har været benyt-

tet til Indsmugling af Brændevin i Almindeligt Hospital.

Endelig har Bymuseet til Minde om Besættelsens fem onde Aar indsamlet en Række Fotografier, illegale Tryksager og Genstande, der illustrerer Tyskernes Optræden i København.

STOCKHOLMS STADSMUSEUM

*En Redegørelse for dets Tilblivelse, Indretning
og Arbejdsmark.*

En Sammenligning med Københavns Bymuseum.

AF STEFFEN LINVALD

„Hver By skal styres og regeres af indfødte
Svenskere, som er Ejendomsbesiddere i Byen“.
(Rigsraadsbeslutning 14. Oktober 1471).

I Forbindelse med de Ønsker, der i de senere Aar er fremkommet om en Forbedring af Bymuseets Lokaleforhold, er det interessant at drage en Sammenligning mellem dette og Stockholms Stadsmuseum. Skønt det er betydelig yngre end Københavns Bymuseum, har det dog sin egen Bygning — Södra Stadshuset — hvor Lokaleforholdene er ganske anderledes tilfredsstillende end de Rum paa Raadhusets Loft, der i mere end 25 Aar har huset Bymuseet.

Alligevel har de to Museer delvis samme Opgave. Som Bymuseet har Stadsmuseet „till uppgift att belysa stadens uppkomst och utveckling genom tiderna, innevånarnas liv och levnadsvillkor samt styrelsens och de kommunala institutionernas utveckling“.

Til dette Formaal egner Södra Stadshuset sig udmærket. Inden det blev Stadsmuseum, var det en Tid truet af Nedrivning, da man mente, det laa i Vejen for Færdselen. Det er ikke alene den første Bygning

i Stockholm, der er opført til kommunalt Brug, men tillige en af Byens fornemste — paabegyndt af Nicodemus Tessin d. Ældre og fuldendt af hans Søn, Nicodemus Tessin d. Yngre i Begyndelsen af 1670'erne. De tre sammenbyggede Fløje, der aabner sig ud mod Havnen, indeholdt oprindeligt kun tre Etager med

Södra Stadshuset, nu Stockholms Stadsmuseum, set fra Havnen.

aabne Arkader ud til Gaarden, men i nyere Tid er den søndre Fløj blevet ombygget til fire Etager.

I dette Hus fik Museet den 1. April 1931 overladt enkelte Lokaler. Det var fem Aar efter, at der paa Foranledning af „Borgarrådet“ (der omtrent svarer til Borgmester) Oscar Larsson var blevet nedsat en Komité til at udrede Spørgsmaalet om Oprettelsen af et kommunalt Museum.

Tanken om et saadant var imidlertid ikke ny. Siden 1912 havde det daværende „Byggnadskontor“ ved Nedrivninger i Stockholm ladet udtage Bygningsdele, der kunde faa Betydning for et fremtidigt Stadsmuseum.

De Retningslinier, dette skulde følge, blev fastlagt 1930. Det skulde ikke alene være en „forskningscentral för stadens kulturhistoria“, men de udstillede Genstande skulde tillige „giva en historisk översikt av stadens uppkomst och tillväxt samt innevånarnas levnadsvillkor under skilda tider, framställt i en för den stora allmänheten lätt tillgänglig form“.

For at fremskaffe det nødvendige Materiale blev det paabudt de forskellige kommunale Afdelinger at aflevere de Genstande, der fra gammel Tid beroede hos de enkelte Institutioner, og som havde Interesse for Byens Historie. Hertil kom Stadsarkivets store Samling Akvareller, Tegninger, Stik og Fotografier og Nordiska Museets Haandværksafdeling, som det ny Museum havde faaet Løfte paa — uanset om de enkelte Genstande var af stockholmsk Oprindelse — da det var Tanken, at dette tillige skulde være et Centralmuseum for de forskellige Haandværk. Denne Aflevering fandt imidlertid aldrig Sted, men i Tilslutning til disse Planer iværksatte Museet tidligt en Indsamling af lignende Genstande fra Stockholm. Endvidere lovede baade Statens historiska museum og Nordiska museet at overlade det sine Stockholmsminder, og yderligere forøgedes dets Samlinger ved private Donationer, Fund og Indkøb.

Fra Begyndelsen havde det været Meningen at inddele Museets Samlinger i tre Hovedafdelinger: en historisk-topografisk, der skulde omfatte de udstillede Billeder, Genstande, Jordfund, Bygningsdele, Modeller og et Billedarkiv; en næringshistorisk Afdeling for Haandværk, Handel og Søfart og en kommunalhistorisk, der skulde belyse Byens Styre og de forskellige kommunale Institutioners Virksomhed. I Længden viste denne Inddeling sig dog at være uholdbar, og i Stedet oprettedes en arkæologisk Afdeling, en

Trappeparti i Stadsmuseets Hovedfløj.

bygningshistorisk Afdeling og et Billedarkiv, der alle er underlagt „Stadsantikvariens kansli“ (Administration).

Til at lede Indretningen havde Komiteen allerede 1. Juli 1931 ansat en uddannet Museumsmand og to mandlige og to kvindelige Medhjælpere. Samme Aar blev der bevilget 150,000 Kr. til Indlægning af Centralvarme og de nødvendigste Reparationer, og det blev overdraget Arkitekt Gustav Clason at udarbejde et Forslag til Ombygning og Restaurering af Södra Stadshuset.

Ved denne Ombygning, som endnu ikke helt er afsluttet, blev søndre Fløj indrettet til Administration, Arkiv og Værksted, den nordre til Udstillingslokaler, Konservatoranstalt og Magasin, medens Størstedelen af den mellemliggende Hovedfløj er optaget af et pragtfuldt barokt Trappeparti. En mindre Del af Bygningen er dog endnu ikke inddraget til Museum, men midlertidigt udlejet til andre Formaal.

De Lokaler, Museet til en Begyndelse disponerede over, laa i den nuværende Udstillingsfløj, men da det ansaas for at være af største Vigtighed, at Personalet fik gode Arbejdsforhold, blev den søndre Fløj først istandsat, og i December 1939 var den parat til Indflytning. Faa Maaneder før havde Stockholms Stadsfullmäktige (d.v.s. Borgerrepræsentationen) besluttet at ophæve Stadsmuseikommittéen og oprette „Stockholms stads museinämnd“, der ikke blot skulde forvalte Stadsmuseet, men ogsaa føre Tilsyn med Kommunens øvrige Museer: Brandmuseet, Sporvognsmuseet etc. og fredede Ejendomme — de saakaldte Kultureservater — samt varetage de Sager, Stadskollegiet (der nærmest svarer til Magistraten), overdrog det. Denne Ordning traadte i Kraft 1. Januar 1941. Nævnet bestaar af en Formand, der vælges

blandt „Borgarråden“, og fire andre Medlemmer foruden fire Suppleanter, der vælges af Stadsfullmægtige for to Aar ad Gangen. Et Medlem og en Suppleant skal have museal Sagkundskab. Ved Nævnets Møder, der finder Sted seks Gange om Aaret, skal Stadsantikvariens og Riksantikvariens eller hans Stedfortræ-

Stadsantikvariens Kontor.

der være til Stede. De sidste har ikke Stemmeret, men Ret til at deltage i Forhandlingerne og faa deres Forslag indført i Forhandlingsprotokollen.

Siden 1937 har fil. dr. Gösta Selling været Stockholms Stadsantikvarie. Han er den første Indehaver af denne Stilling, men som andre kommunale Chefer er han kun ansat for seks Aar ad Gangen. De øvrige Tjenestemænd er derimod fast ansatte.

Disse bestaar af en „første antikvarie“, der er Leder af den bygningshistoriske Afdeling, en „andre anti-

kvarie“, som forestaar den arkæologiske Afdeling og en Amanuensis, der er Forstander for Billedarkivet. Ved Museet er yderligere ansat en Museumslektor, to kvindelige Assistentter, en Ingeniør, en Opmaaler, en regnskabskyndig Kassererske og en kvindelig Registrator, der fører Brevjournalen, besørger Korrespondancen og fungerer som Sekretær for Stadsantikvaren. Desuden har det sin egen Fotograf, der har et fuldt moderne indrettet Atelier i Administrationsfløjens øverste Etage. Den Konservator, der har Lokaler i Udstillingsfløjen, er derimod ikke ansat ved Museet, men udfører Restaureringsarbejder for det. Foruden to fastansatte Kustoder beskæftiger Museet yderligere 13 arbejdsløse „Kontorfolk“, der alle — med Undtagelse af tre — udskiftes hver sjette Maa- ned. De arbejder dels i Billedarkivet, dels i Magasinerne og som Bude, men en, der er uddannet som Bogbinder, har sit eget Værksted.

Først 1942 aabnedes Museets permanente Udstilling. Siden 1935 havde der dog lejlighedsvis været anordnet Udstillinger i Södra Stadshusets nordlige Fløj. Derved var Interessen for Museets Virksomhed blevet vakt, og i de Aar, der hengik, inden den permanente Udstilling blev tilgængelig for Besøgende, forøgedes dets Samlinger i en saadan Grad, at de nu giver et fortrinligt Billede af Stockholms Opstaaen og Udvikling indtil vore Dage.

De er imidlertid ikke helt ordnet efter de samme Principer som Bymuseets. Medens dette ikke sætter noget Skel ved Aar 1800 og i nogen Grad ogsaa lader sin Virksomhed omfatte Tiden efter 1870, er det 19. Aarhundrede ikke saa fyldigt repræsenteret i Stads- museet som Tiden før. Stort set følger de to Museer dog de samme Retningslinier: den kronologiske Rækkefølge for de ældre Tidens Vedkommende,

Kvarterinddelingen for det 19. og 20. Aarhundrede. Ligesom i Bymuseet suppleres den Del af Stadsmuseets Billedsamling, der er udstillet, af mindre

Trappeparti i Stadsmuseets Administrationsfløj.

Specialsamlinger. Saaledes er et Rum forbeholdt den kommunale Forvaltning, et andet Folkeliv, Politi og Brandvæsen, og i Kælderen er dels indrettet et Korum til Minde om Stockholms mange Værtshuse, dels

et Rum til at opbevare Slægten Lohes berømte Sølvskat fra det 17. og 18. Aarhundrede, der 1937 blev fundet under Gulvet i et Hus i Stockholm. Derimod findes de stockholmske Lavsgenstande og Udhængsskilte fra gammel Tid i Nordiska museet. Lav- og Foreningsfaner indsamles ikke, og Bygningsdele — Gadedøre, Stuedøre, Vinduer, Paneler, Skulpturfragmenter, Jernsager og Porcelænsovne — opmagasineres i Børsens Kælder paa Stortorget. Da Södra Stads- huset ikke er særlig velegnet til en Udstilling af disse Ting, og da der intet Steds er tilstrækkeligt højt til Indretning af en „Gade“ i Lighed med Bymuseets, benyttes de indsamlede Genstande kun til Restaurering af ældre Ejendomme. Heller ikke Interiører udstilles i Stadsmuseet, thi efter fælles Overenskomst tilhører disse Nordiska museet, som i Forvejen ejer flere værdifulde „Stockholmsstuer“.

Ved Indgangen til den permanente Udstilling er „stadens nycklar“ ophængt — „en urgammal symbol för makten över staden“ — den ene den middelalderlige Nøgle til Stockholms for længst forsvundne Nørreport, den anden i Virkeligheden et Mesterstykke fra det 17. Aarhundrede.

I det første egentlige Rum er gjort Rede for Byens ældste Historie indtil omkring 1050. Paa et Kort over Egnen omkring Stockholm, der er malt paa forskelligt farvet Glas og elektrisk oplyst, ses dels de Landhævninger, der har fundet Sted siden Stenalderen, dels ældre Bynavne, Kæmpe-Ege, som er mere end 800 Aar gamle, Begravelsesfelter fra Vikingetiden, Runestene og Runeristninger. Desuden har hver Periode sin elektrisk oplyste Vægmontre, hvori der sammen med enkelte Fund er udstillet Kort og Fotografier over Bopladser og Grave. En kort Forklaring giver de fornødne Oplysninger — dels ved Hjælp af

Etiketter, dels ved løse Bogstaver, som er anbragt paa Rammeværket over Montren.

I endnu højere Grad end i Danmark lægger svenske Museumsfolk Vægt paa at popularisere Museerne ved Hjælp af Modeller, Fotografier og en „ikke mu-

Stadsmuseets første Rum med Minder om Stockholms ældste Historie. Til venstre „Glaskortet“, der bl. a. angiver de Hævninger, der har fundet Sted i Egnen omkring Stockholm siden Stenalderen. Til højre en Vinduesmontre med Jordfund fra omkring 1050 og en Model af Birger Jarls Borg, Stockholms ældste Slot. Bemærk Vinduesvæggens Mazonitbeklædning og Forklaringerne, der er sammensat af løse Bogstaver, som let fastgøres paa dette bløde og derfor meget anvendte Materiale.

seal Opstilling“. Mangt og meget i denne Tanke er sikkert rigtigt, men endnu har den ikke antaget en saa fast Form, at den ukritisk kan efterlignes. Den store Udstilling „10,000 År i Sverige“ i Statens historiska museum er efter dansk Smag for moderne, selv om

den er uhyre underholdende. Stadsmuseet har imidlertid fulgt en Mellemvej. Intet Steds er de originale Ting blevet tilsidesat. Fotografier og Modeller er kun anvendt for at lette Forstaaelsen. Saaledes findes her en Model af Stockholms gamle Slot omkring 1300 med dets store runde Taarn. For at stille Borgmodellen i den rette Belysning er Forklaringen til den hentet fra Erikskrøniken c. 1330:

Birger Jerl, then wise man,
han loot Stockholms stad at byggia,
med dighirt with oc mykin hyggia,
eth fagert huss ok en godhan stadh
alla ledh swa giort, som han badh.

I Oversættelse lyder det omtrent saaledes:

Birger Jarl, den vise Mand, byggede Stockholms Stad med stor Kløgt og megen Omhu. I enhver Retning udført som han bød, blev hans Hus, ɔ: Borgen, smukt og Staden god. —

Ved Hjælp af denne Tekst er der „skabt Atmosfære“ omkring Modellen. Dette forsøgtes ogsaa paa Kommunens Udstilling paa Bellahøj, Sommeren 1943, men har endnu ikke vundet Indpas i vore Museer. At det er en rigtig Tanke at benytte samtidige Udsagn til Forklaring af de udstillede Genstande, er imidlertid hævet over enhver Tvivl.

Borgmodellen indleder selve Byens Historie. Fotografier og Opmaalinger, Tagsten, Kakler, Potteskaar og en Model af den forsvundne „Själågård“, der var Fattighus, Hospital og Alderdomshjem, giver ligesom det tidligere Svartbrödraklostrets Kælder i Gamla sta'n, som Museet har lejet for 25 Aar og gjort tilgængelig for Besøgende, et Indtryk af det middelalderlige Stockholm. Omtrent fra denne Tid er den store Gruppe i Storkyrkan af St. Georg og Dragen, der er udført af den lybske Billedskærer Bernt Notke til Minde om Danskernes Nederlag ved Brunkeberg

Stockholm i det 17. Aarhundrede. Væggene er flødefarvede, men de store „Tavler“, hvor de enkelte Kobberstik anbringes uden Glas og Ramme, svagt røde. Derved skabes Afveksling i Rummet.

1471. Et Fotografi i Stadsmuseet af dette Mindesmærke vidner om „Nationalfølelsens Sejr“. Paa dette Tidspunkt saa Byen sikkert ud som ved Blodbadet i 1520, og som den ses paa Museets Kopi af den saakaldte „Vädersolstavlan“ i Storkyrkan fra 1535, der er Sveriges og hele Skandinaviens ældste topografiske Maleri.

I det følgende Rum er udstillet en stor Model af Stockholms Slot omkring 1660 — inden det blev ombygget af Tessin — og i Vinduerne er indbygget Transparenter af Renæssanceportaler og Detailler af stockholmske Huse fra Dahlbergs monumentale Værk: „Svecia antiqua et hodierna“ fra 1716.

Midt under Trediveaarskrigen udvidedes Staden. Kort og Planer viser de nye Kvarterer, Udsigter og Panoramaer Byens Udseende, medens Billeder af Havnen illustrerer Handelen og Søfartens Betydning. Et særligt Rum er viet Tidens Paladser. Det berømteste: Makalös, der siden blev dramatisk Teater og først brændte 1825, ses i Model, Resten i Stik, som er opsat uden Glas og Ramme paa en bleggryn Baggrund. Billeder fra Frihedstiden i første Halvdel af det 18. Aarhundrede fortæller om Datidens Fabriksanlæg og Industrier, dens Handel og Søfart og viser nogle af de mange Lystgaarde og Sommerboliger, som opførtes i Omegnen. Brødrene Martins Malerier, Akvareller og Tegninger skildrer Byens Udseende i Aarhundredets Slutning: de uordnede Omgivelser omkring Tessins Slotsbygning, Stadens nye Centrum: Gustav Adolfs Torv og Parkanlæggene: Kungsträdgården, Humlegården og Djurgården.

I det følgende Rum fremstilles „Stadens vardagsliv“ i første Halvdel af forrige Aarhundrede, d.v.s. Politiet og Vægtervæsenet, Borgervæbningen og Brandvæsenet — Folkelivet i alle dets mangfoldige Former.

Derefter følger en Kavalkade af den Udvikling, der fandt Sted i Stockholm i Løbet af det 19. Aarhundrede, udført af Maleren Jerk Werkmäster i et særligt Rum som en Frise i flere Etager. Man ser bl. a., hvorledes de nye Opfindelser revolutionerer det daglige Liv, Dampmaskinens Betydning for Trafikken og de første Dampbaade, Gasbelysningens Indførelse paa Ga-

derne og de nye Vandledningers Indflydelse paa Hygiejnen. Noget lignende burde ogsaa findes i By-museet, især da en saadan Kavalkade udtrykker langt mere, end enkelte Billeder er i Stand til, og desuden har den Fordel kun at optage ringe Plads. Tidens Idyl har Fritz v. Dardel og Josabeth Sjöberg givet Udtryk for i deres Akvareller. En Oversigt over de Kvarterer,

Model af Makalös, udstillet i en Vægmontre, der er indhygget over en Trappe. I Baggrunden Haveanlægget, den nuværende Kungsträdgård, som den saa ud omkring 1700. Forstørret Fotografi efter Stik af Dahlberg. I dette Rum er Væggene ogsaa beklædt med Mazonit og Stik anbragt paa store bleggrønne „Tavler“.

som ligger uden for Gamla sta'n, der ikke har forandret sig nævneværdigt siden det 18. Aarhundrede og derfor ikke er repræsenteret her, afslutter Museets topografiske Udstilling. Under Malerierne er ophængt Fotografier af forskellige Gadepartier, som de saa ud i Slutningen af forrige Aarhundrede, og som de ser ud i Dag.

I det sidste Rum ses de Billeder og Genstande, der vedrører Stockholms Forvaltning. Paa Bagvæggen er malt en stor Gengivelse af det ældste Raadhus, der indtil 1768 laa paa Stortorget, og foran det er opstillet en Kopi af den morsomme Statue af „Kopparmatte“ — Symbolet paa Stadens straffende Myndighed. Den fin-

„Stadens vardagsliv“ 1800—1850. Til venstre i Baggrunden et forstørret Fotografi efter Tegning af en Torvescene. I Vægmontrerne

Model af Hötorget og Uniformshuer. Monterne er bygget af

Mazonit.

des nu i Raadhuset, men var oprindelig anbragt paa Stortorget.

Denne Gennemgang viser, at skønt Stockholms Stadsmuseum og Københavns Bymuseum i og for sig følger de samme Retningslinier, foretrækker Stadsmuseet en mindre, men instruktiv Udstilling fremfor en fyldig Repræsentation af de enkelte Bydele. Derfor udstilles i Reglen kun Billeder, der omfatter større

Partier af Byen eller særlig kendte Steder, faa, men oplysende Genstande, Modeller af betydningsfulde Bygningsværker og Kort over Udvidelser og Ændringer af Gadenettet. Billeder af enkelte Bygninger og Detailler er enten ikke udstillet, lagt i Montre eller ophængte som Transparenter i Vinduerne. Korte, men træffende Tekster giver den fornødne Forklaring.

I Modsætning hertil er der i Bymuseet — paa Grund af et energisk Indsamlingsarbejde og af Mangel paa Magasinlokaler — udstillet meget mere end i Stadsmuseet. Set fra et pædagogisk Synspunkt kan det næppe kaldes rigtigt, kulturhistorisk har det derimod stor Betydning, at den Besøgende *kan* danne sig et Indtryk — ikke blot af Byens vigtigste Partier, men ogsaa af „Sidegaderne“. Under bedre Pladsforhold maa man imidlertid sikkert se at finde en Mellemvej og udstille de „overflødige“ Ting i særlige „Studierum“. Samtidig er det vigtigt, at Kort til enhver Tid angiver Byens Udstrækning, at de betydeligste forsvundne Bygningsværker — saa vidt det er muligt — udføres i Model, og at der skabes Afveksling — ikke blot mellem de forskellige Rum, men mellem de enkelte Vægge i samme Rum. Dette kan gøres ved at anbringe Billederne — især Stik — paa forskelligfarvet Baggrund uden Glas og Ramme. Paa mange Maader banede Kommunens historiske Udstilling paa Bellahøj i Sommeren 1943 Vejen for en ny Udstillingsteknik, der med visse Modifikationer kan anvendes i Museerne.

Til den permanente Udstilling slutter sig ligesom i Bymuseet et Billedarkiv. Det findes i Administrationsfløjens Stueetage og er indrettet i et brandsikret Rum ved Siden af en Studiesal. Skønt de andre Museer og Biblioteker fra gammel Tid er i Besiddelse af store Samlinger Stockholmiana, har Stadsmuseet i de faa

Aar, det har eksisteret, alligevel udviklet sig til et stærkt besøgt Centralarkiv for Stockholmsbilleder. Det indeholder baade Fotografier, Tegninger, Stik og Akvareller, offentlige Bekendtgørelser og kulturhistoriske Smaatryk. Foruden topografiske Blade og Kort bestaar det af en stor Portrætsamling, c. 4000 Lysbil-

Stadsmuseets Billedarkiv.

leder og en Negativsamling, der omfatter 200—250,000 Stykker og stadig forøges ved Donationer og Nyoptagelser.

De sidstnævnte foretages af Museets fotografiske Atelier, der har en aarlig Bevilling paa 6000 Kr. For denne Sum blev der i 1940 optaget 1300 Fotografier og udført 3300 Kopier, Forstørrelser etc. Til Sammenligning kan tjene, at Bymuseet gennemsnitlig ikke har Raad til mere end c. 300 Nyoptagelser om Aaret. Des-

uden har Stadsmuseet en særlig Bevilling til at filme gamle stockholmske Skikke og Haandværk.

Enhver Genstand og ethvert Billede undtagen Fotografier er indført i en Protokol og paa et Kartoteks-kort, men yderligere fører Museet en Protokol over Donatorerne, et topografisk Oplysningsregister med Henvisninger til Billeder i Arkivet og til Faglitteraturen, et Kunstnerregister og et Kartotek over Opmaalingen i Museet og stockholmske Prospekter uden for dette. Negativer indføres i særlige Bøger efter deres Format og anbringes ligesom Lysbillederne i Jernskabe med Skuffer, der er indrettet som en Kartotek-kasse, hvori de staar opstillet med et Stykke Pap imellem sig. Et Skab, der i Højden maaler 1,50 m og i Bredden 50 cm, rummer omkring 5000 Negativer.

Museets Billedsamling er anbragt i Skabe i alfabetisk Rækkefølge efter „Kvarterernes“ d.v.s. Huskarreernes Navn. Tegninger, Akvareller, Stik og Raderinger ligger ikke sammen med Fotografier og Avisudklip, men i særlige Mapper ligesom Opmaalingerne. Ethvert Billede er opklæbet paa Karton af Museets Bogbinder, men Akvareller, Tegninger, Stik og Raderinger er ikke opsat paa samme Slags Karton som Fotografier og Avisudklip. I alt rummer Arkivet godt en halv Million Billeder.

I Forbindelse med Billedsamlingen ligger Museets Bibliotek, der dels indeholder almindelige Haandbøger og Litteratur vedrørende Stockholms Historie, Arkitektur og Folkeliv, dels en mindre Samling almen Historie og Kunsthistorie — i alt omkring 4000 Bind.

De Lokaler, der ikke er tilgængelige for Publikum, benyttes til Magasin for den store Haandværkssamling og de Bygningsmodeller, Kommunen overlader Museet, for talrige Udkast og Modeller til Udsmykning af offentlige Bygninger og Pladser i Stockholm, for

enkelte ældre Skulpturfragmenter og Bygningsdele og for Jordfund.

En af Stadsmuseets vigtigste Opgaver er at følge de Nedbrydninger, Ombygninger og Udgravninger, der finder Sted i Stockholm. Dette Arbejde adskiller sig i Virkeligheden ikke meget fra Bymuseets, men da Stadsmuseets Personale er betydelig større, kan de enkelte Undersøgelser blive grundigere og mere omfattende.

Det er allerede nævnt, at Egnen omkring Stockholm var beboet i Stenalderen. De Udgravninger, der finder Sted for at skaffe Kendskab til dens ældste Bebyggelse, ledes af den arkæologiske Afdeling, som desuden fører Tilsyn med almindelige Gadeudgravninger.

De bygningshistoriske Undersøgelser foretages derimod af Førsteantikvariern og hans Medhjælpere. Før Stadsmuseets Oprettelse var det Nordiska museet og Samfundet S:t Erik, der stod i Spidsen for disse.

Samfundet S:t Erik er en privat Forening, der blev stiftet 1901 for at vække Interesse for Stockholms kulturhistoriske Mindesmærker. Den svarer nærmest til Selskab for Staden Københavns Historie og Topografi, men raader i Modsætning til dette over betydelige økonomiske Midler, som det benytter til Udgivelsen af „S:t Eriks Årsbok“. Desuden yder det Tilskud til Skrifter om Stockholm og er Ejer af Vintapperlavets Hus i Gamla sta'n.

I 1904 blev det paa et Møde i denne Forening vedtaget at sende en Ansøgning til Stockholms Stadsfullmäktige „angående upprättandet av ett inventarium över stadens historiska och estetiska minnesmärken“ for at faa Midler til at undersøge hvert Hus af Interesse „fra Kælder til Kvist“, som hensynsløse Spekulanter eller Tidens Tand truede med Ødelæggelse. Denne

Undersøgelse blev paabegyndt 1906, og samme Aar blev der paa Arbejdspladserne opsat trykte Plakater med Opfordring til Arbejderne om at være opmærksomme paa de Ejendommeligheder, der kunde komme for Dagen ved Nedbrydninger, Ombygninger og Udgravninger, og anmelde de Fund, der blev gjort,

Karreen Cepheus før Saneringen og Baghusenes Nedrivning.

til Museerne. Paa Grundlag af det indsamlede Materiale udgav nuværende Professor i Lund, Ragnar Josephson i 1916 sin Bog „Borgarhus i Gamla Stockholm“, og i 1918 „Stadsbyggnadskonst i Stockholm intill år 1800“.

Imidlertid blev en Sanering af Gamla sta'n stadig mere paatrængende. Adskillige Forslag var fremme. Om en egentlig Nedrivning var der dog ikke Tale, skønt „Stadsplanedirektören“ af Hensyn til Trafikken hævdede, at Bydelen skulde være „en integrerande del

i vårt moderna pulserande liv“ og ikke en Museums-
genstand. I Virkeligheden var det — ligesom i Nyhavn
— to Problemer, der skulde løses: et socialt og et kul-
turhistorisk — paa een Gang og som eet Problem.

Da den tidligere Undersøgelse ikke var tilstrække-
lig grundig udført, paabegyndte S:t Erik en systema-
tisk Opmaaling og Fotografering af de enkelte Ejendomme, Arkivmaterialet blev gennemgaaet, og der blev fremskaffet Oplysninger om Huslejens Størrelse, Boligernes Karakter og den Tid, de forskellige Lejere havde beboet dem. „Husplan borde fogas till husplan och kvarter till kvarter“, (d.v.s. Karré til Karré) — siger Selling i en Artikel i S:t Eriks Årsbok 1935 — „så att man finge en exakt och klar bild av de säregna förhållandena i Gamla sta'n: gyttret av byggnader, som icke respektera lagstadgade tomtgränser, obefintliga brandmurar, tomter av de mest underliga former, ibland slingrande sig omkring varandra som maskar i en burk. Med en sådan uppmätning som underlag skulle man kunna dra både effektiva och hänsynsfulla saneringslinjer, verkställa ekonomiska kalkyler och kulturhistoriska undersökningar, kort sagt få en uppfattning om, vad en sanering av den nuvarande bebyggelsen skulle innebära“.

Allerede 1934 var dette Program blevet gennemført for syv Kvarterers d.v.s. Huskarreers Vedkommende, og samme Aar havde S:t Erik foretaget en Prøvesanering. I en ældre Ejendom i Gamla sta'n blev Lejlighederne i Forhuset ombygget og moderniseret, Baghuset nedrevet og Pladsen udlagt som Gaard. Da det er en af Saneringens fornemste Opgaver at bevare Gårdens Karakter og Husenes Udseende, berørtes selve Facaden ikke af Ombygningen.

Skønt Sanering ikke er nogen økonomisk Fordel, har Stockholms Bystyre og mange private Husejere

dog indset dens Betydning. Saaledes er bl. a. fjorten af Karreen Cepheus's — hver Karré i Stockholm har sit Navn — sytten Ejendomme blevet saneret. Baghusene er blevet nedrevet, og de snævre, lysfattige Gaardskakter, som mindede om dem, der findes i Københavns indre Bydele, blevet slaaget sammen og erstattet

Karreen Cepheus efter Saneringen. Baghusene er nedrevet og erstattet af et Haveanlæg.

af et hyggeligt Haveanlæg med Terrasser, Guldfiskebassin, Lysthuse og Legeplads, medens Lejlighederne i Forhusene er blevet ombyggede og moderniserede.

For Gamla sta'n findes en særlig Kommission, men for det øvrige Stockholm er det alene Stadsantikvarien i Fællesskab med de kommunale Myndigheder, der forestaar Saneringen og Restaureringen baade af de kommunale og delvis ogsaa af de private Ejendomme, som det ikke er tilladt at ombygge uden særlig Tilla-

delse, for saa vidt de har historisk Interesse. Ligeledes kan der ikke foretages nogen Ændringer i det bestaaende Gadenet eller anlægges nye Veje i Forbindelse med en ældre Bebyggelse, uden at Stadsantikvarien bliver raadspurgt. Heller ikke kan en Bygning eller en Karré blive erklæret for et Kulturresevat, d.v.s. fredet, uden hans Billigelse, men det kan heller ikke ske mod Ejerens Ønske, med mindre en Expropriation finder Sted. De fleste Kulturresevater tilhører derfor Kommunen. Derimod er det Riksantikvariatet og Byggnadsstyrelsen, der afgør historiske Monumenters Skæbne, og de Bygningers, som Staten ejer. For at give et Kulturresevat, der bestaar af flere Bygninger, et ensartet Præg, flyttes undertiden enkelte Huse, medens andre opmagasineres til senere Brug. Et Kulturresevat kan bestaa af en eller flere Bygninger. Det er ikke noget Museum, da Husene er behoet, men det er et Vidnesbyrd om tidligere Tiders Byggeskik.

Ligesom det til en vis Grad er Tilfældet i Københavns Bymuseum, faar Stadsmuseet i Forvejen Underretning om de Nedrivninger, der skal finde Sted. Da det baade har et tilstrækkeligt stort Personale og tilstrækkelige Midler, er det i Stand til at lade hver enkelt Ejendom opmaale og fotografere, uanset om den har nogen kunstnerisk eller kulturhistorisk Værdi eller blot er et Minde om tidligere Slægters Boligforhold.

I de Ejendomme, der tilhører Kommunen, har Museet Ret til at udtage de Bygningsdele, der har Interesse, men ved private Nedbrydninger sker det ligesom i København efter Aftale med Ejeren. Disse Bygningsdele benyttes senere til Restaurering af ældre Ejendomme.

Foruden Stadsmuseet og Samfundet S:t Erik har

Stockholm et „Skønhedsraad“ til at varetage almene æstetiske Spørgsmaal, f. Eks. Opstilling eller Flytning af Statuer. I dette sidder to Politikere, en Bepræsentant for S:t Erik, for „Vitterhetsakademien“, for „Konstakademien“ og for „Svenska Naturskyddsföreningen“. Ved dets Møder er Stadsantikvarien til Stede.

Det er altsaa ikke alene Stadsmuseet i dets nuværende Skikkelse, fil. dr. Gösta Selling har skabt, men i de faa Aar, han har virket som Stadsantikvarie, har han tillige formaaet at sætte sit Præg paa Saneringen af det gamle Stockholm og anvist de Forholdsregler, der bør iagttages ved Forandringer i dets Udseende.

Imidlertid kræver en saa omfattende Virksomhed som Stadsmuseets store Midler. Medens Bymuseets samlede Bevilling i Finansaaret 1944—45 beløb sig til 58,215 Kr., bevilliges i 1944 alene til Aflønning af Stadsmuseets Personale 121,700 Kr. Deraf oppebar Stadsantikvarien og de tre Afdelingsledere 38,400 Kr. + 47½ % Tillæg. Museets øvrige Udgifter beløb sig derimod kun til 51,300 Kr., hvoraf de 30,000 Kr. var afsat til Indkøb af Museumsgenstande og Optagelse af Film, 6000 Kr. til Konservering og Fotografering og 11,000 Kr. til vekslende Udstillinger. Dertil kom Husleje, Lys, Brændsel, Nattevagt og Rengøring paa 61,800 Kr.. I alt havde Museet i 1944 en Bevilling paa 254,772 Kr., men deraf indtjente det selv 12,000 Kr. ved Fotografisalg og Entréindtægt. Thi i Modsætning til Bymuseet, der ganske vist tidligere ogsaa har krævet Entré, har Stadsmuseet den Opfattelse, at en ringe Afgift stimulerer Besøget, da det mener, at det, Folk skal betale for, altid har større Interesse end det, der er gratis.

Museet er aabent hver Eftermiddag, foruden to Aftener om Ugen i Vintermaanederne. Et egentligt Kata-

log i gammeldags Forstand findes ikke, men der er udarbejdet en fortrinlig Vejledning over Samlingerne i Form af en kort Gennemgang af Stockholms Historie. Desuden ydes der mod ekstra Betaling Omvisning, og ligesom Bymuseet er det meget besøgt af Skoler og kommunale Organisationer. Disse Besøg er dog frivillige. Yderligere afholdes der om Vinteren Aftenforedrag med Lysbilleder om Stockholms Historie, Arkitektur, Folkeliv og Næringsliv, og de samme Problemer diskuteres i de Studiekredse, der holder Møde paa Museet. Dette Arbejde lagde imidlertid efterhaanden saa meget Beslag paa Personalets Tid, at Museet for nylig fik en ekstra Bevilling til at ansætte en Museumslektor.

Et af de bedste Midler til at faa Publikum i Tale er vekslende Udstillinger. Ofte afholder Stadsmuseet disse i Forbindelse med andre kommunale Institutioner, Museer og Foreninger, saaledes at Udgifterne bliver delt. I 1938 arrangerede det sammen med Stadsarkivet Udstillingen: „Hur staden styres“ i Anledning af Stadsfullmäktiges 75 Aars Jubilæum og i 1943 sammen med „Idrottsstyrelsen“ Udstillingen: „Sport och spänst“. To til tre Udstillinger om Aaret er det sædvanlige. Disse kan bestaa af Nyerhvervelser, være af rent topografisk Karakter som „Stockholms gamla väderkvarnar (Vejrmøller) i bilder och modeller“, eller viet Mindet om en afdød Stockholmskunstner: „Bröderna Martins stockholmsbilder. Utställning till minnet av Elias Martins födelse den 8 mars 1739“ eller vise, hvorledes: „64 konstnärer se på Stockholm“ i Dag.

For stedse at gøre Folk opmærksom paa sin Eksistens afholder Stadsmuseet i et Par af sine ret store Kældervinduer ud til Gaden vekslende Smaaustillinger. Dette er en udmærket Idé — Folk faar Lyst til

at besøge Museet og i 1943 var Besøgsantallet i alt 26,003 Personer, dog besøgtes Bymuseet i Finansaaret 1942—43 af 10,760 Personer — et ikke ringe Antal i Betragtning af dets slette Beliggenhed.

Stadsantikvarie fil. dr. Gösta Selling fremviser „Kopparmatte“ for en Kreds interesserede Besøgende.

Skønt Stockholms Stadsmuseum i mange Retninger er bedre indrettet end Københavns Bymuseum, giver dette alligevel et mere omfattende Indtryk af Byens vekslende Udseende og Befolkningens Levevilkaar, idet det dels udstiller langt flere Billeder, dels Byg-

ningsdele — for de „udvendiges“ Vedkommende samlet i en „Gade“ — Kakkellovne, Genstande, der omfatter Maal og Vægt, Lavssager og Foreningsfaner foruden Erindringer fra private Sammenslutninger og offentlige Institutioner. I en ny Bygning vil det tillige blive i Stand til at udstille enkelte hele Interiører i Stedet for de Prøver, der nu er tilgængelige. Selv om lignende i Forvejen findes i Nationalmuseet, er dets københavnske Interiører gennemgaaende af en anden Kvalitet end Bymuseets, der for Størstedelens Vedkommende stammer fra den jævne Middelstands Boliger.

Ogsaa i Fremtiden vil Bymuseet bevare sine nuværende Afdelinger, men forhaabentlig vil de inden alt for lang Tid blive overflyttet til bedre Lokaler, hvor de kan komme til deres fulde Ret. Det er derfor nødvendigt i Forvejen at have gjort sig fortrolig med de museale Fremskridt, der er gjort i Udlandet og især i Broderlandet, Sverige, hvis Udstillingsteknik ikke alene paa flere Punkter er bedre end den danske, men i Almindelighed anses for at staa ret højt.

Denne Afhandling om Stockholms Stadsmuseum, der er blevet til ved velvillig Assistance fra dets Tjenestemænds Side, er et lille Bidrag hertil.

SMAASTYKKER

3. Om Carl Baggers københavnske Logiværtinde. *Madam Dorothea Koefoed.*

I „Nogle personalhistoriske Oplysninger om Carl Bagger“ i „Historiske Meddelelser om Staden København og dens Borgere“, 3. Række, VI Bind, 1946, har Hr. *Henry Kaiser* gjort opmærksom paa, at jeg „er kommet for Skade at anbringe en forkert Enke“ paa den Hædersplads i Carl Baggers Ungdomsliv, som man har villet tildele en Skipperenke, om hvem man i øvrigt ikke vidste noget som helst andet, end at hun hed Koefod¹. Hr. Kaiser har derfor ud fra sin Bedreviden „pillet denne Enke ned af Piedestalen“ og har „til Gengæld den Fornøjelse at overgive den rette Enke til Litteraturhistorien, hvis den da ellers vil modtage hende“, idet han oplyser, at hendes Navn var *Dorthea Koefoed*.

Hr. Henry Kaiser har med fuld Føje paavist min Fejl², og jeg er ham oprigtig taknemmelig derfor. Da jeg for c. 30 Aar siden, under et lille Arbejde med Carl Baggers Basnæs-Forhold, fandt, at Forfatteren Andreas Dolleris var kommet noget for højt op m. H. t. den Madam Koefoed, hvem han i sin Bog om Carl Bagger³ ønskede at sidestille med hin brave Tømmermandsenke Ane Kirstine Skov, der var som en Moder for Johannes Ewald i hans sidste Aar⁴, kendte heller ikke jeg Madam Koefoeds Fornavn eller -navne, som Dolleris, ligesom hans Formænd i at skrive om Carl Bagger, havde glemt at meddele, rimeligvis, fordi ingen af dem vidste det. Jeg udtog derfor som den sandsynligste den urette Madam Koefoed mellem de adskillige Enker — og som den eneste Skipper-Enke,

København (iflg. Vejviseren) husede o. 1828 — og ærgrede mig rigtig godt over mit Fejlgreb, da jeg nogle Aar senere var blevet mere erfaren i den Slags Detektivarbejde og nu var blevet ganske klar over, baade, at jeg havde taget fejl og over, hvad den rette Madam Koefoed hed, samt over saa godt som hele hendes lille Livshistorie. Jeg syntes dog ikke om at ulejlige Offentligheden med min Bedreviden, bl. a. fordi jeg heller ikke rigtig vidste, hvor det skulde ske — det er derfor meget godt, at Hr. Kaiser har taget sig paa at gøre det og i det hele gøre saa godt Rede for Madam Koefoed. Men da der dog er et og andet at tilføje og rette i hans Redegørelse, har jeg været glad ved at faa Lov til paa dette Sted at give de supplerende Oplysninger om Dorothea Koefoed, jeg længe har ligget inde med.

Hr. Kaiser kender bl. a. ikke hendes Herkomst og Fødsel og mener, at hun maaske stammer fra Bornholm. *Dorothea Thuessen* (saaledes i Kirkebogen) var imidlertid en Sønderjyde, født 6.12.1788 i Aabenraa som Datter af Skipper Hans Thuesen og Hustru Ingeburg født Paulsen⁵. Hendes Forældre boede i Februar 1803 i Gildegade og havde hos sig foruden Konens gamle Moder to yngre Børn paa hhv. 10 og 5 Aar; Faderen var da 45 og Moderen, som havde været gift engang før, 51 Aar. Dorothea og en tre Aar ældre Broder levede ikke i Hjemmet, men opholdt sig som Plejebørn i samme By, ved Sønderport, hos den 50-aarige Grynemøller Christian Matzen og hans tre Aar yngre Hustru Cicilia født Paulsen, vel en Søster til Plejebørnenes Mor; Møllerfamilien, der selv ikke havde Børn, synes at have siddet godt i det; den havde to Svende, en Karl og to Piger⁶. Om Dorotheas Skæbne i det følgende 10-Aar vides intet, men skulde det have Interesse, vil der vist, foruden Oplysning f. Eks. om hendes Konfirmation, kunne fremdrages adskilligt om hendes fædrene og mødrene Slægt, hendes Faddere og andet i det sønderjyske Landsarkiv. Maaske ogsaa om, hvornaar hun er havnet i København, sagtens som Tjenestepige, muligt hos Carl Baggers Farmor, der ofte skiftede Piger, snarere dog hos hans Formynder og Farmorens juridiske Raadgiver, Højesteretsasses-

sor, Etats-, senere Konferensraad Adam Gottlob Müller (1769—1833)⁷ og hans Hustru, med hvem Forbindelsen med Dorothea er paaviselig, som det vil fremgaa af det følgende.

Under 28.7.1813 blev der af Danske Kancelli⁸ udstedt Vielsesbrev for Dorothea Thuesen af København og Anker Anthoni Koefod, som var født i Svaneke (eller rettere: ved, nemlig paa Frennegaard i Ibsker Sogn, Anneks til Svaneke) i 1779 og som under 16.3.1808 havde vundet Børgerkab i København som Skipper⁹, saaledes som det fremgaa af Mandtal o. a. i det københavnske Skipper-Lav, hvis Arkiv Hr. Kaiser ikke ses at have dyrket. Deraf oplyses bl. a., at Skipper Koefod har deltaget i Slaget paa Rheden 2. April 1801 som („Maaned“) Lieutenant, og at han i 1814 førte Handels- og Rhederifirmaet Duntzfelt & Comp.s i Amerika 1791 byggede Skonnert „Harmoni“ paa 42½ Læst; han boede da paa Christianshavn i Overgaden n. V. No. 171. Mens Vejviserens, Hr. Kaisers Hovedkildes Oplysninger om Skipper Koefods Boliger glipper fra 1821 af, meddeler Skipper-Lavets Rulle hans Adresser fra 1814 til 1820 og oplyser da, at han efter i disse Aar at have været „hjemme i København“ nu er rejst til Bornholm, hvor han herefter lever; i Rullen opføres han sidste Gang 1831 uden nogen Oplysning om Opholdssted. Om hans Død i 1849 oplyser Hr. Kaiser alt fornødent, men ikke, at han i 1834 — og vel ogsaa før — boer som gift Fledføring (dog uden medhavende Hustru!), fra 1840 som Enkemand og Sømand hos sin yngste Broders Søn, Anker Koefod, paa Slægtsgaarden Frennegaard i Ibsker Sogn, og, efter Brodersønnens Død i 1844 til sin egen, hos hans Enke Margrethe Kirstine Mogensdatter, som selv først dør Nytaarsdag 1884, 80 Aar gammel; den forrige Skippers Alder opgives iøvrigt konstant, lige fra 1834 til 1845, til 65—66 Aar¹⁰!

Det er rigtigt, som af Hr. Kaiser oplyst, at Ægteparrets Vielse ikke hidtil er fundet i nogen københavnsk Kirkebog, skønt „Koffardi Kapt. A. A. Kofod“ i September 1813 betalte 7 Rbd. 48 Sk. i Kopulationsafgift med Angivelse af at skulle giftes i Frelsers Kirke. Af Vor Frelsers Kirkes Copulationsprotokol¹¹ fremgaa,

efter at der om Vielsen er anført: „1813, d. 6. Sept. i Huuset“, at der er „clareret ved Kirken for Ungkarl, Coffardie-Capitain Anker Anthoni Kofoed og Jfr. Dorothea Thuesen, som havde Bevilling [∴: Vielsesbrevet af 28. 7. s. A.] at maatte vies af uvedkommende Præst og blev angivet at skulle vies af Hr. Brorson, Præst ved Gvarnisons-Kirken“, men her ses Vielsen ikke at være ført til Protokols. Dette behøver nu ikke at betyde, at de slet ikke er blevet viet (skønt ogsaa saadanne Tilfælde, navnlig med Søfolk, ikke er ualmindelige); muligt vil det bare sige, at „den uvedkommende Præst“ godt nok har viet dem hjemme i sin Stue, men at han eller/og hans Klokke har sjusket — et ikke ukendt Fænomen! — med at faa Vielsen indført i sin Kirkebog; derfor kan Præsten meget godt have medgivet Parret en Vielsesattest, som det senere har haft at holde sig til. Imidlertid fik Parret, som nævnt af Hr. Kaiser, uden at han dog anfører Barnets Navn, d. 19.9.1814 en Søn, som døbttes Peter Christian d. 26.10. i Vor Frelzers Kirke og kun havde til Fædrene Forældrene og Jordemoder Mad. Jensen; d. 19.1.1817 fik de atter en Søn, som hverken den Koefoedske Stamtavle¹² eller Hr. Kaiser kender; han blev døbt i Vor Frelzers Kirke 26.5.1817, kom til at hedde Jørgen Daniel, og til ham stod bl. a. „Etatsraadinde Møller i Vimmelskaftet“ ∴: Højesteretsassessor Müllers Hustru, og „Casserer Steenbeck i Snaregaden“ Fadder¹³. Denne sidste er muligt en Bror til Etats-, senere Konferensraadinde Karen Elisabeth Müller (1778—1857), og det hele peger jo afgjort i Retning af, at det er Fru Müllers Kendskab til Madam Koefoed, muligt et Slægtskab fjernt ude med dennes Mand, der har ført til, at Carl Bagger o. 1828 fik Logi hos denne. Om de to Koefoed-Børns Skæbne kan intet oplyses; en Gennemgang af Vor Frelzers Sogns Begravelsesprotokol og af Københavns Skiftekommissions „Hvide Bog“ og Generalregister op til 1836 har kun kunnet oplyse, at de næppe er døde som spæde eller unge.

Hvorvidt Ægteparret Koefoed senere er blevet separeret de jure eller o. 1820 blot flyttet fra hinanden og Manden hjem til sin Fødeø, kan heller ikke jeg oplyse. Ikke usandsynligt, og muligt paa Grund af Sinds-

eller anden Sygdom, har han været en daarlig Forsørger, som ikke har haft eller kunnet faa Hyre som Skibsfører i alle de mange Aar. Hustruen har da maattet leve af Linnedsyning og ved at have logerende, saaledes som det senere ses af Folketællingerne 1840 og 1845; den for 1834 mangler desværre for det Kvarter i København, hun da levede i. Den for 1845 synes Hr. Kaiser mærkelig nok ikke at have brugt — ellers vilde han have kendt hendes Fødested og omtrentlige Alder og lige saa let som jeg kunnet trevle hele hendes Herkomst op.

Men ogsaa hendes Død er ham ukendt skønt let at finde gennem Skiftekommissionens fortræffelige Generalregister i Landsarkivet; hun døde 10.1.1847 i Helligaands Sogn, ganske vist iflg. Kirkebogen som „Snedkersvend Kofods Enke“¹⁴ — Kirkebogsføreres Unøjagtighed er jo grænseløs! — men det burde ikke skræmme nogen Eftersporer, thi hendes Alder er dog temmelig nøjagtig noteret som 58 Aar (hun var lige fyldt 59), og Dødsstedet er rigtig ført med Kompagnistræde [Mtr.] No. 52 (nu Gade No. 17), hvor hun iflg. Folketællingen 1845 ogsaa boede i dette Aar — 1840 boer hun i Mtr. No. 54, Gade No. 13. I Københavns Skiftekommissions Prot. 5 B for 1847 vil man under No. 940, S. 21, finde Skiftet efter hende. Den 15.1. begravedes hun paa Helligaands Kirkegaard „heri Staden“¹⁴ — altsaa ikke paa Assistens Kirkegaard! — og d. 12. s. M. mødte Skifteretten paa hendes Bopæl i Kompagnistræde No. 52 for at foretage Skifte efter hende; det gik let, og herom hedder det i Forseglingssprotokollen:

„Ved Forretningen var tilstede Urtekræmmer Rantzau¹⁵, som tilkiendegav, at den Afdødes Familieforhold er ham ubekjendt, at hun ikke var Interessent i nogen Liigkasse, og at hun heller Intet har efterladt sig, der kan være Gjenstand for Skifte. Paa Grund af denne Erklæring blev Forretningen strax sluttet.“

Hvem der under disse Forhold har betalt hendes Ligfærd, ses ikke; muligt Enkekonferensraadinde Müller, som først døde ti Aar efter. Madam Dorothea Koefoeds „Tragedie“, som Hr. Kaiser kalder det, maa vist antages at have ligget en Tid forud for den, Hr. Kaiser nævner, o. 1820, da Manden forlod hende;

til Gengæld for, at hun maaske nok har haft det stille og ensomt paa sine gamle Dage, har hun vist haft det noget uroligt med Carl Bagger i Huset i en Del af hans værste Rasetid. Denne hendes berømte Logerende fra o. 1830 døde i Odense Aaret før hende — om nogen Forbindelse mellem dem, efter at han i November 1836 var rejst til Fyn, ved vi iøvrigt intet. Som sin Logiværtinde har han imidlertid — uden nogetsteds blot antydningssvis at have nævnet hende — skaffet hende en lille Plads om ikke netop i den danske Litteratur-, saa dog i Personhistorien, men hendes Personlighed, Skikkelse eller Indflydelse paa ham kan vist intetsteds paavises i Carl Baggers Digtning eller i hans Skæbne.

Muligt er det, at der endnu kan dukke flere Oplysninger frem om hende end de, der allerede haves, men ogsaa med dem i Hænde synes der nu at være gjort ikke saa daarligt Rede for denne sønderjyske Piges og københavnske Skipperkones Levnedsløb.

HENVISNINGER

1) Saaledes Vilhelm Møller i: Carl Bagger (Nogle biografiske Notitser), S. XXVI i C. B.s Samlede Værker, 2. Bind, 1867; H. Schwanenflügel: Carl Bagger, 1907, S. 44, Note 1 (her hedder hun Kofod) og navnlig Andreas Dolleris: Carl Bagger, 1907, S. 18 f. (der kalder hende Koefod).

2) den fremtræder S. 82 f. i „Carl Baggers Basnæs-Digte samt tre Breve fra Carl Bagger til Thora Fiedler“, 1920, blandt Kommentarerne til Brev II.

3) se under 1).

4) se herom: A. D. Jørgensen: Johannes Evald, 1888, S. 164 (og Noten S. 259) samt S. 185.

5) meddelt mig 1932 af „Det midlertidige Arkivdepot i Aabenraa“.

6) Folketællingen 13.2.1803, den første (bevarede) i Hertugdømmerne; Rigsarkivet.

7) Hauch-Fausbøll & Hiort-Lorenzen: Patriciske Slægter, 2. Saml., 1911, S. 318 (Familien Müller).

8) Danske Kancelli, 2. Dpt., Journ. 1813, B. Nr. 3305.

9) Skipperlavets Arkiv (Landsarkivet i Kbhvn.). Mandtals-Ruller, 1814, 30, S. 46.

10) Folketællingen for Bornholms Øster Herred 1834, 40 og 45.

11) for 1798—1813. Fol. 199, Nr. 45.

12) Stamtavle over Familien Koefoed fra Koefoedgaard i Østermarie Sogn paa Bornholm ved Jul. Bidstrup, 1887, S. 41—42.

13) Vor Frelsers Kirkes Daabsprot. 1813—26, hhv. S. 22, Nr. 98 (Peter Christians Daab) og S. 58, Nr. 33 (Jørgen Daniels).

14) Helligaands Sogns Bog over begravede Kvinder 1847, S. 207, Nr. 11.

15) Iflg. Folketæll. i Febr. 1845 synes Enkemanden, Urtekræmmer Christoffer Ranzau, 59 Aar, født i Vordingborg, at have været hendes Logerende.

H. G. Olrik.

4. Af en Politimands Dagbog.

(Fortsat fra 4. Rk., I Bd., S. 136).

Nogle Dage senere blev jeg forflyttet til 6. Politikreds — Stationen paa Fælledvej. 6. Politikreds var dengang i Udstrækning mere end dobbelt saa stor som nu. Fra Dr. Louises Bro i Syd til Lygtekroen i Nord (hvor nu Slangerupbanens Station ligger) og fra Ladegaardsaaen i Vest til Lyngbyvej i Øst. Foruden Stationen paa Fælledvejen var der i Kredsen to Politivagter, en i Korsgade og en paa Nørrebrogade i Nærheden af Stefanskirken. Hver af disse Vagter var bemandedet med en Overbetjent og tre — som Regel ældre — Politibetjente.

Da Politiet omkring 1920 fik Udrykningsvogne, blev disse Vagter og flere andre Vagter i forskellige Bydele nedlagt.

Polititjenesten bestod først og fremmest i Patrouillering paa Gaderne — i Gennemsnit otte Timer i Døgnet. Desuden for hver Mand paa Dagholdene to ugentlige Stationsvagter à otte Timer og for hver Mand paa Natholdene to Dages Stævningstjeneste ugentlig.

De Politibetjente, der havde Nattjeneste, maatte tillige en Gang ugentlig stille til en Times Eksercits i Gothersgades nu nedrevne Eksercerhus. Om Sommeren foregik Eksercitsen paa Gardens Eksercerplads og var en kærkommen Adspredelse for Gardisterne, der gladelig ofrede Middagssøvnen (Eksercitsen foregik altid mellem Kl. 12 $\frac{1}{2}$ og 1 $\frac{1}{2}$) for at se paa Po-

litistyrkens sælsomme Evoleringer. Styrken, der mødte til Eksercits, bestod som Regel af et Par Hundrede Mand, og Øvelserne lededes af Politiinspektør Th. Petersen, der i sine unge Dage havde været Dragonløjtnant.

Under normale Forhold havde hver Mand i Styrken Krav paa en Fridag hver anden Maaned, dog kun til Dagtjeneste. De menige Politibetjente kunde faa fem Dages Ferie en Gang aarlig, dog kun saafremt Ansøgningen om Ferie lød paa Rejse udenfor Jurisdiktionen i et Familieanliggende. At denne Bestemmelse blev strengt overholdt, skal jeg belyse med et Par Eksempler:

En Inspektionsbetjent ansøgte Politidirektøren om tre Dages Ferie i Anledning af sit 25 Aars Jubilæum. Han motiverede sit Andragende med, at han i de forløbne 25 Aar ikke havde haft en eneste Feriedag. Ansøgningen kom tilbage fra Politidirektøren med Paa-tegningen: Kan ikke bevilges.

En Overbetjent havde ansøgt om Ferie til en Rejse i et Familieanliggende, og Ferien blev bevilget. En af de sidste Dage af hans Ferie blev han truffet af 1. Politiinspektør i Tivoli, og da Inspektøren vidste, Overbetjenten havde Ferie, beordrede han ham øjeblikkelig til Tjeneste. Naar han ikke var bortrejst, bortfaldt Retten til Ferie.

Stævningstjenesten var — især ved Vintertid — den mest ubehagelige Gren af Polititjenesten. Ofte kunde der være op til 50 Stævninger til Personer, hvis forskellige Bopæle var spredt over hele Kredsen. Mørket faldt tidligt paa, og i de store Arbejderkaserner med de lange Gange var der aldrig Lys paa Gangene, saa Stævningsmændene, to Politibetjente, maatte gaa fra Dør til Dør og stryge Tændstikker for at se, hvad der stod paa Dørene, og naar Stævningsmændene saa ringede eller bankede paa en Dør for hos Lejlighedens Indehaver at faa Oplysning om den Person, der skulde stævnes, vilde eller kunde den adspurgte sjældent give Oplysninger.

En saadan Stævningstur kunde vare fra Kl. 2 Em. til 11 Aften, saa var Tiden inde, at Stævningsmændene skulde paa Natpatrouille til Kl. 6 Morgen, og der

gaves absolut ingen Lettelser eller Frihed for Stævningsmændene.

Politiforeningen, der blev dannet i Slutningen af Halvfemserne, ansøgte Politidirektøren om et Antal Lommelygter til Brug for Natpatrouillerne og Stævningsmændene, men Ansøgningen blev afslaaet med den Begrundelse, at Anskaffelse af et større Antal Lommelygter vilde koste et Par Tusind Kr., og at der i øvrigt ikke skønnedes at være Brug for Lommelygter.

Undertiden kunde det gaa livligt til paa Stationen, særlig Fredag, Lørdag og Søndag. Spiritussen var jo billig dengang, og der kunde paa saadanne Aftener være 10—12 berusede Personer stuvede sammen i Stationens 3 Detentionslokaler, hvor der kun var Liggeplads til 2 Personer i hvert. Der opstod derfor altid Skænderi mellem de internerede om disse Liggepladser, og ofte kom det til blodige Slagsmaal. Saa maatte de vagthavende Betjente ind at skille de stridende ad, eventuelt give en eller to Haandjern paa, men Spektaklerne vedvarede gerne til hen ad Morgenstunden, før der faldt Ro over Gemytterne.

Ved Syvtiden om Morgenen blev samtlige internerede taget ud af Detentionen og fik anvist Plads paa Bænke i Vagtstuen. De, der havde fast Bopæl, blev løsladt, medens Resten, d. v. s. alle de, der ikke var anmeldt ved nogen af Stationerne (der fandtes dengang ikke noget Folkeregister), blev holdt tilbage for senere at blive transporterede til Domhuset til Fremstilling i den offentlige Politiret med paafølgende Bødefsoning.

Det var en ynkelig Samling Menneskevrag, der saaledes blev holdt tilbage. Alt Livsmodet fra Natten var forsvunden. Tavse, blege og rystende sad de paa Bænkene. Hver især fik $\frac{1}{2}$ Flaske Hvidtøl og et flækket, belagt Surbrød. Øllet drak de, men Maden lod de staa eller puttede den i Lommen.

Ofte bad en eller flere af disse forhultede Stakler de vagthavende Politibetjente om en Snaps Brændevin, men saadanne Bønner blev kun opfyldt, hvis en iblandt dem viste umiskendelige Tegn paa begyndende Delirium. Symptomerne derpaa var forskellige.

Ofte fantaserede de om Dyr, Fugle eller Kryb, og Blikket var stift og stirrende. Det hændte ogsaa en sjælden Gang, at en Delirist kastede sig ned paa Gulvet og søgte under Bænke og Stole efter et eller andet, der skulde fanges. Naar et saadant Tilfælde indtraf, blev en Brændevinsflaske til dette specielle Brug hentet frem fra Bunden af et Skab, og Patienten fik en stor Snaps. Det klarede i Almindelighed hans Begreber, indtil han var blevet afleveret paa Domhuset, hvorefter Stationen ikke havde mere med ham at gøre.

Den gamle Overbetjent fortæller.

En af Stationens ældre Overbetjente yndede, naar han havde Nattevagt, at fortælle nogle af sine Oplevelser for de yngre Politibetjente. Han havde været med i Felttoget 1864 og i Tilbageetoget fra Dannevirkestillingen, og hans Oplevelser ved denne Lejlighed var kendt af de fleste af Stationens Politibetjente.

En Nat, jeg havde Vagt paa Stationen, blev jeg kaldt ind paa Overbetjentens Kontor. Han forhørte mig først om mine personlige Forhold, gjorde en Bemærkning om min spinkle Legemsbygning og udtalte, at de Politibetjente, der nu blev ansat, ikke, hvad Størrelse og Kræfter angik, kunde staa Maal med dem, der blev ansat i Halvfjerdserne og Firserne. Selv var han en lille Mand med et Fuldskæg, der naaede ham til midt paa Brystet.

(Fortsættes).

J. C. S.

KØBENHAVNS VAGTVÆRN

1944—1945

Af SIGURD THORSEN

Da Luftalarmen lød den 19. September 1944, gik jeg sammen med enkelte af mine Medarbejdere ind i Magistratens 1ste Afdelings Forsamlingssal paa Raadhuset for som sædvanlig at følge Begivenhederens Udvikling fra Vinduerne ud imod Raadhuspladsen.

Sporvognene holdt stille, og Passagererne søgte uden at forhaste sig — sammen med de andre, der opholdt sig paa Pladsen, — til de underjordiske Beskyttelsesrum. Det var kun gamle Mennesker og ængstelige Mødre med smaa Børn, som skyndte sig. Selv den stadiige Strøm af cyklende Husvagter og andre Personer fra lignende Korps med særlige Opgaver under Alarmitilstanden forhastede sig ikke. Tvungen af Nødvendigheden søgte man bort fra Gaderne, fordi det nu en Gang var forlangt af Myndighederne. Man plejede under disse Alarmer at ærgre sig over de støjende og hoverende Selskaber af tyske Soldater med deres skamløse „Feltmadrasser“, der larmede rundt udenfor Beskyttelsesrummene. Denne Dag saa vi ingen.

Bydrene og de halvvoxne blev staaende ved Nedgangen til vore upopulære Bunkers og diskuterede

Ovenstaaende Skildring er i 1947 fremkommet i Bogen „Københavns Vagtværn 1944—45. Redigeret af Sigurd Thorsen“, H. Hagerup, Kbh.

med godt Humør Situationen. Hvad skulde der nu ske? Paa de store Forretningsejendommers Tage kom energiske Husvagter frem i deres drabelige Udstyr med Hjælme og Økser. Kommer Englænderne nu — kan man høre Flyvernes Motorer eller Brag, der var sler, at det virkelig er Alvor denne Gang? Nej, der var endnu kun Stilhed.

Besættelsesmagtens Kvarter paa Dagmarhus udspejede en usædvanlig Mængde Udrykningsvogne. Vi iagttog fra vore Vinduer, at der ikke som ellers udfoldede sig et febrilsk Liv ved Luftværnskanonerne. Der var overhovedet ingen Besætning at se paa det flade Tags ellers saa imponerende Fæstningsanlæg. Nu var vi klare over, at der var noget ganske særligt paa Færde. Al vor Tvivl forsvandt, da der stadig kom flere og flere stærkt bevæbnede Automobileer fra Dagmarhus. Vi syntes, de næsten alle kørte i Retning mod Politigaarden. I Løbet af faa Minutter efter Alarmtilstandens Begyndelse forstod vi til vor Forfærdelse, at det var vor egen Ordensmagt, der var Genstand for Overrumpling. Vi blev blege af Spænding. Skulde vi virkelig opleve, at Besættelsesmagten frarøvede os vor sidste Mulighed for selv at holde Ro og Orden indenfor vort danske Samfund.

Med Gru og Afsky havde vi i August det foregaaende Aar oplevet Afvæbningen af de sidste Rester af vort militære Værn; nu var Turen altsaa kommet til vore Politistyrker. Det ene forbandede Overgreb fulgte det andet.

Ja, det blev den bitre Alvor. I Løbet af en halv Time jagede den overmægtige Besættelsesmagts Transportvogne atter tilbage over Raadhuspladsen, stoppende fulde af vore overrumplede og afvæbnede Politistyrker. Vejen gik nu videre gennem Byen ned mod Havnen. Vort Politi blev som Slaver bortført af Hersker-

folket. Der lød kun spredt Skydning. Vi stod tilbage paa Raadhuset, grebet af Øjeblikkets Alvor, med dobbelt Afsky og Harmе imod Besættelsesmagten.

Det slog os straks, at der maatte dog findes en Udvej for at sikre Byen imod Forbryderverdenens Terror. Længe skulde vi ikke vente, førend vi var midt i Arbejdet hermed.

I Statstidende for 26/9 44 kunde vi læse, at Tyskerne ikke selv havde tænkt at organisere nogen Erstatning for Politiet. Man vilde aabenbart lade Begivenhederne udvikle sig, men den tyske General Pancke meddelte dog, at der fra dansk Side kunde etableres en vis Ordensmagt.

Efter at Justitsministeriet i Cirkulære af 11/10 44 havde bestemt, at der skulde oprettes kommunale Vagtværn, stillede Borgmester Bindselev i Samlede Magistrats Møde den 16/10 44 Forslag om Etablering af Københavns Kommunes Vagtværn.

Borgmesteren var efter Sagens Behandling i Samlede Magistrat ikke i Tvivl om, at man fra alle Sider indenfor Partierne ønskede Oprettelsen af et Værn, saaledes at Befolkningen ikke — efter Politiets Bortfjernelse — var prisgivet tøjlesløse Forbryderbander.

Ministeriets øverste ansvarlige — nemlig Departementscheferne for henholdsvis Justitsministeriet og Indenrigsministeriet samt Direktøren for Udenrigsministeriet — havde paa Forespørgsel erklæret sig ganske enige i, at der burde sættes effektivt ind for gennem Vagtværnet at yde Befolkningen den fornødne Beskyttelse. Hertil medvirkede naturligvis ogsaa, at man fra dansk Side lagde afgørende Vægt paa, at Befolkningen ikke blev tvungen til i noget Tilfælde at søge Beskyttelse hos Tyskerne, som havde taget de københavnske Politistationer i Besiddelse.

Allerede faa Dage efter Justitsministeriets før-

nævnte Cirkulære fandt der mundtlige Drøftelser Sted i Justitsministeriet mellem de øverste Statsmyndigheder og de ledende indenfor Storkøbenhavns kommunale Styre. — Disse Forhandlinger blev fortsatte i Udenrigsministeriet, og nu deltog ogsaa Repræsentanter for Købstadsforeningen; Retningslinierne, hvorom man enedes, var en klar Afstandtagen fra ethvert Samarbejde med Besættelsesmagten angaaende denne Sag. Man var derhos enige i, at kommunale Vagtværn nødvendigvis maatte oprettes. Disse Korps burde paa den anden Side under ingen Omstændigheder paatage sig direkte politimæssige Opgave, hvorved Vagtværnene kunde opfattes som „Skruebrækkere“ i Forhold til det af Voldsmagten fjernede Politikorps. Der var udelukkende Tale om at træffe de nødvendigste Foranstaltninger til Beskyttelse af Borgernes Liv og Gods. —

Efter nogen Betænkning enedes man om, at de kommunale Kasser skulde udlægge de fornødne Beløb til Dækning af Omkostningerne mod senere Refusion af Staten. En Refusion, der efter yderligere Forhandlinger er fastsat til 90 pCt. af de af Kommunerne afholdte Udgifter, uanset at man fra Kommunens Side hævdede, at det her drejede sig om Udgifter, som alene paahvilede Staten. —

I Magistratens 1ste Afdeling tog man fat paa Sagens Løsning med fuld Kraft i Bevidstheden om, at Situationen krævede en hurtig og energisk Handling. — Vi havde før Rigspolitiets Oprettelse haft en levende Forbindelse med det kommunale Politi, hvis Økonomi havde henhørt under Afdelingen. — Det nøje og fortrinlige Samarbejde, vi den Gang havde med Politiets Ledelse, var endnu i frisk Erindring, og ved Politiets Bortfjærelse følte vi en forstaaelig Harme ved Tanken om den Skæbne, der nu overgik Korpset.

Politiets Popularitet i alle Samfundslag forstod vi bedre end mange andre. Vi vidste, at det københavnske Politis Anseelse hvilede paa en fuldt ud rigtig Vurdering af Politiets Værdi. —

De mange Betjente var udvalgte Folk, der havde gennemgaaet en samvittighedsfuld og dygtig tilrettelagt Uddannelse. Hvorledes skulde vi nu paa bar Bund og med Fjendens agtpaagivende Øjne hvilende paa os paa kortest mulige Tid fremskaffe et Ordenskorps, der kunde danne et effektivt Værn og vinde Befolkningens Tillid?

Vore Tanker gik tilbage til gamle Dage.

Det slog os, at det, vi i Virkeligheden burde gøre, var for en forhaabentlig kort Periode at kalde de gamle Vægterkorps til Live. —

I Magistratens 1ste Afdeling havde vi tidligere med stor Respekt stødt paa Biskop Johannes Krags Virke fra omkring Aar 1300. — Det var ham, der paa Grundlag af de gamle Helligaandshuse havde stiftet Vartov Hospital, som i vor Tid er blevet videreført til det kendte og saa stærkt søgte Gammel Kloster. — Nu gik vore Tanker paany til den gamle Højerværdighed, som i sin Stadsret fra Aar 1294 omtaler et organiseret Vægtervæsen.

Bestemmelserne om denne Institution omtales i en Række af vore senere Stadsretter. Det havde i gamle Dage oprindeligt været Tanken, at det Hverv at holde Ro og Orden ved Dag og Nat i Byen skulde gaa paa Tur blandt Stadens Borgere. Det varede dog ikke længe, før man i forskellige Perioder søgte at overlade dette byrdefulde og anstrengende Arbejde til særlige egnede Personer, som opnaaede en Betaling, der blev fordelt paa Borgerne, som saaledes paa en sikkert behageligere Maade dog bidrog til Opretholdelse af Vægterinstitutionen. Den kendte Historiker og Raad-

stuearkivar Dr. O. Nielsen har i Københavns Historie og Beskrivelse Gang paa Gang fortalt nærmere om de københavnske Vægttere, der i Virkeligheden sammen med de militære Styrker blev den historiske Oprindelse til det københavnske Politikorps. I Aaret 1567 antog Magistraten 100 duelige Karle, som fik det Privilegium, at saa længe de var antagne som Vægttere i Byen, blev de fritagne for Udskrivning til al Krigstjeneste og maatte ikke anvendes til Tjeneste andetsteds end der, hvor Borgmestre og Raadmænd havde dem behov. — Senere blev udstedt en kgl. Forordning, hvori det blev paabudt alle Indbyggerne, hver efter sin Evne og Formue, at hjælpe til at holde eller lade holde Nattevagt. Magistraten skulde holde Tilsyn med Nattevagten, at den blev udført „af gode, duelige føre Karle“. Det laa Kongen meget paa Sinde, at Nattevagten „med Flid holdtes ved lige, Mord, Manddrab, Tyveri og slig anden Ulyst, Synd og Last dermed at hindre og afvende og skadelig Ild vogte og forekomme“.

Vægterne var paa den Tid fordelte paa faste Poster, og den egentlige Patrouilletjeneste var overladt den saakaldte „Skarvagt“, der kun bestod af en særlig udvalgt Sektion paa 12—14 Personer.

Aar 1627 blev der imidlertid dannet et fast Vægterkorps paa 140 Mand, og det blev paalagt Vagtmesteren med sine Folk flittigt at besøge saadanne Steder, „hvor der lod sig finde allehaande Selskab og efter yderste Formue ved Nattetid at hjælpe og befri Gader og Stræder for al Modvillighed“. Hvis Vagten ikke for slog, skulde Rigets Profos komme til Undsætning med sine Soldater.

I Krigs- og Ufredstider gik det dog kun saa som saa med Stadens Bevogtning. „Borgervæbningen“, der efter Byens Belejring var blevet et rent militært Korps,

maatte paa Grund af Usikkerhed i Byen saaledes i Aaret 1670 afgive 100 Mand, der fordeltes i tre Vagthuse paa Raadhuset, Amagertorv og ved Klareboderne. Det betød, at ethvert Medlem af Borgervæbningen maatte regne med at komme paa Vagt i alt Fald hver 20. Nat. Denne Ordning varede ved, indtil der ved

Det gamle Vægterkorps i Funktion.

Forordning af 26. Juli 1683 blev oprettet et nyt Vægterkorps. Der blev nu paalagt Vægterne det mere fredelige Hverv at paase, at Lygterne var i Orden, men de skulde tillige hindre og afværge Slagsmaal, Tyveri og Stratenrøverier. Vægteren skulde endvidere bl. a. „raabe hvert Timeslag fra han kommer i Vagten, og til han gaar af Vagten, den sædvanlige Udraabning indtil Dagningen“. Antagelig omkring Aar 1686 blev Udraabningen erstattet af Sang. De bekendte Vægtervers mener man er forfattet af vor berømte Salmedigter Kingo. — Gang paa Gang var Vægterkorpene

blevet omorganiserede, indtil de endelig opløstes Aar 1863. —

I vore Dage havde det offentlige Vægtervæsen længe kun været Historie. Vi holder dog af i Litteraturen og paa Scenen at møde de gamle Vægterskikkelser, saaledes som vi husker dem med den svære Kavaj, Bæltet og Huen og med „Morgenstjernen“ i Haanden fra Figurerne paa vort Raadhus. Vi elsker de fredfyldte Vægtervers — maaske mest det sidste Vers, som Vægterne sang, naar Klokkeren var slagen 5:

„O Jesu Morgenstjerne!
 Vor Konge i din Vold
 befale vi saa gerne.
 Vær Du hans Sol og Skjold.
 Vor Klokke er slagen Fem.
 Kom blide Sol
 fra Naadens Pol
 Oplys vort Huus og Hjem“. —

Det blev nu Magistratens 1ste Afdelings Sag i Ufredens og Krigens Aar at genskabe et Vagtværn, der i vore brutale Tider kunde beskytte Borgerne i den By, vi havde viet vor egen Arbejdskraft og vore Evner, saa langt de maatte række.

Efter Samraad med Borgmester Bindslev opsøgte jeg straks Direktøren for den private Institution „De forenede Vagtselskaber“ Philip Sørensen for om muligt at faa udpeget en dygtig Mand indenfor Selskabets Ledelse, hvem man turde betro den ansvarsfulde Stilling som Vagtchef for vort nye kommunale Vagtværn.

Direktør Philip Sørensen, Vagtselskabernes Underdirektør Martin Nielsen og jeg gennemdrøftede Spørgsmaalet om, hvorvidt det var muligt hos dem at finde den rette Mand. Magistraten maatte stille

store Fordringer til hans faglige Kvalifikationer, og Direktøren maatte indestaa for, at den paagældende ogsaa havde de rette Karakteregenskaber og frem for alt, at det nationale Sindelag var helt og holdent som det hurde være hos en Mand, der paa en vis Maade fik betroet Borgernes Liv og Velfærd. Personligt Mod og Handlekraft maatte være til Stede. Philip Sørensen var klar over Situationens Alvor, og han stillede sig ganske overordentlig elskværdigt og imødekommende overfor vort Ønske om at bistaa Kommunen med Raad og Daad. Resultatet af vore Forhandlinger blev, at Underdirektør Martin Nielsen stillede sig til vor Disposition med Hensyn til selve Vagtmandskabets Udvælgelse, idet han lovede at indtræde i den Sektionskomité, som det var os klart maatte nedsættes. —

Direktøren blev gjort bekendt med, at det var Tanken, at det kommunale Vagtværns Administration skulde henføres under Magistratens 1ste Afdelings Sekretariat, hvis øverste juridiske Tjenestemænd skulde føre Tilsyn med Institutionen.

Man gik derefter over til det vanskelige Problem at finde selve den Mand, som man kunde antage som Vagtchef.

Direktørerne meddelte efter nøje Overvejelse, at der i Virkeligheden kun kunde være Tale om Vagtselskabernes Overvagtimester Melchior Larsen, og man erklærede sig villig til under de ganske ekstraordinære Forhold at „udlaane“ Magistraten denne højt anskrevne Mand, saafremt han selv ønskede at paatage sig det ansvarsfulde og risikable Job.

Den paagældende blev hurtigt tilkaldt og Forhandlinger med ham paabegyndt paa Stedet. —

Det forekom mig efter de faa Bemærkninger, vi udvekslede, at det sandsynligvis kunde blive den rette Mand. Der var Slagkraft i ham, men han var ikke

selv tilbøjelig til at slaa til i dette Tilfælde. Det drejede sig om for stort et Spørgsmaal, og han forlangte ganske naturligt Betænkningstid — ikke mindst for at forvisse sig om, at der blev taget fuldt Hensyn til det afsatte Politis Interesser, og frem for alt, at Tjenesten blev ordnet saaledes, at ethvert Samarbejde med Tyskerne var udelukket. Dagen efter ringede Melchior Larsen, der havde haft gode Forbindelser at raadføre sig med — og fortalte mig, at han var rede til at tage fat. Efter en kort Forhandling hos Borgmesteren bl. a. angaaende de pekuniære Forhold var Sagen dermed i Orden.

Det næste Problem blev at finde passende Lokaler til Vagtværnet. Det lykkedes os ogsaa at komme over disse Vanskeligheder.

Københavns Begravelsesvæsen havde en Række Kontorer i Vartov, og saaledes som Forholdene laa, fandt jeg, der ogsaa varetog Direktørforretningerne for denne Institution, det fuldtud forsvarligt at foreslaa Borgmesteren, at vi evakuerede Begravelsesdirektoratet ud til det store Ndr. Kapel paa Vestre Kirkegaard. Forholdene var saa usikre, at det Øjeblik naar som helst kunde indtræde, hvor det alligevel blev nødvendigt at flytte Direktoratet ud paa en af de største Kirkegaarde, saaledes at man i Katastrofetilfælde saa at sige var paa Aastedet. —

En saadan Evakueringsplan var forlængst forbedret, og Borgmesteren tiltraadte, at man under disse Vilkaar straks bragte Planen til Udførelse. —

For Vagtværnet bød Lokalerne i Vartov mange iøjnefaldende Fordele, selv om det var smaat med moderne Bekvemmeligheder, og der kun var Kakkellovne. Vi kunde straks flytte ind, kom til at ligge centralt i Byens Midte med underjordisk Forbindelse

Vagtchef Melchior Larsen, Borgmester Bindslev, Administrations-
chef Thorsen og Politiinspektør Mellerup ved en Sammenkomst paa
Raadhuset straks efter Politiets Hjemkomst.

med Centraladministrationen paa Raadhuset. Lindegaarden var særdeles velegnet til Parkering af den store Automobilpark, der efterhaanden maatte knyttes til Vagtværnet.

Ved imødekommende Forhandlinger med Taxas energiske Direktør, nu afdøde Jens Poulsen, lykkedes det Magistraten straks at sikre 15 Taxavogne med Chauffører til udelukkende Brug for Vagtværnet.

Tiderne skulde vise, at der blev stærkt Brug for disse Udrykningsvogne, Chaufførerne, der fik samme Lønningsvilkkaar som Byvagterne, viste sig ved mange Lejligheder at være selv de farligste Situationer voksne. —

Paa Raadhuset fik vi gennem Forhandlinger med de tekniske Afdelinger foruden selve Trapperummet til Vartov overladt nogle dertil stødende Kontorer, hvor vi ekspres fik installeret Vagtværnets Telefoncentral — vort Nummer Central 9909 blev hurtigt kendt over hele Byen. Nat og Dag stod mange ængstelige Mennesker i Forbindelse med os.

Som Personalechef antog vi Kontorchef Feldthusen, der var fordelagtigt bekendt af Magistraten fra hans Arbejde indenfor Foreningen til Varetagelse af Ferierejser for Provinsskolebørnene, og Assistent Finsen fra Vagtselskaberne blev ligeledes knyttet til Vagtværnet som Leder af Tjenestekontoret.

Ekspeditionssekretær Behnke og Fuldmægtig Jørgen Olsen i 1ste Afdelings Sekretariat maatte allerede fra Starten kaste sig over den nye Opgave, som senere mere og mere krævede deres Agtpaagivenhed og Arbejdskraft.

Det laa nu først for at foretage en Udvælgelse blandt de mange Ansøgere, der meldte sig til Vagt-tjeneste. Det var selvsagt af den største Betydning, at det var de rette Folk, vi fik i vore Rækker.

Magistraten nedsatte i dette Øjemed en Sessionskomité.

Det var en morsomt sammensat Forsamling, der mødte for Sessionen, og vi udspurgte hver enkelt Mand meget indgaaende. Det skulde jo lykkes at afsløre alle Svaghederne, især hvis det var galt med de nationale Begreber. Det bør da ogsaa siges, at Tysker-venner og Medløbere ikke fik noget „Arbejdsfelt“ indenfor vort kommunale Vagtværn. Det blev til mange Gentagelser, men vi søgte at holde os vaagne i Arbejdet ved et godt Humør. —

Efter en lang Række Morgen- og Eftermiddagsmøder kunde Sessionen da ogsaa foreløbigt indstille sin Virksomhed. Det blev derefter Personalechefens Opgave at foretage telefoniske Henvendelser til de Steder, hvor de paagældende senest havde været beskæftigede, for om muligt at afsløre et eller andet, der var smuttet for os under den personlige Afhøring af Ansøgerne.

Resultatet blev da ogsaa, at man inden længe raadede over en Styrke paa omtrent 1000 Mand.

Det blev et broget Korps. Alle Stænder var repræsenterede, lige fra Kongehuset til almindelige tidligere arbejdsløse Mænd uden Uddannelse af nogen Art. Der var en stor Del Befalingsmænd fra Hær og Flaade, mange Studenter og kommunale Funktionærer. Da man selvfølgelig havde Brug for særlig kvalificerede til Posterne som Inspektører, Overvagtimestre og Vagtmestre, var det en given Sag, at tidligere Officerer og Befalingsmænd af alle Grader var velkomne, selv om vi maatte være forberedte paa at miste dem den Dag, den saakaldte illegale Modstand kunde afløses af den aabne Kamp. — Iøvrigt var det en Kendsgerning, at en stor Del af Vagtværnets Medlemmer stod aktivt knyttet til Frihedsbevægelsen.

Den Uddannelse, vi kunde byde Byvagten, var ikke indgaaende, dertil krævede den daglige Tjeneste alt for meget. Et vist Minimum af Belæring og generelle Forklaringer var dog paakrævede. Senere forsøgte man ogsaa paa særlige Kursus at uddanne en Del til overordnet Tjeneste.

Ved et Instruktionsmøde gav jeg hvert nyt Hold Byvagter følgende Retningslinier for deres Virksomhed:

„Jeg skal nu først fremsætte nogle indledende Bemærkninger, som jeg beder Dem nøje mærke Dem, da det er af største Betydning, at der ikke foreligger nogen som helst Misforstaaelse os imellem.

Allerede under Deres Møde for den saakaldte „Session“ har De sikkert forstaaet, at det er aldeles udelukket at opnaa noget som helst politisk Formaal gennem vort Vagtværn. Jeg skal for alle Tilfældes Skyld gentage det og ønsker at sige det saa klart, at alle kan forstaa det. Vi maa og skal være uden nogen som helst særlig politisk Indstilling i vort Arbejde indenfor vore Rækker i *Tjenestetiden*.

Vor Opgave er i en for Hovedstadens Befolkning overordentlig vanskelig Situation, hvor vi er helt uden dansk Bevogtning af den almindelige Orden og Sikkerhed, at komme til Hjælp og Bistand. Det skal forhaabentlig blive saaledes, naar vi først bliver ordentlig organiseret og faar det fornødne Antal Stationer spredt rundt i Hovedstadens Kvarterer, at enhver god Københavner atter kan føle sig tryk i sit Hjem — og at man uden Risiko for at miste personlige Rettigheder og Ejendele kan færdes ude ogsaa efter Mørkets Frembrud. —

Hverken overfor Byens fredelige Befolkning eller overfor Forbrydere og Voldspersoner har Byens Vagt nogen politimæssig Beføjelse — men vi har i Henhold til vor danske Retsplejelov den samme Myndighed,

som enhver god Borger til at paagribe alvorlige Lovovertrædere, som antræffes paa fersk Gerning eller friske Spor. —

Ved at indtræde i Byens Vagt har man dog noget mere — mærk Dem dette — man har en *Pligt* dertil. En alvorlig Pligt — en Tjenestepligt, som man har paataget sig ved Antagelsen, og som ikke taaler Tilsidesættelse. Vi skal kort sagt — af al vor Evne værne og vogte Københavnerne mod de alvorlige Lovovertrædere, som altid forefindes i en Storstad, selv under normale Forhold. Saadanne lyssky Elementer mener i særlig Grad under de nu herskende Forhold, hvor vi intet dansk Politi har, at turde byde Byens Befolkning en forbryderisk Terror. De forstaar sikkert, at alle er enige om, at der er stærkt Brug for vor Tjeneste — og af Dagbladenes Beretninger er De utvivlsomt blevet overbevist om, i hvilken Grad vi kommer til at afhjælpe et Afsavn!

Det skal paa ingen Maade være nogen Hemmelighed, at Byens Vagt kommer til at udøve ikke blot en paakrævet Gerning, men ogsaa en Tjeneste, der indebærer alvorlig Risiko for dens Udøvere.

Nu ved vi her i Magistraten, at De er blevet gjort opmærksom paa, hvorledes de faktiske Forhold foreligger. Jeg har søgt selv ved Gentagelser at understrege disse Bemærkninger, og nu staar det til Dem, om De mener, at De vil og kan følge disse almindelige Retningslinier. Er dette ikke Tilfældet, er der endnu Tid til at træde tilbage — men hvis De efter dette paatager Dem Tjeneste i Byvagten, er det Deres Pligt helt og fuldt at følge den givne Anvisning.

Jeg skal nu tale lidt til Dem om Begrebet „*Korpsaand*“.

Det er jo en naturlig og given Sag, at fra det Øjeblik, Københavns Kommunes Vagtværn er en Realitet,

vil der i Virkeligheden — saa længe denne midlertidige Institution bestaar — være skabt endnu en Enhed indenfor vor Bys Forvaltning. Gnavne Folk vil sige: endnu et kommunalt Væsen, og tænksomme og fornuftige Folk, der elsker fredelige Tilstande, hvor man kan færdes frit, vil sige: endnu en Mulighed for Hjælp i Nødens Stund.

Hvis Byvagten skal kunne løse sin Opgave, er det aldeles nødvendigt, at Vagten føler sig som en Enhed.

Fællesskabet er aabenbart. Det ligger i de fælles Pligter — og i de fælles Rettigheder — og der er heri Grundlag nok for en Fællesfølelse af stor Værdi. Naar hertil lægges det fælles Ansvar for, at de paalagte Opgaver løses, saa vidt overhovedet muligt, har vi den rette Basis for en god Aand og Tone, hvis Kvalitet er afgørende for den Betydning, Vagtværnet vil faa i den Tid, hvori det skal bestaa.

Det er min Overbevisning, at for langt de fleste af Vagtmandskabet og dets Ledere gælder det, at man har søgt denne Beskæftigelse ikke blot for at faa en ordentlig Indtægt at leve af, men mindst lige saa meget for at gøre en alvorlig Indsats til Fordel for det Samfund, som vi tilhører og holder af. Maatte Korpsaanden blive præget heraf! Det skal nok vise sig, at det er Mænd med denne Opfattelse, der er Opgavens Storhed voksen.

Byvagten skal ikke bære Uniform, men vil dog bære ensartede Kasketter og Armbind med Byens Vaaben og Angivelse af, at de tilhører Københavns Kommunes Vagtværn — og snart følger en ensartet mørk Overfrakke.

I det ydre vil Byvagten overfor Byens Borgere saaledes komme til at udgøre en Enhed. Det vil sige, at hvert godt Ord og hvert slet Omdømme, der rammer en enkelt Byvagt, straks kommer til at ramme hele

Korpset i det almindelige Omdømme. Det er derfor en daarlig Kammerat, der — maaske for at opnaa en personlig Fordel eller Frihed — tillader sig Handlinger eller Undladelser, der kan føre til berettiget Kritik.

Den rette Tone vil reagere herimod saa stærkt, at Gentagelser udelukkes. Dette betyder selvfølgelig ikke, at der skal sladres og indberettes om Bagateller. Nej, det skaber ingen god Korpsaand — tværtimod — men det betyder, at den rette Korpsaand ikke vil taale Sløserier og Pligtforsømmelser.

Men Korpsaanden — den rette Aand og Tone — maa De selv, mine Herrer, skabe og værne om!

Fra Kommuniens Side føler man sig aldeles overbevist om, at Vagtchefen har de Evner, der kræves for at give Tonen an. Det er Magistratens faste Tro, at hans Eksempel vil blive fulgt, saa vi er ikke ængstelige.

De maa hver især erindre, at naar De færdes ude i Tjenesten, repræsenterer De Københavns Kommune overfor Borgerne i den enkelte Situation, og husk fremfor alt, at enhver Form for Myndighed forpligter. Tænk Dem roligt om i hver Situation — brug den sunde Fornuft — det lønner sig at følge dens Bud.

Skal den rette *Tone* trives, maa hver Mand bestandigt tænke paa at optræde med høflig Sikkerhed. Ofte kræver Situationen en hastig Indskriden, men glem aldrig, at man dog først maa tænke sig om. Gør ingen- sinde større Indgreb overfor andres personlige Rettigheder end højst nødvendigt. Men søg at fremkalde Tillid hos Befolkningen. Lykkes det for den enkelte, kommer det hele Byvagtten til gode!

I Befolkningen lever den faste Forvisning, at ikke alene Ejendomsretten er beskyttet, men i særlig Grad ogsaa Boligen. Husk, at vi alle efter Straffeloven har

Pligt til at hjælpe enhver, der er i øjensynlig Livsfare, og at vi ligeledes er pligtige til at yde Bistand overfor tilsyneladende livløse Personer.

Respekterer Vagtmændene ikke disse Lovbud, vil det være vanskeligt at opretholde den rette Korpsaand.

Naar Patrouilleringen begynder, vil der sikkert møde Dem mange mere eller mindre velmente Tilbud om Assistance og Opmærksomheder, husk saa et gammelt Ord, der siger: „at tage imod Velgerninger er at sælge sin Frihed“. En afhængig Byvagt er en skidt Kammerat — han blamerer hele Vagtværnet.

Det er en given Sag, at en Byvagt, der skal bringe Rø og Sikkerhed tilveje hos andre — selv maa optræde roligt og besindigt. Overalt — hvor det er muligt — maa Vagten give et godt Eksempel, saaledes ikke sprede Nervøsitet ved at optræde som Rygtekolportør, men derimod være diskret med, hvad De erfarer; i ganske særlig Grad har De Forpligtelser til at være tavse med, hvad De maatte erfare under Tjenestens Udøvelse.

Jeg ønsker inderligt, at det maa lykkes Dem og os alle i Forening at fremelske et Fællesskab, der hviler paa ubetinget Pligtfølelse overfor Tjenesten og overfor Kollegerne — og som giver sig Udslag i et ædelt Kammeratskab, et sundt Omdømme og et friskt Humør, der kan hjælpe over alle Vanskeligheder.

Jeg lykønsker Dem til, at De har haft det Mod og den Resoluthed at melde Dem til en samfundsnyttig, ja, paakrævet Tjeneste, uanset at det er forbundet med personlig Risiko og Ubehag.

Vi ser alle hen til en lys og god Fremtid for vort Land, naar Freden kommer, men der forestaar en Tid, hvor vi alle maa gøre vort yderste paa de Poster, hvor vi sættes.

Vagtværnet i København skal vise, at vi kan holde Ro og Orden i vor Hovedstad.

Lad os hurtigst muligt øve os til at faa det rette Greb paa Sagerne.“ —

Mandskabet blev udrustet med Frakke, Kasket, Bælte med Fløjte og Knippel. Paa Armen har de det særlige Bind, der legitimerede dem som Kommunens Ordenshaandhævere. Senere kom hertil Cykler og en let Sommerjakke. Der blev aldrig Tale om nogen egentlig Uniformering.

Hovedstationen paa Vartov var selvfølgelig ingenlunde tilstrækkelig til Beskyttelse af vor Hovedstads store Omraade. Det blev Opgaven for Magistraten og Vagtchefen at finde passende Lokaler til Stationer i alle Byens Kvarterer. Det var meget vanskeligt og lykkedes kun i nogen Grad. Vi maatte saa trøste os med Udrykningskommandoen fra Station I paa Vartov.

Jeg husker, at vi engang nær var kommen galt afsted i vore Bestræbelser for at finde en Station i et af Yderkvartererne. Der var bleven paavist os en større Portnerbolig til en Fabrik, og vi slog til med Glæde. Senere viste det sig, at der paa Fabrikken gentagne Gange havde været Besøg af Sabotører. Det var intet Under, at Fabrikkens Ledelse nu gerne saa en Vagtværnsstation ved Indgangen. Det blev der imidlertid intet af, heldigvis blev vi klar over Forholdet, forinden Stationen var indrettet, og Lokalerne fik anden Anvendelse.

Departementschef Aage Svendsen i Justitsministeriet fulgte nøje de almindelige Retningslinier for Vagtværnene; han aflagde Besøg paa vore Stationer og havde en levende Interesse for, hvorledes Tjeningen var tilrettelagt.

Det var i ganske særlig Grad Kontorchef Herfelt og

de øvrige Embedsmænd i Justitsministeriets 3die Kontor, med hvem vi forhandlede om alle vore Vanskeligheder. Staten skulde betale Omkostningerne, og jeg fandt det rigtigst nøje at holde Justitsministeriet underrettet om de økonomiske Krav, de fornødne Anskaffelser medførte.

For mig personlig var det en stor Hjælp, at jeg til alle Tider kunde søge Kontorchef Herfelt og hans Medhjælpere, som altid paa den elskværdigste Maade ydede os Raad og Daad uden unødvendige Formaliteter af nogen Art. Man var klar over Situationens Alvor og ivrige efter at bistaa os.

Der var ikke gaaet mange Døgn efter Politiets Bortfjernelse, før den Forbryderverden, som jo findes i enhver Storstad, lod høre fra sig med stadig stigende Voldsomhed. Fristelserne var for store for de svage Karakterer, og flere og flere tog samvittighedsløst for sig af Retterne. Berigelsesforbrydelser af alle Arter florerede som aldrig før. Drab og Røverier blev daglige Hændelser. Borgernes Liv og Velfærd var truet mere end nogensinde, nu da Besættelsesmagten havde berøvet os vore naturlige Beskyttere.

Vagtværnet rykkede ud saa ofte, der blev kaldt, men Opgaverne var vanskelige, ja, næsten uoverkommelige i den første Tid.

I den mørklagte By forsvandt Banditterne hurtigt, naar Udrykningsvognen kom. Forfølgelsen var vanskelig. Politiets tekniske Medhjælp var ikke til Vagtværnets Raadighed. — Alt Materialet havde Fjenden stjålet — og vore Folk og deres Ledere savnede politimæssig Uddannelse og Erfaring.

Alligevel, det gik da nogenlunde og efterhaanden bedre. —

Resultaterne viste, at Byvagterne stadig mere og mere evnede at løse Opgaverne. Vagtværnets præven-

tive Betydning var indlysende. Der blev efterhaanden ogsaa Mulighed for at sende Byvagterne ud paa regelmæssige Patrouilleringer Dag og Nat. Folk vidste, at der dog fandtes nogen Beskyttelse. Byvagterne opnaaede en stadig stigende Yndest hos Befolkningen, der var taknemmelige over, at der var Mænd, som vilde paatage sig Tidens vanskeligste Opgaver.

Ja, det var dog ikke alle Folk, der kunde være begejstrede for Vagtværnet. Det hændte af og til, at der kom Klager fra Folk, som mildest talt havde faaet en personlig ublid Behandling af Vagtværnet — og i enkelte Tilfælde var Klagerne berettigede. — Hvem er vel fejlfri? Saadanne Sager gav Anledning til, at Forretningsgangen og Kontrollen blev taget op til fornyet Prøvelse — og de forurettede modtog Magistratens Beklagelse over det passerede.

Det blev nødvendigt at give nye Retningslinier, og under de Kursus, der blev holdt for det Personale, der var udset til relativt overordnede Stillinger, gav jeg følgende Direktiver:

„Københavnerne har gennem lange Tider haft et godt Ry for at være lovlydige Borgere.

Borgerne har en sund og rigtig Indstilling, der falder godt i Traad med Fortalen i Valdemar Sejrs Jydsk Lov fra 1241, hvis berømte Ord: „Med Lov skal Land bygges“ endnu staar skrevet over Domhuset i Landets Hovedstad.

Vore gode Københavnerne har altid vist sig at være en glad og munter Befolkning, der elsker at passe en fredelig Gerning og at leve et muntert Fritidsliv i bedste Forstaaelse med Familie og Venner. Men Københavnerne har siden Absalons Dage ogsaa Gang paa Gang givet Bevis paa, at de i Krigs- og Krisetider er en Befolkning, som indstiller sig paa i Livets Alvorsstunder at staa Last og Brast med hinanden om i Fæl-

lesskab at værne og vogte alt det, der er dyrebart for vort Land og dets Hovedstad; det københavnske Smil, der med Rette er saa vidt besunget, svinder i saadanne Tider for det maalbevidste Udtryk, hvori man kan læse Ansvarsfølelse og sammenbidt Energi og Alvor. Faa Undtagelser bekræfter kun Reglen.

Vi har gennem de sidste Aar, hvor Krigen har raset udenfor vore Grænser, og vort eget gamle Danmark har ligget under Besættelse af en fremmed Magt, set vort Samfund ryste i dets Grundvold. Landets Borgere fik den 19. September, da vort afholdte Politik, efter mange Aars fremragende Arbejde for Ro og Sikkerhed, blev fjernet af Besættelsesmagten, en ny dyb Følelse af Uro og Frygt for det daglige Livs Trivsel. For at bøde paa denne Usikkerhed og Frygt for den truende Lovløshed skabtes paa fuld legitim Maade her i Hovedstaden vort kommunale Vagtværn.

I hvor høj Grad Vagtværnet skal blive den tilsigtede Hjælp, afhænger ganske af, om vi kan opnaa trods vor mangelfulde Uddannelse at komme i et godt Forhold til Byens gode Borgere. Byvagternes allerførste Pligt er derfor at forstaa, at de udfører en Tjenestemand's Gerning.

Betegnelsen Tjenestemand antyder jo klart, hvad der er Tale om — nemlig et Tjenesteforhold for Vagtmændene, der er forpligtet til at yde Tjeneste, og dette er det centrale i hele Forholdet.

Hvis Byvagterne gør sig Forestilling om, at de er Herrer i Staden, fordi de bærer Byens Skjold paa Kasket og Armbind, gør de sig skyldige i en skæbnesvanger Misforstaaelse, der kan bringe dem selv i Fortræd. Det vil ikke blive taalt, at nogen forsøger at gøre sig til Herre over Borgerskabet. Hver Mand skal forstaa, at han har Pligt til at optræde absolut høfligt og hjælpsomt overfor Borgerne, og han maa under in-

Den første Patrouille.

gen Omstændigheder foretage Indgreb i andres Rettigheder, med mindre det er ham paatvunget for at udøve den Pligt, der i Almenhedens Interesse paa hviler ham.

Nu skal Byvagterne endelig ikke heraf tro, at der er Grund til at faa Mindreværdskomplekser, fordi de tjener og optræder som offentlige Tjenestemænd. De kan blot huske paa, at Betegnelsen „Minister“ ogsaa betyder Tjener, og deraf kan de vel forstaa, i hvor høj Grad det af kultiverede Mennesker anses for en Hæder at have til Opgave at tjene andre. Det hele afhænger af, hvorledes man udfører sin Tjeneste; gør man det punktligt, som det er befalet, og med en høflig og hensynsfuld Optræden, er det, som det skal være. „Optræder“ Byvagten derimod skødesløst under Udøvelsen af Pligterne og tilmed hovent og hensynsløst, er han en ringe Mand, der bidrager til at vanskeliggøre Forholdet mellem Hovedstadens Befolkning og Vagtværnet.

Husk endelig, at der bliver lagt Mærke til Byvagten. Folk ved, at Vagten skal kunne optræde paa Myndighedernes Vegne, og at de enkelte er udset til dette Hverv efter en Prøve, og at de oppebærer god Løn for det. — Borgerne mener derfor med Rette at kunne stille Fordringer, Borgernes Forhaandsindstilling overfor Vagtværnet er god nok. Man betragter Korpset som gode Hjælpere og stiller derfor Krav, som forventes opfyldt. Men hvis Borgerne faar Indtryk af, at Byvagterne er, hvad vi paa Dansk kalder „storsnudedede“, og tillader sig at optræde uden Hensyn til andres private Interesser, vil det gode Forhold til Borgerne naturligvis spoles. Der vil komme et skævt Forhold, der hurtigt skal vise sig først og fremmest at komme til at gaa ud over Vagtværnet. — I disse

Tider faar man snart at føle, hvad det koster at blive udlagt for Had. —

Optræd derfor altid saaledes, at De til enhver Tid kan staa for en berettiget Kritik. Naar De mindst aner det, er De maaske netop under særlig interesseret iagttagelse.

Vær rolig og afvejet overfor Borgerskabet. Lad være med at fjante og fjase, naar De er paa Paatrouille. De gaar i Tjenesten for at iagttage og værne — og ikke som Privatmand paa Spadseretur.

Hvis De fra Borgerskabet hører Kritik over Vagtværnets Arbejdsmetoder eller de enkelte Afdelingers Optræden — saa lyt opmærksomt til, hvad der siges, diskuter den frembragte Kritik indbyrdes og med nærmeste overordnede. Afvis ikke paa Forhaand det berettigede i Folks Opfattelse.

Saafremt Byvagten bliver fornærmet over andres Mening, og denne Krænkelser giver sig Udslag i Grovhed overfor Borgerskabet, ja maaske endda gaar saa vidt, at den kritiserende Borger søges indbragt paa Vagtstationen for at staa Skoleret, saa er vi med det samme ude i fuldkommen fortvivlede Forhold.

Københavns Magistrat maa gøre Afbigt for Fornærmelsen med ydmyge Undskyldninger for at blødgøre den med Rette krænkede Borger.

Hvis Byvagterne har set sig nødsaget til at foretage en Anholdelse, har ogsaa den tilbageholdte Borger Krav paa en human Optræden af Vagten, der under ingen Omstændigheder har Lov til at være uhøflig og udfordrende.

Efter dansk Rets moderne Procesformer skal en Person, der kun er sigtet for en Forbrydelse, indtil Domstolens Afgørelse foreligger, behandles med al den Hensynsfuldhed, som Forholdene tillader.

En brutal Byvagt, der viser sin Overlegenhed og til-

med maaske er grov og hensynsløs overfor en anholdt, er mellem os sagt en skidt Knægt, som selv trænger til Revselse.

Jeg skal ikke længere fortsætte med disse selvfølgeligelige Betragtninger, men det er de overordnede Vagtfolks Pligt at fortsætte Bestræbelserne i denne Henseende, indtil alt er, som det skal være.

Vagtværnet har i Rækkerne en fast Blok af gode danske Mænd, der vil gøre, hvad de formaar, for at opretholde Ro og Orden.

De overordnede maa stadig selv være aarvaagne paa Vagt for at værne om det, der er afgørende for, at Korpset som Helhed skal kunne gøre Fyldest her i Hovedstaden, nemlig det gode Forhold mellem Befolkningen og Byvagten.

Det er en almindelig anerkendt Grundregel blandt Pædagoger, at man bedst fremmer Hukommelsen ad to Veje, først ved at skabe Interesse for Problemerne, dernæst ved Gentagelser.

Det bliver nu Vagtværnets Befalingsmænds Sag at gøre Byvagterne interesserede i at opnaa det rette Forhold til Befolkningen, og de overordnede maa gentage disse Krav, indtil vi opnaar, hvad vi tilsigter.

Navnlig bør der stilles store Krav om absolut hensynsfuld Afhøring — ikke mindst af Kvinder og Børn. En uforstaaende, uvenlig og hoven Optræden under Rapportens Optagelse vanskeliggør ikke alene Realiteten — nemlig Bestræbelserne for at faa Sandheden oplyst — men tilintetgør alle vore Bestræbelser for at opnaa Befolkningens Tillid og Agtelse.

Der hviler et tungt Ansvar paa de overordnede Vagtfolk — men Opgaven kan løses. Den bedste Form for Paavirkning af vore underordnede er naturligvis, at vi søger selv at virke som det gode Eksempel! Dette skal lykkes for Vagtværnets Befalingsmænd, og De vil

se, at hele Korpset skal blive Byen og Dem mine Her-
rer til Ære. —“

Efterhaanden fik Vagtværnet saa meget at gøre — Opgaverne formelig væltede sig ind over det nydannede Korps — at man stadig maatte udvide Rækkerne og antage et talrigt Kontorpersonale. Magistraten fandt det rigtigst til Støtte for Vagtchefen at konstituere Fuldmægtig Waldemar Paulsen fra 1ste Afdelings Sekretariat som Kontorchef for den stadig voksende Administration.

Man bestræbte sig for at dygtiggøre Korpsets Folk, og Rapporterne bogstaveligt talt væltede ind over Vagtchefen, til hvis Energi og Arbejdskraft der blev stillet de største Krav Nat og Dag.

Melchior Larsen gik paa med Dødsforagt og sled Døgn efter Døgn med Sagerne for at hidføre den rette Løsning, og det skal siges, at han fuldt ud loyalt holdt Magistraten underrettet om de mange Problemer og Vanskeligheder, som Forholdene førte med sig. Nye Opgaver meldte sig som sagt stadig. Først og fremmest var det selvfølgelig Vagtværnets Pligt ved sin Tilstedeværelse og snarraadige Indgriben at søge hindret Mord, Røveri, Tyveri og Sædelighedsforbrydelser, og at paagribe Forbrydere. Men der kom mange forskellige Anmodninger fra offentlige Institutioner og private om Bistand snart til det ene og snart til det andet. Rent faktisk var der jo Grænser for, hvad Vagtværnet formaaede at paatage sig. Man gik dog med i den Udstrækning, man kunde, overalt hvor det drejede sig om Beskyttelse af Borgernes Liv eller Gods. Dertil ydede man efter Evne sin Medvirken til Ordenens Opretholdelse paa alle offentlige Steder. Vagtværnet var ikke Politi, og mange egentlig politimæssige Opgaver forblev i denne Periode i det store og hele ubesørgede.

Vagtchefen var iøvrigt i god Kontakt med ledende Personer indenfor de „underjordiske“ Politikredse, og han stod fast paa, at Vagtværnet ikke maatte paatage sig Opgaver, som stred imod det, som Politiets Talsmænd fandt forsvarligt.

Magistraten fandt ved Vagtværnets Start, at det var en god Retningslinie, at Vagtværnet kun foretog Anholdelser i de Tilfælde, hvor Forbryderne blev antruffen paa fersk Gerning eller friske Spor. Den egentlige Efterforskning maatte vi lade ligge. Det var kun naturligt, at Anklagemyndighederne Landet over saa hen til det københavnske Vagtværn som en Institution, der kunde bringe de mange Lovovertrædere, som søgte til Storbyen, under Laas og Slaa, og vi fik mangfoldige Anmodninger om Assistance. I Magistraten førte man, saa godt vi formaaede det, den fornødne Kontrol med, at alle de givne Retningslinier og Forskrifter nøje blev overholdte. Ekspeditionssekretær Behnke og Fuld-mægtig J. Olsen gennemgik den daglige Stabel af Rapporter og refererede alle Tvivlsspørgsmaal videre.

De Forbrydere, som blev taget, afleverede Vagtværnet til Sagens Videreførelse hos de danske Myndigheder i Vestre Fængsel, hvor man stadig havde Raa-dighed over en stor Afdeling.

I de Tilfælde, hvor der var tilkaldt Hjælp, f. Eks. fordi tyske Revolvermænd optraadte i beruset Tilstand paa Beværtningssteder, blev Gerningsmændene indbragt paa Vartov, hvorfra de tyske Myndigheder selv viderebefordrede dem til Kasernen.

Det var i Følge Sagens Natur saadanne Hændelser, der medførte de største Vanskeligheder, men ogsaa her viste det sig, at Vagtchefens og hans Medhjælperes faste Greb om Nælderne gjorde, at vi kom saa taaleligt igennem.

Det var kun naturligt, at vore Anklagemyndigheder fandt det lidet tilfredsstillende, at man ikke kunde forfølge de mange Straffesager til Bunds og f. Eks. ikke kunde sikre sig selve de Personer, som man havde Vished for var medskyldige og maaske endda var Hovedmændene i de Forbrydelser, hvor der allerede var sket Anholdelser paa Stedet.

Paa Foranledning af Statsadvokat Trolle blev Grænsetilfældene meget nøje diskuteret. Statsadvokaten havde, om man saa maa sige, Fingeren paa Pulsen, og hans Argumenter var slaaende, og hele hans Indstilling til Tidens paatrængende Krav var for saa vidt lige til. Vort Samfund skulde ikke overgives til Gangsterbander.

Resultatet af vore Forhandlinger, der for en afgørende Del fandt Sted i Justitsministeriet hos Kontorchef Herfelt, førte til, at Vagtværnet blev bemyndiget til at foretage Anholdelser ogsaa i de Tilfælde, hvor der forelaa en Dommerkendelse for, at man burde sikre sig den paagældende Person. — Dette Resultat blev ogsaa efter yderligere Forhandlinger tiltraadt af et af Borgerrepræsentationen nedsat Udvalg, der skulde følge det kommunale Vagtværns Virksomhed. Dette Udvalg, hvis Formand var Hovedkasserer Otto Wolf, fulgte med stor Interesse alt vedrørende Vagtværnet. — Udvalget besøgte flere af Stationerne og sendte i en Periode Repræsentanter til Sessionerne for at overbevise sig om, at Udvælgelsen af Byvakterne skete paa betryggende Maade. Magistraten stod i livlig Rapport til Udvalget. Hver Gang mere principielle Spørgsmaal trængte sig paa, førte Borgmesteren Forhandling med Udvalget og holdt det underrettet om Begivenhedernes Udvikling.

Byvakterne organiserede sig efter nogen Tid for at faa deres Interesser varetagne, saa at de kunde være

forvissede om tilbørlig Hensyntagen til de mange Spørgsmaal, der i de daglige Tjenesteforhold trængte sig paa, og for at opnaa bedst mulige Lønningsvilkkaar startede de en Forening. — Magistraten anerkendte Foreningen, og der blev ført en Række Forhandlinger, som i alt væsentligt førte til gensidig Tilfredshed. Foreningens meget ivrige og initiativrige Formand var T. Eriksson.

Magistraten maatte angaaende de af Foreningen opstillede Krav gaa videre til det fornævnte af Borgerrepræsentationen nedsatte Udvalg og til Justitsministeriet, som den bevilgende Myndighed. Forhandlingerne var ikke særlig vanskelige, for der blev fra alle Sider vist Forstaaelse overfor Byvagternes ansvarsfulde og farefulde Virksomhed.

I den forholdsvis korte Tid, vi havde Vagtværnet, blev 6 af Korpsets modige Mænd dræbt i Forbindelse med Tjenesten, og adskillige paadrog sig mere eller mindre alvorlige Kvæstelser.

Magistraten drog naturligvis Omsorg for, at de dræbte blev hædrede ved offentlig Begravelse. — Alle var enige om, at de satte Livet til i en ærefuld Tjeneste under Beskyttelsen af vor By og dens Befolkning.

De seks dræbte: Byvagt Brus Jørgensen (død i tysk Konzentrationslejr), Vagtmester Ernst Tommy Liljequist, Byvagt Erik Valdemar Eriksen, Vagtmester Otto Henning Schrøder Olsen, Byvagt Arne Holger Fevre, Byvagt Klysner Jensen, skal stedse, hvor denne Perodes Historie omtales, mindes med Ære. —

I Løbet af Vinteren 1944—45 blev Forholdene i København stadig mere urolige. Besættelsesmagtens Opmærksomhed blev i stigende Grad fæstet paa Vagtværnet, og vi følte, Uhyggen bredte sig. Hvor længe fik vor Institution Muligheder for at værne Byens Be-

folkning? Hvornaar ønskede Besættelsesmagten selv at overtage Retshaandhævelsen? Der var imidlertid ikke megen Tid til Overvejelser af denne Art. Sagernes Antal steg i utrolig Grad, og vi udbyggede vort Net af Stationer i Byens Udkant.

Efter en Inspektion af de senest oprettede Stationer indbød Magistraten Vagthefen, hans nærmeste Medarbejdere og Lederne af de Stationer, vi havde besøgt, til en hastig Frokost paa Davidsens Vinstue paa Aaboulevarden. Vi var vel en 14—16 Mennesker ialt, og det var svært morsomt for en Stund at mødes til et hyggeligt Samvær med de raske Vagtværnsfolk. De fleste af Magistratens Gæster den Dag var Befalingsmænd fra Hær og Flaade. Vi havde kun siddet faa Minutter ved Bordet, og næppe sunget den første Snapsevis, før der begyndte en øredøvende Skydning nedenfor vore Vinduer. Det var Gestapo, der var ude paa en alvorlig Razzia i Griffenfeldtsgade. Vi saa, hvorledes Folk blev trukket ned fra Lejlighederne og opstillet langs Murene og kropsviseret. Naar vi et Øjeblik gik for mange til Vinduet, rettede de infame lysegrønne Politifolk truende deres Skydere op imod os. Vi trak os hurtigt tilbage i god Orden og lod den udmærkede Frokost nyde Retfærdighed. Et hastigt Blik ned ad Gæsternes Række sagde mig, hvilket fortrinligt Bytte Fjenden her kunde gøre. Det trak ud med Razziaen, hvorunder vi senere erfarede, at der desværre var blevet skudt et Par gode danske Mænd.

Heldigvis indskrænkede Tyskerne af en eller anden tilfældig Aarsag deres Virksomhed til den anden Side af Gaden, lidet anende, hvilken rig Fangst de kunde have gjort ved at trænge op til os. — Lykken stod os bi. — Da Kaffen var drukket, var der atter Ro paa Gaden, og vi kunde lettet begive os tilbage til Da-

gens Virke — taknemmelige over, at en usynlig Magt havde holdt sin beskyttende Haand over os ogsaa ved denne Lejlighed.

Det var let at mærke, at Besættelsesmagten følte det paafaldende, at Vagtværnet ikke var i Stand til at yde effektiv Bistand imod Sabotagehandlinger, men først indfandt sig, naar alt var forbi. Magistraten modtog flere Henvendelser fra tysk Side, hvori man lyste efter et Samarbejde og foreslog Forhandlinger. Der blev fra Kommunens Side stadig svaret, at Forhandlinger med Besættelsesmagten maatte føres i Udenrigsministeriet, og samme Svar blev ogsaa afgivet, naar der kom personlige Henvendelser herom til Embedsmændene paa Raadhuset eller direkte paa Vagtværnets Stationer.

Efterhaanden gik Tyskernes Forbavselse over til slet skjult Mistro og Harme. Vagtchefen og jeg drøftede ofte den faretruende Situation, og han meddelte, at Fjendens Opmærksomhed var stadig mere intensivt henledt paa Vagtværnets øverste Ledelse. — „Hipo“ — Tyskernes herværende Medhjælpere, havde ved flere Lejligheder faaet Byvagtens iskolde Skulder at føle, og nu var man øjensynligt utaalmodig efter at kunne yde passende Gengæld i disse skumle Herrers Hovedkvarter paa Politigaarden.

Vi var forberedte paa en større Aktion, der meget sandsynligt vilde føre til, at Vagtværnet fik samme Skæbne som Politiet. Tiden var gudskelov fuld af stadig flere og flere Opgaver og tillod ikke mange unødige Spekulationer. — Man overgav sig til Fatalismen, og hver og en kastede af, hvad han evnede, i Døgnets nærmeste Krav.

En Formiddag blev der telefoneret til mig fra Vartov, at der var et usædvanligt langvarigt og indgaaende Besøg af tyske Officerer hos Vagtchefen, og

man anede Uraad. Kort efter lød det paany derovre fra, nu er Vagtchefen taget, de er ved at køre afsted med ham til Politigaarden. — Paa Raadhuset var vi ganske klare over, at det var katastrofalt for Vagtværnets Arbejde. Den ellers saa udmærkede Chef havde endnu ikke formaaet at faa sin eventuelle Stedfortræder godkendt af Magistraten og omhyggeligt instrueret om Forretningsgangen.

I Betragtning af de usædvanlige haarde Arbejdsvilkaar, han havde været ude for i Institutionens korte Levetid, skal dette dog ikke behrejdes ham.

Der gik kun et Par Døgn, og Vagtchefen sad atter arbejdsivrig paa sit Kontor paa Vartov. Hans Opfattelse af, at Tyskerne mistænkte Vagtværnet for at bistaa forskellige mere eller mindre underjordiske Bevægelser, var bleven bekræftet under det ufrivillige Ophold paa Politigaarden.

Med Henblik paa fremtidige Hændelser af denne Art blev Premierløjtnant Viggo Andersen, der var Korpsets Inspektør, udpeget som Vagtchefens Stedfortræder.

Omkring dette Tidspunkt henførte Justitsministeriet en Række af de saakaldte civile Politiforretninger midlertidigt under Magistraten. 1ste Afdeling fik i det mosaiske Troessamfunds Bygning Ny Kongensgade indrettet et særligt Kontor, hvorfra man navnlig kunde ekspedere Passager og andre særlig paatrængende Anliggender. Det var dog først efter Befrielsen, at de tillokkende Sverigesrejser medførte et rent fantastisk run af Passøgende paa vort interimistiske Paskontor, der maatte flyttes først til Raadhusets Parterreetage og derefter til „Vesterport“. Det hændte ogsaa af og til, at vi paa dette Omraade selv maatte søge Vagtværnets Assistance. —

Befolkningen fandt fremdeles mere og mere Vej til

Vagtværnet. I alle Døgnet's Timer stod Korpset rede til Udrykninger, og det mærkedes paa Rapporterne, at Forbryderverdenen, der straks fra Begyndelsen af den politiløse Periode havde ment, at nu var der fri Bane for alle Udskejelser, blev holdt saa nogenlunde i Skak.

Alle Samfundslag søgte Korpsets Bistand — ikke blot den lille Mand fra Sidegaderne paa Vesterbro og Kolonihaverne. Jeg husker saaledes, at ogsaa et af vore største Gesandtskaber for en Tid bad om en betydelig fast Post til Beskyttelse.

Som Forholdene nu engang laa, havde man ment bestemt at maatte forbyde Byvagterne at bære Skydevaaben. Det hændte dog af og til, at Naturen gik over Optugtelsen.

Ved enkelte Episoder blev det aabenlyst, at der ogsaa fandtes Byvagter, der greb til Revolveren; Episoder af denne Art blev altid fulgt af et Efterspil, hvor Tyskerne forlangte at faa Manden udleveret. Da var gode Raad dyre — men Vagtchefen forstod ogsaa at klare disse Skær.

Besættelsesmagtens Krav blev med stadig stigende Styrke forelagt de danske Myndigheder. Forhandlingerne blev nu ført gennem Udenrigsministeriet, der i Sandhed fik Brug for alle diplomatiske Evner for at holde Stillingen.

Borgmesteren og hans Medhjælpere maatte deltage i en Række Forhandlinger i Ministeriets Kontorer paa Christiansborg. I disse alvorlige Drøftelser deltog ogsaa de øverste Embedsmænd fra Justitsministeriet og Indenrigsministeriet og Repræsentanter fra Nabokommunerne og Købstadsforeningen. —

Besættelsesmagtens gentagne Krav blev efterhaanden formulerede saa kategorisk, at vi forstod, at

Spørgsmaalet nu var, om det var muligt fra dansk Side at opretholde Vagtværnene.

Tyskerne forlangte, at alle Vaaben fra Drab og Voldssager med Rapporterne straks skulde tilstilles Besættelsesmagten. Personer, der var taget i Besiddelse af Vaaben, skulde ligeledes overgives til Tyskerne.

Der blev fra dansk Side fastholdt, at Sager vedrørende danske Borgere — som hidtil — blev videregendt til de danske Myndigheder, og at der ikke kunde være Tale om at aflevere danske Vaaben til Besættelsesmagten. Al Udlevering af danske Statsborgere til Besættelsesmagten gennem Vagtværnet var selvfølgelig udelukket.

Sagen blev trukket gennem flere Forhandlinger, uden at der fra vor Side blev vist Eftergivenhed.

Det varede ikke længe, før vi maatte til nye Forhandlinger. Tyskerne krævede nu en Fortegnelse over Personerne indenfor Vagtværnene. Det var selvsagt udelukket at akceptere dette. Vore Folk var kommen efter Tilskyndelse af danske Myndigheder, og at udlevere deres Navne og Adresser til Fjendens Efterretningsvæsen var ikke muligt.

Efter gentagne Forhandlinger, hvorunder alle danske Myndigheder stadig var enige om en bestemt afvisende Holdning, indskrænkede Besættelsesmagten Kravene til at fastsætte et Maksimumsantal paa 1000 Byvagter for det københavnske Vagtværn, saaledes at enhver yderligere Tilvækst kun kunde ske, naar de enkelte Personers Data blev opgivet til Tyskerne. — Dette kunde man efter Omstændighederne tiltræde, dog saaledes, at der samtidig blev tilkendegivet, at Vagtværnet var fuldt udbygget, og at der ikke kunde forventes Nyantagelser. — Det er vel overflødigt at

bemærke, at der ikke under disse Forhold blev antaget nye Folk. — Tallet 1000 blev fortolket saaledes, at heri ikke var medregnet Korpsets Ledere og Kontorpersonale.

Det blev nu tilkendegivet, at Besættelsesmagten intet havde at erindre imod, at Byvagten fik udleveret Skydevaaben, naar blot der for hver enkelt Person blev indsendt Ansøgning derom. Der blev selvfølgelig ikke indsendt nogen Ansøgning, og Vagtværnet klarede sig til det sidste uden Skydevaaben. Under Forhandlingerne var Udenrigsministeriet og dets Direktør os til uvurderlig Nytte.

Da den længe ventede Befrielse kom den 4. Maj 1945, fik Vagtværnet endnu en travl Periode, inden det hjemvendte Politi atter kunde overtage Ordensmagten. Men Tyskerne var borte og Arbejdsvilkårene lykkeligere. Korpsets lange og farefulde Hundevagt var til Ende. —

Det var med fuld Føje, at der ved Paraden paa Politigaarden, hvor Borgmester Bindslev afleverede Korpset til Politidirektørens Ledelse, lød en oprigtig Tak fra Magistraten til Byvagten for i en svær Tid at have udført et godt Stykke Arbejde til Gavn for vor By og dens Borgere. — Politidirektøren føjede hertil den sagkyndiges ubetingede Anerkendelse af den ydede Præstation.

LIDT OM KØBENHAVNS HANDEL

1660—1680

EN FORSTUDIE

AF ALBERT FABRITIUS

Blandt de mange Emner indenfor Københavns Historie, der endnu savner moderne Behandling, er Handelsforholdene vel et af de vigtigste. En fuldstændig Undersøgelse af Københavns Handel gennem Tiderne er jo imidlertid en stor og krævende Opgave, og selv for det begrænsede Tidsrum af 20 Aar, som efterfølgende Studie gælder, er det vanskeligt at faa Emnet udtømt paa en rimelig Plads. Saaledes vil man i den følgende Fremstilling finde meget lidt om de Personer, til hvis Navne den københavnske Negotie var knyttet; det vilde blive alt for vidtløftigt at komme nærmere ind herpaa, men et Par enkelte Punkter maa dog lige nævnes. For det første, at den nederlandske Indflydelse, som paa andre Omraader indenfor Stadens Historie er mere eller mindre mærkbar, ogsaa i høj Grad gør sig gældende paa det merkantile Omraade, dog iblandet et stærkt tysk Indslag, som var en umiddelbar Følge af 30-Aars Krigen — for det andet, Slægtskabsforbindelsernes Betydning for den københavnske Storhandel. Ganske som det var Tilfældet f. Eks. i Amsterdam og andre Stæder, var Handelen domineret af nogle faa indbyrdes forbundne Handelsslægter, som tillige havde væsentlig Indfly-

delse i Bystyret. *Motzfeldt* — *Schumacher* — *Nansen* — *Klauman* — *Ludewigs* — *Michelbecker* — *Weinmann* og *Edinger* vil vist være tilstrækkeligt med Navne til at antyde Forholdet. Et tredje Punkt, som heller ikke har kunnet nærmere behandles i det følgende, er selve den Maade, paa hvilken Handelen blev drevet; det maa jo stadig holdes for Øje, at Handelsvirksomhed i hine Tider var noget fra vore Dages specialiserede Former væsensforskelligt. Dengang forenede Storkøbmanden i sig Importør og Eksportør, Mægler, Reder og Assurandør, og Virksomheden krævede derfor af sin Udøver et overordentligt Snille, parret med et roligt Overblik, et vidt og dristigt Udsyn og en velafbalanceret Økonomi. Forholdene medførte, at der ved Siden af de store Fortjenester, der laa for den driftige Købmands Fødder, ogsaa var en Risiko, mod hvilken selv vore Dages ganske uberegnelige Konjunktursvingninger er for intet at regne. Fra det Øjeblik, det fuldt lastede, dyrt udrustede Skib forlod Havnen, og indtil det efter Maaneders farefuld Sejlads, truet af Storm og Hav, af Pirater og Kapere, atter vendte tilbage, svævede en Formue paa det uvisse. Opgaven var da ogsaa umulig for en enkelt Mand, og Partsrederierne var den nærmestliggende og almindelige Løsning; Risikoen fordeltes ved, at flere slog sig sammen og havde hver $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$ eller $\frac{1}{64}$ Del af Skib og Ladning, og her samvirkede adelige og borgerlige, ganske som paa flere andre Omraader, men i dette Forhold ganske vist uden Magtbud fra oven.

Det er paa denne Baggrund, den efterfølgende Fremstilling skal ses, og den maa derfor ikke betragtes som andet og mere end en Forstudie. Den valgte Periode vil utvivlsomt være vel motiveret i sig selv. Aarene lige før 1660 var jo ogsaa for Staden Køben-

havns Vedkommende af grundlæggende Betydning, og det vil formentlig derfor være af nogen Interesse at søge den Udvikling, som har fundet Sted i den unge Enevældes første Aar, da den nyvundne Frihed skulde udnyttes og udbygges, nærmere belyst.

I det 17. Aarhundredes „Trap“ skriver *Arent Berntsen* 1656 om København efter at have nævnt de vigtigste af Byens Seværdigheder: „saa er oc den indvortis fuld aff herlig anseelige Bygninger, oc besiddis aff et stort formuende Borgerskab, som med egne Skibe, icke allene alle fornemme Stæder oc Lande i gandske EUROPA, men endocsaa i andre Verdens Parter, besøge, til hvilcke igien baade aff dette Rigis Indbyggere saa vel som aff andre Nationer skeer en stor Søgning, saa her driffvis et saare stor Kiøbmandskab paa alle Slags Vare, som mellem Kiøbmænd nogen Steds vexlis, hvor til dem meget beqvemmer den dybe oc beleylige Indseyling saavelsom den gode oc sickere Haffn de haffve, aff hvilcke Aarsager oc Omstændigheder denne By vel maa oc med all Rette bør at kaldis HOFFVET-STADEN for Danmarckis Rige“.¹⁾)

Af den følgende Fremstilling vil det formentlig klart fremgaa, hvor langt denne Skildring er fjernet fra de reelle Forhold, idet Forfatteren har været ledet dels af en almindelig Trang hos ham til at male med lyse, festlige Farver, dels af en Lokalpatriotisme, der i første Øjeblik maa forbavse, naar man betænker, at *Arent Berntsen Bergen*, som dette hans Tilnavn viser, var født i Bergen, dels havde været i Tjeneste hos højadelige Herrer som *Axel Juul* og dennes Svigerfader, Kansleren *Christian Friis*, dels havde været Foged paa Varberg Slot og Teglværksejer i Halland. Først

kort før Svenskekrigen 1644 slog han sig ned i København, hvor han allerede 1647 blev Raadstueskriver.

Arent Berntsen har paa flere Maader Interesse ogsaa for den ældre Enevældes Historie — selv om det Værk, der har bevaret hans Navn til vor Tid, er skrevet før Enevældens Indførelse. Under Christian IV's sidste Krig tjente han en Formue paa Proviantering og Forstrækninger til Kongen, i 1650'erne drev han — foruden at han havde et Teglværk i Brønshøj — udstrakte Byggespekulationer, han leverede selv Stene, og byggede adskillige Huse i Adelgade—Borgergade-Kvarteret, vistnok ogsaa paa Hallands Aas (Kongens Nytorv), og under Belejringen var han Medreder af forskellige Kapere, blandt andet af den bekendte „Højehald“. I de næste tyve Aar deltog han i Byens Handel, 1670 fik han som Raadmand selv Sæde i Magistraten, og han døde først 1680, ved Udløbet af den Periode, hvorom her er Tale.²⁾

I

Forud for Skildringen af denne Periode — 1660—80 — vil det formentlig være paa sin Plads i faa Streger at give et Rids af Udviklingen i Aarhundredets første Halvdel.

Fra Sydeuropa og Hansestæderne var Verdenshandelen gaaet over til Vesteuropa, og havde nu sine Centre i Amsterdam og London. Nederlændere og Englændere konkurrerede paa Verdenshavene, hvor endnu Nederlænderne, i Kraft af deres store og veludrustede Handelsflaade, havde Overtaget. Det var da ogsaa disse, der i de her omhandlede Tidsrum beherskede den danske Handel, Korn og Stude var jo Danmarks eneste Udførselsprodukter af nogen Betydning, og Amsterdam aftog Størstedelen heraf til videre Forhandling.

Handelspolitisk var Christian IV's Tidsalder først og fremmest merkantilistisk, det var under hans Ægide, at denne Retning blev den herskende herhjemme. Der er ingen Anledning til her at gaa nærmere ind paa Christian IV's Bestræbelser for at op-hjælpe Borgerstanden — det var jo Byerhvervene, der fremfor Agerbruget havde Interesse i denne Forbin-delse — og Oprettelsen af Manufakturer og oversøiske Kompagnier er velkendt. Handelen synes i Aarhun-dredets første Fjerdedel at have været i Opblomstring, og den rastløse Iver, der udfoldedes, medførte nogle — ganske vist kun øjeblikkelige — Resultater.

Af de danske Købstæder var dog kun faa i særlig Vækst; dette gælder om Byer som Helsingør, Odense, Aalborg, Aarhus og Ribe, men Hovedparten falder al-lerede nu paa København, hvis Magistrat 1622 kunde udtale, at „Søhandel og Købmandsskab — Gud være lovet — dagligen tiltager“; en yderligere Tilvækst af Kapital og frisk Initiativ fik Hovedstaden ved de tal-rige tyske Handelsmænd, som slog sig ned her, da Forholdene i deres Hjemland — 30-Aars Krigens Skueplads — blev dem for brogede. En stor Del af Handelen var ganske vist samlet paa fremmede — det vil navnlig sige nederlandske — Hænder, men 1635 opgøres Københavns Handelsflaade dog til 88 Skibe med en samlet Drægtighed af 2.370 Læster, alt-saa omtrent 27 Læster i Gennemsnit, hvad der atter vil sige, at der dog var nogle ordentlige Handelsskibe imellem.

Af Hensyn til den efterfølgende Fremstilling vil det være nødvendigt korteligt at omtale Handelskompag-nierne; disse havde jo i det langt overvejende Tal deres Sæde i København, og udgjorde saaledes — el-ler kunde have udgjort — en integrerende Del af Ho-vedstadens Handel.

1616 var det første *ostindiske Kompagni* oprettet, *Ove Giedde* drog to Aar senere afsted paa sit navnkundige Togt, hvorved Trankebar erhvervedes, men i Begyndelsen af 1640'erne ebbede Interessen ud, og i Tiden fra 1643 til 1668 blev der ikke afsendt noget Skib til Indien. Kompagniet blev formelt opløst 1650.

Et Forsøg paa at udstrække Interesserne til Japan, som blev gjort i 1637, havde kun en krank Skæbne, og med Farten paa *Vestindien* gik det ikke bedre. 1624 havde Christian IV ladet to Skibe følge med en hollandsk Handelsekspedition for at undersøge Forholdene derovre, og Aaret efter fik *Johan de Villum*, der allerede 1616 havde været med ved Stiftelsen af det ostindiske Kompagni, og flere andre Bevilling paa Oprettelsen af et vestindisk Kompagni, der dog næppe kom i Stand.³⁾ Der var derefter Stilhed herom, indtil elleve Helsingør-Borgere i 1653 fik visse Privilegier paa Besejlingen af de karaibiske Øer og paa Afrika, men heller ikke paa dette Felt udrettedes noget af Betydning.

Kun Sejladsen paa de Farvande, hvor danske Skibe fra gammel Tid var vant til at færdes, havde Resultater at opvise. *Islandshandelen* blev 20. April 1602 organiseret i et Kompagni, der delte Monopolet mellem København, Helsingør og Malmø, hvilken sidste By dog ved Privilegiernes Fornyelse i 1614 blev trængt stærkt tilbage til Fordel for København. 1602 blev ligeledes *Nordlandshandelen* lagt ind herunder, og 1620 blev yderligere den *færøske Handel* slaaet sammen med den island-finmarkske. Kompagniet opnaaede 1631 Ret til Hvalfangst og Kaperi, og i 1654 blev dets Privilegium vel fornyet, men efter Belejringen fik enkelte københavnske Borgere Ret til Besejling af visse Havne deroppe, og 7. Marts 1662 blev Kompagniet opløst, vistnok væsentligst fordi det ikke

kunde opretholde det forlangte Antal Defensions-skibe.

Grønland fik som bekendt først efter 1721 Betydning for dansk Handel. Ganske vist havde allerede 1605 *Godske Lindenovs* Ekspedition været under Grønland, og Nederlænderne sejlede fra 1616 paa Vestgrønland, hvor de drev en ret uforstyrret Hvalfangst og Handel med de indfødte, men fra dansk Side blev intet gjort.

„Naar vi nu drager en Sammenligning mellem Handelsforholdene, som man i Begyndelsen af Aarhundredet forestillede sig deres Udvikling, og saa den virkelige Tingenes Tilstand ved Slutningen af Christian IV's Regering“ — skriver Albert Olsen — „kan man kun komme til den Slutning, at det hele var saa godt som løbet ud i Sandet“.⁴⁾ Aarsagerne hertil var mange. Først og fremmest maa de vel søges i, at udenlandske Foretagender kritikløst blev kopieret paa dansk Grund, uden Hensyntagen til, om de nu ogsaa passede i de danske Forhold; af Betydning var det ogsaa, at Størsteparten af den danske Borgerstand ikke stod paa Højde med sine nederlandske Konkurrenter, og ikke mindst forhindrede Mangelen paa hjemlig Kapital, at Udbyttet kunde blive i Landet; mange af de københavnske Købmænd var slet og ret Kommissionærer for nederlandske Firmaer, og ogsaa i Kompagnierne var den fremmede Kapital stærkt interesseret. Hertil kom det faldende Prisniveau og ikke mindre, at Adels Privilegier stod hindrende i Vejen for Udviklingen af en speciel borgerlig Storhandelsstand, og endelig havde som bekendt Svenskerne tiltvunget sig Toldfrihed i Sundet. Mere endnu end denne svenske Toldfrihed betød det dog, at Christian IV under Fredsforhandlingerne i Brømsebro, tvunget af sin militære Underlegenhed, ikke mindre ved den store neder-

landske Flaade, som under Forhandlingerne lagde sig i Middelgrunden, maatte købe Amsterdams Købmænd ved en klækkelig Nedsættelse af Sundtolden paa 40 Aar. Ikke alene blev Nederlænderne derved konkurrencedygtige overfor de danske Handelsmænd, men Danmarks Søfart blev omtrent ødelagt derved.

Alle de Drømme og Forhaabninger, man havde næret om, at Udviklingen skulde komme til at svare til det Idealbillede, *Arent Berntsen* havde tegnet, var blevet til intet. Torstenson-Krigen, og ikke mindre Carl-Gustaf-Krigene kastede deres tunge Slagskygger ind over Billedet, der ved Enevældens Indførelse tegnede sig graat i graat.

II

Det var saaledes et stort Genrejsningsarbejde, der laa foran den unge Enevælde, og der blev taget fat med friske Kræfter; paa nogle Punkter lykkedes Værket godt, paa andre gik det langsommere — til disse sidste hørte utvivlsomt Handelen. Det er just skitse-ret, hvorledes Linien havde været nedadgaaende fra Aarhundredets første Tid, og i 1650'ernes Begyndelse synes Handelen, efter de københavnske Toldregnskaber at dømme, nærmest at have været ganske ubetydelig. De ved Københavns Toldsteder erlagte Beløb svingede fra ca. 19.000 Rd. i 1654, som det laveste i det første Femaar, til ca. 26.000 i 1652 som det højeste. Aaret 1656 synes at have været en Del bedre, Toldbeløbet var dette Aar 36.100 Rd., men saa kom Svenskekrigene, der omtrent lagde Handelen øde. I Begyndelsen af 1660'erne var Toldbeløbene atter nogenlunde som ti Aar tidligere.⁵⁾

Regeringens Interesse for Handelens og Søfartens Ophjælpning var imidlertid usvækket. 14. Maj 1651 organiseredes Toldvæsenet for derved at hindre „af-

brek oc undersleif“ i Intraderne og til „commerciens rette befording“,⁶⁾ og 13. August samme Aar udkom en ny Toldrulle,⁷⁾ der satte Skel i Toldhistorien, idet Regeringen her knæsatte Merkantilismens Principper. Denne Toldrulle er det ældste danske Dokument, der klart udtaler Tidens ledende Tanker, og det er med Rette fremhævet som bemærkelsesværdigt, at dette fandt Sted en halv Snes Aar, før *Colbert* kom til Magten i Frankrig.⁸⁾

Toldrullen nedsatte Indførselstolden paa de Materialer, som indførtes til Forarbejdning i Manufakturernes, altsaa Raavarerne, og i Overensstemmelse hermed nedsattes ogsaa Udførselstolden for Helfabrikater; samtidig blev Indførselstolden paa fremmede Fabrikvarer forhøjet, forsaavidt lignende Varer ogsaa frembragtes af den hjemlige Industri, „oc“ — fortsætter Forordningen — „om skjønt Vi vel hafde aarsage tillige met at forhøie alle andre fremmede manufacturer, som her i riget blifver indført, oc her lige saa vel som paa andre steder kunde giøres, som icke andet foraarsager end pengene af riget bortgaar, oc undersaatterne dend fortieniste, som nu fremmede niuder, oc Vi heldst forundte Vore egne, betagis“, saa vilde man dog ikke skride hertil, fordi man ikke i en Hast kunde faa alle de fornødne Fabrikker anlagt og i leveringsdygtig Stand.⁹⁾

Toldrullen af 1651 blev gentagne Gange revideret, saaledes 1655 og 1664, og afløstes 1672 af en ny, hvis Indretning af selve Oppebørslen blev staaende langst ned i Tiden; Principperne ændredes dog ikke, tværtimod udvidedes de for Merkantilismen saa karakteristiske Indførselsforbud yderligere i den næste Toldrulle af 12. Februar 1683.¹⁰⁾

Til Fremme af Skibsfarten søgte Regeringen at oprette eller understøtte Navigationsskoler, og for at

sikre Handelens uhindrede Gang paa „Vestersøen“ sluttedes 1663 og 1670 Handelstraktater med henholdsvis Frankrig og England.¹¹⁾

Det var da ogsaa kun rimeligt, at man søgte at samle alt, hvad der vedrørte Landets Handel, i et særligt Kollegium. Tidligere havde man henskudt vigtigere Forslag, som fremkom om Handelsspørgsmaal, til Behandling i Statskollegiet,¹²⁾ men 1668 oprettedes det første Kommercekollegium, under Ledelse af Hollænderen *Simon de Petkum* og en Sekretær *Melchior Rötlin*. Selv om forskellige Sager blev henvist til Behandling her, synes Kollegiet dog ikke at være traadt i egentlig Virksomhed.¹³⁾ Det er betegnende, at de københavnske Borgere, der i 1670 fremsatte forskellige Krav til Regeringen — som vil blive omtalt nedenfor — selv 13. April 1670 indgik med Ansøgning om Oprettelse af et Kommercekollegium,¹⁴⁾ og dette blev nu gennemført. I Instruksen af 22. September 1670 udtaltes det, at Opmærksomheden særlig skulde rettes mod alt, hvad der kunde tjene til Indtægternes og Landets Forbedring, og navnlig skulde Kollegiet tage sig af „Commerciernis Fremtarf, Kiøbstedernis Flor oc Welstand oc deraf dependerende almindelig Gaufn oc Beste“.¹⁵⁾ *Ulrik Frederik Gyldenløve* blev Præsident og *Jens Juel* overtog Vicepræsidiets, medens Assessorerne blev saa gode Kendere af dansk Handel og udenlandske Finansforhold som *Hans Nansen*, *Peder Pedersen Lerche* og *Gabriel Marselis* m. fl.¹⁵⁾ Kollegiets Virksomhed ophørte i Begyndelsen af 1691, men fortsattes senere i Kommissionerne for Raadstuen paa Slottet.

III

I Forbindelse med Regeringens Bestræbelser for Handelen maa ogsaa Kompagnierne omtales. De hav-

de alle i denne Periode deres Sæde i København, og det var saaledes først og fremmest Hovedstaden, der høstede de, forøvrigt sparsomme, Frugter.

Islandshandelen, og den dertil knyttede Færøske Handel, var, som nævnt, organiseret i et Kompagni, der dog netop i 60'ernes første Aar blev ophævet. 30. Marts 1662 fik *Hans Nansen* og *Jonas Trellund* Befaling til at stifte et Kompagni i Stedet for det ophævede,¹⁶⁾ og 31. Juli udstedtes Privilegierne for det nye Selskab,¹⁷⁾ der fik Monopol paa Handelen for tyve Aar. Island blev inddelt i fire Omraader og fordelt mellem Hovedparticipanterne, af hvilke *Jonas Trellund* — der tidligere havde haft Privilegium paa Hvalfangst under Island — fik tildelt den ene Fjerdepart. Af de tre andre fik *Hans Nansen* og Borgmester *Fin Nielsen (Trellund)* — en Fætter til *Jonas Trellund* — i Forening den anden, Rentemester *Henrik Müller* og Købmanden *Hans Pedersen Bladt* fik den tredie, og den sidste blev tillagt Borgmester *Christoffer Hansen* og Købmanden — senere Borgmester — *Peder Pedersen*.¹⁸⁾

Den færøske Handel blev ved samme Lejlighed skilt ud og var derefter i Hænderne paa *Christopher Gabel* og hans Søn *Frederik Gabel*, men da disse to Mænd selv havde Overledelsen af Færøerne, var Ordningen ikke til ublandet Glæde for Befolkningen. 1682 blev den færøske Handel paa ny kædet sammen med *Islandshandelen*.

Det var en naturlig Følge af Regeringens Bestræbelser for at ophjælpe den hjemlige Søfart, at Forordningen af 30. September 1670 forbød Participanterne i Islandske Kompagni at anvende andre end deres egne, eller i hvert Fald danske og norske Skibe; Kompagniet havde tidligere benyttet udenlandske Skibe efter en udstrakt Maalestok.¹⁹⁾ Men Forordningen

kunde ikke overholdes, dertil var det danske Skibsmateriel endnu for ringe; man ser derfor ogsaa Gang paa Gang Regeringen give Dispensation herfra. Derimod fastholdtes Bestemmelsen om, at Skibenes Udredning skulde finde Sted fra København.²⁰⁾

Islandshandelen blev 12. Februar 1680 overdraget Borgmester *Bartholomæus Jensen*, og 1682 blev som nævnt Færøfarten knyttet hertil. Kompagniet blev derefter foruden af *Bartholomæus Jensen* ledet af Mænd som Assessor *Henrik Høyer*, Raadmand *Morten Nielsen* og Købmanden *Thomas Jensen Dobbeltsteen*. Ved denne Lejlighed blev det udtalt, at „Islands- og Færø's Handel har været det allerfornemste, som H. K. Majestæts Hoved- og Residensstad i mangfoldige Aar har været med beneficeret, hvilket noget Kiøbmandsskab her i Staden har forvaltet, og uden det har ingen Handel været ude, saa vidt Konsumtionen her i Landet angaae, hvilken Handel eragtes endelig at ville holdes tilsammen som udi et Knippe, thi skilles det ad og rives fra hverandre, saa hver Handel drives paa sin Maner, da bliver den Handel, tilligemed Undersaatterne, som sig deraf nærer, ganske ruineret og fordærvet, og fremmede derimod sig den ved Tid og Lejlighed tilvender“.²¹⁾

Denne Udtalelse om Islandshandelens Vigtighed bekræftes tilfulde af Tallene fra Øresundstoldregnskaerne. Fra 1669 angives ikke alene de forbipasserende Skibes Hjemsted, som tidligere, men tillige deres Bestemmelsessted, og det fremgaar da, at Sejlsadsen paa det nordlige Atlanterhav for Københavns Vedkommende virkelig var den „allerfornemste“; den kan opvise endnu større Tal end de københavnske Skibes Fart paa Norge, som ellers i denne Tid var den eneste af nogen Betydning. I hele Perioden 1669—80 (se Bilag I), altsaa i Løbet af tolv Aar, gik i alt 787 danske

Skibe med Last ud gennem Sundet, et Tal, der kun imponerer ved sin ringe Størrelse. Af disse var 100 bestemt til danske, altsaa jyske og maaske ogsaa nordfyenske Havne, og dobbelt saa mange — 201 — gik til Norge, men til Atlanterhavsøerne var Tallet 272. Til Sammenligning skal det anføres, at Antallet af de lastede danske Skibe, der i det samme Tidsrum gik til Holland, var 42, til Frankrig 38 og til England 22 (med Skotland 26). Der gik altsaa gennemsnitlig et Par og tyve Skibe aarlig til Island og Færøerne, men selvfølgelig svingede Tallene fra Aar til Aar. Bortset fra den skaanske Krigs Tid — 1679 afgik kun ni Skibe — var de laveste Tal 12 i 1669 og 13 i 1670, men Perioden 1671—75 var paa dette som paa andre Punkter bedre; da svingede Tallet fra 25 i 1671 til 38 i 1675, og 1680 var man atter oppe paa 32.²²⁾

Efter nu at have dvælet ved Farten paa de nordlige Have vil vi et Øjeblik betragte *den oversøiske Handel*. Det er allerede anført, at det Ostindiske Kompagni blev opløst 1650, efter at det i nogle Aar havde ført en Skyggetilværelse. Ganske vist søgte man 1658 at faa Folk til at sætte Penge i Ostindiehandelen, men Lysten var ikke stor, og Krigen maatte ogsaa lægge Hindringer i Vejen; først mod Slutningen af 60'erne, da Regeringen blev udsat for Pres fra de i Indien værende Danske, udsendtes 1668 Fregatten „Færøe“ under *Sivert Adellers* Kommando.²³⁾ Han vendte tilbage i September 1670 efter et veludført Togt, og den rige Ladning, han bragte med hjem, gav Regeringen Blod paa Tanden.

20. November 1670 udstedtes en Oktroi paa 40 Aar for et nyt *Ostindisk Kompagni*, hvis Ledelse blev lagt i Hænderne paa seks Direktører.

Sjælen i Foretagendet var utvivlsomt Generaladmiral *Cort Adeler*, der ogsaa havde været primus motor

BILAG I

Oversigt over ladede danske Skibe gennem Sundet 1669—80, fordelt efter Bestemmelsessteder.

	1669	1670	1671	1672	1673	1674	1675	1676	1677	1678	1679	1680	Ialt
<i>Østpaar:</i>													
Slesvig-Holsten	2	1						1				1	4
Lübeck	1	1		2								2	5
Mecklenburg												1	2
Stralsund			2	2	2	8						1	15
Stettin					1		1					1	3
Øvrige Pommern			1			5			1			1	8
Danzig	2	3	4	13	6	5	1	4				6	44
Königsberg	1		2	1	5	4	1	4				1	19
Kurland				3	1		1						5
Riga	3	2	4	5	5	6	2					3	30
Sverige	4	2	3	7	4	13						14	47
Danmark	36	44	58	70	92	75	86	32	13	19	18	97	640
Ej opgivet	1	3	7	2	2	2		1	1	2		6	27
	50	56	81	105	118	118	92	42	15	21	18	133	849

<i>Vestpaa:</i>	10	9	8	16	21	15	1	5		3	12	100
Danmark	4	1		12	6	7	3			1	17	51
Sverige	27	25	17	20	31	18	20	4	3	5	25	201
Norge	12	13	25	31	28	36	38	16	17	9	32	272
Nord. Atlant. og Øer...					1							1
Hvidehavet	1	1		1			1					4
Skotland	1	2	1	1	4	9	2	1	1			22
England		1	1	1	1						3	7
Hamburg		1	1	4	3	4	2				3	17
Nordvest-Tyskland ...	2	7	9	2	6	5	4	3			4	42
Nederlandene				1	1							2
Belgien	1	1	7	5	6	6	3				9	38
Frankrig			2	2	2	3	4		2			15
Portugal				1		1					1	2
Spanien	1	3	3	1	2		2	1			1	4
Vestindien							1					9
Ej opgivet	59	61	73	98	113	104	81	30	23	21	18	787

Kilde: Nina Ellinger Bang (†) og Knud Korst: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1661—1783, I, Tabeller over Skibsfarten, 1930, S. 128—135.

ved den Ekspedition, der 1668 lededes af hans Søn.²⁴⁾ Navnlig i 1670'erne var der en relativt livlig Forbindelse mellem Danmark og de fjerne Æventyrriger, 1670, 1671 og 1673 afsendtes aarlig et Skib, 1672 endda to, men efter *Adelers Død* 1675 og den skaanske Krig synes det, som om Begejstringen kølnedes, og da Kompagniet 1680 mistede tre Skibe, ophørte Sejladsen nogle Aar.

Interessen for Vestindien blussede atter op lige efter 1660. 15. Februar 1662 søgte Deltagerne i det karabiske Handelskompagni, *Hans Nansen, Christoffer Hansen, Fin Nielsen, Jørgen Hansen Rafn* og *Erik Nielsen Schmidt* om Fornyelsen af de Privilegier, der 5. Marts 1653 var givet Helsingørs Borgere. Andragendet blev bevilget 29. April 1662 for dette ene Aar.

I Midten af 1660'erne begyndte den danske Kolonisation af St. Thomas, der dog først officielt erhvervedes 1670. Denne Okkupation medførte Dannelsen af et nyt *Vestindisk Kompagni* 11. Marts 1671, under Ledelse af *Jens Juel, Hans Nansen, Peder Pedersen Lerche* og flere andre, men i hvor ringe Grad dette magtede sin Opgave, ses deraf, at der 20. Maj 1675 blev givet fri Adgang til Handel for enhver, der kunde opnaa Direktionens Tilladelse, og 19. April 1687 fik Københavns, Christianshavns og Bergens Indvaanere Frihed for seks Aar til Sejlads, imod en Rekognition til Kompagniet.

At det ikke alene var Initiativ, det skortede paa, fremgaar til Overflod af, at Regeringen 1680 fandt sig foranlediget til at paabyde, at Embedsmænd, der havde over 300 Rd. i Gage, skulde indskyde 10 % af deres Løn i Kompagniet, ligesom det blev paalagt Folk, der havde Karosser, at gøre et bestemt Indskud (40 Rd.) een Gang for alle, medmindre de i Forvejen var Aktionærer.²⁵⁾

Den guineiske Handel var 1659 blevet overdraget det afrikanske Selskab i Glückstadt, men førtes med liden Kraft. 1671 forlangte Kongen, at Kompagniet skulde stille Sikkerhed for Handelens Fortsættelse, og 1672 lagdes den guineiske Handel ind under den vestindiske, uden at dette dog foreløbig fik større Betydning.

Hvor ringe Sejladsen var fra København, kan godt gøres med nogle Tal. Der var i den ovenfor nævnte tolvvaars Periode, 1669—80, siger og skriver fire Skibe, der ved Øresunds Toldsted opgav Vestindien som Bestemmelsessted, et i 1673, to i 1675 og et i 1680.²⁶⁾

De to Skibe i 1675 var endda næppe for Kompagniets Regning, da det formentlig drejede sig om Defensionsskibet „Den forgyldte Ørn“, som Brødrene *Jens* og *Markvard Rodsten* dette Aar udrustede i Fællesskab, og som sammen med „Norske Løve“, der samme Aar blev udredet af *Markvard Rodsten* alene, var bestemt til Guinea.²⁷⁾

Det var dog ikke Handelen paa de nordlige Have og paa oversøiske Steder alene, der var Genstand for Regeringens Indgriben. Ogsaa Handelen med et bestemt Produkt — *Saltet* — blev en Tid lang drevet som Monopolhandel, hvad man ansaa for nødvendigt for at sikre den danske Fiskeeksport det nødvendige Salt, bortset fra de finansielle Hensyn, der gik Side om Side hermed.

Allerede fra 1621 daterer sig det første Saltkompagni, og 1655 oprettedes et nyt, der havde Forpligtelse til at bygge Defensionsskibe og anvende saadanne i Farten — det gaar jo i det hele taget som den røde Traad gennem Regeringens Foranstaltninger for at ophjælpe Skibsfarten, at Krigsflaaden derved samtidig skulde gavnes, men det var for Handelen lidet formaalstjenligt, da Skibene var for store og for

langsomt sejlende, til at Farten kunde betale sig, tilmed var Defensionsskibene en stadig Kilde til Strid med Nederlænderne. 1661 ansøgte disse om at faa Salthandelen frigivet. Sagen blev behandlet i Statskollegiet, der i en Betænkning af 19. December 1661 udtalte sig for et Afslag. 8. Februar Aaret efter blev Handelen dog til Trods herfor alligevel frigivet, sandsynligvis under Tryk af Generalstaternes Gesandt.²⁸⁾ Det varede dog ikke ret længe, før man atter søgte at samle Handelen paa et Kompagnis Hænder; 16. August 1665 gav Kongen Salthandelen i Forpagtning til *Cort Adeler*, den engelske Baronet *William Davidson* og den oftere nævnte *Jonas Trelund* for et Tidsrum af fem Aar. Da der imidlertid var stadige Klager over, at Forsyningen ikke var tilstrækkelig, maatte Regeringen paa ny give efter, og Handelen blev atter frigivet til 1. April 1666, en Frist, der senere blev forlænget, og snart ansøgte Forpagterne selv om at faa Kontrakten hævet. 19. November 1666 foreslog Statskollegiet, at Direktørernes Andragende skulde bevilges,²⁹⁾ og 1667 blev saa denne Ordning ophævet. 1668 søgte man paa ny at tage Handelen under Kontrol; den blev lagt ind under Admiralitetets Direktion og lededes af *Henrik Bielke*, *Cort Adeler* og *Povl Klingenberg*. I den Forordning — af 23. Juli 1669 — der forbød Salthandel uden om denne Direktion, motiveledes dette Skridt med, at „Vore kiere oc tro Undersaatter udi begge Vore Kongeriger Danmark oc Norge nu saa gandske haffver effterlat Seylatzen udi Vester-Søen, som icke giffver ringe Aarsage til Negotiens daglig Afftagelse“.³⁰⁾

Der vedblev imidlertid i den følgende Tid at staa Strid herom, Lübeckerne var lige saa ivrige, som Generalstaterne havde været, for at faa Salthandelen fri, et Punkt i deres Memorial, som Statskollegiet i et

Møde 14. September 1670 lakonisk besvarede med Ordene: „her er icke fornøden at deliberere om, oc gifver det sig vel sielf“.³¹⁾ Sagen var den, at ogsaa Københavns Borgerskab var begyndt at røre paa sig; det havde i Begyndelsen af Aaret fremsat en Række vidtgaaende Krav, der bærer Vidne om, at den Selvstændighed, Københavns Indvaanere havde givet Udtryk for i 1658—61 — om den end kunde holdes nede — dog ikke kunde kvæles. Borgerskabet ønskede nu Saltkompagniet ophævet, alle Monopoler afskaffede og Frihed for enhver til at sejle paa Island, og det opfordrede endelig Regeringen til at udfinde Midler til Handelens Oplivelse.³²⁾ Saltkompagniet søgte dog at hævde sin Eksistensberettigelse. I sin Argumentation hævdede det, at den under Christian IV truffne Ordning var begrundet i, at „die Unterthannen die weithe oder grosse Schiffarth auf Spannen und Portugal gar abandonirt und verlassen haben, also dass in langen Jahren keine oder ja wenig dennische Schiffe von hir auf Spannen, Portugal und Frankreich gefahren“, hvorved Skibsfarten var „ganz und gar in frembder Nationen Hande gefallen“. Man fremhævede Værdien af, at Farten besørgedes paa danske Skibe, saaledes at Fragten kunde blive her i Landet, og den formentlig større Sikkerhed, Kompagniet ydede for Toldintraderne.³³⁾

Resultatet blev dog, at der 5. Oktober 1670 udgik et Reskript om Defensions- og Saltskibø,³⁴⁾ og 24. Maj 1671 blev Salthandelen givet fri paa den Betingelse, at der kun anvendtes Defensionssskibe i Farten.

IV

Den væsentlige Handel i denne Periode var mellemrigsk. Det var Farten paa Atlanterhavsøerne og

Forbindelsen med Norge, som var det altoverskygende.

Af den udenrigske Handel havde hovedsagelig Handelen paa Østersøen været af nogen Betydning før 1660, men det var navnlig de sydlige Øer og Skaane, der havde Afsætningsmarkeder her, og efter Tabet af de skaanske Provinser gik det tilbage for Danmark paa dette Punkt. At de københavnske Handlende kun havde ringe Fart paa Østersøen, synes utvivlsomt. 1674 indkom der til Kommercekollegiet et Forslag fra *Anders Wærn*, som tilbød „uden Særprivilegier den østerske Handel med Jærn, Hør, Hamp og andre grove Varer efterhaanden at bringe fra de fremmede til vore egne Undersaatter“³⁵⁾ og 1691 udtaltes det af nogle københavnske Købmænd, som søgte Accisefrihed for Trælast, at „Hollænderne, Hamborg og Lübeck tilforn altid har forsynet denne Stad saa vel som andre Eders kgl. Majestæts Stæder, men nu“ — fortsætter de — „er vi ved Guds og Eders kgl. Majestæts naadigste Assistance nogenledes komne saa vidt, at vi har deres Tilfart ikke fornøden, og vi eragte, at vi kan holde Marked med dem i Østersøen og andre Steder“³⁶⁾ Handelen var altsaa i Tiltagende, men det er næppe fejlagtigt at henlægge denne Forandring i den hidtil værende Tingenes Tilstand til 80'ernes Slutning.

Desværre har vi ikke Midler til talmæssigt at belyse Forholdene her for Københavns Vedkommende. Dog kan der maaske indirekte læses noget af Regnskaberne for Sundtolden for Tiden 1661—80. Hvis man undersøger, hvorledes de danske Skibe, der i disse tyve Aar passerede Sundet vestpaa, var fordelt, viser det sig, at i alt 1.426 danske Skibe passerede Helsingør, heraf var de 873 hjemmehørende i København og 553 i Provinsen, altsaa den samme store Overvægt for den københavnske Skibsfart, som senere vil blive belyst med nogle Tal (Bilag II). Af disse Skibe var

BILAG II

Oversigt over Fordelingen af danske Skibe, som
1661—80 passerede Sundet for vestgaaende.

Aar	Samlet Antal			Københavnske Skibe			Provins-Skibe		
	ialt	D.	U.	ialt	D.	U.	ialt	D.	U.
1661	36	26	10	24	21	3	12	5	7
1662	45	25	20	26	22	4	19	3	16
1663	57	41	16	34	31	3	23	10	13
1664	87	67	20	53	48	5	34	19	15
1665	113	71	42	61	55	6	52	16	36
1666	55	35	20	28	25	3	27	10	17
1667	40	14	26	13	9	4	27	5	22
1668	96	57	39	57	47	10	39	10	29
1669	64	42	22	32	26	6	32	16	16
1670	70	50	20	42	37	5	28	13	15
1671	95	77	18	61	57	4	34	20	14
1672	108	69	39	65	56	9	43	13	30
1673	126	86	40	80	72	8	46	14	32
1674	118	71	47	77	62	15	41	9	32
1675	85	71	14	57	54	3	28	17	11
1676	31	21	10	19	19	—	12	2	10
1677	25	24	1	23	22	1	2	2	—
1678	21	21	—	15	15	—	6	6	—
1679	21	18	3	18	15	3	3	3	—
1680	133	95	38	88	79	9	45	16	29
		981	445		772	101		209	344
	1.426			873			553		

D = Afgang fra dansk Havn; U = fra udenlandsk Havn.

Kilde: Øresundstabellerne.

101 københavnske og 344 Provinsskibe afgaaet fra udenlandsk Havn, altsaa Østersøstæderne og Sverige. Det er det ene af de siger og skriver to Tilfælde i de Undersøgelser, der her er foretaget, hvor Tallene fra Provinsen overstiger Københavns, og det kan utvivlsomt kun tydes som et Bevis paa, at det ikke var lykkedes Københavnerne at erobre Transporterne fra Østersøhavnene til de jydskke Stæder.³⁷⁾

Der kan da ikke være Tvivl om, at Forholdene lige efter 1660 ikke var særlig lyse, og der foreligger ogsaa fra hele Ti-Aaret Vidnesbyrd om, hvor sløjt det stod til. 1666 udtaltes det af den svenske Gesandt *Gustav Lilliecrona*, at Rigets Indtægter laa aldeles nede, saa længe Handelen intet kastede af sig,³⁸⁾ og 1669 hed det, at alle Anstrengelserne var forgæves, og at Kommercekollegiet „ligger aldeles neder“.³⁹⁾ De samme Strengte blev anslaaet af Englænderne, som Konsul *Pauls* i Helsingør, der 1668 ansaa det for udelukket, at det nystiftede Kommercekollegium vilde udrette noget, da der her i Landet hverken var Skibe, Penge eller Kredit, „og langt mindre har de det i Udlandet“,⁴⁰⁾ og 1666 fremgik det af Gesandten, Sir *Gilbert Talbots* Indberetning til Statssekretær, Sir *Henry B. Bennet*, at Islandshandelen var den eneste, der blev drevet.⁴¹⁾ Det er allerede nævnt, at Forordningen af 1669 beklagede, at Danskerne og Nordmændene ganske havde „effterlat Seylatzen udi Vester-Søen“.

Selvfølgelig skal man være varsom med at bygge for meget paa udenlandske Diplomaters Indberetninger, og paa Regeringens beklagende Motivering, der vel mest skulde tjene til at tilsløre dens egne Ønsker, men der kan imidlertid næppe ses bort fra, at der her foreligger samstemmende, af hinanden uafhængige Vidnesbyrd, hvad der dog tyder paa, at der har været noget om det.

Toldbeløbene, sammenholdt med Tabellerne over

Farten gennem Øresund, viser imidlertid, at om end Billedet maaske har været rigtigt, anvendt i al Almindelighed paa hele den danske Handel, saa var der i hvert Fald ogsaa i 60'erne lysere Aar for Københavns Vedkommende. Desværre haves der ikke Specification over Kongerigets samlede Indtægter af Tolden før 1664, men dette Aar udgjorde de for Danmark alene 136.000 Rd., de to følgende Aar var de nedadgaaende til 112.800 i 1667, men derefter atter opadgaaende til ca. 151.000 i 1668, og 1670 sluttede dette første Ti-Aar med 141.800 Rd.⁴²⁾

For Københavns Vedkommende havde 1661 indbragt 28.500 Rd., 1662 24.800, 1664 var oppe paa 36.700, og derefter var Beløbet stadig stigende, til det i 1668 naaede 53.600 for saa i de følgende tre Aar at holde sig nogle faa Hundreder over 44.000.⁴³⁾ Sammenholder man nu dette med Tabellerne over Øresundsfarten, ses det, at der i de første fem Aar var en Stigning i Antallet af danske Skibe, der passerede Kronborg i begge Retninger, fra 69 i 1661 til 233 i 1665, og denne store Stigning laa væsentligst i Periodens sidste to Aar; det næste Fem-Aar var betydeligt sløjere, allerede 1666 var der kun 104 danske Skibe, 1667 endda kun 71, men 1668 192 og de to sidste Aar 131 og 138.⁴⁴⁾

Der er vist næppe Grund til at antage, at Forholdene med Hensyn til Skibenes Bestemmelsessteder i 1660'erne har været væsentlig anderledes end i det følgende Ti-Aar. Listerne herover begynder desværre først 1669. For at anskueliggøre Forholdet vil det atter være nødvendigt at nævne nogle Tal. 1669 passerede 50 danske Skibe med Last om Bord østpaa, af disse gik 38 til Danmark og Hertugdømmerne, 7 til Østersøstæderne og 4 til Sverige. Samme Aar gik 59 Skibe vestpaa, altsaa ud af Sundet, 10 til Danmark, 27 til Norge, 12 til Atlanterhavsøerne og 4 til Sverige, end-

BILAG III

Oversigt over Toldindtægterne 1664—80.

Aar	Aalborg	Aarhus	København	Sjælland	Danmark	Københavns	
						0/0 af Sjæll.	0/0 af Da.
1664	10.975.24	5.069.—	36.748.24	57.451.59	136.614.16	63.83	26.94
1665	10.350.—	3.950.—	41.372.72	55.607.74	127.882.17	74.46	32.37
1666	7.713.24	3.015.72	43.831.72	56.769.94	112.775.73	77.11	38.83
1667	5.814.72	3.331.72	49.914.72	63.809.71	131.974.47	78.21	37.80
1668	8.218.24	4.106.48	53.482.72	73.195.91	150.950.04	73.09	35.43
1669	7.163.—	4.662.—	43.672.24	60.666.65	144.719.89	71.99	30.20
1670	8.566.24	5.063.72	44.578.24	63.173.52	141.824.95	70.57	31.45
1671	9.358.72	5.821.24	44.560.—	64.023.19	148.441.31	69.69	30.05
1672	5.981.72	3.975.—	39.886.72	54.442.11	121.652.90	73.35	32.79
1673	8.049.—	3.205.72	50.208.24	63.804.95	115.212.51	78.68	43.57
1674	8.933.60	3.454.81	39.681.32	61.021.91	131.317.02	65.08	30.24
1675	5.827.20	2.137.38	42.027.13	56.957.65	131.954.75	73.68	31.82
1676	7.547.90	2.018.50	36.822.94	46.739.47	125.782.94	78.80	29.25
1677	5.913.72	2.855.83	42.282.06	49.629.14	122.815.84	85.48	34.45
1678	4.756.93	1.521.33	46.644.52	54.879.10	114.764.18	84.88	40.59
1679			20.684.54	54.444.81	115.252.76	38.05	17.95
1680			55.053.65	69.155.70	138.392.31	79.62	39.81
						72.74	33.15

Beløbene anført i Rd. og Sk.; 1 Rd. = 96 Sk.

Procenten er kun tilnærmelsesvis, idet den er udregnet i hele Hundreder, f. Eks.: 1664 Kbh. 36748.24 og Sjælland 57.451.59. Procenten udregnet af 36.700 og 57.500.

Kilde: Rtk. C. A. a. VI. 9 Tabellariske Oversigter m. m. (1664)—1818.

Extract ofuer Toldens Beløb udi Danmark og Norge fra 1. Januarij An^o 1664 til Vltimo December An^o 1678.

Toldens Beløb udi Danmark 1679—89.

videre 2 til England og Skotland, 2 til Nederlandene og 1 til Frankrig.⁴⁵⁾

Det fremgaar med al ønskelig Tydelighed heraf, at det ikke var Udenrigsfarten, der spillede Hovedrollen.

Vender vi os til det næste Ti-Aar, ses det for Toldbeløbenes Vedkommende, at disse for København begyndte med 44.600 Rd., 1672 var de noget lavere (40.100), men 1673 oppe paa 50.600; derefter var de med en enkelt Undtagelse nedadgaaende til 1676, der kun indbragte 35.500 Rd. De følgende Aar steg de paa ny til 46.700 i 1678, 1679 var de — velsagtens paa Grund af Krigen — nede paa et Minimum af 20.700 Rd., men 1680 sluttede flot med 55.000 Rd.⁴⁶⁾ Selv om dette Tal maaske nok i første Række er en naturlig Reaktion imod det forfærdelige Nedslag det foregaaende Aar, tør man dog sikkert tillige tage det som et Vidnesbyrd om, at Vendepunktet nærmede sig.

Den danske Skibsfart gennem Øresund kunde opvise en pæn Stigning i 70'ernes første Aar. 1670 var som nævnt sluttet med 138 Skibe, men de følgende Aar var stigende til 258 i 1673 og 254 i 1674. 1675 var Tallet straks nede paa 186, og Krigsaarene kan forbi-gaaes i Tavshed. Bunden blev naaet i 1679, da kun 39 danske Skibe gik gennem Sundet i begge Retninger, men til Gengæld kunde 1680 — ligesom det var Tilfældet med den københavnske Told — opvise det største Tal i alle disse tyve Aar, idet man var oppe paa 290.⁴⁷⁾ Det skal lige antydes, at de følgende Aar vel var knapt saa gode, men Perioden 1687—96 møder med de højeste Tal, dansk Skibsfart overhovedet kunde opvise gennem hele det 17. Aarhundrede, Top-punktet var 407 i 1690.⁴⁸⁾

Forholdet mellem de to Tyve-Aars Perioder 1661—80 og 1681—1700 illustreres bedst ved at anføre de samlede Tal, der for den første Periode androg 2.890

Skibe og 6.228 — mere end dobbelt saa mange — for den anden.⁴⁸⁾

Spørger man om Københavns Andel heri, kan ogsaa dette oplyses (Bilag IV). I Fem-Aaret 1661—65 var gennemsnitlig 60 % af de danske Skibe, der passerede Øresund, hjemmehørende i København, 1666—70 derimod kun 50 %, det næste Fem-Aar 62 % og endelig det sidste 71 %.⁴⁹⁾ Dette sidste høje Tal skyldes naturligvis den skaanske Krig, idet der, som nævnt, kun sejlede meget faa Skibe i Krigens Tid, og disse var hovedsagelig københavnske. Det synes altsaa, som om Københavnernes egen Skibsfart er gaaet noget tilbage i Forhold til Provinsen i Perioden 1666—70, men ellers laa den paa omkring 60 % af den samlede Fart gennem Sundet.

Dette Tal maa naturligvis ogsaa behandles med den største Varsomhed, der er jo givetvis sejlet baade fra Hertugdømmerne, det sydlige Jylland, Fyn og Øerne paa Østersøen, ligesom Nordjyderne har faret paa Norge og vel ogsaa paa den svenske Kattegatskyst, men da Københavns Fart paa Østersøen — der ganske vist, som vi har set, sikkert har været af ringe Betydning — ogsaa er unddraget vor Kontrol, kan man vel med Forsigtighed slutte, at Hovedstaden har haft henved Halvdelen af Danmarks samlede Skibsfart paa sine Hænder.

Hertil kommer saa, at saa godt som hele Udenrigshandelen og alt, hvad der kom ind under Kompagni- og Monopolhandel, gik over Hovedstaden.

Det er ovenfor berørt, at Provinsens Trafik paa Østersøen i mere end een Forstand gik København forbi. Ikke saaledes med Indenrigshandelen, her var det atter København, der — i Forhold til Provinsen — dominerede. Ogsaa dette belyses bedst med nogle Tal. I Tiden 1661—80 gik i alt 981 danske Skibe fra dansk

Summarisk Oversigt over Øresundsfarten 1661—80.

Aar	Samlet Antal Skibe			Danske Skibe				Københavnske Skibe				Kbh. Skibes % af danske	Gennemsn.					
	ialt	østpaa	vestpaa	ialt	østpaa	B	L	vestpaa	B	L	vestpaa			B	L			
1661	2.092	1.023	1.069	69	33	5	28	36	12	24	45	21	4	17	24	8	16	65.22
1662	2.364	1.199	1.165	80	35	6	29	45	8	37	47	21	2	19	26	5	21	58.75
1663	2.527	1.227	1.300	101	44	8	36	57	14	43	61	27	4	23	34	7	27	60.40
1664	2.474	1.225	1.249	171	84	19	65	87	22	65	106	53	14	39	53	13	40	61.99
1665	1.436	711	725	233	120	23	97	113	8	105	127	66	7	59	61	4	57	54.51
1666	1.996	958	1.038	104	49	8	41	55	2	53	50	22	3	19	28	1	27	48.08
1667	2.106	1.045	1.061	71	31	13	18	40	6	34	24	11	4	7	13	2	11	35.21
1668	3.818	1.909	1.909	192	96	25	71	96	5	91	105	48	6	42	57	3	54	54.29
1669	3.861	1.945	1.916	131	67	17	50	64	5	59	70	38	9	29	32	1	31	53.44
1670	3.426	1.714	1.712	138	68	12	56	70	9	61	81	39	5	34	42	8	34	58.70
1671	3.204	1.629	1.575	187	92	11	81	95	22	73	122	61	4	57	61	12	49	65.24
1672	1.783	862	921	227	119	14	105	108	10	98	131	66	6	60	65	7	58	57.71
1673	1.927	992	935	258	132	14	118	126	13	113	156	76	4	72	80	10	70	60.47
1674	3.078	1.533	1.545	254	136	18	118	118	14	104	154	77	7	70	77	11	66	60.63
1675	2.608	1.335	1.273	186	101	9	92	85	4	81	121	64	4	60	57	4	53	65.05
1676	2.263	1.144	1.119	77	46	4	42	31	1	30	47	28	2	26	19	1	18	61.04
1677	2.359	1.159	1.180	40	15	—	15	25	2	23	35	12	—	12	23	2	21	87.50
1678	2.265	1.153	1.112	42	21	—	21	21	—	21	32	17	—	17	15	—	15	76.19
1679	2.959	1.522	1.437	39	18	—	18	21	3	18	25	7	—	7	18	3	15	64.10
1680	3.503	1.737	1.766	290	157	24	133	133	27	106	190	102	19	83	88	21	67	65.51

B = ballastede Skibe; L = lastede Skibe.

Kilde: Nina Ellinger Bang (†) og Knud Korst: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1661—1783, I, Tabeller over Skibsfarten, 1930, S. 2—21.

Afgangshavn gennem Sundet, af disse kom 735, eller 74,92 %, fra København og kun en Fjerdedel fra Provinshavnene, og langt den overvejende Del af de fra København kommende Skibe — nemlig 90,2% eller 663 Skibe, var hjemmehørende i Hovedstaden. Fra Provinshavnene kom 246 Skibe i alt, af hvilke kun lidt over Halvdelen, nemlig 137 eller 55,69 % ogsaa var hjemmehørende i Provinshavne, de resterende 44,31% var københavnske. Det samlede Antal af københavnske Skibe var 772 — eller 78,7 %, hvad der altsaa vil sige, at omtrent $\frac{4}{5}$ af den samlede Tonnage hørte hjemme i København.⁵⁰⁾

Billedet vilde imidlertid ikke være fuldstændigt, dersom man ikke ogsaa undersøgte Forholdet mellem de danske og udenlandske Skibe, der passerede Sundet, først derved bliver det jo muligt at danne sig et Skøn over, hvor stor Indflydelse Udlandets Skibsfart havde i dansk Handel.

I hele Perioden passerede i alt 2.484 Skibe Kronborg for vestgaaende med Afgang fra dansk Havn; af disse var 981 eller 39,49 % danske, og 418, eller 16,83 %, norske, saaledes at altsaa 56,32 % af samtlige de Skibe, der stod Sundet ud fra dansk Afgangshavn, var hjemmehørende i Monarkiet. Af de resterende 43,68 % faldt de 20,49 % paa Nederlandene (det absolutte Tal var 509); man bemærke, at der gik flere nederlandske end norske Skibe fra dansk Havn igennem Øresund. 13,29 % — 330 Skibe — var svenske og 5,31 % engelske og skotske (nemlig 110 og 23). Af de øvrige var de fleste — tilsammen 81 — fra Hamborg, Lübeck og Rostock; fra Frankrig var der i alt kun seks Skibe i disse tyve Aar.⁵¹⁾

Selvfølgelig var Forholdene ikke konstante, de svingede endog temmelig stærkt fra Aar til Aar. I Aarene 1661—64 var henholdsvis 40,63 % i 1661 og 49,02 % i

BILAG V

Oversigt over Fordelingen af danske Skibe fra dansk Afgangshavn, som 1661—80 passerede Sundet for vestgaaende.

Aar	Samlet Antal danske Skibe	Fra Køben- havn	K.	P.	Fra Provin- sen	K.	P.	Hjemsted	
								Køben- havn	Provin- sen
1661	26	23	21	2	3	—	3	21	5
1662	25	23	21	2	2	1	1	22	3
1663	41	34	30	4	7	1	6	31	10
1664	67	51	45	6	16	3	13	48	19
1665	71	52	43	9	19	12	7	55	16
1666	35	27	22	5	8	3	5	25	10
1667	14	10	8	2	4	1	3	9	5
1668	57	31	31	—	26	16	10	47	10
1669	42	18	17	1	24	9	15	26	16
1670	50	26	26	—	24	11	13	37	13
1671	77	58	48	10	19	9	10	57	20
1672	69	48	46	2	21	10	11	56	13
1673	86	64	58	6	22	14	8	72	14
1674	71	63	59	4	8	3	5	62	9
1675	71	57	50	7	14	4	10	54	17
1676	21	19	19	—	2	—	2	19	2
1677	24	22	22	—	2	—	2	22	2
1678	21	16	15	1	5	—	5	15	6
1679	18	14	14	—	4	1	3	15	3
1680	95	79	68	11	16	11	5	79	16
			663	72		109	137		
		735			246				
981								772	209

K = hjemmehørende i Kbhvn.; P = i Provinsen.

Kilde: Øresundstabellerne.

1662 det laveste og det højeste Procenttal af danske Skibe. 1665 gik den danske Procent endda op til 71 %, men dette skyldes ikke nogen absolut Fremgang for dansk Skibsfart, men er blot begrundet i den øjeblikkelige Nedgang i de nederlandske Skibes Antal som Følge af Generalstaternes Krig med England. Det næste Fem-Aar var det danske Procenttal endda lavere, Minimet var 19,44 i 1667 og Maximet 48,72 i 1668. Fem-Aaret 1671—75 bragte atter det normale Forhold til Veje, Svingningerne var her betydelig mindre, nemlig fra 45,1 % i 1672 til 54,75 % i 1673, men det sidste Fem-Aar bragte — som man ogsaa med den skaanske Krig som Baggrund maatte vente — en betydelig Nedgang i dansk Skibsfart. I disse Aar var kun godt en Fjerdedel, nøjagtigere udtrykt 26,12 % danske.⁵¹⁾

Undersøger man nu, hvorledes Procenttallene svingede for Antallet af de Skibe, der kom fra Hovedstaden, giver de tre første Fem-Aars Perioder et ganske tilsvarende Billede, i den første kom 78,44 % fra København, i den næste var der en Tilbagegang til 62,52 % og 1671—75 en noget mindre Fremgang, nemlig til 68,17 %; den sidste Fem-Aars Periode derimod udviser en procentvis Stigning af Antallet af Skibe fra Hovedstaden til 81,14 %, skønt Skibsfarten for de danske Skibes Vedkommende, som det lige er paavist, var stærkt nedadgaaende.⁵¹⁾ Ogsaa dette kan imidlertid forklares ud fra den skaanske Krig, idet Farten paa Provinshavnene omtrent gik i Staa; det var — som det vil erindres — det samme Resultat, man naaede til, naar man undersøgte Farten af danske Skibe alene gennem Sundet.

Nogen ligefrem blomstrende Handel er der saaledes, som det vil forstaas, ikke Tale om; dette har naturligvis mange Aarsager — der er allerede tidligere pe-

get paa flere af dem, og det staar naturligt ogsaa i Forbindelse med den — i Sammenligning med Udlandet — ringe Handelsflaade.

Det er saare beskedne Tal, det her drejer sig om. Den ældste Opgivelse om Københavns Skibe er fra 1635, da talte Byens Koffardiflaade, som allerede nævnt, 88 Skibe i alt, med en samlet Drægtighed af 2.370 Læster, altsaa et Gennemsnit af omkring 27 Læster pr. Skib.

1665 — 30 Aar senere — var Flaaden ganske vist vokset med ni Skibe, men da baade disses Gennemsnitsdrægtighed var faldet til 23 Læster, og den absolutte Drægtighed endda var gaaet ned fra 2.370 til $2.234\frac{1}{2}$ Læster, betød dette en absolut Tilbagegang. Hvor faa store Skibe Byen ejede, vil tydelig ses af, at kun 14 af de 97 Skibe, Byen 1665 havde, var paa 50 Læster og derover.⁵²⁾

1671 optaltes Flaaden paa ny, og nu kunde den paa seks Aar opvise en saa betydelig Stigning som til 141 Skibe med en samlet Drægtighed paa 3.328 Læster⁵³⁾ og en Gennemsnitsdrægtighed paa ca. $23\frac{1}{3}$ Læst — altsaa med Hensyn til Skibenes Størrelse nogenlunde det samme Forhold som i 1665. 1676 var Tallet atter vokset, nu til 194 Skibe med en samlet Drægtighed paa 5.240 Læster,⁵⁴⁾ og samtidig var Antallet af større Skibe aabenbart forøget ikke ubetydeligt, idet Gennemsnitsdrægtigheden var omkring 27 Læster. Antallet af Skibe paa 50 Læster og derover var da ogsaa forøget fra 14 i 1665 til 26 nu, og medens de største Skibe i 1665 var paa 100 Læster — der var tre — havde man nu i 1676 fire Skibe paa mellem 140 og 218 Læster.

Denne store Stigning kan — som man har ment⁵⁴⁾ — til Dels være begrundet i, at hollandske Skibe under Krigen mellem Nederlandene og Frankrig har

faret under dansk Flag, men dette er dog næppe tilstrækkeligt til alene at forklare Forholdet. Der findes nemlig ogsaa for 1678 en Liste over Københavns Flaade,⁵⁵⁾ som udviser et Antal paa 116 Skibe med en samlet Drægtighed paa 2.600 Læster, og i denne er Defensionsskibene ikke medregnet, og der er overvejende Sandsynlighed for, at dette ogsaa gælder Handelskompagniernes Skibe; sandsynligvis har det da ogsaa spillet en Rolle, at Salthandelen blev frigivet, imod at den førtes paa Defensionsskibe, idet dette har medført en Forøgelse af disse Skibes Antal. Der er almindelig Enighed om, at den københavnske Skibsfart i Halvfjerdsernes første Aar har været i Opblomstring, saaledes at man bekræfter de Ord, *Gustaf Lillicrona* i 1674 skrev til sin Regering: „att nu på 3 års tid skeppsfarten här i Köpenhamn mycket tilltaget hafwer“.⁵⁶⁾

V

Inden vi gaar over til en nærmere Udredning af Forholdet mellem Københavns Ind- og Udførsel og Hovedstadens Stilling i Forhold til det øvrige Land i Belysning af Toldregnskaberne, skal der med nogle faa Ord gøres Rede for det utrykte Materiale, der her staar til Raadighed.

I de til Revision indsendte Toldregnskaber findes for Københavns Vedkommende ikke egentlige Toldregnskaber før 1697. Derimod findes der en Del Oversigter og Ekstrakter tilbage til 1652.

Dette Materiale bestaar først og fremmest i en Oversigt over Toldindtægterne ved Københavns Toldsted fra 1652—62, som dog ved nærmere Undersøgelse viser sig kun at omfatte Indførselstolden, selv om det ikke er udtrykkelig betegnet saaledes. Endvidere findes (under 1661) en Ekstrakt af Toldregnskaberne

omfattende Udførselen i Tiden 1652—62. Ved denne Generalekstrakt findes tillige for Aarene 1655—61 mere udførlige Ekstrakter af Udførselstolden, saaledes at det fremgaar, hvad der i disse Aar er betalt for Udførsel til Indlandet, hvorunder Norge, og til Udlandet, samt i Vinterleje af de Skibe, der har overvintret i Københavns Havn. For Aaret 1660 findes en lignende Specification for Indførselstoldens Vedkommende.

Saadanne Specificationer findes derefter først fra 1667, men saa hele Perioden ud, bortset fra Aaret 1671.

Endvidere findes der i en Pakke i Rentekammerets Arkiv „Tabellariske Oversigter, Ekstrakter osv.“, som er sammensat af Arkivalier af forskellig Proveniens, en „Extract ofuer Toldens Beløb udi Danmarck og Norge fra 1. Januarij Ano 1664 til Vltimo December An^o 1678“, hvoraf fremgaar, hvad der er betalt aarligt ved hvert enkelt af Landets Toldsteder. Beløbene er derefter optalt i Grupperne:

Sjælland, der har 15 Toldsteder (incl. København),
Lolland-Falster (med Langeland), der har 8 Toldsteder,

Fyn ligeledes 8 Toldsteder

og Jylland (samt Bornholm) med 20 Toldsteder,

altsaa i alt 51 Toldsteder. Beløbene for disse fire Grupper er saa samlet i en Opgørelse for hele Danmark. Desuden omfatter Listen de norske Toldsteder, delt paa samme Maade i Søndenfjelds og Nordenfjelds, sammentalt for hele Norge, og endelig det samlede Beløb for hele Monarkiet (bortset fra Hertugdømmerne).

Samme Sted findes endvidere en Liste over Toldens Beløb i Perioden 1679—89, men denne opgiver kun de samlede Beløb for de foranførte fire Grupper for

Danmarks Vedkommende, specificerer altsaa ikke Tallene for de enkelte Toldsteder.

Det Materiale, der her bygges paa, omfatter altsaa for Tidsrummet 1661—80 samlede Opgørelser baade for Sjællands og for hele Danmarks Vedkommende 1664—80, og for Københavns Vedkommende for 1661—62 og 1664—80. For Aarene 1667—70 og 1672—80 er Beløbene delt i Ind- og Udførselstold, og med et Par enkelte Undtagelser — 1676—77 — er begge disse Hovedgrupper specificeret ud i snævrere Grupper; Indførselen deles i Import fra fremmede Steder og fra indenrigske, hvorunder Norge, Import over Land og Oplagstold. Udførselen deles i Eksport til Indland og til Udland, Havne- og Vinterlejepege.

Det skal endelig bemærkes, at de i de forskellige Lister og Specificationer anførte Beløb ikke udmærker sig ved større Nøjagtighed. Det kan ses af Sammentællingerne i Ekstrakterne for de enkelte Aar, og viser sig ganske tydeligt, hvor man har flere forskellige Angivelser for et og samme Aar. Navnlig er der ofte imellem Listen 1664—78 og Ekstrakterne for de enkelte Aar endda ret væsentlige Differencer, der dog til Dels udlignes ved, at Tallene i Hovedlisten snart er højere, snart er lavere end de tilsvarende Beløb i Ekstrakterne.

Der skønnes dog, i det store og hele taget, ikke at være Uoverensstemmelser af en saadan Betydning, at Billedet væsentlig forrykkes, og der vil derfor næppe være noget til Hinder for at karakterisere det omtalte Materiale som i alt væsentligt paalideligt nok til det foreliggende Formaal. Desværre er det ikke saa fuldstændigt, som man kunde have haft Grund til at ønske. Man ser nemlig nok, *hvad* der er betalt — og det er jo bedre end intet, men *hvad* der er betalt *for*, er der kun sparsomme og spredte Oplysninger om.

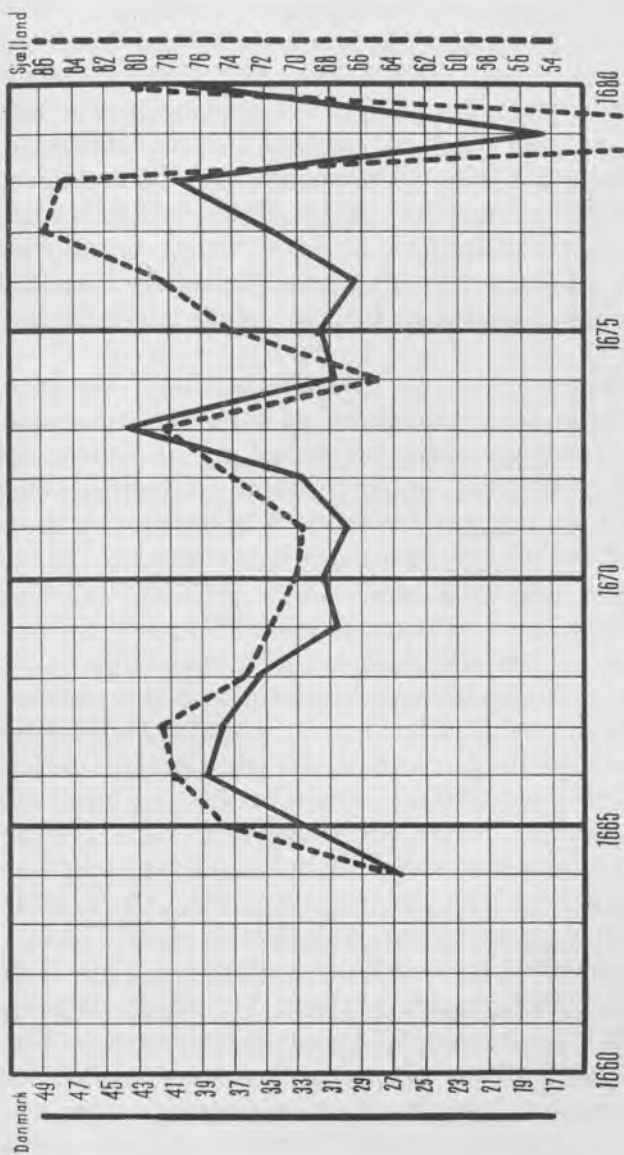

Diagram I. Københavns procentvise Andel af Tolden for Danmark — for Sjælland - - -

1666—68 have en Oversigt over, hvad der er indført af Høleer og Skæreknive; enkelte Aar, hvad der er indgaaet af Salt; 1672, 1676 og 1678 findes Ekstrakter over baade ind- og udførte Varer, 1677 over alle Varer, „som fortoldet er“ og 1673—75 over Indførselen, endelig for 1679 et Fragment af en Ekstrakt over udførte Varer, men hele dette Materiale gør et saa brudstykkeagtigt Indtryk, at det vil kræve mere dybtgaaende Undersøgelser at trænge til Bunds heri, end det har været muligt at foretage med denne Opgave for Øje.⁵⁷⁾

Undersøger vi nu paa Grundlag af dette Materiale Forholdet mellem København og det øvrige Danmark, vil det af foranstaaende Diagram I ses, at København oppebar 63,83 % af det for Sjælland indkomne Beløb i 1664. Procenten steg derpaa til 78,21 i 1667, men faldt jævnt til 69,69 i 1671, for saa i de to følgende Aar at være oppe paa henholdsvis 73,35 og 78,68. 1674 stod København noget tilbage med 65,08 %, men gik derefter paa ny frem til 85,48 % i 1677 og 84,88 % i 1678. 1679 var naturligvis ogsaa her Bunden af Bølgedalen; det er jo allerede tidligere paaavist, at Toldbeløbet for København dette Aar var det laveste i hele Perioden, Procenttallet var 38,05 af det sjællandske og kun 17,95 af det samlede Beløb for Kongeriget. Dette betyder aabenbart, at det navnlig var Sjælland, og heraf især København, der led i Krigens sidste Aar. 1680 var Tallet derefter atter snarest over Normalen.⁵⁸⁾

Gennemsnittet for de 17 Aar, der her har været Tale om, var 72,74 % for København i Forhold til Sjælland; selv medregnet 1679 med dets unormale Forhold, vil dette altsaa sige, at henved tre Fjerdedel af den Told, der blev erlagt ved de femten sjællandske Toldsteder, betaltes i København.⁵⁸⁾

Sammenligner man den i København indkomne

Told med Beløbene fra hele det egentlige Danmark, vil det ses, at Københavns Told svigede fra 26,94 % i 1664 til 43,57 % i 1673, bortset fra Aaret 1679, da Procenten, som før nævnt, var nede paa 17,95. Gennemsnittet af de 17 Aar er 33,15 %; med andre Ord, af den Told, der i disse sytten Aar blev udredet ved det egentlige Danmarks 51 Toldsteder, betaltes lige ved en Tredjedel ved det ene, Hovedstadens, medens Resten var fordelt over de øvrige 50 Toldsteder; et talende Vidnesbyrd om den københavnske Handels Supremati over det øvrige Land.⁵⁸⁾

Der er ikke Grund til yderligere at tynde Fremstillingen med Opremsninger af de absolutte Tal, skønt disse i og for sig er lige saa interessante; et enkelt Eksempel vil være tilstrækkeligt til at belyse Forholdene, og vise, hvilke Beløb her er Tale om.

1668 udgjorde Tolden for det egentlige Danmark omtrent 151.000 Rdlr., det højeste Beløb, disse Lister udviser. Heraf betaltes 35,43 %, eller omtrent 53.500 Rd. i København, medens Listerne for de to største jyske Toldsteder, Aalborg og Aarhus, udviser henholdsvis godt 8.200 for Aalborgs og kun 4.100 for Aarhus' Vedkommende.

VI

Det er fremhævet, at „København i økonomisk Henseende frembyder et lignende Billede som en Løvens Hule, hvortil alle Spor vender ind“.⁵⁹⁾ Billedet er slaaende, naar man ser paa Toldekstrakternes Forhold mellem Indførsels- og Udførselstold, og det synes som om dette Billede er blevet endnu mere udpræget imod Slutningen af den Periode, disse Undersøgelser omfatter. I Aarene 1652—60 svigede Københavns Indførselstold fra 87,53 % af det samlede kø-

benhavnske Toldbeløb i 1656 til 92,12 % i 1660, Gennemsnittet af disse ni Aar var 89,71 %.⁶⁰⁾

1661 og 1662 var Procenten henholdsvis 91,61 og 91,13, men derefter haves — som nævnt — ingen Oplysninger før 1667—70, da Procenten svingede fra 90,29 i 1669 til 93,89 i 1670. Derefter steg den jævnt indtil 1676, da Maksimum naaedes med 97,46 %, 1677 var ubetydeligt lavere (96,14 %), 1678 atter højere. 98,29, 1679 var nede paa 93,24 %, men 1680 atter 96,55 %. Gennemsnittet for de ni Aar fra 1672 til 80 var 96,17 %, altsaa en umaadelig Overvægt for Indførselstolden. Sagen var den, at Størsteparten af Københavns Udførsel, der i Forvejen ikke var stor, gik til Indlandet; de øvrige sjællandske Toldsteders Indkomster viser tydeligt, at saa godt som hele Øen var Hovedstadens Opland.⁶⁰⁾

Udførselen til Udlandet var kun ubetydelig, endnu saa langt ned som i 1690'erne var det ganske almindeligt, at københavnske Skibe gik i Ballast til Flekkerø i Norge eller andre norske Havne, og indtog Ladning til La Rochelle, St. Martin, Nantes, eller hvor i Vesteuropa de nu skulde hen efter Salt, Vin og fransk Brændevin, og alting tyder paa, at dette har været endnu mere almindeligt tidligere.⁶¹⁾

Københavns vigtigste Udførselsprodukter i disse Aar var saltet Fisk af forskellige Sorter, men det betød intet ved Siden af, hvad Aalborg — der vel nok var Landets betydeligste Udførselshavn — udførte. Til indenlandske Steder og Norge udførtes kun ubetydelige Mængder af Korn og Viktualier, Hovedmassen var Vine og Salt, som jo tillige var nogle af Byens væsentligste Indførselsprodukter, og hertil kom saa de Varer, der hjembragtes fra de oversøiske Steder; desuden indførtes fra Udlandet noget Tømmer og andre Bygningsmaterialier fra Sverige, Hør og Hamp fra

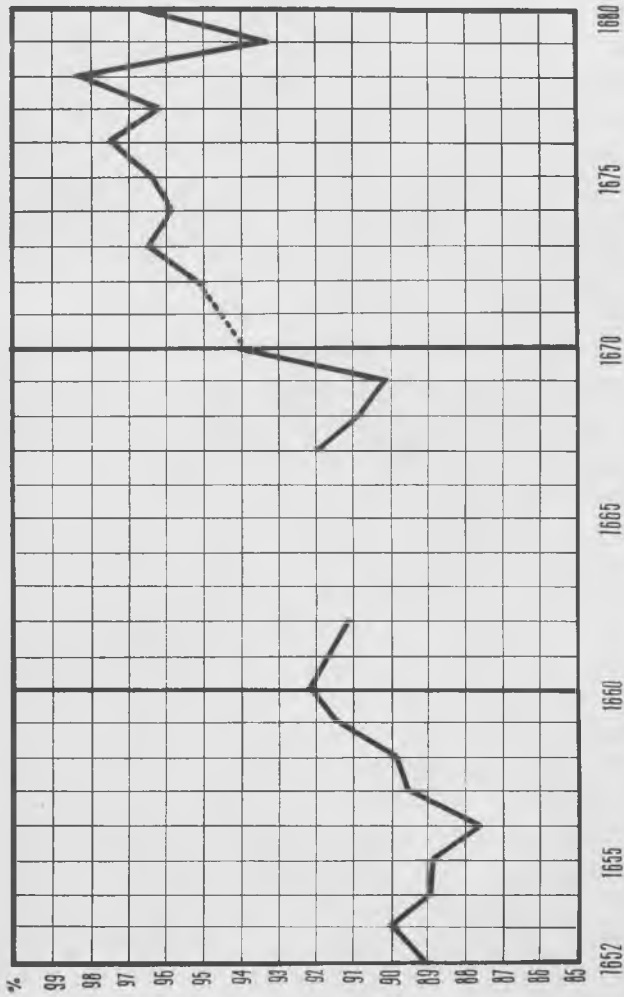

Diagram II. Indførselstolden i Procent af den samlede københavnske Told.

Riga, en Del Jernvarer, baade i forarbejdet Stand og som Stangjern, Silke-, Uld- og Klædevarer, og hertil kom saa yderligere, efterhaanden som den københavnske Industri voksede frem, forskellige Raavarer til Forarbejdning i Manufakturerne, Kemikalier og Farvestoffer. Større Betydning havde dette dog næppe i den her omhandlede Periode. Byens vigtigste Indførselsprodukt fra Indlandet var Korn, og denne Indførsel var stadig stigende, hvad der naturligt hænger sammen med Befolkningens stærke Vækst og den store Garnison.

VII

Desværre tør man vel næppe gaa ud fra, at det skulde være lykkedes med den foregaaende, af Detailler tyngede, Fremstilling at tegne mere end et flimrende Billede eller give andet og mere end et flygtigt Indtryk af Københavns totale Overvægt paa Handels Omraade over for det øvrige Land, og af den danske Handels i det store og hele forbavsende ringe Omfang i den Periode, der her har været Tale om. Til Slut skal det derfor forsøges at trække nogle af Hovedlinierne lidt skarpere op.

Handelspolitisk har vi for os Merkantilismen med dens dybe Ærefrygt for de ædle Metaller, og dens mange for den frie Handelsomsætning hæmmende Baand, der vel fuldt ud staar Maal med vor Tids Restriktionspolitik. Den havde taget Fart under Christian IV og fortsattes med Iver gennem Griffenfeldt-Gyldenløve over Johan Hartvig Ernst Bernstorff indtil det afgørende Gennembrud for Liberalismens Ideer i den store Reformperiode.

Økonomisk: Nedgang i Christian IV's sidste Aar, Handels fortsatte Nedgang i 1650'erne og den unge Enevældes Genrejsningsarbejde, der vel ikke bar de

store Frugter i den Periode, der har været Genstanden for denne Undersøgelse, men som dog — det vilde være uretfærdigt mod Tiden og dens Mænd at benægte det — i sig bar Kimen til Fremgang, og som dannede Grundlaget for Handelens Opblomstring i Slutningen af det 17. Aarhundrede og gentagne Gange i „de gyldne Perioder“ siden.

Med Hensyn til Forholdet mellem København og det øvrige Land er det paavist, hvorledes København paa den oversøiske og vesteuropæiske Handels Omraader var absolut dominerende. Ganske vist havde de københavnske Borgeres Bestræbelser for at gøre deres By til Landets eneste Stabelstad⁶²⁾ ikke vundet Sejrr paa Papiret, men de facto var der ingen Tvivl. Endnu 1685 udtalte Rentekammeret, at ingen anden By end København havde Skibe eller Midler til at indføre Varer fra første Haand,⁶³⁾ og Aalborgenserne — der som fremhævet var de førende næst efter Københavnerne — drev endnu omkring 1690 ikke Fart paa Frankrig og agtede heller ikke at begynde herpaa.⁶⁴⁾ Østersøhandelen derimod var til Dels uden for Københavns Handelsomraade; de nordjydske Stæder hentede selv deres Varer i de baltiske Havne, for saa vidt ikke Nederlændere, Hamborgere eller Lübeckere gjorde det for dem, saaledes som de gjorde det for Københavnerne; først efter den her omhandlede Periode kom disse sidste jo „ved Guds og Eders kgl. Majestæts naadigste Assistance“ saa vidt, at de havde de Fremmedes „Tilfart ikke fornøden“.

Hvad den indenrigske Skibsfart angaar, tør vi med Forsigtighed jugere, at omkring Halvdelen af denne var paa københavnske Hænder, og dette hænger sammen med, at Provinsens Handelsflaade var for ingen Ting at regne ved Siden af Hovedstadens.

I Forhold til Udlandet var det imidlertid sløjt. Vi

har set, at kun omkring 40 % af de Skibe, der i dette Tidsrum stod Sundet ud fra dansk Afgangshavn, var danske, medens omtrent 17 % var norske. Man tør vist regne med, at Hovedparten af de norske Skibe gik tilbage til Norge, og vi ved, at et meget stort Antal af de danske Skibe gik til Danmark, Norge og de nordatlantiske Øer, sandsynligvis imellem 70 og 75 % af samtlige danske Skibe.⁶⁵⁾ Hvad bliver der saa tilbage af de 40 % af samtlige Skibe? Selv om en Del af de til Norge bestemte danske Skibe kan være saadanne, der derfra er gaaet videre til Vesteuropa, tør vi vist roligt hævde, at Hovedparten af den danske Handel med Udlandet gik paa fremmede, navnlig nederlandske Skibe.

Betragter vi Toldindtægterne, kommer vi for det første til det samme Resultat som før — Provinsens Handelsomsætning betød ikke meget i Forhold til Hovedstadens, og holder vi os til København alene, har vi set, hvorledes Byen var og stadig mere og mere blev den store Indførselsport. Fra Indland og Udland, til Lands og til Vands førte Vejene *ind* til København, Udførslen til Indlandet var i Sammenligning hermed kun ringe, og til Udlandet var den mindre endnu.

Holder vi os til Toldindtægterne som det Barometer, der bedst viser os Udviklingsgangen i den københavnske Handel, kan det siges (Diagram III), at der fra et Minimum i 1662 var en jævn Stigning i Aarene til 1668, derefter gik det noget tilbage, for saa atter at rejse sig i 1673, Kurven har dog fra 1668 og til efter den skaanske Krig en absolut nedadgaaende Tendens, selv om hele Perioden udviser en aabenlys Bedring fra Forholdene i 1650'erne; vi tør tage dette som et Udtryk for, at Københavns Handel, selv med enkelte Lyspunkter, var i en absolut Tilbagegang i denne Pe-

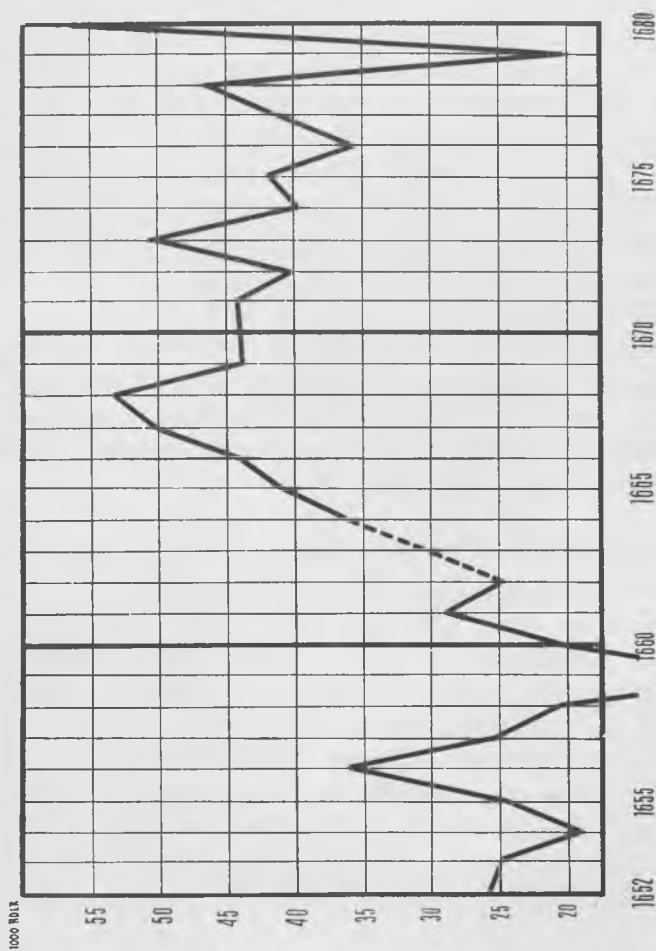

Diagram III. Oversigt over de ved Københavns Toldsted erlagte Summer i 1000 Rd.

riodes sidste Halvdel, og at Forholdene først efter denne Tid blev nogenlunde taalelige.

Hvad blev der saa tilbage af „Danmarks fructbar Herlighed“? Ikke meget — ikke en Gang Udtalelsen om Byens gode Havn kan holde for en nærmere Prøvelse, al den Stund hele Perioden er een fortsat Jeremiade over de elendige Havneforhold, og som det synes, ikke med Urette. Inderhavnen var saa opfyldt af alskens Urenhed fra Byen, Affald og Spild fra Sandbaade, og saa fuld af den fra Skibene udkastede Ballast, som almindeligvis gik udenbords, hvor Skipperen fandt det for godt, at man knapt nok i Pramme kunde komme frem til Stadens Vejerbod. Fra 1679 have en Udtalelse fra Magistraten om, at den ansaa det for mere nødvendigt at faa Kanalerne rensede end at opsætte Gadelygter;⁶⁶) et betydende Vidnesbyrd om Havnens elendige Tilstand.⁶⁷)

Kun paa et enkelt Punkt staar Arent Berntsens Skildring uimodsagt. København var paa Handelens Omraade i det store og hele ved at tage Luven fra de øvrige Købstæder — Byerne, det betød København, som det ogsaa er blevet udtrykt⁶⁸) — denne Bevægelse blev i højeste Grad fremmet ved Enevældens Indførelse, den dermed følgende Centralisation, og den Trang til større „lustre“, som kendetegnede Kongedømmet af Guds Naade, „aff hvilcke Aarsager oc Omstændigheder denne By vel maa oc med all Rette bør at kaldis HOFFVET-STADEN for Danmarckis Rige“.

NOTER

Grundlaget for Fremstillingen udgøres af følgende Skildringer, der kun citeres i Kildeangivelserne, hvor der har været særlig Anledning dertil:

EDVARD HOLM: Danmark—Norges indre Historie 1660—1720, I-II, 1885—86, særlig:

I, 8.—11. Kap. S. 187—270.

II, 15.—16. Kap. S. 361—412.

KNUD FABRICIUS: Enevældens Dæmring og den ældre Enevælde i: Det danske Folks Historie, V, 1929, særlig:

Andet Afsnit: 16. og 22. Kap.

Danmarks Søfart og Søhandel, ved Bering Lisberg, I, 1919, særlig:

ALBERT OLSEN: Handels- og Søfartsforhold i 17. og 18. Aarhundrede, S. 322—366.

R. HAMMER: Sejlads og Handel paa Nordhavet, S. 452—490.

C. BASTRUP: Sejladsen paa de ostindiske Kolonier, S. 490—531.

C. BASTRUP: Sejladsen paa Dansk Vestindien, S. 585—94.

OLUF NIELSEN: Københavns Historie og Beskrivelse, V, 1889, S. 124—140.

1) Arent Berntsen: Danmarckis oc Norges fructbar Herlighed, 1656, S. 19 f.

2) Dansk Biografisk Leksikon, 2. Udg. II, 1933, S. 538 f.

3) Oluf Nielsen: anf. Arb. IV, S. 219 og 228 f.

4) Albert Olsen: anf. Arb. S. 342.

5) Toldregnskaberne.

6) V. A. Secher: Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, VI, 1918, S. 9.

7) samme: VI, S. 33 f.

8) W. C. E. Sponneck: Om Toldvæsen i Almindelighed og det danske Toldvæsen i Særdeleshed, 1840, I, S. 13. — Falbe-Hansen i Danmarks Statistik, III, 1878, S. 366.

9) Secher: anf. Arb. S. 34.

10) Om Udviklingen i Toldhistorien se Sponneck: anf. Arb. II, S. 12—22.

- 11) Holm I, 222.
- 12) Lindbæk: Statskollegiets Historie, I, 1903, S. 121, 151.
- 13) Axel Linvald i Historiske Meddelelser om København, 2, I, 1923, S. 436 f.
- 14) Lindbæk: anf. Arb. II, 1910, S. 28.
- 15) Det var Griffenfeld, der ekspederede Instruksen. Om hans og Gyldenløves Andel i Regeringsforanstaltningerne i disse Aar se Knud Fabricius: Griffenfeld, 1910, S. 164—74.
- 16) Københavns Diplomatarium, VI, 1884, S. 371 f.
- 17) Fogtmans Rescripter, I, 1806, S. 98.
- 18) Oluf Nielsen: anf. Arb. V, S. 125.
- 19) Forordninger: 30. September 1670.
- 20) H. D. Lind i Hist. Medd. om København, 2, IV, 1929, S. 482. 30. Marts 1677 fik saaledes baade Borgmester *Christoffer Hansen* og *Hans Pedersen Bladt* Dispensation, og det samme var Tilfældet med Borgmester *Peder Pedersens* Enke baade 1677 og 1679.
- 21) Oluf Nielsen: Anf. Arb. V, S. 126.
- 22) Bilag I.
- 23) Dansk Biografisk Leksikon, 2. Udg. I, 1933, S. 118 f.
- 24) samme, S. 109—16.
- 25) Forordninger: 30. Marts 1680.
- 26) Bilag I.
- 27) H. D. Lind i Hist. Medd. om København, 2, IV, 1929, S. 483.
- 28) Lindbæk: Anf. Arb. I, S. 45—51.
- 29) samme: I, S. 265—68.
- 30) Forordninger: 23. Juli 1669.
- 31) Lindbæk: Anf. Arb. II, S. 21.
- 32) Danske Samlinger, 2. Rk., III, 1873—74, S. 35.
- 33) Lindbæk: Anf. Arb. II, S. 28 ff.
- 34) Kbh. Dipl. VI, 549.
- 35) Oluf Nielsen: Anf. Arb. V, S. 124.
- 36) samme: V, S. 124 f.
- 37) Bilag II.
- 38) P. W. Becker: Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regiering, 1857, II, S. 142.
- 39) samme S. 263 f.
- 40) samme S. 415.
- 41) samme S. 410.
- 42) Bilag III.
- 43) Toldregnskaberne.
- 44) Bilag IV.
- 45) Bilag I.

- 46) Toldregnskaberne.
 - 47) Bilag IV.
 - 48) Nina Ellinger Bang(†) og Knud Korst: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1661—1783, I, S. 22—41.
 - 49) Bilag IV.
 - 50) Bilag V.
 - 51) Øresundstoldregnskaberne.
 - 52) Velvillig Meddelelse fra Arkivar Arthur G. Hassø fra Skipperlavets ældste Protokol.
 - 53) Det danske Folks Historie, V, S. 83.
 - 54) samme, S. 256.
 - 55) Albert Olsen: Anf. Arb. S. 362.
 - 56) Danske Samlinger, 2. Rk., III, 1873—74, S. 340.
 - 57) Redegørelsen for det foreliggende Materiale bygger naturligvis paa selve dette, der findes i Rigsarkivet, dels i Pakkerne: Københavns Toldregnskaber, dels i Rtk. C. A. a. VI. 9 Tabellariske Oversigter, Ekstrakter, Specificationer og Beregninger vedr. Intraderne af Told, Konsumtion og Accise (1664)—1818.
 - 58) Bilag III.
 - 59) Det danske Folks Historie, V, S. 253 f.
 - 60) Toldregnskaberne.
 - 61) Udtalelsen bygger paa et almindeligt Indtryk af Forholdene paa Grundlag af tidligere Undersøgelser af Københavns Raadstueprotokoller (Stadsarkivet) om en bestemt Skibsreder (Wilhelm Edinger)s Skibsfart i 1690'erne.
 - 62) Oluf Nielsen: Anf. Arb. V, S. 101 og 119 f.
 - 63) Holm: II, S. 364.
 - 64) Samlinger til jydsk Historie og Topografi, VII, S. 319.
 - 65) Bilag I. Det fremgaar heraf, at der 1669—80 gik ialt 787 ladede danske Skibe østpaa, og heraf 100 til Danmark, 201 til Norge og 272 til de nordatlantiske Øer, altsaa i alt 573 Skibe til „indenrigske“ Bestemmelsessteder eller omtrent 72,81 %.
 - 66) Oluf Nielsen: Anf. Arb. V, S. 17.
 - 67) samme, S. 15—17.
 - 68) Det danske Folks Historie, V, S. 83.
-

KØBENHAVNSK CYKLISME

I DET 19. AARHUNDREDES SLUTNING

AF ELSE MARGRETE
KJERRUMGAARD-JØRGENSEN

V. VÆDDELØBSSPORTEN.

I Aarhundredets Slutning, da Cyklismen udviklede sig saa stærkt, voksede ogsaa Væddeløbssporten ud over Begynderusikkerheden og antog internationalt Format.

Banesporten.

D.B.C.s Bane i Ordrup, som blev aabnet den 29. Juli 1888, var en $333\frac{1}{3}$ Meter lang Grusbane uden hævede Sving. Den havde et Hus for Medlemmerne til Omklædning, en Musiktribune og en Restaurant. Ligesom ved Hestevæddeløbene paa Eremitagesletten var der Totalisator.⁴⁹³ I 1891 blev der indlagt Styrtebad og elektriske Ringeapparater, og forskellige andre Forbedringer blev foretaget.⁴⁹⁴

I Clubben Cyclisten, hvis oprindelige Formaal var Selskabelighed og billige Klubture, blev der snart

Forkortelser: D.C.T.: Dansk Cycle Tidende, Ct.: Cycletidende, C.: Cyclen, Aarsb.: Aarsberetning fra Dansk Bicycle Club.

⁴⁹³) Dansk Sportstidende 1888.190.2. — J. Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 43—46.

⁴⁹⁴) Ct. 1891.71.2, 87.1. — Beyerholm S. 63.

Stemning for at køre Løb, og i Foraaret 1891 traf man et Arrangement med den nye Traverbane i Charlottenlund, hvorved C. C. fik overladt et Stykke af Banen til Træning og Løb. En Løbedag blev afholdt Søndag den 21. Juni, men blev ikke nogen større Succes, da Banen naturligvis var daarligt egnet til Cykelløb.⁴⁹⁵

Det stod efterhaanden Klubbens Medlemmer klart, at vilde man blive ved at køre Baneløb, maatte man enten køre paa den eneste forhaandenværende Cykelbane, D.B.C.s, eller selv bygge sig en Bane. Man foretrak det sidste og gik i Gang med det forberedende Arbejde i Foraaret 1892. Blandt flere Muligheder valgte man at anlægge en Bane inden for Charlottenlund Traverbane, men maatte opgive det paa Grund af Pengemangel.⁴⁹⁶

Endelig kom man da i Begyndelsen af 1893 saa vidt, at der blev lejet en Grund, som længe havde været paa Tale, i Bernstorffsgade bag Tivoli; den havde tidligere været brugt til kunstig Skøjtebane og fortsatte som saadan om Vinteren, naar der ikke blev kørt Løb. Her blev i Løbet af Foraaret 1893 bygget en moderne 150 m Træbane med hævede Sving — aldrig før set her i Landet —, Dommer- og Pressetribune, Omklædningsrum, Totalisator og Restaurant. Den blev aabnet for Medlemmerne til Træning den 18. April, og Aabningsløbet blev holdt Søndag den 22. Maj.⁴⁹⁷

Stillet over for den truende Konkurrence fra Cyclistens nye, moderne Bane fandt D.B.C. det praktisk samme Aar at modernisere Ordrupbanen. Den blev bygget af Cement med hævede Sving, der kom et Ræk-

⁴⁹⁵) Ct. 1891.68.2, 192.2.

⁴⁹⁶) Ct. 1892.678.1, 702.2, 795.2, 872.2.

⁴⁹⁷) Ct. 1892.1205.1, 1893.1355.1, 1484.1, 1512.2, 1517.1, 1531.2, 1894.2126.1. — Clubben Cyclistens Program for Aabningsløbet den 22. Maj 1893 ..., 3.

værk omkring den og forskellige andre Forbedringer.⁴⁹⁸

Der var i disse Aar stor Interesse for Banesporten. En halv Snes danske Provinsbyer fik Cyklebaner,⁴⁹⁹ Amsterdam, Paris og London byggede Vinterbaner i lukkede Lokaler,⁵⁰⁰ og ogsaa København havde Planer om en Vinterbane.⁵⁰¹

Ved Væddeløbene kørte Rytterne ligesom nu normalt paa deres egne Cykler, og i Begyndelsen brugte de deres almindelige Landevejsmaskiner.

Væddeløbscyklen eller Raceren adskilte sig paa Cyklens første Udviklingstrin ikke væsentlig fra de gængse Modeller til almindelig Brug. I Ordinaryens Tid indskrænkede Forskellen sig til, at Racermodellen havde nedadbøjet Styr, og at Pedalerne var forsynet med Fodholdere, Taaclips. Forskellen blev tydeligere ved Safetyen, da man forsøgte at give Raceren et særlig let Snit og fremstillede Stellet med et stærkt Fald bagud, idet øverste Stelrør steg fremefter fra lav Sadelstilling. Fra Begyndelsen af 1890erne gik man den modsatte Vej og lod Rytteren sidde højt med et svagt Fald fremefter. Nutidens Racer har igen faaet Fald bagtil, idet øverste Stelrør er ca. 10 mm højere ved Styret end ved Sadlen.

⁴⁹⁸) Dansk Sportstidende 1893.166.1. — Ct. 1893.1604.2. — Aarsh. 1892—93, S. 5.

⁴⁹⁹) Aarhus: Ct. 1890, Prøvenr. 1. Marts 6.1, 137.1. — C. 1895.246.1, 1899.363.1, 396.2. Odense: Ct. 1891.314.1. — C. 1895.393.2, 1896.223.2. Slagelse: Ct. 1893.1823.1, 1870.2, 2098.1. — C. 1898.17.1. Mariibo: Ct. 1893.1735.2. — C. 1896.342.1. Helsingør: C. 1895.306.2, 342.2, 1899.195.2, 202.2, 420.2, 433.2. Næstved: C. 1895.359.2, 678.2, 1898.17.1, Esbjerg: C. 1895.678.2, 1896.306.1, 1899.429.2. Horsens: C. 1896.95.2, 400, 418.2. Nakskov: C. 1897.209.2. Kolding: C. 1898.17.1, 180.1, 320.1, 1900.303.2. Grenaa: C. 1899.388.2, 1900.407.1.

⁵⁰⁰) C. 1895.593.1, 684.2.

⁵⁰¹) C. 1896.629.1, 1897.494.1.

D.B.C.s første Bane i Ordrup.

Snart begyndte ogsaa en Adskillelse i specielle Modeller til Bane og Landevej, og man søgte især at faa Cyklens Vægt sat ned. Medens den høje Bicycle vejede 20—25 kg, var man allerede i Begyndelsen af 1880erne nede paa en Vægt af ca. 10 kg, og Fyns Cycleværk i Odense skabte europæisk Sensation ved 1896 at sende en 6½ kgs Baneracer paa Markedet. Den første Model var bygget i rent Haandarbejde af Værkfører Niels Petersen, der selv var Cykelrytter. Det blev imidlertid for kostbart at fremstille Racere i Haandarbejde, og Vægten kom atter op paa 9—10 kg.⁵⁰²

Ved de københavnske Cykelløb saas Raceren (Ordinary) første Gang den 27. September 1885 paa Traverbanen ved Lyngbyvej,⁵⁰³ og i Begyndelsen af Halvfemserne var man kommet saa vidt, at man fandt det nødvendigt at have Racer for at køre Løb.⁵⁰⁴

Da Safetyen kom hertil, mente man, den ikke kunde klare sig mod Ordinaryen, og udskev 1886—88 Løb for Ordinary og Safety hver for sig.⁵⁰⁵ Men Safetyen kunde tage Konkurrencen op, og ved D.B.C.s Aabningsløb paa Ordrupbanen den 29. Juli 1888 lod man dem første Gang køre mod hinanden. Safetyrytteren sejrede i det 7 km lange Løb med $\frac{1}{5}$ Sekund.⁵⁰⁶

I de følgende Aar indtil Midten af Halvfemserne, da Ordinaryen, Tricyklen og Tandemtricyklen var forsvundet og den tohjulede Tandem kommet frem, herskede der ved Cykelløbene en broget Mangfoldighed af Maskintyper og fra 1891 ogsaa af Ringe. Der kørtes

⁵⁰²) Jørgen Beyerholm i Dansk Sportsleksikon S. 203—4. — C. 1895.138.2.

⁵⁰³) D.C.T. 1885, Nr. 7.52.1, 57.1.

⁵⁰⁴) Ct. 1890.130.1.

⁵⁰⁵) F. Eks. D.C.T. 1886. Nr. 4.25.1, 34.1, 1887.113.2. — Dansk Sportstidende 1888.249.2.

⁵⁰⁶) Dansk Sportstidende 1888.250.2.

Dameløb i 1898 paa C.C.s Bane i Bernstorffgade. Øverst Fru Emilie Hansen,
nederst Mademoiselle Néva.

paa Ordinary, Tricykel, Safety og Tandemtricykel, dels i Løb for hver Maskintype for sig,⁵⁰⁷ og dels med de forskellige Typer mod hinanden i mange Variationer.⁵⁰⁸ Naar Rytterne i samme Løb havde forskellige Ringe, hvad der oftest var Tilfældet, fik de massive og hule et Forspring for de pneumatiske. Men Perioden med de forskellige Ringe varede kun kort og var forbi i 1892; det gjaldt ikke mindst paa Væddeløbsbanen, at nu skulde „alle paa Luft“.

Ogsaa de gamle Cykeltyper forsvandt snart ud af de alvorligt mente Løb, Tricyklen først. Den blev vistnok kørt sidste Gang i et københavnsk Baneløb Søndag den 18. August 1889 ved D.B.C.s internationale Løb paa Ordrupbanen. Til et Tricykelløb havde to Ryttere, Carl Ingeman-Petersen og Englænderen Bramson, anmeldt sig, men da den første udeblev, maatte Englænderen køre Løbet alene.⁵⁰⁹

Tandemtricyklen kørte sit sidste Baneløb Søndag den 21. Juni 1891 ved C.C.s Løb paa Charlottenlund Traverbane. Der var to Par, hvoraf det sejrende vandt med stor Overlegenhed efter et udmærket, kraftigt Løb,⁵¹⁰ saa Tandemtricyklen fik en smuk Sortie.

Der blev flere Gange efter Tricyklens og Tandemtricyklens sidste Løb udskrevet Løb for dem, men paa Grund af manglende Tilslutning blev de ikke kørt.

„The good old Ordinary“s Tilbagegang var et uimodsigeligt Faktum, skønt D.B.C. helst ikke vilde se det. Dens Ryttere blev efterhaanden færre og sva-

⁵⁰⁷) F. Eks. Dansk Sportstidende 1889.196.2—3, 275.2—3. — Ct. 1890.77, 130.1, 239.1, 1891.133.2, 145.1, Extra-Nr. 21. Juni, 5.2—7, 193.1—2, 206.2, 298.2, 1892.886.1—2.

⁵⁰⁸) F. Eks. Dansk Sportstidende 1889.196.3, 275.1, 3. — Ct. 1890.77—78, 130.1—2, 239.1—2, 254.1, 1891.133.2, 145.1, Extra-Nr. 21. Juni, 6—7, 193.2, 206.2.

⁵⁰⁹) Dansk Sportstidende 1889.275.2.

⁵¹⁰) Ct. 1891.193.2.

gere, og dens sidste Løb den 19. Juni 1892 paa Ordrup-banen blev ingen Succes; „Cycletidende“ skrev: „Det eneste Ordinaryløb var nærmest sørgeligt at se. Der var en Rytter i Løbet, der kunde køre; han slog ogsaa de andre med $\frac{1}{2}$ Omgang paa 1 mile! En af Delta-

Lisette og Carl Ingeman-Petersen paa Tandemtricykel.

gerne kørte en pneumatisk Ordinary. Han havde ikke Begreb om at køre og optraadte nærmest som en Klown“.⁵¹¹

Og nye Typer kom frem. Tandemsafetyen saas herhjemme første Gang paa Bane ved 1894s internationale Løb i Ordrup den 2. og 7. August. Den blev

⁵¹¹⁾ Dansk Sportstidende 1892.260.2. — Ct. 1892.886.1.

kørt af Englændere og Tyskere og gjorde Lykke: „nettest tog Tandem'erne sig ud“, skrev „Cycletidende“.⁵¹² Siden har Tandembløb været meget populært paa de danske Cyklebaner.

Tripletten saas i Sommeren 1896 paa C.C.s Bane baade i Løb mod Triplet og mod Safety,⁵¹³ og baade den, Tandemen og Kvadrupletten blev brugt til Pace i Baneløb samme Aar, bl. a. under Verdensmesterskabsløbene, der afholdtes paa Ordrupbanen.⁵¹⁴

Pacen, den Hjælp, man har af at holde sig tæt bag en anden Rytter, lærte den danske Væddeløbssport af Englænderne. Den organiserede Pace ved Baneløb anvendtes her første Gang paa Ordrupbanen den 4. September 1892.⁵¹⁵ Pace af Motorcykel — Motortandem — paa Bane blev forsøgt første Gang i Juni og Juli 1899 paa begge Banerne.⁵¹⁶

D.B.C.s og Dansk Cycle Unions første faa Løb i Tivoli og paa Traverbanen og Gothersgades Eksercerplads var den allerspædeste Spire til Cyklevæddeløbssporten herhjemme. Det var altsammen ganske amatør-mæssigt; Banerne var elendige og aldeles ikke egnede til Cykling, og Træning anvendtes saa godt som ikke. Væddeløbets særlige Teknik og Taktik⁵¹⁷ var ukendt. Man kørte simpelt hen til af alle Kræfter lige fra Løbets Begyndelse.

Ordrupbanen betød et vigtigt Skridt fremad i Væddeløbssportens Udvikling; Løbene kunde nu planlægges, udenlandske Ryttere indbydes, og der var Tid og Lejlighed til Træning. De danske Ryttere lærte af Ud-

⁵¹²) Ct. 1894.2572.2, 2573.2, 2574.2. — C. 1895. 539.1—2.

⁵¹³) C. 1896.359.1.

⁵¹⁴) C. 1896.415.2, 419.2, 446.2.

⁵¹⁵) Ct. 1892.1097.1.

⁵¹⁶) C. 1899.302.2, 313.1, 352.1.

⁵¹⁷) Se Jørgen Beyerholm i Dansk Sportsleksikon S. 210.2.

Søstrene Thorup paa Tandemsafety.

landet, og i Løbet af Ordrupbanens første to-tre Aar kom Banesporten over Begyndervanskelighederne.

I 1894 vandt Danmark for Alvor Anerkendelse i Udlandet som Cyklesportsland ved en Række glimrende Præstationer af danske Ryttere her og i Udlandet. Christian Ingeman-Petersen, der var ansat paa Humbers Fabrikker i England, vandt i Birmingham som D.B.C.s Repræsentant et 1 mile Løb mod nogle af Verdens bedste Ryttere.⁵¹⁸ En nu ellers glemt Dansker, Meyer, blev berømt ved at komme ind som Nr. 2 i et stort 24 Timers Løb i Paris, og Jørgen H. Petersen blev Nr. 2 i et 24 Timers Løb i England og vandt senere to 12 Timers Løb i Skotland, hvor han satte Verdensrekord for Grusbane og slog de skotske Rekorder med mange miles.⁵¹⁹

Fra og med 1893 blev der hvert Aar Aarhundredet ud afholdt Verdensmesterskabsløb.⁵²⁰ Ved det første, i Chicago, deltog kun Amerikanere og en Sydafrikaner, men næste Aar, i Antwerpen, mødte en halv Snes europæiske Nationer. D.B.C. sendte fire Ryttere, deriblandt Nordmanden Wilhelm Henie — Sonja Henies Far —, som vandt det pacede Verdensmesterskabsløb over 100 km; i 10-Kilometer Mesterskabsløbet opnaaede Danmark at faa tre Mand med imellem Verdens ni bedste Ryttere,⁵²¹ alt i alt et smukt Resultat, som bidrog meget til dansk Cyklesports Berømmelse i 1894.

1896 blev et meget ærefuldt Aar for D.B.C. International Cyclists' Association overdrog Danmark ved D.B.C. at arrangere Aarets Verdensmesterskabsløb,

⁵¹⁸) Ct. 1894.2470.1, 2482.1. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 68.

⁵¹⁹) Ct. 1894.2561.1, 2591.1. — Aarsb. 1893—94, S. 2—3.

⁵²⁰) Ct. 1892.1110.1. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 395.

⁵²¹) C. Ekstra-Nr. 1, 15. Aug. 1896.5.1. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 70.

Triplet.

skønt baade Skotland og Frankrig havde bedt om at komme i Betragtning.⁵²² D.B.C. byggede et Hus til de fremmede Ryttere paa Ordrupbanen og udvidede Tilskuerpladserne.⁵²³ Klubben klarede det store Arrangement af Verdensmesterskabsløbene godt og tilførte In-

Christian Ingeman-Petersen.

ternational Cyclists' Association og sig selv et Overskud paa 3.300 Kr. hver.⁵²⁴ For de udenlandske Gæsters Underholdning lagde den et smukt Program med Fester i Tivoli og Tur til Frederiksborg, Fredensborg, Helsingør og Skodsborg.⁵²⁵

⁵²²) C. 1896.170.1. — Aarsb. 1895—96, S. 2.

⁵²³) C. 1896.413.1.

⁵²⁴) Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 74.

⁵²⁵) C. 1896.386.2.

D.B.C. indstiftede i denne Periode en Del af de klassiske Løb, f. Eks. 1889 og 1894 Danmarksmesterskaberne for Amatører for en dansk⁵²⁶ og en engelsk⁵²⁷ Mil og 1898 de tilsvarende Mesterskaber for Professionals.⁵²⁸ 1898 kørtes første Gang Grand-Prix-Løbet for Professionals, Klubbens højest doterede Løb, ved hvilket Præmierne dette Aar var paa 2000, 600 og 400 Frcs., store Summer, som det kun var muligt at udsætte som Præmie, fordi D.B.C. fra Venner af Cyklesporten og af Klubben havde modtaget 1250 Kr. til delvis Dækning af Udgifterne ved Grand-Prix-Løbenes Afholdelse.⁵²⁹

Fra Amerika havde man allerede i Firserne hørt om lange Løb, 6 Dages Løb. Det var de saakaldte „Go as you please-Løb“, hvor Deltagerne kunde køre og hvile, som det passede dem. Det udviklede sig i Halvfemserne til overordentlig megen Kørsel og kun lidt Hvile, og grufulde Beretninger naaede frem om den fysiske og især mentale Tilstand, de deltagende Ryttere efterhaanden kom i. I 1899 vedtog Staten New York en Lov om, at ingen Rytter maatte køre mere end 12 Timer i Døgnet, hvad der bevirkede, at man opfandt 6 Dages Parløbet, hvor Rytterne danner Par to og to og skiftes til at køre og hvile.⁵³⁰

Europa var endnu ikke rigtig interesseret i de lange Løb. I England kørtes ganske vist et 11 Dages Dameløb i 1895, men der blev kun kørt 3½ Time om Dagen.⁵³¹ I 1900 skrev „Cyclen“: „Medens man overalt

⁵²⁶) Dansk Sportstidende 1889.191.1.

⁵²⁷) Aarsb. 1893—1894, S. 13.

⁵²⁸) Aarsb. 1897—1898, S. 3.

⁵²⁹) Aarsb. 1897—1898, S. 2—3.

⁵³⁰) Frem paa det rullende Hjul, Hist. Medd. 3. Rk., II, S. 430. — C. 1896.662.1, 1897.685, 698.2, 1898.581.1, 650.2, 664, 685, 1899.462.1, 562.1.

⁵³¹) C. 1895.707.1.

i Europa er enig i, at det er absolut skadeligt for den menneskelige Organisme at deltage i et saa langt Løb som et sex Dages, og derfor, hvor Løbene udstrækkes over mere end en Dag, kun lader Rytterne køre et vist Antal Timer i Døgnet, f. Ex. 3 eller 4, vil man i Amerika aldeles ikke indrømme Rigtigheden af denne Paastand⁵³².

Her nøjedes man altsaa foreløbig med de kortere „lange“ Løb. I 1894 kørtes paa Ordrupbanen et 6 Timers Løb, det hidtil længste i Danmark,⁵³³ og i 1898 satte Anders Rasmussen Tjæreby samme Sted skandinavisk Rekord for 6 Timer med 211 km 885 m.⁵³⁴

Ejendommeligere var de Løb, hvori Kvinder deltog, saa meget mere, som i hvert Fald to unge danske Piger hørte til blandt vore allerstærkeste Cykelryttere.

I Udlandet blev der kørt Dameløb allerede i Velocipedens Tid i Tresserne. Man hørte ogsaa nu om, at Kvinder deltog i Cykelløb mange Steder rundt om i Europa.⁵³⁵ Undertiden blev der vist udmærket Kørsel ved disse Løb.

Her i Landet og i Kristiania kørte ikke saa faa uforfædede danske Ryttersker Cykelløb paa Bane.⁵³⁶

Den første danske Dame, som vovede sig frem til Konkurrence herhjemme, var Fru Lisette Ingeman-Petersen, gift med Carl og Mor til Christian Ingeman-Petersen. Hun vandt sammen med sin Mand over sin

⁵³²) C. 1900.338.2.

⁵³³) Aarsb. 1893—94, S. 11.

⁵³⁴) C. 1898.355.1.

⁵³⁵) Ct. 1891.349.1 (Nr. 72), 410.2 (Nr. 79), 567.1, 1893.2010.2, 2020.1, 2029.1, 2056.2. — C. 1895.707.1, 1896.128.1, 1898.570.1.

⁵³⁶) Foruden de udførligere omtalte Frk. Sichelkoh og Fru Grønning i Odense, Ct. 1890.214.1, 1891.314.2. I Kristiania kørte en Frk. Hulesen, der skal have været dansk. Ct. 1891.349.1 (Nr. 72).

Søn og tre andre i et Tandemtricykelløb ved D.B.C.s Aabningsløb paa Ordrupbanen den 29. Juli 1888.⁵³⁷

Næste Aar kørte Ellen Hørup, en Datter af Ministeren, nu kendt som en socialt indstillet Forfatterinde, sammen med Ingeman-Petersen senior et Løb paa Tandemtricykel Søndag den 16. Juni og et Tandembløb sammen med den senere Overretssagfører Sven Rubow i Kristiania.⁵³⁸

Ved D.B.C.s internationale Løb Søndag den 18. August samme Aar vandt den 11-aarige Gerda Hansen sammen med Ingeman-Petersen paa Tandemtricykel mod to Mænd paa Tandemtricykel og to paa Safety. Jubelen var stor.⁵³⁹

Den ene af vore to berømte kvindelige Cyklister, den 19-aarige Johanne Jørgensen, fik den 29. Juni 1890 sin Debut paa Ordrupbanen, hvor hun sammen med Carl Ingeman-Petersen paa Tandem kørte et Løb uden Modstandere. Det andet anmeldte Par havde trukket sig tilbage, da det var utilfreds med Handicappingen.⁵⁴⁰

Johanne Jørgensen var Datter af Viktualiehandler Henrik Jørgensen paa Købmagergade. Hun begyndte at køre paa Tricykel i 1889,⁵⁴¹ men gik snart over til Safety.⁵⁴² En pneumatisk Safety, hun fik i 1891,⁵⁴³ var bygget som en Herrecykel med aftageligt øverste Stelrør. Hun var den første Københavnerinde, som kørte

⁵³⁷) Dansk Sportstidende 1888.250.2. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 55.

⁵³⁸) Dansk Sportstidende 1889.196.3. — Ct. 1890.198.1—2, 238.2.

⁵³⁹) Dansk Sportstidende 1889.275.3.

⁵⁴⁰) Ct. 1890.130.1.

⁵⁴¹) Ct. 1891.399.

⁵⁴²) Ingeman-Petersen: Cyclesport, 1891, S. 119.

⁵⁴³) Ct. 1891.101.2.

Safety, i Byen paa Damecykel og i lang Kjole, men saa snart hun kom ud paa Landevejene, lavede hun et Forvandlingsnummer med baade Cykel og Kjole og spurtede af Sted paa Herrecykel og i Knæbenklæder.⁵⁴⁴ Hun var en glimrende Rytterske, hurtig og udholdende, ejede flere Cykler paa en Gang⁵⁴⁵ og gik med Liv og Sjæl op i Sporten.

Paa Tandem sammen med Ingeman-Petersen kørte Johanne Jørgensen i Eftersommeren 1890 endnu et Løb⁵⁴⁶ og satte en Række Rekorder paa Bane⁵⁴⁷ og Landevej.⁵⁴⁸ I Sommeren 1891 deltog hun i et Landevejsløb paa Safety⁵⁴⁹ og fortsatte dette og næste Aar med at sætte Landevejsrekorder — 33½ Mil paa 11 Timer 49 Minutter i Storm og Regn paa elendige Veje, o.s.v. — dels alene, dels sammen med Ingeman-Petersen.⁵⁵⁰

Det skyldtes for en stor Del hende, at man i Udlandet begyndte at regne med Danmark som Cyklesportsland; udenlandske Blade bragte Omtale af hende med mere eller mindre vellykkede Portrætter, og „Cycletidende“ kunde med Stolthed fastslaa, at hun var den eneste dalevende verdensberømte danske Dame. „Cycletidende“ selv gjorde sig store Anstrengelser for at vise sine stærkt interesserede Læsere et godt Billede af Frøken Jørgensen. Da Redaktionen ikke fandt de Billeder efter Fotografi af Sportshelte, som den bragte i Bladet og fik lavet herhjemme, gode nok, sendte

⁵⁴⁴) Ct. 1891.399 f.

⁵⁴⁵) Ct. 1892.1253.2.

⁵⁴⁶) Ct. 1890.190.1.

⁵⁴⁷) Ct. 1890.183.1, 210.1.

⁵⁴⁸) Ct. 1890.216.1, 230.2.

⁵⁴⁹) Ct. 1891.98.2.

⁵⁵⁰) Ct. 1891.245.1, 313.1 (Nr. 69), 432.2, 1892.984.1, 1003.2, Ekstra-Nr. 19. Aug. 10.1.

Johanne Jørgensen.

den Johanne Jørgensens Fotografi først til Paris, senere til Wien for at faa fremstillet en Cliché der.⁵⁵¹

Efter at Johanne Jørgensen holdt op med Vædde-

⁵⁵¹) Ct. 1891.277.2, 328.2 (Nr. 70), 364.2 (Nr. 73), 396.1 (Nr. 77), 400.1 (Nr. 78), 442.1, Ekstra-Nr. 22. Dec., 7.2.

løbssporten, fik hun Ansættelse i Ingeman-Petersens Cykelforretning. 1899 blev hun gift med Forfatteren Henri Nathansen.

Halvfemsernes anden beundrede Landevejsrytterske, Susanne Lindberg, kørte i 1894 paa Bane i D.B.C.s 6 Timers Løb og blev, skønt hun stødte paa sin Pacer og faldt, Nummer 5 af 10 Deltagere.⁵⁵²

Egentlige „Dameløb“ var det ikke nemt at faa arrangeret. D.B.C. udskrev en Gang imellem Løb for Damer, men de blev aldrig kørt.

Tivoli holdt undertiden nogle i Cyklistkredse meget foragtede Løb som Led i Forlystelserne og forsøgte ogsaa at faa nogle unge Piger til at køre. Det lykkedes i 1895.⁵⁵³ Publikum strømmede til, men Løbene havde næppe noget med Væddeløbssport at gøre. „Cyclen“ værdigede dem ikke et Ord.

Som den første Klub holdt Slagelse Cycle Club den 30. Juni samme Aar et Dameløb. Af fire anmeldte Damer kørte de tre, alle fra København. Vinder blev Susanne Lindberg.⁵⁵⁴

I Juli 1898 kørte den franske Mademoiselle Néva Væddeløb paa C.C.s Bane. Hun var en ung professionel Rytterske med et nydeligt Væsen og gjorde stor Lykke. Hendes første Konkurrent, den meget stærke Anders Rasmussen Tjæreby, slog hende med Lethed,⁵⁵⁵ men næste Søndag kørte hun en Tandemmatch sammen med Tyskeren Weeck mod Fru Emilie Hansen, der netop var blevet professionel Rytter, en Søster til Dagmar Hansen,⁵⁵⁶ og Orla Nord, som var en

⁵⁵²) Ct. 1894.2622.2.

⁵⁵³) Dannebrog 24. Juni og 1. og 8. Juli 1895.

⁵⁵⁴) C 1895.358.1, 385.1—2.

⁵⁵⁵) C. 1898.404.1.

⁵⁵⁶) C. 1898.396.2, 410.2. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 80.

meget hurtig Rytter, og her sejrede det fransk-danske Par stort. Samme Dag kørte Mademoiselle Néva mod Fru Hansen alene, og som „Cyclen“ skrev: „Den franske Dame vandt, som hun vilde“, altsaa som det nu hedder, „efter Behag“.⁵⁵⁷

Kort efter fik Frøken Agathe Johanne Nielsen License som professionel Rytter og kørte et Tandemløb paa C.C.s Bane mod Fru Hansen. Samme Dag og Sted deltog Frøkenene Thorup, to af tre nydelige Søstre, der havde vakt Opmærksomhed ved at køre paa Gaderne paa en af Københavns meget faa Tripletter, i et Tandemløb, som de vandt. De havde License som Amatørryttere.⁵⁵⁸

Næste Sommer arrangerede C.C. uden større Held et Løb, kørt af Mademoiselle Néva og tre andre franske Ryttersker. De nye Damer faldt ikke i Publikums Smag; deres Paaklædning, Manerer og hele Optræden var ikke ulastelig, og deres Kørsel var blottet for Interesse. C.C. afbrød deres Engagement og sendte dem hjem efter det første Løb.⁵⁵⁹

Der blev ogsaa kørt Løb, hvori Cykelryttere kørte mod Ikke-Cyklister. C.C. afholdt sidst paa Sæsonen 1894 nogle Løb paa Charlottenlund Traverbane, i hvilke Cykelryttere deltog mod Travheste Resultaterne viste, at Cyklisterne er de hurtigste.⁵⁶⁰

Antallet af Løbedage steg stærkt i disse Aar. 1882, det første Aar, D.B.C. afholdt offentligt Væddeløb, holdtes kun en Løbedag, den 8. Oktober. I 1892 havde D.B.C. alene 8 Løbedage.⁵⁶¹

⁵⁵⁷) C. 1898.414.2 f. Om Mlle Néva se C. 1898.368.1, 391.2, 396.1, 421.2.

⁵⁵⁸) C. 1897.608, 1898.359.1, 468.1—469.1.

⁵⁵⁹) C. 1899.386.2, 398.1. — Idræt 1899. 655.2.

⁵⁶⁰) Ct. 1894.2669.1.

⁵⁶¹) Aarsb. 1891—1892, S. 2.

Efter at der var bygget flere Baner, baade C.C.s i Bernstorffsgade og nogle i Provinsen, enedes man om ikke at holde for mange Løb, dels for ikke at genere hinanden, da det hyppigst var de samme Ryttere, der kørte de forskellige Steder, dels for ikke at svække Interessen hos Publikum. I 1900 havde D.B.C. 5 Løbedage paa sin Bane og C.C. og Banerytternes Klub til sammen 8 paa C.C.s Bane.⁵⁶²

Alle Cykelløb her i Landet var indtil den 5. Juli 1896, da Aarhus Bicycle Club kørte fire Løb for professionelle Ryttere, „Gentleman-Løb“, kørt af Amatører.

Præmierne var Sølvting, Brugs- eller Kunstgenstande og Guld-, Sølv- og Broncemedailleer.⁵⁶³ Men da efterhaanden mange Ryttere ønskede selv at kunne vælge deres Præmier, gik man i flere Tilfælde over til den Ordning, at de vindende Ryttere fik Lov til at vælge en eller flere Genstande til Præmiesummens Værdi, blot maatte det ikke være Ting, som hurtigt blev brugt eller slidt op, altsaa for Eksempel ikke et Sæt Tøj. Præmien skulde være en varig Erindring om Løbet. Dette System blev første Gang anvendt paa „Cycletidende“s Foranledning ved et stort Jyllandsløb den 7.—8. August 1892, til hvilket „Cycletidende“ gav 150 Kr. i Præmie paa de anførte Betingelser og D.B.C. 100 Kr.⁵⁶⁴ Rytterne valgte Sølvtøj, Guldure og Egetræsskriveborde i Præmie og var tilfredse med Metoden.⁵⁶⁵

Den blev derefter ogsaa indført af de københavnske Klubber, af D.B.C. i 1894, i hvilket Aar Præmiebud-

⁵⁶²) Aarsb. 1899—1900, S. 4—5. — C. 1900.274.2, 340.2, 362.2, 377.2, 397.2, 406.1, 450.1, 466.1.

⁵⁶³) Ct. 1892.562.1 og f. Eks. Ct. 1893.1887.1, 1894.2216.1, 2221.1.

⁵⁶⁴) Ct. 1892.562.1.

⁵⁶⁵) Ct. 1892.1062.2.

gettet var paa 8.796 Kr., hvoraf der blev udstedt Præmieanvisninger for 2.685 Kr.⁵⁶⁶

At ogsaa Udlandet havde sine Præmieproblemer, fremgik af Beretningerne om, at en Englænder havde vundet et Stueorgel⁵⁶⁷ og en Amerikaner 23 Klaverer og 16 Cykler.⁵⁶⁸ Listen over en enkelt amerikansk Berømtheds Præmier i Sommeren 1893 saa saaledes ud: 12 Diamantnaale, 4 Diamantringe, 1 Ur, 1 Cigaræske, 1 Piano, 1 Statue, 1 Kandelaber, 1 Medaille, 4 Cykler, 1 Lampe, 2 Stole, 1 Bøsse, 1 Rubin m. m. m.⁵⁶⁹

En Klub, som kører Løb, maa have nogle Regler for Kørslen, et Væddeløbsreglement. I D.B.C.s første Love af 7. Maj 1881 hed det kort og godt: „Væddeløb søges saavidt mulig afholdt en Gang aarlig paa et nærmere betegnet Sted; kun Foreningens Medlemmer kunne deltage heri, og Vogneiere ride selv deres Vogne, og bæres en særlig Dragt for hvert Løb.

Særskilt Reglement udstedes for hvert Væddeløb“.⁵⁷⁰

Fem Aar efter, i 1886, vedtog D.B.C. et Væddeløbsreglement for alle Løb. Det lød saaledes:

„§ 1. Kun Amatører have Adgang til Løbene.

§ 2. Der kjøres rundt til Venstre.

§ 3. Pladserne ved Startningen afgjøres ved Lodtrækning. Ved falsk Startning har Starteren Ret til at kalde Rytterne tilbage.

§ 4. Ingen maa kjøre ind i en Andens Bane, inden han er saa langt foran eller bagved, at han ikke kan genere denne.

§ 5. Det er ikke tilladt i Svingene at vige ud af sin Kurs i modsat Retning af den, hvori Banen svinger,

⁵⁶⁶) Aarsb. 1893—1894, S. 14—15.

⁵⁶⁷) Ct. 1891.315.2.

⁵⁶⁸) Ct. 1892.706.1, 1080.1, 1893.1802.2.

⁵⁶⁹) Ct. 1893.2084.1.

⁵⁷⁰) Love for The danish Bicycle Club, S. 7—8.

medmindre de efterfølgende er saa langt bagefter, at der ikke kan være Fare for Sammenstød.

§ 6. Det er ikke tilladt at tvinge en anden Rytter ind eller ud mod Banens Indhegninger, saaledes at der bliver Fare for Sammenstød.

§ 7. Det er tilladt at holde saa nær til den indre (venstre) Side af Banen som muligt. Har en Rytter imidlertid holdt sig saa langt fra denne Side, at en efterfølgende Rytter er naaet op mellem ham og denne, saa langt, at den efterfølgendes Forhjul er lige ud for den førstes Baghjul, da har den første Rytter *ikke* Ret til ved at holde ind til venstre at forhindre den anden i at passere.

§ 8. Det er tilladt at stige af og gaa eller løbe med Bicyclen. Dog maa dette kun ske i Banens ydre Kreds og saaledes, at det ikke generer andre Ryttere.

§ 9. Løbene foregaar hurtigst muligt efter hinanden. Der ringes til Udridning paa Banen før hvert Løb.

§ 10. Kjendingsmærkerne, som bæres under Løbet, skal strax efter dettes Slutning afleveres til den, der har uddelt dem.

§ 11. Rytterne maa selv sørge for at være til Stede paa Banen før Løbenes Begyndelse.

§ 12. Protester, som ikke er anmeldt til Dommeren snarest muligt efter Løbene og senest inden Præmieuddelingen, kan der som Regel intet Hensyn tages til.

§ 13. Alle Tvistspørgsmaal angaaende Løbene afgjøres uigjenkaldeligt af Dommeren i Forbindelse med Starteren og 2 Delegerede, valgte af Bestyrelsen.

§ 14. De af den beskikkede Handicapper truffne Bestemmelser med Hensyn til Respit er uigjenkaldelige.

§ 15. Den, som ikke overholder disse Regler og derved foraarsager Andre pekuniært Tab, kan af Bestyrelsen tilpligtes at erstatte saadant.

§ 16. Deltagerne erlægge i Indskud 2 Kr.

N.B. Kun i Konkurrence-Hurtigløbet kunne Bicycler under 33 Pund deltage. Bestyrelsen forbeholder sig Ret til at inddrage én eller flere Præmier, hvis et forholdsviis ringe Antal Deltagere starte i de enkelte Løb⁵⁷¹.

Efter dette Reglement kørte D.B.C. de første Par Aar, og noget andet fik Cyklesporten ikke Brug for, før Amatørspørgsmaalet blev aktuelt.

Det vigtige og vanskelige Spørgsmaal Amatører-Professionals er nært knyttet til Problemerne om det økonomiske Udbytte af Deltagelsen i Løb og om Rytternes hele Forhold til deres Klubber. Den strengt gennemførte Adskillelse af Rytterne i Amatører og professionelle hviler paa den Opfattelse, at Løb mellem Amatører, der kun i deres Fritid kan beskæftige sig med Cykelløb, og professionelle Ryttere, som lever af Sporten og altsaa har ganske andre Muligheder for Dygtiggørelse, er en Urimelighed.

Problemet kom til den danske Cykelsport med de første engelske Ryttere, som skulde deltage i Løb herhjemme. Det var i 1888, da Dansk Cycle Union indbød nogle engelske Ryttere til sine Væddeløb paa D.B.C.s Bane.

Den engelske National Cyclists' Union, som skulde give speciel Tilladelse til, at Ryttere, som hørte under den — og det gjorde de fleste kendte engelske Væddeløbsryttere — maatte deltage i Løb paa Kontinentet, vaagede omhyggeligt over, at Reglerne ved disse Løb ydede Sikkerhed for, at Englænderne ikke kom til at konkurrere med Professionals. Den forlangte hver Gang de herhenhørende Bestemmelser opgivne.

Men den danske Cyklesport havde intet Amatørreglement; alle danske Ryttere var Amatører, saa der

⁵⁷¹) Dansk Cycle Tidende 1886, Nr. 23.180.2.

var ikke Brug for nogen Definition af og Adskillelse i Amatør og Professional. Kravet om et Amatørreglement kom udefra, men dermed kom ikke straks Forstaaelse af hele Sagen. Man forstod — muligvis paa Grund af den manglende praktiske Erfaring — foreløbig ikke her, at det hele var et rent teknisk Spørgsmaal, men talte om udenlandsk Snobberi og dansk Jævnhed og Ligeformhed, men ogsaa om Sænkning af Cyklesportens Niveau ved Professionalismen og om Sportens Ære. En Professional skrev i „Cycletidende“, at han fandt det foragteligt at modtage Betaling for at starte og „vise sig selv frem for Penge ligesom enhver anden Gøgler“, men ikke at modtage Pengepræmier. Hele Amatørspørgsmaalet blev naturligvis diskuteret vidt og bredt. Forholdene i udenlandsk professionel Sport blev ofte fremstillet som lidet sportsmæssige, og herhjemme saa man overvejende med uvenlige Øjne paa Professionalismen i Aarene, før den kom hertil.⁵⁷²

Samtidig med, at Cyklesporten blev stillet over for Kravet om et Reglement, var man ogsaa i andre Sportskredse interesseret i Amatørspørgsmaalet. Det blev diskuteret i „Dansk Sportstidende“,⁵⁷³ og i Maj 1888 satte dette Blads Redaktion sig i Bevægelse for at skaffe danske Amatørregler til Veje. Den sammenkaldte delegerede fra de vigtigste Sportsforeninger for Rosport, Cyklesport, Skøjteløb, Boldspil, Gymnastik og Fægning til et Møde, hvor det blev besluttet at ned sætte et Udvalg, bestaaende af en Repræsentant for hver af de nævnte Sportsgrene + „Dansk Sportstidende“s to Redaktører.⁵⁷⁴ Cyklesportens Repræsen-

⁵⁷²) F. Eks. Ct. 1890.71.2, 80.2, 1891.179.2, 192.1, 243, 255, 272.1, 316.1, Ekstra-Nr. 22. Dec. 5.1, 1892.626. — C. 1896.23, 38.2, 44.1, 570.2, 580.1, 614.1, 671.1.

⁵⁷³) Dansk Sportstidende 1888.81, 97, 381, 405.

⁵⁷⁴) Sst. 169.

tant blev Ulf Hansen. Den delegerede for Gymnastikken trak sig dog tilbage, da han ikke fandt Amatørregler nødvendige for Gymnastikkens Vedkommende.

Ved den Tid, da D.C.U.s internationale Løb skulde køres, forelaa endnu intet Resultat af Udvalgets Arbejde, og D.C.U. antog da uden videre N.C.U.s Amatør- og Væddeløbsreglement.⁵⁷⁵ § 1 indeholdt Amatørbestemmelserne og lød: „Kun Amatører have Adgang til Løbene. Som Amatør anses Enhver, der aldrig har deltaget i, hjulpet ved, eller lært Andre nogen Idræt for Penge eller anden Godtgjørelse, eller vidende konkurreret med en Professionist offentlig eller for en Præmie af hvilkensomhelst Art (undtagen ved Løb, der særlig billiges af Unionen).

For at forebygge Misforstaaelse ved Fortolkningen af ovenstaaende, gjør Bestyrelsen særlig opmærksom paa følgende Forklaring:

En Cyclist ophører at være Amatør og bliver Professionist ved

a) at deltage i nogen Slags Idræt, lære Andre en saadan, trænere eller assistere Andre deri, alt enten som Levevej, for at vinde Væddemaal, for Pengepræmier eller Entré.

NB. Cycle-Fabrikanter og Agenter ere ikke som saadanne Professionister, men gjøres opmærksomme paa, at de ved personlig at lære Andre Cycle-Ridning som Middel til at opnaa Salg af Maskiner ville falde ind under Klausul a.

b) Ved at konkurrere med eller anspore en Professionist offentlig eller for en Præmie.

c) Ved at sælge eller paa nogensomhelst Maade at gjøre en vunden Præmie i Penge⁵⁷⁶.

⁵⁷⁵) Ct. 1890.72.1.

⁵⁷⁶) Dansk Sportstidende 1888.258.1.

De øvrige fjorten Paragraffer gav Regler for Løbenes Afholdelse.

Udvalget arbejdede nu Vinteren igennem paa et Forslag til Bestemmelser vedrørende Begreberne „Amatør“ og „Professional“ for Cyklesport, Rosport, Skøjtesport og Boldspil. Det blev offentliggjort i „Dansk Sportstidende“ den 24. Maj 1889 og lød:

„1. Amatør er Enhver, som driver Sporten alene for sin Fornøjelse, og som ikke søger Erhverv eller tilsigter eller nyder nogen pekuniær Fordel ved Udøvelsen af sin Sport.

En Amatør kan kun med Tilladelse af den i § 6 nævnte Komité konkurrere mod Professionals, da han ellers fortaber sine Rettigheder som Amatør. Denne sidstnævnte Bestemmelse gjælder dog ikke for Boldspillet's Vedkommende.

2. Professional er Enhver, der ved Udøvelsen af sin Sport tilsigter eller nyder pekuniær Fordel, optræder om Pengepræmier eller omsætter en vunden Præmie i Penge eller for sin Optræden forud er sikkert en vis Godtgjørelse.

En Fabrikant eller en Agent for en saadan, der direkte tilsigter ved sin Udøvelse af Sporten at fremme Afsætningen af sine Fabrikata, betragtes som Professional.

3. Hvorvidt en Professional i en enkelt Sportsgren ogsaa bliver at betragte som Professional i en anden Sportsgren, i hvilken han ikke har udvist de i § 2 nævnte Forhold, afgjøres af den i § 6 nævnte Komité.

4. Naar en Professional i 2 Aar fra den Dag at regne, da han optraadte paa en saadan Maade, at han blev Professional, ikke atter er optraadt paa en saadan professionel Maade, kan han igjennem vedkommende

Forenings Bestyrelse indsende et Andragende om atter at blive Amatør til den i § 6 nævnte Komité. Bestyrelsen ledsager Andragendet med sine Bemærkninger, og Komiteen træffer da Afgjørelse i Sagen.

5. For Udlændinge, der optræde her i Landet, gjælde de Regler, som ere vedtagne i deres Hjemsted. Findes ingen saadanne, maa Vedkommende underkaste sig de her fastsatte Regler.

6. Der dannes en Komité bestaaende af en Delegeret for hver Sportsgren, der har sluttet sig til disse Regler, samt en Formand.

De Foreninger, der drive samme Art Sport, og som have sluttet sig til disse Bestemmelser, vælge den Delegerede for deres Sportsgren efter indbyrdes Konference, hvorved Hensyn tages til Foreningernes Medlemsantal. De Delegerede vælge derefter Komiteens Formand. For denne Komite kunne alle deri Interesserede indanke alle Tvivlsspørgsmaal, som kunne opstaa i den her omhandlede Sag eller ved Fortolkningen af de her fastsatte Regler. Komiteen træffer da endelig Afgjørelse herom.

7. Disse Regler vedtages til foreløbig Prøve som gjældende indtil Udgangen af Aaret 1891, da de skulle underkastes en Revision.⁵⁷⁷

Det var nu Meningen, at de forskellige Sportsklubber skulde vedtage disse Regler, hvad der ogsaa skete for Cyklesportens Vedkommende.⁵⁷⁸

Som dens Repræsentanter skulde Ulf Hansen og C. V. Bunch træde ind i Komiteen.⁵⁷⁹ Men de andre Sportsrepræsentanters Interesse var ikke særlig stadig, og Ulf Hansen indsaa snart, at man ikke kunde

⁵⁷⁷) Dansk Sportstidende 1889.162.1.

⁵⁷⁸) Ct. 1890.72.1.

⁵⁷⁹) Ct. 1891.342.2 (Nr. 40).

regne med dem, men hellere maatte ordne Sagerne paa egen Haand, eventuelt sammen med de større Cykleklubber i København og Provinsen. I Juli 1890 foreslog han i „Cycletidende“ de fire største Klubber at danne et Udvalg, der skulde arbejde paa en fælles Optræden for Klubberne og stille Bestyrelserne Forslag i Sager, der angik Cyklesporten i hele Landet.⁵⁸⁰

Det var Begyndelsen til en Plan om en Sammenlutning af Klubberne, det ene af to store Arbejder, man — foreløbig mere eller mindre enigt — havde for inden for Cyklesporten i Halvfemserne.⁵⁸¹ Det andet var Skabelsen af ordnede og hæderlige Forhold med Hensyn til Amatører og Professionals. Hertil krævedes et virkelig brugeligt Reglement — og Samarbejde mellem Klubberne. Saa længe der mellem Klubberne kun eksisterede Konkurrence og intet fast Samarbejde, havde Regler og Bestemmelser kun ringe Betydning. En Rytter, som blev udelukket af en Klub, kunde saa blot køre for en anden; der var for det meste nok, der gerne vilde tage imod ham.

Det blev heller ikke til noget med den store almindelige Sportskomité. I Slutningen af 1890 henvendte en fynsk Rytter, der havde solgt nogle Præmier, men nu ønskede at blive Amatør, sig til Cyklesportens to Repræsentanter. De forsøgte at faa Komiteen samlet, men havde kun Held med sig med Skøjteløbningen. Boldspillet og Rosporten var ikke længer interesserede. Komiteen eksisterede altsaa ikke.⁵⁸²

I September 1890 udsendte D.B.C. saa en fornyet Udgave af sit gamle Væddeløvsreglement fra 1886. For Amatørspørgsmaalets Vedkommende henviste den til Reglementet af 1889 og som Amatørkomité til

⁵⁸⁰) Ct. 1890.149.1.

⁵⁸¹) Ct. 1894.2437.1.

⁵⁸²) Ct. 1891.342.2 (Nr. 40).

D.B.C.s Væddeløbskomité og dens Bestyrelse.⁵⁸³ Næste Aar, 1891, vedtog D.B.C. sine egne Amatørregler,⁵⁸⁴ og i 1893 udarbejdede Klubben sammen med C.C. og D.C.R. en Amatørdefinition efter National Cyclists' Unions Regler for 1892⁵⁸⁵ og valgte en Amatørkomité.⁵⁸⁶ — I 1892 havde de andre Sportsgræne gjort en ny Begyndelse til at faa ordnet deres Amatørforhold, men her var Cyklesporten ikke med.⁵⁸⁷

I 1892 stiftedes en international Union for Væddeløbssporten, *International Cyclists' Association*. D.B.C. sluttede sig straks til den og repræsenterede dansk Cyklesport over for Udlandet. D.B.C.s dygtige Formand i disse Aar, Overretssagfører Staal, gik af i Efteraaret 1896, men vedblev at repræsentere D.B.C. paa internationale Kongresser. I September 1898 blev han paa en Kongres i Wien valgt til Præsident for Verdensunionen, et Hverv, han beholdt, da D.B.C. i 1899 trak sig tilbage som Danmarks Repræsentant til Fordel for den nystiftede Union af danske Cycleklubber, men opgav, da Unionen næste Aar gik ud af I.C.A.⁵⁸⁸

I Foraaret 1893 kom den første alvorlige Konflikt mellem Rytterne og deres Klubber. Det Indskud paa 2 Kr. pr. Løb, som det gamle Væddeløbsreglement af 1886 krævede, var faldet bort i Revisionen af 1890. Men nu vilde D.B.C. og C.C. kræve et Indskud paa 1 Kr. af Rytterne for Anmeldelse til Løb til Dækning af Klubbernes Udgifter ved Løbenes Afholdelse. Der

⁵⁸³) Ct. 1890.225.2, 241.2.

⁵⁸⁴) Aarsb. 1890—91, S. 16.

⁵⁸⁵) Dansk Sportstidende 1893.61.1.

⁵⁸⁶) Ct. 1893.1512.1, 1564.

⁵⁸⁷) Dansk Sportstidende 1892.311.3, 331.3, 349.3, 1893.76.1. 90.1.

⁵⁸⁸) Aarsb. 1891—92, S. 9, sst. 1896—97, S. 1. — C. 1898.505, 1900.391.2.

rejste sig en stærk Stemning herimod blandt Rytterne, og der var Tale om at nægte at starte.⁵⁸⁹

Kort efter og formodentlig som Følge af denne Konflikt stiftede de københavnske Ryttere deres egen Forening, *Væddeløbs-Klubben i København* — det er Fagforeningernes Tid. Det var Verdens første Forening af Baneryttere.⁵⁹⁰ „Cycletidende“ kommenterer dens Stiftelse med følgende mere og mindre spøgefulde Bemærkninger: „„Væddeløbsrytternes Fagforening“ er det sidste Udslag af Tidens socialistiske Tilbøjeligheder. Det glæder mig overordentlig at se, at Væddeløbsrytterne følger med Tiden. I næste Maaned ser man dem sikkert paa Cykler i Spidsen for Grundlovstoget til Nørrefællend rundt om den røde Fane. Det vil pynte svært paa Toget! Apropos om den Ting! Hvorfor deltager Klubberne ikke i Grundlovsfesterne? Det var en god Maade at gøre Reklame for Sporten paa. Medlemmerne skulde opfordres til at møde et bestemt Sted og derfra drage i Procession paa Cycle til de 3 forskellige Grundlovsfester! Begynder vi først paa det, er der ikke Tvivl om, at om nogle Aar vil der ingen Fodgængere være i Togene, og alle de politiske Partier ville slaas om Cyclisterne!“⁵⁹¹

For øvrigt blev Indskudet opgivet, og der kom nogle rolige Aar for Væddeløbssporten, saa Klubben fik ikke Anledning til at gøre sig særlig bemærket.⁵⁹²

Arbejdet paa at skabe det helt gode Reglement, som saa mange Klubber som muligt kunde samles om, fortsattes stadig. I Udstillingsugen 1894 mødtes Repræsentanter for skaanske og danske Klubber og udarbejdede et nyt fælles Væddeløvsreglement, som blev ved-

⁵⁸⁹) Ct. 1893.1592.2, 2046.2.

⁵⁹⁰) Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 66—67.

⁵⁹¹) Ct. 1893.1619.2.

⁵⁹²) C. 1896.596.1, 603.1.

taget af tre skaanske Klubber, D.B.C., C.C. og nogle danske Provinsklubber. Det blev bestemt, at Ryttere, der overtraadte disse Regler eller viste upassende Opførsel paa Banen, kunde af vedkommende Klubs Bestyrelse udelukkes fra Deltagelse i Løb, og Udelukkelsen gjaldt da alle de undertegnede Klubber.⁵⁹³

For saa vidt saa det ud til, at der nu maatte herske de bedste Forhold i Sportsverdenen. Der fandtes baade Amatør- og Væddeløvsreglement, og de fleste større Klubber stod enigt sammen i Tilfælde af Konflikter mellem Klubber og Ryttere. Teorien var alt-saa i den skønneste Orden, men den var lidt forud for Virkeligheden. Reglerne naaede ikke at faa nogen rigtig Eksistens udover paa Papiret. Amatørkomiteen arbejdede ikke videre energisk, og mange Tilfælde, der nærmede sig Professionalisme, fik Lov at gælde for Amatørisme. Det var især Forholdene mellem Cykelfabrikkerne og dygtige Ryttere, som de fik til at køre for sig for Reklamens Skyld, der frembragte uklare Tilstande. Men foreløbig fik det Lov at gaa.

I 1896 kom den meget omtalte og omstridte Professionalisme til Landet, indført af Aarhus Bicycle Club, som blev beundret meget for at have gjort det første Skridt. Ved dens Løb den 5. Juli kørte en fransk, en dansk og nogle tyske professionelle Ryttere. Men Professionalismen gjorde ikke Lykke ved denne Lejlighed. „De udenlandske Levebrødscyclister“, som „Cyc-len“ kaldte dem, kørte dovent og daarligt; deres Tider var daarligere end de danske Amatørers i tilsvarende Løb.⁵⁹⁴ Ved Professionalløbene i København før og under Verdensmesterskabsstævnet samme Aar var det bedre.⁵⁹⁵

⁵⁹³) Ct. 1894.2386.1.

⁵⁹⁴) C. 1896.319.2, 360.1—2, 365.

⁵⁹⁵) C. 1896.445.1, Ekstra-Nr. 1—3, 15.—17. Aug.

Den 12. November 1896 stiftedes den endnu eksisterende *Banerytternes Klub*, som varetog Rytternes Interesser over for Klubberne og afholdt nogle Løb.⁵⁹⁶

Fra 1896 holdt de baneejende Klubber ved hvert Aars Begyndelse et Delegeretmøde i København. I 1896 deltog de københavnske Klubber ikke, men fra 1897 var de med.⁵⁹⁷ Ved Mødet 1897 arbejdede man videre paa det store Maal at skabe en stærk og enig Ledelse for Cyklesporten i hele Landet og vedtog at virke for, at International Cyclists' Associations Amatørregler blev gældende for Cyklesporten i Danmark.⁵⁹⁸ Den nærmere Præcisering af disse Regler skulde foretages af et Udvalg, der samtidig skulde være Amatørkomité. Provinsklubberne ønskede at være repræsenteret i Amatørkomiteen, og man vedtog, at dette skulde ske. I Maj var Komiteen valgt.⁵⁹⁹

Samtidig trængte Professionalismen saa smaat igennem blandt danske Ryttere. En Københavner, Thorvald Petersen, havde kørt som Professional i Aarhus allerede 1896. I Begyndelsen af 1897 gik Christian Ingeman-Petersen „over“,⁶⁰⁰ og i Banerytternes Klub var der en vis Stemning for, at alle Medlemmerne skulde lade sig erklære for Professionals.⁶⁰¹ I August kørte C.C. nogle Professionalløb.⁶⁰² Ogsaa i den almindelige Mening var der ved at ske en Forandring til Fordel for Professionalismen. I Aaret før, 1896, havde Fabrikant Th. Lippert i en Artikel i „Cyc-len“⁶⁰³ bidraget til at faa stillet Tingene paa rette

⁵⁹⁶) Kraks Vejviser, 1948, II, 2480. — C. 1900.397.2.

⁵⁹⁷) C. 1896.14.1, 16.2, 1897.62.1 f.

⁵⁹⁸) C. 1897.62.2.

⁵⁹⁹) C. 1897.53.1, 62.2, 226.1, 664.

⁶⁰⁰) C. 1897.246.2.

⁶⁰¹) C. 1897.283.2.

⁶⁰²) C. 1897.466—67.

⁶⁰³) C. 1896.614.1.

Plads. Han fastslog her, at Amatører og Professionals var gode hver for sig, men Amatørerne maatte være rene Amatører. „Cyclen“ fremhævede i 1897, at man maatte vente de bedste Præstationer af professionelle Ryttere, og pegede paa den Kendsgerning, at naar Amatører havde naaet en meget stor Dygtighed, kom de til at mangle jævnbyrdig Konkurrence herhjemme, og der var da ikke andet tilbage for dem end Professionalisme og Udlandet.⁶⁰⁴

I Sommeren 1897 kom det nogle Gange til Sammenstød paa Banerne mellem Ryttere og Klubledelserne og mellem Ryttere indbyrdes. „Cyclen“ saa det som et Tegn paa Demoralisation blandt Rytterne, som syntes at ville være de bestemmende inden for Sporten, hvad de havde de bedste Muligheder for, saa længe Klubberne stadig konkurrerede mod hinanden. Bladets Redaktør, cand. jur. Alfred Gantzel og andre interesserede foreslog derfor baade nu og senere Klubberne at danne en fælles Sammenslutning eller at forøge Amatørkomiteens Kompetence.⁶⁰⁵

Der fremkom ogsaa i December 1897 og Januar 1898 to fuldt udarbejdede Forslag til Love for Sammenslutninger af Cykleklubberne, et fra D.B.C. og et fra C.C. De blev behandlet paa det aarlige Delegeretmøde i Januar 1898, men nogen ny Forening blev ikke stiftet. Man nedsatte derimod et Udvalg, som skulde udarbejde et nyt Forslag inden 1899's Delegeretmøde.⁶⁰⁶

Fra Midten af November 1897 begyndte Resultaterne af den nye Amatørkomité's Energi at vise sig i, at den om en hel Del Amatører, i første Omgang seks paa en Gang, erklærede, at de ikke mere kunde starte

⁶⁰⁴) C. 1897.453.

⁶⁰⁵) C. 1897.466.2, 469.2, 524.2, 666.1, 679.2.

⁶⁰⁶) C. 1897.679.2, 1898.17.1, 20.1, 29, 31.1.

som Amatører eller var suspenderede, mens andre foretrak at gaa over, inden de eventuelt kom til Drøftelse i Amatørkomiteen.⁶⁰⁷ Dens Arbejdsmaade var følgende: naar nogen med Navns Underskrift over for Komiteen eller Pressen sigtede en Rytter for at have overtraadt Amatørbestemmelserne, kaldte den vedkommende Rytter for sig og tog efter de Oplysninger, den fik, Beslutning om, hvorvidt han stadig kunde betragtes som Amatør. Hvis dette ikke var Tilfældet, kunde han anmode Komiteen om License som Professional og kunde først efter at have erhvervet denne atter køre Væddeløb.⁶⁰⁸ — Man udtalte „License“ paa Engelsk, og denne Udtale har ene af al Sport Cyklesporten endnu bevaret.⁶⁰⁹

Det var en meget omfattende Udrensning inden for Cyklesporten, der nu foregik; paa Grund af den og af Professionalismens Indførelse opfattedes 1897 som et Mærkeaar og et meget stort Vendepunkt.⁶¹⁰

Mens Amatørkomiteen arbejdede energisk med at undersøge Rytternes Forhold i Slutningen af 1897, fik dens Reglement efterhaanden sin endelig Form. Dets Vedtagelse skete paa et Komitémøde, som varede tolv Timer, fra Klokken 9 Morgen til 9 Aften.⁶¹¹ Med disse Reglers Vedtagelse bortfaldt Amatørdefinitionen af 1893. I Stedet for Amatørkomiteen traadte nu Licensekomiteen, der ligesom denne var sammensat af Repræsentanter for de Klubber, der afholdt Baneløb. Dens Arbejde bestod i at udstede License, at afgøre alle Spørgsmaal vedrørende Forholdet mellem Amatør- og professionel Cyklesport og at haandhæve de

⁶⁰⁷) C. 1897.616.1, 617.2, 630.1, 640.1, 687.1, 1898.12.2.

⁶⁰⁸) Ct. 1897.618.1, 648.2.

⁶⁰⁹) Meddelt mig af Redaktør Jørgen Beyerholm.

⁶¹⁰) C. 1897.702.1.

⁶¹¹) C. 1898.12.1, 15.12, 18.1.

Bestemmelser, der samtidig blev offentliggjort som „Bekendtgørelser fra Licensekomiteen“. Disse Bekendtgørelser gav i Form af en Række Forbud Regler for Rytternes Forhold, bl. a. til Erhvervslivet, til Klubberne, ved Løb og med Hensyn til Præmier og Totalitorspil ved Løb.⁶¹²

Licensekomiteen, som den nu hed, fortsatte sit Oprydningssarbejde blandt Amatørerne efter sit nye Reglement, men kun et godt Aars Tid.⁶¹³ Næste Aar, den 11. Marts 1899, lykkedes det endelig D.B.C., C.C. og Fyns Cycle Union at faa dannet den Sammenslutning, der var arbejdet paa saa længe. Dens Navn blev *Union af danske Cycleklubber*.⁶¹⁴ Senere blev nogle jyske Provinsklubber, Banerytternes Klub og D.C.R. optaget i Unionen.⁶¹⁵

Unionens Opgave var først og fremmest den øverste Ledelse af Væddeløbssporten. Licensekomiteen blev ophævet, og dens Myndighed gik over til Unionens Licenseudvalg, som udarbejdede følgende Bestemmelser, der i det store og hele var de samme som Amatørkomiteens Bestemmelser af 1898:⁶¹⁶

„*Licenseudvalget.*“

27. Udvalget, der sorterer under Unionskomitéen, vælges af denne blandt dens Medlemmer.

Dens Opgave er at udstede License.

28. Udvalget bestaar af 3 Medlemmer og konstituerer sig med en Formand, en Kasserer og en Sekretær.

29. Det offentliggøres snarest mulig, hvilke Ryttere

⁶¹²) C. 1898.18.1.

⁶¹³) F. Eks. C. 1898.180.1, 222.2, 299.1, 358.2, 374.1, 385.2, 403.2, 410.2, 475.2, 558.2.

⁶¹⁴) C. 1899.93.1, 101, 113, 137.1.

⁶¹⁵) C. 1899.261.2, 272.2, 287.2. — Aarsb. 1899—1900, S. 4.

⁶¹⁶) C. 1899.140.2, 207.2.

der have ansøgt om License, for mulig derved at fremskaffe Oplysninger, der have Betydning for den endelige Afgørelse.

30. Udstedelse af License offentliggøres paa en af Unionskomitéen nærmere bestemt Maade.

Licensebestemmelser.

31. For at kunne deltage eller pace ved Væddeløb paa Bane eller Landevej, Recordridt ell. lign., som arrangeres af de under Unionen hørende Klubber, fordres dennes License.
32. License tilstaaes kun Ryttere, der have haft fast Ophold her i Landet mindst 6 Maaneder, umiddelbart før Ansøgningen indsendes.
33. Udenlandske Ryttere skulle være forsynede med License fra deres egen Union. Eksisterer ingen saadan Ordning i deres Hjemland, kan Licenseudvalget give dem foreløbigt License for et bestemt Tidsrum (aldrig over 6 Maaneder).
34. Professional License kan erholdes af enhver, ogsaa i sportslig Henseende, uberygtet Person.
35. Amatør License kan erholdes af enhver, ogsaa i sportslig Henseende, uberygtet Person, der ikke har deltaget i, assisteret ved eller undervist i nogen Sportsgren for at opnaa, eller derved har opnaaet, pekuniær Fordel.
36. Amatør License fortabes ved:
- a. at omsætte i Penge eller paa anden Maade at realisere vundne Præmier.
 - b. at lade sit Navn eller sine Præstationer benytte som Reklame af nogensomhelst Art. Sker saadant mod Rytterens Viden og Vilje, er han forpligtet til straks at træffe de Foranstaltninger derimod, som maatte forlanges.
 - c. at udstille eller lade udstille vundne Præmier,

Medaljer eller lign. uden Tilladelse af den Klub, der har udsat dem.

- d. at modtage Medaljer eller lign. som Gaver for sportslige Præstationer fra Personer, interesserede i Handel med eller Fabrikation af Cycler, Cycletilbehør eller Cycledele.
 - e. ved Væddeløb eller Rekordridt at pace eller lade sig pace af nogen professionel Rytter (ved Rekordridt og Løb for Amatører er professionel Pace dog tilladt, naar vedkommende Klub dertil har givet sit Samtykke).
 - f. at konkurrere sammen med nogen professionel Rytter uden Komiteens Tilladelse offentlig eller for Præmie af nogensomhelst Art.
37. Det er under Straf af Suspension forbudt
- a. at starte sammen med Ryttere uden License eller med suspenderede Ryttere.
 - b. at starte for eller under Klubber uden for Unionen, eller Klubber, som ere suspenderede af denne.
 - c. at starte i Udlandet under Klubber eller paa Baner, der ere suspenderede af International Cyclists' Association eller ikke henhøre under denne.
 - d. direkte eller indirekte at deltage i Totalisatorspil ved Cyclevæddeløb.
 - e. at ombytte vundne Præmier med andre eller at modtage Anvisninger som Præmier.

Suspension kan endvidere anvendes:

naar en Rytter ikke kan eller ikke vil ved Bevis fralægge sig Beskyldninger for Overtrædelse af Licensebestemmelser, samt
naar Unionskomiteen dertil maatte finde Anledning.

38. Ryttere, der ønske License, maa til Licenseudvalget indsende Skema til Ansøgning om License, nøjagtig udfyldt. Skemaerne faas hos Licenseudvalget. De i København boende Ryttere kunne direkte tilstille Udvalget deres Ansøgning. Udenbys boende indsende dem til en Cycleklub, repræsenteret i Unionen. Klubberne ledsage Ansøgningerne med de Bemærkninger, de maatte finde Anledning til. Ere de bekendte med Forhold, der kunne være af Betydning for Licenseudvalgets Afgørelse, er det deres Pligt at gøre opmærksom derpaa.
39. Med hver Ansøgning om Amatørlicense indsendes 5 Kr., med hver Ansøgning om Professionallicense indsendes 10 Kr. Et udstedt License gælder, saafremt andet ikke udtrykkelig er bemærket, indtil 31. December i det Aar, det er udstedt.
40. Naar en Rytter, der tidligere har kørt som Professional, eller hvem det er nægtet at starte som Amatør, ikke i mindst 2 Aar har overtraadt Licensebestemmelserne for Amatører, kan Licensekomiteen, naar Rytteren særlig ansøger derom, meddele ham License som saadan.
41. Alle Afgørelser overfor Ryttere ere inappellable.
42. License kunne til enhver Tid annulleres.“

Dette var — med nogle mindre Forandringer, som en Gang imellem kom til⁶¹⁷ — Cyklesportens Reglement til ind i det 20. Aarhundrede.

Fra Begyndelsen af 1898 skulde altsaa alle Ryttere, Amatører og Professionals, have License for at kunne køre Baneløb. Til Sæsonen 1898 ønskede langt de fleste Professionallicense. I Udlandet hørte man om, at professionelle Ryttere tjente store Penge. Men her var

⁶¹⁷) F. Eks. C. 1900.110.2, 183.2.

Forholdene meget mindre. Der var ikke Plads for de mange professionelle Ryttere, ikke Publikum, ikke mange Baner; flere Provinsbaner havde maattet lukke i Slutningen af Halvfemserne;⁶¹⁸ og den danske Cykelindustri, som de professionelle Ryttere for en stor Del skulde leve af, havde ikke Raad til at betale den dyre levende Reklame.

De fleste af de danske Professionals, som havde lovet sig Guld og grønne Skove, blev skuffede. 1898 blev ikke den straalende Indledning til Professionalismens Sejr, mange havde haabet, men blot et Prøveaar, som viste, at Professionalismen her i Landet kun kunde blive Nummer to ved Siden af Amatørismen.⁶¹⁹ I 1899 og 1900 tog da ogsaa et stort Antal Ryttere License som Amatører og kun nogle faa som Professionals.⁶²⁰

Det fulgte med Udviklingen, at Væddeløbene baade hvad Ryttere og Publikum angik, i disse Aar efterhaanden helt skiftede Karakter. Det gik fra det smaa til det store, fra det amatørmæssige og uvante til det professionelle og rutinerede, fra det private til det offentlige.

Løbene var længe „Gentleman-Løb“, kørt af Amatører; mange af dem, der kørte de første Safetyer, havde været med, lige fra man begyndte at køre Ordinaryløb; en Del var paa forskellig Maade knyttet til Cykelbranchen. Fra „Sadlepladsen“ blev de ved Træning og Løb beundret af Familie og Venner; her herskede en almindelig selskabelig Stemning, alle

⁶¹⁸) C. 1897.74.1, 1900.237.

⁶¹⁹) C. 1898.581.2 f., 1899.161.2, 418.1.

⁶²⁰) F. Eks. C. 1899.46.2, 75.2, 127.2, 143.1, 170.2, 185.1, 196.2, 209.2, 238.1, 249.1, 260.1, 272.2, 287.2, 300.1, 326.2, 334.1, 348.1, 381.1, 389.2, 418.1, 426.2, 439.2, 459.2, 1900. 166.2, 197.1, 220.1, 234.2, 246.2, 335.2, 353.2, 377.2, 408.1, 415.1, 423.2, 431.1, 441.2, 457.2, 474.1.

kendte hinanden eller lod, som om de gjorde det, som „Dansk Sportstidende“ skrev i sit Referat af Aabningsløbene den 29. Juli 1888.⁶²¹

Ogsaa det cykleinteresserede Publikum mødte i Reglen talrigt frem, og efter de store Sejre hyldede det sine Yndlinge. Den store Begejstring blandt Publikum oplevedes vistnok første Gang Fredag d. 18. August 1893, da Mureren Sven Hansen vandt et internationalt Løb paa Ordrupbanen efter at have ført hele Løbet. Han blev hilst med Nationalsangen af Orkestret og tre lange og en Masse korte Hurraer af Publikum, fik Buketter og blev baaret i Guldstol. Faa Dage efter blev han baaret C.C.s Bane rundt paa Skuldrene af sine Beundrere, og Hurra -og Leveraabene gjaldede igen.⁶²²

Efterhaanden holdt de unge Mænd fra Bourgeoisiet, som var de første Cykelryttere, op med at køre Løb, og med dem forsvandt det mondæne Publikum. Ved det nye Aarhundredes Begyndelse var Cykleløbene, som „Cyclen“ fastslog, blevet „en ren og skær Folkeforlystelse“.⁶²³

En vis Andel i Cykleløbenes Succes havde Totalisatorspillet — en ret ringe, mente Klubledelserne, mens nogle Rigsdagsmænd ansaa den for kolossal, — Danmark var for øvrigt i mange Aar det eneste Land, hvor der var Totalisatorspil ved Cykelløb.

Der var første Gang Totalisatorspil ved Cykleløbene paa Ordrupbanens tredie Løbedag den 19. August 1888, da Dansk Cycle Union afholdt Løbene.⁶²⁴ Pladsvæddemaalet blev indført paa Ordrupbanen den 19. August 1892.⁶²⁵

⁶²¹) Dansk Sportstidende 1888.249.3.

⁶²²) Politiken 19. og 23. Aug. 1893.

⁶²³) C. 1900.529.

⁶²⁴) Politiken 21. Aug. 1888.

⁶²⁵) Ct. 1892, Ekstra-Nr. 19. Aug. 9.

Indtil Klubbernes Reglement af 4. Januar 1898 traadte i Kraft, havde Rytterne Lov at spille ved Løbene.

I 1895 blev Totalisatorspillet Skatteobjekt. Det skete ved Loven om Beskatning af Spil ved Væddeløb m. m. Finansminister Lüttichau forelagde Forslaget til denne Lov, populært kaldet „Totalisatorloven“, for Folketinget den 2. Marts, og allerede den 30. var Loven stadfæstet. Ved den blev der lagt en Afgift til Statskassen af 5 pCt. af Indskudenes samlede Beløb paa Totalisatorspil ved Væddeløb, og det blev forbudt unge Mennesker under 18 Aar at deltage i saadant Spil.

Ved Lovforslagets Behandling i Tingene drejede Debatten sig især om de skadelige Overdrivelser af Spillet — som man betragtede som Hasard — hvortil regnedes Børns Deltagelse i det.

Godsejer Alfred Hage vilde beskatte Spillet med 10 eller helst som Klasselotteriet med 16 pCt., ja vilde egentlig helst have Totalisatorspil ved Cykelvæddeløb forbudt, mens den meget cykleinteresserede Octavius Hansen vilde forbyde det ved alle Væddeløb.⁶²⁶

De fleste Talere huskede at fremhæve, at det, man vilde til Livs, var Spillet, ikke selve Væddeløbene, som nogle fandt nyttige, andre blot uskadelige og andre igen ligefrem komiske: „Det synes jo i det hele taget, at det at kunne løbe et Stykke Vej 7/8 eller 5/7 Sekund hurtigere paa Cykel end et andet Menneske er blevet noget af det aller nødvendigeste i et ungt Menneskes Udvikling. Et Menneske, der udøver en saadan Bedrift, modtages med Jubel, naar han viser sig, hans Bryst bedækkes med Medailler, hans Portræt kommer i Aviserne, og hans Navn indregistreres

⁶²⁶) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1894—95, Sp. 2998, 3004, Forhandlinger paa Landstinget ... 1894—95, Sp. 1174—75.

blandt Landets store og gode Borgeres. Det er jo til Dels en uskyldig Fornøjelse og falder snarest ind under det komiske ...“, udtalte Hage, som ved samme Lejlighed sammen med nogle anerkendende Ord kom med et Udfald mod Cyklisterne i Almindelighed — Ordet „Landeplage“, som Professor Scharling havde brugt ved Forhandlingen om Cykling i Søndermarken i 1892, undgik man heller ikke nu.⁶²⁷

Landevejssporten.

Landevejssporten var noget længere om at komme i Gang end Banesporten, og her gik ikke København, men Aarhus i Spidsen.

Aarhus Bicycle Club, som ikke havde nogen Bane, afholdt sit første og vellykkede Landevejsløb den 21. September 1884 paa Vejen til Grenaa.⁶²⁸

I København blev Sophus Houmann, „Dansk Cycle-Tidende“s Redaktør, Foregangsmand paa Landevejssportens Omraade. Han var interesseret i Rekordkørsler paa Landevej og forsøgte tre Gange i 1884 og 1885 at slaa den tyske Doktor Fiskes Rekord paa 44 Mil i 24 Timer. Endelig den fjerde Gang lykkedes det. Houmann satte Rekorden op til 46 Mil. Han forlod København Lørdag den 29. August 1885 Kl. 8 Aften og vendte tilbage 24 Timer efter; Ruten var: København — Roskilde — Ringsted — Korsør — Taastrup — Køge — København — Helsingør — København. En Kammerat var med paa en Del af Turen og virkede som Kontrol. Nogle af Turene beskrev Houmann i „Dansk Cycle Tidende“.⁶²⁹ Flere og flere interesserede sig nu

⁶²⁷) Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget ... 1894—95, Sp. 2997.

⁶²⁸) Dansk Cycle Tidende 1884, Nr. 9. — Tidsskrift for Sport 1884. 246.

⁶²⁹) Dansk Cycle Tidende 1884, Nr. 5 og 6, 1885, Nr. 5.35.2, Nr. 8.61.1.

for Landevejssporten. Næste Aar kørte forskellige Cyklistere om Dansk Cycle Unions og D.B.C.s Medaljer,⁶³⁰ og næste Aar igen, Søndag den 22. Maj 1887, fandt D.B.C.s første Landevejssløb Sted i Regn og Storm i Forbindelse med en Klubtur til Vedbæk. Distancen var 6 Mil, og der kørtes ad Ruten Vedbæk — Helsingør — Vedbæk. Vinderen, den senere Overretssagfører Sven Rubow, kørte Strækningen paa 2 Timer og 9 Minutter. Han og en anden Deltager var paa Bicycle; to andre var paa Safety, og uden for Konkurrence deltog Ulf Hansen paa Bicycle og Ingeman-Petersen med sin Søn Christian paa dobbelt Tricykel.⁶³¹

De fleste Politivedtægter forbød ganske vist ikke netop Landevejssløb, men i Bestemmelserne for kørende og ridende Kapkørsel og Kapridning,⁶³² saa Cyklisterne fandt det dog klogest ikke at henlede Opmærksomheden for meget paa sig; da det næste Løb skulde køres den 14. August, averterede man kun i Aviserne, at der skulde afholdes Klubtur til Taastrup og Køge; saa vidste rette vedkommende, d.v.s. D.B.C.s Medlemmer, at der igen skulde køres rigtigt Landevejssløb.⁶³³

Taastrup—Køgevejen var bedre egnet til Landevejssløb end Vedbæk—Helsingørvejen. Hertil kom, at nordre Birk den 19. Maj 1890 fik sin sørgeligt berømte Politivedtægt, der forbød Kørsel ned ad Bakkerne. Man flyttede derfor til Køgevejen, søgte altid om Politiets Tilladelse før Afholdelsen af Landevejssløb og nøjedes med forholdsvis korte Løb.

Men i 1894 holdt den lille Klub Væddeløbsklubben Aarets første Landevejssløb fra Damhuskroen til Røn-

630) Sst. 1886, Nr. 6.41.1, Nr. 7.50.1—52.1.

631) Sst. 1887, Nr. 13.98.2.

632) Politivedtægter vedr. Cyclesportens Udøv., S. 10.

633) Dansk Cycle Tidende 1887, Nr. 19.145.

nede og tilbage uden at vide, at det var bedst at bede om Tilladelse, og søndre Birks Politimester forbød derefter alt Væddeløb paa Landevejene i Jurisdiktionen.⁶³⁴ Inden næste Sæson lykkedes det dog at faa Forbudet lempet, men Myndighederne gav nødvendig de smaa Klubber Lov til at holde Væddeløb, da de især frygtede for, at der skulde ske Ulykker, Sammenstød og lignende, naar det var en mindre erfaren Klubledelse, der arrangerede Løbet.⁶³⁵ I Tidens Løb fik dog flere Smaaklubber afholdt Løb, saaledes Frederiksberg Cycle Club i 1892 og Ordenens broderlige Cycle Klub i 1900.⁶³⁶

Cyklisterne, der kørte Rekordkørsel paa Landevej, maatte for at opnaa Medaille hos deres Klubber paa en eller anden Maade kunne godtgøre, at de havde gennemkørt den bestemte Rute paa den fastsatte Tid. De første Aar klarede man sig med en Kammerats Kontrol paa Turen, med at sende Klubberne Brevkort undervejs eller lade Folk, man traf, give sig en Attest, eller man kunde i Nødstilfælde sætte et Par Visitkort paa en eller anden Telegrafpæl og bede en tilfældig forbigående om at sende dem til Klubben.⁶³⁷

I Foraaret 1890 offentliggjorde D.B.C. følgende „Reglement for Konkurrence til D.B.C.s Landevejsmedailler“.⁶³⁸

„§ 1.

Skriftlig Anmeldelse om Turen maa, saavidt muligt, inden denne paabegyndes, være afsendt til „D.B.C.“s Bestyrelse.

⁶³⁴) Ct. 1894.2369.2, 2390.2.

⁶³⁵) C. 1895.259.2, 1898.567.1.

⁶³⁶) Ct. 1892.703.1. — C. 1900.339.2.

⁶³⁷) F. Eks. D.C.T. 1885, Nr. 5.36.1, Nr. 8.61.1—2, 1886, Nr. 7.50.2—51.1.

⁶³⁸) Ct. 1890.26.1.

§ 2.

Anmeldelsen bør indeholde Angivelse af den Dag, da Turen agtes foretagen; b) over hvilken Tid eller Distance, Turen agtes foretagen: dog er det ikke udelukket, at Anmeldelsen kan omfatte flere Angivelser, men der uddeles kun en Medaille for hver af de 2 Arter (Distance og Tid).

§ 3.

Tilstrækkeligt Bevis for Turens Udførelse maa produceres. Det afgjøres i hvert enkelt Tilfælde efter § 5, om saadant er ført. Som fuldgyldigt Bevis bliver navnlig at anse: Afsendelse under Turen til „D.B.C.“s Bestyrelse af underskrevet Brev eller Brevkort indeholdende Tid og Sted for Afsendelsen, fra saamange Steder, at Turens Gang kan følges, attesteret af en Person, der ikke selv konkurrerer til Medaillerne. Attesten bør indeholde Rytterens Navn, den attesterendes Navn, Stilling og Bopæl.

§ 4.

Senest 48 Timer efter Turens Ophør bliver der at tilstille Bestyrelsen Meddelelse om Turens Udfald, indeholdende nøjagtig Angivelse af a) den fulgte Rute, b) Begyndelses- og Slutningstid for Turen samt af saamange andre Tidspunkter, at Turens Gang kan følges, c) den tilbagelagte Distance saaledes specialiseret, at Afstanden mellem hver enkelt Station opgives, d) Vindforholdene paa Turen.

§ 5.

Efter Prøvelse af de producerede Beviser, afgjør Bestyrelsen om Medaillen bør tilkjendes Rytteren. For saavidt han har haft Medvind paa mere end $\frac{2}{3}$ af Distancen, kan Bestyrelsen, naar den efter de foreliggende Forhold maa antage, at den fornødne Distance eller Tid under normale Forhold ikke vilde være op-

naaet, nægte at uddele Medaillen. Som Medvind, anses enhver Vind, hvis Retning med den af Rytteren fulgte Retning, danner en Vinkel paa mindre end 90° . Det paahviler altid Rytteren at skaffe Beviser for Tilstedeværelsen af alle for Medaillens Opnaaelse nødvendige Betingelser, naar saadant afkræves af Bestyrelsen.

§ 6.

Samme Rytter kan kun erholde en Medaille for hver Tid (6, 12 og 24 Timer), og ikke baade for den bedste og næstbedste Rekord over samme Distance (20 og 40 Mil).

§ 7.

Medaillerne uddeles kun til Medlemmer af „D.B.C.“. Turene maa helt foregaa inden Rigets Grænser. Samme Vejstrækning maa paa 6 Timers Tur højst befares 2 Gange, paa 12 Timers og 20 Mils Tur højst 3 Gange, paa 24 Timers og 40 Mils Tur højst 4 Gange.

Omstaaende Formular skal benyttes til Brevkort og Attester:

Undertegnede er Kl. T. M.

Form.
Eftm.

 ankommen fra til

Afstanden mellem disse to Steder er nøjagtig Mil Fjerdingsvej. Vindens Retning er

.....

Underskrift

Det attesteres, at ovenstaaende er udfyldt og underskrevet i (Stedet) den 1890.

Kl. T. M.

Form.
Eftm.

Navn:

Stilling:

Bopæl:

D.B.C. udsatte nu og i de første Aar Medailler for Kørsel i 3, 6, 12 og 24 Timer og paa 4 og 100 Mil.⁶³⁹ Ved Begyndelsen af Sæsonen 1896 indførte Klubben en ny Ordning. Distancerne blev 100, 200, 500 og 1000 km, 4 Mil og for kvindelige Medlemmer 3 Mil med højeste Køretid en Time. Der skulde altid køres paa den 50 km lange Strækning fra Taastrup Station over Køge til Aastrup ved Rønnede. Ved begge Endepunkter ansatte D.B.C. Kontrollører, i Taastrup en stedlig Trafikassistent, i Aastrup en Stenhugger. Paa de smaa Distancer 3 og 4 Mil maatte Rytterne selv sørge for Kontrol af et Medlem af en af de tre store Klubber. Pace var tilladt.⁶⁴⁰

Pacen blev tidligt anvendt ved Landevejskørslen.⁶⁴¹ Men ved et af D.B.C.s store Løb, Stjerneløbet ved Roskilde 1895, i hvilket der deltog 28 Ryttere, viste det sig vanskeligt at skaffe tilstrækkelig Pace, og 1896's Stjerneløb blev kørt uden Pace.⁶⁴²

Det var Begyndelsen til Pacens Afskaffelse paa Landevejen. De professionelle Landevejsryttere med deres professionelle Pacere kørte efter baade Myndighedernes og Publikums Mening ofte temmelig hensynsløst, og Klubberne var ængstelige for nye Forbud mod Landevejssport. Desuden krævede Pacen ved Landevejskørsel især ved de lange Løb et ret stort Apparat med Ophold for Pacerne i Kroer undervejs. Cykelfabrikerne paatog sig ofte at sørge for Arrangementet, mod at Rytterne kørte deres Cykler og paa denne Maade reklamerede for dem, men det blev derved ofte vanskeligt for Amatørrytterne at holde sig klar af Professionalismen.

⁶³⁹) Aarsb. 1894—1895, S. 14, 1895—1896, S. 13.

⁶⁴⁰) Sst. — C. 1896.223.1.

⁶⁴¹) F. Eks. Ct. 1890.259.1, 1891.347.2 (Nr. 72).

⁶⁴²) C. 1895.271.2, 1896.279.2.

I 1898 gjorde D.B.C. og C.C. en Ende paa en Del af disse Vanskeligheder. D.B.C. bestemte, at kun Amatører kunde køre Landevejskørsel, og at der ikke maatte paces ved Landevejssløb, men nok ved Rekordkørsel. Og C.C. forbød Pace ved Medaillekørsel undtagen paa 1000 km.⁶⁴³

Samme Aar kom Landevejsrytterne ind under Licensebestemmelserne sammen med Banerytterne.

I 1899 dannede Landevejsrytterne deres første Sammenslutning, *Landevejsrytternes Klub*. Den afholdt Løb og Klubture og havde en fast ugentlig Mødeaften. I 1904 blev den opløst.⁶⁴⁴

Landevejssporten naaede ikke helt saa vidt som Banesporten i Halvfemserne. Banesporten var og blev Nummer eet for Størstedelen af de interesserede, Ryttere saavel som Klubledelser. Men Klubberne gjorde dog en Del for Landevejskørslen, mange betydningsfulde Løb blev kørt og fine Resultater naaet.

Blandt de mange større og mindre Løb, der blev kørt over hele Landet, vakte enkelte særlig Opsigt hos Københavnerne.

I 1892 udsatte Forfatteren Otto Benzon, der var ivrig Sportsmand og Svigersøn af Højesteretssagfører Octavius Hansen, et Sølvskjold som Præmie i en Klubmatch mellem de københavnske Klubber. Det var ikke noget Væddeløb, men et Distanceridt, hvor det gjaldt ikke om at komme først, men at et saa stort Antal Cyklister som muligt gennemførte Turen, og den Klub, som havde det største Antal Deltagere, der kørte Ruten inden for den fastsatte Tid, havde sejret. Formaalet med Løbet var at agitere for Cyklesporten ved at vise Cyklens Brugbarhed som Befordringsmiddel.

⁶⁴³) C. 1896.662.2, 1898.162.1, 466.2.

⁶⁴⁴) C. 1899.491.1, 508.2, 525.1, 1900.296.1, 318.1, 335.2, 375.2, 385.1, 518.1-2. — Auto-Cyclen 1904.100.1.

Ruten var Damhuskroen — Ringsted (14 Mil) og Tiden 6 Timer. — Paa Grund af daarligt Vejr maatte Benzonløbet opgives to Gange i 1892 og blev først kørt den 3. September 1893. De tre Klubber C.C., D.B.C. og D.C.R. startede med 232 Deltagere, deriblandt flere Damer. Vinder blev C.C. med 98 startende og 59 indkomne.⁶⁴⁵

Vort navnkundigste Landevejsløb, Stjerneløbet, blev arrangeret første Gang af D.B.C. Søndag den 19. Maj 1895. Ruten havde Form som en Stjerne med Midten i Roskilde og Spidserne i fem Kroer i Roskildes Omegn, nemlig Osted, Lindenberg, Værebros og Roskilde Kro og Korporalskroen. Der kørtes ud fra Roskilde til hver af de fem Kroer og tilbage til Roskilde ad samme Vej. Det blev i alt 20 Mil. Deltagerne blev sendt af Sted samtidig fra Hestetorvet i Roskilde i de forskellige Retninger og fulgtes altsaa ikke ad som ved andre Løb. Da Deltagerne ikke vidste, hvor langt de andre var fremme, kunde de ikke tage det med Ro og køre i en stor Klump under Størstedelen af Løbet for saa til sidst at sætte Fart paa, saadan som det ellers var sædvanligt. Her maatte der køres til fra Begyndelsen, og det forøgede i høj Grad Spændingen ved Løbet baade for Rytterne og de mange Tilskuere. Stjerneløbet 1895 blev en stor Succes. Der deltog 28 Ryttere, deriblandt Frøken Susanne Lindberg, der kom ind som Nummer 8.⁶⁴⁶

D.B.C.s Stjerneløb i Roskilde blev et klassisk Løb. Ganske vist blev Ruten forandret en Smule, og der kom nogle Variationer i Løbets Arrangement de første Aar. Da det skulde køres i 1898, stillede Politiet i Roskilde nogle Betingelser, blandt andet om langsom

⁶⁴⁵) Ct. 1892.1059.2, 1110.1, 1111.1, 1141, 1155, 1169.1, 1181.1, 1893.1867.1, 1936.

⁶⁴⁶) C. 1895.244.1, 259.2, 271.1, 290.1.

Kørsel gennem Byen, som D.B.C. fandt ødelæggende for Løbet, og man besluttede da „paa Grund af Roskilde Politiets Umedgørlighed“, som „Cyclen“ udtrykte sig, at henlægge Løbet til Køge, hvor alt forløb i den skønneste Enighed. I 1899 blev Stjerneløbet arrangeret i Roskilde af D.C.R., og 1900 havde to Stjerneløb, D.C.R.s i Roskilde og D.B.C.s i Køge.⁶⁴⁷

En anden stor Begivenhed i 1895 foruden det første Stjerneløb var det første Esbjergløb, arrangeret af D.B.C. Det blev kørt Lørdag og Søndag den 20.—21. Juli i forfærdeligt Vejr med Storm og Regn og i hvert Fald i Jylland paa elendige Veje. Paa Overfarten fra Middelfart til Snøghøj, der skete om Natten i Fiskerbaade, sad Rytterne indpakket i varme Dækkener. Der startede 34, deriblandt Susanne Lindberg, Lørdag Eftermiddag Kl. 2¹⁸ ved Damhuskroen, men kun 6 gennemførte Løbet. Vinderen, den meget stærke Landevejsrytter Carl Jørgensen fra Helsingør, kørte ind foran Damhuskroen mellem Tusinder af Tilskuere Søndag Aften Klokken 10¹¹.

Præmierne ved dette exceptionelle Løb var ogsaa exceptionelle. Førstepremien skal have været en Erindringsmedaille i Guld og et Egetræsbogskab med hundrede Bind dansk Litteratur, indbundet i Læder, Andenpremien et Egetræsskrivebord og Trediepremien et Nøddetræsspillebord med to Sølvstager.⁶⁴⁸

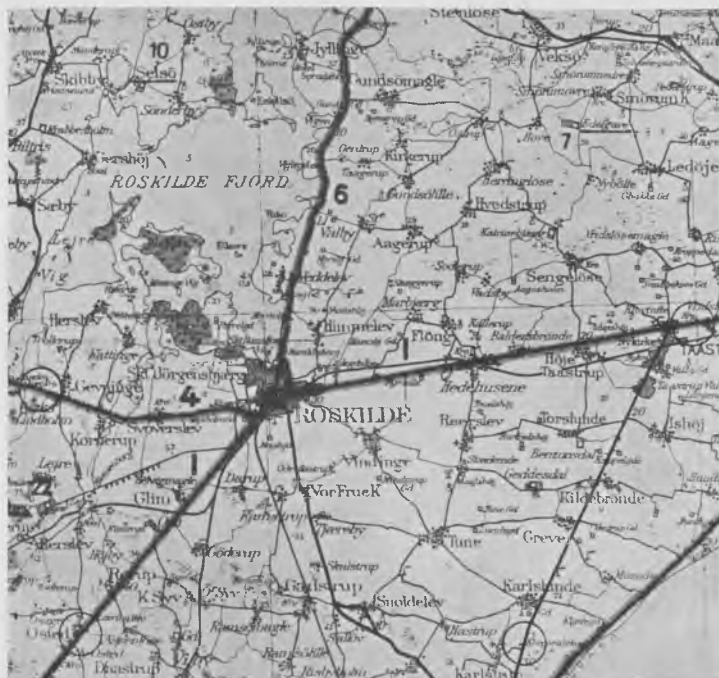
Ligesom ved Baneløbene fejrede de kvindelige Ryttere Triumfer paa Landevejen. De to store Navne var Johanne Jørgensen og Susanne Lindberg.

Susanne Lindberg var Datter af Frimenighedspræsten Niels Lindberg i Kerteminde. Efter sin Fars Død

⁶⁴⁷) C. 1898.252.1, 254.1, 281.2, 287.1, 1899.289, 313.2, 350.2, 362, 1900.195.1, 205.2, 207, 217.2, 230, 233.1, 242, 248.2, 249, 251.1.

⁶⁴⁸) C. 1895.307.1, 427, 432, 440.1. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 116.

flyttede hun med sin Mør til København, hvor hun kom til at gaa paa Kunstakademiet for at blive Maler. Hun var lille og let, men havde Talent for Sport og gode Kræfter. Hun var vant til at gaa lange Ture, og

Stjerneløbets Rute 1895.

det fortælles, at hun sammen med sin Bror, den senere Nationalbankdirektør Jak. Kr. Lindberg, med Lethed gik 10 danske Mil paa en Dag. I København var hun den første Dame, der havde Mod til at vise sig i Rational dress.

Susanne Lindberg kørte sit første Løb ved Væddeløbsklubbens Løb fra Damhuskroen til Rønnede og tilbage i 1894, det, der blev Anledning til søndre Birks

Forbud mod Landevejsløb. Her blev hun Nummer 5 af 20 Deltagere. Samme Aar vandt hun D.B.C.s store Sølvmedaille for 18 Mil i 5 Timer og 47 Minutter, hvoraf et Kvarter blev brugt til at lappe. I 1895 deltog hun blandt andet i Stjerneløbet, hvor hun blev Nummer 8 af 28 Deltagere, og i Esbjergløbet, som gjorde hendes Navn kendt over hele Landet. I dette Løb, der kun blev fuldført af 6 af 34 Deltagere, gik Susanne Lindberg ud som en af de sidste, der gav op, paa Tilbagevejen over Fyn, da hun mente ikke at kunne naa Færgen. „Blæksprutten“ 1895 mindedes hendes Deltagelse i Løbet med en Sang, som længe var populær:

„Husjomfru Jensen, med Fornavn Fie
var meget ivrig til Cyclesport ...“

I Sjællandsløbet, hvor Rytterne opgav den ene efter den anden paa Grund af stegende Hede, væltede hun og stødte sit Knæ, men vilde ikke give op. De sidste 20 Mil kørte hun med eet Ben og kom hjem som Nummer 5, ganske vist efter at Tiden var udløbet. Hendes Maal som Cykelrytter var at gennemføre Esbjergløbet; det skete i 1896. Her blev hun Nummer 17 af de 27, der fuldførte Løbet; 45 var startet.

Som Afslutning paa sin Karriere udførte Susanne Lindberg den Bedrift at køre 1000 km paa 54 Timer og 18 Minutter, hvilket var 3 Timer og 2 Minutter bedre end den eksisterende Rekord, og saa kørte hun endda $1\frac{1}{4}$ Mil for meget. Hun startede ved Damhuskroen Søndag den 12. September 1897 Klokken 12¹⁰ og kørte Søndag, Søndag Nat, Mandag, Mandag Nat og Tirsdag, til hun sidste Gang vendte tilbage til Damhuskroen Tirsdag Eftermiddag Klokken 6³⁰. Det var beregnet, at hun skulde faa to-tre Timers Søvn hver Nat, men da hun næsten ikke blev søvrig, forlængede hun i Stedet for Hvilene mellem Turene. Begge Mor-

Susanne Lindberg.

gener fik hun et varmt Bad paa Damhuskroen og blev masseret af sin Søster.

Susanne Lindbergs Kæreste, den kendte Landevejsrytter Kemigraf Charles Hansen, der stod for Pacen, havde stillet et stort Arrangement an for at skaffe god Pace, det største Paccapparat, der nogen Sinde havde været sat i Scene paa en dansk Landevej. 20—30 Pacere — deriblandt Tidens fineste Ryttere —, som tidligere var blevet pacet af Frøken Lindberg paa store Rekordkørsler som 100 Mil og 1000 km, gjorde nu Gengæld og skiftedes til at pace Dag og Nat. Naar de hvilede, holdt de til i Damhuskroen og andre Kroer undervejs. Der var to Tripletter, fire Tandems og mange Enkeltmaskiner. En af Pacerne det sidste Døgn skal have været udlaant af Schiønning og Arvé og have optraadt som en Michelins Reklamefigur indpakket i Dæk og Slinger fra Top til Taa. — Susanne Lindbergs sidste Rekord gjorde hende verdensberømt.⁶⁴⁹

De øvrige Damer, der kørte Rekordkørsel eller Landevejsløb, var Frøken Marie Petersen, Fru H. Christensen, den ene Frøken Thorup og Fru Christine Larsen.⁶⁵⁰

⁶⁴⁹) Ct. 1894.2369.2, 2616.1. — C. 1895.271.2, 290.2, 307.1, 322.1, 429, 432.1-2, 525.1, 1896.310.1, 340, 350.1, 1897.494.2, 512, 548.2. — Idræt 1897.712.2. — Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Club's Historie, S. 106, 109.

⁶⁵⁰) Aarsb. 1895—96, S. 14, 1896—97, S. 9. — C. 1897.503.1, 531.2, 1898.281.1. 288.1, 362.2, 366.1, 381.1, 409, 558.2.

VI. FRIHJULET

Frihjulet var den sidste store Opfindelse paa Cyklens Omraade. Det bevirkede, at man kunde køre ned ad Bakke eller med Vinden uden at træde Pedalerne og altsaa ikke var i Fare for at „tabe“ dem, men tvært imod fik Hvile under Kørslen. En Baghjulsbremse var paa de fleste Modeller sat i Forbindelse med Frihjulet.

Københavnerne har ikke været hurtige til at tage imod nye Opfindelser. Det gik med Frihjulet omtrent som med Safetyen og Luftringene, man modtog det i Begyndelsen med meget Forbehold.

Det kom hertil paa den amerikanske Eclipse-Cykel, indført af Cykelhandler Paul Christensen i Foråret 1898. Den erfarne Cykelhandler og -rytter Inge-man-Petersen senior prøvede den nye Model for „Cyclen“ i Stormvejr og med Vinden i Ryggen: „Jeg sad stille og forbavset, men da jeg ikke ønskede at ende i Havnen, tog jeg Mod til mig og sprang af“. Han havde helt glemt, at man kunde bremse ved at træde tilbage. — Saa fik han en Haandbremse paa Cyklen, vovede sig ud igen og blev begejstret for den nye Opfindelse. Men man skulde vænne sig til den. Han spaaede den Udbredelse „blandt erfarne Turist-Cyclister“. Men den var slet ikke noget for Begyndere eller til Kørsel i Gaderne, da den i fedtet Føre var „langt vanskeligere at tumle end den almindelige Cycle, da man jo uafsladelig under saadanne Forhold

skal træde haardt, svagt og kontra for at parere eventuelle Udskridninger“.⁶⁵¹

Foreløbig fik Ingeman-Petersen Ret. Det cyklende Publikum tog meget køligt mod den nye Opfindelse, ligesom det plejede, og det var ikke mange, der anskaffede Eclipse-Cykler i 1898.

Først næste Aar kom der noget mere Interesse for Frihjulet. Cyklepressen beskrev dets Teknik og Virkning,⁶⁵² det fik sit Navn „det fri Kædehjul“ eller „Frihjulet“, efter den engelske Betegnelse „free wheel“,⁶⁵³ og man begyndte saa smaat at overveje, om de mon var et Forsøg værd. Fra England fik man at vide, at en Professor i et Foredrag i „the Society of Arts“ havde fremsat den sensationelle Paastand, at det ikke blot ikke var trættende at træde tilbage, „men endog en Slags Vederkvægelse for Rytteren, idet“ det „resulterede i en Opsamling eller Tilbagevending af Muskelkræfterne“.⁶⁵⁴ Det gav Cyklisterne noget at tænke paa! I Slutningen af Juli var man saa vidt, at „Cyc-len“ kunde fortælle, at det fri Kædehjul var „Øjeblikkets Begivenhed“,⁶⁵⁵ og da Paul Christensen kort efter meddelte, at han nu kunde paasætte enhver Cykel Mekanismen,⁶⁵⁶ vovede en Del Cyklister Forsøget.⁶⁵⁷ Der kom mange nye Fabrikater af Frihjulet. Da de vel næppe alle var lige gode, og Situationen i det hele taget var uvant, beholdt de fleste en ekstra Bremse paa Cyklen.

Først i 1900 slog Frihjulet rigtig igennem blandt

⁶⁵¹) C. 1898.224.2.

⁶⁵²) C. 1899.227.1, 334.2, 359, 442.2, 476.1.

⁶⁵³) C. 1899.318.1.

⁶⁵⁴) C. 1899.244.1.

⁶⁵⁵) C. 1899.353.2.

⁶⁵⁶) C. 1899.374.2, 470.1.

⁶⁵⁷) C. 1900.69.1.

Københavns Cyklister. Strømmen af nye Fabrikater fortsattes,⁶⁵⁸ der blev solgt ikke saa lidt,⁶⁵⁹ og Folk kom frem med deres Meninger om den nye Opfindelse.⁶⁶⁰ De fleste var glødende Tilhængere. Først nu kendte man rigtig Glæden ved at køre ned ad Bakke. Hvad specielt de cyklende Damer angik, var den almindelige Mening, at Frihjulet gjorde deres Kørsel mere „stilfuld“.⁶⁶¹ Ingeman-Petersen senior slog Frihjulets Succes fast med følgende kraftige Ord: „Jeg er kommet til det Resultat, at det er Kujoner eller Folk, der er mere eller mindre klodsede, der opgiver at benytte Frihjul paa Cyclen. Det vilde være mig en stor Sorg, om jeg atter skulde tilbage paa en almindelig Cycle“.⁶⁶²

⁶⁵⁸) C. 1900.66.2, 97.1, 119.2, 298.1, 323.

⁶⁵⁹) C. 1900.210.2.

⁶⁶⁰) C. 1900.12.2, 69.1, 151.1, 161.1, 246.2, 427.2.

⁶⁶¹) F. Eks. C. Ingeman-Petersen: Nyt paa Cyclesportens Omraade. Det fri Kædehjul, 1900, S. 12.

⁶⁶²) C. 1900.450.1.

SMAASTYKKER

5. Af en Politimands Dagbog.

(Fortsat fra 4. Rk., I Bd., S. 312).

Han omtalte derefter to særlig store, stærke Politibetjente fra hans egen Tid. Jeg lader ham i det følgende selv fortælle derom:

I Begyndelsen af Firserne var jeg Inspektionsbetjent ved Pilestrædes Station. Paa den Tid var der i Kredsen to store, stærke Politibetjente. De var Jyder begge to og gifte og havde hver især flere Børn. De sad begge smaat i det, idet deres Løn ikke androg mere end 900 Kr. aarlig. Hvad de hed, kan være ligegyldigt, men den ene fik af Kollegerne Øgenavnet „Rocambole“. Dette Øgenavn kom af, at han havde Tjenestenummer 117. Ugebladet „Revuen“ havde netop optaget en Roman, hvis Titel var: „Rocambole eller Tugthusfange Nr. 117“. Øgenavnet anfægtede paa ingen Maade Betjenten.

En Aften havde jeg Overbetjentvagt paa Stationen. Afløsningen af Patrouilleposterne foregik Kl. 7, og de afløste Betjente kom efterhaanden ind paa Stationen, meldte af og gik hjem. Til sidst kom de omtalte to stærke Betjente, der skulde have Aftenvagt paa Stationen. Jeg kunde se, deres Baglommer struttede langt bagud, saa jeg var klar over, at der var provianteret til Aftensmaden.

Jeg kunde inde paa mit Kontor høre, at de var i Færd med at dække Bord, idet Tallerkener og Glas blev taget frem. Jeg gjorde mig et Ærinde ind i Vagtstuen og saa dem sidde over for hinanden ved Vagstuebordet. Paa en Tallerken laa en parteret Gaas og paa en anden Tallerken Kartoffler, Rødkaal, Brød m. m. Til at skylle Maden ned med en Flaske Brændevin og en Flaske Øl. Og saa begyndte Festmaaltidet. Der blev ikke vekslet et Ord imellem dem, men jeg kunde inde paa mit Kontor høre de stærke Kæber gumle og en-

gang imellem et lydeligt Smask, efterfulgt af et langtrukket Ah..., naar Ganerne blev fugtet.

Da Maaltidet sluttede omkring ved Nitiden, var der gjort rent Bord, kun de afgnavede Gaaseben laa tilbage paa Tallerkenen, og Flaskerne var tømt. Jeg var ikke i Tvivl om, hvor de havde Gaasen og Snapsen fra, men det vedkommer ikke Historien. De var fattige begge to, men de var joviale og vellidte af Borgerne i Politikredsen.

Det Sted i Kredsen, hvor det i Almindelighed gik livligst til, var i Vognmagergade og Brøndstræderne. Dette Kvarter var Tilholdssted for Forbrydere og Dagdrivere, som enten drev omkring i smaa Flokke eller stod paa Gadehjørnerne. Ikke saa sjældent blev unge, uerfarne Politibetjente ved Aften- eller Nattetid i de slet oplyste Gader overfaldet af en Bande drukne Personer, men naar de to stærke Politibetjente patruillerede sammen i Kvarteret, kunde man være sikker paa, der var Ro i Gaderne. Stod der en Flok Dagdrivere paa et Gadehjørne, naar de to Betjente viste sig, forsvandt hele Bundtet som Avner for Vinden i Porte eller dybe Kælderbeværtninger. Opstod der Slagsmaal i en af de talrige Beværtninger, gik Betjentene derind, ryddede paa et Øjeblik Bulen, som derefter blev lukket for den Dag. Rapporter blev sjældent skrevet. Sagerne blev gerne afgjort paa Stedet, som Regel til Parternes Tilfredshed.

I Begyndelsen af Halvfemserne optraadte en landskendt berygtet Voldsmand og Slagsbroder i København. Han var kendt under Betegnelsen „Den jyske Smed“ og var fabelagtig stærk.

Under sin omflakkende Tilværelse kom han ogsaa til København. Han lejede et Værelse i en Ejendom i Stengade paa Nørrebro, og allerede den første Dag, han boede der, satte han Skræk og Rædsel blandt Husets Beboere ved sin voldsomme Adfærd. Der maatte ialt seks Betjente til at overmande ham og føre ham til Stationen.

En Dag kom han ned i en Kælderbeværtning i Lille Kongensgade. Han var halvberuset og forlangte, ledsaget af et Næveslag i Bordet, en Kaffeknægt. Værten, der saa han var paavirket af Spiritus, nægtede at ser-

vere for ham. Derover blev Smeden fuldkommen rasende og kastede Værten og efterhaanden de Gæster, der befandt sig i Beværtningen, ud paa Gaden.

Der blev sendt Bud til Stationen i Pilestræde, og noget efter kom „Rocambole“ og en yngre Betjent til Stedet, hvor et stort Opløb havde samlet sig.

„No ka Do blyv her aa ta imod ham“, sagde „Rocambole“ paa sit brede jyske Maal til den yngre Betjent, medens han selv gik ned ad Kældertrappen og sparkede Døren til Beværtningen op.

Midt i Beværtningen stod et Billard, bag hvilket Smeden havde forskanset sig. Nu begyndte en vild Jagt rundt om Billardet, som af de to stærke Mænd blev trukket fra den ene Ende af Stuen til den anden. Efter at denne Jagt havde varet nogen Tid, lykkedes det „Rocambole“ at skubbe Billardet op mod en Væg, hvorved Smeden kom i Klemme. Og saa begyndte en drabelig Kamp imellem dem, hvorunder Smeden blev den lille. Under Kampen kom den unge Betjent ned i Beværtningen, og i Forening slæbte de to Betjente Smeden op paa Gaden. Han sparkede og slog om sig og fik desaaarsag en Omgang af Politistaven. Det samme gentog sig et Par Gange i Pilestræde, men saa var han ogsaa tæmmet og faldt sammen som en Klud, da han var kommet ind paa Stationen.

Ved en anden Lejlighed blev „Rocambole“ tilkaldt til et Bordel i den smalle Ende af Holmensgade. En Alfons havde gennempryglet sin Kæreste, en prostitueret Kvinde, fordi hun ikke var i Stand til at skaffe ham tilstrækkelige Pengemidler. Alfonsen var forsvunden, da „Rocambole“ kom hen i Bordellet, men nogle Kvinder, der stod i Opløbet, der var samlet uden for Huset, fortalte, at han var søgt ind i en Beværtning et andet Sted i Gaden. „Rocambole“ gik derhen, og idet han aabnede Døren til Beværtningen og traadte ind, kastede Alfonsen en Flaske i Hovedet paa ham. „Rocambole“ lod sig dog ikke anfægte deraf, men greb Alfonsen og gennempryglede ham saa eftertrykkeligt, at han bevidstløs maatte køres paa Hospitalet.

(Fortsættes).

J. C. S.

Titelkobber til Anna Catharina von Passows skuespil „Mariane eller Det frie Val“, 1757. Tegnet af Peter Cramer, stukket af Haas.

FRA BERGS HUS I LÆDERSTRÆDE TIL KOMEDIEHUSET PAA KONGENS NYTORV

Af TORBEN KROGH

I.

I december 1748, altsaa for 200 aar siden, flyttede de danske aktører ind i det nybyggede Komediehus paa Kongens Nytorv, der skulde blive deres fremtidige hjem, — en begivenhed, det nok er værd at mindes. For nu imidlertid at forklare det, der egentlig skete, er det nødvendigt at berette noget om forhistorien, som paa flere punkter ikke er synderligt godt betlyst. Der mangler f. eks. endnu en nøjagtig fortegnelse over det repertoire, som aktørerne spillede, inden de aabnede deres teater paa byens fornemste plads, ja enkelte af stykkerne ken-

der man end ikke forfatternavnene paa. Angaaende de sceniske forhold har man ligeledes kun sparsomme oplysninger, saa paa højst vigtige punkter staar vi nærmest paa bar bund. Der er derfor i højeste grad grund til at søge at komplettere det allerede kendte materiale.

I 1728 sluttede aktørerne i Grønnegadeteatret deres virksomhed, og under den pietistiske Christian VI taaltes ikke teatralske forlystelser, der betragtedes som djævelens værk; men da hans livsglade efterfølger, Frederik V, kom paa tronen i 1746, vaagnede Thalia op af sin ufri-villige søvn, ja, københavnernes fik endda saa mange teaterforetagender, at det næsten var for meget af det gode, for i løbet af forholdsvis kort tid kunde de mere forlystelsessyge blandt borgerne glæde sig over italiensk opera og fransk, tysk og dansk komedie. Der er ingen tvivl om, at oprettelsen af en dansk komedie først og fremmest skyldtes Holberg, der i sin epistel 447 fortæller, at da de danske skuespil efter 20 aars forløb igen skulde fornys, havde han i begyndelsen haft at bestille med deres istandsættelse¹. Holberg var nu ikke den eneste, der var interesseret i at faa et saadant nationalt foretagende i gang. En ung tysk teaterbejstret forfatter, J. E. Schlegel, sekretær hos den sachsiske gesandt, skrev saaledes en afhandling: „Gedanken über das Theater und in Sonderheit das dänische“, formet som et forslag, rimeligvis bestemt til brug for formaaende venner. Paa grund af de mange tysktalende, der fandtes i København, mener Schlegel, at aktørerne ved det paatænkte foretagende vekselvis bør give forestillinger paa begge sprog, hvad der særdeles let kan lade sig gøre, fordi danskerne taler meget godt tysk, naar de gør sig umage. Han gaar iøvrigt ud fra, at kongen vil skænke aktørerne et privathus i byen eller lade indrette et og andet „bekvemt sted“ til deres brug og maaske selv engang imellem finde behag i at komme til stede. Personalet bør

bestaa af fem aktricer og syv aktører samt to børn, som skal opdrages til at blive skuespillere, og for hvis kost man maa sørge. Det er første gang, vi støder paa tanken om noget, der minder om en elevskole, en institution, der først blev oprettet i det efterfølgende aarhundrede. Schlegel har aabenbart kendt teaterforhold ganske godt, for han siger, at opsynet over komedien ikke bør overlades en komediant, men derimod — som det er skik ved hofteatrene — til en mand „von einigem Ansehen, der Geschicklichkeit und Wissenschaft“.² Hvorvidt man har rettet sig efter Schlegels paa mange maader velovervejede forslag, vides ikke. Den unge begejstrede forfatter gjorde sig ellers umage nok. Blandt andet skrev han nogle tyske stykker, der var bestemt for den „danske Skueplads“.

Holberg var og blev sikkert hovedmanden i de vigtige forberedelser. I maj 1753 udtalte han iøvrigt i et brev til aktørerne: „Jeg har lovet at igiennemsee Stykker og at dømme om deres Capacitet, som antages til at agere“, og der er næppe tvivl om, at han fra første færd har hjulpet til paa denne maade.³ Det var da sikkert ogsaa paa hans initiativ, at den tyskfødte forhenværende organist ved Kastelskirken Carl August Thielo d. 30. dec. 1746 fik et kongeligt privilegium, ifølge hvilket det blev ham tilladt at „anrette danske Skuespil efter den Plan, som forhen af Os elskelige Ludvig Holberg er bleven lagt“⁴. Det har aabenbart ikke været helt let at skaffe velegnede kræfter til det nye foretagende. Holberg paastaar saaledes, at „man holdt det vanskeligt, at faae beqvemme Acteurs og Actricer, helst saadanne, som vi havde for 20 Aar siden, da her fandtes adskillige Franske Personer, der vare vante til Comoedier, og som vare opdragne udi det Danske Sprog“.⁵ Han sigter her bl. a. til Grønnegadeteatrets elsker, Frederik de Pilloy, og den talentfulde skuespillerinde mad. Montaignu, der end-

ogsaa havde spillet soubretteroller paa Frederik IV's franske hofscene, inden hun sluttede sig til den lille danske trup. Udtalelsen viser iøvrigt, hvor højt Holberg satte den franske skuespilkunst.

Thielo havde nu imidlertid heldet med sig. Han fik samlet et helt godt personale, indenfor hvilket der fandtes nogle endogsaa meget betydelige talenter. Blandt mændene, der alle var studenter, maa først og fremmest nævnes den smukke C. P. Rose, komikeren Gert Londe-mann, karakterfremstilleren Iver Als og Christoffer Ørsted, der gjorde udmærket fyldest i komiske roller i andet plan. De øvrige, Gert Hacksen, Samuel Sasse, Christoffer Hartmann og F. N. Bech, er for os kun navne, der intet siger⁶. Om Hacksen ved man dog saa meget, at han ogsaa virkede som sufflør ved truppen, hvad en regnskabspost for 13. okt. 1749 viser. Det hedder her: „Mrs. Hacksen, som har været Souffleur og nu agter sig til Vestindien er formedelst sine fattige Omstændigheder tillagt en Douceur [paa 20 rdlr.] til Reise Penge“⁷. Paa spindesiden brillerede navnlig jfr. Holst, senere mad. Lund, om hvem Fr. Schwarz i en artikel i „Lommebog for Skuespilyndere“ 1785 paastaar, at „hun — efter endnu levende Kienderes Beretning — skal have været den største Soubrette, den danske Skueplads har haft at fremvise“⁸. Hertil kom mad. Rosenkilde og mad. von Deurs, og endelig havde Thielo selv en datter, Caroline, der ganske vist paa dette tidspunkt kun var 12 aar gammel, men som til gengæld viste ualmindelige evner. Holberg blev forresten efterhaanden ganske klar over den betydning, som det smukke køn havde for teatret, for han udtaler nemlig et sted, at aktricerne „ere de Magneter, som tiltrække mange Tilskuere og kommer Comoedianernes Gryder til at kaage“⁹. Meget guld spandt skuespillerne nu ikke ved den lille danske trup. Personalet, der var inddelt i tre klasser, blev betalt ugentlig;

første klasse med 6 rdlr., anden med 4 rdlr. og tredje med 3 rdlr.¹⁰.

Det var ifølge Holberg en almindelig mening, at det nye foretagende vilde komme til at mangle det, som Grønnegadeteatret havde haft: „En gammel anseelig Fransk Acteur, der i Grund havde udstuderet Theatret, og som var i Stand til at danne gode Acteurs“¹¹. Han sigter naturligvis her til René de Montaigu, den kendte skuespiller i Frederik IV's hoftrup, som havde været Grønnegadeteatrets fortræffelige leder. Men ogsaa her fandt man udvej, idet den lige nævnte forhenværende Grønnegadeteaterskuespiller Pilloy blev knyttet til den nye scene som en slags instruktør. Gennem Montaigu havde han faaet indpodet hele den franske skole, som jo Holberg beundrede, og tilmed kendte han traditionerne ud og ind i den danske komediedigters skuespil. Han var paa denne tid velmeriteret vinhandler i København, og ifølge Schlegels broder, J. H. Schlegel, paatog han sig „aus alter Liebe zu seiner Kunst die Sorge, die Veranstaltungen für das Theater zu machen, und die neuen Acteurs zu unterrichten“¹². At han havde faaet et godt materiale at arbejde med, bekræfter Holberg, der udtrykkelig paastaar, at den genoprettede skueplads blev „forsynede med ligesaa gode Acteurs som den forrige, og dømme adskillige, som have set dem begge, den sidste at være bedre“¹³. Det var ikke saa lidt, Pilloy maatte lære de nye skuespillere, for de franske regler krævede en hel del af dem, som f. eks. et udpræget frontalt forgrundspil; de optrædende skulde nemlig først og fremmest alle ses og høres. I ensemblescenerne skulde man stille sig i en halvkreds i nærheden af sufflørkassen, en gammel og prøvet praksis, der hjalp skuespillerne til aldrig at „dække“ hinanden. Der var ogsaa ganske bestemte regler for kroppens stilling og armenes bevægelser, og hertil kom saa endelig „teaterspillet“, le jeu de

théâtre, der var i nær familie med de italienske Commedia dell'arte-skuespilleres komiske lazzi, d.v.s. scener, hvor de optrædende rigtigt slog sig løs, ofte med improviserede numre, der godt kunde have en højst barok karakter. Gennem disse teaterspil blev manganen en fra digternes side temmelig langsommelig scene reddet¹⁴. Typisk nok mente Holberg, at der nødvendigvis maatte teaterspil til, hvis en forestilling skulde interessere, og han siger netop om Molières værker, at de i henseende til „Actionerne, og det som man kalder Jeu du Theatre have en stor Fordeel for andre Skue-spill“.¹⁵ Den danske komediedigter var nu imidlertid nærmest misundelig over den blændende maade, paa hvilken de franske forfattere fik deres stykker opført. De franske komedier — siger han — „have en stor Fordeel udi Actionerne: Thi saasom de saa ofte have været spillede af gamle habile Acteurs udi alle Lande, saa er ethvert Skridt og enhver Bevægelse afpasset“. Lige saa karakteristisk er det, naar han paastaar, at hans egne komedier ikke byder paa saa store tekniske vanskeligheder med hensyn til spillet, thi „Actionerne ere ikke uden saadanne som nye og u-exercerede Acteurs selv i en Hast kand op-hitte“¹⁶, d.v.s. at situationerne ikke krævede den professionelle dygtighed af de udøvende som f. eks. Molières komedier, der ligefrem fordrede en række virtuose teaterspil.

Det var ikke helt let at finde et passende teaterlokale i datidens København, men det endte med, at man valgte traktør Chr. Bergs kendte forlystelsesetablissement i Læderstræde, der rummede en sal, som blev benyttet til koncerter o. l. Om Bergs hus, der tidligere var anvendt som synagoge, har Chr. Elling givet en række nye oplysninger i en fortræffelig afhandling, hvor han paaviser, at den store sal var 20 alen lang, 12 alen bred og af ca. 10 alens højde. Den havde hvælvet gibslot, og væg-

gene var formodentlig hvidtede¹⁷. Her var det, at de nye danske aktører begyndte deres „prøvekomedier“, som de beskedent kaldte dem, for endnu vidste jo ingen, om foretagendet havde bærekraft. Fr. Schwarz, den første, der gav en oversigt over den danske skueplads's historie, beretter, at den første forestilling fandt sted d. 14. april 1747, og at der ved den lejlighed opførtes „Den politiske Kandestøber“¹⁸. Skønt man ikke ad anden vej har kunnet paavise nogen saadan forestilling — den er nemlig ikke averteret i bladene, da publikum formodentlig kun bestod af særligt indbudte — er det dog højst sandsynligt, at den har fundet sted. Dette bekræftes iøvrigt ogsaa af Holberg, der siger, at „den første gang et af vores Skue-Spill skulde forestilles udvalgte jeg mod manges Meening og Raad den politiske Kandestøber; og visede Udfaldet, at jeg ikke tog Fejl udi mit Vall. Thi Stykket er lystigt, og end meere moralsk“¹⁹. Schlegel havde egentlig ogsaa tænkt sig at markere denne begivenhed. Han skrev nemlig et værk, paa hvis titelblad man læser følgende: „Kiedsommelighed forestillet som en Prologus eller Forspil Til Den Danske Skuepladses Første Aabning“. Denne meget omfangsrige prolog, der oprindelig var forfattet paa tysk, handlede om, hvorledes „Comoedie“ og „Skiempt“ hjulpet af „Glæde“ og „Førstand“ faar krammet paa saadanne ubehagelige figurer som „Kiedsommelighed“, „Folkehad“ og „Uforstand“. Som det sig hør og bør, munder dette noget langsommelige allegoriske spil ud i en hyldest til Frederik V. Rime­ligvis har Schlegel tænkt sig, at „Comoedie“ skulde fremstilles af Caroline Thielo, for han forlanger nemlig, at denne charmerende skikkelse, stykkets midtpunkt, skal fremtræde „i et halv voxen Fruentimmers Gestalt“. Morsomt nok giver den tyske forfatter nøjagtige anvisninger angaaende de allegoriske figurers kostumering. Aktørerne havde jo endnu slet ingen erfaring i saa hen-

seende. „Kiedsommelighed“ skal saaledes vise sig i „en mørkagtig Klædning med et Sæt paa Hovedet liigt en Flagermuus, eller Natugle paa Hovedet, bærende en Natugle paa Haanden“, „Forstand“ skal optræde som „Apollo med en Sool paa Brystet og en Liire i Haanden“ og „Uforstand“ som „en Mand med et langt Skiæg, og en stor Peruqve, i en Pantalons-Kappe, og med en Harlekins Underklædning“²⁰. Om Schlegels prolog iøvrigt nogensinde er blevet opført, vides ikke²¹.

Efter denne aabenbart mere private opvisning skulde de offentlige forestillinger begynde. I slutningen af april kunde man i „Kiøbenhavns Postrytter“ læse en annonce, hvori det hedder, at de danske aktører „denne Sommer agte at habillere(!) sig, og at forestille adskillige Skue-Spill for et lidet Antal af Tilskuere“. Videre forklarer aktørerne, at da de har haft „en og anden Omkostning“ og tilmed lider af „Mangel paa Subsistence“, ser de sig nødsaget til „at sætte en Priis for dem, som disse Prøve-Stykker ville ansee“, saaledes at den „foreste Rad Stole“, der altid staar „vacant for Høvfornemme Personer“, betales med tre mark, medens en plads i parterret og det nybyggede galleri koster 2 mark. Endelig bekendtgøres det, at man onsdag d. 3. maj pr. kl. 5 agter at opføre „Den politiske Kandestøber“, „deels efter mange Fornemmes Begiering og deels for samme endnu meere at forbedre“, en udtalelse, der jo tydeligt viser, at den nye trup tidligere havde spillet den lystige komedie. Til sidst gøres der opmærksom paa, at man kan faa billetter i Bergs hus hver tirsdag og onsdag fra kl. 9 til 12 om formiddagen²². Denne opfordring havde dog aabenbart ikke den forventede virkning paa publikum, for nogle dage senere anmoder aktørerne „De Høy- og Vel-fornemme Tilskuere“ om, at de vil „behage at afhente deres Billetter forud paa forbenævnte Sted, efterdi ingen siden uden forhen afhentede Billet bliver indladt,

saasom for Tilskuernes desbedre Mageligheds Skyld bliver kun efter Stedets Rum et vist Antal Billetter udeelte".²³ Paa den tid kendte man endnu ikke nummerede pladser, og tilmed kunde jo salen kun rumme et meget begrænset antal personer.

I den følgende uge gav man Holbergs „Maskerade“. Da Kristi Himmelfartsdag faldt om torsdagen, og man ikke maatte spille aftenen før en helligdag, henlagdes opførelsen til tirsdag d. 9. Trods aktørernes henstilling var der aabenbart stadig vrøvl med billetterne, for de maatte nemlig gentage deres tidligere anmodning og tilføjede endvidere, at billetterne ikke gjaldt „for meere end samme Aften, og kand ey giemmes til en anden gang, eftersom Stedets Rum maae til Tilskuernes Magelighed være afpasset“.²⁴ Det var et godt valg, man havde gjort til denne anden offentlige prøveforestilling. „Maskerade“ blev hurtigt et yndlingsstykke, der atter og atter stod paa repertoiret, og Holberg siger da ogsaa selv nogle aar senere om sin muntre karnevalskomedie, at den „paraderer saa meget i alles Øjen“ og er det af hans skuespil, der „meest slides paa“.²⁵

Den 26. maj bekendtgjordes i Postrytteren, at „Prøve Comoedierne i Sr. Bergs Huus i Læderstræde holde op i nogle Dage, indtil Thielo lader det i Gazerterne Liebhaberne avertere“.²⁶ Standsningen maa formodentlig ses paa baggrund af en strid, som opstod mellem direktøren og hans skuespillere, og som til sidst førte til hans fald.²⁷ Det var ikke mindst repertoire-valget, uoverensstemmelsen gjaldt. Thielo havde overdraget bogtrykker Groth at udgive de komedier, han agtede at spille paa teatret, og d. 19. maj, altsaa kort tid før standsningen, stod der en annonce i Postrytteren, som skal citeres i sin helhed, fordi den giver os et fingerpeg om det, der skete: „Udi Groths Bogtrykkeri paa Ulfeldts-Plads er fra Pressen udkommet: Den seendes Blinde, en Comoedie paa 3

Acter, for den danske Skue-Plads, som er den første fulde Comoedie, der for samme Skue-Plads er oplagt, og derfor en Piece, der er ligesaa vel værd at læse, som i sin Tiid paa Theatro at see opført, den er trykt paa 6 Ark, og sælges for 12 sk. Udi samme Bogtrykkerie kand ogsaa faaes de hidindtil for samme Skue-Plads udkomne Nach-Comoedier“.²⁸

J. R. Paullis komedie „Den seendes Blinde“ havde i sin tid været spillet paa Grønnegadeteatret, hvor den jo ifølge den citerede annonce gjorde sig udmærket.²⁹ Holberg blev sikkert stærkt irriteret over dette valg, som Thielo endog publicerede i pressen. Han stod langt fra paa nogen særlig venskabelig fod med Paulli, som havde haft den dristighed at udgive „Den politiske Kandestøber“ i en „forbedret“ udgave, noget, den ærekære komediedigter aldrig tilgav. Han havde i 1724 betegnet „Den seendes Blinde“ som et daarligt forsøg, og hans syn paa rivalens værk var sikkert ikke ændret i mellemtiden. Denne strenge bedømmelse maa dog utvivlsomt betragtes som noget haard, og da aktørerne i 1754 tog Paullis stykke paa deres repertoire, blev det da heller ikke nogen hel fiasko, idet det dog oplevede ni opførelser. Endnu større kritik rejstes der imidlertid mod de „Nach-Comoedier“, som Groth jo ved samme lejlighed annoncerede. De var skrevet af Thielo selv og vakte aabenbart den højeste uvilje baade hos Holberg og det lille teaterselskab i Læderstræde. Disse stykker, hvis titler er „Spøgelset med Klokken“, „Den nyeste Mode“ og „Den alt for sildig angrede Svir“, tilhørte en genre, som var ganske nødvendig i datidens dramatiske husholdning. En teaterforestilling bestod nemlig i reglen af en større hovedkomedie i tre eller fem akter og et lettere „efterstykke“, en „Nach-Comoedie“, altid i en akt. Da publikum jo gerne skulde forlade teatret i en oplivet stemning, gjaldt det om, at de komedier, der afsluttede afte-

nen, rigtigt kunde sætte folks lattermuskler i bevægelse. Mange af dem var da ogsaa farcer af drøjeste art, hvor man ikke tog det saa nøje med midlerne, blot hensigten blev naaet.

Det havde selvfølgelig fra første færd været Thielos mening, at teatret skulde have saadanne efterstykker paa sit repertoire. Naar det imidlertid ikke var sket tidligere, skyldtes det formodentlig, at indstuderingen af de store stykker fuldt ud lagde beslag paa skuespillernes tid. Der var iøvrigt nok at vælge imellem. Ligesom Molière havde ogsaa Holberg skrevet flere efterstykker, hvor den danske komediedigter rigtigt lod sit lune spille. At komme folk til at lè var genrens første og eneste krav, og den kunst forstod han til fulde. Nu bragte imidlertid Thielo tre efterstykker paa markedet, og det er ikke mindst til disse komedier, Holberg sigter, naar han i en af sine epistler taler om nogle „vanskabte og ublue smaa Skuespill, som for nogen Tiid kom for Lyset“ og „vare saaledes forfattede, at alle fornuftige Folk væmmedes derved og forargede sig derover“.³⁰ I en „Fortale“ til det første af disse stykker, „Spøgelse med Klokken“, der allerede var udkommet i februar, siger bogtrykker Groth, at der „i Fremtiden hver 14de Dag skal følge et nyt Stykke, saa at de Lysthavende kand samle sig nogen Forraad, indtil Skuepladsen aabnes“. Han mener iøvrigt ikke, at det trænger til bevis, „med hvad Fornøjelse og Applausu den Danske Skue-Plads fordum er seet udi i sin Flor, og med hvilken Lyst dens Comoedier endnu læses“. Yderligere tilføjer han, at „den nye Skue-Plads, som nu stunder til at aabne“, muligvis endogsaa „i Pragt og god Indretning“ vil „overgaae den forrige“.

Man maa give Holberg ret i hans affejende kritik af Thielos smaa komedier; men ikke desto mindre har disse grove farcer en vis værdi til bedømmelsen af de forhold,

under hvilke de er blevet til. „Spøgelset med Kløkken“ handler om en ung kone, der bilder sin langt ældre mand ind, at det spøger i et af husets værelser. Hun mener nemlig, at hun paa denne maade uforstyrret kan mødes med sin elsker uden at overrumples af manden, der udmærker sig ved at rende rundt og slaa fluer ihjel med en „Flue-Smække“. De grove løjer, der minder noget om de lazzi, vi træffer i det komiske musikalske intermezzo eller opera buffa, er typiske. Personerne kaster kastanjer i hovedet paa hinanden, elskeren kryber under bordet, og ikke mindst giver en „Ønskekvist“ anledning til nogle højst barokke numre. Bemærkelsesværdigt er det, at Thielo har forsynet sin komedie med et sang- og danseindlæg, hvad der viser den kurs, han agtede at følge. Højdepunktet i løjerne forekommer i en scene med nogle skattegravere, der skal hjælpe den overtroiske ægtemand til at finde en formodet skjult skat, som han sætter i forbindelse med spøgelset. En af disse skattegravere giver en vise til bedste, og en anden danser, efter at han har kastet sin krykke. Det hedder i den scenariske bemærkning paa dette sted: „En Dandsemester danser en meget net Solo“. Om teatret i dets tidligste periode har raadet over en dansemester, vides ikke; men det er i hvert fald sandsynligt, at en eller anden blandt skuespillerne har været særlig velfunderet i dansekunsten. Endnu mere usammenhængende er „Den nyeste Mode“, hvor en af de italienske maskekomediefigurer, Polichinel, fører an i de taabelige løjer, der bl. a. bestaar i, at denne komedieklovn ifører sig en gammel „Fontange“, en omfangsrig kvindelig hovedbeklædning, der gaar ild i, da han kommer for nær ved lyset. Helt uden mening er „Den alt for sildig angrede Svir“, hvor vi bl. a. præsenteres for et par amagerfolk. Man læser f. eks. følgende i en scenarisk bemærkning: „En Ama-

ger-Kone sidder paa Gaden med Melk, Kaal, Rødder og andre Vahre, og er heele Acten igennem meget geskæftig“. Dette er højst betegnende, for bønder fra den frugtbare ø skulde snart blive populære figurer paa scenen, ikke mindst i balletterne, ja, selv inden for den italienske opera træffer vi dem.³¹ Det skal tilføjes, at stykket indeholder et slags selvforsvar for Thielo, hvilket nok kunde tiltrænges. I en af scenerne træffer vi en københavnsk borger i samtale med en soldat, der sælger komediebøger paa gaden, deriblandt ogsaa Thielos „efterstykker“. De begynder nu at diskutere forfatteren, om hvem den ene siger: „Han maa nok være underlig; thi dersom han vilde blive ved at skrive, saa fik han endnu flere U-venner, han har disforuden nok, som gjør hannem stor Uret, og byrder ham uforskyldt de to Piecer paa, som Falk haver giort“. Der sigtes utvivlsomt her til den Falck, som fik seks oversættelser opført paa teatret.³²

Der er som sagt næppe nogen tvivl om, at den omtalte standsning for en stor del skyldtes den omstændighed, at aktørerne nægtede at spille Thielos platte og usammenhængende farcer, og man har endvidere med god grund lov til antage, at den indflydelsesrige Holberg støttede dem. At de fik ført deres krig igennem, derom vidner den første forestilling efter afbrydelsen, der fandt sted fredag d. 2. juni, hvor der første gang stod et „efterstykke“ paa repertoiret, og man havde til lejligheden valgt „Det arabiske Pulver“, som blev spillet sammen med „Den politiske Kandestøber“, der ifølge avertissementet opførtes „sidste Gang i denne Sommer“.³³ Holbergs lille veldrejede Guldmagerkomedie ejede jo netop flere af de egenskaber, et muntert efterstykke skulde indeholde; at han ogsaa selv satte megen pris paa denne enakter, fremgaar af hans selvbiografi, hvor han siger:

„Efterdi Indholdet af Comoedien er saa vigtig, er der ikke noget at sætte ud derpaa, uden at den allene er for kort“.³⁴

Linierne var nu lagt. Mandag d. 5. juni opførtes „Pernilles korte Frøkenstand“ med „Julestuen“ som efterstykke, og de gjorde aabenbart begge lykke.³⁵ Den sidstnævnte lille fornøjelige komedie fandt Holberg selv var „det behageligste“ af alle „hiemmegiorte“ stykker, et af dem, man helst saa, fordi det saa „livagtigen“ gengav „Nationens egne Lyder og Noder“.³⁶ Han paastaar da ogsaa, at „intet Stykke, enten Original eller oversatt, er ageret med meere vivacitet, eller haver satt Tilskuerne i meer Bevægelse“,³⁷ hvad vi gerne vil tro, for løjerne her, de muntre julelege m. m., hører jo netop til de „Actioner“, som ikke særlig rutinerede skuespillere udmærket godt selv „i en Hast kand ophitte“. Det var sikkert ikke tilfældigt, at aktørerne netop nu valgte at vise denne kaade julespøg, for den havde nemlig haft en ganske usædvanlig succes i sin tid paa Grønnegadeteatret, hvor man ved de første forestillinger næsten ikke kunde høre et ord af teksten, „saa stærk loe Tilskuerne, og det var neppe, at Comoedianterne selv kunde bare sig, saa at man nær havde maattet brække den af paa Halvvejen“.³⁸

Efter denne forestilling kom der igen en afbrydelse, som sikkert har haft en lignende aarsag som den forrige. Overskou beretter, at de misfornøjede aktører en aften i midten af juni erklærede, at de ikke vilde optræde, medmindre Thielo forpligtede sig til at gøre dem delagtige i privilegiet, og tvungen af deres faste og bestemte optræden maatte den uheldige teaterdirektør gaa ind paa dette forlangende.³⁹ Fr. Schwarz fordømmer nærmest denne handling, som han mener langtfra tjente til skuespillernes „egen Bedste. Misundelse og indbyrdes Uenighed havde nær befordret Skuepladsens Undergang.

Enhver vilde være raadig, enhver vilde være Skuespillets Bestyrer; og formodentlig var Selskabet blevet adspredt, hvis ikke Holberg havde taget sig af Sagen^{.40}

D. 19. juni spillede aktørerne igen, og nu forøgede de forestillingernes antal til det dobbelte, hvad der jo tydeligt viser, at københavnerne omfattede det lille teaterforetagende med stor interesse. I annoncen giver de „ydmygst tilkiende“, at de fra nu af agter at spille baade mandag og fredag. Det var faldet ind med en varmebølge, saa særlig behageligt har der næppe været i det lille teaterlokale i Læderstræde. Det hedder da ogsaa, at „for Varmens og Tilskuernes Mageligheds Skyld indtages kun gandske faa Personer“. Ved denne forestilling gav man atter „Pernilles korte Frøkenstand“ og „Julestuen“, en sammensætning, som øjensynligt har vundet bifald.⁴¹ Til mandag d. 26. juni er „Henrik og Pernille“ første gang averteret med „Det arabiske Pulver“ som efterstykke. I avertissementet gøres der udtrykkeligt opmærksom paa, at billetterne bliver uddelte paa spille dagen fra kl. 8 til 12 af aktørerne selv, hvad der sikkert har været en god reklame, for hvem vilde ikke gerne se de allerede populære scenekunstnere privat og maaske faa en kvik replik af Londemann med paa vejen.⁴² Holberg var for resten særlig stolt af „Henrik og Pernille“. Han siger med rette, at denne velformede komedie „kan passere for en Plan, hvorefter ordentlige Comoedier bør indrettes; thi udi det heele Stykke tages ey allene alle Regler nøye i Agt, men der fremtræder ikke en eneste Person paa Skue-Pladsen, uden just paa den Tiid og ligesom udi det samme Øyeblik han ventes; hvilket ellers faa Comici have i Agt taget.“⁴³ Aktørerne ventede sig da aabenbart ogsaa en hel del af denne forestilling, som de frimodigt averterede til den følgende fredag. Mandagen efter, d. 3. juli, stod den forkortede „Mester Gert Westphaler“ første gang paa programmet som efter-

stykke til „Pernilles korte Frøkenstand“.⁴⁴ Til mandag d. 10. juli averterede man med „Den honnette Ambition“ sammen med „Mester Gert Westphaler“;⁴⁵ men af en eller anden grund maatte forestillingen opgives. Det hedder herom i et avertissement: „De Comoedier, som i Dag d. 10. Julii skulde været opførte, opføres paa Onsdag [d. 12.] paa den sædvanlig Tiid, og de dertil tagne Billetter gielder til samme Tiid“.⁴⁶ Forestillingen var paa en vis maade en begivenhed, for „Den honnette Ambition“ var nok trykt, men aldrig spillet. At den morsomme komedie om den rangsyge Jeronimus gjorde sig godt, bekræftes af J. E. Schlegel, der siger, at blandt de stykker, han havde set, fik „Maskerade“ og „Den honnette Ambition“ det største bifald.⁴⁷ Man havde hidtil kun dyrket den Holbergske komedie; men mandag d. 24. juli gav man for første gang et skuespil af fremmed herkomst. Det gik sammen med „Maskerade“ og kaldes i avertissementet et „Schæfer-Stykke“.⁴⁸ Hvad der skjuler sig bag denne titel, skal vi straks se. Opførelserne i den hede juli maaned sluttede d. 28. med endnu en Holbergnyhed, „Diderich Menschengræk“, der gik sammen med „Gert Westphaler“,⁴⁹ og endelig d. 11. august kunde man sætte „Den pantsatte Bondedreng“ paa programmet.⁵⁰

I august har det utvivlsomt knebet noget med besøget, for aktørerne bekendtgør, at man nu ikke behøver at hente billetterne i forvejen, men at man kan betale pengene „i Indgangen af Theatrum“.⁵¹ Det synes ogsaa at have knebet for dem at faa nye forestillinger stablet paa benene, hvad man jo saa inderligt godt kan forstaa, og muligvis har ogsaa varmen i lokalet stadig virket højest generende. Bølgerne gik iøvrigt højt bag kulisserne i Læderstræde. I slutningen af juli havde Groth udgivet et nyt værk af Thielo: „Fruentimmerhusholdning, forestillet udi en Comoedie af tre Acter for den danske Skueplads“. Dette stykke, hvor Thielo endogsaa vover sig ind

paa karakterkomediens omraade, handler om en kone, der mener, at hun bliver holdt alt for knapt med penge af sin mand. Da han opdager, at hun stjæler af hans pengebøsse, tror han, at det er klogest at give hende frie hænder. Da manden imidlertid rejser bort paa længere tid, øser hun paa den mest ødsle maade ud med penge, bl. a. til at forny hele hjemmet. En lille rolle som den letsindige kones 14aarige datter, der i en af scenerne giver et klaverstykke til bedste, har Thielo sikkert til- tænkt sin yndige Caroline, der jo utvivlsomt allerede fra lille barn fik en grundig musikalsk opdragelse. Det højst naive stykke, i hvilket Thielo aabenbart vil konkurrere med Holberg, viser tydeligt, at den dramatiske digtning ikke var den forhenværende organists sag.

Aktørerne havde nu faaet mod til offentligt at protestere. D. 18. august stod der en erklæring i „Kiøbenhavns Postrytter“, et vigtigt teaterhistorisk dokument, der lyder som følger: „Acteurerne gjør ellers Publico tjenstligst bekiendt, at, saasom der i Sr. Groths Bogtrykkerie er imod deres Villie og Samtykke begyndt at trykkes Comoedier, som bær Titel af at være for eller af den Danske Skue-Plads, saa tilstaar de hermed reent ud, at de aldeles ingen Part har udi disse Comoedier, ikke heller har i Sinde at opføre nogle af disse eller andre nye trykte Comoedier eller Tragoedier; Men om nogen fornem Patron eller Ven ville til Comoediernes desto bedre Fremgang umage sig med at oversætte smukke Comoedier af andre Sprog i det Danske, eller selv gjøre nye Stykker, hvortil endeel fornemme Patroner allerede har haft den Godhed at gjøre Begyndelse, saa antager de saadanne skrevne Oversættelser eller nye Comoedier med Ærbødighed og Taksigelse“.⁵²

Tre gange i alt stod denne udfordring mod Thielo i „Postrytteren“, hvad der jo tydeligt viser, at han var sat helt ud af spillet, frataget al dispositionsret.⁵³ Det virker

næsten demonstrativt, at aktørerne netop paa dette tidspunkt havde forberedt en opførelse af et af Holbergs største mesterværker, som endnu aldrig havde set rampe-lyset. Det drejer sig om „Erasmus Montanus“, der averteres d. 21. august paa følgende maade: „Acteurerne giver tilkiende, at paa Fredag nestkomne bliver for visse Aarsagers Skyld ingen Comoedier opført. Men paa Mandag Eftermiddag [d. 28.] opføres Erasmus Montanus“.⁵⁴ Næste gang, Holbergs skuespil om bondestudenten bekendtgøres, er til d. 1. sept.,⁵⁵ men i det følgende avertissement nogle dage efter hedder det, at d. 8. sept. bliver „den forhen belovede, men for en af Acteurernes Upasseligheds Skyld ikke opførte Comoedie, Erasmus Montanus, opført“. Vi faar endvidere den oplysning, at der efter fransk mønster var reserveret pladser for tilskuerne paa selve scenen, altsaa ganske ligesom paa Grønnegadeteatret. For det hedder nemlig: „Ved Machinerne eller paa Theatrum indlades ingen efterdags, uden dertil a parte tagene Billet, som koster 4 mk. Danske“.⁵⁶ Det var med andre ord teatrets dyreste pladser. Det maatte selvfølgelig glæde Holberg at se dette skuespil, som var et af hans hjertebørn, faa scenisk liv. Han siger selv, at han endog med større fornøjelse saa „Erasmus Montanus“ end „Maskerade“, og at det hørte blandt dem af hans komedier, „udi hvilke adskillige skiønsomme Landsmænd“ fandt mest behag.⁵⁷

Af den lige citerede erklæring, hvor aktørerne tager afstand fra Thielo, fremgaar det tydeligt, at de ogsaa ønskede at give udenlandske stykker i gode oversættelser. Fra Grønnegadeteaterperioden forelaa der flere, som nok kunde bruges, og dem drog skuespillerne frem igen og det endda med held. Oversætterne, først og fremmest Didrik Seckman, havde efter bedste evne bestræbt sig for at give fordanskningerne et lokalt præg, blandt andet søgte de i talrige tilfælde at gøre baade per-

sonnavne, vittigheder, ordspil og skældsord saa hjemlige som muligt. At man ogsaa nu fandt denne metode fortræffelig, kan bl. a. ses af J. B. Loddess oversættelse af Destouches's „Det tredobbelte Giftermaal“ (Le triple mariage), der udkom 1747, og paa hvis titelblad man betegnende nok læser, at stykket er „af det Franske oversat og indrettet efter den Gamle Danske Skue-Pladses Smag“. Det er da ogsaa helt i stilen, naar originalens personer omdøbes til de Holbergske navne Jeronimus, Leonora, Leander, Leonard, Henrik og Pernille, eller naar „Skue-Pladsen“ henlægges til „Kiøbenhavn i Jeronimus's Huus“. Det var nu ikke altid, at lokaliseringsbestræbelserne med hensyn til personerne ytrede sig paa denne maade, vi finder ogsaa flere ejendommelige selvkonstruerede navne som f. eks. Msr. Bærhid, Msr. Holdfast, Hr. Godmandsborg og Giekkenhusen.

Typisk nok havde forskellige bogtrykkere, lige fra den nye trup begyndte at starte, søgt en fortjeneste ved at udgive baade gamle og nye fordanskninger af kendte udenlandske komedier. Allerede d. 10. april 1747, altsaa nogle dage før den første præsentationsforestilling i Læderstræde, averterer bogtrykker Niels Hansen Møller, „boende i Skidenstræde ligeoverfor Regentzmuuren“, med Dufrenys skuespil „Det gienstridige Sindelav“ (L'esprit de contradiction fra 1700).⁵⁸ Som det fremgaar af titelbladet, var det oversat af „E. B.“, under hvilke initialer muligvis Erasmus Bartholin skjuler sig.⁵⁹ Det ses tydeligt af fortalen, at man havde den største respekt for oversættelserne fra Grønnegadeteaterperioden, for vi erfarer nemlig, at „dette Stykke saavel som mange andre, alleerede for mange Aar [siden] har været oversadte, og nu alleeneste derfor gives i Trykken, paa det at slette Over-sættelser af samme ikke maatte komme dem i Forveyen; Thi det vilde sandlig ingen Ære være for voris Danske Skuplads, om fremmede Skuespil skulde oversættes i

voris Danske Sprog med saa liden Lykke, som de nye Original Stykker i samme ere blevne forfærdiget“. Der sigtes selvfølgelig her til Thielos maadelige komedier, der jo øjensynlig har haft et endog særdeles daarligt ry. Med tanken paa Grønnegadeteatret, som aabenbart i denne generations erindring har staaet med en særlig straalende nimbus omkring sig, glæder forfatteren af denne fortale sig over, at den danske skueplads har et betydeligt fortrin „fremfor vores Naboers“, et fortrin, der bestaar i, at vort teater „hidindtil ikke har været belessed med saadanne Stykker, som vores Naboer nu med al deres Umage neppe kand udrydde“. Talen er naturligtvis her om Tyskland, hvor de gamle vandretrupers repertoire med deres drøje farcer og Hans Wurstiader endnu levede.

Vi bør derfor — hedder det videre — benytte os af denne fordel og „heller stræbe, at faa gode, end mange Stykker, heller oversætte gode Stykker af fremmede Sprog, end forfatte Original Stykker, som kand giøre os latterlige“. Det er tillige at haabe, at danskerne vil vise smag, saa at man ikke kan beskylde dem for „at finde meere Fornøjelse i Decorationer og Harlequins-Pudser, end i nette Characterer, som er fulde af Lærdom, og ikke mindre nyttige end behagelige og lystige“. Et bevis paa vor gode smag er jo netop den begærlighed, med hvilken „voris Danske Skuespil“, d. v. s. Holbergs komedier, læses i udlandet, og derfor bør vi nu stræbe efter „ikke at formindske den Ære, som voris Skuespil har tilveyebragt os, ved saadanne Stykker, som kuns vilde være en Tidsfordriv for ørkesløse Mennisker“. Desværre ved man ikke, hvem der har skrevet denne fortale, der klinger helt Holbergsk, og som formodentlig er inspireret af komediedigteren selv.

Særlig glæde har utvivlsomt udgivelsen af Molièreske skuespil vakt. Hofbogtrykker Berling kom i juni 1747

med „Den indbildt Syge“, „en Piece, der baade for sit fyndige Indholds og for sin navnkundige Autors skyld, meriterer alle deres Bifald, som ere Elskere af dette slags Skrifter“. ⁶⁰ Den var oversat af den teologiske kandidat, senere notarius publicus Christen Smith, som i grunden klarede opgaven helt godt. I Molières original findes der anvisninger paa, hvorledes aktørerne skal være klædte, og dem har Smith benyttet sig af, dog paa en ret fri maade. De er ikke uden teaterhistorisk interesse, da de øjensynlig har dannet grundlaget for de danske skue-spilleres kostumering i den lystige komedie, hvad de gamle regieprotokoller tydeligt viser. Om Argan hedder det, at han „er klæd som en Syg, med store Strømper, Tøfler, snævre Buxer, i en Slaafrok, med en Halsklud af gamle Kniplinger, som hænger løst om Halsen, og en Nathue med Kniplings-Overtræk“. Endvidere forklares det, at apoteker Fleurant „gaaer enten i en sort eller i en mørk-brun Kiortel, eller som Apothekerne ellers gemeenlig pleye at gaae, har et hvidt Haandklæde om sig og en Sprøyte i Haanden, uden Hat“, og med hensyn til „Fruentimmerne“ forlanges det, at de skal være klædte, „som de gemeenlig pleye at være i slige comiske Optog“.

I juli bekendtgøres det, at „den meget skønne Comedie af Molière Tartuffe eller den Skinhellige kaldet, hvilken forud paa den Danske Skue-Plads med Applausu er bleven repræsenteret, er paa ny oplagt“. ⁶¹ Og vi erfarer, at „Sr. Berg i Læderstræde har samme i Commission at sælge“. Det drejer sig her om Seckmans prosa-oversættelse, der var blevet benyttet paa Grønnegadeteatret, hvor altsaa stykket ifølge annoncen blev modtaget med stort bifald. At det nu læstes med stor interesse, kan ses deraf, at kort efter den lige omtalte bekendtgørelse averterer den førnævnte bogtrykker Niels Hansen Møller med, at man hos ham kan faa 4. akts 5. scene af Molières komedie, hvilket vil sige den berømte scene, hvor Tartuffe

forsøger at forføre Elmire.⁶² Dette brudstykke var nu imidlertid allerede udkommet 1741 i et usædvanlig stort og fornemt format, og oversættelsen, som endda fremtræder i rigtignok temmelig middelmaadige alexandrinere, skyldes premierløjtnant Johan Vibe Osten, der senere blev kommandant i Trondhjem, generalløjtnant og hvid ridder.⁶³ Mon den ikke har været stærkt efterspurgt midt i den pietistiske periode, hvor skinhellighed ikke var noget ukendt begreb?

Blandt de danske originalkomedier, der udkom omkring skuepladsens aabning, er „Den faldne og igien opreiste Salvande“ sikkert den mærkeligste. Den er sandsynligvis skrevet af Poul Rogert, der i 1732 blev kapellan i sin fødeby, Nakskov, og den minder med sit allegoriske persongalleri meget om en moralitet af den type, vi kender fra den nu for længst forældede skolekomedie.⁶⁴ I juni 1747 averteres den til salg af udgiveren, J. P. Hald, som logerer „i Farvegaden, hvor en Careth staaer afmalet paa Porten“; den kan imidlertid „ogsaa bekommes indbunden hos Mr. Helmuth Bogbinder, boende ved Nicolai Kirke, 3die Dør fra Hr. Terkildsens Præsteboelig“.⁶⁵ I fortalen siger Hald, at komedien „skal for nogle Aar siden virkelig være ageret i Naschou i Lolland, og den Berømmelse, den der har forhverved sig, er saa stor, at jeg nu ikke uden Grund kand spaae den en almindelig Approbation. Skulde min Læsere finde Behag i dette mit Foretagende, saa skal jeg med det allersnæreste levere en Oversættelse af den berømmelige Franske Skribent Molières Comoedier, hvilke i det franske Sprog med største Applausu er bleven læst, og af mange længe siden ønsket i det Danske Sprog“. Dette forehavende blev nu aldrig til noget.

Der var ingen af de omtalte franske komedier, der blev opført i Bergs hus; men der er næppe tvivl om, at aktørerne allerede paa dette tidspunkt havde tænkt paa at

spille dem, naar tiden var inde. Vi har set, at ved forestillingen d. 24. juli stod der for første gang et skuespil af udenlandsk herkomst paa programmet, „et Schäfer-Stykke“, der opførtes sammen med „Maskerade“. Af senere annoncer fremgaar det, at det her drejer sig om den tyske digter J. W. L. Gleims „Den undseelige Hyrde“ (Der blöde Schäfer fra 1746).⁶⁶ Man har med opførelsen af dette lille værk slaaet paa en streng, der maatte finde genklang hos publikum. Det var jo schæferiernes tid, og man sværmede nu engang for uskyldige hyrder og den landlige idyl, der omgav dem. Det er f. eks. typisk, at da kongen og dronningen d. 3. okt. 1747 indfandt sig paa Christiansborg, hvor de „spiste første gang efter deres høie Salvings-Fest“, gik der „dennem 2de unge Personer i Møde, iførte Hyrde- og Hyrdinde Dragt, med Guld, Sølv og Blomster udstafferede“. Da herskaberne traadte ud af vognen, bestrøede de vejen med blomster, og endelig posterede de sig ved hver side af døren, hvor de overleverede det kgl. par hyldestidte.⁶⁷ I Tyskland var det blevet mode at skrive hyrdestykker paa vers i fransk maner. De er alle skaaret over samme læst: En kærlighedsmisforstaaelse mellem en lille hyrdinde og hendes tilbeder, i regelen foraarsaget af elskerens karakterejendommelighed, og hertil slutter sig endnu et par, der nærmest optræder som hovedpersonernes fortrolige. Megen handling er der ikke i disse pastoraler, og det er da heller ikke paa nogen maade denne egenskab, der udmærker Gleims ubetydelige værk, hvis personer bærer saa typiske pastorale navne som Seladon, Filamor, Ismene og Filinde. Medens man i mange tilfælde oversatte de elegante letløbende vers i de franske komedier til en mere jordbunden prosa, beholdt man karakteristisk nok den bundne stil i dette hyrdespil, hvor skuespillerne altsaa for første gang fik lejlighed til at øve sig i at fremstille den sirlige alexandriner, en god forskole til „Me-

lampe“. Københavnerne fandt aabenbart behag i genren, for d. 27. septbr. vovede man sig frem med et nyt stykke af denne art, „Den sladderagtige Hyrde“, der utvivlsomt ligeledes er af tysk oprindelse, og som ogsaa blev oversat til danske alexandrinere.⁶⁸

Det er bemærkelsesværdigt, at begge disse stykker blev udsmykkede med viser. Ideen skyldtes sikkert Thielo, der i „Spøgelset med Klokken“ typisk nok har indlagt en „Ode“, den tyske betegnelse for en strofisk vise.⁶⁹ Fra nu af blev saadanne sangindlæg meget yndede i komedierne, navnlig som slutningssange. At tilrettelægge eller komponere musikken til disse viser blev en af de faa tilknytninger, Thielo efter sin afgang som direktør havde til den danske skueplads, og paa dette omraade viste han sig i tidens løb endogsaa særdeles nyttig.⁷⁰ Sangene til de to hyrdestykker er baade, hvad melodi og tekst angaar, saa ganske efter tidens smag, og publikum har sikkert været henrykt, naar det f. eks. i „Den undseelige Hyrde“ blev præsenteret for en lille sirlig „Pastorale“, hvis første strofe lyder saaledes:

Udi de skyggefulde Dale,
Og i den Blomster Glæde-Mark,
Jeg har om Chloris nok at tale,
Ja paa den grønne Linde-Bark,
jeg ofte hendes Navn antegner;
og stemmer op en Hyrde-Sang,
hvori jeg hendes Dyd opregner,
Saa Tiden blir mig aldrig lang.⁷¹

Det skal tilføjes, at der ikke i Gleims original findes noget forbillede til denne vise, som altsaa er en ganske fri opfindelse. Den slags sangindlæg krævede naturligvis orkesterakkompagnement, og da aktørerne blev eneraadende, henvendte de sig til hoboisterne af Fodgarden og Grenaderkorpset med en opfordring til dem om at spille ved forestillingerne. De blev nemlig betragtet som ikke

saa lidt fornemmere end stadsmusikantens svende, der egentlig var selvskrevne til denne tjeneste. Stadsmusikant Andreas Berg, ikke at forveksle med traktør Chr. Berg, mente da ogsaa, at dette betød et groft indgreb i hans rettigheder. Han protesterede kraftigt, og sagen gik til autoriteterne. Da man ikke kunde blive enige, henvendte man sig til selve Majestæten, der d. 27. oktbr. 1747 sendte magistraten en skrivelse, hvori han bestemte, „at det skal være Stads Musicanten i Kiøbenhavn tilladt, saalænge ikkun et Skue-Spill her præsenteres samme med Musique at betiene, men naar flere Skue-Spill der blive opførte maa Haoboisterne med Musique betiene et af dem, naar det maatte forlanges“. For den kongelige vilje maatte man naturligvis bøje sig, og stadsmusikanten beholdt sin rettighed med hensyn til at spille for de danske aktører. Teatrets orkester lededes af Andreas Bergs stedson og første svend, Ditlev Bechsted, der ogsaa optraadte som komponist. Stort har dette orkester næppe været, for stadsmusikanten underholdt kun syv svende og tre drenge.⁷²

For Holberg stod jo Molières værker som det ypperste, der var skabt indenfor den dramatiske kunst. Der er derfor ingen tvivl om, at han har inspireret aktørerne til at dyrke den franske digter, der, som vi har set, allerede havde et stort læsende publikum blandt københavnerne. Det blev da sikkert ogsaa betragtet som en begivenhed, da der d. 22. sept. for første gang opførtes en af Molières komedier.⁷³ Det drejer sig om „Det tvungne Giftermaal“ (*Le mariage forcé*), et af hans stærkt farceprægede værker, i hvilket den maskekomedielignende Sganarel, en af hans yndlingstyper, spiller hovedrollen.⁷⁴ Der er da ogsaa nok af drøje lazzi i stykket. Et sted kaster Sganarel sten i hovedet paa en højst irriterende filosof, som han spørger til raads om sit giftermaal. Hvorledes dette kunststykke udførtes, ved vi fra de ældste arkivalier, der

angaar Komediehuset paa Kongens Nytorv. Heri oplyses det, at man til „Det tvungne Giftermaal“ benyttede „nogle Svampe, som forestiller smaa Gade-Steen“,⁷⁵ og lige fra dets første opførelse i Komediehuset træffer vi ofte paa udgiftsposter som f. eks. „2 Lod Svampe“.⁷⁶

Snart efter, d. 2. oktober, vovede man sig frem med et af Molières største mesterværker, „Fruentimmerskolen“,⁷⁷ i hvilket vi bestemt ved, at Als og Caroline Thielo spillede de to hovedroller, Peder Andersen (Arnolphe) og Agnete (Agnès); Als skriver nemlig, da man mange aar senere paatænkte en genopførelse af stykket, at Agnete skal „være et blodungt Barn paa 13 à 14 Aar“, en vanskelig Rolle, som „Jomfr. Thielo fra Læderstræde af med mig har spillet som et Mesterstykke“.⁷⁸ Da „Fruentimmerskolen“ første gang opførtes i Komediehuset paa Kongens Nytorv i februar 1751, købte man „en Bog“, som selvfølgelig skulde forestille det skrift, i hvilket Agnès læser de berømte ægteskabsbud, endvidere anskaffede man „1 Par Halvhandsker til Jfr. Thielo“, en post, der stadig vender tilbage.⁷⁹ Handskerne har sikkert gjort deres til at understrege det karakteristiske i Agnès kostumering. Da man endelig var begyndt at spille Molière, og det aabenbart med held, fortsatte man i den kommende tid. D. 9. oktober opførtes „Den tvungne Doctor“, der senere fik titlen „Doctor imod sin Vilje“.⁸⁰ Her er ogsaa Sganarel hovedpersonen, og der kræves af rollens ihændehaver, at han er i stand til at kaste sig ud i de mest barokke „teaterspil“, ja, Molière nævner endog ordet „jeu de théâtre“ i en af de scenariske bemærkninger. Da Sganarel, her i skikkelse af en brændehugger, et sted kommer ind med en vinflaske, som han glæder sig til at tømme, og bliver tiltalt af to tjenere, Valère og Lucas, der antager ham for en lærd doktor, hedder det: „Sganarel sætter Flasken paa Jorden, og da Valère bukker dybt for ham, tror han, det er for

at tage Flasken og sætter den om paa den anden Side; Lucas bukker ligeledes, han snapper atter Flasken og trykker den imod sin Mave med forskellige Gestus, som udgør et Teaterspil“. Det var den slags lazzi, i hvilke skuespillerne skulde lade deres egen fantasi raade, og som Holberg jo mente ikke kunde undværes i en forestilling, der skulde fængsle. I samme scene findes der i originalen en vise paa een strofe. Den blev i den danske udgave til en sang paa ikke mindre end 11 strofer, et utvetydigt bevis paa, i hvor høj grad disse musikalske indlæg tiltalte det københavnske publikum.⁸¹

D. 25. oktober opførte aktørerne to af „Molières oversatte Comoedier“. Hvilke værker, det drejer sig om, er ikke anført i avertissementet, men det fremgaar, at efterstykket i hvert fald krævede mange optrædende. Det hedder nemlig udtrykkeligt, at „saasom der formedelst adskillige i den sidste forefaldende Repræsentationer behøves saa mange Acteurer, at de fylde det gandske Theatrum, saa bede Acteurerne, at det ikke maatte dem u-gunstig optages, at de den Aften u-mueligen kand bortleye nogen Plads paa Theatrum“.⁸² Da man mandag d. 30. oktober spillede den samme komedie som efterstykke til „Den pantsatte Bondedreng“, undskyldte aktørerne sig endnu engang over for publikum med, at efterstykket paa grund af de mange medvirkende fordrede „Theatrum allene“.⁸³ Hvilket værk der her er tale om, er vanskeligt at sige. Til gengæld er der nogen sandsynlighed for, at hovedstykket ved den første af de nævnte forestillinger har været „George Dandin“, der ifølge et avertissement blev givet d. 13. november under titlen „Jørgen Dingel“;⁸⁴ men selv om Molières komedie her første gang annonceres med sin titel, kan den selvfølgelig udmærket godt have været spillet ved forestillingen i oktober. Maaske har man haft paa fornemmelser, at navnet Jørgen Dingel ikke var helt heldigt valgt,

for i et senere avertissement kaldes stykket „Georg Dandin“, en ordlyd, Molièrekendere sikkert følte sig mere fortrolige med.⁸⁵

Molière var dog ikke den eneste franske dramatiker, der opførtes i Læderstræde. Den 20. oktober stod „Den nysgerrige Ægtemand“ paa programmet som efterstykke til „Erasmus Montanus“.⁸⁶ Det er averteret som et skuespil af Guyot de Merville, men det drejer sig snarere om d'Alinvals komedie „Le mari Curieux“.⁸⁷ Ganske særlig lykke gjorde dog la Fontaines farce „Den forhexede Skaal“ (La coupe enchantée), et stykke, der stammer fra 1688, og som i almindelighed gik for at være skrevet af skuespilleren Champmeslé.⁸⁸ Værket tilhører en gruppe af franske skuespil, i hvilke der ironiseres over kærligheden, ofte paa en farceagtig maade. I regelen sker det ved, at man præsenteres for en person, der er ganske uvidende om begrebet elskov, men som efterhaanden bliver bedre belært. I Læderstræde opførtes „Den forhexede Skaal“ d. 24. november som efterstykke til „Den honnente Ambition“.⁸⁹ Det handler om en ung mand, hvis fader, belært af bitre erfaringer, ved en hovmesters hjælp holder sin søn borte fra alle kvinder. Da denne mærkeligt opdragne yngling første gang ser en pige, arter han sig naturligvis højst ejendommeligt i sin forelskelse. Det ser imidlertid kritisk ud for de elskende, da pigen er bestemt for en anden. Konflikten løses dog paa en højst overraskende maade, idet faderen ejer en fortryllet skaal, der er saaledes indrettet, at naar en ægtemand drikker af den, sprøjter den vinen i hovedet paa ham, hvis hans kone har været ham utro. Denne trylleskaal maatte naturligvis være af særlig beskaffenhed, og i en af teatrets senere inventarlistes er der da ogsaa til „Den forhexede Skaal“ opført: „et Blik-Vexer-Bæger“.⁹⁰ Pudsigt nok siger stykkets oversætter, H. Hagerup, at man ved opførelsen bør hælde vand i skaalen, „thi det er synd at spilde Vinen“.

For de udenlandske nyheder glemte man dog ikke helt Holberg i de sidste maaneder, aktørerne virkede i Bergs hus. D. 6. oktober fortsattes den snart lange række med „De usynlige“, ligeledes et af de værker, som ikke tidligere var blevet opført.⁹¹ Komædien stillede særlige fordringer, ikke mindst til fremstilleren af harlekinrollen, og aabenbart har det paa sine steder knebet noget for aktørerne at faa den rette form paa de lazzi eller teater-spil, som nødvendigvis krævedes. Holberg selv blev i hvert fald aldrig helt tilfreds. Han taler i en af sine epistler om, at de franske aktører paa visse punkter har forrang for de danske, og som eksempel nævner han den scene i „De usynlige“, „hvorudi Arlequin finder et Skabkølhoved i Steden for den Deylighed, som han venter at see“. Et saadant optrin, mener han, „burde sætte Tilskuerne udi samme Bevægelse, som Slutningen af den 4de Act udi Tartuf. Men hvad som her haver en stor Virkning, haver der ingen, efterdi Actionerne blive ikke lige vel udførte“. Noget ganske lignende mente han iøvrigt ogsaa var tilfældet i den scene i „Diderich Menschenkræk“, hvor „en Officer, omfavnende en maskeret Person, som han mener at være en Slavinde, omfavner sin egen Frue“, et optrin, der heller ikke fik den rette slagkraft.⁹² Endelig ved den sidste forestilling i Bergs hus, der fandt sted d. 15. december, spillede aktørerne „Jean de France“.⁹³ Digteren kalder i øvrigt komædien om den fransktossede Hans Frandsen, som af „de nye Danske Acteurs“ blev spillet „bedre end ventet“, for det „nyttigste“ af alle sine skuespil, der i høj grad behagede, „ikke fordi den udi Actionen er den bedste; men efterdi den rører ved denne Nations Hovedlyde“. Der var nu imidlertid et sted i det muntre stykke, som Holberg ikke var helt tilfreds med. Han siger herom i samme epistel, hvorfra det foregaaende citat er taget: „Min Herre holder ellers for, at jeg haver giort vel i at

forandre Hans Frandsens bagvendte Kiole til en stor Taftes Pung, som skiuler Ryggen: Han meener, at det første var for stærkt outrered“. ⁹⁴ Denne ændring skete formodentlig, da stykket d. 4. august 1751 blev spillet første gang i det nye Komediehus paa Kongens Nytorv, for man anskaffede nemlig ved denne lejlighed en „Jean de France-Haarpung“ til 1 rdlr.

Med hensyn til bedømmelsen af de sceniske forhold i teatret i Læderstræde kommer først og fremmest Thielos komedie „Fruentimmer Huusholdning“ i betragtning. Ganske vist blev den jo aldrig spillet; men den er direkte skrevet for den lille scene, og de mange scenariske bemærkninger, der findes spredt rundt omkring i teksten, giver os adskillige fortræffelige fingerpeg. Typisk nok viser det sig, at man paa væsentlige punkter benyttede ganske den samme teknik som i Grønnegadeteatret. I det 18. aarhundrede bestod dekorationerne — ligesom paa pantomimeteatret i Tivoli — af løse sidekulisser, bagtæpper og sufitter. Det store problem var først og fremmest sceneforandringerne, men selv om man her raadede over ret praktiske metoder, kunde de godt volde vanskeligheder, ikke mindst med hensyn til sidekulisserne. ⁹⁵ Hverken Molières eller de fleste andre franske forfatters stykker stillede store fordringer i saa henseende, idet de jo for det meste foregaar paa samme sted. Men langt besværligere var Holbergs komedier, i hvilke regelen om stedets enhed ofte slet ikke er overholdt. Han roser ganske vist selv denne regel, men fremhæver dog, at en „god Comoedie-Skriver“ ikke maa gøre sig til dens slave, for der er nemlig „vise Historier, som give Anledning til de beste og behageligste Comoedier, men som tilligemed ere af den Natur, at Tidens og Stedets Unitet derved umueligen kan nøye i Agt tages“. Han tilføjer dog, at han, „saa ofte Materien det haver tilladt“, strengt har rettet sig efter reglerne om tidens og stedets enhed, ja

„nøyere end nogen anden Comoedie-Skriver“, hvilket dog turde kaldes noget af en overdrivelse.⁹⁶ Schlegel er typisk nok af den mening, at en streng iagttagelse af stedets enhed er det bekvæmmeste for skuespillerne, fordi der saa ikke behøves de mange dekorationsskift, hvad der gør maskineriet mindre kostbart. Aktørerne vil paa denne maade kunne ofre mere paa kostumerne, og hvad der ellers er nødvenligt.⁹⁷

Da man paa det 18. aarhundredes teater i udstrakt grad skiftede dekorationer for aabent tæppe, gjaldt det om at simplificere det tekniske apparat saa meget som muligt. Ved forestillinger, der krævede mange dekora-tionsforandringer, vekslede man derfor i regelen mellem „korte“ og „dybe“ dekorationer. Naar man f. eks. i et stykke ved en afdeling, der paa en eller anden maade krævede god plads, havde taget hele scenen i brug, saa nøjedes man ved de umiddelbart paa-følgende afdelinger med et langt mindre rum, idet det ny bagtæppe sænkedes ned længere fremme i for-grunden. Der kunde da arbejdes bag bagtæppet, og uden standsning i forestillingen kunde en ny baggrunds-opstilling forberedes. Det var saaledes paa bagscenen, at dekorationer, der ved et trylleri eller paa anden over-naturlig maade pludselig skulde aabenbares, blev opstil-let. Naar to „Prospektstykker“ blev trukket til side, eller et bagtæppe hævedes, kom dekorationen til syne. I det sidste tilfælde er changementet ikke fuldstændigt, men kun partielt. Sidekulisserne bliver ikke skiftede, det er kun baggrunden, der „forvandles“. Paa teatre, hvor ma-skineriet var mindre udviklet, blev det partielle change-ment benyttet i saa udstrakt grad, at det gik ud over sandsynligheden, thi helt illuderende har det jo næppe set ud, naar mellemgrundstæppet blev hævet op for en ny dekoration paa bagscenen, og de oprindelige for-grundskulisser ganske simpelt blev staaende.⁹⁸ Det kan nu konstateres, at saadanne partielle dekora-tionsforan-

dringer var ganske almindelige paa Grønnegadeteatret, og da ikke mindst i Holbergs komedier.⁹⁹ I den scenariske bemærkning til intermediet i „Kilderejsen“ forlanges det ligefrem, at „Theatrum“ „gjøres saa lidet som det kan; saa det præsenteres kun i Førstningen som en Vey til Kilden“. Derefter viser forskellige optog sig, og endelig „aabnes fond de Théâtre, hvor Kilden præsenteres med nogle smaa Telte“. Noget ganske lignende er tilfældet i J. R. Paullis „Julestuen og Maskeraden“, en komedie, der ganske vist aldrig blev opført, men som er skrevet direkte til Grønnegadeteatret. Det hedder her et sted: „Theatrum“, der forestiller en stue, „aabnes bagtil og præsenterer en Illumineret Sal“.¹⁰⁰ Det kan tilføjes, at det partielle sceneskift endvidere kan paavises i to bibelske skuespil, „Esther“ og „Jael og Sisera“, der opførtes 1724 af dilettanter paa Nakskov Raadhus,¹⁰¹ og i Rogerts „Salvande“, hvis opførelse jo ligeledes er tilknyttet denne by, hvor man aabenbart har haft bestemte teatertraditioner.

Thielos „Fruentimmer Huusholdning“ viser nu tydeligt, at man i Bergs hus anvendte ganske den samme metode. Da konen i denne komedie skal stjæle af sin mands kiste, som maa tænkes at befinde sig i et tilstødende værelse, er der anført følgende: „Mellem Machinen trekkes op og hun gaer hen til een stor beslagen Kiiste“. Ved „Mellem Machinen“ forstaas altsaa det bagtæppe, som, naar det trækkes op, lader „Fond de Theatre“ til syne. Naar hun er færdig med sit forehavende, forlanges det udtrykkeligt, at „Mellem Machinen“ skal trækkes ned.¹⁰² I sidste akt vil den ødsle kone, der nu har ofret et nyt udstyr paa huset, føre nogle veninder ind i et særlig smukt kabinet, og her benyttes atter samme metode: „Hun stamper i Gulvet og raaber luk op, hvorpaa Mellem Machinen treckes op, og efter at hun har anvist dem hver sin Stoel at sidde paa, siger hun frem-

deeles".¹⁰³ Paa denne maade har man altsaa kunnet fremstille to stuer paa en gang paa scenen. Iøvrigt er det jo ganske interessant at vide, at man som tegn til, at bagtæppet skulde hæves, har stampet i gulvet. At udtrykket „Mellem Machine“ har været ganske almindeligt, kan ses af „Salvande“ og de øvrige skuespil, der blev opført i Nakskov. I „Salvande“ hedder det bl. a.: „Hun gaaer op af Theatro, og Mellem-Machinen gaaer ned“, og et øjeblik efter anføres der saa: „Hand gaaer bort, og Mellem-Machinen trækkes op“.¹⁰⁴ I virkeligheden har formodentlig de scenetekniske indretninger været saa primitive i Læderstrædeteatret, at man helst lod sidekulisserne staa, og hertil kom saa yderligere, at deres bevægelighed sikkert blev hindret ikke saa lidt af tilskuerpladserne paa scenen.

De ydre forhold var altsaa ikke særlig straalende i Bergs hus, men de nye skuespillere gjorde til gengæld et helt godt indtryk paa det københavnske publikum. Som vi har set, paastod jo Holberg endogsaa, at den genoprettede skueplads ejede mindst lige saa gode kræfter som Grønnegadeteatret, ja maaske endog bedre.¹⁰⁵ Ogsaa Schlegel roser dem. Hos mange nationer, siger han, er teatret i dets tidligere stadium i hænderne paa „uværdige Landstrygere“, og her tænker han vel ikke mindst paa de tyske vandretropper, som jo endnu paa denne tid drog rundt med „unförmlichen und unanständigen Vorstellungen“. Saadan er imidlertid forholdene ikke i Danmark. Han fremhæver, at de danske aktører oven i købet er studerede folk, og at deres „gute, natürliche Geschicklichkeit“ vækker haab om, at det københavnske teater stadig vil blive holdt i ære og vinde fremgang. Han er klar over, hvilket kolossalt arbejde skuespillerne har med at lære de nye stykker, men han opfordrer dem alligevel til at læse forskellige berømte dramaturgiske værker, for at de stadig kan faa større indsigt i deres

kunst. Endvidere paalægger han dem at være alsidige i deres repertoirevalg og opføre skuespil af alle arter. Publikum er jo nemlig ikke ensartet sammensat, og det, der vækker begejstring hos underklassen, vinder sjældent bifald hos middelstanden og hoffet. Underklassen kan saaledes ikke goutere Molières „Misanthropen“ og Destouches's „Den Stolte“. Som helhed roser han dog det danske publikum, selv om man ikke er kommet saa langt, at teaterstykker med „Witz“ er almindelig selskabsunderholdning som i Paris. Men smagen er paa ingen maade fordærvet, og selv om danskerne sætter en ære i at tale fremmede sprog, saa foragter de dog aldeles ikke deres modersmaal. At de virkelig glæder sig over „witzigen und angenehmen Stücken“, kan ikke alene ses af det bifald, hvormed Holbergs komedier er blevet modtaget, men i endnu højere grad af den omstændighed, at de tyske hyrdestykker, der egentlig ikke indeholdt noget, der i særlig grad „belustigen oder einnehmen konnte“, blev modtaget med saa stor opmærksomhed.¹⁰⁶

Schlegels syn paa forholdene falder for en stor del sammen med Holbergs. Ogsaa han roser middelstanden, hvis smag ikke lader sig paavirke af franske unoder, men finder størst glæde „udi de Stykker, som criticerer Landets Skikke“. Derimod er han afgjort modstander af den kreds, hvis medlemmer ikke mindst rekrutteredes blandt de fornemme, der kun længtes efter fransk komedie og mente, at det danske sprog var for plumpt til paa den rette maade at gøre sig gældende paa scenen. Der fandtes ogsaa et parti, som var det ny teaterforetagende højst uvenligt stemt. Det bestod nærmest af pietister og gejstlige, som prædikede, at skuespilopførelser var skadelige og syndige. De angreb, som kom fra denne side, blev dog ikke ubesvarede. Holberg tog kraftigt til genmæle, og selv fra scenen vendte man sig direkte mod pietisterne og søgte at forklare dem, at skuespil kunde være baade

nyttige og opdragende. Aktørerne maatte nu imidlertid passe godt paa ikke at virke udfordrende, hverken overfor deres modstandere eller deres trofaste publikum. Schlegel gør udtrykkeligt opmærksom paa, at en stor del af publikum bestaar af kvinder, der har modvilje mod plumpe talemaader,¹⁰⁷ og selvfølgelig fordømte de i forvejen uvenligt indstillede pictister enhver art uhøvisk tale, samt alle ugudelige eder. Paa dette punkt maatte aktørerne være særlig forsigtige, for drøje eder og lignende var jo ikke helt sjældent i datidens skuespil. I Holbergs komedier udrensedes bravt, og digteren klager da ogsaa over, at hans stykker paa den genoprettede skueplads havde mistet noget af deres oprindelige fynd. Men ikke desto mindre tilraadede Holberg selv aktørerne saa vidt mulig at undgaa anstødelige ekspressioner, som kunde skurre i sarte ører, for at angriberne ikke skulde have noget at holde sig til.¹⁰⁸ Det er meget betegnende, at det i en „Instruction“ for Komediehusets skuespillere i 1754 bl. a. hedder, at hvis aktørerne ved en prøve opdager, at der i et stykke forekommer udtryk, som er „forargelige imod Ærbarhed og gode Sæder, da bør de give det til Kiende for den Directeur, som haver Opsyn med Skuespillene, paa det at det i Tide kan corrigeres og rettes om muligt er, eller Stykket hellere reent cæseres“.¹⁰⁹

II.

De mangelfulde pladsforhold i Bergs hus var naturligvis højst utilfredsstillende, og de efterhaanden velansete skuespillere ansøgte derfor hos kongen, om han ikke vilde skænke dem en grund, paa hvilken de kunde faa „et retskaffent Comoedie-Huus opbygged“.¹¹⁰ Efter at have set dem spille ved en privatforestilling hos grev Reventlow paa Holtegaard d. 24. august 1747, hvor der foruden en endnu bevaret prolog af den unge greve Otto

Mandrup Rantzau, der stod i nær forbindelse med Holberg, opførtes „Maskerade“ og „Diderich Menschenkræk“ blev majestæten saa velvilligt stemt, at han overlod dem den grund, de ønskede, tjærepladsen for enden af Giethuset ved Holmens Kanal.¹¹¹ Paa denne plads stod Tjærehuset, og her begyndte skuespillerne at give deres forestillinger, efter at de d. 15. december havde taget afsked med Bergs hus med en opførelse af „Jean de France“. De fik paa denne maade hellig paa byens største og fornemste plads, hvor flere af rigets stormænd havde bygget sig pragtfulde palæer. Chr. Elling har med stor skarpsindighed paavist, at Tjærehuset er det samme som den bygning, der kaldtes „Det lille Giethus“, og som laa lige ved siden af det gamle Giethus, omtrent paa det sted, hvor nu Det kongelige Teater staar. Det var opført 1698 og skulde egentlig have tjent som kanonstøberi; men det blev dog snart taget i brug af søetaten som materialehus. Bygningen var ganske prunkløs, men iøvrigt ret anseelig; den havde en længde af 110 fod, en bredde af ca. 27 fod og var bygget i to fulde stokværks højde. Det senere Komediehus, der blev rejst paa grunden, var ikke saa meget længere, men derimod adskilligt bredere.¹¹²

Det var paa ingen maade tilfældigt, at de danske aktører fik overladt det lille Giethus, for det havde nemlig tidligere været benyttet som teaterlokale. Man genoplyvede med andre ord en gammel tradition. I denne forbindelse maa først og fremmest Etienne Capion nævnes, den mand, der fik saa stor betydning for Grønnegadeteatrets tilblivelse. Han var indvandret fra Frankrig omkring 1700 og havde foruden som vinhandler og kok virket som dekoratør og teatermester ved Frederik IV's franske hoftrup. Paa alle maader søgte han at bane sig vej til en ledende stilling indenfor det københavnske forlystelsesliv; bl. a. havde han af kongen faaet tilla-

delse til at spille med marionetter, og i 1718 ansøgte han om, at han tillige „maatte nyde allernaadigst Privilegium paa at have Inspektion over alle fremmede Comedianter og Liniedansere, saa at ingen deslige Folk maa tilstedes at agere, førend de med hannem derom er blevne forenede“. Da den fra Holbergs komedier noksom bekendte tyske handepriñcipal Samuel von Quoten dog allerede havde en spilletilladelse, strandede sagen; men den snilde Capion løste spørgsmaalet ved ganske simpelt at gaa i kompagni med von Quoten, sammen med hvem han fik tilladelse til at „agere Comedier i det lidet Giethus paa Kongens Torv“.¹¹³

I 1719 begyndte Capion og von Quoten deres forestillinger i det lille Giethus med et selskab af „højtyske Comedianter“. Der findes endnu tekstbogen til en prolog, der blev opført d. 30. november i anledning af kronprinsens fødselsdag.¹¹⁴ Den er formet som et mytologisk festspil i operastil, og den viser tydeligt, at teatermaskineriet har været i den bedste orden. Først daler Fama ned i en „Sky-Maskine“, og til slut aabner himmelen sig, og guderne med Jupiter i spidsen kommer til syne i al deres glans. Snart efter forlod dog von Quoten teatret paa Kongens Nytorv, og Capion stod saa tilbage med et privilegium, der nu kom til at lyde paa, at han alene maatte „lade indrette Comedier her sammesteds“.¹¹⁵ Paa en rejse i Tyskland og Holland fik han samlet en skuespillertrup paa 30 personer, der ligeledes kaldte sig „højtyske Comedianter“, og med dem spillede han i vinteren 1720—21 i det lille Giethus. Han havde imidlertid en højst besværlig konkurrent i den tyske ekvilibrist Johann Carl Eckenberg, sædvanligvis kaldet „den stærke Mand“, der gav forestillinger i et fjælehus paa Nytorv. Her høstede han baade ære og penge til stor ærgrelse for Capion, der mente, at der forelaa et indgreb i hans privilegium. Sagen kom for politiretten, hvor

Eckenberg blev dømt, og det hele endte saa med, at han, ligesom tilfældet havde været med von Quoten, maatte gaa i „Kompagni og Maskepi“ med Capion. Han forlod da ogsaa straks sin bod paa Nytorv og flyttede hen til lille Giethus.¹¹⁶

De to kompagnoner vilde nu sætte alle sejl til for at skaffe folk til huse, og resultatet blev tre højst mærkelige forestillinger, om hvilke der er bevaret særdeles fyldige efterretninger i en tekstbog eller maaske snarere et program, hvis tilstedeværelse mærkeligt nok ikke synes at have været kendt af de danske teaterhistorikere; begivenheden er ellers vigtig nok, da den danner et betydningsfuldt led i forspillet til Grønnegadeteatret.¹¹⁷ Den maa have fundet sted i slutningen af 1720, for dens hovedformaal var nemlig at fejre den længselsfuldt ventede fredsslutning, der gjorde ende paa den lange og besværlige nordiske krig. D. 14. november faldt den officielle taksigelsesdag, og kompagniskabet mellem de to teaterdirektører begyndte i december, hvor begivenheden endnu var højst aktuel. Personalet maa have været talrigt, for der reklameres udtrykkeligt med, at Capions „højtyske Comedianter“ er blevet forøget med „den stærke Mand og hans Trup“. Det var forøvrigt ikke helt billigt at gaa paa komedie i Capions teater. De to forreste loger „ved Teatret“ kostede 4 rdlr., og hvis de ikke netop var udlejede, kunde en enkelt person faa adgang for 1 „slet Daler“. For leje af de øvrige loger betalte man henholdsvis 2 rdlr. og 2 „slet Daler“. I parterret kostede billetten en mark, paa det første galleri 8 sk. og paa det øverste galleri 4 sk. Endelig erfarer vi, at skuepladsen „er paa Kongens Nytorv i det lille Giethus“, og at der „begyndes Kl. 4“.

De omtalte festforestillinger indleddedes hver gang med en allegorisk prolog i operaform, „Das frohlockende Copenhagen“, hvori „København“ i skikkelse af en ung

kvinde, guden over Store Bælt og et kor af danske undersaatte kappes om at hylde Frederik IV, fordi han har skænket dem freden. Derefter fulgte festspillet: „Das friedjauchtzende Dännemarck“, der var saa omfangsrigt, at det blev fordelt over alle tre forestillinger. Vi har dog kun beskrivelsen af stykkets første del, i hvilken der optraadte ikke mindre end 30 personer. Alle opførelserne sluttede med en af Molières farcer. Første gang spillede man „Le Sicilien“ i tysk oversættelse, og derefter fulgte „L'amour médecin“ og „Le cocu imaginaire“.

Dette er, hvad man ved om Tjærehusets tidligste teaterhistorie. Da bygningen overdroges til de danske aktører, havde den dog i adskillige aar tjent som materialehus for Holmen, og der blev da ogsaa ofret en del paa istandsættelsen. Det blev betroet den venetianske teatermaler Jacopo Fabris, der netop var kommet til København i 1747, at indrette teatret. Fabris, der havde virket i Mannheim, Hamburg og London og hos Frederik den Store i Berlin, var en erfaren scenetekniker, som efter forholdene løste sin opgave ganske udmærket.¹¹⁸ Det var kun et interimistisk teater, han skulde skabe i Tjærehuset, og at rejse et saadant i løbet af paafaldende kort tid var en kunst, som enhver teatertekniker maatte forstaa i hin tid. Utvivlsomt malede han ogsaa dekorationerne, og det kan i øvrigt paavises, at flere af dekorationsgenstandene, sætstykker o. l. benyttede aktørerne ogsaa, efter at de var flyttet over til det ny Komediehus paa Kongens Nytorv.

Af betydning blev det, at de danske aktører under Tjærehusperioden fik en konkurrent i en trup, der blev ledet af Julius Henrik von Quoten, en søn af den lige omtalte Samuel von Quoten. Han tilhørte ligesom faderen operatør-, okulist- og tandbrækkerfaget, men springet herfra til det virkelige teater var jo dengang ikke

stort.¹¹⁹ Han havde faaet tilladelse til „at lade repræsentere danske og tyske Komedier med levende Personer“, og forestillingerne blev da ogsaa gennemført vekselvis paa dansk og tysk. Det var altsaa Schlegels idé, der her gennemførtes. Paa et teater i Store Kongensgade, der laa paa en stor grund overfor det sted, hvor Marmorkirken nu staar (nuværende nr. 75 til 77), begyndte han at give sine forestillinger i november 1747, og hans første avertissement lyder saaledes: „Paa den udi Store Kongensgade nye oprettede, og af Hans Kongel. Majestæt Allern. privilegerede Tydske og Danske Skue-Plads, skal i tilkommende Uge til Hoved-Actioner blive opførte 1) d. 20. November, som er Mandagen, paa Tydsk: Den drømmende Kiærlighed. 2) Om Onsdagen, som er den 22., og det efter Høye Velynderes Forlangende, paa Dansk: Jacob von Tyboe. Altsaa bliver alle og enhver herved inviterede, med Forsikring, at disse Actioners Opførsel skal blive Tilskuerne behagelig“.¹²⁰

Von Quotens repertoire mindede meget om de samtidige tyske vandretruppers. For det første spillede han flere af de komedier, som allerede det 17. aarhundredes omrejsende bander førte med sig til de lande, de gæstede, deriblandt ogsaa Danmark. De fleste af disse skuespil var bearbejdelser af fremmede originaler, ikke mindst engelske og spanske. Blandt de ældre stykker, som von Quoten præsenterede for københavnerne, kan nævnes „Aurora“, hvis fulde titel egentlig er „Aurora und Stella“. Det drejer sig om en bearbejdelse af Calderons „Lanses d'Amor y Fortuna“ (1635), og i denne form var stykket allerede kommet her til landet omkring 1666 med den kendte bandeprincipal Daniel Treu, der med sin trup gav forestillinger i Københavns første faste teaterbygning.¹²¹ Ogsaa „Virenus und Olympia“ tilhørte den ældre del af repertoireet. Det kan saaledes fastslaas, at dette stykke var spillet 1680 af Elensons selskab i Neu-

haus an der Elbe, og at en anden trup gav det syv aar efter i Regensburg som festspil i anledning af kejser Leopold d. Førstes fødselsdag. I Nürnberg dukker det op 1710 og i Hamburg 1721.¹²² Enkelte af stykkerne kan føres tilbage til operatekster, hvilket f. eks. er tilfældet med „Ulysses und Penelope“, der stammer fra en italiensk opera, som 1690 blev oversat til tysk, og som derefter omarbejdedes til et skuespil. I denne skikkelse blev det opført af J. A. Uhlichs trup i Weisenfels 1699.¹²³ Muligvis hviler ogsaa „Der grausame Nero oder die beständige Liebe“ paa en italiensk opera, der opførtes i Leipzig 1693. Som stykke blev det 1719 givet i Hamburg af Hacks trup.¹²⁴ „Die spanische Blutmahlzeit oder Tugendspiel der Damen“ hørte blandt de skuespil, der stod paa den lige omtalte ækvilibrist og teaterdirektør Eckenbergs repertoire, og som han havde spillet i Berlin i 1733.¹²⁵

Von Quoten holdt sig nu imidlertid ikke til denne art skuespil. Blandt de franske forfattere, som vandretrupperne hurtigt kastede sig over, var først og fremmest Molière, og i tidens løb blev ikke saa faa af hans værker paa denne maade kendt viden om. Von Quoten averterer med, at han d. 23. november 1747 paa tysk opfører „Don Petro eller le Festin de Pierre“; det drejer sig dog næppe, som man har troet, om Molières „Don Juan“, men snarere om de Villiers dengang selv i Frankrig langt bedre kendte komædie over samme emne, der havde haft première paa Hôtel de Bourgogne i 1659.¹²⁶ Velten havde spillet den i Torgau 1690, i Nürnberg træffer vi den 1710, og de her nævnte opførelser var paa ingen maade de eneste.¹²⁷ Stykket havde for vandretrupperne den fordel, at forfatteren her har givet komædieklønnen, den maskekomædielignende Philipin, Don Juans tjener, et usædvanligt stort spillerum, og indenfor datidens tyske bander kunde man paa ingen maade undvære en „lystig

Person“, en Hans Wurst eller Harlekin.¹²⁸ Molière selv blev i Store Kongensgade repræsenteret med en af sine allerberømteste karakterkomedier, „Den Gerrige“, som i avertissementet kaldes „Jens Gnier“. Af nyere herkomst var Destouches's „Das Gespenst mit dem Trommel“ (Le Tambour nocturne), som Gottsched havde oversat til tysk i 1740. I det hele taget mærker man tydeligt, at von Quoten i sit valg af stykker paa mange maader er paa- virket af Gottscheds og Caroline Neubers bestræbelser for at hæve det tyske teaters repertoire op i et højere plan. Flere af de værker, han spillede, var saaledes med held fremført af den Neuberske trup.¹²⁹

Von Quoten søgte paa alle maader at tækkes københavnerne, af hvilke mange vel fandt de gamle skuespil fra vandretruppernes repertoire ganske forældede. Det er sikkert ogsaa ud fra dette synspunkt, at han gav sig til at opføre Holbergske komedier, af hvilke han bragte syv frem, deriblandt „Jacob von Tyboe“, „Den Stundesløse“, „Jeppe paa Bjerget“ og „Kilderejsen“. „Jean de France“ lod han endogsaa opføre paa tysk med den udtrykkelige tilføjelse i avertissementet, at den spillede i Dethardings oversættelse, som man altsaa aabenbart nærede særlig respekt for.¹³⁰ Interessant nok tog han ogsaa et værk paa sit repertoire af en ny og ganske ukendt dansk dramatiker. Det drejer sig om „Den ædelmodige Dame“, der udkom 1748, en komedie i tre akter af Jørgen Riis (1717—49), udgiveren af det moraliserende ugeblad „Den danske Spectator“.¹³¹ I sit skuespil forsøger Riis at efterligne Holberg, dog uden synderligt held, for det mangler baade flugt og fart, og de vidtspundne scener er ganske udramatiske. Det handler om en ældre mand, Hr. von Eifersucht, der har giftet sig med en ung og charmerende kone, Leonora. I sin frygtelige jalousi mistænker han hende for grov utroskab og torterer i det hele taget sin stakkels uskyldige hustru,

som han endda har i sinde at klage over til øvrigheden. Husets tjener og kammerpige, Henrik og Pernille, hjælper imidlertid deres frue, og til sidst opklares det, at Hr. von Eifersucht selv staar i forhold til talrige kvinder. Blandt personerne finder vi endvidere to traditionelle komiske figurer, en meget talende advokat og en petit maitre af Jean de France-typen, der bærer det gamle klovnnavn Jean Potage. Jørgen Riis har sikkert haft formaaende velyndere, for da stykket opførtes anden gang, skete det „efter Begjæring“.¹³²

Det skal endvidere nævnes, at von Quoten ogsaa bragte et svensk værk frem, Olof Dalins tragedie „Brynhilda eller Den olyckliga kärleken“, der i 1746 netop var udkommet i en dansk oversættelse paa vers, som utvivlsomt blev benyttet ved opførelsen.¹³³ Her kom med andre ord aktørerne i St. Kongensgade de danske skuespillere i forkøbet, og der skulde endda gaa nogen tid, inden de sidstnævnte vovede at give sig i lag med en tragedie.

De fleste af de efterstykker, som von Quoten bød københavnerne, laa ikke paa et videre højt niveau. Genren havde jo, som vi har set, først og fremmest den mission at more publikum, og det er da ogsaa betegnende, naar han i januar 1748 reklamerer med, at forestillingernes slutning „er altid et lystigt Efterspil“. At den muntre Harlekin med sin bjælde og ræverumpe fik rigtigt lov til at boltre sig i efterstykkerne, fremgaar af saadanne titler som „Det levende Uhr“ og „Die böse Grethe oder Harleqvins Pattebarn“. Det første stykke finder vi betegnende nok paa Caroline Neubers repertoire,¹³⁴ og med hensyn til det andet kan det konstateres, at det blev spillet i november 1733 i Stockholm af Kreutzer og Möllers tyske trup. Formodentlig er det en bearbejdelse af en hollandsk farce, „Klucht van de Qua Grieten“, der stammer fra det 17. aarhundrede.¹³⁵

Særlig grund er der dog til at nævne „Harlekvins

Bryllup“, et sangspil, der var godt kendt i Tyskland, og som endnu i 1774 inspirerede Goethe til hans satiriske drama „Hans Wursts Hochzeit“. Det kan konstateres, at den grove Harlekinade allerede 1694 blev opført paa flere fyrstelige scener, og det varede ikke længe, før det gik over i vandretruppernes repertoire. Den drøje farce fik iøvrigt ogsaa en fortsættelse, og begge stykker blev oversat til dansk og udkom i 1730 under titlen „Hr. Harlequins Bryllup og Barsel-Gilde“.¹³⁶ Der er vel næppe tvivl om, at det var denne oversættelse, som anvendtes ved opførelsen i teatret i Store Kongensgade. Efterstykkerne bestod nu ikke alene af Harlekinader. Vi træffer f. eks. ogsaa hyrdestykker af den art, som københavnerne var saa henrykte for. Indenfor denne genre havde von Quoten særlig held med „Der versteckte Hammel oder Die gelehrnte Liebe“ af den tyske forfatter Johann Christoph Rost, der en tid lang var en af Gottscheds ivrigste tilhængere.¹³⁷ Stykket, hvis handling udspilles mellem de fire personer, der sædvanligt optræder i de tyske hyrdeidyller, havde gjort stor lykke, da det i 1741 blev spillet i Leipzig af Caroline Neubers trup.¹³⁸ I øvrigt benyttede direktøren for den „priviligerte Tydske og Danske Skue-Plads“ alle tænkelige midier for at trække folk til sit teater. Forestillingerne var udpyntede med dekorationseffekter, sang, dans o. l., ja, han veg end ikke tilbage for det rene gøgleri. I januar 1748 optraadte saaledes en englænder, der spandt glas „saa fiint som et Haar“.¹³⁹

Det er ikke mindst bemærkelsesværdigt, at von Quoten den 3. januar 1748, hvor „Den ædelmodige Dame“ opførtes første gang, præsenterede et lille værk, der helt og holdent var formet som et indlæg i striden om skuespillets berettigelse.¹⁴⁰ Det blev trykt hos den tidligere omtalte Niels Hansen Møller, og d. 5. februar annonceredes det ejendommelige anonyme skrift paa

følgende maade i „Postrytteren“: „Forspillet Herac- litus og Democritus, eller den grædende og leende Philosophus, hvorudi der anføres det meste og vig- tigste, som kand siges for og imod Skuespill, kand tillige med Comoedien, Den ædelmodige Dame, faaes til Kiøbs for 2 sk. i næstindkomne Uge hos Bøsemageren i Klædeboderne paa 3die Etage“.¹⁴¹ Det har sikkert vakt en del opsigt og faaet den aktuelle diskussion til yder- ligere at blusse op. At Holberg har kendt det, viser epi- stel 392. Han siger heri: „Vore ivrige Prædikantere blive stedse ved at tordne mod Comoedier, og vore Comoedian- ter blive stedse ved at agere, saa at det lader som de eene ikke agte meget, hvad de andre sige. Begge meene, at de undervise Mennesker; skjønt de ere ikke eenige udi Methoden: De første følge Heracliti Plan, de sidste De- mocriti; og meenige Mand er endnu ikke eenig om, hvil- ken Methode haver meest Virkning, skjønt de fleeste holde for, at man kraftigere informerer med Latter, end med vaade Øjne og knyttede Næver“.¹⁴² Der er næppe tvivl om, at disse linjer direkte er inspireret af det stærkt polemisk betonede spil om den leende og den grædende filosof.

Det begynder med en meget lang monolog, som frem- føres af Harlekin, der forsvarer sig bravt mod alle an- greb, hvilket nok kunde være nødvendigt i dette tilfælde, for den af mængden saa yndede komedieklovn har sik- kert ikke lagt nogen som helst dæmper paa sine kaade løjer paa scenen i Store Kongensgade, hvor han jo ofte viste sig. Harlekin mener, at han ikke behøver at skam- me sig for at være en nar, da hele verden er fuld af narre, og han tilmed viser sig i et kostume, som straks røber hans „Embede“. Han er ingen hykler, som visse folk, der skjuler „enten Narre-Trøyen eller Ræve-Pelsen“ og kalder sig „Høiviise og Velviise, omendskiønt de ere dumme Stakler“. I det hele taget er de fleste mennesker

narre, men „den er den største, som ikke vil troe, at han er en Nar“, og netop af den grund er Harlekin „mindre naragtig end andre“.

Naar Harlekin endelig er færdig med sit lange forsvar, kommer den begrædelige Heraclitus ind paa scenen. Han fordømmer i kraftige ord alle slags skuespil, som han mener „styrter Verdens Indbyggere i tusinde Elendigheder“, men modsiges af Harlekin og senere af den leende Democritus, der optræder som komediernes ivrige defensor. Nu viser filosoffen Pyrrho sig, men problemet løses ikke, før selve Sokrates kommer til stede og med sin velkendte klogskab sætter tingene paa deres rette plads. For det første fremfører han, at komediantens bestilling ikke er nedværdigende, — aktører og aktricer kan nemlig udmærket godt være dydige mennesker. Som den store moralist han er, fordømmer han de skuespil, der i mindste maade er anstødelige, og de „Skuepladser, hvor man ikke legger Sæde-Lærdommen og Tii-dernes Forbedring til Grundvold“, og da ganske særlig, naar „man betiener sig af Fordærvsens Sprog“ og af „ublue og liderlige Gebærder“. Noget helt andet er det derimod med saadanne komedier, der virker opdragende paa tilskuerne. Ganske vist gaar ikke alle i teatret for ligefrem at forbedres, men naar de først er der og „see deres egne Hoved-Feyl forestillede i deres rette Skikkelse“, saa vil de ikke undlade at „skamme sig derved og fatte Forsæt til at forbedre sig“. Endelig siger den store vismand i tilknytning til denne tanke: „Udi Skolerne baade kand og bør Dydens Lærdomme indskiærpes; men der er idel Alvorlighed og en stræng Lære-Maade. Ved Skuepladsen derimod finder Sindet baade Fornøvelse og Forbedring“. Til sidst kommer „tre Fruentimmer“ ind „meget net pyntede i hvide Klæder og blive anførte i en lystig Dands af en ligeledes hvid klæd Mands Person“. De smukke piger viser sig at være selve gratierne,

og stykket ender saa med en almindelig dans, i hvilken alle filosofferne deltager.

En maanedes tid efter, at von Quoten var begyndt at give sine forestillinger i Store Kongensgade, fik de danske aktører en ny konkurrent i en italiensk operatrup, som blev ledet af den kendte og velanskrevne impressario Pietro Mingotti, der med succes havde spillet rundt omkring i Tyskland.¹⁴³ Den blev protegeret af hoffet, der modtog de italienske sangere med begejstring. Fabris indrettede et teater paa Charlottenborg, hvortil han malede en række pompøse dekorationer i den ophøjede stil, som han ganske særlig mestrede,¹⁴⁴ og her gav truppen sin første forestilling paa dronningens fødselsdag d. 18. december 1747 i overværelse af et udsøgt publikum.¹⁴⁵ Den musikalske leder var Paolo Scalabrini, som raadede over et orkester, der bestod af de ti hofvioloner, forstærket med en del hoboister og et par enkelte andre musikere, deriblandt Holbergs ven, kantor Iversen, som spillede anden violin.¹⁴⁶ Det fornemme selskab blev straks hensat i en sand begejstringsrus over de fremragende sangeres triller og koloraturer. Men foretagendet fik ogsaa ivrige modstandere. Holberg var saaledes en erklæret uven af hele den italienske operaform, som han fandt latterlig,¹⁴⁷ og den indvandrede franskmand de la Beaumelle kom med stærke udfald mod italienerne i sit tidsskrift „La Spectatrice Danoise“, hvor han fremhævede den franske opera paa bekostning af den italienske.¹⁴⁸ Begge var i grunden lige ensidige, for i virkeligheden rummede truppen flere vokale kræfter med europæisk ry.¹⁴⁹ Baade for von Quoten og for de danske aktører resulterede denne i grunden højst ubehagelige konkurrence i, at de søgte at lægge større vægt paa det musikalske. Naar von Quoten d. 27. januar 1748, altsaa midt i den værste italiener-epidemi, satte „Kilderejsen“ paa sit repertoire, var det sikkert ikke uden hensigt.¹⁵⁰ Holberg havde jo for-

met en af scenerne som en løssluppen operaparodi under indtrykket af et tysk operaselskab, der spillede i København fra 1721 til 23. Denne parodi, som udføres af den syngesygge Leonora, var nu atter blevet aktuel.¹⁵¹ I en af sine epistler udtrykker Holberg sin ærgrelse over, at man her i staden ikke taler om andet end „de Helte og Heltinder, som forestilles paa den italienske Opera“, og i tilknytning hertil siger han: „Ingen af vores Skue-Spill kunde nu være beqvemmere til at forestilles end Kilde-Reysen eller Den syngende Jomfrue“.¹⁵²

Overskou paastaar, at de danske aktører aabnede Tjærehusteatret d. 18. december 1747, altsaa samme dag som italienerne debuterede, med en forestilling, der bestod af „Pernilles korte Frøkenstand“ og „Den forheksede Skaal“.¹⁵³ Denne oplysning stemmer nu aabenbart ikke med de faktiske forhold, for der findes nemlig følgende notits i „Extraordinaire Relationer“, hvis indhold næppe kan være grebet ud af luften: „Den 19. December benaadede Hans Majst. vores allernaadigste Konge de Danske Acteurer, som da første gang agerede i det nye Danske Comoedie-Huus, med sin Høye Nærværelse, og saae Comoedien: Den Politiske Kande-Støber, efter Anseelse med Høyeste Behag forestille“.¹⁵⁴ Ganske vist er der i „Postrytteren“ til d. 18. december averteret de af Overskou nævnte stykker; men formodentlig har man i sidste øjeblik taget en anden bestemmelse baade med hensyn til forestilling og opførelsesdag, og i øvrigt var det jo ogsaa ganske rimeligt at spille „Den politiske Kandestøber“ ved denne lejlighed, for med denne komedie havde aktørerne jo gjort deres første bemærkelsesværdige begyndelse. Den kongelige nærværelse ved denne begivenhed er egentlig ganske betegnende. I Bergs hus, der var et borgerligt etablissement, havde majestæten ikke nedværdiget sig til at komme, men efter at aktørerne var flyttet hen paa Kongens Nytorv, kunde naadens sol

skinne paa dem. Skønt de nu var begyndt at give forestillinger paa deres egen grund, havde de endnu ikke faaet deres privilegium. Det udstedtes d. 29. december, altsaa ti dage efter, at de var begyndt at spille i tjærehuset, og samtidig udnævnte kongen den første direktion, der kom til at bestaa af etatsraad, generalprokurør Wårthberg, en omgangsven af Holberg, den rige købmand, agent Andreas Bjørn, overformynder, købmand Søren Jørgensen samt den med teaterforholdene allerede godt kendte Pilloy, der, som det synes, forestod den daglige drift.¹⁵⁵

Vil vi have yderligere oplysninger om denne interessante tid i vort teaters vigtige tilblivelseshistorie, kan vi gaa til de tidligste arkivalier, der stammer fra det nybyggede komediehus. Allerede fra 1749 til 50 findes der en regnskabsprotokol, og fra de følgende sæsoner er endda regnskabsbilagene bevaret. Hertil kommer endvidere en inventarliste fra 1751, som skyldes skuespiller Ørsted, der vistnok lige fra begyndelsen virkede som „Theatermester“, en blanding af regissør og instruktør. Selvfølgelig forandrede driften sig ikke synderligt, da aktørerne flyttede ind i det nybyggede teater, det kan saaledes paavises, at de tog mange nyttige genstande med, deriblandt adskillige rekvisitter o. l. Regnskaberne vidner i øvrigt om, at forholdene var smaa, økonomien maatte der i højeste grad tages hensyn til, hvad der ikke mindst fremgaar deraf, at man i temmelig stor udstrækning lejede dragter ude i byen.¹⁵⁶

Repertoiret i Tjærehuset bestod for det første af de komedier, man havde givet i Bergs hus; men det fik dog betydelige forøgelse, og det er bemærkelsesværdigt, at man nu ogsaa valgte stykker, der krævede større scenisk udfoldelse. For øvrigt mærker man i høj grad konkurrencen med von Quoten, ikke mindst med hensyn

til efterstykkerne, som begge de to foretagender søgte at gøre saa tiltrækkende som vel muligt.

At man stode paa de tyske hyrdespils tiltrækningskraft, ses tydeligt deraf, at det første nye efterstykke, der kom frem, var Karl Christian Gärtners „Den forsøgte Troskab“ (Die geprüfte Treue), som opførtes første gang 12. januar 1748 sammen med „Doctoren imod sin Vilje“,¹⁵⁷ som Molières farce nu kaldtes. I det lille spil præsenteres vi for hyrdinden Doris, der øjensynlig modtager den forelskede Myrtils kærlighedserklæringer med kulde. Grunden til dette er dog kun den, at hun ikke tør stole paa hans troskab. En af hendes veninder, den charmerende Phyllis, paatager sig at sætte ham paa en prøve, som han med glans bestaar. Ligesom de øvrige tyske repræsentanter for genren er ogsaa dette spil oversat til vers og er ligeledes forsynet med et sangindlæg.¹⁵⁸ Naar disse ganske ubetydelige landlige idyller gjorde saa enorm lykke, skyldtes det vel ikke mindst den yndige Caroline Thielo, der sikkert har taget sig henrivende ud i en pikant hyrdindedragt, smykket med baand og sløjfer. At hun virkelig medvirkede i „Den forsøgte Troskab“, fremgaar deraf, at man i 1751 i anledning af en opførelse af Gärtners komedie betalte hende en sum penge for to alen baand til hendes „Schefer-Stok“.¹⁵⁹

Den 17. januar satte de danske aktører den franske forfatter St. Foix's komedie „Oraclet“ paa plakaten som efterstykke til „Maskerade“.¹⁶⁰ At de havde held med dette værk, kan bl. a. ses deraf, at „Forleggeren“ Christian Gottlob Mengel i slutningen af januar averterer med, at man formedelst 8 sk. kan faa dette „Lystspil, som 3de Gange efter hinanden er opført paa den Danske Skueplads“.¹⁶¹ Holberg foragtede nærmest „Oraclet“; men hans dom er temmelig haard, og i Frankrig fandt man da ogsaa, at „cette piece offre un tableau charmant du langage de la nature“.¹⁶² Ogsaa i Tyskland

gjorde det stor lykke, og var ifølge Lessing „allgemein bekannt, und allgemein beliebt“.¹⁶³ St. Foix's stykke er med sin ironiserende skildring af kærlighedsforhold af en lignende type som „Den forhexede Skaal“; men adskilligt mere yndefuldt. En mægtig troldkvinde eller fe har paa grund af en orakelspaadom opdraget sin søn i fuldstændig uvidenhed om det andet køn, og paa tilsvarende maade har hun behandlet en ung prinsesse, som bor paa hendes ø. Da de to unge endelig træffer hinanden, vaagner naturligvis kærligheden, og situationen bliver ikke mindre pudsigt, da feen har indbildt prinsessen, at hendes søn er en maskinagtig sammensat mekanisme. Det var coutume at udstyre „Oraclet“ med forskellige „smukke Præsentationer“ som dans, sang og lignende. Den troldkyndige fe er jo nemlig i stand til at frembringe forskellige mærkelige kunststykker. I en af scenerne berører hun med en stav nogle statuer, som alle bliver levende. Den ene af dem danser en sarabande, medens de to andre spiller henholdsvis paa blokfløjte og gige. Efter sarabanden „forener det gandske Orchester sig med Fløiten og Gigen med dæmpede Instrumenter, som spille en lystig og flydende Music, hvorpaa Statuen efterhaanden opmuntrer sig, og dandser en lystig Dands“. Som det fremgaar af arkivalierne, ejede teatret „5 Postementer“ til statuerne, og endvidere erfarer vi, at de fem kridhvide „Støtte-Dragter“ særdeles ofte maatte vaskes.¹⁶⁴ At københavnerne var henrykte for denne scene med de dansende statuer, ved vi fra den meget misfornøjede Holberg, der siger, at naar man spørger de tilskuere, der finder smag i „Oraclet“, hvorfor de er saa begejstrede for dette stykke, som „de aldrig kiedes ved at see, svare de, eller rettere ikke kand svare andet: end at det er saa behageligt at see de Støtter, som præsenteres“.¹⁶⁵ Der var altid mulighed for at byde paa noget nyt i denne tryllekomedie, og til forestillingen den

12. februar averterer aktørerne da ogsaa med, at de har „forbedret“ „Oraclet“.¹⁶⁶ Selvfølgelig vilde von Quoten ikke staa tilbage; d. 20. februar spillede han det yndede værk, „forbedret med smukke Præsentationer“, et par dage efter med „andre smukke Præsentationer“ og i marts med „meget smukke Ornamentter“.¹⁶⁷

Den næste franske forfatter, man møder paa Tjærehusets repertoire, er Jean-Francois Regnard, Molières talentfulde efterfølger og vel nok den af alle franske dramatikere, der staar mesteren nærmest i scenisk komik. Han havde for øvrigt paa en rejse til Lapland i 1681 besøgt København, hvor han paa en maskerade saa Christian V optræde som kulsvier.¹⁶⁸ Han introduceredes med den berømte treakts komedie „De forliebtes Galenskaber“ (Les folies amoureuses), der d. 12. februar 1748 blev givet i en oversættelse, som var blevet benyttet paa Grønnegadeteatret, vistnok af Diderich Seckmann, som havde erstattet de letflydende franske vers med en noget tungere dansk prosa. Ligesom i „Fruentimmerskolen“ drejer det sig om en formynderkomedie. Den har visse træk tilfælles med „Kilderejsen“, idet stykkets elskerinde, Agathe, spiller sindssyg af samme grund, som den syngesyge Leonora; men rollen stiller langt større krav, fordi Agathe optræder i forskellige forklædninger, deriblandt som gammel kone og dragon-officer. Ved hjælp af teaterkassens regnskaber kan vi interessant nok fastslaa, hvem der spillede den virtuost anlagte rolle, for der udbetaltes nemlig i oktober 1750 5 Mrk. til skrædderen for „Jfrue Thielos Officers-Klædning at lægge ud“, en post, der kun kan henføres til „De forliebtes Galenskaber“.¹⁶⁹ Det blev i det hele taget en periode, hvor man helligede sig den franske klassik, hvad der sikkert har været Holberg behageligt. D. 28. februar gav man „Scapins Skalke-Stykker“ sammen med „Mester Gert Westphaler“.¹⁷⁰ Molières straalende kome-

die om den fiffige tjener var oversat af den tidligere nævnte J. B. Lodde, der blev den mest benyttede oversætter i de tidligere aar.¹⁷¹

Aktørerne søgte med flid værker, der gav anledning til en rig udfoldelse af sang, dans, optog m. m., og her kom først og fremmest en række franske værker af en bestemt art i betragtning, ikke mindst af Molière. Den navnkundige digter havde sammen med Ludvig XIV's berømte hofkapelmester, Jean Baptiste Lully, skabt en ny genre, „Komedi balletten“ (Comédie Ballet), der kan karakteriseres som en broget og fantasifuld forening af den Molièreske karakterkomedie og operaballettens pomp og pragt. Typiske repræsentanter for denne genre træffer vi i værker som „La Princesse d'Elide“, „Le Bourgeois gentilhomme“ og „Le Malade imaginaire“, der alle er rigt forsynede med sang og dans. Ogsaa Molières efterfølgere skrev undertiden komedi balletter, blandt hvilke vi finder Regnards „Serenaden“, der skulde blive den næste nyhed i Tjærehuset, idet det opførtes 1. marts som efterstykke til „Scapins Skalkestykker“. Angaaende denne forestilling hedder det i annoncen, at da indkomsterne „er destinerede til at klæde Bremerholms Skole-Discipler, som opvarte [ved] Kirkesangen, saa ventes Tilskuernes Tall vil blive desto overflødige“. ¹⁷² Denne velgørenhedsgerning var ligefrem et krav, man stillede til aktørerne, og den blev da ogsaa gentaget hvert aar. Den 4. marts 1750 betalte man saaledes 286 rdlr. og 52 sk. „til Bremerholms saakaldte sorte Skole“, et beløb, der var indtægten af „dend 3. feb. opførte Comoedie“. ¹⁷³

I „Serenaden“ optræder ligesom i „Pernilles korte Frøkenstand“ en fader som rival til sin søn. Et sted i stykket agter han at bringe sin elskede en serenade, som tjeneren Scapin hjælper ham at bringe i stand. Det er en større operalignende scene, hvor der i originalen forekommer „plusieurs symfonistes, danseurs et musi-

ciens“. Den rent vokale del fremføres af „un venétien“ og „une venétienne“, der synger paa italiensk, endvidere af Scapin og „une musicienne“ samt kor. Paa den danske skueplads blev nu hele dette apparat, som man kan tænke sig, en del forenklet. Alt det sanglige overlod man til tjeneren og kammerpigen, der her er blevet omdøbt til Henrik og Pernille. De giver hver en vise til bedste, og navnlig er Pernilles sang: „En Ugle for dum Tid, som gammel var og grim“, bemærkelsesværdig, fordi der i orkesterakkompagnementet er benyttet et ejendommeligt instrument, som i partituret kaldes en „Kuk kuk i F“. Med sin lille terts efterligner den paa en drastisk maade gøgens kukken.¹⁷⁴ Mod slutningen af denne meget barokke scene bliver stykkets komiske gamle, Mr. Bærhid, som han benævnes paa dansk, plyndret og ilde tilredt af nogle musikanter, en handling, der dog er rent komediespil, og som hører med i den snilde Henriks plan. Det hedder her i tekstbogen: „Der spilles en Arie, Fruentimmerne dantser, og idet de dantser, holder de Pistoler for Næsen af Mr. Bærhid og af Henric“. Scenen foregaar ved nattetid, og som det sig hør og bør, bærer de optrædende, der kommer ind med lygter, skjulende kapper. Disse beklædningsgenstande maatte man leje. I oktober 1750 findes der saaledes en udgiftspost for „5 røde Kapper at leye til Serenaden“.¹⁷⁵ Den røde farve har sikkert taget sig godt ud i billedet, og det har utvivlsomt virket storartet, naar Leonora og Pernille kastede „deres Kapper til Side“ til største forbavselse for den forbløffede Msr. Bærhid. For øvrigt maatte man ogsaa leje pistolerne, og sandsynligvis lød der endda skud, for der findes nemlig endvidere en udgiftspost til krudt.¹⁷⁶

Vi er nu kommet op til tiden umiddelbart før paaske, og først i marts bekendtgør aktørerne, at „de efter Althern. Tilladelse i næste Uge hver Dag opfører Comoe-

dier, og derefter ophører indtil førstkommende Paaske-Fæst er forbi“. At man gjorde alt for at trække folk til huse i den uge, fremgaar deraf, at der d. 12. marts foruden „Maskerade“ opførtes ikke mindre end to efterstykker: „Serenaden“ og „Oraclet“. Det hedder om den sidstnævnte komedie, at den er udstyret med „Dans“, hvad der er bemærkelsesværdigt, for det er nemlig første gang, vi møder denne betegnelse i avertissementerne. Man vilde selvfølgelig ikke staa tilbage for von Quoten, der lige umiddelbart i forvejen havde afsluttet en forestilling med „en Ballet af 5 Personer“.

D. 17. april aabnede de danske skuespillere „igien deres Theatrum“ med den tiltrækkende sammensætning: „Scapins Skalkestykker“ og „Serenaden“, og ved den efterfølgende forestilling d. 19. april introduceredes Marivaux paa skuepladsen. Det skete med enaktskomedien „Tvistigheden“ (La dispute), et af den franske digters senere og ikke særlig betydelige arbejder, der havde haft premiere paa Théâtre Français i 1744.¹⁷⁷ Det har sikkert været betragtet som en begivenhed. Marivaux's hele stil og tone, hans sirlige og tilspidsede dialog med dens forfinede og elegante konversationstone, den manér, som ligefrem kaldes „Marivaudage“, blev almindelig beundret indenfor de fornemme kredse. I „Tvistigheden“ har digteren paa en ganske lignende maade, som tilfældet er med „Oraclet“ og „Den forhexede Skaal“, søgt at stille kærligheden i en satirisk, men ganske vist meget delikat belysning. Paa grund af en gammel strid om, hvorvidt det er kvinden eller manden, som har „givet det første Eksempel paa Ubestandighed og Utroskab i Kiærlighed“, har en fyrste ladet bringe seks spæde børn ud paa landet i en slags internat, hvor de hver for sig er blevet strengt isolerede. Da stykket begynder, er de imidlertid blevet voksne og skal nu se hinanden for første gang.

Den komiske virkning opnaas derigennem, at disse unge forsøgspersoner ikke kan styre deres affekter. Den kvindelige hovedperson, der i den danske oversættelse paa godt Holbergsk kaldes Ficke, henfalder i tilbedende begejstring over sig selv, da hun første gang ser sig i et spejl, og da hun træffer en tilsvarende opdraget ung mand, bliver hun straks forelsket til op over begge ører, en følelse, der faar et højst pudsigt udtryk; men da hun kort efter møder en anden, slaar hun straks sin kærlighed paa ham. Interessant nok har Lodde forsynet sin oversættelse af stykket med en prolog og epilog, der ligesom „Heraclitus og Democritus“ er formet som et indlæg i den aktuelle strid. Prologen indeholder en forsikring om, at det, der bringes frem paa skuepladsen, i særlig grad udmærker sig ved dyd og ærbarhed, saaledes at de sure pietister altsaa intet har at klage over. Tillige forekommer der en finte til dem, der mener, at de fremmede stykker bliver platte og plumpe i dansk oversættelse:

„Kom ærbar Alderdom, kom og du unge Alder,
 Kom med du smukke Kiøn, bring med Uskyldighed.
 I sikkert komme kand, og tør ey bange være,
 At den gemeene Smag har styret vores Vall;
 Den som uskyldig er, ey noget ondt skal lære
 Af den Comoedie, som nu opføres skal.
 Kom Dadle-Syge, kom med dine falske Briller,
 Tag dine Venner med, Nid, Grovhed, Bonde-Skiemt;
 See eders bittre Harm paa det vi forestiller,
 Hvor ey det mindste Ord kand kaldes groft og slemt.
 I, som vor Skue-Plads med sorte Farver maler,
 Hvis fiine Øren ey paa Dansk fordrage vil
 Det som et fremmed Sprog med større Frihed taler,
 Indbydes og af os til dette Skuespil.
 Kort sagt, vi ey Kritik og strenge Domme frygter,

Endog af Hyklere, som os uskyldig flaaer,
Endskiønt de mange Ting fordømmer og berygter,
Som de ey haver seet, hørt, mindre ret forstaaer“.

I epilogen forsikres det, at aktørerne vil gøre alt for at imødekomme publikums ønsker, ikke mindst med hensyn til at føre høvisk tale paa scenen:

„Vi eders Tienere, I vores Herrer ere;
At kiende eders Sind vi gierne vilde lære,
At naar I siger kuns et Ord, det strax maa skee,
Ja om vi kunde det paa eders Øyne see.
Vor Hoved-Hensigt er, at gavne og behage,
Til dette Maal at naae, hvad skal vi foretage?
Vi Uforfarne er, vi alting prøve maae,
Indtil vi ret Begreb om Eders Smag kand faae.
Vi derfor Venner har i Loger og Parterre,
Og i Etagerne; en Dame eller Herre
Ey før sin Meening har om Skue-Spillet sagt,
Før alting bliver os oprigtig forebragt,
Derefter vælger vi, derefter vi os retter;
Vi alt hvad dadlet blev, forandrer og udsletter,
Saa at ey nogen Ting, som dadles kand med Grund,
Ja ey det mindste Ord, gaaer ud af vores Mund“.

Og endelig faar de formastelige foragtere af det danske sprog sig endnu en omgang:

„Een Feyl, man endnu hos vor Skue-Platz har lastet,
En Feyl, hvorføre man har Viisdom selv antastet,
Det grove Danske Sprog, som saadan Titul faaer,
Endog af dennem som ey andet Sprog forstaaer.
Men efter disses Smag vi kand os ikke lempe,
Dersom de ikke vil en saadan Afsmag dempe,
Vort Fortsæt ikkun er, at vi dem tækkes vil,
Som finder Smag udi de Danske Skue-Spil“.

Efter disse knæfald for den franske dramatik kom turen atter d. 24. april til Holberg, idet man fornyede repertoiret med „Den Vægelsindede“,¹⁷⁸ et værk, som digteren selv satte stor pris paa, fordi det, som han siger, i modsætning til flere af de nye franske stykker „ligner en Comoedie; thi den vægelsindede Person giver Anledning til en Historie, og til en Vildfarelse, som varer det heele Stykke igiennem, indtil et anseeligt De-nouement aabenbares“.¹⁷⁹ Om denne forestilling har for-dunklet opførelsen paa Grønnegadeteatret, er maaske tvivlsomt, for den talentfulde og dygtige mad. Montaigu spillede her Lucretia „saa net, at man kand sige, hun intet fattedes af alt det, der hører til at forestille en saa-dan Person“.¹⁸⁰

Endelig d. 3. maj kunde aktørerne bringe „Melampes Tragi-Comoedie“ til opførelse, og den gjorde kolossal lykke.¹⁸¹ Digteren siger i en af sine epistler, at adskil-lige har stillet ham det spørgsmaal, hvorfor der ikke spilles tragedier paa den danske skueplads. Nogle men-ner, det kommer af „Acteurernes Ubeqvemhed til at forestille Sørgepill“.¹⁸² De har imidlertid uret, „saasom man har seet, med hvilken Succes de Tragiske Scener udi Melampe have været spillede“.¹⁸² Man havde nu ogsaa gjort alt for at give den Holbergske komedie en saa smuk scenisk indramning som mulig. De overleverede arkivalier viser, at hovedpersonerne optraadte i over-daadige tragediekostumer, „romanske Dragter“, som det dengang hed, med store fiskebensskørter, hjelme med fjer, og mange alen baand. En særlig lejlighed til at vise noget overordentligt i sceneteknisk henseende bød gen-færdets tilsynekomst i 4. og 5. akt. Som det fremgaar af teatrets gamle regieprotokoller, spilledes hele stykket i en skovdekoration. Ved genfærdets tilsynekomst blev bagtæppet („Skovdækket“) hævet op, og „Pandolfos Monument“ vistes „blandt Træerne illumineret“. Naar

genfærdet forsvandt, blev bagtæppet atter sænket ned — et partielt dekorationsskifte af den art, som vi jo tidligere har truffet paa. I den ældste inventarfortegnelse omtales dette gravsted som „1 Lig-Kiste med Skammel bestaaende af 4re Trapper og 4re Pap-Billeder med Lyse-Piper paa“, netop en af de dekurationsgenstande, som aktørerne tog med til det nye Komediehus. „Pandolfi Geist“ var afskrækkende. Skuespilleren, der udførte denne rolle, var iført „en lang hvid Robe med hvidt Hoved-Tøys og Maske, hvide Handsker“, og endelig bar han „en hvid Papirs-Krands paa Hovedet“. Holberg, der kendte musikkens magt over det menneskelige sind, forlanger, at spøgelseset skal staa „sagte op af Jorden ved en douce musique“, og der er vel næppe tvivl om, at naar skuespilleren i sin „Dødninge-Dragt“, akkompagneret af en sagte musik, er steget op ad den trappe, som fandtes bag det malede sætstykke, hvor han altsaa kunde belyses paa en særlig maade, har Holberg sikkert kun haft grund til at være tilfreds med virkningen.¹⁸³

„Melampe“s succes viser, at baade skuespillerne og i hvert fald en del af publikum længtes efter det ophøjede drama. Den franske tragedie med sine højstemte alexandrinere var jo en modeform, beundret af mange; men her stødte man blandt andet paa Holbergs modstand, som sikkert for en stor del var skyld i, at der foreløbig ikke blev opført nogen virkelig tragedie.¹⁸⁴ Blandt dem, der i øvrigt mente, at de danske skuespillere ikke endnu formaaede at fremføre tragedier paa en forsvarlig maade, var Beaumelle, der et sted spørger: „Avez-vous un Acteur, qui récite passable? Avez-vous une Actrice, qui entende le Théâtre?“¹⁸⁵

Den sidste nyhed, aktørerne bragte frem i Tjærehuset, var Molières „Den adelige Borgermand“ eller, som stykket senere kom til at hedde, „Den adelsgale Borger“ (Le bourgeois Gentilhomme), der opførtes første gang den

24. maj 1748.¹⁸⁶ Komeden var, som det fremgaar af annoncen, „paany oversat“, og fordanskningen skyldtes Lodde. Samarbejdet mellem Molière og Lully naaede sit højdepunkt med denne virkningsfulde komedieballet. I den franske original er der da ogsaa lagt op til en hel række musikalske situationer, blandt hvilke man ganske særlig bemærker scenen, hvor den adelsgale borger, Monsieur Jourdain, skal lære at danse sarabande, galliarde og canneries, skrædderdrengenes muntre optog, taffelscenen, hvor Jourdain og hans gæster diverteres med sang og spil, og frem for alt den store parodiske tyrkerceremoni, under hvilken den smigrede borgermand paa skrømt bliver udnævnt til tyrkisk ridder. I sin komiske kraft, som understreges af tekstens ejendommelige sprogblending af italiensk og tyrkisk, er denne scene i Lullys fortolkning noget nær enestaaende i det 17. aarhundredes musikdramatiske litteratur. Forbindelsen med hofballetten understreges yderligere gennem den „Ballet des Nations“, som følger umiddelbart efter komeden.

Selvfølgelig kunde man ikke paa den danske skueplads opføre værket paa den storslaaede maade, det er tænkt, men det gav dog anledning til en efter forholdene virkningsfuld scenisk udfoldelse. I originalen underholder tre sangere i taffelscenen Jourdain og hans gæster med et operalignende nummer, en „Dialogue en Musique“. Dette nummer erstattede man med en drikkevisse paa to strofer: „Naar jeg den ædle Druesaft i glasset seer at spille“, til en frejdig menuetmelodi.¹⁸⁷ At man i øvrigt har spist rigeligt og godt ved maaltidet, derom vidner teaterkassens regnskaber tilstrækkelig tydeligt.¹⁸⁸ Scenen med skrædderdrengene, der prøver tøj paa Msr. Jourdain, var taget med. Men det er et spørgsmaal, om man udstyrede den med musik, saaledes som det egentlig er meningen. De paatrængende skrædderdrenge,

der plager om drikkepenge, hvad der giver anledning til forskellige lazzi, kunde man, som regnskaberne viser, ikke finde blandt personalet, hvorfor man til hver forestilling maatte betale „2 Drengene for Opvartning“.¹⁸⁹ Hovedscenen er nu imidlertid den store tyrkerceremoni i 4. akt, i Molières original en ren og skær operascene, der udføres af en mufti, et større soloparti, samt nogle dervisher og en gruppe syngende og dansende tyrker.¹⁹⁰ Situationen er den, at elskereren for at besejre sin svigerfader, den meget snobbete Jourdain, optræder som tyrkisk prins, og for at partiet skal komme i stand, har man indbildt ham, at han først maa gøres til tyrkisk ridder. Hvor meget af denne scene der paa den danske skueplads har været udført med musik, kan vanskeligt fastslås. I hvert fald har man næppe kunnet undvære en højtidelig indgangs- og udgangsmarch. De farceagtige løjer i denne parodiske ceremoni naar deres højdepunkt i de sidste tre „entrées“, hvor de dansende tyrker sætter turbanen paa hr. Jourdains hoved, slaar ham med sablerne under det meget illustrerende udraab: „Dara, dara bastonara“ for til slut at prygle ham paa det jammeligste med deres stokke „efter takten“. Inden han prydes med den fornemme hovedbeklædning, har han maattet afføre sig sin paryk og viser sig nu i hele sin komiske skaldethed. At han ogsaa har optraadt paa denne maade paa den danske scene, kan ses af følgende udgiftspost: „Den adelige Borger at balbere — — 10 sk.“.¹⁹¹ Paa den umaadelig store turban, han faar paa hovedet, skal der ifølge Molière være fæstet tændte vokslys i fire eller fem rækker. Den bliver paa en pude baa-ret ind af muftien, som følges af to dervisher, der bærer koranen, og hvis hovedbeklædning ligeledes er forsynet med tændte vokslys. At man ogsaa i dette tilfælde efterkom digterens forlangende, derom vidner en saadan udgiftspost som „3 Vox-Stabler, hver 2 Mk.“.¹⁹²

Holberg var langtfra venligt stemt mod de barokke løjer i Molières komedie; han siger saaledes om den, at den „ikke kand ansees uden [som] par force og Giækkerie“.¹⁹³ Ikke desto mindre efterlignede han tyrker-scenen i „Don Ranudo“, hvor han endog nok saa frejdigt tilstaar sit laan, og betegnende nok mener han selv, at han har løst opgaven adskilligt bedre end Molière.¹⁹⁴ Den franske digters egentlige mening og hensigt havde han aabenbart ikke opfattet.

Konkurrenten von Quoten havde ikke kunnet klare sig i længden. Allerede i december 1747 saa han sig nødvunget til at offentliggøre følgende: „Siden Spectatores haver besværet sig over den lange Vey, saa bliver Prisen formedelst samme Aarsag saaledes nedsat, nemlig een Logie 1 Rdl. 2 mk. Parterre 2 mk. og Galleriet 1 mk.“.¹⁹⁵ Publikum voldte ham i det hele taget undertiden visse vanskeligheder. Det var f. eks. meget ubehageligt for ham, at folk ikke indfandt sig i rette tid til hans forestillinger, og i begyndelsen af maj 1748 maatte han da ogsaa „ydmyst“ bede de „Lysthavende“ om, at de vilde indfinde sig til „den bestemte Tiid“.¹⁹⁶ Omtrent samtidig gøres der opmærksom paa, at „Billetter er at bekomme hos Directeur Julius Henrich von Quoten boende paa Gammel-Mønt i Hiørnet af Reinegaden, hvor Skoemager-Kroen har været“.¹⁹⁷ Ikke saa længe efter denne tilkendegivelse maatte den tyske teaterdirektør give op. Han averterer med, at der „til Afsked“ vil blive „anseelig Opsigt forundt“ paa Molières „Amphitruon“, der med „kostelig og bekostelig Præsentation opføres til Hoved-Comoedie Mandagen d. 13. Maji“.¹⁹⁸ Han spillede sidste gang d. 17. maj og gav ved denne forestilling „Amphitruon“ og ikke mindre end to efterstykker samt en „artig Dantz af en nye Dantzer-Inde og en Dantsere“.¹⁹⁹ Efter sit nederlag slog den uheldige teaterdirektør atter ind paa den bestilling, han havde arvet efter sin fader. I

oktober 1749 averterede han saaledes paa følgende maade: „Mr. Julius von Quoten, boende i St. Antoni-stræde hos Brændeviins-Manden in der Stadt Aalborg, paa anden Etage, lader hermed bekendtgjøre, at om nogen skulle behøve hans Tieneste udi alle slags Tand-Sygdomme, udi Brok-Baand at gjøre, etc er han der at finde. Saa er og hos bemeldte von Quoten at bekomme alle slags Mascherade-Klæder“.²⁰⁰ Von Quoten, der alt-saa ogsaa søgte at gøre forretning med sin teatergarde-robe, flyttede nogen tid efter hen hos „Skomager Sr. Johan Christopher Weinberg i Krogen af Ulfeltz-Platz ved Graaebrodrædet“, og i april 1750 averterer han med, at han „opvarter med at trække Tænder ud, renovere dem, og at helbrede hvad Feil hos dem findes i lige Maade gjør han alle slags commode Brokbaand“.²⁰¹

Omtrent paa denne tid begyndte et fransk skuespiller-selskab, der fik kongelig understøttelse, at give forestil-linger paa et teater i Nørregade. Det blev ledet af en skuespiller ved navn de Launy, som i august 1748 modtog „zu einem allergnädigsten Geschenck“ 241 rdlr. af kongens kasse, og som yderligere i løbet af aaret fik ud-betalt 1000 rdlr.²⁰² De fornemme og hoffet modtog naturligvis truppen med aabne arme, og de mange fransk-sværmende petit maitres var i den syvende himmel over at høre det franske sprog paa scenen i stedet for det platte danske. Repertoiret bestod af tragedier af Voltaire og Racine, komedier af Molière, Regnard og Marivaux, farcer af Boissy og Poisson og endelig af Harlekinader. De sidste hentede aktørerne dels fra den af Gherardi ud-givne samling, „Le Théâtre Italien“, der indeholder de stærkt farceagtige stykker, som Ludvig XIV's franske hoftrup havde opført i Hotel du Bourgogne i Aarene 1682—97, dels fra den yngre harlekinadesamling „Le nouveau Théâtre Italien“, der omfatter de skuespil, som fra 1716 blev givet af den berømte Luigi Riccobonis trup.

I øvrigt blev en del af de værker, som franskmændene opførte, trykt i en samling af franske skuespil, der i aarene 1749—50 udkom i København under titlen „Recueil de Pièces choisies du nouveau Théâtre Français et Italien“. Den blev udgivet af bogtrykkeren „bei hiesigen Frantzösischen Comedianten“, J. P. Chevalier, som i december 1748 fik udbetalt penge af den kongelige kasse for „92 gelieferte Theatralischen Piece“.²⁰³

Sit blaa stempel fik det franske selskab, da kongen og hoffet overværede en forestilling, ved hvilken der opførtes „Le Glorieux“ af Destouches. Komedien udkom i dansk oversættelse samme aar, og paa titelbladet reklameres der ligefrem med, at det „er det første Stykke, der er opført af de Franske Acteurs for det kg. Herskab“. Det var sikkert mere end et tilfælde, at man netop valgte dette skuespil ved denne celebre lejlighed. Destouches var paa dette tidspunkt i udpræget grad den fornemme verdens yndlingsdramatiker. Han havde under et ophold i England faaet smag for at anvende den sceniske komik til at blotte lasten og prædike dyd, og herigennem gjorde han sit til at forberede den egentlige „Comédie larmoyante“ med dens didaktiske tendens og rørende udtryksmaade. Det var moderne at sværme for Destouches, og først og fremmest beundrede man „Le Glorieux“ (1732), der i almindelighed betragtedes som hans hovedværk. Men det var nu ikke alene Destouches's komedier, der vakte interesse. Københavnerne satte ogsaa pris paa at se franskmændene opføre Harlekinader, og da ikke mindst Delisles „Harlequin sauvage“, der indeholdt en god moral, som tiltalte tiden. Stykket blev senere under titlen „Harlekin Vildmand“ spillet i Komediehuset, og i den danske udgave skriver oversætteren i fortalen, der er dateret den 11. juni 1760, følgende: „For en Tolv Aars Tid siden er samme [d.v.s. Harlequin sauvage] opført her i Kjøbenhavn med Bifald adskillige

Gange paa den daværende franske Skueplads og tillige i det Høi-Kongelige Herskabs Overværelse, saavel som paa det Kongelige Slot Charlottenborg“.²⁰⁴

Som helhed synes de franske aktører at have været rigtig udmærkede. la Beaumelle fremhæver særlig skuespillerne Genois, Cadet og Dulondel samt direktør Delauny.²⁰⁵ Om de to sidstnævnte ved vi i hvert fald, at de i 1744 var ledere af en trup, der optraadte i Gent og Amiens.²⁰⁶ Dulondel, hvis fulde navn var Jean Baptiste Du Hautlondel, havde aabenbart litterære pretentioner, for i 1748 udgav han en enaktskomedie paa vers: „La Fille retrouvée“, der er tilegnet Frederik V, som han hylder i en stærkt smigrende fortale i den traditionelle hofstil. Den utvivlsomt højtskattede digter-skuespiller var gift med selskabets primadonna Jeanne Dulondel, født Chateauneuf, der havde optraadt sammen med manden under opholdet i Amiens i 1744.²⁰⁷ Ifølge Overskou vandt hun herhjemme særlig ry som tragisk skuespillerinde.²⁰⁸ I 1753 blev parret medlemmer af den svenske konge Adolf Frederiks franske hoftrup, der gav forestillinger paa Bollhusteatret i Stockholm, og her beundrede man ikke alene den charmerende mad. Dulondel som skuespillerinde, men ogsaa som sangerinde og danserinde.²⁰⁹

De franske aktører gjorde alt for, at deres forestillinger skulde virke saa tiltrækkende som vel muligt. De havde saaledes engageret et dygtigt dansepar, Mrs. Gorion og hans kone, som forøvrigt senere blev knyttet til det danske teater, og hertil kom, at deres kostumer ligefrem var opvisning i de sidste parisermøder.²¹⁰ I en af Holbergs epistler læser man følgende, der hentyder til denne overdaadige modeudfoldelse: „Min Herre skriver videre, at han hierteligen loe af de Franske Actricers Klædedragt; han siger, at de saae ud som tobeenede Oldenborer eller som Capuciner-Munke. Jeg leer dog ikke

deraf, saasom jeg af Erfarenhed kand giette mig til, at hvor underlig Dragten er, saa vil den dog inden kort Tid blive Grande Mode saavel her som i Tyskland, og min Herre vil maaskee inden et Aar see sin egen Frue, Døttre og Kammer-Piger at forvandles til lige saadanne Oldenborer“.²¹¹

Holberg havde i det hele taget et horn i siden paa de franske aktører. Han var nemlig af den mening, at man for ikke at skade den danske komedie ligefrem burde forbyde fremmede skuespillere at optræde.²¹² Han har da heller ikke mange gode ord til overs for franskmændene; blandt andet siger han: „Jeg haver og eengang været paa den Franske Comoedie, da Tartuf blev ageret, for at see, om den der bedre exeqveret blev end paa den Danske Skue-Plads, hvor den nyeligen tilforn var forestilled. Man skulde tænke, at hvor man betaler dobbelt, der faaer man de beste Vahre. Men dette prægtige Stykke blev saaledes opført, at jeg ikke kunde bie at see Enden.“²¹³

Der opstod nu en bitter konkurrence mellem de franske og danske aktører, og begge havde de hver deres forsvarende og modstandere. Utvivlsomt var franskmændene teknisk dygtigere og stilsikrere end deres danske kolleger, som maaske til gengæld raadede over betydeligere talenter. La Beaumelle var af den anskuelse, at de danske kræfter med tiden kunde blive helt udmærkede, men at de manglede adskilligt endnu. Han havde set danskerne spille „Henrik og Pernille“ (Henri et Perine), som han fandt var et fortræffeligt stykke, men han tilstaar, at han havde moret sig endnu bedre, hvis det var blevet spillet af franskmænd.²¹⁴ I „Mes pensées“ fra 1751 siger han, at den største fejl ved de danske aktører er deres mangel paa smag i kostumerne, hvilket dog retfærdigvis ikke kan siges om aktricerne, endvidere deres svigtende evne til at føre sig med elegance og spille med

fantasi. Til gengæld mener han, at kongens franske aktører bør rykke ind i det danske Komediehus og spille „alle de gode stykker og opføre dem godt“.²¹⁵ Der var naturligvis noget latterligt i den maade, paa hvilken mangan en københavnsk petit maître forgudede de fremmede aktører, og det er la Beaumelle langt fra blind for. Han tegner f. eks. et satirisk billede af en petit maître, der pjatter med damerne i logerne og finder, at den danske komedie er altfor plat paa grund af sproget. De samme uanstændigheder, der lyder saa godt i franskmændenes mund, bliver efter hans mening grove og plumpe, naar de danske skuespillere siger dem.²¹⁶ Holberg havde dog et andet syn paa denne sag end denne taabelige Jean de France. „Jeg haver“, skriver han, „ik-kun een Gang seet den Franske Comoedie: Om den blev vel eller ilde forestillet, drister jeg mig ikke til at sige. Det alleene kand jeg vidne, at jeg een eeneste Aften deri hørte fleere Eeder end jeg haver hørt en heel Vinter paa den Danske Skue-Plads. Jeg maatte da forundre mig over, at Tilskuerne dog ikke forargede sig derover, da de ellers ikke give Qvarteer til den mindste Frihed paa den Danske Skue-Plads“.²¹⁷

Blandt dem, der støttede de hjemlige aktører i denne strid, var P. F. Suhm, den senere saa berømte historiker, der netop i denne periode oversatte Molières „Les précieuses ridicules“ under titlen „De latterlige Peene Jomfruer“.²¹⁸ I et af stykkets scener viser tjeneren Henrik sig forklædt som baron, en rigtig petit maître, og Suhm lader ham nu forklare, at han har skrevet en tragedie, som selvfølgelig skal opføres af franskmændene: „De allene forstaae ret at forestille Tingene. De andre er nogle Tossier, der reciterer ligesom man taler; de forstaae ey, at sluge Versene brav i sig, skrige, larme, og holde op, hvor der ikke bør holdes op; — og hvoraf Pokker skulde Folk vide, at Versene ere smukke, der-

som Akteurerne ei holde op imellem, og derved vise, at man bør klappe?“²¹⁹ Dette syn paa fransk skuespilkunst var jo ikke helt ualmindeligt herhjemme i det 18. aarhundrede. Det er ganske forstaaeligt, men sikkert noget snæversynet. I virkeligheden lærte de danske aktører ikke saa lidt af deres franske kolleger, og typisk nok viser teaterkassens regnskaber, at man ofte købte billetter til de franske forestillinger, for at de danske skuespillere kunde overvære dem.

I 1750 rykkede de italienske operister ind i det danske Komediehus paa Kongens Nytorv. Scenen paa Charlottenborg blev ledig, og nu fik de franske aktører lov til at give deres forestillinger paa dette fornemme sted. De havde altsaa ikke længere brug for teatret i Nørregade, og i marts 1750 kundgjorde de da ogsaa følgende i „Postrytteren“: „De Franske Comoediantere lade herved bekientgiøre, at de underhaanden ville sælge deres Theatre-Huus paa Nørregade; Liebhaberne ville derfor behage at melde sig hos Mad. Dulondel, som logerer hos Bageren Jacob Nielsen paa Hjørnet af Nørregade og Skidenstrædet“.²²⁰

III.

Tjærehusets tid som teater blev ikke lang. Det var meningen, at det skulde rives ned for at give plads for en ny og pragtfuld teaterbygning, som man overdrog arkitekten Nicolai Eigtved at rejse. Aktørerne blev altsaa nu husvilde; men til alt held stod den scene i St. Kongensgade, som von Quoten havde forladt, nu ledig, og her rykkede de saa ind, medens de spændt ventede paa den dag, da de kunde indvi den nye bygning paa Kongens Nytorv. Første gang, der averteres med, at de danske skuespillere vil give forestilling „udi Store Kongensgade“, er d. 7. juni 1748, da der opførtes „Melampe“.²²¹ Nu kom der imidlertid en standsning i forestillingerne,

og endelig tilkendegives det saa, „at Fredagen d. 21. Juni førstkommende bliver den Kongel. Privilligerede Danske Skue-Plads igien aabnet, efter at den fra Kongens Nye-Torv paa nogen Tiid, indtil det nye Comoedie-Huses Bygning bliver færdig, til den Plads i Store Kongensgade, hvor Skue-Spill nyelig forhen ere opførte, er bleven forflyttet“. Ved denne lejlighed gav man de sikre træffere „De Forliebtes Galenskaber“ og „Oraclet“.²²²

Det var jo midt i sommertiden, de varme maaneder, som aktørerne havde i bitter erindring fra Bergs hus. Man spillede da ogsaa foreløbig kun med mellemrum. At der overhovedet blev givet forestillinger, havde en ganske bestemt grund, som tydeligt fremgaar af følgende avertissement: „Paa den Danske Skue-Plads, bliver Onsdagen den 24 Juli for adskillige Fremmedes Skyld, som ere her i Byen, atter til Hoved-Comoedie opført Scapins Skalke-Stykker og til Efter-Comoedie Serenaden. Hvad man nu førstkommende Fredag vil opføre, skal nærmere ved Placater blive bekiendt giort“.²²³ Saa længe aktørerne havde til huse i St. Kongensgade, finder vi denne tilføjelse i avertissementerne. Vi ved altsaa ikke, hvad de har opført om fredagene, og tidspunktet for premiererne er naturligvis derfor ogsaa usikkert.

Det synes, som om man sommeren igennem hjalp sig med de gamle successer. At der dog maatte gøres noget ekstra, fremgaar deraf, at der d. 7. august sammen med „Henrik og Pernille“ og „Tvistigheden“ blev givet „en Ballet med 2 Personer“, hvilket jo kunde tyde paa, at man havde engageret et dansepar.²²⁴ Typisk nok kom ingen nye komedier af Holberg paa repertoiret i St. Kongensgade. Nyhederne er alle at finde indenfor den franske dramatik, og grunden hertil maa sikkert først og fremmest søges i konkurrencen med det franske selskab i Nørregade. Til den 14. august er Regnards „Den uformodentlige Hjemkomst“ averteret som efterstykke til

„Henrik og Pernille“.²²⁵ Det var ligesom „Abracadabra“ taget fra Plautus's „Mostellaria“; men Holberg mente dog selv, at han var sluppet bedre fra bearbejdelsen end Regnard. „Det Latinske Stykke“, siger han, „er som alle andre Skue-Spill udført i 5 Acter, og det Franske udi een. Mit derimod befattes udi 3 Acter, som er den beqvemteste Deeling, og hvorved et Hoved-Stykke gøres meest ordentligt“.²²⁶ Hans ord kunde i det hele taget tyde paa, at han ikke var rigtig glad over, at man havde sat Regnards komedie paa repertoiret.

Hoffet og det fornemme selskab med petit maitrene i spidsen sværmede nu engang for franske skuespil, og da navnlig for de nyere. Holberg fortæller, at disse skuespil, der jo var mere delikate og slebne i tonen, først og fremmest tiltalte de fornemme damer, som var opdragne af franske gouvernanter, og som altid talte om „Pariiske Moder og Noder“ og ikke fandt smag i noget skuespil, medmindre de saa „en Fransk galloneret Marquis forestillet paa Skue-Pladsen“.²²⁷ Endvidere var der Jean de Francerne, som kun ønskede at se det, der netop gjorde lykke i Paris. Om disse folk, der jo i virkeligheden var meget ivrige tilskuere, siger Holberg: „Vore unge reisende Messieurs, hos hvilke stedse har været funden en stor Docilité i at antage Pariiske Moder og renoncere paa deres egen Smag, have strax forelsket sig i det nye Theatro, og ved deres Hiemkomst til Fædrelandet søgt at recommandere den nye alamosiske Smag“.²²⁸ De var nemlig gaaet i en god skole hos de pariiske petits maitres, der havde gjort sig til herrer over de „Franske Theatri“, dels ved at øse penge ud, dels ved at udpibe de stykker, som ikke var efter deres smag.²²⁹ Sagen laa dog i virkeligheden dybere, end man maaske faar indtryk af. Holberg tilstaar et sted, at han ikke ynder de nye skuespil, „efterdi vore Tidens Autores vil reformere det gamle Theatrum“, og han sigter her

ikke mindst til forfattere som Marivaux og Destouches, som i deres komedier gav skuespillerne lejlighed til en hel ny spillemaade, hvor det mere kom an paa konversationen end paa de gammeldags „teaterspil“, og det var ikke mindst disse, Holberg savnede. Naar den danske komediedigter spurgte folk, hvorfor de syntes bedre om de nye franske stykker, svarede de, at det ene „er udi saadanne Stykker, at en Acteur ret lader see sin Adresse og Konst, hvilken ikke saavel kan kiendes udi de gamle Stykker, hvorudi en slet Comoediant kand applauderes“.²³⁰ Dette svar er betegnende for den nye tids syn paa skuespilkunsten, og egentlig maa Holbergs konservative standpunkt betegnes som temmelig ensidigt, for den nye spilleform skulde faa en ikke ringe betydning for skuespilkunstens videre udvikling i det 18. aarhundrede. Det var da sikkert heller ikke med hans gode vilje, at man d. 21. august opførte Destouches's komedie „Forhindring uden Forhindring“ (L'Obstacle imprevu ou l'obstacle sans obstacle). Dette femakts skuespil blev spillet første gang paa Théâtre Français i 1717 og blev genoptaget 1735, men ingen af opførelserne gjorde lykke, saa de danske aktørers valg synes jo egentlig noget mærkeligt. At man imidlertid ventede, at publikum vilde interessere sig for stykket, kan ses deraf, at der ligefrem averteres med, at fordanskningen, som skyldtes Lodde, „kan bekommes hos Directeuren Mr. De Pilloy for 1 mrk.“²³¹ Den tilsyneladende gode spekulation lykkedes nu imidlertid ikke helt. Holberg paastaar endogsaa skadefro, at baade dette og et andet af Destouches's skuespil, „Det tredobbelte Giftermaal“, nærmest blev „foragtede“, da de opførtes paa „vort Theatro“.²³² Saa galt synes det nu heller ikke at have været. I hvert fald holdt „Forhindring uden Forhindring“ sin stilling i Komediehuset paa Kongens Nytorv indtil 1789 og oplevede i alt 13 opførelser.

Den helt store succes fik man umiddelbart efter med efterstykket „Merlin Dragon“, der er averteret til d. 4. september.²³³ Handlingen i denne løsslupne soldaterfarce, der stammer fra 1686 og skyldes Desmarres, er bemærkelsesværdig derved, at den har motiv tilfælles med „Pernilles korte Frøkenstand“.²³⁴ Det drejer sig nemlig ogsaa her om en gammel gerrig fader, der optræder som rival til sin søn. Tjeneren Merlin træder dog hjælpende til, idet han med et regiment soldater rykker ind i huset hos faderen, der i sin fortvivlelse over den forstyrrelse, som de raa rekrutter bringer med sig, lover at give sit minde til de to unges forening, hvis han kan blive fri for de paatrængende gæster, som med begærlighed kaster sig over værtens drikkevarer. Hovedeffekten bestaar i en ret grov parodi paa militæreksercits. Mod slutningen af komedien mønstrer Merlin, forklædt som en drabelig dragonkaptajn, sine mænd og befaler dem at gøre den eksercits, „som vi gjøre hos vore Værter“. Den bestaar bl. a. af følgende: „Glasset i Vejret. — Aabner jeres Mund — Glasset til Munden — stikker ud. — Glasset fra Munden — Puster — Glasset paa sit Sted — Skuldrer jeres Krukker — Marsch“. Aktørerne gjorde alt for at faa de parodiske slutningsscener til at virke. Der forekommer saaledes stadigvæk nogle karakteristiske poster i regnskaberne, der hedder „Piberen og Tromslageren“, som hver gang kostede tre mrk., „Randsler at leye til Dragonerne“, og endelig købte man undertiden ti eller tolv glas, der naturligvis blev brugt til den ejendommelige eksercits, hvortil teatret i tidens løb maatte ofre ikke saa faa potter rødvin; ved en opførelse i juni 1751 købte man ikke mindre end seks flasker. En „lille Dreng i Dragoner Posen“, som fik betaling ved hver forestilling, har sikkert ogsaa været med til at forhøje den komiske effekt. I øvrigt blev de mere kulinariske nydelser heller ikke forsømt; til hver forestilling anskaffede man saale-

des „en Lammefiering“ eller lignende.²³⁵ Stykket blev yderligere forsynet med en slutningssang, der er skrevet til tappenstregens raske toner (Forgangen Nat vor sultne Kat), en ikke helt anstændig vise, der synges af nogle unge rekrutter, der endnu ikke er „fordervede ved Omgængelse med de gamle Dragoner“.²³⁶ At man til disse rekrutter benyttede sig af teatrets unge kvindelige kræfter, forhøjede kun pikanteriet.²³⁷ Holberg foragtede nærmest denne soldaterfarce, men maatte til sin ærgrelse tilstaa, at den gjorde en usædvanlig lykke. Han fortæller saaledes, at han en dag talte med en person, som havde overværet en opførelse af „Merlin Dragon“, og som „holdt Stykket for et prægtigt Skue-Spill“. Vedkommende kunde imidlertid „intet andet anføre til Beviis derpaa end den Procession af Dragoner, som med Trommer og Piber blev forestillet; item dette, at Tilskuerne havde klappet saa stærkt og saa ofte“.²³⁸

Var „Merlin Dragon“ en indrømmelse til galleriet, blev til gengæld den følgende nyhed en stor litterær indsats. Det drejede sig nemlig om Molières „Tartuffe eller den skinhellige“, der er averteret til d. 18. september sammen med en ballet.²³⁹ Det berømte stykke, som Holberg beundrede, opførtes i Seckmans gamle oversættelse fra Grønnegadeteaterperioden, og ogsaa denne fordanskning kunde man ifølge avertissementet faa til købs hos direktør Pilloy; det vil altsaa sige, at man ligeledes i dette tilfælde regnede med en særlig publikumsinteresse, hvad man jo i øvrigt ogsaa havde grund til, for, som vi tidligere har set, synes stykket at have haft en ivrig læsekreds i København. D. 9. oktober kunde aktørerne glæde Komediehusets Liebhabere med en ny virkningsfuld enaktskomedie, Lafonds „De tre Rivaler“ (Les trois frères Rivaux), der opførtes efter „Scapins Skalkestykker“, og som ligeledes er en komedie, hvori en foretagsom tjener er midtpunktet.²⁴⁰ Da Londemann utvivlsomt udførte

begge disse hovedroller, skulde man jo tro, at denne forestilling maatte virke noget ensformigt. Sammensætningen viser imidlertid tydeligt, hvor populær den store komiker var blevet. Lafonds muntre skuespil er gengivet i alexandrinere, hvad der blev betragtet som saa bemærkelsesværdigt, at aktørerne ligefrem reklamerede med, at det var „oversat til danske Vers“. De franske digteres velklingende vers havde man jo hidtil præsenteret i bastant prosa. Kun i de tyske hyrdestykker og „Melampe“ fik skuespillerne lejlighed til at øve sig i bunden stil, hvad de sikkert har været glade for, for man maa nemlig ikke tro, at hverken de eller adskillige af publikum var enige med Holberg, der jo i almindelighed stillede sig kritisk overfor versets anvendelse til scenisk brug.²⁴¹ Paradoksalt nok var det maaske ikke mindst „Melampe“'s succes, der nu ansporede dem til atter at give sig i lag med alexandrinere. Derefter kom turen igen til et anseeligt hovedstykke, og valget faldt denne gang paa Regnards femaktskomedie „Dobleren“ (Le Joueur), et af den navnkundige digters mest beundrede arbejder, som Holberg satte i klasse med Molières bedste skuespil.²⁴² Stykket, der handler om en ung uforbederlig spiller, en af den charmerende Roses bedste roller, er første gang averteret til d. 24. oktober, og man gav det i Seckmans gamle prøvede prosaoversættelse.²⁴³ Et sted i stykket tæller hovedpersonen, Valerius, „en stor Deel Penge i sin Hat“. For at denne handling skulde faa den rette virkning, anskaffede man i november 1750 „100 Regne Penge“, som jo nok kunde give indtryk af skinnende dukater.²⁴⁴

Den sidste nyhed, der bragtes frem paa scenen i St. Kongensgade, var „Vulcani Kiep“, der er averteret første gang til d. 13. november, og om hvilken det udtrykkelig hedder i annoncen, at den er „oversat af Gherardis Théâtre Italien“, en tilføjelse, der viser, hvilken interesse

der var for den berømte samling, som man vel ikke mindst havde lært at kende gennem de franske skuespillere.²⁴⁵ I „Vulcani Kiep“ (La Baguette de Vulcain), der er skrevet af Regnard og Dufresny i forening, og som opførtes første gang i Paris 1693, træffer vi Harlekin i skikkelse af den gæve helt Roger, der drager til en fortryllet ø, hvor han nedlægger en kæmpe, der i 200 aar har holdt den skønne prinsesse Bradamante og hendes følge indespærret. Nogen egentlig handling kan der ikke siges at være i denne drøje og langt fra anstændige farce, der for en stor del er formet som en parodi paa æventyrspil i den ophøjede stil. En Harlekin som midtpunkt havde aktørerne allerede vist i „De Usynlige“, men denne Harlekin er ganske vist af en ikke saa lidt finere beskaffenhed end den barokke komedieklovn, vi træffer i „Vulcani Kiep“, og som kræver en ganske bestemt teknik af sin fremstiller med hensyn til kaade lazzi og løsslupne teaterspil. Rollen blev overdraget til Londemann, der førte den til sejr, og som iøvrigt blev den eneste virkelig store Harlekinfremstiller, som den danske skueplads har ejet.²⁴⁶ de la Beaumelle, der jo ikke var alt for elskværdig mod de danske skuespillere, siger udtrykkelig: „Leur Arlequin n'est pas mauvais“, hvad der sikkert maa betragtes som en pæn kompliment.²⁴⁷

Den enorme lykke, „Vulcani Kiep“ gjorde, havde ogsaa sin grund deri, at det var usædvanlig rigt forsynet med sange, og hertil valgte man en række iørefaldende melodier, blandt hvilke vi ogsaa finder en arie fra Pergolesis meget populære komiske intermezzo „La serva padrona“.²⁴⁸ Stykket bød i øvrigt ogsaa paa et maskinmesterkunststykke af en højst frapperende art. Man ser til at begynde med Harlekin bestride den frygtelige kæmpe, hvilket sker „ved Paukers og Trompeters Lyd“. Den sejrrige helt „hugger Hovedet og Lemmerne af ham,

og naar han nu meener at han har gandske overvundet ham, kommer hans Lemmer og Hovedet igien og forener sig med Kroppen, dog i en anden Skikkelse, hvilket giver Arlequin anledning til en ny Kamp“. Til denne scene blev der til de danske opførelser konstrueret „en Kæmpe, som kan skilles ad, Hoved, Krop, Arme og Been fra hinanden“. ²⁴⁹ Hele dette komplicerede apparat blev aabenbart regeret af en person, der var placeret i dets „Hoved“, thi af regnskaberne fremgaar det, at hver gang „Vulcani Kiep“ opførtes, blev der betalt penge til drenge i „Kiempehovedet“. ²⁵⁰ I øvrigt har kæmpen, der i tekstbogen karakteriseres som „overmaade stor“, sikkert set meget afskrækkende ud. Den var i hvert fald forsynet med et langt skæg, og man maatte da ogsaa undertiden anskaffe „et nyt Skiæg til Kiempen“. ²⁵¹ Det kan tilføjes, at den i 1752 blev „gantz von neuen vergült und gemahlt, das Schwert verziert und vergült.“ ²⁵²

Heller ikke dans manglede der i den yndede farce. Efter at Harlekin har nedlagt den mekaniske kæmpe, vækker han den skønne Bradamante op fra hendes 200-aarige søvn, og dernæst gør han ved trolddom prinsessens følge levende, idet han, efter at have udtalt nogle trylleord, rører „med sin Kiep ved alle de fortryllede Figurer, som opmuntre sig ved Instrumenters Lyd“. Et optrin, der jo meget minder om den tilsvarende dansescene i „Oraclet“. Et andet sted forlanges det, at „alle de Personer, som ved Arlequins Kraft ere befriede for deres Fortryllelse“ skal vise „deres Munterhed og Giæde ved Dans og Sang“. Der var altsaa baggrund nok for en rig udfoldelse af dans, og ved forestillingen d. 20. november reklameres der da ogsaa med, at stykket er „prydet med 3de Balletter og en Harlequins Dantz“. ²⁵³

Holberg var uhyre fjendtlig stemt overfor denne Harlekinade, og den samme affejende holdning indtog han i øvrigt overfor flere andre af de efterstykker, som ak-

tørerne aabenbart meget imod hans vilje havde sat paa deres repertoire. Han kalder saaledes „Den forhexede Skaal“, „Oraclet“, „Merlin Dragon“ og „Vulcani Kiep“ for „ilde sammenhængende Markskreyer-Stykker“ og er særdeles bitter over, at disse og andre skuespil „af samme Natur have best Lykke“ og „indbringer større Renter end 10 sindrige og moralske Stykker“. Holberg ønsker nemlig at holde skuepladsen fri for værker, som kun indeholder „pur Arleqvinerie“ og blot kan fordærve folks smag, værker, „som i sig selv er og bliver intet, naar Machiner, Actioner og Grimacer borttages“, for det viste sig nemlig, da man saa de omtalte stykker paa tryk, at deres „Nøgenhed“ ved opførelserne paa teatret blev skjult „ved Actioner, Optog og Præsentationer, som falde i Øynene: saa at disse Skue-Spill kand sættes i Classe med de Stykker, som af omløbende Comoedianter forestilles paa Torve og Markeder“.²⁵⁴ Denne knusende dom over disse komedier er i virkeligheden temmelig haard; som efterstykker opfyldte de jo egentlig deres mission til fulde, og der var saadan set ingen grund til at bebrejde aktørerne, at de spillede dem.

IV.

Det nye Komediehus paa Kongens Nytorv, der rejstes i en utrolig fart, var allerede færdigt i december. Eigtved havde skabt en statelig bygning, hvis scenetekniske indretninger man lagde i hænderne paa den dygtige Fabris, der ogsaa var mester for de almindeligt beundrede deko-rationer. J. H. Schlegel udtalte, at de danske komedier nu havde faaet „einen gewissen und anständigen Sitz“, og den ellers saa kritiske de la Beaumelle skrev følgende om det nye københavnske pragtværk: „La salle du spectacle est construie avec intelligence, les loges sont distribuées avec économie, les machines faites avec beaucoup de dépence et de simplicité. Le théâtre est presque

aussi grand que le parterre; se qui est un défaut sensible“. Endvidere beretter han, at man i almindelighed fandt orkestret godt; men til gengæld klager han over de lange mellemakter, „qu'elle m'a toujours considérablement ennuyé“.²⁵⁵

Allerede i Tjærehuset fik personalet en udmærket tilvækst i Clementin, Hortulan og mad. Lenkiewitz, der alle havde været medlemmer af von Quotens trup, og som i løbet af kort tid blev uhyre nyttige for den danske skueplads.²⁵⁶ Ørsted fungerede som teatermester, ordnede alle prøverne, sørgede for, at dekorationer og kostumer var i orden til opførelserne, og udbetalte aktørerne deres gager. Den dygtige og meget kultiverede Als havde derimod af private grunde forladt truppen, men vendte dog tilbage 1751 og fik ikke alene som skuespiller, men ogsaa som Ørsteds efterfølger i embedet som teatermester stor betydning for Komediehuset i dets tidlige aar.²⁵⁷

D. 18. december 1748 indviede de danske aktører den nye bygning med en forestilling, som indledes af en prolog, der var formet som en hyldest til det tilstedeværende kongepar i den sædvanlige hofstil.²⁵⁸ Derefter fulgte Regnards „Dobleren“ og Lafonds „De tre Rivaler“, som jo begge havde haft premiere et par maaneder i forvejen i St. Kongensgade, og som altsaa var temmelig nye paa repertoiret. I den første korte sæson, der kun strakte sig fra december til april, gav skuespillerne i det væsentlige deres gamle successer, deriblandt fire komedier af Holberg. Af nyheder indskrænkede man sig til to: Molières „Amphitryon“ og „Den indbildt Syge“. Naturligvis var denne første tid paa Kongens Nytorv meget vigtig for aktørerne, som derfor ogsaa søgte at forbedre „Dandse-Præsentationerne“. Der blev engageret en balletmester ved navn de Larches, utvivlsomt en franskmand, der, foruden at danse solo, ogsaa komponerede danse-divertissementerne.²⁵⁹ Hans personale bestod af en tysker

ved navn Stolle og dennes lille søn, samt søskendeparret Anna Dorthe og Caspar Hieronimi. Men ogsaa teatrets aktører og aktricer deltog i balletterne, naar det var nødvendigt, for man krævede jo ligefrem af teaterfolk dengang, at de skulde være ballettrænede. Typisk nok hedder det 1754 i en „Instruction“ for den danske trup: „Det recommanderes Dandsesemesteren, det mindste een Gang om Ugen, at informere de nye Actricer i franske Dandse, hvilket maa ske paa Comediehuset og ikke andensteds“.²⁶⁰ Aktørerne havde altsaa naaet det maal, de saa ivrigt stræbte efter. de la Beaumelle mente endogsaa, at de paa flere maader var heldigere stillet end deres franske kolleger. I Danmark lægger hverken loven, sæderne eller religionen skuespillerne hindringer i vejen. Det er unge, mest studerede, mennesker med gode hoveder, der her dyrker professionen. Ganske vist kæler de store ikke for dem, som tilfældet er i Frankrig; men til gengæld foragtes de ikke som der af den store masse. Om aktricerne siger han, at de er „moins belles que jolies, plus jolies qu'aimables, plus aimables que bonnes“. Videre hedder det, at publikum har delt sig mellem jfr. Thielo og jfr. Materna; „l'une est plus applaudie, l'autre plus aimée“. I Paris vilde man betragte jfr. Thielo som „un morceau bien friand“, som en lækkerbidsken.²⁶¹

De to nye stykker af Molière, som kom frem i den første sæson, var sikkert nok valgt med omhu, for de stillede begge visse krav, som aktørerne først nu kunde honorere. Man havde i det nye Komediehus faaet installeret noget saa fornemt som en „Flyvemaskine“, i hvilken guder o. l. ophøjede personer kunde hejses op og ned. Den ældste inventarliste oplyser, at der „paa Loftet“ fandtes „2 Vinner til den flyvende Machine, dertil 2 Toue med 2 Carbin-Hager, 1 Valse og 4 Rulle Træer“.²⁶² Dette apparat skulde jo gerne vises i den mest flatterende belysning, og hertil egnede „Amphitron“ sig sær-

deles godt. Den virkningsfulde komedie krævede paa flere punkter ikke saa lidt maskinteknisk snilde, og betegnende nok havde ogsaa von Quoten opført den i St. Kongensgade med „kostelig og bekostelig Præsentation“. I stykkets prolog ser man Merkur sidde paa en sky, medens „Natten“ viser sig i en vogn med hesteforspand. Efter at de to overjordiske væsener paa en vittig maade har diskuteret Jupiters galante æventyr, stiger Merkur ned paa jorden, og „Natten“ farer bort i sin vogn. Deres beforderingsmidler er opført i den ældste inventarliste, hvor der omtales „3 flyvende Machiner med Stoeler: Skyer, Dragen og Hesten“. Det er naturligvis den første og sidste genstand, det her drejer sig om. Senere omtales „2de Luftvogne, hvorpaa kan hæftes en Sky, en liden Vogn med 2de Heste og en Drage“.²⁶³ Saadanne dekora-tionsstykker kunde naturligvis ikke holde i det uendelige, og i 1752 blev der da ogsaa malet „zwei Pferde im Wolcken“ til den vogn, „wo die Nacht in sitze“, og samtidig købte man „6 Alen Baand til Nattens Heste“, saa den allegoriske fremtoning har med andre ord været særdeles godt kørende.²⁶⁴ I slutningen af komedien kommer Jupiter til syne i hele sin himmelske majestæt, hvad der i Komediehuset skete i et særlig konstrueret apparat, der i inventarlisten beskrives som en „Gloria med 4re Machiner og Steilads“.²⁶⁵ I en noget senere kilde er denne dekora-tionsgenstand opført som „en Jupiters Gloria, bestaaende af 3 Buer med Grundstykke samt Tordenkile“.²⁶⁶ Naar den ikke blev benyttet, stillede man den op paa loftet, og der betales da ogsaa i april 1750 penge til tre karle „for at tage Gloria ned og reparere den“, og ved samme lejlighed anskaffede man „en Gaffel af Træ til Torden“, for Molière forlanger nemlig, at Jupiters majestætiske tilsynekomst skal være ledsaget af tordenbulder.²⁶⁷ Men ikke nok med det, det har ogsaa lynet efter alle kunstens regler; man betalte saaledes en gang

minør Knudsen to rdlr. for „ein Blitzfeuer in Amphitriou“.²⁶⁸

Sæsonens anden nyhed, „Den indbildt Syge“, hører ligesom „Le Bourgeois gentilhomme“ til Molières komedieballetter. Heller ikke i dette tilfælde benyttede teatret den originale franske musik, der skyldtes Lulys elev, Charpentier, og det er i det hele taget vanskeligt at fastslaa, hvor mange af originalens stærkt balletprægede intermedier der blev bibeholdt ved opførelserne i Komediehuset. Det skal tilføjes, at man i hvert fald i Grønnegadeteatret havde søgt at bevare enkelte af dem, ganske vist i en noget fri form.²⁶⁹ Den afsluttende bredt anlagte scene (troisième Intermède), den saakaldte „Doctorgrad“, hvor Argan paa skrømt udnævnes til doktor, havde man imidlertid taget med, og den gjorde endda en saadan lykke, at den endogsaa blev spillet selvstændigt; den 25. februar 1749 gav man saaledes en forestilling, der bestod af „Vulcani Kiep“, „Serenaden“ og „Doctorgraden“. I denne meget barokke scene, der ligesom tyrker-ceremonien i „Den adelige Borger“ helt er holdt i operastil, optræder foruden en præses flere apotekere og doctores, som alle udtrykker sig paa latin og baade synger og danser. Det gaar Argan ganske ligesom Mr. Jourdain, han bliver trukket ind i et sandt virvar af løjerlige ceremonier, i dette tilfælde dog af streng akademisk art. Den musikalske indramning af disse farceagtige optøjer var nu imidlertid paa det danske teater i forhold til originalens forlangender ret beskeden. Den bestod af en højtidelig march og en stadig tilbagevendende korstrofe (Bene, bene respondere), i hvilken den lærde forsamling bifalder, at Argan bliver indlemmet i deres kreds.²⁷⁰ „Doctorgraden“ krævede et vist udstyr, for det medicinske fakultet maatte naturligtvis mødes paa et sted, der havde et tilstrækkeligt akademisk præg, og der er da ogsaa til „Den indbildt Syge“ opført følgende i inven-

tarlisten: „1 Chathedra med 4re Benke og 1 Skammel beslaaet med rødt Trille“.²⁷¹ Hvorledes dette møblement var opstillet, erfarer vi af en noget senere regieprotokol, af hvilken fremgaar, at „Doctorgraden“ spilles i et andet værelse end selve stykket, og at der i baggrunden af dette rum er opstillet „et Chathedra“ og paa „begge Sider Benke betrukken med rødt Klæde“.²⁷² De lærde medlemmer af fakultetet maatte selvfølgelig se tilpas værdige ud. Man betalte da ogsaa, hver gang stykket gik, ca. 10 rdlr. „for 12 Peruqver at leye til Doctorgraden“, ligesom man ogsaa lejede „en sort Klædning til en Clister-Sætter“ samt „en Clister-Pibe“.²⁷³

Holberg fandt lige saa lidt behag i „Doctorgraden“ i „Den indbildt Syge“ som i tyrker-scenen i „Den adelige Borger“, der jo stod for ham som noget meningsløst „Giækkeri“.²⁷⁴ Ikke desto mindre var han klar over, at hvis et stykke skulde gøre rigtig lykke, maatte det udstyres med optog og „præsentationer“, og i „Plutus“ (opført 1751), som han skrev direkte for de ny aktører, bejlede han i rigt maaltil denne smag.²⁷⁵ Spekulationen hjalp udmærket, for den aldrende digter fik med denne ret svage komedie en af sit livs største successer. At „Plutus“ netop i udnyttelsen af det musikalske staar langt tilbage for de to Molièreske værker, forstod han selvfølgelig ikke selv. Han var da ogsaa temmelig bitter over, at „nogle Franske Comoedianter eller Fransksindede Danske, som med skeele Øjen ansee den Danske Skue-Plads store Succes“, havde talt „med Koldsindighed om dette anseelige Stykke“.²⁷⁶ Der var i det hele taget ikke saa lidt, Holberg var utilfreds med. Ofte mindedes han med et suk det gode gamle Grønnegadeteater, hvor de, som „besøgte Comoedien, vare da heller Tilhørere end Tilskuere, og derfor meere fornøiede dem udi moralske Comoedier, og Stykker af Character, end udi Spectacler, som allene ere for Øjene. Man vragede der ikke en Ac-

teur, fordi hans Handsker ikke vare gandske nye, eller hans Haar ikke var vel pudret eller satt udi konstige Pukler. Man saae ikkun efter, om han forestillede sin Person naturligen“. ²⁷⁷ I øvrigt mente Holberg, at de nye aktører gjorde alt for lidt ud af hans komedier, som han vilde ønske blev lige saa smukt prydede „ved Actioner, Bevægelser og Præsentationer“ som de „Franske oversatte Skue-Spill“, thi efter hans mening blev der ofret mere paa et fransk stykke end paa alle hans komedier tilsammen. Til gengæld var han dog stolt over, at „de uden Bekostning, uden afpassede Skridt og comiske Bevægelser“ stod sig saa godt i konkurrencen. ²⁷⁸

Holberg fungerede iøvrigt stadig som en slags censor eller litterær konsulent. Et enkelt vigtigt vidnesbyrd i denne henseende har vi i et regnskabsbilag fra 1752, skrevet af Als, hvori der findes følgende post: „Fransk Exemplar af Comoedien Livet en Drøm til Baron Holberg at conferere efter“. ²⁷⁹ Selve de censurer, som Holberg uden tvivl har tilstillet direktionen, er formodentligt gaaet til grunde, da en stor del af teaterarkivet brændte i 1794; ²⁸⁰ men rimeligvis har han gjort rigelig brug af dette materiale i sine epistler, hvor han netop meget udførligt taler om „Livet en Drøm“, Calderons berømte stykke i Boissys bearbejdelse, som han roser paa bekostning af flere moderne skuespil. ²⁸¹ Hans meget ensidige domme over den nyere franske dramatik, som han jo utvivlsomt gav kraftigt udtryk for i sine censurer, har sikkert ærgret aktørerne grundigt. Der er ingen tvivl om, at han protesterede ivrigt, da man i juni 1750 opførte Marivaux's dengang meget yndede komedie „Den fortrolige Moder“. I hvert fald skriver han: „De, som finde saa stor Smag udi de nye Franske Stykker, have længe ønsket at see paa vor Skue-Plads La Mere Confidente eller den fortroelige Moder. Samme Stykke har vel fundet meere Behag, skjønt derudi intet findes, som

kand sætte Tilskuerne udi mindste Bevægelse, thi Indholdet udi den heele Comoedie er, at en Moder stiller sig fortroelig an mod sin Datter for at faae hendes Tanker og Forsæt at vide. Ingen Materie kand være mindre rar og meere tør“.²⁸² Med hensyn til Destouches kunde Holberg endda henvise til en fiasko. Det drejede sig om den franske forfatters skuespil „L'irresolu eller den Vankelmodige“, som blev opført to gange i april 1750; men skønt den „da værende Theatre-Mester sparede ingen Umag paa at dressere Acteurerne“, for at den „vel kunde blive exequeret“, og der derfor heller ikke var „noget paa Actionen at dadle“, saa blev dog udfaldet det beklagelige, at „den heele Forsamling gik misfornøyet bort“.²⁸³

Lige saa ubehagelig for aktørerne var sikkert Holbergs negative stilling til de farceagtige efterstykker, som jo endda gav gode og højst tiltrængte penge i kassen. I Lodde fik de nu imidlertid en dristig talsmand, der turde sige sin mening rent ud til den aldrende digter. Det skete i fortalen til hans oversættelse af Guyot de Mervilles enaktskomedie „Det aftvungne Samtykke“ (Le Consentement forcé), der spilledes første gang i oktober 1749.

Han taler her om publikums smag, som endog Molière maatte rette sig efter. At den store dramatiker forstod at skrive en komedie „med Forstand og efter Reglerne“, beviser „Misantropen“, men da han fandt, at hans tilskueres smag ikke var lutret nok til at finde behag i den slags skuespil, maatte han „lempe sig meere efter sine Landsmænd paa det baade Skribenten og Acteuren kunde leve; dog lempede hand sig ikke saa ganske efter den gemeene, fordervede Smag, at hand jo derhos ideligen arbeidede paa at vende dem meere og meere til at blive fornuftige“. Det danske publikum er endda mindre vanskeligt at gøre tilpas, fordi „den naturlige og fornemme Smag er her mindre stridig og lættere at forene“. Man har jo for eksempel set, at de samme tilskuere, „som

paa een Tiid har forlystet sig med at see Oraklet, Vulcani Kiep, den forhexede Skaal og Merlin Dragon, at finde paa en anden Tiid Fornøyelse i at see det Aftvungne Samtykke, Myndlingen, den Fortrolige Moder, som hverken ved prægtige Forestillinger eller Optog, eller deslige laante Yndigheder, har tilsneget sig Tilskuernes Bifald“. Dette viser tilstrækkelig tydeligt, at smagen i almindelighed ikke er „saa gandske vanslegtet fra Naturen“, thi de sidste stykker „har intet uden en naturlig Eenfoldighed og medfødt Tækkelighed, som paa en fornuftig Maade er fremsat“. Skuepladsen har derfor ikke mindre ære af valget af stykker, end tilskuerne af deres smag. Naar man imidlertid har valgt et og andet stykke, hvori der er „meere for Øynene end for Sindet, meere til at lee af, end lære af“, er grunden først og fremmest „en fornøden Forsigtighed og Omsorg for Skuepladsens Vedligeholdelse, og det paa en Tiid, da den havde alle sine Konster behov, for nogenlunde Ligevægten at holde imod andre“. Der sigtes naturligvis her til de danske aktørers udenlandske konkurrenter.

Det stærkeste udfald imod Holberg kommer dog til slut: „Saaledes kand man og haabe at see deslige Stykker skrevne i vores Danske Sprog, endskiønt det neppe vil skee, saa længe en Destouches, en Marivaux og andre berømte Mænd i denne Videnskab bliver udraabte som ukyndige Fuskere, og belagte med andre uanstændige Navne“. Et saadant angreb lod Holberg, som den gamle prøvede polemiker han var, naturligvis ikke sidde paa sig, og i ep. 493 giver han Lodde ganske eftertrykkeligt over næsen. Han siger, at han er fuldstændig klar over, hvem der sigtes til i fortalen, og videre hedder det: „Hvis min Herre kiendte Oversætteren, og vidste, hvor ubegvem han er til at dømme om deslige Sager, vilde han heller have forundret sig over, om jeg havde hvæstet min Pen derimod. Det er bleven Mode hos os nu omstun-

der, at unge Personer opreyse sig til Dommere udi alle slags Materier, og med Dristighed deciderer ud i Sager, hvorom de ikke have mindste Begreb“. Der følger saa en række bedømmelser af baade ældre og nyere franske skuespil, af hvilke vi allerede kender de fleste.²⁸⁴

Holberg kom i de senere aar ikke meget i teatret, blandt andet frygtede han kulden.²⁸⁵ Ikke desto mindre havde han stadig haand i hanke med antagelsen af nye skuespillere; det fortælles jo saaledes, at det var ham, der opdagede jfr. Bøttger og opfordrede hende til at blive aktrice. Hans myndighed synes i det hele taget at have været betydelig, og det var kun naturligt, at han en kort tid, hvor skuepladsen var uden ledelse, kom til at fungere som direktør. Et bevis paa den indflydelse, han havde paa rollebesætningen, kan ses af et par avertissementer fra 1751. D. 11. august opføres „Den politiske Kandestøber“, og det hedder i tilknytning hertil, at Herman von Bremens rolle bliver „efter Authors Villie opført af Mons. Als.“²⁸⁶ D. 13. oktober gav man „Jacob von Tyboe“ og d. 15. s. m. „Jean de France“; i anledning heraf bekendtgøres følgende: „Og er nogle Ruller i Henseende til Personerne efter Auctors Villie i begge Hoved-Stykkerne forandrede“.²⁸⁷

I Komediehusets første sæson viste aktørerne, at de agtede at følge ganske den samme linie, som de lige fra begyndelsen af havde søgt at gennemføre. Bygningen var nok ny, men hele driftsformen og repertoireet førte de med sig. Aanden og den kunstneriske vilje var allerede skabt, da de rykkede ind, og derfor er forhistorien saa overordentlig vigtig og kan i betydning næsten sammenlignes med Grønnegadeperioden. Bag det hele aner man Holbergs skikkelse. Den gamle komediedigter var højst konservativ og ensidig i sine synspunkter, baade hvad repertoire og spillemaade angik. Men aktørerne vidste godt, hvad hans navn betød, de vidste, at de først og

fremmest maatte støtte sig til ham, hvis en national dansk skueplads skulde grundlægges. De holdt hans skuespil i ære og skabte det kunstneriske grundlag, der sikrede disse mesterværker den faste stilling, de siden har haft paa den danske scene.

NOTER OG HENVISNINGER

- 1) Ludvig Holbergs Epistler, udg. af Chr. Bruun. Ep. 447, V, s. 9.
- 2) J. E. Schlegels Werke, herausg. v. J. H. Schlegel III, 1764, s. 25 f.
- 3) Th. Overskou: Den danske Skuesplads II, 1856, s. 137.
- 4) Lommebog for Skuespilyndere 1785, udg. af Fr. Schwarz, s. 229 f. E. Nystrøm: Den danske Komadies Oprindelse, 1918, s. 223 f. Om Thielo se T. Krogh: Ældre dansk Teatermusik, Musikhistorisk Arkiv, I, 1931, s. 1 f.
- 5) Ep. 447, V, s. 9.
- 6) J. Martensen: Om Holberg og den efter Kong Frederik den Femtes Thronbestigelse genoprettede Skueplads. Museum I, 1894, s. 32.
- 7) Cassa Regnskab for Det Danske Comedie Huus fra 9. April 1749 til 31. Marts 1750, s. 13, Rigsarkivet.
- 8) o. c. s. 232.
- 9) Ep. 455, V, s. 39.
- 10) Lommebog for Skuespilyndere 1785, s. 233.
- 11) Ep. 447, V, s. 9.
- 12) Schlegels Werke III, s. 247 f.
- 13) Ep. 447, V, s. 9.
- 14) Jfr. T. Krogh: Skuespilleren i det 18. Aarhundrede, 1948.
- 15) Ep. 249, III, s. 230.
- 16) Ep. 374, IV, s. 207.
- 17) Chr. Elling: Maskespil, 1945, s. 9 ff. Martensen, o. c. s. 27 f.
- 18) Lommebog for Skuespilyndere 1785, s. 232.
- 19) Ep. 249, III, s. 232.
- 20) Den tyske original, „Die Langeweile“, findes i J. E. Schlegels Beyträge zum dänischen Theater, Coph. 1747, s. 1 f. Den danske oversættelse, som udkom selvstændig, er anonym.
- 21) I Dansk biografisk Leksikon (XXI, s. 187) oplyses det, at Schlegels forspil opførtes i teatret i Læderstræde i anledning af Frederik V's kroning. En saadan opførelse er det ikke lykkedes mig at paavise.

- 22) Kiøbenhavns Postrytter (citeres herefter som K. P.) 1747, nr. 34, 28. april.
- 23) K. P. 1747, nr. 35, 1. maj.
- 24) K. P. 1747, nr. 36, 5. maj.
- 25) Ep. 249, III, s. 232.
- 26) K. P. 1747, nr. 42, 26. maj.
- 27) Jfr. Martensen, o. c. s. 28 f.
- 28) K. P. 1747, nr. 40, 19. maj. Thielo havde tidligere haft forbindelse med bogtrykker Groth. Jfr. T. Krogh: Ældre dansk Teatermusik, Musikhistorisk Arkiv I, 1931, s. 7. Allerede d. 10. februar 1747 havde der staaet en annonce i K. P. (nr. 12), hvori det bekendtgøres, at „eftersom den gamle danske Skueplads har fundet saadan Applausum, at dens Comoedier endnu med Lyst blive læste, saa agter man at giøre Publico en besynderlig Fornøielse ved at meddele forud de Comoedier, som i Fremtiden skal præsenteres paa den danske Skueplads“. Det fremgaar endvidere, at det første „Nachspiel“, „Spøgelset med Klokken“, allerede var udkommet, jfr. Overskou o. c. II, s. 31.
- 29) Grønnegadeteatrets aktører averterer Paullis stykke som en „meget fornøjelig Komædie“, Nystrøm o. c. s. 164.
- 30) Ep. 179, II, s. 331.
- 31) T. Krogh: Den ærlige Amagerkone, kronik i Nationaltidende 13. april 1928.
- 32) Aumont og E. Collin: Det danske Nationalteater 1748—1889, Andet Afsnit, 1898, s. 60.
- 33) K. P. 1747, nr. 43, 29. maj.
- 34) Ludvig Holbergs tredje Epistler til *** hvorudi opfattes det Fornemste af Hans Liv og Levned. Oversatte af det Latinske i det Danske Sprog, udg. af J. Levin, 1857, s. 103.
- 35) K. P. 1747, nr. 44, 2. juni.
- 36) Ep. nr. 249, III, s. 231.
- 37) Ep. nr. 374, IV, s. 207.
- 38) Tredte Epistler, s. 103.
- 39) Overskou o. c. II, s. 34.
- 40) Lommebog for Skuespilyndere 1785, s. 235.
- 41) K. P. 1747, nr. 48, 16. juni.
- 42) K. P. 1747, nr. 50, 23. juni.
- 43) Ep. 66, I, s. 284.
- 44) K. P. 1747, nr. 52, 30. juni.
- 45) K. P. 1747, nr. 54, 7. juli.
- 46) K. P. 1747, nr. 55, 10. juli.
- 47) J. E. Schlegels Werke III, s. 268.

- 48) K. P. 1747, nr. 58, 21. juli.
 49) K. P. 1747, nr. 59, 24. juli.
 50) K. P. 1747, nr. 63, 7. august.
 51) K. P. 1747, nr. 64, 11. august.
 52) K. P. 1747, nr. 66, 18. august.
 53) K. P. 1747, nr. 67 og 68, 21. og 25. august.
 54) K. P. 1747, nr. 67, 21. august.
 55) K. P. 1747, nr. 69, 28. august.
 56) K. P. 1747, nr. 71, 4. september.
 57) Ep. 249, III, s. 232.
 58) K. P. 1747, nr. 29, 10. april.
 59) Bibliotheca danica IV, s. 394.
 60) K. P. 1747, nr. 46 og nr. 47, 9. og 12. juni.
 61) K. P. 1747, nr. 55, 10. juli.
 62) K. P. 1747, nr. 58, 21. juli. Samtidig averteres med Dufresnys „Det gienstridige Sindelag“ og Destouches's „Det tredobbelte Giftermaal“.
 63) Bibliotheca danica IV, s. 404.
 64) Om Poul Rogert se Historisk Tidsskrift 5 r., II, s. 33 og 35, jfr. Dansk biografisk Leksikon, XIX, s. 612.
 65) K. P. 1747, nr. 45, 5. juni.

Blandt de danske skuespil, der udkom omkring skuepladsens aabning i Bergs hus, kan endvidere nævnes „Den af Kiærlighed overvundene Gierrighed, forestilled udi En Comoedie paa 5 Acter af A.“, Kbh. 1747. Personerne i dette ret maadelige stykke er de Holbergske, Jeronymus, Leander, Leonora, Henrik, Pernille. Det har interesse derigennem, at det er tilegnet Holberg. I fortalen, der er dat. d. 8. juni 1747, udtrykker forf. haabet om, at Holberg vil „være een af de milde Censores“, og tilføjer: „Jeg veed ikke, om Hr. Baron er en Elskere af Børn, men det veed jeg, at han, som er eenlig, har fleere Børn end alle de, som ere gifte i hans Fæderne-Land. Det heele Publicum ere hans Børn“.

66) Jfr. K. P. 1747, nr. 62, 4. august. I den danske oversættelse fremtræder værket anonymt.

67) Extraordinaire Relationer, september 1747, s. 71.

68) K. P. 1747, nr. 77, 25. september.

69) Denne Ode har tysk tekst, hvilket giver en af personerne lejlighed til at sige: „Vil de Folk fortiene Penge her i Landet, hvorfor synger de Esler ikke Dansk?“, Spøgelset med Klokker, 1747, s. 12.

70) Krogh: Ældre dansk Teatermusik, s. 231.

71) Melodien er trykt som bilag i den danske tekstbog. Den findes ogsaa i „Første Samling af de Musikaliske Comoedie-Stykker,

som paa den Danske Skueplads udi Kiøbenhavn ere blevne opførte“, 1755, s. 10. Denne samling er udgivet af Thielo. I „Den sladderagtige Hyrde“ forekommer visen: „Før jeg min Cloris saa“. Den er ligeledes trykt som bilag i tekstbogen og forekommer ogsaa i nævnte samling s. 4.

72) C. Thrane: *Fra Hofviolonernes Tid*, 1908, s. 73. Krogh o. c. s. 19 f.

73) K. P. 1747, nr. 75, 18. september.

74) Jfr. V. Vedel: *Molière*, 1929, s. 95 f. Den operaballet, som stykket slutter med, havde de danske aktører typisk nok strøget.

75) *Supplement og Suite af den kgl. Danske Skuepladses og den Italienske Operas Maskine Journal*. Om denne protokol se T. Krogh: *Holberg i det kgl. Teaters ældste Regieprotokoller*, 1943, s. 9 f.

76) *Teaterkassens Regnskaber: Rigsarkivet* (citeres herefter som T. R.) 1752—53, nr. 119.

77) K. P. 1747, nr. 78, 29. september.

78) *Pro memoria fra 11. august 1768*, Rigsarkivet, jfr. Krogh: *Ældre dansk Teatermusik*, s. 10, Fodnote 3.

79) T. R. 1750—51, nr. 300.

80) K. P. 1747, nr. 80, 6. oktober.

81) *Første Samling af de Musikaliske Comoedie-Stykker*, s. 30 f.

82) K. P. 1747, nr. 85, 23. oktober.

83) K. P. 1747, nr. 86, 27. oktober.

84) K. P. 1747, nr. 90, 10. november.

85) K. P. 1747, nr. 91, 13. november.

86) K. P. 1747, nr. 83, 16. oktober.

87) *Dictionnaire portatif des théâtres, contenant l'origine des differens théâtres de Paris*, Paris 1755, s. 209. Stykket blev 1731 givet paa Théâtre Français med stor succes.

88) *Smst.* s. 95.

89) K. P. 1747, nr. 33, 20. november.

90) *Inventarfortegnelse 1763—64*, Rigsarkivet. Jfr. A. Aumont: *Fra Theatrets Fortid*, Museum 1893, II, s. 99 f.

91) K. P. 1747, nr. 79, 2. oktober.

92) *Ep.* 374, III, s. 207.

93) K. P. 1747, nr. 99, 11. december.

94) *Ep.* 215, III; s. 110.

95) *Jacopo Fabris: Instruction in der teatralischen Architectur und Mechanique*, udg. af T. Krogh, 1930, s. 7 f.

96) *Ep.* 66, I, s. 284.

97) *Schlegels Werke*, III, s. 295 f.

98) *Fabris*, o. c. s. 13 f.

99) I sin afhandling: *Omkring Grønnegade-Teatret* (Tilskueren

1898, s. 896 ff.) fremfører Vilhelm Møller den mening, at man ved sceneforandringerne i Grønnegadeteatret har benyttet et neutralt mellemtæppe af den art, som kendes fra de engelske, hollandske og tyske vandretupper i det 17. aarhundrede, og som gaar helt tilbage til Shakespearetidens engelske teaterpraksis. En saadan antagelse maa dog stemples som ren fantasi. Mellemtæpperne har saavel paa Grønnegadeteatret som i Bergs hus været bemalede og tjent som illuderende led i dekorationerne, ganske som vi kender det fra Komediehuset paa Kongens Nytorv. Jfr. endvidere Nystrøm, o. c. s. 200 f.

¹⁰⁰⁾ Skuespiltekster fra Komediehuset i Lille Grønnegade, udg. ved E. Nystrøm, IV, 1922, s. 196.

¹⁰¹⁾ Thottske Saml. nr. 469, 8vo, Det kgl. bibliotek; jfr. Nystrøm: Den danske Komadies Oprindelse, s. 200 f.

¹⁰²⁾ Fruentimmer Huusholdning, forestillet udi en Comoedie af tre Acter. 1747, s. 15.

¹⁰³⁾ Smst. s. 59.

¹⁰⁴⁾ Den faldne og igien opreiste Salvande, fremstillet i en Co-moedie af 5 Acter, 1747, s. 178 f. Se endvidere s. 140, 144, 145, 172, 206.

¹⁰⁵⁾ Ep. 447, V, s. 9.

¹⁰⁶⁾ Schlegels Werke, III, s. 261 f.

¹⁰⁷⁾ Schlegels Werke, III, s. 269.

¹⁰⁸⁾ Fortalen til Epistlerne, I, s. V. Ep. 239, III, s. 202, Ep. 249, s. 233 f, Ep. 267, s. 295 f.

¹⁰⁹⁾ Overskou o. c. II, s. 161.

¹¹⁰⁾ Martensen, o. c. s. 31 f. C. Elling: Theatrene i lille Gæthus og i Tjærehuset, Historiske Meddelelser om København, 3. rk., IV bd., 1940, s. 301 f.

¹¹¹⁾ Overskou II, s. 37 f.

¹¹²⁾ Elling o. c. s. 294.

¹¹³⁾ Nystrøm o. c. s. 66 f.

¹¹⁴⁾ Jfr. V. C. Ravn: Den tyske Opera i Kjøbenhavn i Aarene 1721—23, For Ide og Virkelighed, 1873, I, s. 523.

¹¹⁵⁾ Overskou o. c. II, s. 151.

¹¹⁶⁾ Nystrøm 66 f.

¹¹⁷⁾ Programmet findes paa Det kgl. Bibliotek, Hjemstjerne 3002, 4to. Jfr. T. Krogh: Komedie paa Kongens Nytorv, Kronik i Nationaltidende 13. oktober 1947.

¹¹⁸⁾ Fabris o. c. s. 27 f.

¹¹⁹⁾ Overskou II, se registret. Martensen o. c. s. 35 f. Nystrøm o. c. s. 233 f.

¹²⁰⁾ K. P. 1747, nr. 92, 17. november.

121) J. Paludan: Deutsche Wandertruppen in Dänemark, Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd. 25, Halle a. d. S. 1893, s. 341 f. T. Krogh i Holland og Danmark, redigeret af K. Fabricius, L. L. Hammerich og V. Lorenzen, II, 1945, s. 158.

122) J. Bolte: Das Danziger Theater in 16. und 17. Jahrhundert, Theatergeschichtliche Forschungen, XII, Hamb. u. Leipz. 1895, s. 137 f.

123) J. Bolte: Von Wanderkomödianten und Handwerkerspielen des 17. und 18. Jahrhunderts, Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1934, Philosophisch-historische Klasse, Berlin 1934, s. 453.

124) Paludan o. c. s. 341, Bolte: Wanderkomödianten, s. 478.

125) Paludan o. c. s. 341.

126) Dictionnaire portatif, s. 145.

127) Bolte: Wanderkomödianten, s. 477. Det er utvivlsomt urigtigt, naar den udmærkede forsker tilskriver Molière denne komedie.

128) I 1735 blev stykket karakteristisk nok spillet af Caroline Neubers trup under titlen: „Schrecken-Spiel ruchloser Jugend. Oder Das Lehrreiche Todten-Gastmahl des Don Pedro“. At det drejer sig om de Villiers komedie, kan blandt andet ses deraf, at Don Juans tjener i personlisten er opført som „Harlekin, under dem Nahmen Philippin“. Hos Molière hedder tjeneren som bekendt Sganarelle. F. J. von Reden-Esbeck: Caroline Neuber und ihre Zeitgenossen, Lpz. 1881, s. 175, jfr. s. 108, 266.

129) Baade „Den Gerrige“ og „Das Gespenst mit dem Trommel“ stod paa Caroline Neubers repertoire, Reden-Esbeck, s. 107, 265.

130) K. P. 174, nr. 96, 1. december. Oversættelsen er optaget i Die deutsche Schaubühne, herausg. von J. C. Gottsched, III, s. 262 f.

131) N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturs Historie, IV, 1858, s. 471 f.

132) K. P. 1748, nr. 4, 12. januar.

133) Jfr. Martensen o. c. s. 37.

134) Den Neuberske trup spillede stykket 1735 i Hamburg under titlen: „Harlekin die lebendige Uhr und verstellte Mumie“, Reden-Esbeck o. c. s. 109. I 1719 havde en tysk trup i København spillet en „Nach-Comoedie“ med titlen: „Arlequin eine verstellte Mumie“. Danske og tyske teaterplakater, Det kgl. Bibliotek, jfr. T. Krogh: Harlekinaden paa den danske Skueplads, 1931, s. 13.

135) J. Bolte: Die Quade Grethe, Niederdeutsches Jahrbuch 1932 bd. 56—57, s. 220 ff. S. forf.: Wanderkomödianten, s. 472, fodnote. Herbert Junckers: Niederländische Schauspieler und niederländisches Schauspiel im 17. und 18. Jahrhundert in Deutschland, Haag 1936, s. 239 f., 245. Krogh i Holland og Danmark, s. 176.

136) J. Bolte: Die Singspiele der englischen Komödianten und ihre Nachfolger in Deutschland, Holland und Skandinavien, Theatergeschichtliche Forschungen, VII, Hamb. u. Leipz. 1893, s. 38 f., 138 f. T. Krogh: Studier over Harlekinaden paa den danske Skueplads, 1931, s. 38.

137) Jfr. Paludan o. c. s. 342.

138) Reden-Esbeck o. c. s. 264 f.

139) K. P. 1748, nr. 4, 12. januar. Overskou o. c. II, s. 64.

140) K. P. 1748, nr. 1, 1. januar.

141) K. P. 1748, nr. 11, 2. februar.

142) Ep. 392, IV, s. 249.

143) Erich H. Müller: Die Mingottischen Opernunternehmungen, Dresden 1915.

144) Fabris o. c. s. 27.

145) Extraordinære Relationer, december 1747, s. 97.

146) E. H. Müller o. c. s. 64.

147) T. Krogh: Holbergs Forhold til Operaen, Tilskueren 1927, s. 345 f.

148) de la Beaumelle: La spectatrice danoise ou l'Aspasie moderne, 1748—50, s. 43 f., 251.

149) Elling: Maskespil, s. 29 f.

150) Overskou o. c. II, s. 64.

151) Krogh: Holbergs Forhold til Operaen, s. 273 f.; samme forf.: Kilderejsen i musikalsk Belysning, kronik i Nationaltidende 11. januar 1942.

152) Ep. 299, III, s. 370.

153) Overskou o. c. II, s. 47.

154) Extraordinære Relationer, december 1747, s. 99.

155) Lommebog for Skuespilyndere 1785, s. 237. Overskou o. c. II, s. 50 f.

156) T. Krogh: Studier over de sceniske Opførelser af Holbergs Komedier i de første Aar paa den genoprettede danske Skueplads, 1929, s. 6 f.

157) K. P. 1748, nr. 3, 8. januar.

158) Til denne vise forekommer der to forskellige melodier. Den ene findes som bilag i tekstbogen, den anden i Anden Samling af de Musikalske Comoedie-Stykker, 1755, s. 31.

159) T. R. 1750—51, nr. 312.

160) K. P. 1748, nr. 4, 15. januar.

161) K. P. 1748, nr. 8, 26. januar.

162) Dictionnaire portatif, s. 246.

163) G. E. Lessing: Hamburgische Dramaturgie, 73. Stück.

164) Jfr. T. R. 1750—51, nr. 4.

- 165) Ep. 374, IV, s. 205.
- 166) K. P. 1748, nr. 12, 9. februar.
- 167) Overskou o. c. II, s. 64 f.
- 168) Oeuvres de Regnard, I, Paris 1778, s. 46. Paa rejsen passerede han Hamburg, om hvis opera han siger: „Les Opéra n'y sont pas mal représenté; j'y ai trouvé celui d'Alceste très-beau“. Smst. s. 38.
- 169) T. R. 1750—51, nr. 182.
- 170) K. P. 1748, nr. 17, 26. februar.
- 171) Om Johan Barthold Lodde: P. F. Suhms samlede Skrifter, IV, 1789, s. 102, VII, 1791, s. 301, 397, K. L. Rahbek og R. Nyerup: Den danske Digtekunst, IV, 1808, s. 428 ff., V, 1819, s. 51 ff., 228.
- 172) K. P. 1748, nr. 17, 26. februar.
- 173) Cassa Regnskab for det Danske Comedie Huus, T. R. 1749—50, s. 55.
- 174) Krogh: Ældre dansk Teatermusik, s. 46.
- 175) T. R. 1750—51, nr. 223.
- 176) T. R. 1751—52, nr. 135.
- 177) Dictionnaire portatif, s. 110.
- 178) K. P. 1748, nr. 33, 22. april.
- 179) Ep. 493, V, s. 124. Denouement, d.v.s. løsning af knuden.
- 180) Trende Epistler, s. 100.
- 181) K. P. 1748, nr. 35, 29. april.
- 182) Ep. 453, V, s. 34.
- 183) Krogh: Studier over de sceniske Opførelser af Holbergs Komedier, s. 55.
- 184) Ep. 439, IV, s. 370. Ep. 453, V, s. 34.
- 185) La spectatrice danoise, s. 392. Jfr. s. 32 f.
- 186) K. P. 1748, nr. 41, 20. maj.
- 187) Første Samling af de Musikaliske Comoedie-Stykker, s. 38.
- 188) I maj 1750 betalte man 1 rdlr. 4 mk. for maden til „Den adelige Borger“. T. R. 1750—51, nr. 90.
- 189) T. R. 1750—51, nr. 53.
- 190) Henry Prunières: Lully, Paris, i serien Les musiciens célèbres, s. 23.
- 191) T. R. 1750—51, nr. 53.
- 192) Smst.
- 193) Ep. 447, V, s. 23. Jfr. Just Justesens Betenkning over Comoedier: Første udgave af Holbergs komedier, I, 1723.
- 194) Don Ranudo 4. akt, 1. sc.
- 195) K. P. 1747, nr. 100, 16. dec.
- 196) K. P. 1748, nr. 35, 29. apr.
- 197) K. P. 1748, nr. 37, 6. maj.

198) K. P. 1748, nr. 38, 10. maj.

199) K. P. 1748, nr. 39, 13. maj. Der optraadte ogsaa andre paa den „Tydske Skue-Plads udi St. Kongensgade“ end von Quotens trup. Det bekendtgøres saaledes, at der d. 2. januar 1748 bliver „af nogle udi Musiqven velerfarne og forstandige Studiosis, en paa Hendes Kongel. Majestæts vores Allern. Dronning Lovises Høye Geburhts-Dag, nye forfærdigede Tydske Operetgen eller Siunge-Spill, die gekrönte Tugend kaldet, opført“. Vi erfarer endvidere, at der „for en Loge gives den Dag 2 rdlr., paa Parterre hver Person 2 mk. og Galleriet 1 mrk. 8 sk.“. K. P. 1747, nr. 103, 25. dec.

200) K. P. 1749, nr. 87, 31. okt.

201) K. P. 1750, nr. 34, 27. apr.

202) Partikulærkassens Regnskaber 1748, nr. 1199, 1200, 1201, Rigsarkivet.

203) Partikulærkassens Regnskaber 1748, nr. 1202. I Chevaliers regning nævnes disse komedier, der i flere eksemplarer blev anskaffet til hoffets brug. Da der næppe er nogen tvivl om, at de blev opførte, skal de nævnes her: *Grandes pieces*: *Le Glorieux* (Destouches), *Le Joueur* (Regnard), *Timon le misantrop* (Delisle), *Esopé à la cour* (Borsault), *Melanide* (Nivelle de la Chaussée), *La gouvernante* (La Chaussée), *Rodogune* (P. Corneille), *Les menechmes* (Regnard), — *Petites pieces*: *Le mari retrouvé* (Dancourt), *Le fleuve d'oubli* (Le Grand), *La Chercheuse d'esprit* (Favart), *Attendez-moi sur l'orme* (Regnard), *L'impromptu de campagne* (Poisson), *Le procureur* (Poisson), *L'oracle* (Saint-Foix). Endvidere leverede Chevalier bd. 1—4 af *Recueil de Pièces choisies* i to eksemplarer. Chevalier boede „dans le Skindergaden vis-a-vis la Boucherie“.

204) T. Krogh: Studier over Harlekinaden paa den danske Skueplads, 1931, s. 44, 66, 70 f.

205) *La spectatrice danoise*. I partikulærkassens regnskaber nævnes „die Actrice Belou Sompsoie“, der fik en sum penge „für das kleine Mädgen welche aus der Frantzösichen Comoedie letzhin für Ihr: Königl. Mayst. das Couplet abgesungen habe“, 1749, nr. 1255.

206) Max Fuchs: *Lexique des troupes de comédiens au XVIII siècle*, Paris 1944, s. 52, 79.

207) Smst. s. 79.

208) Overskou o. c. II, s. 68, 309.

209) F. A. Dahlgren: *Anteckningar om Stockholms Theatrar*, Stockh. 1866, s. 38, 571, 572.

210) Overskou o. c. II, s. 68, 115. de la Beaumelle omtaler *Gorion* i *La spectatrice danoise*, s. 253. Efter opholdet i Danmark blev han

1752—53 danser i Strasbourg. 1753—55 virkede han ved Théâtre Français og drog derefter til provinsen, Fuchs o. c. s. 106.

- 211) Ep. 359, IV, s. 161.
 212) Ep. 180, II, s. 332.
 213) Ep. 373, IV, s. 204.
 214) La spectatrice danoise, s. 41.
 215) de la Beaumelle: Mes pensées, Berlin 1751, s. 153 f.
 216) La spectatrice danoise, s. 253.
 217) Ep. 359, IV, s. 160 f.
 218) Overskou, II, s. 68 f.
 219) Skuespil til Brug for den danske Skueplads, III, 1777, s. 456.
 220) K. P. 1750, nr. 18, 2. marts.
 221) K. P. 1748, nr. 45, 3. juni.
 222) K. P. 1748, nr. 49, 17. juni.
 223) K. P. 1748, nr. 59, 22. juli.
 224) K. P. 1748, nr. 63, 5. aug.
 225) K. P. 1748, nr. 65, 12. aug.
 226) Ep. 447, V, s. 16 f.
 227) Ep. 190, III, s. 25.
 228) Ep. 447, V, s. 20.
 229) Ep. 296, III, s. 362.
 230) Ep. 441, IV, s. 379. Om Holbergs forhold til disse franske dramatikere se H. G. Topsøe-Jensen: Holberg og den efter molier-skene Komædie, Holberg Aarvog 1921, s. 112 f.
 231) K. P. 1748, nr. 67 og 69, 19. og 26. aug. Dictionnaire portatif, s. 242.
 232) Ep. 511, V, s. 184.
 233) K. P. 1748, nr. 71, 2. sept.
 234) Stykket kom første gang i trykken 1705 og blev nogle aar senere optaget i Dancourts Oeuvres, thi af en ukendt grund tillagde man denne frugtbare dramatiker forfatterskabet til „Merlin Dragon“. Paa titelbladet til den danske oversættelse, der skyldes Lodde, er karakteristisk nok Dancourts navn anført.
 235) T. R. 1750—51, nr. 53, 90, 1751—52, nr. 70.
 236) Krogh: Ældre dansk Teatermusik, s. 60 f.
 237) A. Aumont og E. Collin: Det danske Nationalteater, II, s. 76 f.
 238) Ep. 374, IV, s. 205 f.
 239) K. P. 1748, nr. 75, 16. sept.
 240) K. P. 1748, nr. 81, 7. okt.
 241) Ep. 211, s. 92. Ep. 453, V, s. 34.
 242) Ep. 493, V, s. 122.

- 243) K. P. 1748, nr. 85, 21. okt.
- 244) T. R. 1750—51, nr. 210.
- 245) K. P. 174, nr. 91, 11. nov.
- 246) Krogh: Studier over Harlekinaden paa den danske Skueplads, s. 46 f.
- 247) de la Beaumelle: *Mes pensées*, s. 162 f.
- 248) Krogh: Ældre dansk Teatermusik, s. 55 f.
- 249) Inventarliste 1763—64.
- 250) T. R. 1751—52, nr. 78.
- 251) T. R. 1750—51, nr. 251.
- 252) T. R. 1752—53, nr. 63.
- 253) K. P. 1748, nr. 93, 18. nov.
- 254) Ep. 249, III, s. 230, 234, Ep. 360, IV, s. 162 f., Ep. 374, IV, s. 205 f.
- 255) Schlegels Werke, III, s. 248, de la Beaumelle: *Mes pensées*, s. 164. Jfr. Overskou o. c. II, s. 17 f. R. Neiiendam i Danmark i Fest og Glæde, redigeret af J. Clausen og T. Krogh, III, 1935, s. 242 f.
- 256) Lommebog for Skuespilyndere 1785, s. 250, Overskou o. c. II, s. 66.
- 257) Krogh: Skuespilleren i det 18. Aarh., s. 9 f.
- 258) Martensen o. c. s. 39. Prologen er aftrykt af Neiiendam i Danmark i Fest og Glæde, III, s. 231 f. Aktørerne havde dog allerede givet en forestilling den 16. dec., men kun for en indbudt kreds. Man spillede ved denne lejlighed Molières „Amphitruon“. Overskou o. c. II, s. 84.
- 259) D. 30. april 1749 fik de Larches 40 rdlr. i „Douceur eller Brudegave“. Cassa Regnskab for det Danske Comedie Huus 1749—50, s. 4. Til forestillingen d. 8. sept. 1749, hvor der opførtes „Den indbildt Syge“, annonceres der en ny ballet, „hvori en ung Jomfrue, som af Mr. de Larches er oplært, vil gjøre sin første Prøve i Dantz“. K. P. 1749, nr. 72, 8. sept. Det drejer sig om jfr. Hieronimis debut, jfr. Holberg Aarbog, 1921, s. 287.
- 260) Overskou, o. c. II, s. 41.
- 261) de la Beaumelle: *Mes pensées*, s. 162 f.
- 262) Krogh: Studier over Holbergs Komedier, s. 53.
- 263) Smst.
- 264) T. R. 1752—53, nr. 119, 120.
- 265) T. R. 1750—51, Ørsteds inventarfortegnelse.
- 266) Krogh o. c. s. 11, s. 63. T. R. 1752—53, nr. 120.
- 267) T. R. 1750—51, nr. 29.
- 268) T. R. 1750—51, nr. 28.

269) Plakat 28. juni 1726. Danske og tyske teaterplakater, Det kgl. Bibliotek. Plakater fra Theatret i Grønnegade, udg. af J. Clausen, 1922, s. 10, jfr. Krogh: Studier over Harlekinaden.

270) Krogh: Ældre dansk Teatermusik, s. 35, 51.

271) Ørsteds inventarfortegnelse.

272) Regieprotokol 1774—1784, Det kgl. Teater.

273) T. R. 1750—51, nr. 32, 251. Ifølge regieprotokollen 1777—84 foregik „Doctorgraden“ paa følgende maade: „4 Apotekere, 2de fra hver Side fra de 2de modsatte Couliser, forsynede med Mortere, hvori de støde efter Takten. 4 Chirurgi med store Clister-Sprøyter ligeledes 2de fra hver Side. 8te Doctores /: 4 fra hver Side :/ — Alle disse møde hverandre lige for Cathedret, gaae i lige Linie ned, men skilles nu ad, gaae bag ved Bænkene og mødes saaledes ved Cathedret anden Gang; nu blive Chirurgi og Apotekerne staaende ved begge Sider af Prosenio, og Doctores ved Bænkene. Præsens og Candidaten komme nu hver fra sin Coulise, gaae strax bag om Bænkene ned og mødes saaledes ved Prosenio, og idet de ville gaae op, træde de 4 Chirurgi frem og opløfte og samle Sprøyterne, hvorunder de passere. — Præsens bestiger Cathedret og Candidaten sætter sig ved Foden af samme. Disse Optog skeer efter en March. — For hver Gang Candidaten har besvaret et Spørgsmaal synges et Chor, som Orchestret accompagnerer, naar Creationen er skeet /: hvorefter Candidaten stiger op til Præsens og kysser ham /: synges et andet Chor paa March-Melodien. Endelig nedstiger Præsens, han og den nye Doctor gaae nu atter ned under de opløftede Sprøyter, og saaledes gaae alle bort i den forige Orden“.

274) Ep. 447, V, s. 23.

275) Krogh: Studier over Holbergs Komedier, s. 62 f.

276) Ep. 447, V, s. 23 f.

277) Ep. 360, IV, s. 162.

278) Ep. 249, III, s. 235.

279) T. R. 1751—52, nr. 259.

280) Jfr. Neiiendam i Danmark i Fest og Glæde, III, s. 262.

281) Ep. 493, V, s. 125, 495, V, s. 128 f.

282) Ep. 493, V, s. 124.

283) Ep. 493, V, s. 122.

284) Ep. 493, V, s. 121 f.

285) Ep. 244, III, s. 214.

286) K. P. 1751, nr. 64, 9. aug.

287) K. P. 1751, nr. 82, 11. okt.

DANMARKS GAMLE HOVEDSTAD

Af HELGE SØGAARD

Da Kr. Erslev og hans Generation udførte det store Rydningsarbejde i dansk Historie, maatte meget, der hidtil var anset som uomtvistelige Kendsgerninger, falde. Det gik ikke for sig uden Modstand fra anden Side, hvor man var betænkelig ved den aabenlyse Mistilid, der blev udtalt over for de tidligere Historikere, særlig fordi Huitfeldt i den Anledning maatte staa for Skud. Fra den konservativt indstillede Side mente man, at den nye kritiske Behandling af Kilderne gik over Maalet, og den vakte i hvert Fald hos adskillige en Forargelse, som vor Tid vanskeligt kan forstaa. De nye Resultater blev imidlertid staaende, og der vil ikke længere blive drevet historisk Forskning i Danmark uden en skyldig Hensyntagen til den Metode og de Synspunkter, som Kr. Erslev og hans Tilhængere har Æren af at have indført herhjemme. Erslev handlede i Overensstemmelse med den Sandhed, den svenske Etnograf Erland Norden-skiöld har udtrykt saaledes: „Vi ved, at en gal Iagttagelse angaaende f. Eks. et Insekts Anatomi snart bliver kontrolleret; en gal Iagttagelse angaaende en menneskelig Forestilling kommer let ind i Litteraturen og bliver der for bestandig“.¹

Blandt det nye, Erslev naaede frem til, var ogsaa en paa Kilderne grundet Fastsættelse af Tidspunktet for Københavns Ophøjelse til Danmarks Hovedstad. Den lille Artikel fremkom i „Tilskueren“ 1889, men er nu blevet gjort lettere tilgængelig ved at blive optrykt i første

Bind af den Udgave, der kom i 1937 med et Udvalg af hans betydeligste Afhandlinger. Erslev drager i den i Marken mod den gamle Anskuelse, at København i 1443 blev Danmarks Hovedstad, og mod at Roskilde tidligere havde været det, og Lejre atter før Roskilde, ligesom han bekæmper den Opfattelse, at Roskildeborgens Brand i 1443 var Aarsagen til, at Residensen blev flyttet til Byen ved Sundet. I Modsætning hertil opstiller han den Paastand, at skal der være Tale om et Tidspunkt, paa hvilket København blev Hovedstad, maa det være 1416, da Kronen definitivt erhvervede Borgen med tilhørende By og øvrige Tilliggende og uanfægtet af alle Krav beholdt den lige til Reformationen, da enhver Mulighed for en Ændring forsvandt. I øvrigt — mener Erslev — er enhver Tale om, at Danmark havde en Hovedstad i Middelalderen, en urimelig Paastand, der hviler paa, at Nutiden grundløst projicerer sine egne Forestillinger paa en Tid, der efter hele sin Samfundsordning ikke kunde have en Hovedstad, fordi Kongen drog Landet rundt uden at have en fast Residens. Erslev søger ogsaa at finde den, der har indført Tanken om Københavns Op-højelse til Hovedstad 1443 i den historiske Litteratur, og er i sin Søgen standset ved Erik Pontoppidan, som i sine *Origines Hafnienses* fra 1760 udtalte sig om Sagen. Da denne Bog ikke er i Hvermands Hænder, og Erslev ikke citerer Pontoppidan, er det næppe af Vejen at anføre den gamle Bisps Ord. Han udtrykker sin Mening saaledes:

„Da Kong Christoffer af Bayern, saasom den sidste af hiin gamle Konge-Stamme, var kommen til Regieringen, og fandt til sin Residentz ingen Bye beleyligere end som Kiøbenhavn, men ikke heller havde Lyst til at boe der, uden til visse at vide, om han boede paa sin egen Grund, udvalte han at stille de Roeskildske Bisper tilfreds, med et slags Mage-Skifte, som dog ikke synes at

have haft sin fulde Virkning, saa vidt denne skulle være at afskaffe all Biskopens Anke og Paastand. Jeg vil herom anføre de faa Ord som findes hos Hvitfeld T. I. p. 832“. Hvitfeldt melder imidlertid intet om, at Christoffer af Bayern gjorde København til Residens, men beretter kun om et Mageskifte. Og Pontoppidan fortsætter: „Saa vidt Hvitfeld, som ikke melder Aaret, naar dette er sket, men alleene i Kong Christoffers Tid. Dog bliver det formodentlig Aar 1443, da bemeldte Konge gav Kiøbenhavn sin saakaldte Birkeret“.²

Da Erslev havde paavist den Letsindighed, Pontoppidan havde udvist, er det ikke underligt, at alle sluttede sig til hans nye Opfattelse, der den Dag i Dag er urokket. Men Erslev er standset ved Pontoppidan i sin Udersøgelse, og i de efterfølgende Linier skal det forsøges at føre hans Tankegang videre. Spørgsmaalet maa have optaget Erslev, thi da han i 1895 offentliggjorde sin Afhandling om Constitutio Valdemariana, vendte han tilbage til det i en Fodnote, fordi han et Par Steder havde fundet Lund omtalt som *metropolis Daniæ* og *caput regni*. Medens han i sin første Afhandling udtaler, at „Det er ganske vildledende for Middelalderens Vedkommende at tale om en „kongelig Residensstad“ eller en „Rigets Hovedstad““, synes han nu delvis at have forladt dette Standpunkt, idet han siger, at „man kunde vist modsat med mere Ret tale om Lund som Rigets Hovedstad, naar man derved ikke glemmer, at Forestillingen om en Hovedstad overhovedet var meget løs“.³ Det er aabenbart de ovenfor omtalte Vidnesbyrd, der har faaet Erslev til at modificere sine Anskuelser.

Ogsaa i vore Dage kan det være svært at sige, hvad man forstaar ved Begrebet Hovedstad, og en Definition, anlagt saa den kunde passe paa København, vilde blive saa vidtløftig og omfangsrig, at den vilde blive vanskelig at arbejde med. Begrebet har haft forskelligt Ind-

hold til de forskellige Tider. Ved Hovedstad forstaar vi nu først og fremmest den By, der er Administrationens Sæde, men for Pontoppidan var det det vigtigste Kendetegn, at den var kongelig Residensby ud fra Enevældens almindelige Betragtning om Kongen som Statens Herre, og for Middelalderens Opfattelse viser Erslevs vaklende Holdning, at Spørgsmaalet ikke er saa ligetil, men frembyder adskillige Faldgruber. Endelig er ogsaa det Problem uløst, om Pontoppidan har faaet sin Tanke om en middelalderlig Hovedstad paa egen Haand, eller om der har været et eller andet Grundlag, der har dannet en ganske vist unævnt Forudsætning for ham.

Eet synes imidlertid givet. Tanken om en Hovedstad — hvor meget man saa vil lægge ind i dette Udtryk — har ikke været almindelig i Middelalderens Danmark, thi ellers vilde man sikkert støde paa den paa Steder, hvor den nu mangler. I Saxos Fortale til hans store Værk foreligger som bekendt ogsaa en kortfattet Beskrivelse af Danmark, hvor der var al mulig Grund til at omtale Roskilde som Rigets Hovedstad, tilmed da Saxos varme lokalpatriotiske Følelser for Sjælland maatte opfordre til det, men der findes intet herom. Heller ikke Knytlingasaga har nogle Bemærkninger, hvor den omtaler Danmarks Inddeling. Gaar man derimod længere tilbage i Tiden til den første Omtale af Landets Topografi efter den historiske Tids Frembrud, Adam af Bremens Beskrivelse af Danmark, finder man her under Omtalen af Sjælland: *Civitas eius maxima Roscald, sedes regia Danorum*,⁴ og disse Ord lader sig kun oversætte ved: Dens (S: Sjællands) største By er Roskilde, Danernes Kongesæde. Adam, som i Almindelighed synes vel underrettet om danske Forhold, maa derfor have en Forestilling om, at Roskilde er dansk Kongeresidens. Og han staar ikke ene med denne Mening. Vender man sig til Roskildekroniken, siger den om

Gorm den Gamle, at han opslog sit Kongesæde paa Sjælland (*sedem regni apud Selandiam constituit*),⁵ og her er der næppe tænkt paa noget andet Sted end Roskilde. Roskildekrøniken bygger i sin Indledning for en stor Del paa Adam af Bremen, og det er derfor nødvendigt at tilføje, at de ovenfor citerede Ord er et originalt Indskud af dens ukendte Forfatter. Om denne Oplysning om Gorm den Gamle er rigtig, er i denne Forbindelse lige-gyldigt, Hovedsagen er, at Roskildekrøniken accepterer Tanken om en Residens.

Endnu en tidlig Forfatter fra Middelalderen kan anføres, som udtrykkelig angiver Roskilde som Kongesæde, ikke i lakoniske Sætninger som de her gengivne, men efter sin Skik fyldig og ordrig, Saxo selv. Bemærkningen er skjult i Omtalen af Svend Estridsøns Død i Søderup ved Aabenraa, da Kongen fremsatte Ønske om at maatte blive begravet i Roskilde, og for egen Regning motiverer Saxo det med følgende Ord: *Siquidem loci illius religio, regibus vetusto more exulta, ut vivis sedem, ita fato functis sepulturam præstare consuerat*.⁶ Eller som Jørgen Olrik oversætter det: her havde de i levende Live deres Sæde og fandt efter Døden deres Hvilested.

Alle de tre her omtalte Forfattere synes til Fuldkommenhed at vise, at Tanken om en Hovedstad i Danmark ikke har været dem ganske fremmed, hvad de saa end har bygget den paa, og de er alle enige om, at det er Roskilde, der har indtaget denne fremtrædende Plads. I sin Artikel fra 1889 angriber Erslev ogsaa den gamle Tanke, at Lejre var Danmarks Hovedstad før Roskilde, og dog findes denne Tanke ligeledes udtrykt i tidlig Middelalder. I Lejrekrøniken hedder det, at Dan jordede sin Fader i en Høj ved Lejre paa Sjælland, hvor hans Fader havde grundlagt Kongesædet før ham (*Qui post patris obitum hereditarie possidebat regnum; patre uero suum Dan colle quodam apud Lethram tumulavit Sia-*

landie, ubi sedem regni pro eo pater constituit⁷⁾, og at det ikke er en løs Indskydelse, ses af den efterfølgende Bemærkning om Rolf Krake, at han oftest opholdt sig i Lejre paa Sjælland ligesom sine Forgængere (*Qui Sialandie apud Lethram, sicut antecessores sui, sepissime moratus est⁸⁾*). Den sidste Notits maa aabenbart opfattes som en Motivering af, hvorfor Lejre kaldes Kongesæde, og den lille Bys Betydning som kongeligt Opholdssted ligger vel ogsaa bag Svend Aggesens Bemærkning om, at den paa Rolf Krakets Tid var en berømt Kongsgaard, men paa hans egen Tid næppe regnedes blandt de ringeste Byer (*— tunc famosissima regis extitit curia, nunc autem Roschildensi uicina ciuitati inter abjectissima ferme vix colitur oppida⁹⁾*).

Hvis man saaledes ved Hovedstad forstaar det Sted, hvor Kongen havde sin Residens, er det øjensynligt, at man i ældre Middelalder havde den Opfattelse i enkelte historiske Kredse, at først havde Lejre været Hovedstad, og at Roskilde senere var det. Det skal ikke drøftes her, hvad der har givet Anledning til denne Anskuelse, da den synes at være gendrevet af de Beviser, Kr. Erslev har anført for, at Lund indtog denne Rang blandt Danmarks Købstæder. Erslev meddeler først en Udtalelse af Knud den Sjette 1185 om Lund som *metropolis Daniæ*, derefter en tilsvarende Vending af Forfatteren til den hellige Kjelds Levned og endelig en Bemærkning om Lund som *caput regni*. Det er ikke lykkedes Meddeleren af disse Linier at finde, hvor den sidstnævnte Omtale af Lund er anført, men Knud den Sjettes Udtalelse maa være den, der findes i et Diplom fra 1186, i hvilket han bekræfter de tidligere Kongers Gave til Domkirken, og hvor han taler om, at han sidder paa sin Trone i Lundeborgernes By, som er Danmarks Moderstad (*Cum sederem in solio in ciuitate lundensium que est metropolis danie — —¹⁰⁾*). Den samme Betegnelse af Lund forelig-

ger i en Beskrivelse af den hellige Kjelds Levned i dens Skildring af, hvorledes han for at stifte Fred i Tronstridighederne rejste til Lund, men blev fanget af Venderne og løskøbt af en Præst og alligevel naaede frem til sit Bestemmelsessted.¹¹ Og disse Vidnesbyrd er endda ikke enestaaende. *Compendium Saxonis* kalder *Lundensis urbs* for *metropolis Dacie*,¹² og Den sjællandske Krønike bruger det samme Udtryk om den samme By.¹³ Men *metropolis Dacie* kan ikke betyde Danmarks Hovedstad, som Erslev mener, men betegner Byen som det danske Erkesæde. I et Scholie til Adam af Bremen, der regnes for en senere Tilsætning, kaldes Lund ligeledes *metropolis*,¹⁴ og det ovennævnte Citat af *Compendium Saxonis* bruger den lige citerede Vending i samme Aandedrag, som den taler om Assers Indsættelse til Erkebisp; tydeligere endnu er Citatet fra Den sjællandske Krønike, der taler om *regimen Lundensis ecclesie, que Dacie metropolis habetur*: Styrelsen af Lundekirken, som regnes for Danmarks Moderkirke. Svarende hertil kaldes Erkebispens *metropolitanus*. Svend Aggesen bruger denne Vending om Absalon,¹⁵ Sjællandske Krønike giver baade ham, Anders Sunesøn og Uffe den samme Betegnelse.¹⁶ Denne Sprogbrug er ikke særegen for Danmark. Ailnoth, der ikke har lært sin Latin herhjemme, kalder Canterbury *metropolitana urbs*,¹⁷ og den er i det hele ganske almindelig i Udlandet. *Metropolis* bør derfor ikke oversættes ved Hovedstad, men ved „kirkelig Moderby“, „erkebiskoppelig Residensstad“ eller en lignende Vending, der fortæller, at her ligger Rigets aandelige Hovedstad. Det vilde imidlertid være urigtigt at skjule, at *metropolis* virkelig kan bruges om et Lands verdslige Hovedby. Med dette Indhold anvendes Glosen af Forfatteren til *Encomium Emmæ*, hvor der tales om *ciuitatem Londoniam, metropolim terræ*,¹⁸ Staden London, Landets Hovedstad, og hvor det efter Sagens Natur er ude-

lukket, at der kan være tænkt paa en erkebiskoppelig Stad, men saa vidt det ses, findes denne Betydning ikke i dansk Middelalderlatin.

Der er saaledes ikke Grund til at forkaste Beretningerne om, at Roskilde har været Hovedstad, til Fordel for en Ophøjelse af Lund, men begge Opgivelser lader sig tvangfrit forene under den Form, at Danmark efter de middelalderlige Forfatters Mening har haft ikke en, men to Hovedstæder, en kirkelig og en verdslig, Lund og Roskilde. Om man bag denne Tvedeling tør regne med den middelalderlige Adskillelse mellem det hellige og det profane, det himmelske og det jordiske, skal ikke drøftes nærmere.

Allerede det Træk, at man hos enkelte Forfattere i Middelalderen skimter en Forestilling om en Hovedstad, gør det nødvendigt, at man lægger noget andet ind i dette Begreb, end Nutiden almindeligvis opfatter det. Tilsyneladende staar det Resultat, der her er naaet, i en afgørende Modsætning til den Opfattelse, Erslev har fremsat. Hvad Erslev vil fremhæve, er den Kendsgerning, at Danmark i Middelalderen ikke havde en Hovedstad i vor Betydning af Ordet, og et saadant Centrum for Styrelsen kan ikke paavises, naar det drejer sig om den verdslige Stat. Det er svært at se, hvilke Overvejelser der har været ledende for de middelalderlige Forfattere, som har udpeget Roskilde som Hovedstad; som sædvanlig er Saxo den fyldigste, og efter hans Vidnesbyrd synes det særligt at have været vejledende for ham, at Kongerne ofte opholdt sig her og blev gravlagt her. Og paa det sidste Punkt er man i Stand til at efterprøve Tanken. Den første Hersker efter Kristendommens Indførelse, Harald Blaataand, blev begravet i Roskilde, hans Søn Svend Tveskæg blev først bisat i York, men senere ført til Roskilde. Harald Svendsøns Grav kendes ikke, ligesom Overleveringen kun har lidet at berette om ham, Knud den

Store og Hardeknud blev bisat i Winchester, idet de mere var engelske end danske Konger, Magnus den Gode blev begravet i Trondhjem, men han var først og fremmest norsk Konge, og Svend Estridsøn blev jordfæstet i Roskilde. Der er saaledes muligt en Tendens til, at Kathedralen i Roskilde skulde være den kongelige Begravelseskirke, men Traditionen blev brudt, Protomartyren Knud fik sit Hvilested i Odense, og ingen af de andre Svendssønner blev gravlagt i Roskilde, ligesom Valdemarerne udpegede Benediktinerkirken i Ringsted som deres Slægts Gravkirke, og Knud den Sjette blev kronet her. Først i det 15. Aarhundrede bliver Roskilde Domkirke atter Hvilested for Kongeslægten efter et Intermezzo, da Cistercienserkirken i Sorø havde denne Stilling.

A. W. Brøgger har for Norges Vedkommende paavist en lignende Skiften. Her begynder de kongelige Begravelser i Trondhjem, derefter bliver Bergen den foretrukne By og til Slut Oslo.¹⁹ I nogen Grad svarer denne Rækkefølge til den skiftende Betydning, de tre norske Byer havde. Dette Synspunkt kan imidlertid ikke gøres gyldigt for de danske Forhold, tilmed da det kun er betinget gældende for Norge, og naar Tanken om en Hovedstad hist og her dukker op hos Forfatterne, skylder den vel snarest de gamle antikke Traditioner sin Tilværelse foruden den Kendsgerning, at Konstantinopel, Rom, London og Paris allerede dengang havde arbejdet sig frem til at være faktiske Hovedstæder eller havde arvet denne Stilling fra Oldtiden. Det var heller ikke store Kredse i Middelalderen, der godkendte Tanken om en verdslig dansk Hovedstad, dertil indbød Virkeligheden ikke. De middelalderlige Forfattere har her som paa andre Omraader arbejdet med gamle tilvante Forestillinger, som skulde tilpasses paa danske Forhold, hvor vanskeligt det saa end kunde være, og Roskilde frembød de bedste Vilkaar.

Naar Erik Pontoppidan frimodigt udnævner København til Danmarks Hovedstad 1443, følger han kun en litterær Skik, og det er ikke utænkeligt, at det er svage Reminiscenser fra hans udstrakte Læsning, der ligger til Grund for hans Tanke om en Hovedstad, selv om han ikke har citeret dem. Paa samme Maade maa man stille sig til Problemet om Lejre som Hovedstad. Det er vel saare sandsynligt, at Lejre paa et Tidspunkt i vor Oldtid har været Herskersæde, og Thietmar af Merseburgs Om-tale af Offerfesten i Lejre viser, at Stedet endnu i Heds-kabets Slutningstid havde en vis Betydning. Litterær Vane har da gjort Byen til Hovedstad, naar man i Mid-delalderen skulde fortælle om den. Og Pontoppidan er ikke den eneste af Fortidens Historikere, der har næret Illusionen om en dansk Hovedstad i Betydningen Konge-sæde. Huitfeldt skriver saaledes om den første Sagn-konge: „Den Dan skal først haffue bygt Leyreslaat eller By / som Konningsædet vaar fordumme tid / oc Affguds-tienisten eller Blothen i disse Land opholtis“.²⁰

Kun en Adskillelse af de faktiske Forhold fra den lit-terære Form, i hvilke de blev fremstillet, tillader en rimelig Løsning af Problemet om Danmarks verdslige Hovedstad. At Lund var vor kirkelige Hovedstad, vil ingen betvivle.

Allerede i Senmiddelalderen er der imidlertid Vidnes-byrd om, at København er blevet betragtet som Hoved-stad. I Morten Børups Byrim karakteriseres Staden i føl-gende Linier:

Clericali et regali
turba gaude Hafnia.
Non est talis nec æqualis
civitas in Dania,
artium officina,
omnium pulcherrima
merces exerces
colligis et possides
per terrarum spacia.

Bispeprægtigt, kongemægtigt
straaler, Kjøbenhavn, dit Ry.
Danmarks Rige ej din Lige
har i nogen anden By.
Nu kan Kunst og Viden ty
til dit Værksteds væne Ly.
Over Jord, i Syd og Nord
har du flettet Handelsnettet;
gyldne Tider ser du gry.²¹

„Clericalis et regalis turba“ kan her blot oversættes ved: en Skare, knyttet til Kirken og til det kongelige Hof, og i de følgende Linier roses Byen for sit Univer- sitet og sin udstrakte Handel. Digtet menes at være skre- vet 1491, idet Verset om Aarhus hentyder til en Begi- venhed i dette Aar.²² Allerede paa denne Tid har Køben- havn saaledes staaet som Kongebyen mellem Landets andre Købstæder.

Sluttelig skal det nævnes, at det sikkert er P. F. Suhm, der har indført Københavns Ophøjelse til Hovedstad i den almindelige Bevidsthed. I sin Lærebog „Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog“, hvis før- ste Udgave kom 1776, nævner han S. 11 og 85, at Køben- havn 1442 blev ophøjet til kongelig Residens. Det var det Skrift, fra hvilket Latinskolernes Ungdom øste sin Vi- den om Landets Historie, og det er antageligt herfra, at Lærdommen om Hovedstaden er blevet udbredt i videre Kredse, skønt Aarstallet er lige saa usandsynligt som det, Pontoppidan anfører.

NOTER

- 1) Erland Nordenskiöld: Syd-Amerikas Indianere, Kbh. 1921, 11.
- 2) E. Pontoppidan: Origines Hafnienses, Kbh. 1760, 92—93.
- 3) Kr. Erslev: Historiske Afhandlinger I, Kbh. 1937, 320.
- 4) Schmeidlers Udg. 1917, 233.
- 5) Script. min. I, Kbh. 1917—18, 18.
- 6) Olrik og Ræders Udg. I, 315 (XI Bog, 9. Cap., 1).
- 7) Script. min. I, Kbh. 1917—18, 46.
- 8) Ibidem, 51.
- 9) Ibidem, 96.
- 10) I. G. Liljegren: Diplomatarium Suecanum I, Stockh. 1829, 121.
- 11) Vitae sanctorum Danorum, Kbh. 1908—12, 266.
- 12) Script. min. I, Kbh. 1917—18, 390.
- 13) Ibidem, 50.
- 14) Schmeidlers Udg. 1917, 234.
- 15) Script. min. I, Kbh. 1917—18, 64.

- 16) Script. min. II, Kbh. 1922, 52, 63, 65.
- 17) Vitae sanctorum Danorum, Kbh. 1908—12, 77.
- 18) Script. min. II, Kbh. 1922, 402.
- 19) A. W. Brøgger: Fra Helgeån til Stiklestad, Viking 1940, 36, 39.
- 20) Huitfeldt: Danmarks Riges Krønike fra Dan til Knud d. Sjette, Kbh. 1603, 4°, 1. Huitfeldt har naturligvis sin Viden fra Lejrekrøniken, og det karakteristiske for ham er, at han godkender Tanken om et Kongesæde.
- 21) Marinus Børups Gendigtning.
- 22) E. Sejr: Morten Børup (Aarbøger for Aarhus Stift 1926, 160).

FÆLLES VÆRKSTEDSREGLER I JERNINDUSTRIEN

Af GEORG NØRREGAARD

Efterhaanden som den danske Industri i Løbet af det 19. Aarhundredes anden Halvdel gik over til Stordrift, blev det i de enkelte Fabrikker nødvendigt at indføre Arbejdsreglementer, der gav Forskrifter om Arbejdstid og Orden, om Personalets Pligter, om Forbud og Mulkter. Særlig fra Tiden efter 1870 kendes en Række af disse Reglementer. Deres Bestemmelser udsprang som oftest af Dagliglivets Tarv. De fik Lov at gro ud af Erfaringen, og i Tidens Løb svulmede de op ligesom alle andre Lovforskrifter i den moderne Samfundsmaskine.

Ikke mindst Jernindustrien fik Brug for at regelbinde Arbejdsforholdene. Allerede i 60'erne naaede Landets største Industrifirma, Burmeister & Wains Jernskibs- og Maskinbyggeri, op paa en Arbejdsstyrke, der talte 700 Mand. Orden og Plan maatte der til for at holde Rede paa saa mange Hænders Gerning. Ogsaa mindre Firmaer opstillede Vedtægter og Værkstedesregler, som de krævede overholdt af deres Arbejdere. Fra Tiden mellem 1870 og 1890 kendes den Slags Aktstykker fra en halv Snes af den danske Jernindustri's Virksomheder, nogle i deres Helhed, andre kun i Udtog.¹

I Begyndelsen synes Reglementerne ikke at have vakt nogen Modsigelse fra Arbejdernes Side. I Tidens Løb blev det imidlertid anderledes. Hvor socialistiske An-

skuelser vandt Indpas, rejste der sig blandt Arbejderne et Krav om Medbestemmelsesret paa lige Fod med Arbejdsgiverne, naar Arbejdsbetingelserne skulde fastsættes. Ogsaa paa Værkstedsreglementernes Ordlyd vilde Arbejderne have Indflydelse. Beretningen om Jernindustriens fælles Værkstedsregler og deres Tilblivelse giver et godt Eksempel paa de langvarige Stridigheder, som derved kunde opstaa.

Et Forspil til Indførelsen af fælles Værkstedsregler for de forskellige Virksomheder i Jernindustrien indtraf i 1876. I enkelte andre Industrigrene havde man allerede tidligere forsøgt sig i den Retning, saaledes hos Piano-fortefabrikanterne saa tidligt som i 1871.²

Jernindustriens Arbejdsforhold var i 1876 præget af megen Uro. For første Gang fandt Jernindustriens Fabrikker nu Anledning til at optræde samlet over for deres Folk. Dette Fremstød foretoges gennem Foreningen af Jernstøberiere i København, der var dannet 1872.³ Det er karakteristisk for den Indstilling over for den socialistiske Arbejderbevægelse, som raadede blandt denne Forenings Medlemmer, at det en Tid halvt skæmtende havde været forbudt at drøfte Arbejdsforholdene ved Foreningens Sammenkomster.

Den, der tog Initiativet til, at man nu skød den gammeltdags Fornemhed til Side, var Anker Heegaard, Ejer af Jernstøberierne paa Blaagaard og i Frederiksværk og Formand for Industriforeningen. I Modsætning til de fleste af sine Kolleger besad han liberale Synspunkter. Paa forskellige Maader viste han ogsaa Medfølelse med Arbejderstanden i dens fattige Kaar. Naar han tog Spørgsmaalet om Orden paa Arbejdspladserne op til Behandling, kan det næppe have været i den Hensigt at skade Arbejderne. Det maa være sket ud fra den Betragtning, at Disciplin var en Nødvendighed.

Paa et Møde i Jernstøberiejerforeningen den 1. Februar

1876 lagde han ud for at opnaa en Ændring i de hidtidige Tilstande. Foreningen nedsatte straks et Udvalg til Behandling af Sagen. Foruden Heegaard kom dette til at indbefatte Fabrikanterne Th. Hüttemeier, P. Lindegaard, V. Löwener og I. F. Mogensen. Udvalget arbejdede hurtigt og afgav Betænkning allerede den 3. Marts. Det fremgaar af Udtalelserne, at en Række Forhold gav Anledning til Klage. Man anførte som de værste og almindeligste Misbrug, at Arbejderne udeblev uden Varsel og uden at have fuldført paabegyndt Arbejde, at Drengene løb af Lære før Læretidens Udløb, at Arbejderne ikke mødte i rette Tid, og at de forlod Fabrikkerne før endt Arbejdstid, at de uden for de reglementerede Spisepauser hentede Spise- og Drikkevarer, og at de holdt Gilder paa Værkstederne, naar en ny Arbejder var antaget, naar der var Fødselsdag o.s.v. Man fandt det forkert, at Arbejderne havde Lov at gaa, naar de vilde. Fabrikkerne kom ofte derved i stor Forlegenhed med Udførelsen af deres Arbejder. Ikke bare urolige og upaalidelige Folk benyttede sig af Retten til at gaa, men ogsaa brave og retskafne Mennesker, og det indtraf, at dygtige Arbejdere i et Øjeblik Hidsighed forlod Værkstedet, medens de vilde have fortrudt, hvis der havde været en Opsigelsesfrist, som gav Tid til Overvejelser.

Alt dette talte for Indførelse af nogle Fællesregler, der kunde skærpe Kravene til god Arbejdsorden. Hensigten var at holde „urolige, forfaldne og dovne Individuer borte fra Værkstederne“. En Række Punkter blev foreslaaet, og paa et Møde den 7. Marts tog Jernstøberne Standpunkt til dem. Nogen større Enighed var der næppe til Stede ved denne Lejlighed. Man forkastede et Forslag om at indføre en 14 Dages Prøvetid og en 8 Dages Opsigelsesfrist. Ligeledes forkastedes et Krav om Indførelse af Læringlekontrakter, der ved deres Bestemmelser kunde drive Drengene til at blive hos deres Mester. Dette

skulde navnlig være opnaaet ved, at en Del af deres beskedne Løn skulde have været holdt tilbage og først udbetalt ved Læretidens Udløb.

Andre Regler blev man dog enige om, især forskellige Mulkter. Ikke mindst Anker Heegaard fandt det udmærket at faa indført saadanne. Hvem der kom 5 Minutter for sent, skulde udrede 25 Øre, hvad enten det var om Morgenen eller efter Spisetiderne. Der skulde føres indgaaende Kontrol. Fra 5 Minutter før til 5 Minutter efter Arbejdstidens Paabegyndelse skulde hver Arbejder ved Indgangen til Fabrikken have udleveret et Tegn med det Nummer, han havde i Fabrikens Bøger. Dette Tegn skulde han lægge i en Bøsse, som efter den nævnte Tids Forløb skulde bringes til Kontoret sammen med de tiloversblevne Tegn. Den Daglønsarbejder, som kom senere, skulde melde sig paa Kontoret, ellers blev han regnet som fraværende og fik ingen Løn. Hvis nogen ønskede at holde fri en Dag, skulde han melde Forfald og ellers efter Fraværelse skaffe Sygeattest. Overhovedet maatte ingen forlade Fabrikken uden Kontorets Tilsladelse. Det skulde koste 2 Kr. i Bøde at hente Spise- og Drikkevarer i Arbejdstiden eller at holde Gilde paa Fabrikens Omraade. Det sidste kunde ogsaa straffes med øjeblikkelig Afskedigelse. De Mulkter, der indkom, skulde senere fordeles blandt Arbejderne selv. Den Fabrikant, der overtraadte Reglerne, skulde betale 100 Kr. i Bøde. I Betænkningen var der foreslaaet 1000 Kr. De vedtagne Bestemmelser blev ved Cirkulære meddelt Jernstøberierforeningens Medlemmer.

Megen Fornøjelse fik Fabrikanterne dog ikke af deres Bestræbelser. Paa en eller anden Maade fik Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening fat i Udvalgsbetænkningen af 3. Marts. Foreningen fik derimod ikke at vide, at Fabrikanterne forkastede nogle af de fremsatte Forslag. Under Forudsætning af, at alle Punkter skulde gælde,

afholdt Fagforeningen et Møde den 13. Marts, hvor 300 Arbejdere eenstemmigt forkastede Reglementet. Den 17. Marts stod samtlige Punkter trykt i Social-Demokraten med den Tilføjelse, at ikke alle Fabrikanterne vilde antage dem. En Protestadresse blev sat i Gang blandt Arbejderne, og den 2. April oplyste Social-Demokraten, at den var afleveret til Jernstøberiejerforeningen med ca. 1000 Underskrifter.⁴ Reglementet betegnedes fra Fagforeningens Side som et „Slavereglement“, der gik ud paa at undergrave Arbejdernes Selvstændighed som myndige Mænd og yderligere at forringe den i Forvejen knappe Løn ved Indførelsen af Mulkter. Det kaldtes en Forhaanelse mod Arbejderne, der kun kunde fremkalde Indignation.

Dette skarpe Sprog fik Fabrikanterne til at lade Sagen falde, og som en Indsender skrev i et københavnsk Dagblad: „Arbejderne vedblev at spille Friherrer“.⁵ Ikke uden Grund harcellerede samme Indsender over, at Arbejderne senere paa Sommeren forlangte Akkord afskaffet og Dagløn indført over hele Linien. Saa længe de havde Akkord, kunde det dog med nogen Ret siges at være Arbejdernes Sag, om de vilde møde til Tiden; men naar de skulde have Dagløn, kunde man ikke med Rimelighed forlange, at Arbejdsgiverne skulde finde sig i, at de kom for sent.

Den Uro paa Arbejdspladserne, som havde fremkaldt Fabrikanternes mislykkede Forsøg paa at gennemføre nogle fælles Værkstedesregler, blev i de følgende Aar bragt til Ophør ved Krise og Arbejdsløshed. Kun faa fandt det nødvendigt at indføre nye Bestemmelser i den Periode. Først da Tiderne havde bedret sig noget, og Fagforeningerne igen begyndte at røre paa sig, samledes Opmærksomheden paa ny om Opretholdelsen af Disciplinen. Flere Fabrikker udstedte i disse Aar nye og skærpede Reglementer.

Fra Indholdets Side vedblev de enkelte Virksomheders Regler vel at være forskellige; men de optog gerne nogle af de Bestemmelser, som Fabrikanterne var blevet enige om i 1876. Ifølge et Reglement for Arbejdere hos Firmaet Schmith & Marstrand af 2. December 1885⁶ skulde hver Arbejder have et Nummertegn. Hver Morgen, naar han kom til Fabrikken, skulde han tage det fra en Tavle ved Indgangen, og der skulde han hænge det igen, naar han forlod Stedet ved Fyraften. Han fik kun Løn for den Tid, Tegnet ikke hang paa Tavlen, og glemte han at hænge det, kostede det 25 Øre i Bøde. Hvis man lod en anden tage sit Tegn, eller selv tog en andens Tegn, blev det betragtet som Bedrageri og straffet med øjeblikkelig Afsked. Tavlen med Tegnene blev lukket, naar Klokken var 5 Minutter over 6. Hvem der kom senere, maatte have sit Tegn udleveret hos Portneren, og han kunde først komme ind mellem Kl. 7 og 5 Minutter over 7 eller i Spisepauserne. Hvis nogen forsømte mere end 2 Timer paa samme Dag, maatte de foruden at finde sig i et Fra-drag i Lønnen ogsaa betale Bøde. Ingen turde forlade Fabrikken i Arbejdstiden uden skriftlig Tilladelse fra de nærmeste foresatte. Tilladelsen skulde afleveres til Portneren eller om Natten til Natvægterne. Heller ikke maatte nogen Arbejder uden udtrykkelig Ordre fra sine foresatte betræde andre Værksteder end det, hvori han var beskæftiget. Det var strengt forbudt at forberede sig til at gaa f. Eks. ved Vask og Omklædning, før Arbejdstiden var forbi. Paa alle Maader søgte man at sætte en Stopper for Uefterretteligheder hos Arbejderne. Det kan tilføjes, at Spisen, Spiritusdrikkeri og Tobaksrygning var forbudt i Arbejdstiden.

Som man kunde vente, forløb Gennemførelsen af saadanne Reglementer ikke uden Indvendinger fra Arbejderne. Saaledes ved Jernbanens Centralværksteder i Aarhus. Her var der allerede i 70'erne blevet indført, hvad

Social-Demokraten betegnede som et „Tugthusreglement“.⁷ Da nu dette Reglement skulde skærpes fra 1. April 1884, vedtog den lokale Fagforening for Smede- og Maskinarbejdere en Protest, og tre Arbejdere med F. Hurop i Spidsen blev sendt til Indenrigsministeren for at faa omstødt Reglementet. De opnaaede dog kun „nogle Moderationer“. Bagefter nægtede Fagorganisationen at optage en Jerndrejer, der straks havde underskrevet Reglementet, da det blev forelagt paa Værkstedet.⁸

Bedre Held havde Arbejderne over for et Reglement, der skulde have været indført hos Firmaet H. Rudolph Koefoed & Co., der havde Fabrik i Meinungsgade. Arbejdernes Fagblad kaldte det baade latterligt og uforskammet, naar det heri blev bestemt, at Arbejdere, der forlod Fabrikken uden Afsked fra Firmaet, skulde bøde første Gang 5 Kr., anden Gang 10 Kr., tredie Gang 20 Kr. Det lykkedes ved Truslen om Strejke at faa Direktøren til at antage et andet Reglement, som et Udvalg af Arbejderne havde opstillet.⁹

Historien melder desværre intet om, hvorledes det gik med et tredie Reglement, der forekom paa Københavns Hesteskofabrik og fastsatte skrappe Bøder for at komme for sent. Den, der kom $\frac{1}{2}$ Time efter Arbejdstidens Begyndelse, skulde miste Lønnen for 2 Arbejdstimer. Det nævnte Fagblad skriver herom: „At man foruden at betale en ussel Løn samtidig forlanger, at Arbejderne skal arbejde i Timevis uden Betaling, er en Nederdrægtighed, som ingen ærekær Arbejder burde finde sig i“.¹⁰

Tonen mellem Arbejdsgiverne og Arbejderne blev i disse Aar meget skarpere. Jernstøberierforeningen var ikke mere robust nok til at tage Del i Modstanden mod Fagforeningerne. I Stedet dannedes den 15. Januar 1885 en „Forening af Fabrikanter i Jernindustrien i København“¹¹, hvis stærke Mand blev Fabrikant S. C. Hauberg. Denne nye Organisation omfattede baade Jernstøberi-

ejere og Maskinfabrikanter. En skarpere Kurs blev der-
 efter indledet, som det ogsaa viste sig under den store
 Smedelockout senere paa Aaret.¹² Efter den Sejr, som
 Arbejdsgiverne herved vandt, kom Indførelsen af fælles
 Værkstedstregler meget naturligt igen paa Tapetet, og den
 16. December 1885 vedtoges „Vedtægter af 1. Januar
 1886“, som blev det egentlige Grundlag for de senere
 „Fælles Værkstedstregler“.¹³

Desværre kendes Vedtægternes Ordlyd fra 1886 ikke.
 Heller ikke vides, hvilken Betydning de fik. Maaske blev
 Virkningen ikke saa vidtgaaende. Aaret 1886 prægedes
 af Krise og Arbejdsløshed, og lige saa lidt som i 70'ernes
 Slutning behøvedes der formodentlig strenge Paragraffer
 til at holde Styr paa Arbejdskraften. Efter hvad Fabri-
 kanterne senere paastod, maatte Vedtægterne dog stadig
 anses for gældende i de følgende Aar.¹⁴

Først 1891, da Konjunkturerne igen tegnede sig
 lysere, hører man atter om Værkstedstreglerne. Jernfabri-
 kanternes Forening udarbejdede da nye Love, og kort
 efter den 1. April ophængte S. C. Hauberg nye „Fælles
 Værkstedstregler (Vedtægter)“¹⁵ i Fabrikkerne i Mei-
 nungsgade og paa Tagensvej. Disse Regler¹⁶ holdt sig
 ikke til saa snævre Omraader af Arbejdsforholdene som
 Reglerne af 1876. Først og fremmest fastslog de den nor-
 male Arbejdstid til Kl. 6—18 med ikke under 2 Timers
 Spise- og Hviletid. I et trykt Udkast, som forefindes i
 Fabrikantforeningens Arkiv, staar der 1½ Times Spise-
 og Hviletid. Ikke bare i Smedefaget var det i 90'erne et
 staaende Stridsspørgsmaal, om man skulde holde 1½
 eller 2 Timers Hvil, og den effektive Arbejdstid altsaa
 udgøre 10½ eller 10 Timer. Dernæst opstilledes Regler
 for Beregning af Betalingen for Overarbejde. Timelønnen
 skulde være 50 % højere for Overarbejde Kl. 18—22,
 100 % højere for Overarbejde derudover. Søndagsarbejde
 skulde til Kl. 16 betales med 50 % mere, derefter med

100 % mere. Inden for disse Tider skulde Spisepauser fradrages ved Opgørelsen, „ligesom ogsaa forsømt Tid af den normale ugentlige Arbejdstid fradrages Overtiden“. Dette sidste staar udhævet i Arbejdernes Optryk af Reglementet og var dem selvfølgelig en Torn i Øjet, saa meget mere som Reglementet uddybede det nærmere ved at fastslaa, at en Svend altsaa skulde arbejde Fabrikkerens fulde ugentlige Arbejdstid, førend der blev Tale om Overarbejde. Hvis en Afkortning i Arbejdstiden forordnedes af Fabrikanten, f. Eks. af Mangel paa Arbejde, skulde Forbeholdet dog ikke gælde.

Videre fastsattes en Takst for Arbejde uden for Værkstederne, 3 Øre i Tillæg pr. Time eller, hvis Arbejdet nødvendiggjorde Rejse, Godtgørelse for Rejsetiden og Rejsebilletten samt 1,75 Kr. ekstra om Dagen til Kost og Logi paa det fremmede Sted. Endelig fulgte nogle Regler om den ugentlige Udbetaling under Akkordarbejde og om Udræden af en uafsluttet Fællesakkord. Det fastsloges, at ingen Mand, der havde arbejdet hos et Medlem af Fabrikantforeningen, kunde faa Beskæftigelse hos et andet Medlem uden at forevise Afskedsseddel fra sin forrige Principal, og at enhver Lærling efter udstaaet Læretid skulde forsynes med Fabrikantforeningens Lærebrev.

Alle disse Regler vakte omgaaende Postyr, navnlig blandt Arbejderne paa Fabrikken i Meinungsgade. De afholdt et Møde i deres Værkstedsklub, hvor Formanden for Smede- og Maskinarbejdernes Landsforbund F. Hurop kom til Stede, og efter hans Opfordring besluttede de at søge Fagforbundets Tilladelse til at strejke.¹⁷

Det, som især stødte an, var Paragraffen om Udbetaling ved Akkordarbejde. Reglen var, at der ved den ugentlige Udbetaling a conto blev givet den gangbare Timeløn. Derefter hed det i Reglementet: „Naar Arbejdet er afleveret og antaget, opgøres den eventuelle Forskel den paafølgende Lønningsdag“. Hvis nu Arbejdet havde

taget for lang Tid, kunde Folkene risikere en ringe eller slet ingen Udbetaling i den Uge, hvor Opgørelsen fandt Sted. Arbejderne paastod, at det hidtil havde været Coutume, at de fik den normale Timeløn udbetalt for hele den Tid, Arbejdet tog, ogsaa hvis Akkorden gav Under-skud. Daglønnen var garanteret, som det hed.¹⁸ „Et eventuelt Overskud var et Ækvivalent for forøget Anstrengelse og speciel Færdighed ved Arbejdets Udførelse.“

I Arbejdernes Fagblad benyttede man samtidig Lejligheden til at hævde, at den Ordning, det nye Reglement krævede, var saa meget mere grel, som det i de fleste Tilfælde var Fabrikanterne, der fastsatte Akkordpriserne. Noget andet havde det været, hvis Smedefaget ligesom en Række andre Fag havde haft en Akkordpris-kurant for Fagets almindelige Arbejder, vedtaget ved Overenskomst mellem Arbejdere og Arbejdsgivere.¹⁹

Nu var Smede- og Maskinarbejdernes Forbund netop ved denne Tid i Færd med at starte en landsomfattende Bevægelse for at opnaa forbedrede Arbejdsvilkaar. Paa en Fagkongres i Odense kort Tid i Forvejen havde de vedtaget, hvilke Krav de vilde søge gennemført, deriblandt som Hovedpunkt en Timeløn paa 30 Øre. I København begyndte samtidig Arbejdsmændene at kræve denne Timeløn respekteret, noget, de ogsaa naaede at faa gennemført i vid Udstrækning det følgende Aar.

Under disse Forhold var Smede- og Maskinarbejdernes Fagorganisation ikke sen til at benytte den Uro, som Fælles Værkstedsregler havde fremkaldt, til at føre Odenseprogrammets Krav i Marken. Den 22. Maj sendte man Jernfabrikanternes Forening en Protest over Værkstedsreglerne og vedlagde selv Udkast til et Reglement, hvori Hovedpunktet fra Odenseprogrammet var optaget. Ligeledes tilbød man at sende Repræsentanter til at deltage i Forhandling om Sagen i et Fællesudvalg.

Dette syntes Fabrikanterne aldeles ikke om. I et langt Svar af 8. Juni søgte de at undgaa en Forhandling. Værkstedstreglerne indeholdt efter deres Formening intet virkeligt nyt. De Tilføjelser, der var foretaget, havde kun tjent til at gøre Udtrykkene mere præcise. Derimod kunde man nok ønske, at der blev indført en Voldgiftsret i Faget. Flere store Haandværksfag havde i de foregaaende Aar faaet saadanne Retter indført, og Jernfabrikanternes nye Love regnede med en tilsvarende Indretning i deres Erhverv. Om dette Emne kunde man derfor tænke sig at forhandle.²⁰

Smede- og Maskinarbejdernes Ledelse trak herefter i Land. En Kontingentforhøjelse i Fagforbundet, der traadte i Kraft den 1. Juli, maatte ganske vist opfattes som Vidnesbyrd om en vis Kampvilje; men paa en ekstraordinær Generalforsamling den 13. Juli gik Hurop imod sine første Indskydelser og fraaadede Strejke, og Forsamlingen nøjedes med at bemyndige Bestyrelsen til at foretage de fornødne Skridt.²¹

Den 21. Juli kom det derefter til et Fællesmøde mellem Repræsentanter for Fagforbund og Fabrikantforening, hvor det lykkedes Fabrikanterne B. Stephensen, P. Marstrand og S. C. Hauberg at overbevise Hurop om, at Værkstedstreglerne ikke indeholdt noget afgørende nyt, og at de i hvert Fald ikke blev taget ned igen. Man enedes herpaa om Oprettelsen af den omtalte Voldgiftsret, hvis første Medlemmer fra Fabrikantside blev B. Stephensen og R. Helweg, fra Arbejderside F. Hurop og Jul. Christensen.²² I den følgende Maaned indtraadte en Strejke paa Statsbanernes Centralværksted i Aarhus, som snart viste sig at blive et alvorligt Nederlag for Arbejderne, og siden fulgte ny Krise og Arbejdsløshed. Den offensive Aand i Fagforbundet var dermed stækket for flere Aar. Fabrikanterne kunde stadig sætte deres Vilje igennem uden at spørge Arbejderne om deres Opfattelse

af Værkstedsreglerne. Arbejderne havde saaledes ikke Held til at faa Timelønnen garanteret ved Akkord.

Ikke før 1894 blev der igen Røre om Reglerne.²³ Hidtil havde disse indeholdt en Bestemmelse om, at der kun betaltes Løntillæg for Overarbejde, naar det udførtes i Timeløn. Fabrikanterne søgte derfor at faa det mest mulige udført i Akkord. Dette forekom Arbejderne saa meget værre, som der i det hele taget iblandt dem herskede en udbredt Uvilje mod Akkord, en Uvilje, der fandt kraftig Støtte hos Fagforbundets Ledelse. Man gik nu den Vej at rejse Spørgsmaalet om Overarbejdstillæg ogsaa for Akkordarbejde som et Anliggende alene mellem S. C. Hauberg og Arbejderne paa Fabrikken i Meinungsgade. Hvis ikke man fik de „50 % til Akkorderne“ i Løbet af 14 Dage, vilde man ophøre med alt Overarbejde. Ifølge Haubergs Udsagn mødte Sagen „manglende Forstaaelse“ hos Fabrikantforeningen; men det endte dog med, at Organisationens maatte tage sig af Sagen. Det blev derpaa opklaret, at Aktieselskabet ikke stillede nogen bestemt Fordring om Overarbejde; men det var en frivillig Sag, om Arbejderne vilde deltage deri. Desuden fandt man ud af, at Arbejderne ved Overarbejde ikke forlangte Akkordsatserne forhøjet med 50 %, men var tilfreds med 50 % af Timelønnen, ogsaa naar de arbejdede paa Akkord. Det endte da med, at Værkstedsreglerne fik en Tilføjelse, der bestemte, at der ved Overarbejde paa Akkord skulde ydes Løntillæg ligesom ved Daglønssarbejde, altsaa en halv Gang eller en hel Gang den sædvanlige Timeløn. Paa en Generalforsamling den 21. Juli 1894 billigede Fabrikanterne dette.

Samtidig blev der foretaget et Par andre, mindre væsentlige Ændringer. Saa vidt ses, bestod den vigtigste i en Udpensling af Reglerne om Udtræden af Akkord. Hidtil gjaldt den Bestemmelse, at en Arbejder mistede sin Part i det eventuelle Overskud, hvis han forlod Fa-

brikken før Fuldførelsen af en Akkord, som han havde i Fællesskab med andre Arbejdere. Parten fordeltes i Stedet mellem Akkordholdets øvrige Medlemmer. Kun hvis vedkommende ophørte af en ham utilregnelig Aarsag som Sygdom eller Indkaldelse til Militærtjeneste, skulde han have sin Part i Overskuddet. Der blev nu tilføjet, at det samme gjaldt for Arbejdere, der stod i Enkeltakkorder, dog med den Tillægsbestemmelse, at en Arbejder, der stod i Enkeltakkord og fik sin Afsked af ham tilregnelige Grunde, fortabte Retten til Overskud paa den Akkord, han arbejdede paa i det Øjeblik, han afskedigedes, derimod ikke paa eventuelle andre Akkorde, han havde i Gang. Altsaa i Retfærdighedens Navn en lille Indrømmelse til Arbejderne.

Anledningen til disse Bestemmelser var en Strid, der havde staaet kort Tid i Forvejen hos Koefoed & Hauberg paa Grund af, at en Maskinarbejder var blevet afskedit, medens han stod i en Enkeltakkord. Affæren havde givet Anledning til Sagsanlæg, og Hof- og Stadsretten havde givet Firmaet Ret, idet der under Proceduren var blevet henvist til, at Arbejderen var undergivet det ophængte Arbejdsreglement.²⁴

I den Skikkelse, „Fælles Værkstedesregler“ havde siden 1894, blev de indført i de mindre Smedeværksteder i København fra Foraaret 1896.²⁵ Fra Arbejdernes Side hævdes, at dette foregik paa Initiativ af Foreningen af Fabrikkanter i Jernindustrien, som ved den Lejlighed med fede Typer i Fagbladet blev skældt ud for „den mest reaktionære og hensynsløse Klike af Arbejderplagere i Danmark“.

Baggrunden for Aktionen var en optrækkende Lønstrid mellem Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening paa den ene Side og Smedemesterforeningen og Vogn- og Beslagsmedemesterforeningen i København paa den anden. Smedemesterforeningen var oprettet 1862 som Af-

løser efter det gamle Smedelav. Vogn- og Beslagsmedeforeningen var dannet saa sent som 1895. Ifølge Fagforeningens Paastand var det de samme Medlemmer, der fyldte op i begge Mesterforeninger. Efter at Fagforeningen 28. Januar 1896 havde opsagt en Overenskomst, som den havde sluttet med Smedemesterforeningen 1894, havde Smedemestrene søgt Hjælp hos Fabrikantforeningen. „Disse Mestre“, skriver Fagbladet, „tror lige saa sikkert paa Pengeposens Magt til at beskytte dem mod de uforskammede Arbejdere, som paa at Mestre er nødvendige, naar al Ting skal gaa „re'lementirt“ til. Et nedladende Ord af en Pengematador har samme oplivende Virkning paa dem som Foraarssolens Straaler. De stræber efter at blive Kapitalister og nøjes sluttelig med at blive den Hale, hvormed Fabrikanterne fejer Banen ren“.

Jernfabrikanterne benyttede med Glæde Lejligheden til at knytte Mestrene til sig og ydede dem en væsentlig Hjælp i Form af en Lockouttrusel. Til Gengæld voldte det ingen Vanskelighed at faa Smedemestrene til at antage Værkstedsreglerne. Vedtagelsen skete enstemmigt paa Generalforsamling i begge Mesterforeninger den 12. Marts. Nogle af Bestemmelserne gjaldt jo faktisk paa Mestrenes Værksteder i Forvejen.

Den Modstand, Arbejderne gerne havde ydet, blev til næsten intet. Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i København havde i November 1895 indgaaet en Alliance med en nyoprettet Forening af Fabrikanter i Jernindustrien i Provinserne. Næsten alle de Arbejdsgivere, der beskæftigede Medlemmer af Smede- og Maskinarbejderforbundet, stod saaledes sammen. Heroverfor besluttede Forbundet sig snart til Eftergivenesshed, især da Smedemestrene lovede at give en Forhøjelse paa alle Timelønninger. Det kom saaledes til at forløbe i Ro, da Medlemmerne af de to Smedemesterforeninger den 28.

Maj ophængte „Fælles Værkstedesregler“ i deres Værksteder.²⁶

Endnu havde Reglerne i det væsentlige den Form, Mestrene havde dikteret, og Arbejdernes Ønsker havde kun i ringe Grad paavirket deres Indhold. Det maa tilmed bemærkes, at Paragraffen om Arbejdstid var mindre gunstig for Arbejderne end før, idet den lød paa „ikke under 1½ Times Spise- og Hviletid“, medens den i 1891 dog havde anført 2 Timer paa dette Sted. Det bør understreges, at der ikke foreligger noget om, at der i Praksis blev foretaget en Forlængelse af Arbejdstiden, selv om Reglementet aabnede Adgang dertil. Tværtimod blev der at dømme efter de statistiske Oplysninger i Arbejdsinspektørernes Aarsberetninger næsten Aar for Aar færre, der havde den længere Arbejdstid.

Alligevel kunde man ikke vente Ro om Værkstedesreglerne, saa længe de i Hovedsagen maatte betragtes som Arbejdsgiverdiktat. I det følgende Aar kom det til den afgørende Kamp om dem.²⁷ Nogle lokale Stridigheder i Aalborg førte til, at Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i Provinserne paa en Generalforsamling i Aarhus den 1. Marts 1897 vedtog Lockout og samtidig besluttede Indførelsen af „Fælles Værkstedesregler“ paa deres Fabrikker.²⁸ Lockouten traadte ogsaa i Kraft den 16. Marts, og Konflikten begyndte at gribe om sig, idet den københavnske Fabrikantforening den 25. Marts stillede Lockout i Udsigt; men derpaa blev Striden standset ved Mægling af de saakaldte „3 pæne Mænd“ H. N. Hansen, R. Strøm og Gustav Philipsen. Den 29. Marts enedes man om at ophøre med Lockouten, bl. a. paa den Betingelse, at der skulde forhandles om Værkstedesreglerne.

Det kom derpaa til udviklede Forhandlinger, som det her vilde føre for vidt at følge i Enkeltheder.²⁹ I Hovedsagen gik Arbejdernes Krav ud paa Gennemførelse af

Odenseprogrammet. For Værkstedtsreglernes Vedkommende vilde dette især sige Afskedssedlernes Afskaffelse og Ændring i Spisetiden fra 1½ til 2 Timer. Desuden ønskede Arbejderne stadig en Minimalløn fastsat, og det var nok det vigtigste. Fabrikanterne vilde af disse Punkter kun antage de 2 Timers Spisetid, og det hele trak i Langdrag. Det lykkedes dog Arbejderne at opnaa forskellige mindre omfattende Fordele. Medens hidtil kun Kirkens Helligdage blev anset for Fridage, blev nu ogsaa Grundlovsdagen fastslaet som Fridag fra Kl. 12. Ligeledes opstilledes specielle Regler om Ude- og Rejsearbejde og om, at der skulde føres en Akkordbog paa hvert enkelt Værksted. Der indrømmedes Arbejderne en Del af den betalte Arbejdstid til at gaa Vejen til Arbejdspladserne, naar disse laa mere end 1 Kilometer fra Værkstedet. Ligeledes fastsattes et Tillæg for smudsigt Arbejde paa 2 Øre pr. Time; men da der faktisk flere Steder blev givet højere Smudstillæg, var Arbejderne utilfredse med den nye Bestemmelse. Da det nu stadig ikke kom til Enighed om alle Punkter, besluttede de to Fabrikantforeninger og de to Smedemesterforeninger at ophænge Værkstedtsreglerne med de Ændringer, man var blevet enige om. Dette skete den 29. Maj, og i Begyndelsen af Juni Maaned ophængtes Reglerne rundt om — nu for sidste Gang formelt som Mesterdiktat.³⁰

Samtidig vedtog man en ny Lockout, denne Gang i hele Landets Jernindustri. Den begyndte den 9. Juni og blev den største Arbejdskonflikt, der endnu var set i Danmark. Først da Arbejdsgiverforeningen af 1896 tog sig for at stifte Fred, lykkedes det den 8. September 1897 at tilvejebringe Overenskomst mellem de stridende Parter.

Dette blev det saakaldte første Septemberforlig,³¹ som i en af sine Paragraffer foreskriver visse Ændringer i „Fælles Værkstedtsregler“, saaledes som de saa ud siden

den 29. Maj. Arbejdsgiverne opgav Afskedssedlerne og Bestemmelsen om Smudstillæg, og der tilføjedes en Forskrift om, at Arbejde skulde udføres i Timeløn, naar man ikke kunde blive enige med Arbejderne om Akkorden.³² Det kan tilføjes, at Forliget særligt sikrede, at en Arbejder, der stod i Enkeltakkord, ikke maatte forlade Værkstedet, før Akkorden var færdig, med mindre det skete under en anerkendt Arbejdsstandsning.

Jernindustriens „Fælles Værkstedesregler“ var hermed blevet en Del af de kollektive Overenskomster, i alle sine Enkeltheder anerkendt af Arbejderne saa vel som af Arbejdsgiverne. Fremtidig kunde ingen Ændringer foretages i Reglerne, uden at begge Parter indvilgede deri. Antagelsen og Overholdelsen af „Fælles Værkstedesregler“ hindrede i øvrigt ikke de enkelte Firmaer i at kræve en Række andre Værkstedesregler overholdt, blot de ikke stred mod, hvad der var bestemt ved Overenskomsterne mellem Organisationerne.

NOTER

1) Saaledes fra Burmeister & Wain (Fædrelandet 13/11 1871, et Eksemplar af Reglementet fra 1880 findes paa Aktieselskabet De forenede Papirfabrikkers Hovedkontor), Meldahls Jernstøberi (Socialisten Nr. 8, Sept. 1871 og 9/4 1872), I. G. A. Eickhoffs Maskinfabrik (et Eksemplar af Reglementet fra 1872 findes i det kongelige Biblioteks Smaatryksamling), Mekanikus C. F. Lunds Værksted (Social-Demokraten 18/11 1873), Jernbaneværkstederne i Aarhus og Nyborg (Smst. 24/5 1876, 21/10 og 6/12 1883), Helsingør Skibsværft (Smst. 3/11 1883, et Eksemplar af Reglementet fra 1888 findes paa Aktieselskabet De forenede Papirfabrikkers Hovedkontor), Københavns Hesteskofabrik (Fagtidende for Smede- og Maskinarbejdere i Danmark 15/6 1884), Rudolph Koefoed & Co. (Smst. 15/6 1884) og Schmith & Marstrand (et Eksemplar af Reglementet fra 1885 findes i Universitetsbibliotekets Smaatryksamling).

2) Dags-Telegraphen 6/12 1871.

3) Kilden til det efterfølgende er Forhandlingsbog for Jernstø-

beriejerforeningen af 1872, 1871—1902, der findes i Firmaet C. F. Riedel & Lindegaards Maskinfabrik og Jernstøberi. Uddrag heraf i: Vald. Helsing: Foreningen af Jernstøberiere i København 1872—1922, 12—19; jfr. Henry Bruun i: Bidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmaalets Historie i Danmark 1864—1900, under Redaktion af Povl Engelstoft og Hans Jensen 1931, 375—77.

4) Jfr. Fagforeningens Protokol 27/3 1876.

5) Dags-Telegraf 19/7 1876.

6) Reglementet findes i Universitetsbibliotekets Smaatryksamling.

7) Soc.-Dem. 24/5 1876.

8) Smst. 21/10 og 6/12 1883; Fagtidende for Smede- og Maskinarbejdere i Danmark 1/6 1884.

9) Smst. 15/6 1884; Soc.-Dem. 31/8 1884.

10) Fagtidende 15/6 1884.

11) S. C. H[auberg]: De første 19 Aar indenfor Foreningen af Fabrikanter i Jærindustrien i København, trykt som Manuskript 1904.

12) Kr. Pedersen i: Sociale Studier i dansk Historie efter 1857, under Redaktion af Povl Engelstoft og Hans Jensen 1930, 94—96; Henry Bruun i: Bidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmaalets Historie i Danmark 1864—1900, under Redaktion af Povl Engelstoft og Hans Jensen 1931, 383—85.

13) Hauberg 23.

14) Fagblad for Smede- og Maskinarbejdere Juni 1891.

15) 1888 blev Firmaet H. Rudolph Koefoed & Co. (grundlagt 1856), hvis Fabrik laa i Meinungsgade, sammensluttet med S. C. Haubergs Fabrik for elektrotekniske Maskiner, der laa paa Tagensvej og var bygget 1885. I Aaret 1897 indgik S sammenslutningen sammen med Firmaet Marstrand, Helweg & Co. i Firmaet Koefoed, Hauberg, Marstrand & Helweg, Aktieselskabet Titan, hvorom findes et Jubilæumsskrift fra 1922 og et fra 1947.

16) Optrykt i Fagblad for Smede- og Maskinarbejdere Maj 1891

17) Festskrift 2/9 1873—1898, udg. af Smede- og Maskinarbejdernes Forbund 1898, 55—56.

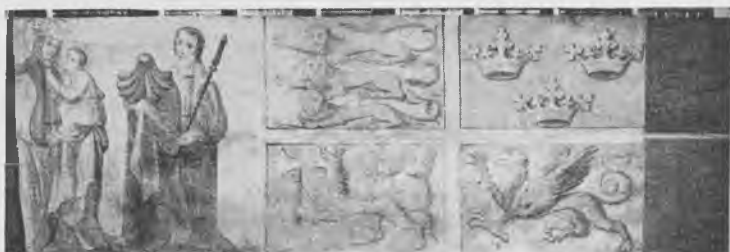
18) Det oplystes i øvrigt, at Aktieselskabet Koefoed & Hauberg for sit eget Vedkommende havde bundet sig til at garantere Timelønnen.

19) Fagblad Maj 1891.

20) Skrivelserne af 22/5 og 8/6 er trykt i Fagblad Juni 1891. Odenseprogrammet smst. Maj 1891.

21) Fagforeningens Festskrift 1898, 55—56.

- 22) Fagblad Aug. 1891 og Jan. 1892; Hauberg 36.
 - 23) Fagblad Aug. 1894; Hauberg 47—48.
 - 24) Hauberg 48.
 - 25) Fagblad Marts og April 1896; Hauberg 61—65.
 - 26) Fagblad Marts 1896; i Fabrikantforeningens Arkiv, der opbevares i Jern- og Metalindustriens Sammenslutning, findes i Sag 370/1924 et Optræk af Værkstedesreglerne, hvorpaa udtrykkelig er angivet, at Teksten er vedtaget af Fabrikantforeningen og de to Smedemesterforeninger.
 - 27) Hauberg 70—91; Søren Christensen: Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i Provinserne 1895—1930, 30—62.
 - 28) Social-Demokraten 3/3 1897.
 - 29) Akter fra Forhandlingerne findes i Fabrikantforeningens Arkiv.
 - 30) Optrækt i Social-Demokraten 5/6 1897.
 - 31) Optrækt smst. 9/9 1897, og hos Hauberg 87—89.
 - 32) Optrækt delvis i Formernes Fagblad 6/10 1897, helt i Søren Christensens anf. Skrift 60—62.
-

Kopi af det ældste kendte Dannebrog, erobret af Lybækkerne i et Søslag ved København 1427. Københavns Bymuseum.

KØBENHAVNS BYMUSEUM 1946 OG 1947

ERHVERVELSER OG IAGTTAGELSER

Af STEFFEN LINVALD

Takket være forbedrede Personaleforhold har Museet kunnet paabegynde en Udstillingsvirksomhed. Aaret efter Befrielsen, den 7. Maj, aabnedes Udstillingen „Fem fordømte Aar, Billeder fra Besættelsestidens København“, som gav et Indtryk af Byen og dens Befolknings Optræden under det tyske Voldsherredømme. Den besøgte indtil 15. August, da den lukkedes, af 53,165 Personer.

Efter Indbydelse fra Kulturhistoriska Museet i Lund ved dets Leder, Intendent, Dr. Sven T. Kjellberg, overflyttedes den i September til Kulturhistoriska Museet. Aabningen, der overværedes af Bestyrelsen for Bymuseet, fandt Sted den 18. September og foretoges af den Ordförande for Lunds Stadsfullmäktige Per Larsson. Fra dansk Side talte Borgmester Alfred Bindselev. I Løbet af en Maaned besøgte den af 15,000 Personer, d. v. s. Halvdelen af Lunds Indbyggertal.

Senere paa Aaret stillede Museet sine Udstillingslokaler til Raadighed for Raadhusets Tjenestemænd til Afholdelse af en Hobbyudstilling, der i den Uge, den var aaben, besøgte af c. 2500 Personer, som med Fornøjelse besaa de mange morsomme Ting, der var udført som Fritidsbeskæftigelse.

I Juni 1947 aabnedes Museets anden større Udstilling „Sanering og Nyerhvervelser“. Særlig Vægt var der lagt paa at vise de Opmaalinger, Akademiets Elever under Museets Ledelse havde udført af de nedrevne Huse i Adel- og Borgergadekvarteret, og de mange interessante Bygningsdele og Skilte, det havde erhvervet herfra, men desuden var udstillet en Række Malerier og Tegninger, bl. a. Boesens Maleri af Udsigten over Ravelinen og Glaciset udenfor Nørreport til Vesterbro og Frederiksberg 1837 og Buntzens Maleri af Winstrups Mølle ved Vesterbrogade fra 1829, som begge er omtalt nedenfor, og en gammel Kopi af det ældste kendte Dannebrogssflag, der erobrede af Lybækkerne i et Søslag ved København 1427 og ophængtes i Mariekirken, hvor det nu utvivlsomt er gaaet til Grunde under Verdenskrigen.

Paa Foranledning af Skoledirektionen har Museet ledet en Række Byvandring for københavnske Lærere og Lærerinder. Til dette Kursus meldte der sig op mod 300 Deltagere, som fordeltes i Hold paa 20—25, der hver foretog 8 Ture i den indre By og paa Christianshavn. Vandringerne fandt Sted hver Søndag, Onsdag og Torsdag i Maanederne fra Oktober 1946 til Maj 1947.

Bymuseet var i Finansaaret 1946—47 besøgt af 99,647 Personer og i 1947—48 af 95,250 — elleve Gange saa mange som i Finansaaret 1943—44. Ogsaa Skolebesøget har været stigende, idet 122 Klasser fra hele Landet, dog især fra København, besøgte det i 1946—47 og i det følgende Aar 130 Klasser, ligesom talrige Foreninger har faaet fremvist dets Samlinger.

Ved Undersøgelserne ude i Byen, der efterhaanden udstrækkes til hele det storkøbenhavnske Omraade, er der gjort adskillige bygningshistoriske og arkæologiske Iagttagelser. I den gamle By har man saaledes undersøgt og ladet opmaale en muret Vandledning i Studiestræde og et Snit af den middelalderlige Byvold i Møntergade, fulgt Ombygningen af St. Annæ Plads 1—3 og i Forbindelse med Piloteringen af Domhuset paa Nytorv dels fundet nye Spor af Stenalderbopladsen Syd for Frederiksberggade, dels talrige Bygningsfragmenter sikkert fra det gamle Vajsenhus, som indtil Byens Brand 1795 laa her. Ialt har Museet i den indre By og Forstæderne foretaget 84 Undersøgelser i 1946—47 og 74 i 1947—48.

Som det fremgik af Udstillingen „Sanering og Nyerhvervelser“, har Bymuseet i de forløbne to Aar bl. a. erhvervet en Række værdifulde Malerier.

Winstrups Mølle ved Vesterbrogade.

Maleri af Heinrich Buntzen 1829.

Et af de smukkeste Billeder, Bymuseet i den senere Tid har erhvervet, er et Maleri af Heinrich Buntzen, der købtes i Kunsthallen og ifølge dettes Auktionskatalog skulde forestille et Gaardparti i Blaagaardsgadekvarteret.

Motivet domineres af fire Pyramidepøpler, og bag disse ligger en trefløjet Gaard. Hovedbygningen til højre, af hvilken man kan se Bagsiden og Gavlen, er hvidkalket og bestaar af Kælder og Stueetage og et øvre træbeklædt Stokværk. Taget er afvalmet. Til venstre ligger en grundmuret gulkalket Længe, der i Baggrunden er forbundet med Hovedbygningen ved en lav teglhængt Træbygning og i Forgrunden ved et Plankeværk. Forrest ses en Græsmark og som Staffage en Ko og en Malkepige, der synes senere tilmalt. Sandsynligvis er dette Billede identisk med et „Parti af Poppeltræer“, som 1829 var udstillet paa Charlottenborg, hvor det fik tilkendt en Pengepræ-

Winstrups Mølle ved Vesterbrogade.
Maleri af Heinrich Buntzen 1829. Københavns Bymuseum.

mie.¹ I Malemaaden kan det minde lidt om Købkes berømte Billede: „En Sommermorgen paa Østerbro“ fra 1836, der 1866 erhvervedes af den kgl. Malerisamling, nu Statens Museum for Kunst, for 871 Rd..

At Billedet forestiller en københavnsk Forstadsbygning, kan der ikke være Tvivl om, men er den Stedsbetegnelse, hvorunder det blev solgt, den rigtige? For at klare Spørgsmaalet blev gamle Kort over Nørrebro gennemgaaet, men Resultatet var negativt; ingen Bygning i Blaagaardsgadekvarteret syntes at stemme med Motivet. Med velvillig Bistand fra Kunsthändler Chr. Larsen fik Museet saa Kontakt med Sælgeren, der bor i Nykøbing Mors, og ad denne Vej oplystes det, at Billedet oprindeligt blev erhvervet af Provst Jens August Brasen, Karrebæk, senere Skelskør, og derefter arvedes af Sønnen, Sognepræst Carl Peter Brasen i Bloustrød, efter hvem den sidste Ejer havde arvet det. Inden man naaede at eftergaa disse personalhistoriske Holdepunkter, kom imidlertid et heldigt Tilfælde til Hjælp.

I den høje Alder af 85 Aar afgik Frk. Anna Smith, Svanholmsvej 5, den 4. August 1947 ved Døden. I sit Testamente havde hun indsat Bymuseet som Arving til en Empiresofa af Mahogni med Ben i Form af udskaarne bronzerede Sfinxer, hun havde arvet efter sine Forældre, Porcelænshandler Carl Sofus Julius Smith (1833—95) og Hustru Juliane Marie Johansen, født 1834, som havde købt den til deres Bryllup 1859 fra et Fallitbo. Ved samme Lejlighed fik Museet overladt to Malerier — det ene, der var malt af hendes afdøde Søster, Frk. Olga Smith, forestillede Udsigten fra hendes Hjem paa Svanholmsvej, det andet var et Billede af Winstrups Fabrik ved Vesterbrogade, malt af en ukendt Kunstner, mindre og ringere end Buntzens Billede, men med samme Motiv. Dette fore-

1) Reitzels Udstillingskatalog.

stiller altsaa ikke en Bygning paa Nørrebro, men derimod Winstrups Fabrik ved Vesterbrogade ved nuværende Henrik Ibsens Vej, som ejedes af Ole Johansen Winstrup, der var Farbror til Frk. Smiths Morfar, som vistnok var Tømrer P. Johansen, der 1860 boede Vesterbrogade 126. Billedets Historie havde Frk. Smith hørt af sin Moder.

Ole Johansen Winstrup var en i sin Tid meget kendt Mand. Han var født 1782 i Vinstrup ved Asminderød og døde 1867 i København. I sin Ungdom havde han lært Mølleri og Møllebyggeri i København, og efter endt Militærtjeneste oprettede han paa Vesterbro en Fabrik for Landbrugsredskaber. Fra 1824 til 1828 drev han en Maskinfabrik ved Magdeburg, og 1829—31 var han Leder af Værkstederne paa Polyteknisk Lærestanstalt. Det er Idyllen omkring hans Fabrik paa Vesterbro, Buntzen saa smukt har skildret, og med den nøjagtige Bestemmelse af Billedets Motiv er der blevet kastet Lys over et hidtil saa temmelig ukendt Sted paa Vesterbro.

Gadescene ved Fakkelskin.

Maleri af Edvard Lehmann 1834.

Bymuseet har desuden købt et lille Maleri af Edvard Lehmann fra 1834, som forestiller en Gadescene ved Fakkelskin. Ud for Charlottenborg paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Nyhavn har en Del Mennesker samlet sig omkring en brændende Fakkell, hvis Genskær oplyser det hyggelige Sceneri: Borgervæbnings soldaten til venstre, som en Kone skænker et Glas op til, Drengene, der slaas om at komme til at holde Faklen, de to unge Mænd til højre, der er ved at stifte Bekendtskab med en ung Dame, som med sit Sjal søger at beskytte sig mod Gnistregnen, og som samtidig bliver trukket i Skørterne af en lille Pige, den solide Borgermand i Baggrunden med

den høje Hat, Konerne i deres varme Tøj og de unge Mænd, sandsynligvis Akademielever, i Baggrunden helt til højre. Dette brogede Folkeliv har Lehmann benyttet som Motiv til sit lille Genrebillede, og det er naturligt at antage, at han har haft en bestemt Begivenhed i Tankerne, da han malte det. Sikkert² er det identisk med

Gadescene ved Fakkelskin. Maleri af Edvard Lehmann 1834.
Københavns Bymuseum.

det Maleri, han 1834 udstillede paa Charlottenborg under Titlen: „Gadescene ved Fakkelskin“, der erhvervedes af den senere Frederik VII og efter hans Død 1863 paa Auktion blev solgt til Etatsraad V. Lindberg for 19½ Rd.. Baade paa Grund af dets Motiv og dets første Ejer skulde man tro, det var en Begivenhed i Kongehuset, der blev fejret med et Fakkeltog. Nærliggende er det i den Forbindelse at tænke paa Frederik VI's 50 Aars Regeeringsjubilæum den 14. April 1834, i hvilken Anledning der blev slaet en Medaille, som bekostedes af Univer-

²) Reitzels Udstillingskatalog.

siteterne i København og Kiel. Imidlertid vides det,³ at Billedet ikke var med blandt de oprindelig udstillede Arbejder, men først indleveredes kort Tid før den 17. April 1834, da Tillægget til Kataloget var under Trykning. Dette taler muligvis for, at Maleriet virkelig forestiller den nævnte Begivenhed, men dels optoges det i Tillægget blot under Titlen „Gadescene ved en Illumination af Lehmann“, hvad der sikkert havde været utænkeligt, hvis det havde haft nogen aktuel Interesse, dels har det selv sagt været umuligt for Lehmann baade at faa Billedet malt, optaget paa Charlottenborg og indført i Kataloget i de faa Dage, der var gaaet siden Jubilæet. Hertil kommer endelig, at Kongen udtrykkelig havde tilkendegivet, at Dagen ikke skulde „betegnes ved nogen offentlig Højtidelighed“.

Men hvilken Begivenhed kan det da være, Lehmann har tænkt paa? I Kongehuset fandt der ellers ingen større Festligheder Sted dette Aar. Sandsynligvis er det derfor ingen bestemt Hændelse, han har villet illustrere. I saa Fald vilde det sikkert ogsaa have staaet i Kataloget eller være anført i „Kjøbenhavnsposten“, der kun omtaler det i Forbindelse med tre andre senere tilkomne „Stykker i Genrefaget“.

Da Lehmann malte dette Billede, var han en ganske ung Mand paa 19 Aar, som gik paa Akademiet, hvor han Aaret efter vandt den mindre Sølvmedaille. Selv om han allerede tidligere havde udstillet paa Charlottenborg, maa det have været ham en stor Tilfredsstillelse atter i 1834 at faa sit Arbejde antaget, og skønt vi nødsages til at fratage det dets historiske Værdi, er dets folkloristiske Betydning ikke blevet forringet, thi med dette Maleri har Lehmann skabt et Stykke Københavnerhistorie — en Genre, han med Forkærlighed dyrkede — der for Museet er lige saa værdifuldt som et Billede med topografisk Indhold.

³) Kjøbenhavnsposten 17. April 1834.

*Udsigt over Ravelinen og Glaciset udenfor Nørreport til
Vesterbro og Frederiksberg.
Maleri af A. W. Boesen 1837.*

Foraaret 1946 erhvervedes paa en Auktion i Frederiksberg Ovenlyssal et meget interessant Maleri af A. W. Boesen, der forestiller Udsigten fra Glaciset foran Nørreport 1837 over Vesterbro og Frederiksberg.

Udsigt over Ravelinen og Glaciset udenfor Nørreport til Vesterport og Frederiksberg. Maleri af A. W. Boesen 1837.
Københavns Bymuseum.

I Forvejen ejede Museet Boesens Fortegning til Billedet, som det i 1933 havde købt paa Auktionen over Kunstforeningens Haandtegninger. Paa alle væsentlige Punkter svarer den til Maleriet. Det er Udsigten fra Stadtoberstens Bastion ved Gothersgade, Boesen har malt. I Forgrunden ses Broen mellem Nørreport og Ravelinen, til venstre den yderste Del af Ahlefeldts Bastion, der laa ud for det lille Torv mellem Nørregade og Fiol-

stræde, og til højre Bom- og Vagthuset paa den lille Ø, Ravelinen, i Stadsgraven. Herfra fortsætter Vejen i en smuk Allé til Nørrebro. Bag denne ligger Ladegaarden og to af Store Svanemosegaards Længer, nu Aaboulevarden ved Jakob Dannefærds Vej. I Baggrunden skimtes Markerne omkring Vodroffs Gaard og Forhaabningsholm, Bebyggelsen paa Vesterbro og Frederiksberg, Frederiksberg Slot og Kirke.

Maleriet er usigneret, men Tegningen er opklæbet paa Karton og betegnet: Udsigt fra Nørrevold — A. W. Boesen — 4/1-1838 tilfaldet Fuldmægtig Skibsted. Det var udstillet paa Charlottenborg 1837,⁴ erhvervedes af Kunstforeningen og tilfaldt ved Lodtrækning Fuldmægtig Skibsted.

Paa det Tidspunkt, Boesen malte Billedet, var han endnu en ung Mand. Han var født 1812 og besøgte endnu i Januar Maaned 1837 Akademiets Gipsskole, som han imidlertid kort efter forlod for at uddanne sig til Landskabsmaler. Det af Museet købte Billede maa derfor sikkert betragtes som et af hans første større Arbejder i denne Genre. Udførelsen er derfor lidt naiv — man mærker Begynderen — men Opbygningen er sikker og velafvejet, og Gengivelsen af Terrænet udenfor Nørre- og Vestervold gør et paalideligt Indtryk.

Udsigt over det gamle Banegaardsterræn.

Maleri af ukendt Kunstner c. 1875—80.

Endnu efter Voldenes Nedlæggelse havde Vesterbrogade i en lang Aarrække en ret uensartet Forstadsbebyggelse, ikke mindst paa Grund af Banegaardens Beliggenhed paa Terrænet mellem Paladsteatret og „Vesterport“. Dette Steds blandede Bebyggelse er omkring 1875 blevet malt af en ellers ukendt Kunstner, der ikke har hørt til

⁴) Reitzels Udstillingskatalog.

Malerkunstens store Navne. Trods hans naive Fremstillingsevne har Billedet paa Grund af sin Paalidelighed dog stor topografisk Værdi for Bymuseet.

Helt til venstre ses Trommesalen, Datidens Kvægtorv, hvis Bygninger genkendes paa Carl Bøghs Maleri fra 1858. Paa den anden Side Gaden „Trommesalen“ ligger

Udsigt over det gamle Banegaardsterræn. Maleri af en ukendt Kunstner c. 1875—80. Københavns Bymuseum.

det saakaldte gamle Banegaardsterræn, som indtager Størstedelen af Billedet. Intet har her undgaaet vor ukendte Malers Opmærksomhed. Remiser, Skure, Plankeværker, Vogne og Arbejdere — alt er med, hvad der ikke just kan siges at forøge Kompositionens Klarhed og Billedets Overskuelighed, men som dog alligevel yder et vigtigt Bidrag til at udvide vort Kendskab til de enkelte Bygningers Placering og Udseende paa dette i de senere Aar saa stærkt forandrede Terræn. Yderst til højre aner man den tidligere Hovedbanegaard, som opførtes 1863—64 af Herholdt som Afløsning for den ældre Banegaard

fra 1847, der laa omtrent paa den nuværendes Plads. Den nedreves 1917 efter i nogle Aar at have tjent som Biografteater. Dette indrettedes derefter i Paladsteatret, der toges i Brug 1918. Helt i Baggrunden skimtes til venstre Træerne omkring St. Jørgens Sø og til højre Frederik VII's Stiftelse paa Hjørnet af Gyldenløvesgade og Nansensgade, der er bygget 1873—75 af J. T. Zeltner.

Det morsomste ved Billedet er alligevel Malerens Skildring af Livet paa Vesterbrogade i Maleriets Forgrund. Her promenerer Herrer i Mødedragt og fine Damer med opslaaede Parasoller, et Par Postbude i deres røde Uniformer faar sig en Sludder, til højre vandrer et Par Nonner helt klædt i sort, omtrent midt i Billedet ses en Præst i Ornat, og til venstre er de tragiske Ladegaardslemmer i Færd med at feje Gaden, medens et Par Betyente paa Kørebanen slaas med en fuld Mand. Her ses bl. a. ogsaa en af de gamle Hestesporvogne, hvor der var Siddepladser paa Taget, som en udvendig Vindeltrappe af Jern førte op til. I dette Tilfælde er det „Forstædernes Sporvej“, Blegdamslinien fra Trommesalen til Trianglen, man ser, som aabnedes den 12. April 1873. Dens Rute var Trommesalen, Vodroffsvej, H. C. Ørsteds Vej, Blaa-gaardsgade, Baggesensgade, Ryesgade, Blegdamsvej, Trianglen — en efter Datidens Forhold lang Strækning.

Ved dette Køb er Museet kommet i Besiddelse af et Billede, som er kunstnerisk slet, men folkeligt-topografisk af stor Betydning for vor Forstaaelse af Vesterbros Udvikling paa Overgangen fra Villaforsstad til en Del af Storbyen København.

Et Par nyere Malerier af Rostrup Bøyesen og Raaschou-Nielsen.

Foruden de allerede omtalte Billeder har Bymuseet erhvervet et Par Malerier af nyere Dato, thi Museets Opgave er jo ikke blot at forøge vor Viden om Hovedstaden

i gammel Tid, men ogsaa at indsamle Materiale om vor egen Tid, som vil være af Betydning for Eftertiden. Alerede Ekspeditionssekretær Peter Købke, som i Aarhundredets Begyndelse indsamlede topografiske Billeder, erhvervede et Par Malerier af Weie og Rostrup Bøyesen. Den sidste har ogsaa malt det Billede, Museet har købt

Parti fra Borups Allé. Maleri af P. Rostrup Bøyesen c. 1920.
Københavns Bymuseum.

af Egnen omkring Borups Allé c. 1920 — et Kvarter, som Rostrup Bøyesen er særlig fortrolig med, og som han gentagne Gange er vendt tilbage til i sin Kunst. Det er Udsigten fra Hjørnet af Hillerødgade ind over Byen, han har malt. I Baggrunden ser man Spirene paa Helligkorskirken og Brorsonskirken.

Fra helt nyeste Tid er et Maleri af Knud Raaschou-Nielsen, der viser en Udsigt over den tyske Flygtningelejr ved Kløvermarken, set fra Amager Strandvej Marts

1947. Ganske vist eksisterer der en Del Fotografier af Lejren, men da Raaschou-Nielsen er den eneste Maler, der har haft speciel Tilladelse til at male derude, fandt Museet, det var rigtigst at erhverve dette Billede, som foruden dets rent topografiske Interesse ogsaa koloristisk er meget smukt.

Den tyske Flygtningelejr ved Kløvermarken.
Maleri af Knud Raaschou-Nielsen 1947.
Københavns Bymuseum.

Grov- og Ankersmedesvendenes Herbergs Skilt.

En af de interessanteste Genstande, Museet er kommet i Besiddelse af, er Grov- og Ankersmedesvendenes Herbergs Skilt af Smedejern, som det har modtaget som Gave fra Museet for Holbæk og Omegn.

Til dette Skilt knytter der sig en lille Historie. Efter Stilen at dømme maa det være udført omkring Midten af forrige Aarhundrede, da Grovsmedesvendenes Herberg

laa i Springgade 13, nu Pilestræde 61, som Vejviseren oplyser os om. Her har Smedemester Villads Petersen i Holbæk som ung Mand set det, naar han boede i Herberget, og saa gode Minder havde han om Stedet, at da han engang fandt Skiltet hos en Jernhandler i København, købte han det og tog det med sig hjem, da han ikke nænnede at lade det gaa til Grunde. I mange Aar laa det i et Brændeskur i hans Gaard og gik i Arv til hans Nevø, Vognfabrikant Selmer Petersen i Holbæk. Skønt denne ikke selv havde nogen personlig Interesse for Skiltet, vilde han ikke tillade, det overlodes Bymuseet, thi som han sagde: „De Københavnerne fortjener ikke at faa det, naar de ikke passede bedre paa deres gamle Sager.“ Han døde imidlertid for et Par Aar siden, og Sønnen havde ikke noget imod, det overlodes Bymuseet.

Desværre er det i Tidens Løb blevet noget medtaget. Paa den ene Side er Indskriften delvis forsvundet, og Selmer Petersen har desuden fortalt, at der oprindelig hang et Anker og en Hestesko under det.

Bymuseet skylder ikke blot Giveren, men ogsaa Museet for Holbæk og Omegn en oprigtig Tak for denne Erhvervelse. Det er Holbæk-museets energiske Leder, Lærer Albert Thomsen, der har fundet Skiltet frem og reddet baade det og dets Historie.

Model af Karet.

Paa Industriforeningens Februar-Udstilling 1891 var udstillet en lille Model af en Karet udført af en Blikkenslagerlærling. I Anmeldelsen af Udstillingen i „Haandværkerbladet“ hed det om denne: „Et nydeligt lille Vidnesbyrd om en Lærlings Flid og Interesse findes paa Udstillingen i den Model af en Kareth, som Eleven Vilhelm Grøndahl har udstillet. Den er trods sin ringe Størrelse — den kan vel være et Kvarter lang — forsynet med elektriske Glødelamper i Lygterne. Batteriet er anbragt

under Kuskesædet, og man behøver blot at trykke paa en Knap for at tænde Lygterne. Elektrisk Belysning af Vognlygter turde herhjemme være noget usædvanligt, men Udstillingen af denne Model har allerede givet en Rigmand Lyst til at forsøge noget Lignende“.

Mere rosende kan en Anmeldelse næppe være, men Modellen er den ogsaa værd. Da Fabrikant Vilhelm Grøndahl tilbød at skænke den til Museet, tog dette med Glæde mod Tilbudet paa Grund af det fine Haandværksarbejde, der er nedlagt i den. Den sortlakerede Karet, hvis Hjul og Profiler er rødakerede, er indvendig polstret med blaat Silke, som ogsaa Sæderne er betrukket med, medens der paa det høje Kuskesæde er blaat Uldtøj. Modellen er i Dag et Vidnesbyrd om, paa hvilket højt Niveau dansk Blikkenslagerarbejde stod i Slutningen af forrige Aarhundrede, og den udgør derfor et fortræffeligt Supplement til de Svendestykker, Blikkenslagerlauget tidligere har deponeret i Museet, som stammer fra Midten af det 19. Aarhundrede.

Foruden disse Billeder og Genstande har Museet bl. a. erhvervet følgende Malerier: Carsten Henrichsen: Jarmers Taarn i Aborrepareren c. 1880 og Sally Philipsen: Parti fra det gamle Jernbaneterræn ved Gyldenløvesgade. Fuldmægtig Øst har skænket et Portrætmaleri, forestillende Grosserer, Borgerrepræsentant A. C. Øst, Boet efter Enkefru Anna Alberti tyve Deichmann-Tegninger efter københavnske „Originaler“ og Vekselererfirmaet I. S. Hahns Enke en betydelig Samling Negativer til gamle topografiske Fotografier af Tillge og Neuhaus, men desuden er det lykkedes Museet at komme i Besiddelse af en ejendommelig Fajancetallerken fra 1648, hvis Historie paa Grund af denne Tallerkens Sjældenhed vil blive fortalt i en særlig Opsats.

Af Bygningsdele har Nationalmuseet deponeret Børs-

spirets gamle Smedejernsspids og et Klokketræk i Rokostil c. 1750 fra Pilestræde 56. Endvidere er modtaget det store Sandstens Byvaaben fra Kvindefængslet paa Nytorv, Grosserer P. Lykkeberg har skænket Stuedøre med malede Ornamenter fra Teglgaardstræde 5 og Arkitekt Marinus Andersen Opmaalinger fra samme Bygning. En fra Frederik VI's Tid stammende Butiksdisk fra Hauserplads 14 er foræret af Købmand Hans L. Hansen og Stempelfabrikken Mattat, Klosterstræde 10, har skænket tre Sandstensvaske fra det 18. Aarhundrede. Fra Strandgade 14 har Museet faaet Resterne af de nu fornyede Gavlrelieffer og fra Købmagergade 15 Skilte fra Firmaet Cornelius Knudsens nedbrændte Ejendom og en i Grunden funden Flaske med Seddel til Minde om en Ombygning i Jacob Marstrands Bageri.

Bankbud Kai Olsen har skænket en af hans Fader 1899 lavet Landauletmodel i Form af et Syskrin, og Hustømrerforeningen har bl. a. deponeret fem smukke Sørgeskilte af Sølv fra 1819.

Foreningsbannere er modtagne fra Rekabitterlogen Sjælland, Sangforeningen Gorm, Glarmestersvendenes Fagforening og Sygekassen „Enigheden af 1880“.

Udenrigsministeriet har skænket en Samling Køkkenredskaber, der har været brugt ved dets officielle Festligheder.

Ved Museets Undersøgelser i Byen er indkommet en Mængde jordfundne Smaasager, især fra Udgravningerne i Amaliegade 39, Helsingørgade, paa Larsens Plads, i Møntergade, Pilestræde 70, Sølvgade 38 og i Vartov. Udstillingen „Fem fordømte Aar“ indbragte adskillige Erindringer fra Besættelsestiden skænkede af Fotograf Aggersbo, Politibetjent Viggo Andreassen, Grosserer Buchwald, Entreprenør Chr. Hansen, Civilingeniør V. Malling, Helge Grøndahl Mortensen, Fru Hertha Petersen og Overlæge Einar Salomonsen.

Andre Gaver er modtagne af: Den konservative Vælgerforening, Den liberale Venstreforening, Den radikale Venstreforening, Danmarks kommunistiske Parti, Dansk Samling, Boligkommissionens Sekretariat, Københavns Sporveje, Københavns Vagtværn, Raadhusforvalterens Kontor, Stadsingeniørens Direktorat, Nationalmuseet, Tøjhusmuseet, Horsens Museum, Museet paa Koldinghus, Odense Bys offentlige Samlinger, Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg og Roskilde Museum. Endvidere fra Snedker M. Andersen, Detailhandler H. Andreasen, Fru Astrid Arfeldt, Isenkræmmer A. Authorsen, Grosserer Poul Broholm, Stadslandinspektør Broholm, Børnenes Udstilling i Raadhushallen, Fuldmægtig Christensen, Magistratens IV Afd., Snedker P. Christensen, Herlev, Raadhusbetjent Ferrold, Fru Edel Helmuth, Oberstløjtnant J. V. V. Hermansen, Stadsarkitekt Holsøe, Grosserer Henry L. W. Jensen, Fru Karen Jensen, Lagerchef Erik Jørgensen, Fru Lütz-Høppermann, Billedhugger Holger Kappel, Bygningsinspektør, Overbanemester A. Lütken, Skjern, Garver Michael Meyer, Dødsboet efter Forfatteren Carl Muusmanns Søster, Frk. M. Muusmann, Dødsboet efter Frk. Helene Nordmann, pens. Postekspedient P. O. Pedersen, Arkitekt Peder Pedersen, Frk. Permin, Hr. Hagbarth Petersen, Dødsboet efter Kunstmaler Emil Poulsen, Frk. Stephansen, Lektor E. Wernaa og Fru Westergaard.

OM CAROLINE AMALIE THIELO

III

Af FR. TOBIESEN

I sit Skrift „Maskespil“ citerer Professor *Chr. Elling* mit Arbejde om *Caroline Thielo* i dette Tidsskrift 1940 og slutter sig til den dér fremsatte Paastand, at hun døde paa Kongens Nytorv hos Sr. *Cortaud*.¹ Citatet² slutter saaledes: „Sælsomt nok har det ikke været bemærket, at hendes Fader *C. A. Thielo* netop dengang logerede hos *Cortaud*“.

Ellings Kilde er *V. C. Ravn*: „Konserter og musikalske Selskaber i ældre Tid“.³ Her staar p. 95: „I 1754 bekendtgjorde *Thielo*, som den Gang boede paa Kongens Nytorv hos Vinhandler *Courtaud*“ o. s. v.

Da jeg nylig igen fik Ellings interessante Bog i Haanden, besluttede jeg, som i sin Tid forgæves har ledt efter *Thielos* Adresse i 1754, at søge at finde denne Bekendtgørelse og begyndte at gennemblade „Kjøbenhavnske Danske Posttidender“ for 1754, hvor jeg havde fundet Meddelelsen om *Caroline Thielos* Død i Nr. 11 for 8. Februar. I samme Nr., blandt „Extraordinaire Avertissemens“ læses følgende:

„Efterdi de 12 Menuetter, som Sr. *Thielo* for 3 Maaneders Tiid haver componeret og ladet trykke, hver Me-

1) Navnet skrives i Reformert Kirkes Bøger paa flere Maader, men den omtalte *Jean Cortaud* skrev sig som her angivet.

2) Afhandlingen: Rantzau Aschebergs Flugt; Note p. 141.

3) Festskrift i Anledning af Musikforeningens Halvhundredaarsdag. Kbhvn. 1886.

nuet med 4 Repetitioner og kand spilles paa Claveer, Violine og Flautetraverse, har funden mange Liebhavere her og udenlands; Altsaa har han igien 12 Menuetter til Dands, hver med 4 Repetitioner færdig med den Titel: 12 Menuets de Redout, chaque Menuet avec quatre Repetitions. Disse saavel som de første 12 er at faae hos Sr. Thielo boende hos Viinhandler Sr. Cortoud paa Kongens Nye-Torv. Menuetterne koster de første 3 Mk. og de sidste 2 Mk. Den 3die Samling af Comoedie Stykker med adskillige Theatraliske Dandse er og at faae hos hannem; denne Samling bestaar ligesom den første Samling af artige Indfald saavel i Poesien som og i Musiquen og koster 4 Mk.“

Ravn maa have sin Viden om Thielos Bopæl fra et andet af hans Avertissementer om, at de som er Liebhabere af Opera-Arier „med alle Stemmer dertil“ kunde faa dem hos ham for 12 Skill. Stykket, medens Italienerne tog 1 Rdl. for hver Arie. Han solgte ligeledes „trykkede Simfonier oversatte til Klaver“ for samme Pris.

Da én trykt samtidig Kilde jo er tilstrækkelig, har jeg ikke søgt efter Avertissementet.

Denne Meddelelse fremkommer, fordi det formentlig er ønskeligt, at Oplysningen om, at C. A. Thielo i Begyndelsen af Februar 1754 logerede hos Cortaud, ogsaa findes i „Historiske Meddelelser“. Men det maa vist betragtes som tvivlsomt, om denne Omstændighed har haft Indflydelse paa Caroline Thielos Plan at flytte ind hos den bekendte Vinhandler. Hun — den fejrede og smædede Aktrice — var paa dette Tidspunkt vant til at gøre, som hun selv vilde, og havde næppe meget at gøre med sin Fader.

SMAASTYKKER

6. Af en Politimands Dagbog.

(Fortsat fra 4. Rk., I Bd., S. 456).

For denne Bedrift idømte Politidirektøren „Rocambole“ en Bøde paa 50 Kr. Dette var intet mindre end en Katastrove for „Rocambole“. 50 Kr. var det meste af hans Maanedsløn, der kun med den yderste Sparsommelighed kunde slaa til til Familiens Underhold. Men Slagterne i Slagterboderne ved Nikolaj Taarn kom ham til Hjælp. De 50 Kr. blev indsamlet iblandt dem og overrakt „Rocambole“ med Besked paa, at Sager, han kunde afgøre med Bøder, skulde de nok klare for ham, han kunde blot komme til dem.

Nogle Maaneder senere fik han sin Afsked og rejste med sin Familie til Jylland.

Den anden af de to stærke Betjente gik det bedre. Han var velbegavet og avancerede efterhaanden til Inspektionsbetjent og Overbetjent. Han var af Naturen godmodig, som de fleste store, kraftige Mænd er, men blev han tirret alt for meget, var han ikke god at komme nær.

Han forrettede Tjeneste som Overbetjent paa en Station i den indre By. En Aften indbragte to Betjente en beruset Person, der havde gjort sig skyldig i Værtshusspektakler. Overbetjenten afkrævede ham Oplysning om Stilling, Navn m. m. Den anholdte besvarede ikke Overbetjentens Spørgsmaal, men overfusede ham i Stedet med de groveste Skældsord. Dette blev Overbetjenten for meget. Trods sit svære Korpus rejste han sig med en forbavsende Lethed, gik ind paa Livet af den anholdte og sendte ham med en „Maveskalle“ (et Stød med Maven) med et Projektils Hastighed 3—4 m tilbage i Kontoret, gennem Fyldingen i en Dobbeldør og ud i Korridoren bagved.

Den anholdte havde ingen Skade taget, men den ublide Medfart gjort ham næsten ædru, og uden videre Vrøvl

opgav han til Overbetjenten de forlangte Oplysninger og lod sig villig visitere og indsætte i Detentionslokalet.

Dermed endte den gamle Overbetjents Beretning om de stærke Politibetjente.

Den ovenfor omtalte stærke Overbetjent var endnu i Polititjenesten, da jeg kom ind i Styrken. Jeg søgte Oplysning om ham blandt Kollegerne ved den Station, hvor han var ansat. Det blev fortalt, at han medbragte 24 Stykker Smørrebrød til sin Frokost paa Stationen. Før sin Død i Slutningen af Halvfemserne vejede han 190 kg og var sikkert Landets, maaske Skandinaviens, sværeste Mand. Han sad paa to sammenstillede Stole paa Stationen, og naar han engang imellem kørte med Nørregades Sporvogn (Hønen) og med et Sæt svang sig op paa Bagperronen, vippede Kusken henne paa Forperronen.

Ambulancetjenesten.

Ambulancekørselen paahvilede indtil Slutningen af Halvfemserne udelukkende Politiet og var en saare primitiv Indretning.

I et Skur i Gaarden ved Fælledvejens Station stod en Enspænder Ambulancevogn.

Naar Ambulancen pr. Telefon blev rekvireret, blev den ene af Stationens vagthavende Betjente sendt ud i Gaarden for at trække Ambulancevognen frem. Den anden Betjent blev sendt ned i Ravnsborggade, hvor der boede en Vognmand, der kontraktlig havde forpligtet sig til at stille Hest og Kusk til Raadighed Nat og Dag til Kørsel med Ambulancen. Skete Rekvisitionen af Ambulancen om Natten, skulde den fra Stationen udsendte Betjent først vække Vognmanden. Denne stod op, tændte Lampen, klædte sig paa og kom ud i Gaarden. Saa skulde Kusken, der sov i et Kammer over Stalden, vækkes, og naar han var paaklædt og kom ned, blev Stalddøren lukket op, en Lygte blev tændt og Seletøjet lagt paa en gammel, stivbenet Hest.

Alle disse Forberedelser skete uden Jageri, snarere i et bestemt sindigt Tempo. Naar Seletøjet var lagt paa Hesten, gik Vejen til Stationen i Luntetrav, og dette Trav fortsattes, efter at Hesten var spændt for Ambulancen og denne havde sat sig i Bevægelse.

Var Ambulancen rekvireret til den yderste Del af Kredsen, kunde der ved Nattetid hengaa en Time eller mere, før den kom til Stedet.

Under en Aftenvagt paa Stationen fortalte en ældre Kollega om en Ambulancetur, han havde haft en Februarnat i 1895. Og ligesom foran med den gamle Overbetjent lader jeg ham selv fortælle om Oplevelsen:

Jeg stod en Nat i Februar 1895 ved Lygten — Byens nordligste Grænse, hvor nu Slangrupbanens Station ligger — og talte med en Kollega fra Nordre Birk. Klokken var noget over to, og det frøs nogle Grader. Pludselig hørte vi i nogen Afstand et Kvindeskrig. Vi løb begge efter Lyden og fandt paa Nørrebrogade en fødende Kvinde liggende paa Fortovet. Jeg tog min Regnkappe af og bredte over hende, bad min Kollega blive ved Stedet og skyndte mig, saa meget min tykke Vinterklædning og mine tunge Støvler tillod, hen til Stefansvagt — en Strækning paa ca. 600 m — hvorfra jeg telefonerede efter Ambulancen.

Da jeg kom tilbage, var der samlet en halv Snes Mennesker omkring Kvinden, der laa paa Fortovet. Nogle gifte Kvinder fra en Ejendom paa Stedet havde hørt Kvindeskriget, og da de fik at vide, hvad der var paa Færde, kom de ned paa Gaden med nogle Sække og Tæpper, der forsigtigt blev skubbet ind under Kvinden og det nyfødte Barn.

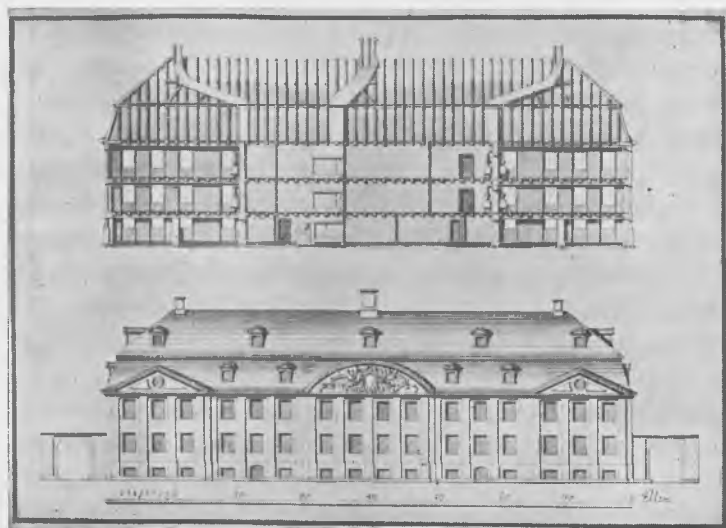
Og saa var det bare med at vente. Tiden sneglede sig af Sted. Kvarter gik efter Kvarter, og der kom stadig ingen Ambulance. Endelig efter noget over en Times Ventetid kom Ambulancen. I al den Tid laa den ulykkelige Kvinde uden at klage med sit nyfødte Barn paa det islagte Fortov. Tilbage var yderligere den lange Tur i det langsomme, skumplende Køretøj fra det yderste Nørrebro til den kgl. Fødselsstiftelse i Amaliegade.

Hvorvidt Moder og Barn overlevede den forfærdelige Nat, blev desværre ikke oplyst.

„Jeg havde aldrig tænkt mig, at en Time kunde være saa forfærdelig lang, som den var den Nat“, sluttede min Kollega.

(Fortsættes).

J. C. S.

I. C. Conradis projekt til Opfostringshuset, opført 1754—55, 1775 indrettet til Søkvæsthus. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

DET KGL. OPFOSTRINGSHUS OG DEN THORUPSKE STIFTELSE FØR OG NU

Af SIGURD THORSEN

Som alle fornemme institutioner af en vis alder har Opfostringshuset sine historieskrivere, og her er grund til i særlig grad at fremhæve den fortrinlige beretning, som A. T. Høy skrev i anledning af institutionens halvandet hundrede års fødselsdag, og ligeledes S. N. Holcks smukke bog vedrørende perioden 1903—1928.

Højsalige Kong Frederik den V underskrev den 29. juni 1753 for „Det kgl. stiftede Fattige Børns Opfostrings-Huus“ en højtidelig fundats affattet i datidens

fornemste kancellistil. Indledningsvis gør landsfaderen først vitterligt „At, eftersom Enhver rætsindig Christen Lader det være een af sine største Omhyggeligheder, at see Ungdommen, udi de ham af den allerhøieste forleenede Riiger og Lande, vel optugtede og artede, og jo meere og meere forbedrede, ved sømmelig Opdragelse og Underviisning ... have Vi ... allernaadigst resolveret, at lade indrætte og fundere et særdeles Etablissement, til at underholde og forsørge 200 fattige Dreng-Børn for det første, indtil Middel og viidere Udveje sees til et større Antal“.

Ved en lang række af A. T. Høy fremdragne akter og korrespondancer er Opfostringshusets ældste historie bleven levendegjort for enhver, der vil fordybe sig i beretningen. — Det lønner sig altid for eftertiden, hvor mulighed foreligger, at se historisk på tingene og at lære ved nærmere at betragte den skete udvikling. Man skal ikke læse ret langt i den fornemme kongelige fundats, før man træffer greve J. H. E. Bernstorffs praktiske formål med Opfostringshuset. Drengene skulle underholdes og forsynes „med ordinaire Føde, Klæder og Huus-Geraad, saa ringe og saa haart, som Sundheden vil tillade“, og uddannes grundigt i Kristendom — tilstrækkeligt i Læsen og Skriven og „udi Regnen lidet til Fornødenhed“ — og iøvrigt til „Haand-Giærninger anføres og opvennes“. Det var formålet, at de ved 12—15 års alderen var bragt så vidt, at de blev overladt „enten til Fabriqueurer, Handlende eller Søfarende, som dennem begiere, eller imodtage ville, imod den Kiendelse, af 50 Rdr. ... for at tiene dennem, indtil deres 24de aars alders Fuldendelse, som Dreng ... for Kost og Klæder alleene uden anden Løn i saadan Tiid“. Videre hedder det: Hvis de imod Forventning „absentere sig, eller begaae deslige eller andre Forseelser, skulle de, hvor de findes og antræffes, straffes efter Lands Lov og Forordninger“. Alle-

rede dengang skulle en hjemlig industri ved alle midler oparbejdes. Der skulle skabes handelselskaber, og søfart, og dertil krævedes arbejdskraft. For greve Bernstorffs hele humane og menneskekærlige sind har det dog sikkert været meget magtpåliggende tillige at bringe hjælp og støtte til fattige ensomme børn, hvis kår var præget af tidens strengthed, og som både i by og på land var en byrde for befolkningen. Midlerne til institutionens start blev indsamlet overalt i riget blandt andet gennem kirkerne. Først og fremmest blev det dog retten til at holde „20 efter hinanden følgende Generale Lotterier“, der kom til at danne grundlaget for institutionens økonomiske tilværelse — og den opsamlede kapital.

Det nuværende klasselotteri har her sin oprindelse, men ak, Opfostringshusets lotteriprivilegium bortfaldt allerede 5. oktober 1771.

Institutionen blev opført på Christianshavn i Overgaden oven Vandet (Søkvæsthuset) og toges i brug den 1. oktober 1755.

Der var en fornem direktion i toppen, en forstander og en række medhjælpere. Drengene skulle bede og arbejde, og det var en lang arbejdsdag, man bød drengene dengang, fra kl. 5 om morgenen — om vinteren dog kl. 6 — og til kl. 9 aften, og det daglige liv var præget af alvor og tugtelse.

Det gik endda an for de små, men når drengene som halvvoxne kom ud til værksteder for at arbejde på de i fundatsen nævnte vilkår, var det ikke ualmindeligt, at de forsvandt. — Blev deserterede pågrebne, fik de hårde straffe, før de blev sendt tilbage. — Det var ikke som i skolens daglige liv tamp, men den alvorlige „Skoleret“, der blev anvendt i slige sager. Hver af skolens elever skulle oprindeligt deltage i afstraffelsen og give synderen slag af riset på den bare ryg — senere blev der udtaget en særlig kreds af drenge til under lærerens ledelse at

foretage gennemrisningen, der af helbredsmæssige grunde måtte afbrydes 8 dage, når straffen var fastsat til flere gange skoleret, hvilket var meget almindeligt. Hvis desertøren på ny forsvandt fra skolen eller værkstedet, var straffen den, at synderen, efter at have modtaget sin flere dages skoleret, sendtes til et længere eller kortere ophold på det almindelige tugthus.

Der var megen sygdom blandt skolens elever, og dødeligheden var stor i de første år — mange epidemier rasede, og sundhedstilstanden var uhyggelig.

Det daglige liv formede sig efter beretningen strengt og fattigt i overensstemmelse med fundatsens påbud. Påklædningen var sikkert ikke så værst — der blev lagt megen vægt herpå i de tider — om natten bar drengene nathuer. Men dette skyldes måske, at flere af dem, der havde utøj, blev smurt over hver dag med gammelt harsk smør blandet med tobak, hvad der dog senere blev erstattet med en salve af finstødt svovl og peber. Stuen blev gjort så meget rent, at man „skulde kunne skimte Gulvenes naturlige Farve“.

Den 15. september 1770 blev Bernstorff afskediget, og året efter — som et led i Struensees reformer — blev direktionen ophævet og henlagt til den såkaldte „Plejeanstalt“ — i øvrigt sammen med „Vajsenhuset“. Samtidig blev lotterierne taget fra Opfostringshuset og lagt under „det tyske Kammer“. — Det blev yderligere småt med pengene, vel havde man oplagt en kapital på c. 138,000 rd., men af „Plejeanstalten“ fik man kun udbetalt 5.000 rd. — en såre ringe erstatning for lotteriernes indtægt.

En overgangsperiode på et par år fik Opfostringshuset dog lotteriet tilbage, ligesom Vajsenhuset, fra hvilket Opfostringshuset nu havde modtaget en del børn, blev genoprettet. Det endelige resultat blev dog et farvel til lykkhjulets mange penge. — Det daglige liv på Opfo-

stringshuset blev fortsat ret uforandret — uldvarefabrikken og strømpevæveriet forblev i fuld gang, ligesom straffereglementet.

I maj 1776 blev Opfostringshuset flyttet til det tidligere „Kristians Plejehus“ i St. Kongensgade, der hvor nu politistationen har til huse. Flytningen skyldes som bekendt en kgl. kabinetsordre, for at Søkvæsthuset kunne flytte ud i Opfostringshusets bygning.

Det synes, som om der efter flytningen kommer flere lyspunkter i institutionens daglige liv; der ansættes en kapellan fra Vartov som „edukationsinspektør“, der særligt skal drage omsorg for undervisningen, som efterhånden strækkes til også at omfatte begreberne retsindighed og borgerlige dyder, samt et praktisk fag for vorde håndværkere, nemlig tegning. — Et par gange om ugen foretoges samlede udflugter uden for porten, og ordnede lege skulle foranstalles, samtidig med at de legemlige straffe nu blev indskrænkede. Det varede ikke længe, før der yderligere blev ansat en såkaldt „Pyntemester“ til at føre tilsyn med den daglige orden og renlighed. Han havde børnene under opsigt i fritimerne og følger med, når det tillades dem at spadserere „i marken“.

I året 1777 blev fundatsen ændret på et meget væsentligt punkt. Drengene skulle fremtidig kun stå i lære i den sædvanlige læretid, ifølge lavsartiklerne, og ingen sinde ud over det fyldte 22. år. Det hænder gang på gang endnu i denne periode, at de flygtede lærlinge må lide den tort at afstraffes i form af „Skoleret“. —

I året 1781 ophæves imidlertid den såkaldte „Plejehusanstalt“, og Opfostringshuset henlægges under Københavns samlede magistrats direktion; tre medlemmer blev valgt blandt magistratsmedlemmerne som institutionens særlige direktion. — Der er imidlertid hvert år et underskud på institutionens regnskab. Når magistraten beklager sig, svares der fra kancelliet, at man kan anbringe

børnene på landet, det er bedre og billigere, og dette skete faktisk i stor stil. — I 1797 spredtes således 50 drenge over forskellige egne af Sjælland. Den kgl. fundats's bestemmelser med dens formålsparagraffer om at skaffe byerhvervene lærlinge måtte sove.

I året 1785 kan det dog med glæde noteres, at den såkaldte „Skoleret“ endelig blev ophævet; fremtidig blev kun straffet på almindelig „børnevis“. — Sygestuerne var stadig optaget og mange slemme sygdomme bragte talrige dødsfald. I oktober 1795 modtog man indkvartering af en lang række husvilde familier, af disse var 11 angrebet af kopper, det gjorde ikke sundhedstilstanden bedre!

I året 1798 blev Opfostringshuset henlagt til en ny særlig direktion for fattigvæsenet, bestående af medlemmer udmeldte af regeringen, af magistraten og en række andre offentlige forsamlinger, samt civile og militære myndigheder. Opfostringshuset skulle dog stedse være noget for sig selv og navnlig bestå ved egne midler. Ifølge „planen“ for fattigvæsenet, er Opfostringshusets opgave at opdrage duelige og kyndige lærlinge for fabrikker og andre borgerlige håndteringer, og det understreges på ny, at institutionen dertil har sine særskilte fonds. Der gives samtidig udtryk for, at der bør gives en mere udvidet undervisning end den, som kan gives i fattig- og friskoler i almindelighed, og at det er de børn, der særlig har udmærket sig, der skal have fortrinnsvis adgang. Der er altså fra nu af tale om en belønnings-skole. Undervisningen skal være sådan, at børnene ved udgangen skal kunne blive dygtige håndværkere. Der står endvidere, at det overlades til de udgåede elever selv, når og så vidt de kommer til velstand og formue, at betænke stiftelsen eller de friskoler, hvorfra de er udgåede. —

Opfostringshusets økonomiske basis var og blev imid-

lertid så slemt medtaget, at denne periode helt bar præg af den tarvelighed og nøjsomhed, som forholdene nødvendiggjorde. Det blev i øvrigt forsøgt på bedste vis at hævde orden og disciplin, men det voldte store og alvorlige vanskeligheder, da ejendommen efterhånden tillige blev benyttet til mange andre formål. — Der blev indlagt en del drenge fra Søkvæsthuset — ganske vist i en egen afdeling — men de spiste og sov på stiftelsen og gav anledning til megen uorden, — en anden gang blev der indlagt 60 fattiglemmer fra Almindeligt hospital. Madudlevering til de mange „almisselemmer“ foregik i hele det store øster-distrikt ligeledes fra ejendommen, hvilket naturligvis bidrog til en forfærdelig udbredelse af fnat og andet udslet. Den skarpe lud, der var nødvendig, ødelagde ganske drengenes tøj. Det var svært at holde de forskellige kategorier af beboere adskilte. Der måtte atter anvendes strenge midler for at opretholde disciplinen — ofte måtte man endda gå så vidt at sende børnene til fattigvæsenets Tvangshus i Pustervig for at få de værste urostiftere straffet med riset. Undervisningen var dog blevet forbedret, og der blev indført nye fag.

I begyndelsen af det nye århundrede satte en dyrtid slemme grænser for forplejningen; der kom mange klager over sult, og tyveriernes antal steg — altid drejede det sig om sult. Forældre og pårørende måtte regelmæssigt sende fødevarer. Det blev også galt med påklædningen. I sommeren 1811 blev der udelukkende anvendt sejldug. Atter måtte man indskrænke drengenes antal — i sommeren 1816 var man således nede på 42 drenge.

Til de øvrige besværligheder kom, at Opfostringshusets formue i 1813 tilmed blev nedskrevet fra 96.052 rd. til 72.032 rd. i overensstemmelse med rigsbankforordningen. Endelig i året 1816 skete der en væsentlig forbedring i Opfostringshusets tilværelse, idet

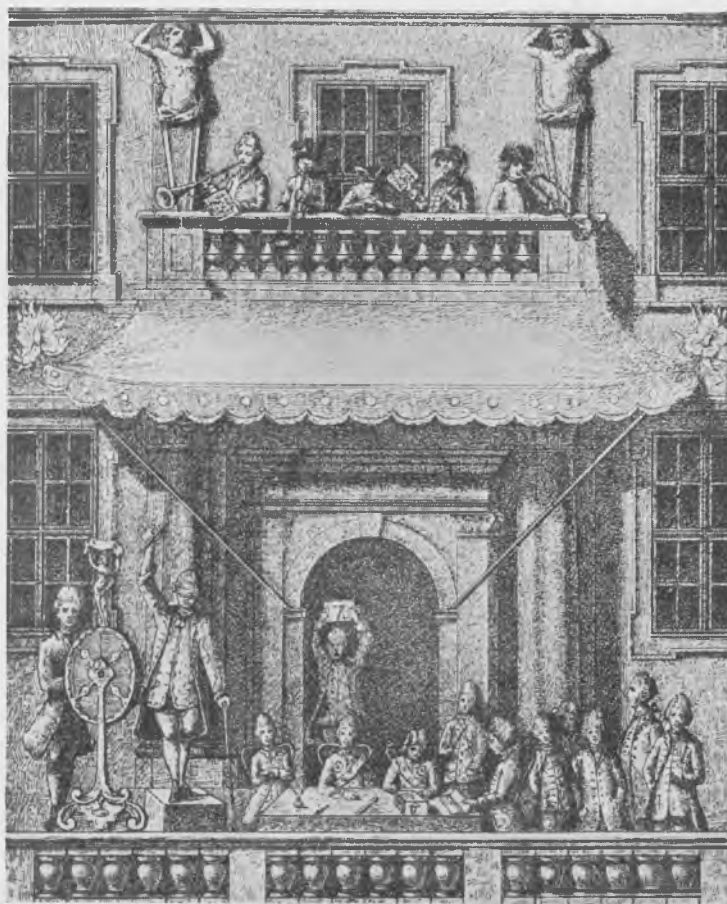
fattigvæsenets brogede direktion blev indskrænket således, at den egentlige administration blev overdraget til tre embedsmænd, der straks indførte et helt nyt spise-reglement.

Ved loven af 4. marts 1857 blev den administrative direktion for fattigvæsenet ophævet, og ved stadens vedtægt af 30. december 1857 blev Opfostringshuset endelig henlagt til magistratens 1ste afdeling, der siden har udgjort stiftelsens øverste administration.

Da stiftelsen i 1853 fejrede 100-årsdagen, var der ikke uden grund en glad og lykkelig stemning. Der blev holdt smukke taler, og den festlige kantate blev sunget. Man mindedes mange gamle elever, der gennem tiden havde arbejdet sig frem til smukke og gode stillinger i samfundet. Ved en gennemgang af Opfostringshusets historie skal det ikke glemmes, at drengene, hvordan forholdene end var, bestandig holdt trofast sammen. De viste deres taknemmelighed over, hvad institutionen havde betydet for dem, ved rundhåndet at skænke legater til fordel for kommende slægtled og til styrkelse af kammeratskabet. Det er naturligt, man mindes de navne, som blev kendte borgere, men for dem må man ikke glemme de mange, om hvis skæbne vi kun sjældent hører.

I denne fremstilling har man helt måttet udelade en omtale af institutionens forstandere og dermed sjælen i stiftelsens indre liv. Det skal dog siges, at en række højt ansete og særdeles dygtige mænd har gjort en ypperlig indsats — men det ville blive et helt kapitel for sig at komme ind på dette.

I året 1880 kunne man endelig forlade den forældede bygning i St. Kongensgade og flytte til Opfostringshusets nuværende ejendom i Randersgade, hvor en statelig bygning var opført på en for 16.000 kr. erhvervet grund. Kancelliråd Ole Thorup havde skænket institutionen en gave på 20.000 kr., som bidrog meget væsentligt til det

Tallotteriet trækkes foran rådhuset på Nytorv.

nye hus. Konferensråd H. N. Hansen, der var blevet borgmester for magistratens 1ste afdeling i 1872, blev sjælen i det arbejde, der førte til den lykkelige flytning til Østerbro under smukke og sunde forhold — bort fra elendigheden. H. N. Hansen formåede at skaffe gode legater, således at også den økonomiske situation forbedredes. Det var også borgmesterens levende interesse for

børnenes ve og vel, der førte til, at Københavns kommune som sit første bidrag til Opfostringshuset skænkede institutionen det fornævnte beløb af 16.000 kr., som skulle betales for grunden. Bygningen kom med inventarium til at koste 170.000 kr. — Den højtidelige indvielse blev overværet af kong Christian den IX. Der fulgte en række lykkelige år i de nye omgivelser. Sundhedstilstanden blandt eleverne blev endelig helt god, og det daglige skolearbejde gik sin gang. Elevernes sammenhold og deres trofasthed imod skolen sætter tydelige spor i to elevforeninger, først fra 1867 „Foreningen af 29. juni“ og siden 1872 „Opfostringshusforeningen“, hvoraf den sidste endnu står i fuldt flor og udøver et smukt initiativ for at hævde fine og gode traditioner til styrkelse af alt, der kan tjene institutionens interesser, og bevare det fornøjelige kammeratskab fra barndommens dage. Foreningen råder over betydelige midler, som anvendes til megen tiltrængt godgørenhed — såvel overfor skolen, som overfor de gamle elever.

II.

Ved Opfostringshusets halvandethundredeårsfest, der fejredes i ejendommen i Randersgade den 29. juni 1903, var der igen nogen fremgang, der var nu 90 elever. I det store og hele følte man god grund til at jubilere. Der var arbejdslyst, og man så fremtiden i møde med megen optimisme trods de vanskeligheder, som stadig fulgte med institutionens ringe indtægtskilder. I 1912 kom det første virkelige lyspunkt — det var en principiel forbedring, nemlig et tilskud fra kultusministeriet med tilsagn om årlige bidrag. Først i 1920 følger kommunen efter med sin bevilling, men i de år, der fulgte, har kommunalbestyrelsens bidrag ligget over statens. (For 1945—46 udbetalte staten og Københavns kommune tilskud på

henholdsvis 58.250 kr. og 79.202 kr. Den 31. marts 1947 udgjorde Opfostringshusets egen formue i øvrigt alt i alt 782.586 kr.). Den store velgører, købmanden, kancelliråd Ole Thorup, stiftede i 1878 et legat, der skulle komme opdragelsens fremme til gode, og disse midler kom under magistratens administration. I marts 1920 vedtog kommunalbestyrelsen efter borgmester Ernst Kapers indstilling, at renterne af dette legat, hvis kapital da var 706.000 kr., skulle udbetales Opfostringshuset. Intet under, at Thorups navn derefter for bestandig er blevet knyttet til institutionen, hvis navn herefter blev Det kgl. Opfostringshus og den Thorupske Stiftelse. De økonomiske sorger var endelig for en tid bragt ud af verden, men tiden gik — og tiden sled på ejendommen og dens inventar.

Hvorledes er da forholdene i dag?

Det har ikke været muligt at følge med i nyanskaffelser af den ene og den anden art. Indretningen er stort set ganske, som da indflytningen fandt sted i 1880. Drengene er anbragt i store sovesale på kasernevis — bade- og vandinstallationer og toiletter er mindst talt stærkt forældede — skolestuerne er ikke tidssvarende og inventaret højst middelmådigt — der savnes specialklasser og ikke mindst en gymnastiksal. Bortset fra spisesalen og et enkelt ikke særlig stort værelse til lektielæsning og lignende findes i virkeligheden ingen opholdsstuer.

I den største del af bygningen findes intet centralvarmeanlæg. Man må efter arkitektens oplysninger regne med, at en virkelig modernisering og nyindretning med et ordentlig centralvarmeanlæg, opførelse af gymnastiksal med bad m. v. ville koste flere hundrede tusinde kroner. — Elevantallet er nu ca. 110.

Undervisningen er — på grund af skolens mangler og de for en stor del yngre lærerkræfter, der er råd til at

holde — ikke længere på højde med, hvad der ydes indenfor det kommunale skolevæsen. Det er dog sørgeligt — ja, næsten paradoksalt — at man belønner særlig dygtige børn med en ringere undervisning end den sædvanlige. Men sådan er det. Det vil atter koste betydelige summer at ændre dette forhold ved antagelse af flere og mere erfarne lærere. Skal den årlige udgift hertil kapitaliseres, kommer det igen til at dreje sig om nogle hundrede tusinde kroner. Her må det bringes i erindring, at udgifter til særklasser og det øvrige, som udkræves for at give en fuldt ud tidssvarende undervisning, altid drejer sig om meget store beløb. — Men det er indlysende, at for den lille skole med et ringe elevantal bliver disse omkostninger forholdsvis langt større — ja uoverkommelige.

Men tilbage bliver altså den kendsgerning, at skoledirektøren i januar 1943 i en skrivelse til magistraten har måttet udtale, at den undervisning, der gives i Opfostringshuset, ikke står på højde med den, som kommunen yder i de tre første mellemklasser.

Dette er imidlertid ingenlunde et problem, der vedrører alene denne institution.

I en trykt „Indstilling“ til socialministeriet angående en ønsket betænkning fra et af ministeriet i april 1941 nedsat udvalg af de mest sagkyndige i børneforsorgen hedder det således:

„Det følger af forholdets natur, at der for visse grupper af opdragelseshjem, der har med børn i den undervisningspligtige alder at gøre, nødvendigvis må anordnes en særlig undervisning, nemlig hvor talen er om hjem, der er beregnet på at modtage svagt begavede børn (sinkehjem) eller børn, som på grund af opdragelsesvanskeligheder ikke egner sig til at gå i folkeskolen (skolehjem). Den gældende lovgivning forudsætter da også, at der til sådanne hjem er knyttet egen skole. Men

ved andre opdragelseshjem for børn i den skolepligtige alder — de hjem, som man kunne betegne som „almindelige børnehjem“ — ville det efter forhandlingsdeltagerens mening være principielt rigtigt, at disse hjems elever søgte den almindelige folkeskole og modtog deres skoleundervisning der. Dette er da også det hyppigst forekommende tilfælde, men der findes endnu en del — omend kun et fåtal — børnehjem, der har indrettet egen skole. Når forhandlingsdeltagerne finder, at man bør stræbe bort fra denne ordning, skyldes det to hovedhensyn, dels hensynet til eleverne, dels hensynet til hjemmets medarbejdere.

For elevernes vedkommende må man finde, at det — selv om inddragelsen under forsorgen kun vil være af en vis begrænset varighed, hvilket i sig selv kan tale for, at skoleundervisningen er knyttet til hjemmet og tilrettelagt under hensyn dertil — i det lange løb vil tjene barnets tarv bedst, at det følger den almindelige skoleundervisning. Derved vil man ikke blot give barnet lejlighed til at modtage undervisning på samme vilkår som alle andre børn, men man vil tillige opnå, at børnene fra opdragelseshjemmene får lejlighed til at stifte bekendtskab med og finde kammerater blandt egnens andre unge, et forhold, som man måske ikke altid har påagtet i tilstrækkelig grad.

Hvad hjemmenes medarbejdere angår, er forholdet, som tidligere berørt, det, at de lønvilkår, man hidtil har kunnet yde i opdragelseshjemmene, har gjort det vanskeligt for disse altid at sikre sig fuldt kvalificerede medarbejdere. Dette har selvfølgelig også spillet ind, hvor det drejede sig om at knytte pædagogiske medarbejdere til opdragelseshjemmene. Men selv om denne vanskelighed overvindes, må det erkendes, at det vil være næsten ugørligt for den pædagogiske medarbejder — hvis lærergerning som hovedregel kun er en del af

det ham påhvilende arbejde, der strækker sig over mange af døgnets timer, med en i bedste fald knapt tilmålt fritid — at afse den fornødne tid til at forberede sig til undervisningstimerne og til at følge med indenfor de nydannelser, der til stadighed finder sted inden for undervisningsdisciplinerne.

Hertil kommer endelig, at børneforsorgens økonomisk dårlige kår også har gjort det vanskeligt, for ikke at sige umuligt for hjemmene at skaffe sig eller at vedligeholde skolemateriel, samlinger o. lign.

Det kan derfor befrygtes, at den i børnehjemmene meddelte undervisning ikke altid har kunnet stå mål med folkeskolens, hvilket imidlertid efter forsorgsloven er en betingelse for, at hjemmene selv kan meddele undervisningen.

Man skal derfor henstille, at der tilstræbes en ordening, hvorefter de til de bestående børnehjem for normalt begavede børn i undervisningspligtig alder knyttede skoler, hvor ikke særlige forhold gør sig gældende, afvikles indenfor en rimelig tid, således at eleverne i stedet kan søge den almindelige folkeskole.“

Det kan tilføjes, at så sagkyndige herrer som f. eks. direktør i socialministeriet Erik Leuning, formand for landsnævnet for børneforsorgen O. Garde og overinspektør for børneforsorgen Oluf J. Skjerbæk som forhandlingsdeltagere har tiltrådt denne indstilling.

Naturligvis har man på rådhuset gennem en årrække haft opmærksomheden alvorligt henledt på, hvad der kunne gøres for at ophjælpe Opfostringshuset. Der er søgt råd gennem mange konferencer med sagkyndige. Borgmester Kaper nedsatte i året 1929 en særlig skolekommission. Det var dens opgave navnlig at føre et nærmere tilsyn med den måde, hvorpå den daglige ledelse løste opgaverne med hensyn til undervisning, opdragelse og forplejning. Magistraten har til enhver tid følt sig

tryk ved skolekommissionen, og har haft stort udbytte af dens samvittighedsfulde arbejde.

Det har ikke på noget tidspunkt været i magistratens overvejelser at ville nedlægge Det kgl. Opfostringshus og den Thorupske Stiftelse. Man nærer kun det ønske at bevare institutionen så længe og så godt som muligt.

Da man sidste år på borgmester Bindslevs initiativ fik lejlighed til på relativt gode vilkår at erhverve afdøde direktør Hjerl Hansens kendte villaejendom „Solbakken“ ved Vestre Kirkegaards Allé, slog man derfor hurtigt til.

Denne smukke ejendom vil man til sin tid, når byggematerialer kan fremskaffes, indrette som et fuldt ud tidssvarende hjem for Opfostringshusets drenge. Indtil videre er det for en god leje overladt til en børneinstitution under magistratens 3. afdeling. Der skal opføres en helt moderne fløj med soveværelser.

Det er i overensstemmelse med den forannævnte indstilling til socialministeriet fra de særlig sagkyndige planen at overlade selve undervisningen til kvarterets kommuneskole. Herved sikres der eleverne alle muligheder for en uddannelse, der vil kunne føre dem fremefter i forhold til deres evner.

Men det har aldrig været tanken, at Opfostringshuset kun skulle blive et almindeligt børnehjem. I overensstemmelse med dets traditioner og til bedste for børnene vil man tilvejebringe en ordening, således at der til Opfostringshuset knyttes særlig udpegede lærere fra den skole, de skal besøge. De skal føre tilsyn med lektielæsningen og særlig organisere fritidslivet, også med det for øje senere at kunne vejlede og retlede de unge i valget af livsstilling efter de pågældendes lyst og evner. Der skabes herved en snæver kontakt mellem skole og „hjem“, hvorved det bedste i kostskoletanken bevares. Det må vel også betragtes som en stor fordel for bør-

nene ikke længere at holdes isolerede. — De får lejlighed til i skoletiden at være sammen med mange kammerater fra mange forskellige kredse, og bliver ikke henvist til bestandig at se på de samme ansigter — og kun færdes blandt kammerater udgået fra vanskeligt stillede hjem.

Det vil blive forsøgt at skaffe midler også til en særlig afdeling, der kan huse nogle af de unge lærlinge efter skoletidens afslutning.

På „Solbakken“ vil der, selv efter tilbygningen, næppe blive plads til mere end ca. 70 elever — derfor har man overvejet tanken, for så vidt midlerne rækker hertil, at indrette endnu et „kgl. opfostringshus“; i det gamle kvarter omkring Randersgade har man truffet fornødne foranstaltninger til mulig gennemførelse heraf.

Ved overvejelserne om Opfostringshusets fremtid er det glædeligt altid at kunne være sikker på, at „Opfostringshusforeningen“ for sit vedkommende står rede med lyst og evner til at øve dåd til gavn for „Skorperne“.

Men man må også være klar over, at henvisningen til den almindelige og bedre kommuneskole ikke alene giver en stor pengebesparelse. Af det foranstående referat af de sagkyndiges udvalgsbetænkning fremgår, hvad der vel er det væsentligste, at børnene har bedst af i det lange løb at følge den almindelige undervisning og komme bort fra den kedelige isolering — som børn af særlig kategori.

Den givne fremstilling af Opfostringshusets historie viser formentlig klart, hvorledes udviklingen over hjemmene på Christianshavn og St. Kongensgade til Randersgade har ført fra triste og kummerlige forhold til en bedre tilværelse for de unge. Det skal lykkes at bevare Opfostringshuset på rette måde, når alle gode kræfter sættes ind herpå. Man tør gå ud fra, at ingen fornuftig „hjælpeaktion“ alene vil søge at bevare traditionerne.

I vore dage med de mange fortvivlede familieforhold er der mere end nogensinde brug for tidssvarende institutioner af denne art, der kan hjælpe de uskyldige børn over savnet af et godt hjem og samtidig tilsikre dem en undervisning og uddannelse, der kan føre dem fremefter.

„Skorperne“ skal fortsat have mulighed for at udvikles til veludrustede gode danske borgere.

Opfostringshusets bestyrelse vil i bestræbelserne for at finde frem til en løsning, som vor tid kan være bekendt, uden tvivl føle sig forpligtet til også at værne om traditioner; dog kun for så vidt disse er forenelige med hensynet til børnenes vel.

DE INDVANDREDE SKRÆDERE
TRÆK AF DET KØBENHAVNSKE SKRÆDERLAVS
HISTORIE
AF ERNST PRIEMÉ

I ndvandringen fra udlandet til København voksede — som *Albert Olsen* har påvist — så stærkt i det 18. århundrede, at „Antallet af Borgere af udenlandsk Fødsel til Stadighed laa omkring 16—17 pCt.“¹⁾ Tilvandringen var imidlertid meget forskellig fra fag til fag, og en undersøgelse viser, at i skræderlavet blev ca. 40 pct. af de nye borgerskaber løst af indvandrede, og i årene omkring 1800 var endog godt og vel halvdelen af de nye skrædermestre født i udlandet.

For skræderlavet var det 18. århundrede, da de svære, durable klæder afløstes af en mere varieret garderobe, en periode af livlig vækst. I 1727 var det københavnske skræderlav med sine 145 mestre hovedstadens tredjestørste, seksten år senere passerede antallet af mestre de 200, kun tallet på byens brændevinsbrændere var større, og i 1771 nåede skræderlavet op på pladsen som Københavns største lav med 322 mestre, 216 svende og 80 drenge. De gyldne år omkring århundredskiftet gav naturligt nok også brødet til flere skrædere, og i 1806 talte lavet 432 mestre og 386 svende. Men dermed var stigningen også forbi for mange år. Politiets „General-Tabelle

¹⁾ *Albert Olsen*: *Befolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid*, *Acta Jutlandica* 1932.

paa samtlige Laugenes Interessentere, Mestere, Svende og Dreng²⁾ viser klart pengekrisens virkninger. Antallet af skrædermestre faldt brat fra 432 i 1814 til 348 det følgende år, og svendetallet var ved udgangen af 1814 helt nede på 171, altså ikke engang én svend til hveranden mester. Først da tiderne atter bedredes omkring 1830, nåede antallet af skrædermestre op over de 400, og svendetallet voksede i løbet af 1830'erne op mod de 500.

Den stærke vækst fra begyndelsen af det 18. århundrede og frem til 1806 havde til forudsætning en kraftig indvandring, taget som helhed var kun hver fjerde mester indfødt københavner. Denne indvandrings styrke og skiftende karakter belyses i omstående tabeller, der er udarbejdet på grundlag af de københavnske borgerskabsprotokollers fødestedsopgivelser. Undersøgelsen omfatter 2739 borgerskaber løst i årene 1700—1859. Tabel A angiver for hvert tiår antallet af skræderborgerskaber, fordelt efter mestrenes fødested: København, øerne, Jylland, hertugdømmerne, udlandet, og de udenlandske mestere er atter delt i to underrubrikker: Norge-Sverige og Tyskland. Tabel B angiver de tilsvarende tal i procenter.

Det fremgår af denne statistik, at fagets fremgang i det 18. århundrede var så stærk, at den gav grundlag for en stigende indvandring af fremmed arbejdskraft. Allerede i tiåret 1710—19 var de udenlandsk-fødte mestres andel i det samlede antal nye borgerskaber oppe over 40 pct., men dette må betragtes som en følge af den store dødelighed under pesten i 1711. I de to følgende år satte antallet af nye borgerskaber nemlig en rekord, der først blev slået et halvt hundrede år senere — den pesthærgede by havde åbnet arbejdsmulighed for mange frem-

2) Universitetsbiblioteket har en fyldig, men ikke komplet samling af general-tabellerne, der suppleres af mindre samlinger i rigsarkivet og det kgl. bibliotek.

Tabel A. De nye skræderborgerskaber 1700—1859, fordelt efter mestrenes fødested.

Fødested	Antal nye borger-skaber	København	Øerne	Jylland	Hertugdømmerne	Udlandet	Norge og Sverige	Tyskland
1700—09	91	23	19	9	7	33	20	12
1710—19	141	27	22	23	11	58	28	28
1720—29	79	13	33	12	8	13	4	9
1730—39	119	18	28	17	10	46	15	29
1740—49	110a)	33	16	15	4	41	12	26
1750—59	105	23	14	12	8	48	20	24
1760—69	168b)	38	25	24	9	70	18	50
1770—79	125	28	17	15	13	52	11	33
1780—89	191	40	30	19	16	86	22	58
1790—99	169	39	21	15	8	86	21	56
1800—09	162	34	16	4	12	96	22	61
1810—19	103	31	13	5	3	51	11	36
1820—29	236	69	47	14	18	88	27	54
1830—39	250	71	87	27	7	58	9	39
1840—49	356	102	112	72	18	52	13	32
1850—59	334	76	109	81	14	54	31	21
Ialt	2739	665	609	364	166	932	284	568

a) en fra Færøerne. b) to uden angivelse af fødested.

mede. I det næste tiår blev der kun løst godt halvt så mange borgerskaber — de foregående års stærke tilstrømning har vel mindsket erhvervsmulighederne — og samtidig fandt der en betydelig tilvandring sted fra østifterne, mens tallet af udenlandsk-fødte mestre satte bundrekord med 13 mod 58 i tiåret før. Men fra 1730'erne sprang den fremmede andel op på omkring 40 pct. og holdt sig her, indtil den i de to tiår omkring 1800 endog nåede op over 50 pct. En medvirkende årsag til denne udvikling har sikkert været den gunstige retsstilling, som privilegierne af 29. november 1748 indrømmede de fremmede. Indvandrerne skulle herefter ikke blot „ansees som Kongens egne Undersaatter“, men de fik bevil-

Tabel B. De nye skræderborgerskaber 1700—1859,
procentvis fordelt efter mestrenes fødested.

	København	Øerne	Jylland	Hertugdømmerne	Udlandet	Norge og Sverige	Tyskland
1700—09	25,2	20,9	9,9	7,7	36,3	22,0	13,2
1710—19	19,1	15,6	16,3	7,8	41,1	19,9	19,9
1720—29	16,5	41,8	15,2	10,1	16,5	5,1	11,4
1730—39	15,1	23,5	14,3	8,4	38,7	12,6	24,4
1740—49	30,0	14,5	13,6	3,6	37,3	10,9	23,6
1750—59	21,9	13,3	11,4	7,6	45,7	19,0	22,9
1760—69	22,9	15,1	14,5	5,4	42,2	10,8	30,3
1770—79	22,4	13,6	12,0	10,4	41,6	8,8	26,4
1780—89	20,9	15,7	9,9	8,4	45,0	11,5	30,4
1790—99	23,1	12,4	8,9	4,7	50,9	12,4	33,2
1800—09	21,0	9,9	2,5	7,4	59,3	13,6	37,7
1810—19	30,1	12,6	4,9	2,9	49,5	10,7	35,0
1820—29	29,2	19,9	5,9	7,6	37,3	11,4	22,9
1830—39	28,4	34,8	10,8	2,8	23,2	3,6	15,6
1840—49	28,7	31,5	20,2	5,1	14,6	3,6	9,0
1850—59	22,8	32,6	24,3	4,2	16,2	9,3	6,3
Gennemsnit	24,3	22,3	13,3	6,1	34,0	10,0	20,1

get „tyve Aars Frihed for al personlig Tyngde og alle Slags Paalæg i Henseende til deres Handel og Profession saavel som og Frihed for Indquartering, Kopskat og i Almindelighed al Paalæg, med hvad Navn nævnes kan“.

Samtidig med den øgede tilstrømning ude fra gik indvandringen fra østifterne i de første tiår efter 1730 betydeligt tilbage ikke blot relativt, men også absolut, og det er sandsynligt, at stavnsbåndets indførelse 1733 har medvirket hertil, selv om de indvandrede danske svende på dette tidspunkt i højere grad synes at være kommet fra provinsbyerne end fra landdistrikterne.

Inden for de fremmedfødte mestre skete der i denne periode en vigtig forskydning. Mens flertallet af dem i årene 1700—09 var af norsk og svensk herkomst (og halvdelen i 1710—19), blev tilvandringen derefter over-

vejende tysk, og i årene 1780—99 var man nået så vidt, at omkring hver tredje af de nye mestre var tysk af fødsel.

Det karakteristiske ved udviklingen op til år 1800 er den *stabile* andel af københavnskfødte mestre (godt 20 pct.), den *aftagende* indvandring fra provinsen og den stærkt *stigende* tilgang af tyskere.

Hvor kom nu alle disse tyske skrædere fra? Ja, der var næppe den by inden for de tyske stater, hvorfra en skrædersvend ikke på et eller andet tidspunkt fandt vej frem til København. Undersøger vi fødestederne for de tyskere, der fik borgerskab som skrædermestre i København i årene 1750—1849, stammede 59 fra Mecklenburg, 43 fra Pommern, 30 fra Hamburg, Bremen og Lübeck, 16 fra Danzig, 10 fra Østpreussen og 262 fra hele det øvrige Tyskland, heri indregnet dem, der i borgerskabsprotokollen står opført blot med Tyskland som fødested. Mens den hannoveranske indvandring først for alvor gjorde sig gældende efter 1820, spillede Mecklenburg og Pommern — og navnlig den første stat — en afgørende rolle i hele perioden. Indvandrerens hjemsted understreger på iøjnefaldende måde *Danmarks stilling som østerøstat* i det 18. århundrede.³⁾ Indvandringen fra Danzig og Østpreussen var anselig i århundredets sidste halvdel, og fra Kurland, Livland og Memel kom der ikke mindre end 32 mestre i årene 1750—1809. En by som Mitau (Jelgava) optræder gang på gang som fødeby for en københavnsk skrædermester. Fra havnebyer som Wismar, Stralsund, Stettin og Königsberg har de unge vandrere søgt nordover ad søvejen, mens en anden strøm er nået hertil ad landevejen op gennem hertugdømmerne.

3) Også til og fra St. Petersborg fandt der vandringer sted. Eksempelvis kan nævnes, at en københavnsk skrædermester vendte tilbage til sin fødeby i 1775 efter at have været mester i Petersborg i 15 år.

Den samme livlige forbindelse over Østersøen finder vi i de oplysninger, som de københavnske garnisons-journaler giver om forholdene i 1660'erne. Af de 238 skrædere, der kom rejsende til København i de år, journalerne omfatter, ankom der flest fra Lübeck (40), men også fra Malmö, Danzig, Stralsund og Rostock var der mange tilrejsende.⁴⁾

Antallet af fremmedfødte skrædere øgedes ikke blot ved den direkte tilvandring, men også ved afskedigelser blandt de hvervede tropper. Ikke få af de fremmede soldater er sikkert blevet her, når det antal år, de havde ladet sig hverve for, var til ende. Adskillige af dem havde stiftet familie i mellemtiden, og det var da naturligt for dem at søge tilbage til deres ungdoms håndtering. De oplysninger om de hvervede soldaters profession, som de militære stambøger rummer, er imidlertid ret mangelfulde. Men det kan siges, at der blandt de hvervede tropper var et ret betydeligt antal skrædere — endog til hest.⁵⁾ Eksempelvis kan det nævnes, at da det Møenske Infanteri-Regiment oprettedes 1747, var der i dets 2. kompagni otte skrædere, og de var alle, bortset fra en ålborgenser, født i Tyskland, og i den følgende snes år indrulleredes 15 skrædere i kompagniet, og af dem var de ti tyskfødte, to holstenere og kun tre danskere.⁶⁾

4) I årene 1663—69 og 1671, som garnisons-journalerne omfatter, ankom 238 skrædere til København; fra Lübeck 40, Malmö 21, Danzig 20, Stralsund 15, Stockholm 13, Helsingør 13, Rostock 10, Flensborg 10 og Landskrona 10. I de samme år afrejste 139 skrædere fra byen. Også her ligger Lübeck i spidsen med 28, derefter følger Malmö 24, Helsingør 13, Danzig 11, Stralsund 7, Helsingborg 7 og Landskrona 6.

5) I husarregimentets 6. eskadron var der 1780 fire skrædere, tre tyskfødte og en fra Libau. Eskadronens stambog, hærens arkiv.

6) Stambog for Oldenburgske Infanteri-Regiments 2. kompagni 1747—1841 (Navneforandring 1785), hærens arkiv.

Af indvandrerne fra hertugdømmerne kom flertallet fra Holsten. Fra 1700 til 1859 blev 95 holstenere (og lauenburgere) skrædermestre i hovedstaden, men kun 71 slesvigere; i det 18. århundrede var det holstenske element som regel overvejende, men fra 1830 og lavstiden ud var den slesvigske tilgang jævnbyrdig med den holstenske. Indvandringen fra Slesvig kom i højere grad fra de kongelige egne end fra de gottorpske, og op til 1750 var Flensborg, senere Haderslev, den by, der leverede det største kontingent.

I årene 1700—1859 fik 155 svenskere og 129 nordmænd skræderborgerskab i København. I første halvdel af det 18. århundrede var den norske tilgang størst, og de svenskfødte mestre stammede næsten udelukkende fra Skåne. Derefter var indvandringen fra de to lande nogenlunde jævnbyrdig, men et ret stort antal svenske skrædersvende blev frimestre i 1820'erne, og fra midten af det 19. århundrede begyndte den stærke tilvækst af svenske skrædere, der senere skulle sætte sit præg på faget — på samme måde som tyskerne hundrede år tidligere.

Styrkelsen af det tyske element inden for skræderlavet satte sig efterhånden spor i lavets ledelse, selv om tysk sprog aldrig ses at være anvendt i lavets bøger. Så vidt vi kender listen over oldermændene, bestod den i det 17. århundrede af en ubrudt række af sen-navne, hvorimod mange fremmedklingende navne dukkede op i det følgende århundrede. I 1727 fik lavet den første oldermann, om hvem det med sikkerhed vides, at han var udlænding, idet nürnbergeren *Johan Leidner* afløste *Peter Carstensen* fra Herstedøster. Han efterfulgtes af to helsingorane, en nordmand, en holstener og en falstring, indtil der i 1749 atter valgtes en tysker, brandenburgeren *Martin Samuel Zahle*. Zahles efterfølger var københavneren

Christian Lepper (1754—59), århundredets eneste københavnsk-fødte skræderoldermand, og efter ham valgtes sjællænderen *Jørgen Winkler* (1759—62). Derefter fulgte igen en tysker, *Hendrik Rogge* fra Bremen, og da han i 1768 for tredje gang af lavet valgtes til oldermænd med 67 stemmer mod modkandidaternes tretten og ti, skete der det usædvanlige, at magistraten udnævnte den norskfødte *Chr. Svendsen Sanne*, der havde fået de tretten stemmer, til oldermænd i stedet. Magistraten gav ingen motivering for dette skridt, og det gjorde den heller ikke, da den seks år senere kasserede Lewin Hopfmann, der ved oldermænds-valget havde fået 93 stemmer, og foretrak *Carl Orm* fra Lolland, som havde samlet 52 stemmer. Lewin Hopfmann klagede til magistraten, men opnåede intet derved. Dette er de to eneste gange i lavets historie, at magistraten ikke har godkendt det valg af oldermænd, som lavets flertal havde truffet.

De næste oldermænd var *Andreas Bandelin* (1780—86), der var født på Rügen, bornholmeren *Henning Siwertz* (1786—88) og jyden *Johannes Brinck* (1788—96). Vi var nu nået ind i den periode, hvor tilgangen af tysk fødte mestre var størst, og ved valget i 1796 lykkedes det endelig holsteneren *Peter Jäckel*, der fem gange havde været Brincks modkandidat, at besejre ham. Han efterfulgtes af *Johan Friederich Krohne* (1803—09) fra Bremen og preusseren *Johan Jacob Schlegel* (1809—15).⁷⁾ Det var første gang i lavets historie, at der var valgt tysk fødte oldermænd to gange i træk; til gengæld blev der fra 1815 og til lavets ophævelse i 1861 kun valgt dansk fødte oldermænd.

Nu har det jo ikke været således, at de mange tysk fødte oldermænd er blevet valgt, fordi de var tyskere,

⁷⁾ I 1810 bestod ledelsen af det københavnske skræderlav foruden af den tysk fødte oldermænd af fire tyskere, en jøde og en sjællænder.

men deres stigende antal var udtryk for, hvorledes det tyske element efterhånden var blevet mere dominerende inden for den kreds af kvalificerede mestre, blandt hvilke valget af oldermann måtte træffes. Og blandt de større mestre, som vel bedst kunne afse tid til tillidshverv, var fremmedelementet stærkest. I årene omkring 1800 var der i København 23 skrædermestre, der regelmæssigt beskæftigede fem svende eller derover på deres værksted. Af disse var 11 tyskfødte, en ungarer, to englændere, en fra Kurland, en holstener, en slesviger, to københavnere, tre jyder og en sjællænder.

Endnu oftere end i oldermannens stol finder vi en tysker som vært i svendekroen, en betydningsfuld stilling, da kroen ikke blot var tilholdssted for de fremmede svende, men tidens *arbejdsanvisningskontor*. Her skulle de ledige svende melde sig, og her skulle mester henvende sig, når han søgte en svend.

Allerede i det gamle lavshus i Brolæggerstræde, der brændte i 1728, havde svendekroen i en periode været ledet af en tysk vært, lübeckeren *Poul Hartvig* (1722—25), og da lavet i 1748 fik sit nye hus i Gammel Mønt, blev brunsvigieren *Johan Hennemann* den første vært. I 1761 blev hannoveraneren *Chr. Jakob Emanuel*, en døbt jøde og skræder-frimester, vært i svendekroen, og da hans efterfølger, brandenburgeren *Johan Gadow* døde 1770, kom Emanuel igen for en fem års periode, og efter lübeckeren *Diderich Wolffs* værtskab 1775—78 dukkede Emanuel op for tredje gang.

Efter sin karakter måtte svendekroen være et livligt sted, og gang på gang måtte oldermannen eller værten søge magistratens bistand i anledning af svendenes opførsel. I 1774 klagede oldermann Carl Orm over, at der ved lavssamlingen havde været uro og alarm blandt svendene, og som ophavsmand udpegedes en hannoveraner og en svend fra Reval, der blev sat på vand og

brød, til deres mestre og oldgesellen gik i forbøn for dem. I 1778 gik klagen ud på, at en tysk svend Chr. Stær havde gjort „Oprør imod ham med Drikken og grove Ord“, og svenden måtte give møde sammen med den tyske oldgesell og bede om forladelse.

Året efter klagede svendekroens vært to gange i én måned til magistraten. Den 1. marts ankede han over, at Chr. Stær havde været på spil igen og sammen med Johan Popke og flere andre svende slået glas og flasker i stykker og truet værten, og den 21. og 22. i samme måned havde der været tumult i herberget, hvor en samling svende med fremmedklingende navne havde knust glas og „taget Pigen i Brystet“. Atter i den følgende måned havde et par svende — den ene var på ny Johan Popke — „rebelleret paa Herberget“. Og i sommeren 1784 henvendte den senere mester nordmanden *Ole Dampe* sig på flere svendes vegne til magistraten med klage over, at „næsten den fjerde Deel af Svendelauget ikke arbejde, men henligge paa Herberget i Svir og Sværm, samt at hvo af de øvrige Svende, som ikke vil forlade Mesterens Værksted ... kan vente at blive slagne og ildebehandlet. Bedende at disse Svende maatte foreholdes og paalægges under anseelig Penge-Mulct eller corporlig Straf at holde sig roelige, da ingen skikkelig og ærekiær Svend ellers vover sig paa Herberget“.

Der synes ikke at være tvivl om, at det har været de fremmede svende, der gav tonen an på herberget. Desværre findes der ikke i skræderlavets arkiv noget materiale til bedømmelse af, hvor mange tyske svende der opholdt sig i København, men det ligger i sagens natur, at antallet af tyske svende har været størst i den periode, da tilgangen af tyskfødte mestre kulminerede.

Den voksende spænding mellem mester og svend, der i nogle tilfælde sikkert har ligget bag det, som oldermanden blot opfattede som kro-spektakler, kom klart til

udtryk under den store tømmerstrejke i 1794. Skrædersvendene erklærede — med et moderne udtryk — sympatistrejke. Allerede samme dag, som kommissionen „i Anledning af Urolighederne mellem Haandværkssvendene“ blev nedsat, den 11. august, sendte oldermand Brinck dette nødråb til magistraten:

„Da nogle af Mestrene i Skræderlauget har meldt mig, at Svendene skal have udladt sig med, at de alle sammen ville bortrejse, hvorover Mestrene befrygte sig at blive i stor Forlegenhed, saa maa jeg underdanigst for Høi- og Velædle Magistraten tilkiendegive, at Svendenes Lade eller Casse skylder mig for det meste for Udlæg til de Syges Underholdning og de dødes Begravelse henimod 300 Rdl. og derfor underdanigst udbede mig en gunstig Resolution, hvorledes med denne Svendenes Gæld skal forholdes, i Fald de som meldt skulde forlange Seddel til at rejse. Siden den den 8. hujus udkomne Plakat tillader de *Fremmede* og *Udlændinger* at rejse, saa at jeg følgelig ikke tør nægte disse Seddel til Pas, maa jeg udbede mig en gunstig Resolution om de Indenlandske Svende, der kan være omtrent 50 Stykker, skal og maa nægtes Seddel til Rejse-Pas. I det øvrige fordrister jeg mig til underdanigst at bede, at den høje Øvrighed naadigst ville tage i Overvejelse, om det var muligt at berolige Svendene, at de igen kunde begive sig til deres Arbejde, siden Mestrene, hvoraf de fleste er fattige, staar for at blive ruinerede, naar alle Svendene forlader dem“.

To dage senere gav skrædersvendene møde for kommissionen. De klagede over arbejdstiden, fra kl. 6 morgen til kl. 12 middag og igen fra kl. 1 til om aftenen kl. 9. De ønskede fri to timer om middagen. Desuden var de misfornøjede med, at det kostede 50 rdl. at lave me-

sterstykke, men mestrene hævdede over for kommissionen, at udgiften kun var 16—18 rdl.⁸⁾

Svendenes møde med kommissionen fik en dramatisk afslutning. Det hedder i det officielle referat:

„Til de forsamlede Skrædersvende blev fra Commissionen alvorligen talt om det strafværdige Forhold, de havde udviist, betydet dem tillige, at ikkun Kongens Mildhed og Overbærelse med dem, som Vildfarende, havde standset Fuldbyrnelsen af Lovens retfærdige Bud, som forkynder Dødstraf for oprørske Undersaatter. De bleve derfor formanede til straks at gaa rolige til deres Arbejde og at forholde sig som lydige Undersaatter, ligesom de og bleve opfordrede til herom at give deres høitidelige og udtrykkelige Erklæring. Dette lovede de med høi Røst og oprakte Hænder, hvorefter Commissionen tilsagde dem i Kongens Navn, at de paa dette Vilkaar nu igjen bleve optagne i Fædrelandets Skiød, som Hans Majestæts troe Undersaatter og Statens Borgere, hvilket de i disse vildfarende Øjeblikke ei havde været“.

8) I 1788 havde oldermænd *Siwertz* søgt at nedbringe omkostningerne ved at blive mester. Den 15. marts skrev han til magistraten: „Det har været mit Øjemed for den Tid, jeg af den høje Magistrat blev beskikket til Oldermænd for det lovlige Skræder Amt her i Staden at hæmme de Uordener, som fra Tid til anden ved saa stort et Laug har taget Overhaand, hvoriblandt jeg især regner det Tractement, som en ung Mester, naar Mesterstykke gjøres, giver paa Laugshuset, der omtrent er Depance af 11 à 12 Rdl. for den nye Mester, hvilket ødes til ingen Nytte og volder, at en eller anden fattig Karl maa hensidde som Fusker, idet han ikke formaar at tilvejebringe disse saa nødvendige Udgifter, og da dette Tractement eller Gjæstebuds Holdelse med mere deraf flydende som oftest foraarsager en Del Vidtløftigheder anser jeg det for min Pligt at faa denne gamle Misbrug ophævet“. Oldermænd og bisiddere blev kaldt op i magistraten, og det blev dem „alvorligt betydet ej at holde noget saadant Gæstebud“.

Skønt de tyske svende var stærkt fremtrædende inden for skræderfaget, synes en national modsætning ikke at være kommet til udtryk over for kommissionen fra skrædernes side. Det skete derimod i et par andre fag. De danskfødte snedkersvende sendte den 15. august kommissionen en (ikke underskreven) ansøgning, hvori de anmodede om, at „de danske Svende maa erholde Fortrin til Arbejde“. Og da kommissionen over for de strejkende tømrersvende skitserede tanken om frimesterinstitutionen, „lagde de danske Svende denne Anmærkning til, at de haabede, at fornævnte Hans Majestæts velgjørende Lov ... ikke maatte strække sig til de fremmede, men blot til dem, som vare Hans Majestæts indfødte Undersaatte“.

Men dette håb tog kommissionen straks livet af, idet den udtalte, at „uagtet man ikke var uvidende om, at det fornemmelig var de fremmede Svende, som havde været Hovedmænd for og givet Anledning til den Tilsidesættelse af undersaatlig Lydighed imod Kongen, som nu i disse Dage havde ladet sig se, og som blandt de indfødte danske Mænd allene vel aldrig kunde været afstedkommet, saa troede Commissionen dog, at Hans Majestæt nu, da Han allernaadigst ville tilgive dem alle den Forbrydelse, de samtlige have begaaet, ogsaa ville lade sin Naade strække sig til de Fremmede, der for nærværende Tid opholdt sig her“. Dog kunne måske „den Anmærkning imod Fremmede komme i Betragtning“, at fremtidig indvandrede ikke kunne blive frimestre.

Efter at kommissionen havde afgivet sin indstilling, stillede kancelliet den 31. marts 1796 otte spørgsmål, og det sjette af disse lød således: „Om Commissionen formener, at Danmark nu allerede kan undvære fremmede Svende i alle Laug?“

Det troede kommissionen ikke, „efterdi de fleste Svende i mange Laug ere Udlændinger“, men den tilsig-

tede ved „at lette Adgangen til Arbejdsfrihed og Hæder for Haandværksstanden at opmuntre Forældre til, at deres Børn bliver Haandværkere“.

Et enkelt medlem af kommissionen, konferensråd Hjorthøy, ønskede, at magistraten og stiftamtmandene skulle spørges.

Den stærke tilgang af fremmedfødte mestre holdt sig i den første halve snees år af det 19. århundrede, og selv om tilgangen næsten var halveret for tiåret 1810—19, holdt *procenttallet* sig nogenlunde, fordi tilgangen af danskfødte mestre også var minimal efter krisen omkring 1813. Medens tallet på nye mestre i de nærmest foregående år havde svinget mellem 14 og 24, blev der i 1814 kun løst et nyt skræderborgerskab, og adskillige mestre søgte andet erhverv, f. eks. som lysestøbere og spiseværter. Når antallet af nye fremmedfødte mestre i 1820—29 var 88 mod kun 51 i 1810—19, er dette kun i mindre grad udtryk for en reel stigning i indvandringen efter krigsårene. Fremgangen skyldes hovedsagelig, at der i 1820 og 21 blev givet overordentlig mange bevillinger som frimestre, henholdsvis 27 og 72, og blandt disse frimestre var der mange fremmedfødte skrædere, der havde tilbragt betydeligt flere svendeår i København, end det normalt var tilfældet for en nybagt mester. Borgerskabs-tallet for denne periode siger derfor ikke noget afgørende om omfanget af den aktuelle indvandring, medens man ellers i almindelighed kunne regne med, at de nye mestre fik deres borgerskab ganske få år efter deres ankomst til byen.

Fra midten af 1820'erne begyndte en stærk tilgang af mestre født på øerne, og lidt senere kom jyderne med. Denne indvandring præger billedet i tiden indtil lavsvæsenets opløsning.

Indvandringen fra provinsen tog fart. Landsbyernes

unge drog nu til hovedstaden og vandt borgerskab i en udstrækning, som det ikke tidligere var set. Samtidig gik indvandringen fra Tyskland stærkt nedad, og fra 1840 lå den under 10 pct.⁹⁾ Brodden var altså brudt af den tyske indvandring, inden den nationalbevidste reaktion satte ind i 1848.

Den økonomiske nedgang, der prægede de første tiår af det 19. århundrede, begyndte at gøre sig gældende i 1806 med den kreditkrise, som de urolige forhold i Nordtyskland gav stødet til. Den 19. april 1806 indeholdt „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ en „Skrivelse fra en Skræder“:

„De skriver nu om dit og dat, men hidtil er endnu ikke faldet Dem ind at tale om os Skrædere, endskjønt hele Verden, og naturligvis De med, veed, at vi ere een af de vigtigste Stænder i Staten. Ingen bidrager mere til dens Flor, til den offentlige Credits Vedligeholdelse, til Fruentimmers og Mandfolks Fornøjelse, end netop vi ... Hvad der ruinerer os i Bund og Grund er den fordømte Credit. Alle Skrædere burde ønsket, at der aldrig havde existeret et saadant Ord: i det mindste bliver det en Pind til min Ligkiste. Rigtig nok tager og giver man Credit, Kræmmere og Skrædere holde, saa at sige, ved Kjæden af en stor Electricermachine. Naar en Kræmmer i Hamborg faaer et Stød, saa faae to tre Skrædere i Kjøbenhavn i samme Øjeblik et Stød“.

I november noterede det samme blad, at „i denne Tid ankomme overordentlig mange Fremmede til Kjøben-

⁹⁾ *J. R. Hübertz*: Om Bevægelsen i den danske Befolkning, 1840: „Nu om Dage modtager Danmark maaske færre Tyskere end nogensinde før, dels fordi vi have nok med at assimilere os Efterkommerne af de tidligere indkomne, dels vel fordi Amerika afleder Tysklands Befolkning“.

havn, som Krigsurolighederne have fordrevet fra deres Fædreneegne“.

Den øgede tilstrømning i forbindelse med kreditkrisen bevirkede blandt skrædersvendene en stigende ledighed. I skræderlavets protokol over mestre og svende 1796—1807 findes tidepenge-regnskaber for svendene fra skt. Michaels kvartal 1803 til skt. Hans kvartal 1807, og de viser det mindste ledighedstal (53) i julekvartalet 1803 og det største (92) i skt. Michaels kvartal 1806, men mange af de ledige svende betalte overhovedet ikke deres tidepenge.

Kancelliet havde i april 1805 approberet, at svendenes tidepenge forhøjedes fra $\frac{2}{8}$ til $\frac{3}{8}$ i kvartalet, da „Laden er kommet i betydelig Gæld“. Men allerede i januar 1806 sattes tidepengene op til $\frac{4}{8}$, da underbalancen daglig forøgedes på grund af „det store Antal Svende, der aarlig indlægges paa Hospitalerne for venerisk Sygdom“, og fordi „Antallet af de saakaldte ledige Svende, der for Størstedelen intet erlægger til Laden, bestandig tiltager“. Mestrene hævdede i øvrigt, at „de saakaldte ledige Svende for Størstedelen er saadanne, der skjult driver Haandværket for egen Haand“.

Men billedet skiftede hurtigt. I sommeren 1810 oplyste oldgesellen, at „ikkun faa fremmede Svende er ankomne hertil“, og samtidig gjorde lavet opmærksom på, at „en betydelig Mængde Skrædersvende er bortrejst, hvorimod der ej som forhen komme fremmede Svende tilrejsende, fordi der udenlands skal være udspreedt det Rygte, at Haandværkssvendene her ej er fuldkommen fri for at blive tvungne til Militærtjeneste“. Lavet ønskede derfor, at „tilrejsende Skrædersvende enten ganske eller i 2 Aar eller saa lang Tid, Hans Majestæt behager, maatte være fri for Ansættelse ved de militære Korps“.

Da arbejdskraften blev mindre rigelig, kom naturligt nok *lønsørgsmålet* i forgrunden. I sommeren 1811 skrev

lavet til myndighederne, at „Erfaringen viser, at Svendene daglig og ugentlig opskruer Arbejdslønnen for Mestrene“. Man ønskede derfor „Dagarbejde“ i stedet for stykbetaling, „som visse Mestre for 16—18 Aar siden var svage nok til at opgive. Derved kan den mindre formuende holde Svend, som nu ikke lader sig gjøre, formedelst hans Arbejde ikke alletider er af den Beskaffenhed, at han helt kan overlade et Stykke til Svenden“. Lavet ønskede daglønnen sat til 8 sk. mod, at svenden forpligtede sig til at komme om morgenen kl. 6 og blive der til kl. 9 om aftenen med en middagspause fra 12—1, altså den arbejdstid, svendene havde klaget over allerede i lavskommissionen sytten år tidligere.

Lavets forslag blev afvist både af magistrat og cancelli under henvisning til den kontraktfrihed, som var fastslået i forordningen af 21. marts 1800 § 1.

Men de stigende lønninger havde alligevel gjort cancelliet betænkeligt, og i et kongeligt reskript af 13. maj 1812 udtaltes det, at man har „bragt i Erfaring, at Haandværkssvendene for deres Arbejde tage en stedse stigende Fordel eller Fortjeneste, der hverken svare til Tidernes virkelige Dyrhed eller kiende nogen Grænse“, og man udbeder sig derfor forslag, „om der ikke med Hensyn til en Haandværkssvends Fornødenheder kunde bestemmes et Maximum af Betalingen“. Da oldgesellen i februar det følgende år søgte om at få fastsat takst for arbejdslønnen, erklærede oldermændene, at en duelig svend var sine 4 mk. værd, og dertil havde magistraten ikke noget at bemærke.

Mestrenes krav om obligatorisk dagløn i stedet for stykbetaling dukkede op igen i 1824, men magistraten erklærede, at det spørgsmål måtte lavet selv ordne. Daglønnen blev derefter indført fra 1. februar 1825, men nu klagede oldgesellen på samtlige svendes vegne og kræ-

vede „Fritagelse for at efterleve“ lavets beslutning. Magistraten fandt dog ikke vedtagelsen stridende mod forordningen af 21. marts 1800, hvorimod kancelliet gjorde den tilføjelse, at en lavsbeslutning truffet af en del mestre ikke kan binde de mestre, der finder det i deres interesse at handle anderledes.

På forskellig måde blev svendenes frie bevægelighed søgt hæmmet i begyndelsen af det 19. århundrede. Den 15. oktober 1814 hed det i et cirkulære fra kancelliet, at der var „indkommen Klager over, at Svendene ved de i Kjøbenhavn værende Lauge ofte forlade Staden og for egen Regning tage Arbejde paa Landet eller i de andre Kjøbstæder, uden at de, forinden deres Afrejse, have gjort Afregning med deres Mestere eller erlagt de saakaldte Tidepenge m. m. For at raade Bod paa denne Misbrug har Man fundet: at det ei bør tillades nogen Laugsvend at tage Arbejde udenfor Kjøbenhavn, medmindre han er forsynet med sin Mesters Afskedsseddel (hvilken han ei erholder, forinden han har klareret saavel Mesteren som Laugets Sygekasse) og denne igjen er forsynet med Paategning af Kjøbenhavns Politidirekteur“. Og ved nytårstid 1819 blev spørgsmålet om at „hemme den Ulempe, som flyder af det store Antal omstrejfende virkelige eller foregivne Haandværkssvende“, atter taget op.¹⁰⁾

Mens der var et økonomisk og socialt motiv for disse bestræbelser fra myndighedernes side for at begrænse arbejdskraftens bevægelighed, var hensigten med plakaten af 23. oktober 1835, der forbød håndværkssvende at vandre til „Steder, hvor Associationer og Forsamlinger taales“, af politisk karakter. Det var en beslutning af den

¹⁰⁾ Skrivelse fra Danske kancelli til magistraten 31/12 1818 og fra rådstuen til skræderlavet 15/1 1819.

tyske Forbundsfor­samling, der her blev kopieret først i et patent for Holsten (7/3 1835) og derefter i plakaten af 23/10. Dette forbud, der ramte rejser til Frankrig, Belgien og Schweiz, mødte straks modstand blandt håndværkssvendene. *Algreen-Ussing* mødte i stænderfor­samlingen i Roskilde med en protest-petition underskrevet af 1036 håndværkere, deriblandt 185 skrædersvende, og de københavnske håndværkeres repræsentant i forsamlingen, mekanikus *Gamst*, indgav andragende om plakats ophævelse. Den kgl. kommissarius indrømmede, at han ikke selv havde noget kendskab til disse associationer, men fra „muligst paalidelige Kilde“ havde han erfaret, at „disse Associationer ere revolutionære og systematisk organiserede ... Medlemmerne forbinde sig ved de afskyeligste Eder ... til de fordærlige Lærdømmes Udbredelse“.

De stænderdeputerede vedtog med 36 stemmer mod 29 *ikke* at indgive petition om plakats ophævelse, men i praksis blev denne ikke synderlig respekteret.

En af de første, der overtrådte rejseforbuddet, var skrædersvend *Ludvig Fléron*, som opholdt sig i Frankrig fra 9. november 1835 til 27. oktober 1838; men denne formastelighed hindrede ham ikke i at blive mester en måneds tid efter hjemkomsten og ende som hofskræder. Op gennem årene indberettede politidirektøren snesevis af lovovertrædere til magistraten, der hver gang konstaterede, at dette ikke var „til Hinder i at vinde Borgerskab, naar han iøvrigt dertil findes qualificeret“. Alene i månederne juli—december 1842 vendte 16 svende hjem fra forbudte lande, deriblandt fire skrædere, der havde været i Frankrig, og i september 1844 talte politidirektørens liste otte navne, hvoraf seks var skrædere, der havde overset, at de ikke måtte rejse til Frankrig.

Folketællingen den 1. februar 1845 — den første med fødesteds-angivelser — giver en mulighed for bedømmelse af, hvor stærkt fremmed-elementet var inden for skræderlavet omkring midten af det 19. århundrede, men forinden den national-bevidste reaktion satte ind i 1848.

Skemaerne tæller 454 skrædermestre, fortrinsvis boende i Købmager, Rosenborg og Øster kvarter. Når tallet er væsentligt over general-tabellens 385, skyldes det navnlig et betydeligt antal frimestre, men også en del ældre mestre, som ikke længere var aktive i lavet. I nedenstående tabel er de 454 mestre fordelt efter fødested i procenter, og til sammenligning er anført en tilsvarende fordeling af lavsmestrene i 1817, foretaget efter en medlemsfortegnelse i lavsarkivet, og af de aktive lavsmestre i 1844 på grundlag af lavets tidepenge-protokol.

<i>Født i</i>	<i>1817</i>	<i>1844</i>	<i>1845</i>
København	20,6	33,0	32,6
Øerne	12,3	25,0	24,6
Jylland	5,4	9,9	7,3
Hertugdømmerne	6,3	5,8	4,8
Udlandet	55,3	26,4	30,6
Heraf i Sverige og Norge	11,7	3,0	6,6
Heraf i Tyskland	37,8	20,3	21,2

Det ses heraf, at antallet af tyskfødte mestre i løbet af knapt 30 år var faldet fra næsten 40 pct. til godt 20 pct. Samtidig var indvandringen fra de baltiske lande ebbet ud. I 1817 var der 13 mestre fra de baltiske byer og to fra Rusland, men i 1844 var kun én mester fra Mitau og én fra Riga, mens Østrig, Schweiz og Ungarn nu var repræsenteret blandt fødestederne.

Af skrædersvende var der på folketællings-skemaerne i 1845 opført 885, et par hundrede mere end det officielle antal lavssvende, men i folketællings-tallet er jo

medregnet de militære skrædere, der arbejdede i Guldhuset, og svende, som opholdt sig i stiftelser og anstalter, og endelig er det sandsynligt, at en del svende arbejdede på egen hånd på dette tidspunkt, da lavsvæsenet var ved at gå i opløsning. Fordeles de 885 svende efter fødested, finder vi 27,1 pct. københavnere, 34,1 pct. fra øerne, 14,4 pct. jyder, 5,4 pct. fra hertugdømmerne og 19 pct. udlændinge, deraf 7,3 pct. nordmænd og svenskere samt 9,7 pct. tyskere.

Der var altså knapt 10 pct. tyske skrædersvende i hovedstaden i årene før 1848 mod godt 20 pct. tyskfødte mestre.

En undersøgelse af de indvandrede mestres *aldersfordeling* viser også, at fremmed-elementet var stærkt på retur. Af de fremmed-fødte mestre var lige ved halvdelen over 50 år, og 17 af dem var fyldt 70, medens kun en femtedel af de danskfødte var over 50, og blot 4 var over 70 år.

Af afgørende betydning for begrænsningen af den for-tyskning, som indvandringen rummede mulighed for, har det været, at de indvandrede næsten altid giftede sig med danske piger. Af 79 tyskfødte mestre, hvis ægtefællers fødested kendes fra folketællingen 1845, var 48 gift med københavnerrinder, 23 med piger fra provinsen, 2 med piger fra Slesvig, 1 fra Holsten, 1 fra Norge og kun fire med landsmandinder.

Af skrædersvendene var over halvdelen ugifte, men det skyldtes den stigende indvandring fra provinsen af helt unge svende. Tager vi svendene på 30 år og derover, var de to tredjedele af dem gift. Den gamle skik med, at svendene levede i ugift stand, var på dette tidspunkt for længst forladt; den byggede på, at svendene, når de kom til skelsår og alder, så godt som alle sammen fik borger-skab og samtidig ægtefælle, men traditionen var sejlivet: endnu så sent som i 1832 måtte efter en klage i

svendeforsamlingen to svende „renoncere paa deres Ret til at blive Oldgeselle, fordi de har giftet sig“. ¹¹⁾)

For de tyskfødte svendes ægtefæller gjaldt det samme som for mestrenes: de var så godt som alle danske. Kun to svende var tyskgifte, og én havde ægtet en holstensk pige.

Den stærkt aftagende indvandring og giftermålene ind i danske familier måtte have til følge, at den tyske indflydelse var i mærkbar nedgang i tiden op til slutningen af 1840'erne. Da indtraf de voldsomme begivenheder i 1848, som satte kraftigt skred i den udvikling, der allerede var i fuld gang.

KAMPAGNEN MOD DE TYSKE SVENDE I 1848.

Den nationale rejsning, der gik over byen i marts 1848, kaldte også håndværkerne til handling. De tyske svende krævedes sendt ud af landet, og kravet skærpedes, fordi det foruden sin nationale karakter havde en social baggrund i den frygt for arbejdsløshed, som krigsudbrudet havde kaldt til live. Allerede den 30. marts sendte *O. J. Rawert* fra Det kgl. Fabriksdirektorat en skrivelse til magistraten, hvori han hævdede nødvendigheden af snarest muligt at træffe „de kraftigste Forholdsregler for at forebygge Følgerne af Arbejdernes Lediggang“. Han fremhævede, hvorledes der allerede var sket mange afskedigelser, „blandt Skrædere og Skomagere gaa mangfoldige ledige“, og kun tømrersvendene havde fuldt op at bestille. Og som den første førte Rawert det Problem

¹¹⁾ De gifte svende blev længe mødt med uvilje af deres ugifte kolleger. Lavskommissionen af 1794 konstaterede ved nogle lav „en herskende Fordom, at de Svende, som er gifte, blive ansete med Foragt af de ugifte, og endog gaar denne saa vidt, at disse vægre dem for at arbejde tilligemed hine paa eet og samme Værksted“.

frem for magistraten, som den jævnlig måtte beskæftige sig med i de kommende måneder:

„Blandt de danske og tyske Arbejdere, som tilsammen arbejde paa et Værksted, er nu opstaaet en skarp Opposition. Mange af de tyske Arbejdere er ugifte, og disse kunde bortsendes, især blandt Murersvende er mange tyske“.

Fem dage senere bragte „Fædrelandet“ det samme spørgsmål ud til offentlig drøftelse i en artikel „Om Frygten for Næringsløshed“. Bladet tog sit udgangspunkt i, at svendenes antal fra 1842 til 47 var steget næsten 40 pct. — i skræderlavet fra 501 til 663 den 31. december 1847 — og spurgte: Hvad skal der blive af alle disse svende, når arbejdet aftager? Bladet nævnte, at en del svende var værnepligtige, og at flere ville finde beskæftigelse ved hovedstadens forsvar, og om de udenlandske svende hed det i artiklen:

„Dernæst er det en Selvfølge, at en Del udenlandske Svende, som ikke længere finde Arbejde her, igen ville forlade Staden. Mestrene ville saa langt fra at holde paa de fremmede Svende, at det meget mere er at vente af deres Indsigt og Fædrelandskærlighed, at de hellere ville give den udenlandske end den indenlandske Svend Afsked, naar Arbejdet aftager, medmindre en udmærket Arbejdsdygtighed gør det særdeles ønskeligt for dem at beholde den fremmede Svend. Et Bevis herpaa er, at i Marts Maaned er 378 Haandværkssvende bleven expederet fra det herværende Pascontoir og deriblandt var 221 udenlandske Svende“.

Den 7. april udbad justitsministeriet sig kommunalbestyrelsens erklæring om „Forholdsregler for at raade Bod paa den befrygtede Næringsløshed“, og på denne foranledning anmodede magistraten tre dage senere samt-

lige håndværkslav om at søge „Oplysninger tilvejebragt om Antallet af de ledige Svende og i hvilket numerisk Forhold de tyske og danske Svende staae til hinanden, samt om Antallet af ledige Svende for Tiden kan ansees betydeligt i Forhold til, hvad der ellers paa en lignende Aarstid finder Sted“.

Oldermændene fik nogle travle dage med at lave statistik, men i løbet af en uges tid var materialet samlet, og den 18. april kunne rådmand, professor *David* aflevere sin betænkning til overpræsident Lange. Magistraten tog heri stilling både til de spørgsmål, som krigssituationen havde rejst, og til en henvendelse, som Industriforeningen var fremkommet med nogle måneder tidligere, og som gik ud på, at det provisorisk blev tilladt svende af forskellige lav at „lade sig benytte som Medhjælpere for Mestre uden for deres Fag“. Dette ønske fra industriens side fandt magistraten „ikke hensigtsmæssig eller gavnlig“. ¹²⁾ Resultatet af undersøgelsen gik i øvrigt ud på, at der kun i nogle enkelte lav, navnlig blandt murerne, malerne og tøjmagerne var tale om egentlig arbejdsløshed, og om de udenlandske svende skrev professor *David*:

„Af fremmede Svende er der i den seneste Tid bortrejst mange, og paa Pascontoiret er der expederet til Udlandet

fra 1. til 31. marts 378, deriblandt 221 fremmede Svende,

fra 1. til 10. april 161, deriblandt 121 fremmede Svende,

fra 12. til 18. april 154, deriblandt 125 fremmede Svende.

¹²⁾ Resolution 12/4 1848.

Iblandt de fremmede Svende har der været 84 Murersvende og 96 Tøjmagersvende, i hvilke Laug der fandtes de fleste fremmede Svende, saa at Antallet af de fremmede Murersvende, som ikke er afrejst til Udlandet, ikkun angives nu at være 50, hvoraf 20 antages at have Ophold i Staden og Resten at have søgt Arbejde paa Landet; men ogsaa af andre Laug er ikke faa fremmede Svende bortrejst, saaledes af et af de mindre Laug, hvoraf Antallet af Svende var 84, bortrejste 12 fremmede Svende, saa at Antallet af de fremmede Svende ingenlunde kan antages at være stort i noget Laug med Undtagelse af Skræderlauget, der imidlertid har faaet Beskæftigelse ved Rekvisitioner for Arméen, men tværtimod maa ansees at være ringe, naar man ikke til fremmede Svende henregne de i Udlandet fødte, her bosatte og gifte Svende, der vistnok ikke længere med Føie kan henregnes til Fremmede“.

Spørgsmålet om de udenlandske svende var nu ikke løst ved magistratens henvisning til, at deres antal „maa ansees at være ringe“. Allerede inden David havde konciperet sin betænkning, var tømrer- og murersvendene mødt op med krav om, at de tyske svende blev sendt ud af landet, og den 29. april sluttede blikkenslagersvendene sig hertil i en skrivelse, hvori det hedder:

„Da det er bevist, at flere af Laugets Svende er kommet hjem fra Tyskland, Preussen m. m. og paa en mindre human Maade hjemrejste her til deres Fødeland, og for Øjeblikket er uden Arbejde, er vor underdanigste Begæring, at de herværende tyske, ugifte Blikkenslagersvende ... straks maatte forlade Staden og de danske Provinser, og at ingen tyske Svende, saalænge de nuværende Uroligheder hersker, antages af nogen herværende Mester, saa længe ind-

fødte Svende er uden Arbejde, og disse er saa duelige, at Mestrene kunne afbenytte dem“.

Magistraten måtte nu udførligere tage stilling til sven-
denes opposition mod deres tyske kolleger, og det skete
i en skrivelse til justitsministeriet af 12. maj. Heri hed-
der det:

„Siden Krigens Udbrud har blandt de herværende Laugs Svende jævnlig yttret sig Bevægelser, hvis Formaal nærmest er gaaet ud paa, at fremmede, navnlig tyske Svende, som opholde sig her i Staden, skulde bortfjernes herfra. Ligesom Magistraten imidlertid i den gældende Lovgivning savner den fornødne Hjælp hertil, saaledes kunde Man med Hensyn til den Reciprocitet, der i saa Fald maa ventes bragt til Anvendelse paa de i Udlandet værende danske Svende, heller ikke finde det tilraadeligt fra Øvrighedens Side at træffe nogen Foranstaltning i den omhandlede Henseende. Derimod har man for saa vidt muligt at komme hver Fordring imøde og foranlediget af hertil indkomne Andragender fra enkelte af de respektive Laugs Svende tilskrevet vedkommende Oldermænd, at Man, som ovenbemærket, maa ansee det betænkeligt at bevirke de herværende fremmede Svendes Bortfjærelse paa en officiel Maade, men at Man i den almindelige Roligheds Interesse ikke kan andet end ønske, at Sagen ved Oldermændenes gode Medvirkning underhaanden kunde ordnes saaledes, at Laugsmestrene frivilligt vilde afskedige hos dem arbejdende fremmede Svende, og at disse dernæst uopholdeligen forlade Staden, hvortil de kunne gøre Regning paa Bistand. Efter hvad Magistraten har Anledning til at antage, er Antallet af endnu her tilbageværende fremmede Svende ikkun ubetydeligt, og ligesom det har viist sig, at den blandt Laugssvendene herskende Gjæ-

ring ikke hidtil har yttret sig ved urolige eller fredsforstyrrende Optrin,¹³⁾ saaledes bør det formentlig ogsaa haabes, at man ad denne Vej ligeledes fremtidig vil se sig i Stand til at vedligeholde den offentlige Orden“.

Tømrer- og murersvendene havde dog ikke afventet vinket fra oven om den „uofficielle Hjemsendelse“ af de tyske Svende. Så tidligt som den 3. maj meddelte tømrerlavet magistraten, at „alle fremmede Svende er afskedigede og affærdigede fra Laugets Side med Undtagelse af 2, som har haft Arbejde her over 10 Aar, og 3 eller 4, for hvilke der skal være lyst til Ægteskab. De danske Svende har vel opponeret herimod, men Billighed synes dog at tale for Magistratens Mening, at de omtalte Svende forbliver her i Staden“.

Inden for Murerlavet erklærede størstedelen af mestrene, at „de for Tiden ingen fremmede Svende har“, og oldermændene kunne kun nævne to mestre, der endnu holdt fremmede svende, og en ved navn Berlin, der formodedes at gøre det.

Men kunne svendene ikke få myndighedernes velsignelse til en officiel bortvisning af de fremmede, søgte de at komme dem til livs ad andre veje. Den 22. juni behandlede borgerrepræsentationen et andragende fra tømrrersvendene, indeholdende følgende fem punkter:

- „1) Ingen fremmed Svend maa sættes i Arbejde, saalænge danske Svende er ledige, eller

¹³⁾ Denne vurdering af stillingen stemmer ikke overens med M. Goldschmidt's „Dagbog“ i „Nord og Syd“ (1848). Han skriver i en optegnelse, dateret 3. maj: „Hobe af Haandværkere trænge ind i Værkstederne og tvinge Mestrene til at udjage deres tyske Arbejdere. Er her en Presse? Intet Blad omtaler Sligt, medens Kjendsgerningen sniger sig fra Mand til Mand og vækker Angst, og de Haandværkere, som er uskyldige i en saadan Brutalitet, blandes sammen med de skyldige“.

- 2) der fastsættes et bestemt Forhold i Antallet af fremmede og danske Arbejdere hos en Mester.
- 3) Ingen fremmed Svend maa gifte sig og nedsætte sig her, førend efter at have arbejdet her et vist Tidsrum, som nærmere maa være at bestemme.
- 4) Enhver fremmed Tømmersvend, der selv forlanger sin Afsked, maa ikke tages i Arbejde hos andre Mestre, eller
- 5) enhver fremmed Svend, som kommer tilrejsende, maa ikke opholde sig her længere end en vis Tid uden Arbejde, og han maa, naar han som Følge heraf forlader Byen, ikke før efter flere Aars Forløb komme tilbage hertil for at søge Arbejde“.

Magistraten fandt, at „Forholdene, som de have udviklet sig“, gjorde de to første påstande om ikke berettigede, så dog forklarlige. „Adskillige Mestre synes virkelig at have næret en stor Forkjærlighed for tyske Svende, og nødigere at have villet afskedige dem paa den Aarstid, da Arbejdet aftog, og nogle maatte blive „fyrige“. Magistraten mente, at det „burde antydes, at man stolede paa, at Mestrene vilde søge at undgaa alt Svendehold, der kunde anledige Klager, som ikke ad Lovgivningens Vej kunne afhjælpes eller forebygges uden at træffe Foranstaltninger, der vilde være Frihedens og Industriens Udvikling i sine nærmere og fjernere Følger lige meget til Hinder“.

Med hensyn til det tredje punkt fandt magistraten, at der i betragtning af den „meget store Lethed“, hvormed fremmede kunne „indlade sig i Ægteskab og stifte Familie“, var rimelighed i at henstille til justitsministeriet at undergive de fremmedes privilegier af 29. november 1748 „en omfattende Revision“. Men da det ville vare længere tid, før en sådan revision kunne gennemføres,

ønskede magistraten midlertidigt indført ægteskabsattester fra hjemstedskommunen.

De to sidste punkter betegnede magistraten som urimelige, dog fortjente kravet om hjemsendelse af arbejdsløse svende „i det mindste inden for visse Grænser at komme i Betragtning“. Magistraten mente, at „naar man anmodede Politidirektøren om at drage Omsorg for, at § 8 i Forordningen af 10. December 1828 for Fremtiden overholdes nøjagtigt, vilde det være uønskeligt at træffe nogen særegen Foranstaltning til at hindre bortrejsende Svende fra, inden en vis Tids Forløb, at komme tilbage. En saadan Bestemmelse vilde næppe heller være til Fordeel for de indfødte Svende, idet navnlig flere Mestre, der til visse Tider benytte fremmede Svende, vistnok vilde tage i Betragtning at afskedige dem, om de end foreløbig kunde undvære deres Arbejde, naar de derved tillige afskære dem Lejlighed til at vende tilbage til en Tid, hvor deres Virksomhed kunde anses ønskelig“.

Borgerrepræsentationen fandt i mødet den 22. juni „ikke, at der var Anledning til at bringe nogen Foranstaltning i Forslag, sigtende til at vanskeliggøre fremmede Svendes Ophold her“. Dog ytredes, at meget kunne tale for indførelse af ægteskabsattest for udlændinge, og der opstilledes nogle vilkår „for det Tilfælde, at en saadan Foranstaltning blev truffen, hvilket man ganske henstillede“.

Magistratens modstand mod svendenes krav om en officiel bortvisning må imidlertid ikke opfattes som udtryk for nogen sympati med de tyske svende. I sommerens løb tog magistraten selv initiativet til at søge gennemført nogle regler, der ville gøre de tyske svende opholdet vanskeligere, navnlig hvis de var ved at falde det offentlige til byrde. I en skrivelse af 21. august indstillede magistraten til justitsministeren, at det „til

Betryggelse for de herværende Haandværkslaug i Almindelighed imod Oversvømmelse af fremmede Svende“ måtte blive påbudt, at „enhver Udlænding, der agter at indlade sig i Ægteskab her i Staden, forinden har at tilvejebringe en Attest fra sin Hjemstavnskommune om, at han, saavel som hans Hustru og eventuelle Børn, ville i Tilfælde af deres Trang til offentlig Understøttelse blive modtagne i deres Hjem, og at denne Attest, der tillige bør indeholde Oplysning om, at der efter den Paagældendes Hjemstedslove Intet er til Hinder for det forehavende Ægteskab, ikkun bortfalder i de Tilfælde, hvor han har opholdt sig her i Landet i 10 Aar“. Desuden ønskede magistraten mestrenes pligt til at anmelde alle antagelser og afskedigelser til oldermænden udvidet til at omfatte alle håndværkslav.

Justitsminister *Bardenfleth* var imod ægteskabsattesterne, fordi „gennemgribende Forbedringer i Lovgivningen om Haandværkslaugene er rykket sin Afgørelse nær“, og han fandt det så meget mindre påkrævet at træffe en provisorisk ordning, som „Antallet af de her i Staden arbejdende fremmede, navnlig tyske, Svende i de forskellige Haandværksfag, for Øjeblikket betydeligen er formindsket, idet en Mængde af dem paa Grund af de indtraadte Krigsforhold har forladt Staden“. Forslaget var — skønnede *Bardenfleth* — „i sig selv i Strid med den Aand og de Grundsætninger, der udtale sig i den hele for os hidtil gældende Lovgivning“.

Derimod kunne ministeren gå med til den generelle anmeldelsespligt, som blev sat i kraft ved kgl. reskript af 20. september. Han gjorde det, fordi denne pligt allerede var indført i de fleste fag, men han lagde ikke skjul på sin mistanke om, hvilke motiver der lå bag magistratens ønske. I justitsministerens skrivelse til magistraten hedder det:

„Imidlertid kan jeg ikke lade ubemærket, at naar Magistraten formentlig har attraaet denne Forholdsregels Almindelighed for, at Politiet, naar det paa denne Maade ved Opgivende fra de respektive Oldermænd sættes i Kundskab om de til enhver Tid ledige Svende, kan tvinges til strengere at overholde Bestemmelsen i Forordningen 10. December 1828 § 8, hvorved det er forbudt nogen fremmed Haandværkssvend uden Politiovrighedens Samtykke at opholde sig her i Riget over 4 Dage, naar han ikke kan erholde Arbejde sammesteds, idet Magistraten er gaaet ud fra den Forudsætning, at denne Bestemmelse altid bør bringes i Anvendelse paa enhver fremmed Svend, der i 4 Dage har manglet Arbejde, da kan jeg ikke finde denne Anskuelse velbegrundet. Den citerede Forordning har netop overladt det til Politiovrigheden at afgøre, om Svenden ikke, denne Omstændighed uagtet, kan tillades fremdeles at opholde sig paa Stedet, og den har aabenbart nærmest kun omreisende Haandværkssvende for Øje ...“ ...

„Hvad de Svende angaar, der i længere Tid har arbejdet paa et og samme Sted og saaledes har stadigt Ophold dér, vilde det næppe kunne forsvares, at de, fordi de en kort Tid savner Arbejdsfortjeneste, skulde tvinges til at forlade Stedet, naar de ikke er blottede for Midler, og ikke falder Lauget eller det Offentlige til Byrde“. ... „Det bør derfor vistnok ganske være Politiet overladt ... at bestemme, hvorvidt en Svend, der en kort Tid mangler Arbejde, derfor skal paalægges at forlade Staden, ligesom det ogsaa tør forudsættes, at Politidirektøren heri vil vise fornøden Skjønsonhed, og at heller ikke Laugenæs Oldermænd, navnlig i Byggefagene, ville være stemte for at fordrive de fremmede Svende herfra, som, om de end for Øjeblikket er ledige, dog om kort Tid kunne ventes her

at ville finde Arbejde, og iøvrigt er i Stand til midlertidigt at underholde sig selv“.

Vi har set, at det var bygningshåndværkerne, der åbnede kampagnen mod de tyske svende, ført an af tømmersvendene, der allerede et halvt århundrede tidligere havde vist både lyst og evne til aktion. Først henimod slutningen af maj kom *skrædersvendene* med.¹⁴⁾ Det begyndte med, at oldermændene „fra samtlige Laugssvende“ (underforstået danske) modtog følgende

„*Begjæring.*“

Vi fordrer, at samtlige sig her i Staden opholdende tyske Svende, det vil sige alle, som hører hjemme synden for Ejderen, og som ikke har været her i Staden i 10 Aar, uden Undtagelse skal rejse bort under den bestemte fastsatte Tid af 8 Dage fra Dato, dog er her ikke ment de Tyskere, som nu er gifte og kan forevise Ægteskabsbevis.

Vi fordrer, at der bliver taget Forholdsregler imod, at ingen Tysker maa gifte sig, førend han har opholdt sig her i Staden i 5 Aar, ligeledes, at det forhindres tyske tilrejsende Svende at medtage eller senere at lade hertil ankomme baade Kone og Børn.

Vi fordrer, at for nærværende Tid ingen Tyskere tillades at gøre Mesterstykke — ligeledes at der senere ikke tillades nogen Tyskere at gøre Mesterstykke og blive Borger her, førend han har været her i Staden i 6 Aar ...

Vi gør opmærksom paa, at de danske Svende i Almindelighed er ansatte i Borgervæbningen og saaledes

¹⁴⁾ Den 17. februar 1848 henvendte skrædersvendenes broderskab sig til kommunalbestyrelsen med „Forestilling om den Afbræk, de lide i deres Næringsvei derved, at flere Mestre benytte Fruentimmeres Hjælp i Professionen og forespurgte, om Mestre er berettiget til saaledes at holde Sypiger“ ... altså endnu i februar måned vendte man sig mod sypigerne og ikke mod de tyske svende.

er paalagte svære Byrder, som Tyskerne i Almindelighed er fritagne for, og da det er hændt, at Mestrene har forsømt danske Svende med Arbejde formedelst deres Vagttjeneste, saa fordrer vi dette taget i Overvejelse ...

Vi nærer det Haab, at Mestrene som retsindige og danske Borgere vil finde vore her fremsatte Fordringer saa billige og tillige saa nødvendige, at de ikke vil tage i Betænkning at opfylde samme“.

Skrædersvendenes „Vi fordrer“-begæring gik langt ud over, hvad mestrene kunne tænke sig at være med til. Dels var en betydelig del af dem selv kommet hertil som tyske svende, og navnlig har vel tanken om, hvad en kraftig nedsættelse af svendenes antal ville betyde for arbejdslønnen, været dem ubehagelig. Da oldermænd *Brabrand* den 23. maj skrev til rådmand *Duntzfelt* om den lavssamling, man ville holde næste dag, lød dagsordenen kendelig afdæmpet. Oldermænden oplyste, at man „vilde drøfte

- 1) at de tyske Svende, som nu have Arbejde, forblive i samme, indtil de bliver fyrrige, da de saa skulle rejse; det agtes imidlertid fastslaaet, at der gives dem Frist paa 24 Timer for at søge nyt Arbejde. De gifte tyske Svende ere herfra undtagne,
- 2) hvorvidt det for Fremtiden kan tillades tyske Svende at forfærdige Mesterstykke,
- 3) at Mestrene paalægges, naar de skulle afskedige Svende af Mangel paa Arbejde, da først at give de tyske Svende Afsked ...“.

Den 24. maj samledes lavsmestre og svendebroderskab i lavshuset i Gammel Mønt „for at træffe en Overenskomst angaaende de ved Lauget arbejdende tyske Svende“, og resultatet blev, at svendene satte deres hovedkrav igennem. Det vedtoges nemlig, at „enhver sig her i Staden opholdende tysk Svend, der er født Sønden for

Ejderen, og som ikke har haft fast Ophold her i Staden i 10 Aar, og som ikke er gift, uden Undtagelse skal forlade Byen inden 8 Dage fra Dag. Fra denne Bestemmelse undtages dog alle Lauenborgere“.

Denne lavsbeslutning meddelte oldermanden magistraten næste dag „til Underretning“, men fik til svar (31/5), at man „allerede tidligere har tilkendegivet flere af de herværende Laugs Oldermænd, at Magistraten, navnlig i Betragtning af de Følger, det upaatvivleligen vilde have for de i Udlandet værende danske Svende, finder det betænkeligt at bortsende fremmede Svende ved offentlig Foranstaltning“. Derimod kunne magistraten i „den almindelige Roeligheds Interesse“ ikke andet end ønske, at lavsmestrene afskedigede de fremmede svende, og at disse „dernæst uopholdeligen forlade Landet, hvortil de i saa Fald kunne gøre Regning paa Bistand“. Og endelig fik lavet at vide, at ligesom man ikke har „fundet sig beføjet til at bortvise de tyske Svende, saaledes kan man end mindre anse en Forsamling af Mestre og Svende berettiget til at fatte en saadan Beslutning, der følgelig maa være uden forbindende Kraft“.

Det er ikke sandsynligt, at mestrene har følt sorg over denne afvisning. Da lavet holdt møde første gang under krigen, den 15. april 1848, bevilgede man 700 rdl. til fædrelandets forsvar,¹⁵⁾ men tog intet initiativ over for de tyske svende, skønt kampagnen på det tidspunkt allerede var indledt i andre lav. Det var svendene, der presede mestrene frem. Mestrene var derimod betænkelige ved, at fagets arbejdskraft blev skåret ned både ved indkaldelser af værnepligtige svende, født på landet, og ved bortvisning af tyske svende på et tidspunkt, da uniformsyning havde givet rigeligt at bestille.¹⁶⁾ Det militære ar-

¹⁵⁾ Skrædersvendenes broderskab tegnede sig for 300 rdl. — Krigsministeriets indsamlingsliste 2/5 1848.

¹⁶⁾ Fra 1/1 48 skulle „samtlige sig her i Staden opholdende Mestre og Svende af Skræderlauget udelukkende forfærdige Feltkapper“.

bejde var også ganske indbringende; da lavet næste forår tegnede sig for 1.000 rdl. til „Hjælp til de forøgede Søndrustninger, som er fremkaldt ved det Uheld, som Marinen havde sidst afvigte Skærtorsdag ved Eckernførde“, kunne summen udredes af det beløb, som lavet havde tjent på uniformsarbejde.

Den gode beskæftigelse har sikkert medvirket til, at skræderne ikke tog spørgsmålet om de tyske svende op igen. Og folkestemningen mod tyskerne har næppe sommeren over holdt sig på martsdagens højdepunkt. Den 26. juni refererede „Fædrelandet“, at „en fra Kjøbenhavn til Tyskland tilbagevendt Rejsende har underrettet „Lübecker Correspondent“ om, at han ikke har været udsat for ringeste Ulempe i Kjøbenhavn, og at saavel de tyske Haandværkssvende som Førerne af de oplagte tyske Skibe her blive meget godt behandlede“. Hertil føjede „Fædrelandet“ lidt bittert:

„Det forhindrer imidlertid ikke samme Blad fra at meddele en udpyntet Beretning om Tumulten i Landemærket for nogen Tid siden, ifølge hvilken en tysk Bagers Hus skal være aldeles ødelagt o. s. v.“.

„Tumulten i Landemærket“ skildrede „Flyveposten“ (7/6) i disse ord:

„En lille Pige morede sig uden for en Bagergaard i Landemærket med at kaste Skarn ned i Kjældereren, hvor Bagerværkstedet befinder sig. En af Svendene, der formodentlig ikke fandt denne Beskjæftigelse saa aldeles uskyldig, tog heraf Anledning til at løbe ud efter hende og give hende en Revselse. Pigebarnet hvinede i høie Sky, da man spurgte hende om Aarsagen, klagede hun over, at hun havde faaet Prygl af en *Tydsker*. Man veed jo, hvad dette har at sige i vore Tider. I et Nu var Gaden opfyldt af Mennesker, man skreg, larmede, forlangte Tydskeren udleveret, og da

dette ikke skete, begyndte man at slaae Vinduerne ind hos den uskyldige Bager. Omsider ankom Borgervagten; men skjøndt Bageren selv fulgte med til Hovedvagten, hvor ligeledes en talrig Hob samlede sig, vedblev Tumulten dog til langt ud paa Natten“.

Dette eksempel illustrerer, at den tyske håndværkersvend stadig var en højst upopulær skikkelse i det københavnske gadebillede, selv om beretningens udførelighed taler for, at bataljen ikke har været nogen hverdags-hændelse.

Der blev også stadig gjort forsøg på at holde de tyske svende ude. Da tøjmagerlavets svende i juli måned havde krævet bortvisning, skrev oldermændene den 12. oktober — forårets nervøsitet var afløst af det rolige overlæg! — til magistraten, at han fandt svendenes krav „i høj Grad uretfærdigt. De har hermed kun til Hensigt at tvinge Mestrene til at betale højere Arbejds løn, uagtet denne alt siden September Maaned d. A. er blevet forhøjet“. Videre skrev oldermændene, at „Ladesvenden har erklæret, at ingen tysk Svend bliver indskreven i Lauget, fordi Svendene ikke vil have det, og Mestrene, som for Tiden er meget forlegne for Svende, forlange, at jeg skal indskrive dem, hvorfor en Tilkendegivelse fra Kjøbenhavns Magistrat i dette ubehagelige Anliggende vil være mig saare velkommen“.

Magistraten svarede, at „da der ingen Forandring er sket i den gældende Lovgivning, ville Ladesvendene ei kunne være berettiget til at modsætte sig Indskrivning af fremmede og navnlig af tyske Svende“.

Lavssvendenes aktioner mod de tyske svende blev altså standset i magistraten, ligesom magistratens egen aktion var blevet det i justitsministeriet. Nedgangen i antallet af tyske svende skete ikke ved opholdsforbud og deportationer, men ved — mere eller mindre — frivillig bortrejse og stærkt formindsket tilgang.

Endnu efter treårskrigen afslutning fortsatte tømrer- og murersvendene deres bestræbelser for at holde tyske svende ude. I september 1851 klagede de tyske svende inden for de to lav til politidirektøren over, at de „for- menes Logi paa Herberget og nægtes indskrevne i Syge- kassen“. Oldermændene fik besked fra magistraten om at „betyde de paagældende det lovstridige i deres Forhold samt paalægge dem uopholdeligen at indtegne de hertil ankommende tyske Svende i Lauget, da man i modsat Fald vil se sig nødsaget til at foranstalte Tiltale“. Da svendene ikke ville give sig, blev politidirektøren anmo- det om at rejse sag.

Professor David skrev i magistratens betænkning til justitsministeriet, at „Antallet af de fremmede Svende ingenlunde kan antages at være stort i noget Laug med Undtagelse af Skræderlauget“. Hvor mange udenlandske skrædersvende var der da i byen? På magistratens fore- spørgsel (10/4 48) om antallet af ledige svende og forholdet mellem danske og fremmede svarede oldermænd Bra- brand den 13. april, at „der for Øjeblikket er henved 150 Skrædersvende ledige, og at dette Antal overstige de foregaaende Aar, hvor der paa denne Aarstid ikke plejede at være saa mange. Efter den nu foretagne Optælling befinder sig 580 Svende i Arbejde og af disse er 222 Ud- lændinge“. Forsigtigt føjer oldermændene til, at han „med muligste Nøjagtighed har gjennemgaaet Protocollerne, men tør dog ikke med Bestemthed indestaa for Talstør- relsernes Rigtighed, især hvad fremmede Svende angaar, da Lauget ikke fører nogen Protocol, hvori Svendenes Fødested opgives, hvorimod Oldgesellen herom har med- delt Oplysning“.

Det samlede antal svende, 730, lå væsentlig højere end generaltabellens 663 pr. 31/12 1847. Nogen sæsonstigning kan der have været, men som „Flyveposten“ netop havde gjort opmærksom på: medens „Størstedelen af de

fremmede, navnlig tyske Haandværkssvende egentlig indvandre om Foraaret og igen drage bort om Efteraaret, er der i indeværende Foraar kun ankommen yderst faa". Generaltabellens tal maa betragtes som minimumstal, der hovedsagelig registrerer de hos lavsmestrene beskæftigede svende, medens det er tvivlsomt, i hvilken grad de omfatter de ledige svende.

Af de skrædersvende, der var bosat i København ved folketællingen den 1. februar 1845, var 168 født i udlandet og 48 i hertugdømmerne, nemlig 20 slesvigere, 25 holstenere og 3 lauenburgere. Fastholder vi Ejdergrænsen, bliver antallet af udlændingene 196, medens oldermanden tre år senere opgjorde tallet til 222.

Disse 222 var imidlertid langt fra alle tyskfødte. Fra folketællingen 1845 ved vi, at af de 168 fremmedfødte skrædersvende var kun godt og vel halvdelen født i Tyskland, 65 var født i Norge og Sverige, og henimod en snes var indvandret fra andre lande. Svendene fra de baltiske byer er dog sikkert blevet betragtet som tyskere. Lægger vi til 1845-tællingens 86 tyskfødte fem baltere og fire østrig-ungarere samt de 25 holstenere, får vi 120 „tyske“ svende; men alle disse havde ikke været *udvisnings-modne*, hvis lavets vedtagelse af 24. maj var blevet ført ud i livet. Flertallet af både de tyske og holstenske svende var gifte, og af resten var ca. en tredjedel over 30 år og kan derfor, for hovedpartens vedkommende, antages at have været her i over ti år. En bortvisning af de tyske svende ville derfor ikke have omfattet alle de 200 fremmedfødte skrædere, men antagelig et antal af omkring 40.

Trods myndighedernes uvilje mod drastiske skridt og lavsmestrenes ængstelse for, at knaphed på arbejdskraft skulle tvinge svendelønnen i vejret, er det givet, at svendenes kampagne mod de tyske svende havde til følge, at det tyske element i den københavnske hånd-

værkerstand blev bragt virkningsfuldt ned. Paskontoret opgjorde, som foran nævnt, den 18. april, at der siden den 1. marts var ekspederet pas til 467 fremmede svende. Desværre har paskontorets protokol for 1848 ikke kunnet findes,¹⁷⁾ så det har været umuligt at se, hvorledes antallet af bortrejste svende fordelte sig på de forskellige lav, og det kan heller ikke med sikkerhed konstateres, hvorledes udviklingen formede sig i de følgende måneder.

Politidirektør *Bræstrup* oplyste i november måned, at der i alt var sendt over 1.000 fremmede svende ud af landet. I en skrivelse til magistraten henstillede han, at paskontorets to betjente måtte få „en Gratification for det dem paalagte ekstraordinære byrdefulde Arbejde ved den ifølge Justitsministeriets Ordre af 7. april d. A. truffene Foranstaltning med arbejdsløse tyske Svendes Bortsendelse herfra, hvortil de ifølge den givne Ordre blive afleverede fra Landet til videre Besørgelse ... Samtlige Udgifter ved disse Bortsendelser, der for mere end 1000 Svende har udgjort ca. 4500 Rdl., er blevne godtgjorte af Justitsministeriet, uagtet en stor Deel heraf, hvilken vel kan anslaaes til omtrent 2000 Rdl., vedkommende de her i Staden forefundne arbejdsløse fremmede Svende, der ved Krigens Begyndelse nødvendigvis maatte bortskaffes, ellers vilde have faldet Stadens Politikasse til Last“.

Efter den andel i udgifterne, som politidirektøren således beregnede for København, kan det antages, at omkring halvdelen af de bortsendte svende har opholdt sig i København, altså ca. 500, eller godt 3 pct. af den samlede københavnske håndværkerstand. —

¹⁷⁾ Rigsarkivet har protokollerne indtil 1841.

SMÅSTYKKER

7. Af en Politimands Dagbog.

(Fortsat fra 4. rk., I bd., s. 608).

I Slutningen af Halvfemserne overtog Brandvæsenet Ambulancekørselen for hele København. Til at begynde med med Hesteforspand med en Politibetjent staaende paa et Trinbræt bag paa Vognen.

Det betød et stort Fremskridt for Ambulancetjenesten, der yderligere forbedredes en halv Snes Aar senere ved Anskaffelse af Ambulancebiler.

Prostitutionen.

I Februar 1901 blev jeg forflyttet til Pilestrædes Station og fik Post i Mayonnaisekvarteret, der blandt andre Gader omfattede Holmensgade (nu omdøbt til Bremerholm), Dybensgade og Hummergade. I flere Ejendomme i disse Gader var der indrettet Bordeller. Ejerne af disse Ejendomme indrettede Lejlighederne til Brug for prostituerede Kvinder, som Regel med røde Plydsmøbler og Lamper med røde Skærme m. m. De Kvinder, der flyttede ind der, maatte betale 10—15 Kr. pr. Dag i Husleje, desuden havde de fleste Døgnet igennem Koner til Rengøring og Opvartning. Kæresten (en saadan havde de alle) skulde forsynes rigeligt med Lommepege, og selv skulde de være flotte i Tøjet, det krævede deres Bestilling. Det var saaledes ikke noget lille Beløb, der skulde indtjenes hver Dag, og medens de selv var underkastede visse Restriktioner (de maatte ikke færdes paa Østergade i Strøgtiden, i det kgl. Teater var de henvist til Galleriet, i Tivolis Koncertsal var Adgang dem forment, og i Kisten (nu Appolloteatret) maatte de kun komme paa Balkonen), kunde deres Kærester (Alfonserne) komme overalt og flotte sig for de Penge, deres Piger tjente ind ved Utugt.

Overtrædelse af ovennævnte Restriktioner straffedes strengt. Ligeledes ifaldt de strenge Straffe, hvis de i utugtigt Øjemed tiltalte Mænd paa Gaden eller husede Kæresten i Bordellet. Straffene bestod i Fængsel eller Tvangsarbejde og idømtes ved Politidirektørens Proto-

kol af Politidirektøren eller Vicepolitidirektøren (sidstnævntes Embede blev ved Retsreformens Indførelse ophævet).

Oktoberloven 1906 ophævede den offentlige Prostitution. De eneste, der sørgede derover, var Bordelværterne, der saa sig berøvet de store Indtægter, Bordellerne havde forskaffet dem.

Og saa de gamle, prostituerede Kvinder i den smalle Ende af Holmsgade. De græd ved Tanken om at skulle forlade deres lune Kælderlejligheder, hvor flere af dem gennem mange Aar havde hygget sig og — som Edderkoppen i sit Spind — ved Dag og ved Nat siddet paa Vagt efter Bytte bag de grønne Persienner.

Forholdet mellem Byens Borgere og Politiet har i de sidst forløbne 30 Aar været udmærket godt, og der er al Sandsynlighed for, at dette gode Forhold vil vedvare. Men det har ikke altid været saadan.

Ved dette Aarhundredes Begyndelse blev der talt og skrevet meget om Politiets Brutalitet over for dem, der havde det Uheld at komme i Politiets Klør. Beretningerne om denne Brutalitet var altid stærkt overdrevne, og man tænkte aldrig paa at undersøge, hvad der gav Anledning til den paastaaede strenge Behandling.

Drukkenskab og deraf følgende Raahed var for 30—40 Aar siden ret stærkt udbredt i visse Befolkningslag, og det siger sig selv, at Politiet ikke kunde tage med Fløjls-handsker paa Personer, hvis brutale Instinkter vakttes til Live ved overdreven Nydelse af Spiritus. Deres Modstand skulde overvindes, og dette kunde kun ske ved Anvendelse af de Magtmidler, der var til Politiets Raadighed. Over for saadanne Personer kom man ingen Vegne med Venlighed og høflige Talemaader.

I de 43 Aar, jeg var i Politiets Tjeneste, har jeg ikke oplevet eller hørt om et eneste Tilfælde, hvor anholdte Personer har taget varig Skade af den Behandling, de havde været Genstand for af Politiet.

Derimod er i samme Tidsrum en Mængde Politifolk blevet slaaet til Invalider af brutale berusede Voldsmænd, og to er blevet dræbt.

(Sluttet).

J. C. S.

REGISTER

Registret er både person-, sted- og sagregister.
Kursivering af personnavne og sidetal betegner udgiver- eller
forfatterskab.

- Aachen, 37.
Abildgaard, Carl, 93.
Aborreparken, 601.
Absalon, ærkebiskop, 118, 128—
29, 137, 333, 561.
Absalons borg, 125—30, 137.
Adam af Bremen, historieskri-
ver, 558—59, 561.
Adams Expres, 189.
Adel, 350, 355.
Adeler, Cort, generaladmiral,
361, 364, 366.
Adeler, Sivert, schoutbynacht,
361, 364.
Adelgade, 10, 192, 352, 587.
Adelgade nr. 26, 274.
Admiralgade, 273.
Admiralitetet, 366.
Adolf Frederik, svensk konge,
521.
Aflejringer, 118, 137—75.
Afrika, 354.
Afrikanske Selskab, Det, 365.
Aftenbladet, 222, 224.
Aftenfrokostforeningen, cykle-
klub, 104.
Aggersbo, Frode, fotograf, 602.
Aggesen, Svend, historieskriver,
560—61.
Ahlefeldts bastion, 594.
Ailnoth, historieskriver, 561.
Alberti, Anna, fru, 601.
Alberti, P. A., minister, 106, 238.
Alexander III, russisk kejser,
68.
Alexandra, engelsk dronning,
36, 52.
Alexandrine, dronning, 69—70.
Alfonser, 665.
Algreen-Ussing, Tage, general-
prokurør, retslærd, 644.
d'Alinval, fransk forfatter, 484.
Almindeligt Hospital, 275, 615.
Als, Iver, skuespiller, teater-
mester, 460, 482, 534, 539, 542.
Amager, 162, 165.
Amager strandvej, 598.
Amagerbønder, 468—69.
Amagertorv, 217, 226, 319.
Amaliegade, 608.
Amaliegade nr. 39, 602.
Amaliegade nr. 49, 12.
Ambulancekørsel, 607—08, 665.
Amerika, 176, 409—10, 640.
Amiens, 521.

- Amsterdam, 349, 352, 356, 398.
 Ancher, Michael, maler, 109.
 Andersen, Aksel S., overgartner, 145.
 Andersen, H. C., digter, 40.
 Andersen, M., snedker, 603.
 Andersen, Marinus, arkitekt, 602.
 Andersen, Rasmus, fabrikant, 179.
 Andersen, Viggo, premierløjtnant, 345.
 Andreasen, H., detailhandler, 603.
 Andreasen, Viggo, politibetjent, 602.
 Andrup, Otto, museumsdirektør, 130.
 Andræ, C. G., geheimekonferensråd, minister, matematiker, 131.
 Antiller, de små, tidl. de karaiske øer, 354.
 Antonigade, tidl. St. Antonistræde, 519.
 Antwerpen, 406.
 Apolloteatret, 665.
 Arbejdere, 105, 188, 567—73, 575—83.
 Arbejdernes Bicycle Club, A.B.C., 105, 188.
 Arbejds- og socialministeriet, 620, 623.
 Arbejdsanvisningskontor, svendekroen som, 634.
 Arbejdsgivere, 568, 573—74, 580, 583.
 Arbejdsgiverforeningen af 1896, 582.
 Arbejdsløse, 325.
 Arenateatret, 194.
 Arensted, Axel, kommunelærer, 274.
 Arent Berntsens gård, 1—2, 9.
 Arfeldt, Astrid, fru, 603.
 Arvé, Carl, fabrikant, 180—81.
 Asmindrup s., Merløse h., 591.
 Asser, ærkebiskop, 561.
 Assistens kirkegård, 307.
 Assumptionsøstrene, 264.
 Assurance, 186, 191, 194—96.
 Atelierer, 10—52 passim.
 Atlanterhavet, 360.
 Authorsen, A., isenkræmmer, 603.
 „Auto-Cyclen“, 99.
 „Avisen“, 79.
B
 Bache, Otto, maler, 14, 37.
 Baden, Torkel, godsforvalter, 262, 264.
 Bag Rådhuset, 230.
 Bagger, Anna Elisabeth (Lise), f. Borre, 304.
 Bagger, Carl, forfatter, 303—09.
 Baggensgade, 597.
 Baltiske lande, de, 645.
 Bandelin, Andreas, skræder, 633.
 Banegårdsterrænet, 595—97, 601.
 Banerytternes Klub, 416, 428, 431.
 Bang, Carl Frederik, civilingeniør, 269.
 Bang, F. L., professor, læge, 258.
 Bang, P. G., professor, retslærd, 131.
 Bang, Wilhelmine Anne, f. Schuberth, 269.
 Bardenfleth, C. E., geheimestatsminister, 654—55.
 Bardenfleth, Vilhelm, stiftamtmand, minister, 248—50.

- Bartholin, Erasmus, professor, 475.
- de la Beaumelle, Angliviel, fransk forfatter, 503, 515, 521—23, 531, 533—35.
- Bebyggelse, 137, 141.
- Bech, F. N., skuespiller, 460.
- Bechsted, Ditlev, hofviolon, organist, 481.
- Becker, C. J., museumsinspektør, 152—53, 155.
- Been, F. C., hofurtekræmmer, agent, 37.
- Befolkningstal, 388.
- Befæstningen, 118.
- Begravelse, 139, 141—42, 167, 342, 562—63.
- Begravelsesvæsenet, 322.
- Behn, frøken, 274.
- Behnke, B., kontorchef, 324, 340.
- Belejring 1658—59, Københavns, 318, 352, 354.
- Belgien, 250, 263, 644.
- Bellevue, 92.
- Belysningsvæsenet, 67.
- Bennet, Henry, engelsk statssekretær, 370.
- Benzon, Alfred, apoteker, 234.
- Benzon, Otto, forfatter, 444.
- Berg, Andreas, stadsmusikant, 481.
- Berg, Chr., traktør, 462, 477, 481.
- Bergen, 351, 364, 563.
- Bergmann & Hüttemeier, Akts., symaskine- & cyklefabr., 62, 178.
- Bergs hus, teater, 457, 462—65, 469—72, 474—75, 478—86, 488—92, 504—05, 525, 543, 545—47.
- Berlin, 93, 495, 497.
- Berlin, C., murer, 652.
- Berling, E. H., hofbogtrykker, 476.
- Bernstorff, J. H. E., greve, minister, 262, 388, 610—12.
- Bernstorffsgade, 397, 401, 416.
- Bernstorffsvej, 262—63.
- Berntsen, Arent, rådstueskriver, forfatter, 1—2, 351—52, 356, 392.
- Berntsen, Klaus, højskoleforstander, minister, 212.
- Berring, Peder Witusen, proprietær, 264.
- Berring, Witus, hestehandler, 264.
- Beskyttelsesrum, 257, 274, 313.
- Beskæftigelsesfonden, 119.
- Besættelsen 1940—45, 257, 275, 313—48, 586, 602.
- Beværetninger, 455.
- Bicykler, ordinaries, 56, 59, 61—63, 66, 68, 70—71, 87—89, 94, 96, 99—100, 102—04, 106—08, 116, 176, 178, 182, 195, 197, 209, 245—46, 398, 400, 402—03, 418—19, 435, 439.
- Bielke, Henrik, rigsadmiral, 366.
- Biler, 78.
- Bindslev, Alfred, borgmester, 257, 315, 320, 322—23, 341, 346, 348, 586, 623.
- Biografteater i den tidligere hovedbanegård, 597.
- Birkeret, 557.
- Birmingham, 406.
- Bissen, H. W., billedhugger, 14—15, 267.
- Bissen, Wilhelm, billedhugger, 267.
- Bjørn, Andreas, købmand, 505.
- Blache, Christian, marinemaler, 39, 46.

- Bladt, Hans Pedersen, købmand, 359, 394.
- Blegdamsvej, 234, 597.
- Blikkenslagere, 650.
- Blikkenslagerlavet, 601, 650.
- Bloch, Carl, maler, 15—16, 18—19, 22—23, 30, 32—33, 35, 38—42, 44—46.
- Bloch, Paul, maler, 39, 41.
- Bloedbad, det stockholmske, 287.
- Blovstrød, Lyng-Kronborg h., 590.
- „Blæksprutten“, 114, 448.
- Blågård, jernstøberi på, 568.
- Blågårdsgade, 588, 590, 597.
- Blågårdsplads, 274.
- Blåtårn, 127, 270.
- Boesen, A. W., maler, 587, 594—95.
- Boissy, fransk forfatter, 519, 539.
- Bokkenheuser, Chr.*, oberstløjtnant, 121—24.
- Boligkommissionens sekretariat, 603.
- da Bologna, Giovanni, flamsk-italiensk billedhugger, 32.
- Bom- og vagtuset på Ravelinen, 595.
- Bomme, 208.
- Bommens vagt, 47.
- Bopladsfund, 137—75, 588.
- Borgbjerg, Fr., undervisningsminister, 105.
- Borgergade, 10, 45, 352, 587.
- Borgerrepræsentationen, 209—10, 216, 219, 221, 224, 226—27, 234—36, 257, 341—42, 652, 654.
- Borgerskab, 627—30, 632, 639—40, 644.
- Borgervæbningen, 260, 318—19, 657, 661.
- Bornholm, 129, 304—06, 381.
- Borre, Anna Elisabeth (Lise), g. Bagger, 304.
- Borup, L. C., borgmester, 227, 236.
- Borups allé, 598.
- Botanisk have, 214.
- Bournonville, August, solodanser, balletmester, 40.
- Boursault, Edme, fransk forfatter, 551.
- Brabrand, Århus amt, 165.
- Brabrand, Jens, skræder, 658—59, 662.
- Brahe, Tyge, astronom, 41.
- Bramson, engelsk amatørcykelrytter, 402.
- Branden 1728, 119.
- Brand 1728 (Skræderlavets hus i Brolæggerstræde), 634.
- Branden 1795, 2, 9, 588.
- Brand 1880 (Store Kongensgade nr. 40), 41—44.
- Brand 1884 (Christiansborg), 41.
- Brandvæsenet, 42, 44, 67, 229, 240, 665.
- Brasen, Carl Peter, præst, 590.
- Brasen, H., maler, 39—40.
- Brasen, Jens August, provst, 590.
- Bredgade, 10—52 passim, 124, 218.
- Bredgade nr. 31, 37.
- Bredgade nr. 33, tidligere Norgsgade nr. 190, 10—52 passim.
- Bredgade nr. 33, 35 og 37, 12.
- Bremen, 630, 633.
- Bremerholm, gade, 665—66.
- Bremerholms skole, 509.

- Brinck, Johannes, skræder, 633, 636.
 Brochmand, Jesper, biskop, 41.
 Broen mellem Nørreport og Ravelinen, 594.
 Broholm, Poul, grosserer, 603.
 Broholm, S., stadslandinspektør, 603.
 Brolæggerstræde, 634.
 Brolægning, 55, 58, 202, 233.
 Brolægnings- og Vejvæsenet, 213—14, 234.
 Brorsons Kirke, 598.
 Brunkeberg, slaget ved, 286.
 Bruun, Andreas, generalauditor, højesteretsadvokat, 262.
 Bruun, J. J., maler, 1.
 Brændevinsbrændere, 626.
 Bræstrup, Cosmus, politidirektør, overpræsident, 664.
 Brøgger, A. W., norsk professor, arkæolog, 563.
 Brömsebro, 355.
 Brøndsted, Johs., professor, arkæolog, 160.
 Brøndstræderne, 455.
 Brønshøj, 352.
 Buchwald, C., grosserer, 602.
 Bunch, C. V., grosserer, 423.
 Bunkers, 274.
 Buntzen, Heinrich, maler, 587—91.
 Buriis, restaurant, 193.
 Burmeister & Wains Jernskibs- og Maskinbyggeri, 567.
 Bygningskommission, København, 24.
 Bygningsmaterialer, handel med, 386.
 Bymuseum, København, 256—76, 282—83, 289—92, 294, 298—302, 586—603.
 Bystyret, 118, 350.
 Byvandringer, 587.
 Byvåben, København, 126—27, 129, 269, 328, 334, 602.
 Bælterne, 139, 246.
 Bøggild, Mogens, billedhugger, 39.
 Bøgh, Carl, dyremaler, 39, 41, 596.
 Børneforsorg, 620—22.
 Børnehjem, 621—23.
 Børsen, 601.
 Børup, Morten, rektor, digter, 564.
 Bøttger, Elisabeth, skuespillerinde, 542.
 Bøyesen, P. Rostrup, maler, 597—98.
 Cadet, fransk skuespiller, 521.
 Calderon de la Barca, Pedro, spansk digter, 496, 539.
 Canterbury, 561.
 Capion, Etienne, teaterdirektør, 492—94.
 Carl, prins, senere kong Haakon VII af Norge, 201.
 Caroline Mathilde, dronning, 258.
 Carstensen, Peter, skræder, 632.
 Carton, Florent, kaldet Dan-court, fransk forfatter, 551—52.
 Centralforening for Danmarks Cykle-Industriforeninger, 190.
 Centralopvarmning, 28, 30, 35.
 Champmeslé, fransk skuespiller, 484.
 Charlottenborg, 15, 503, 521, 591.
 Charlottenborg-udstillingen, 38, 41, 109, 588, 592—93.

- Charlottenlund, 234, 397.
 Charpentier, Marc Antoine,
 fransk komponist, 537.
 Chateauf, Jeanne, fransk
 skuespillerinde, g. Dulondel
 (du Hautlondel), 521, 524.
 Chauffører, 324.
 de la Chaussée, Nivelles, fransk
 forfatter, 551.
 Chevalier, J. P., fransk bogtryk-
 ker, 520, 551.
 Chicago, 406.
 Chokoladeudsalg, Christian
 Kehlets, 272—73.
 Christensen, fuldmægtig, 603.
 Christensen, Carl C., forfatter,
 byhistoriker, 42, 213.
Christensen, Charles, arkitekt,
 125—30.
 Christensen, Gerner, assistent,
 274.
 Christensen, H., cykelrytterske,
 450.
 Christensen, Jul., fagforenings-
 mand, 577.
 Christensen, Ove, revisor, 274.
 Christensen, P., snedker, 603.
 Christensen, Paul, cykelhandler,
 451—52.
 Christian II, konge, 41.
 Christian IV, konge, 41—42, 352
 —55, 367, 388.
 Christian V, konge, 508.
 Christian VI, konge, 458, 493.
 Christian VII, konge, 261, 637—
 38.
 Christian IX, konge, 35, 42, 47,
 618.
 Christian X, konge, 63, 68—70,
 221.
 Christiansborg, 41, 128, 346, 479.
 Christiansborg slotsplads, 194.
 Christiansen, Rasmus, maler,
 109.
 Christianshavn, 11, 305, 364, 587.
 Christians Plejehus, 613.
 Christoffer af Bayern, konge,
 556—57.
 Cirkulære af 15. okt. 1814 om
 Kbh.s lavssvendes antagelse i
 købstæderne, 643.
 Cirkusbygningen, 88—89, 94, 102,
 194, 196—97.
 Clason, Gustaf, svensk arkitekt,
 280.
 Clausdatter, Margrethe, g. Pe-
 dersen, 394.
 Clementin, Niels Hiersing, skue-
 spiller, 534.
 Colbert, Jean Baptiste, fransk
 statsmand, 356.
 „Compendium Saxonis“, 561.
 de Coninck, Frédéric, stor-
 købmand, 272.
 de Coninck, Marie Henriette,
 g. Duntzfelt, 272.
 Conradi, I. C., kgl. bygnings-
 inspektør, 609.
 Constantia, Hellerup, 91—92.
 Corneille, P., fransk forfatter,
 551.
 Cortaud, Jean, vinhandler,
 604—05.
 Cramer, Peter, maler, 258—59,
 457.
 Crone, V., politidirektør, 209.
 Croquissskole, Kunsternes, 89.
 Cyclehandlerforeningen, 177.
 „Cyclen“, 55, 61, 65, 70, 87, 98,
 101—03, 108—09, 198—201,
 208, 222—23, 237—38, 241,
 252—54, 409, 414—15, 427—
 29, 436, 446, 450—51.
 „Cycle-Sport“, 98, 102, 199.

- Cyclestiforeningen, 93, 229, 232—35, 237, 239.
- „Cycletidende“, 56—57, 59, 61, 64, 67, 72—74, 77, 81, 90, 96—98, 101—02, 107, 177, 191, 199, 202, 207, 220, 403—04, 412, 416, 420, 424, 426.
- Cyclisten (C. C.), 69, 75, 80, 92, 94, 100—01, 108, 114, 198—99, 214, 238, 246, 396—97, 401—02, 404, 415—16, 425, 427—29, 431, 444—45.
- „Cyclistens Jul“, 109.
- Cykelhandel, 77, 107, 176—77, 185—89, 190, 193, 196—99, 201, 212, 421—22, 433, 435.
- Cykelindustri, 176—85, 196, 200, 421—22, 427, 433, 435, 443, 452—53.
- Cykelløb, 58, 61, 63, 68—69, 71, 86, 101, 104—05, 107, 112, 187, 244, 397—98, 400—04, 406, 408—19, 434—40, 444—48, 450.
- Cykelnummerering, 191, 212, 217—22.
- Cykelparkering, 186, 192—93.
- Cykelreparation, 60, 102.
- Cykeludstillinger, 69, 72, 94—95, 98, 107, 196—201.
- Cyklebane, C. C.s, 101, 397, 401, 414—16, 436.
- Cyklebanen i Ordrup, 68, 71, 192, 396—97, 399—400, 402—04, 406, 408, 410—11, 414, 416, 419, 436.
- Cyklebaner i Provinsen, 103, 398, 416, 435.
- Cyklebude, 212.
- Cykleklubber, 68—70, 72, 75, 87—92, 95—96, 98—102, 104—06, 116, 183, 186—87, 199, 211—12, 215, 224, 246, 416, 424, 426—34, 436—37, 440, 443—44.
- „Cyklelov“, planer om, 236—45.
- Cykleopvisninger, 68—69, 89, 94, 100, 102—04, 116, 197, 199.
- Cykleordonnauser, 66.
- Cykler, 53—116, 176—255, 396—453 passim.
- Cykler, firehjulede, 62.
- Cykler, kædeløse, 62.
- Cyklestier, 191, 213—15, 220, 226, 228—30, 232—36, 239—40, 242—43.
- Cykleundervisning, 77, 186, 193—94, 212, 421.
- Cyklisme, 53—116, 176—255, 396—453.
- D**agmar, russisk kejserinde, 36.
- Dagmarhus, 314.
- Dagmarteatret, 110.
- „Dags-Telegraf“, 29.
- Dahlberg, Erik, svensk ingeniør-officer, arkitekt, 288—89.
- Dalin, Olof, svensk digter og historiker, 499.
- Damecycleklubben, 72, 104.
- Damhuskroen, 62, 77, 439, 445—48, 450.
- Dampe, Ole, skræder, 635.
- Dampmølle, St. Kongensgade nr. 40, 42, 44.
- Dampsporvej, 210.
- Dancourt, egl. Florent Carton, fransk forfatter, 551—52.
- Dannebrog, 586—87.
- „Dannebrog“, dagblad, 65, 81, 86.
- Dannevirke, 312.
- Dansk Bicycle Club, D.B.C., 64, 68—69, 72, 75, 77, 87—101,

- 103, 109, 111, 114, 176, 183,
191—92, 196—99, 205—07, 212
—14, 223—24, 230, 233, 237,
246, 255, 396—97, 399—400,
402, 404, 406, 408—09, 411,
414—17, 419, 424—25, 427, 429,
431, 439—46, 448.
- Dansk Cykle Assurance, A/S,
191.
- Dansk Cycle Ring, 94, 98, 101—
03, 105—06, 200, 206, 232, 237,
252—55, 425, 431, 445—46.
- „Dansk Cycle-Tidende“, 95, 438.
- Dansk Cycleuheldsforsikrings-
selskab, A/S, 196.
- Dansk Cycle Union, D.C.U., 68,
88, 99, 106, 404, 419, 421, 436,
439.
- Dansk Samling, 274, 603.
- „Dansk Sportstidende“, 72, 96,
420, 422, 436.
- Dansk Typograf Forbund, 274.
- Danske Kancelli, 305, 613, 638,
641—43.
- Danzig, 360, 630—31.
- Dardel, Fritz v., svensk maler,
289.
- David, C. N., professor, national-
økonom, 16, 649—50, 662.
- Dauidens restaurant, 343.
- Davidson, William, engelsk
baronet, 366.
- Deden, E. Brønsdorff v., maler,
274.
- Defensionsskibe, 355, 366—67,
380.
- Delaroche, Hippolyte, kaldet
Paul, fransk historiemaler, 32
—33.
- Delisle, fransk forfatter, 520,
551.
- Dellehaven, 9.
- Demant, H., symaskinefabrikant,
178.
- Democritus, græsk filosof, 501—
03.
- „Den danske Spectator“, 498.
- Desmarres, fransk forfatter, 528.
- Destouches, Ph. N., fransk for-
fatter, 475, 490, 498, 520, 527,
540—41, 545, 551.
- Detharding, oversætter, 498.
- Deurs, v., skuespillerinde, 460.
- Dobbelsteen, Thomas Jensen,
købmand, 360.
- Dolleris, Andreas, forfatter, 303.
- Dorph, Anton, maler, 36, 38—41.
- Drachmann, Erna, g. Juel-Han-
sen, forfatterinde, 76.
- Drachmann, Holger, digter, 96—
97.
- Dronningens Mølle, 258.
- Dronningens Tværgade, 12, 42.
- Dronningens Tværgade nr. 7,
matrnr. 274, 16.
- Dronning Louises bro, 202, 309.
- Due, M. P., sagfører, 108.
- Dufreny, fransk forfatter, 475,
531, 545.
- Dulondel (du Hautlondel), Jean
Baptiste, fransk skuespiller,
521.
- Dulondel (du Hautlondel),
Jeanne, f. Chateaneuf, fransk
skuespillerinde, 521, 524.
- Dunlop, J. B., irsk dyrlæge, 56.
- Duntzfelt, slægt, 272.
- Duntzfelt, Chr. Vilhelm, kaldet
William, 272.
- Duntzfelt, Marie Henriette, f.
de Coninck, 272.
- Duntzfelt, William Frederik,
grosserer, direktør, 658.
- Duntzfelt & Comp., 305.

- Dybensgade, 665.
 Dyrehaven, 109.
- E**bbesen, Niels, herremand, 35.
 Eckenberg, Johann Carl, tysk ekvilibrist, 493—94, 497.
 Eckernförde, slaget ved, 660.
 Eckersberg, C. W., maler, 274.
 Edinger, slægt, 350.
 Edinger, Wilhelm, skibsreder, 395.
 Eggers, Christian v., rigsfriherre, overpræsident, 262, 264.
 Eigtved, Nicolai, arkitekt, 261, 524, 533.
 Ejderen, 657, 659, 663.
 Ejendomme, 119.
 Elena, italiensk dronning, 69.
 Elenson, bandepir, 496.
 Elling, C., professor, kunsthistoriker, 462, 492, 604.
 Emanuel, Chr. Jakob, skræder, 634.
 „Encomium Emmæ“, 561.
 England, 56—57, 59, 64, 81, 83, 176, 178, 183, 250, 358, 361, 363, 373, 376, 378, 406, 409, 452, 520.
 Enigheden af 1880, sygekasse, 602.
 Epidemier, 612.
 Eremitagesletten, 396.
 Erichsen, Erich, købmand, konferensråd, 2.
 Erichsens palæ, nu Kjøbenhavns Handelsbanks hovedkontor, 1—2.
 Erik Ejegod, konge, 563.
 Eriksen, madam, model, 44—46.
 Eriksen, Erik Valdemar, byvagt, 342.
 Eriksson, T., byvagt, 342.
- Erslev, Kristian, professor, rigsarkivar, 555—62.
 Esbjerg, 398, 446, 448.
 Espensen, Chr. Leth, gårdejer, 250.
 Esplanaden, 211, 213.
 Estrup, Jacob B. S., minister, godsejer, 183.
 Europa, 64, 119, 351—52, 386, 390, 409—10.
 Ewald, Carl, forfatter, 268.
 Ewald, Johannes, digter, 303.
 „Extraordinaire Relationer“, 504.
- F**abriksdirektorat, Det kgl., 647.
 Fabris, Jacopo, venetiansk teatermaler, 495, 503, 533.
Fabritius, Albert, bibliotekar, historiker, 349—95.
 Fagforening for smede- og maskinarbejdere i Århus, 573.
 Fagforeninger, 571, 573.
 Fakse, 90.
 Falck, fuldmægtig, oversætter, 469.
 Farimagsvej, 274.
 Farum, 90.
 Farvergade, 478.
 Fattigvæsenet, 614—16.
 Favart, Charles Simon, fransk forfatter, 551.
 Feldthusen, P. A., kontorchef, 324—25.
 Ferrold, Helge, rådhusbetjent, 603.
 Fevre, Arne Holger, byvagt, 342.
 Finansloven 1898/99, 249—50.
 Find, L., maler, 48.
 Finland, 129.
 Finsen, Torben, assistent, 324.

- Fiolstræde, 594—95.
 Firenze, 18, 29, 37, 41.
 Fischer, Paul, maler, 98, 109, 115.
 Fiske, tysk doktor, 438.
 Fiskeeksport, 365, 386.
 Flekkerø, Norge, 387.
 Flensborg, 631—32.
 Fléron, Ludvig, hofskræder, 644.
 Flor, Chr., boghandler, 114.
 Flygtningelejren ved Kløvermarken, 598—99.
 „Flyveposten“, 660, 662.
 Flåden, 314, 325, 343, 365.
 Folkeregisteret, 311.
 Folketinget, 107, 183, 185, 211—12, 219, 238, 240—41, 247—50, 437.
 la Fontaine, Jean de, fransk digter, 484.
 Forenede Dampskibs Selskab, Akts., Det, 255.
 Forenede Gummi- og Luftringefabrikker Schiønning og Arvé Akts., De, 181, 450.
 Forening af Fabrikanter i Jernindustrien i København, 573—82.
 Forening af Fabrikanter i Jernindustrien i Provinserne, 580—82.
 Foreningen af danske Cyclefabrikanter, 181.
 Foreningen af Jernstøberiere i København, 568—71, 573.
 Foreningen af Mekanikere i Cycleindustrien, 186.
 Foreningen af 29. Juni, Opfostringshuset, 618.
 Foreningen for danske Cycleimportører, 177.
 Foreninger, 587.
 Forgyldte Ørn, Den, defensions-skib, 365.
 Forhåbningsholm, 595.
 Forordning af 23. juli 1669 om salthandel, 366, 370.
 Forordning af 30. sept. 1670 om det Islandske kompagni, 359.
 Forordning af 5. okt. 1670 om defensions- og saltskibe, 367.
 Forordning af 26. juli 1683 om gadelygterne og natvægterne i Kbh., 319.
 Forordning af 21. marts 1800 ang. håndværkslavene i Kbh., 642—43.
 Forordning af 10. dec. 1828 ang. håndværkssvendes omflakken, 654, 656.
 „Forposten“, 98.
 Forstæderne, 588.
 Forstædernes Sporvej, 597.
 Fortling, Jacob, hofbygmester, 266.
 Fournier, Louis, fransk keramik, 271—72.
 Fourniers porcelænsfabrik, 270—72.
 Frankrig, 357—58, 361, 363, 373, 376, 379, 389, 408, 492, 497, 506, 535, 644.
 Franske teaterforestillinger, 458, 460, 492, 519—25, 531.
 Fredensborg slot, 68, 408.
 Fredensborg slotshave, 266.
 Fredericia, 203.
 Frederik III, konge, 365—66.
 Frederik IV, konge, 460—61, 492, 495.
 Frederik V, konge, 271—72, 458, 463, 479, 481, 491—92, 496, 504—05, 519—21, 523, 534, 543, 551, 609—10.

- Frederik VI, konge, 592—93, 602, 641.
 Frederik VII, konge, 25, 592.
 Frederik VIII, konge, 68.
 Frederik II, den Store, konge af Preussen, 495.
 Frederiksberg, 240, 587, 594—95.
 Frederiksberg birk, 209.
 Frederiksberg Cycle Club, 104, 440.
 Frederiksberggade, 177, 217, 226, 228, 588.
 Frederiksberg kirke, 595.
 Frederiksberg Ovenlyssal, 594.
 Frederiksberg slot, 595.
 Frederiksborg, 35, 40, 408.
 Frederiksborg amt, 237.
 Frederiksborggade, 193.
 Frederiksdal, 90.
 Frederiksen, H. C., cykel-fabrikant, 62, 180, 184.
 Frederiksen, Vilhelm, 106.
 Frederiksholm, 137—75.
 Frederiksholms Kanal, kanal, 8—9.
 Frederiksholms kirke, 143, 145, 167.
 Frederiksholms Tegl- og Kalkværker, 142—44.
 Frederiks Hospital, 258.
 Frederikssund, 90.
 Frederiksværk jernstøberi, 568.
 Frelsens Hær, 67.
 Fremtiden, forening, 46.
 Frennegård, Ibsker, Bornholm, 305.
 Freund, Georg, billedhugger, 38.
 Friedel, F. L. C., maler, 269.
 Frihavnen, 62, 138.
 Frihedsstøtten, 232.
 Friis, Christian, kansler, 351.
 Frimestre, 638—39, 645.
 Fritsche, Harald, 68.
 Funktionærer, 325.
 Fyn, 308, 374, 381, 448.
 Fyns Cycle Union, 93, 431.
 Fyns Cycleværk, 400.
 „Fædrelandet“ (1834—82), 648, 660.
 Fællederne, 211.
 Fælledvej, 309.
 Fælledvej, politistationen på, 309, 311, 607.
 Fængsler, Kastellet, 122—24.
 Færdsel, se Gade- og vejanlæg.
 Færdselslov, plan om, 241.
 Færdselstøtning, 61, 77.
 Færøe, fregat, 361.
 Færøerne, 358, 361, 367, 371, 390, 395, 628.
 Fødselsstiftelse, Den kgl., 608.
 „Før og Nu“, 123, 213.
 Gabel, Christoffer, kgl. kam-merskriver, 359.
 Gabel, Frederik, diplomat, 359.
 Gade, Niels W., komponist, 41.
 Gade- og vejanlæg, 58, 118, 194, 202—03, 209—11, 213, 218, 228—29, 239, 243, 439—40.
 Gadebelysning, 217, 222, 226, 228, 319, 392.
 Gadow, Johan, krovært, 634.
 „Gads danske Magasin“, 123.
 Gamles Bys kirke, De, 41.
 Gammel Kloster, 317.
 Gammel Mønt, 518, 634, 658.
 Gammeltorv, 274.
 Gamst, Henrik, mekanikus, 644.
 Gantzel, Alfred, cand. jur., 98, 429.
 Garde, Andreas, administrator, 274.

- Garde, Betty, g. Kähler, 274.
 Garde, O., formand for landsnævnet for børneforsorg, 622.
 Garnisons kirke, 306.
 Garnisons kirkegård, 233.
 Gejstlige, 490.
 Genois, fransk skuespiller, 521.
 Gent, 521.
 Georg, russisk storfyrste, 68.
 Gerhard (Gert), holstensk greve, hertug af Sønderjylland, 35.
 Gerner, William, skuespiller, 112—13.
 Gertner, J. V., maler, 133.
 Gherardi, Evariste, skuespiller, forfatter, 519, 530.
 Giedde, Ove, rigsdmiral, opdagelsesrejsende, 354.
 Giethus, Lille, 492—94.
 Giethus, Store, 260.
 Giovanni da Bologna, flamsk-italiensk billedhugger, 32.
 Giødesen, Ole, skibskaptajn, 12.
 Gjorslev bispeborg, 130.
 Glaciset uden for Nørreport, 587, 594.
 Glarmestersvendenes Fagforening, 602.
 Gleim, J. W. L., tysk digter, 479—80.
 Glosimodt, O., norsk billedhugger, 38.
 Glückstadt, 365.
 Goethe, Johann Wolfgang, tysk digter, 500.
 Goldschmidt, Meier, forfatter, 652.
 Gorion, fransk danser, 521, 551.
 Gorm den gamle, konge, 559.
 Gorm, sangforening, 602.
 Gosler, O., kaptajn, 213.
 Gothersgade, 49, 218, 594.
 Gothersgades eksercerhus og -plads, 63, 88, 92, 99, 309, 404.
 Gottlieb, Børge, fotograf, 274.
 Gottsched, Johann Christoph, tysk professor, 498, 500.
 le Grand, fransk forfatter, 551.
 Grenaderkorpset, 480—81.
 Grenå, 398, 438.
 Griffenfeld, Peder, rigskansler, 41, 388.
 Griffenfeldsgade, 343.
 Groth, Johan, bogtrykker, 465—67, 472—73, 544.
 Grov- og ankersmedesvendenes herberg, 599—600.
 Grund, Elisabeth, f. Manndorff, 266.
 Grund, Johan Gotfried, billedhugger, 266.
 Grunde, 118.
 Grundtakster, 1.
 Grunth, Kai, maler, 39.
 Grøndahl, Vilhelm, fabrikant, 600—01.
 Grønland, 354.
 Grønlands mølle, 259.
 Grønnegadeteatret, 458—59, 461, 466, 470, 474—77, 486, 488—89, 492, 494, 508, 514, 529, 537—38, 542, 544, 547.
 Grønning, fru, cykelrytterske, 410.
 Grønningen, 211, 213.
 Grønttorvet, 99—100.
 Gråbrødrestræde, 519.
 Gråbrødretorv, 519.
 Gudenå, 140.
 Guinea, 365.
 Guldhuset, 646.
 Gyldenløve, Ulrik Frederik, statholder, 358, 388.
 Gyldenløvesgade, 597, 601.

- Gyldensteens palæ, 12.
de Güntelberg, Th., bank-
fuldmægtig, 95.
Gärtner, Karl Christian, tysk
digter, 506.
- H**aas, Jonas, kobberstikker,
457.
Hack, tysk komediant, 497.
Hacksen, Gert, skuespiller, 460.
Haderslev, 632.
Hage, Alfred, godsejer, minister,
219, 437—38.
Hagemann, G. A., direktør for
Polyteknisk Lærestanstalt, 70.
Hagerup, Hans, oversætter, 484.
Hahns Enke, I. S., vekselerer,
601.
Hald, J. P., 478.
Hall, C. C., konseilspræsident,
politiker, 131.
Halland, 351.
Hallander, Andr., tømmermester,
12.
Hallands Ås (nu Kgs. Nytorv),
352.
Hamburg, 363, 368, 376, 389, 495,
497, 548, 550, 630, 640.
Hamlet, A/S, 180.
Hammerichsgade nr. 14, 109.
Handel, 67, 176, 187, 193, 272,
349—95, 610—11.
Handels- og Søfartsmuseet på
Kronborg, 603.
Handelsbanks hovedkontor,
Kjøbenhavns, 1.
Handelskompagnier, 353—54,
358, 374, 380, 611.
Handelspladser, 242, 244.
Hansen, karetmager, 274.
Hansen, stabssergent, 88.
- Hansen, Alfred, etatsråd, 176,
245.
Hansen, Anna, fru, 274.
Hansen, C. A., 274.
Hansen, Charles, kemigraf, 450.
Hansen, Chr., entreprenør, 602.
Hansen, Christoffer, købmand,
borgmester, 359, 364, 394.
Hansen, Constantin, maler, 132.
Hansen, Dagmar, g. Heinemann,
414.
Hansen, Emilie, 401, 414—15.
Hansen, Gerda, cykelrytterske,
411.
Hansen, H. N., konferensråd,
borgmester, 617.
Hansen, H. P. Hjerl, direktør,
623.
Hansen, Hans L., købmand, 602.
Hansen, Hans Nikolaj, maler,
raderer, 96, 98, 109.
Hansen, Henning, murmester,
272.
Hansen, Hjalmar, 97.
Hansen, Johannes, forretnings-
fører, 98.
Hansen, Johannes, redaktør, 98.
Hansen, Octavius, højesterets-
sagfører, 244, 437, 444.
Hansen, Oscar, docent, pædagog,
238, 241, 248—50.
Hansen, Sigvard, maler, 39.
Hansen, Susanne, f. Lindberg,
cykelrytterske, 414, 445—50.
Hansen, Sven, murer, 436.
Hansen, Ulf, højesteretssagfører,
57, 92, 97—98, 109, 229, 231,
245, 421, 423—24, 439.
Hansen, Victor, kommandør, 64,
106.
Hansestæderne, 352.
Harald Blåtand, kong, 562.

- Harald Hen, konge, 563.
 Harald, Svendsøn, konge, 562.
 Hardeknud, konge, 563.
 Harmoni, skønnert, 305.
 Harsdorff, Caspar, arkitekt, 2, 261, 267.
 Harsdorff, Marie Margrethe, g. Karleby, 267.
 Hartmann, Carl, billedhugger, 38—39.
 Hartmann, Christoffer, skuespiller, 460.
 Hartvig, Poul, øltapper, 634.
 Hassel, August, billedhugger, 39—40.
 Hassel, Aage, fabrikant, 95.
 Hasselriis, Louis, billedhugger, 39.
 Hauberg, S. C., fabrikant, 573—74, 577—78.
 Hauberg, S. C., maskinfabrik og elektroteknisk etablissement, 584.
 Hauserplads nr. 14, 602.
 du Hautlondel, Jean Baptiste, fransk skuespiller, 521.
 du Hautlondel, Jeanne, f. Chateaneuf, fransk skuespillerinde, 521, 524.
 Havn, 130, 137.
 Havnen, 47, 122, 265, 314, 351, 381, 392.
 Havnevæsenet, 235.
 Hee, Jørgen, biskop, 4.
 Heegaard, Anker, fabrikant, 568—70.
 Heinemann, Dagmar, f. Hansen, 414.
 Hellerup, 77, 176, 234.
 Hellerupgård, 263.
 Hellerup station, 253.
 Hellig kors kirke, 598.
 Helligåndshuset, 317.
 Helligånds kirkegård, 307.
 Helligånds sogn, 307.
 Helmuth, August, bogbinder, 478.
 Helmuth, Edel, 603.
 Helsingborg, 93, 631.
 Helsingør, 93, 103, 186, 353—54, 364, 368, 370, 398, 408, 438—39, 446, 631.
 Helsingørgade, 602.
 Helweg, R., fabrikant, 577.
 Henie, Sonja, norsk filmsskuespillerinde, 406.
 Henie, Wilhelm, 406.
 Hennemann, Johan, skræder, brændevinsbrænder, 634.
 Henrichsen, Fr. Carsten, maler, 274, 601.
 Henrik Ibsens Vej, 591.
 Herakleitos, græsk filosof, 501—03.
 Herfelt, Jens, landsdommer, 331—32, 341.
 Herforth, Christian, kreditforeningsdirektør, 209—10.
 Herholdt, J. D., arkitekt, 596.
 Herlev, 603.
 Hermansen, J. V. V., oberstløjtnant, 603.
 Hermansen, Victor, museumsinspektør, 268.
 Herstedøster, 632.
 Hertugdømmerne, 627—30, 632, 645—46, 663.
 Hestevæddeløb, 396.
 Hieronimi, Anne Dorthe, danserinde, 535, 553.
 Hieronimi, Caspar, danser, 535.
 Hillerød, 103.
 Hillerødgade, 598.
 Hindhede, Mikkell, læge, 76.

- Hirschsprungeske samling, 46.
 „Historiske Meddelelser om Kø-
 benhavn“, 118—19, 121—23,
 125.
 „Historisk Tidsskrift“, 125.
 Hittegodskontoret, 135.
 Hjorthøy, Morten, konferensråd,
 borgmester, 639.
 Hjørring, 73, 204.
 Hobbyudstilling i Kbhs. by-
 museum, 587.
 Hof- og Stadsretten, 579.
 Hoffet, 565.
 Hofteatre, 459—61, 492, 500, 503.
 Holbein, cykelrytter, 109.
 Holberg, Ludvig, forfatter, 8,
 126, 458—63, 465—67, 469—74,
 476, 481, 483, 485—86, 488—
 93, 498, 501, 503—08, 514—15,
 518, 521—23, 525—27, 529—30,
 532—34, 538—42, 545.
 Holbæk, 600.
 Holbæk kirke, 41.
 Holck, S. N., overlærer, 609.
 Holland, 361, 363, 366, 368, 373,
 376, 378—79, 389, 493.
 Holm, H. G. F., maler, 262—63.
 Holm, Joh. R. L., cykelfabrikant,
 190.
 Holmen, 8, 274.
 Holmensgade, 456, 665—66.
 Holmens hovedrende, 6.
 Holmens Kanal, kanal, 492.
 Holmens kirke, 2.
 Holmens provstegård, 1—9.
 Holmens provsti, 4.
 Holmens Revier, 1—3, 5—8.
 Holst, A. D., g. Lund, skuespil-
 lerinde, 460.
 Holsten, 565, 632, 644, 646.
 Holsøe, Paul, stadsarkitekt, 603.
 Holte, 246, 248.
 Holtegård, Søllerød s., 491.
 Hopfmann, Lewin, skræder, 633.
 Horsens, 103, 108, 178, 183, 398.
 Horsens museum, 603.
 Hortulan, Marcus Ulsøe, skue-
 spiller, 534.
 Hôtel de Bourgogne, 497, 519.
 Houmann, Sophus, direktør, 95,
 231, 438.
 Hovedbanegård, Københavns
 første, 596—97.
 Hovedbanegård, Københavns
 anden, 232, 274, 595—97.
 Hovedbanegård, Københavns
 tredje, nuværende, 597.
 Hovedstad, København som
 Danmarks, 351, 392, 555—66.
 Hovedstad, Norges, 563.
 Hovedvagten på Kongens
 Nytorv, 661.
 Huitfeldt, Arild, rigens kansler,
 historiker, 555, 557, 564, 566.
 Hulesen, frøken, cykelrytterske,
 410.
 Humlebæk, 103.
 Hummergade, 665.
 Hurop, F., forbundsformand,
 573, 575, 577.
 Husarregimentet, 631.
 Husejere, 29, 119.
 Hustømmerforeningen, 602.
 Husvagter, 313—14.
 Husvilde, indkvartering af, 614.
 Hvass, Frants, gesandt, 348.
 Hvid, Sylvester, cykelhandler,
 100, 106, 189, 194.
 Hvide, Stig Andersen, marsk, 37.
 Hvidehavet, 363.
 Hvidøre, 109.
 Hüttemeier, Th., fabrikant, 569.
 Hänel, Elisabeth, f. Mandorff,
 266.

- Hänel, Johan Friderich, hofbilledhugger, 266.
- Hæren, 66, 104, 120, 314, 325, 343, 650.
- Hærens arkiv, 124, 213.
- Hærens bygningstjeneste, 120, 213.
- Hærens våbenfabrik, 66.
- Højenhald, kaperskib, 352.
- Hønen, sporvogn, 607.
- Hørring, H., minister, direktør, 185, 248—49.
- Hørsholm, 90.
- Hørup, Ellen, journalist, 411.
- Hørup, Viggo, minister, redaktør, 411.
- Høst, H., birkedommer, 244.
- Høy, A. T., forstander for Kong Frederik VII's Stiftelse på Jægerspris, teolog, 609—10.
- Høyer, Edgar, forfatter, 110.
- Høyer, Henrik, assessor, 360.
- Haakon VII (Carl), norsk konge, 68, 201.
- Håndværk, 67, 613—14, 626—64.
- „Haandværkerbladet“, 600.
- Håndværkerforeningen i Kronprinsensgade, 46.
- „Idræt“, 79, 96, 101, 109.
- Illum, A. C., direktør, 273.
- „Illustreret Tidende“, 44.
- Ilsoe, Peter, rektor, 130.
- Indenrigsministeriet, 246, 248—49, 315, 346.
- Indien, 354, 361.
- Indkvartering af husvilde, 614.
- Indkvartering af soldater, 629.
- Industri, 176, 179, 353, 388, 566, 610—11, 614, 649, 653.
- Industriforeningen, 196, 568, 600, 649.
- Industriraadet, 36.
- „Industri-Tidenden“, 83, 107.
- Ingeman-Petersen, Carl, grosserer, direktør, 54—55, 71, 77, 106, 231, 402—03, 410—12, 414, 439, 451—53.
- Ingeman-Petersen, Christian, cykelrytter, 406, 408, 410—11, 428, 439.
- Ingeman-Petersen, Lisette, fru, 403, 410.
- Ingerslev, H. P., godsejer, minister, 212, 248, 250—51.
- International Cyclists' Association, 406, 408, 425, 428, 433.
- Irminger, Agnete Maria, f. Kaalund, 267.
- Irminger, J. H. G., oberst, 267.
- Irminger, Valdemar, maler, 267.
- Island, 359, 361, 367, 371, 390, 395.
- Islandske, færøiske og nordlandske Kompagni, Det, 1620—62, 354.
- Islandske Kompagni, 1662—1758, 359—60.
- Italien, 25, 31—32, 37.
- Italienske operaforestillinger, 458, 469, 503—04, 524, 605.
- Iversen, Johannes Erasmus, kantor, 503.
- Jagtvej, 233.
- Jakob Dannefærds vej, 595.
- James I, engelsk og skotsk konge, 41.
- Japan, 354.
- Jarmers Tårn, 99, 601.
- Jelgava el. Mitau, 630, 645.
- Jensen, madam, jordemoder, 306.

- Jensen, Agnes, g. Weie, maler, 47.
- Jensen, Bartholomæus, borgmester, 360.
- Jensen, Charles E., fabrikant, oldermand, 274.
- Jensen, Chr. Axel*, museumsinspektør, historiker, 128, 256.
- Jensen, Gabriel, kommunelærer, 95, 103.
- Jensen, Harald, redaktør, 249.
- Jensen, Helge, maler, 39.
- Jensen, Henry L. W., grosserer, 603.
- Jensen, Jens, borgmester, overpræsident, 224, 227, 241.
- Jensen, Karen, fru, 603.
- Jensen, O., cand. math., 98.
- Jensen, Svend Aage Klysner, byvagt, 342.
- Jernbane, Lolland-falsterske, 247.
- Jernbane, Sydfyenske, 247.
- Jernbane, Vemb—Lemvig, 247.
- Jernbane, Østsjællandske, 247.
- Jernindustrien, 567—85.
- Jespersen, Otto, professor, filolog, 82—83.
- Jessen, C. L., maler, 38.
- Johansen, Folke, lærer, cand. mag., 274.
- Johansen, Juliane Marie, g. Smith, 590.
- Johansen, P., tømrer, 591.
- Johansen, Viggo, maler, 48.
- Jordfund, 137—75, 557, 588, 602.
- Josephson, Ragnar, svensk professor, kunsthistoriker, 295—96.
- Juel, Jens, lensbaron, vicepræsident, 358, 364.
- Juel, Jens, maler, 267.
- Juel-Hansen, Erna, f. Drachmann, forfatterinde, 76.
- Justitsministeriet, 205, 209, 216, 226—27, 315—16, 331—32, 341 42, 345—46, 648, 651, 653, 661—62, 664.
- Juul, Axel, til Volstrup og Gunnetved m. m., 351.
- Jylland, 66, 134, 140, 155, 164, 374, 381, 389, 416, 446, 606, 627—29, 645.
- Jürgensen, Sophus, maler, 39.
- Jyske Lov af 1241, 333.
- Jäckel, Peter, skræder, 633.
- Jørgensen, Anna, fru, 274.
- Jørgensen, Carl, cykelrytter, 446.
- Jørgensen, Erik, lagerchef, 603.
- Jørgensen, Henrik, viktualiehandler, 411.
- Jørgensen, Hugo, 102.
- Jørgensen, Johanne, g. Nathansen, cykelrytterske, 411—14, 446.
- Jørgensen, Søren, købmand, 505.
- Kaiser**, Henry, redaktør, 303—07.
- Kalkbrænderi i Kastrup, 266.
- Kalundborg kirke, 130.
- Kalvebod Strand, 142, 144.
- Kammermusikforeningen, 46.
- Kanalerne, 123—24, 392.
- Kancelli, Danske, 305, 613, 638, 641—43.
- Kancellipatent for Holsten af 7. marts 1835 om håndværks-svendenes vandringer, 644.
- Kancelliplakat af 23. okt. 1835 om håndværkssvendes vandringer, 643—44.
- Kaper, Ernst, borgmester, filolog, 619, 622.

- Kappel, Holger, billedhugger, 603.
- Karaibiske Handelskompagni, Det, 364.
- Karaibiske øer, De, nu de små Antiller, 354.
- Karleby, Jens, hofbilledhugger, 267.
- Karleby, Marie Margrethe, f. Harsdorff, 267.
- Karl-Gustaf-krigene, 356.
- Karrebæk, Ø.-Flakkebjærg h., 590.
- Kaserner, 340.
- Kastellet, 121—24, 211, 259.
- „Kastellet“, blad, 123.
- Kastelsgraven, 123, 213, 236.
- Kastelskirkerne, 123—24, 459.
- Kastelsportene, 124.
- Kastelsvolden, 123—24.
- Kastrup, 266.
- Kastrupgård, 266.
- Kattegat, 374.
- Kehlet, Christian, chokolade-fabrikør, 272—73.
- Kerteminde, 446.
- Kiels universitet, 592—93.
- Kildemoes, M. N., oberst, 213.
- Kingo, Thomas, digter, 319.
- Kirkegårde, 322.
- Kirker, 128—29, 264, 611.
- Kisten, senere Apolloteatret, 665.
- Kjeld, St., domprovst, 560—61.
- Kjeldsen, Ove, stadskonduktør, 213.
- Kjellberg, Johannes Frithjof, svensk billedhugger, 15.
- Kjellberg, Sven T., svensk intendent, 586.
- Kjerrumgaard-Jørgensen, Else Margrethe*, arkivfuldmægtig, cand. mag., 53—116, 176—255, 396—453.
- Kjærsgaard, Chr., direktør, 178.
- Klahn, Chr., landsretssagfører, 269.
- Klampenborg, 210, 234, 246, 248.
- Klareboderne, 319.
- Klasselotteriet, 437, 611.
- Klauman, slægt, 350.
- Klindt-Jensen, Ole, mag. art., arkæolog, 168—69.
- Klingenberg, Povl v., generalpostmester, 366.
- „Klods-Hans“, 78, 108, 114—15.
- Klosterstræde nr. 10, 602.
- Klædeboderne, 501.
- Kløvermarken, 598—99.
- Knud den hellige, konge, 563.
- Knud VI, konge, 560, 563.
- Knud den store, konge, 562—63.
- Knudsen, minør, 537.
- Knudsen, Cornelius, kgl. hof-instrumentmager, 602.
- Knudsens Barnevognsfabrik, P. M., 70.
- P. Knudsens Gade, 145.
- Knuth, Carl Wilhelm Emil, baron, 264.
- Knuth, V., arbejderformand, 145.
- Knytlingesaga, 558.
- Koefod, Anker Anthoni, skipper, 305—07.
- Koefod, Jørgen Daniel, 306.
- Koefod, Peter Christian, 306.
- Koefoed, Anker, gårdejer, 305.
- Koefoed, Dorthea (Dorothea), f. Thuesen, 303—09.
- Koefoed, Hauberg, Marstrand & Helweg, Aktieselskabet Titan, 584.

- Koefoed & Co., A/S, H. Rudolph, maskinfabrik, 573, 584.
- Koefoed & Hauberg, maskinfabrik, A/S, 578—79, 584.
- Kolding, 398.
- Koldinghusmuseet, 132—33, 603.
- Kolonihaver, 145—46, 167—68, 346.
- Komediehuset på Kongens Nytorv, 260—61, 457, 469, 482, 486, 491—92, 495, 505, 515, 520—21, 523—25, 527, 533—42, 547, 553.
- Kommercekollegierne, 358, 368, 370.
- Kommissionen af 11. aug. 1794 vedr. tømmerstrejken, 636—39, 642, 647.
- Kommissionerne i rådstuen for slottet, 358.
- Kommunalbestyrelsen, 118—19, 216, 316, 618—19, 648, 657; jvf. desuden Bystyret.
- Kommune, Københavns, 145, 148, 167—68, 229, 233, 235, 244, 256, 315—16, 321, 327—29, 331, 344, 618.
- Kommunistiske Parti, Danmarks 274, 603.
- Kompagnistræde nr. 13, matrnr. 54, 307.
- Kompagnistræde nr. 17, matrnr. 52, 307.
- Koncertpalæet, 94, 196—97, 199—200, 224.
- Kong Frederik VII's stiftelse, 597.
- Kongehuset, 50, 68—70, 221, 325, 563, 592—93.
- Kongelige Teater, Det, 492, 665.
- Kongens Mølle, 258.
- Kongens Nytorv, 1—2, 260—62, 352, 457, 482, 486, 492—95, 504, 524—25, 527, 533—34, 547, 591, 604—05.
- Konservative Vælgerforening, Den, 274, 603.
- Konstantinopel, 563.
- Kopskat, 629.
- Kornerup, Julius, købmand, 102.
- Korporalskroen, Karlstrup s., Tune h., 445.
- Korsgade, 309.
- Korsgades politivagt, 309.
- Korsør, 438.
- Kort over Bredgade nr. 33, 17, 43.
- Kort over Holmens Provstegaard, 3, 5.
- Kort over Stjerneløbets rute, 447.
- Krabbe, C. F., generalmajor, 122.
- Krag, Jens (Johannes), biskop, 317.
- Krag, Johs., maler og billedhugger, 39.
- Kraks Forlag, 213.
- Kraks Tidstavler, 213.
- Kreutzer, tysk komediant, 499.
- Krieger, A. F., professor, minister, 41.
- Krigen 1864, 312.
- Kriminal- og Politiretten, 85, 215.
- Kroer, 192.
- Krogh, Torben*, dr. phil., teaterhistoriker, 457—554.
- Krohg, Chr., norsk maler, 39, 46—47.
- Krohn, Victor, forfatter, oversergent, 121—24.

- Krohne, Johan Friedrich, skræder, 633.
 Kronborg, 371, 376.
 Kronborg, Peter, forfatter, 110.
 Kronen, 556.
 Kronprinsensgade, 46.
 Krudttårne, 258—59.
 Krudttårnsekspllosionen 1779, 258—60.
 Krystalgade, tidl. Skidenstræde, 475, 524.
 Krystalgade nr. 22, 268.
 Krystalgade nr. 24, 268—69.
 Krøyer, Marie, f. Triepcke, maler, 39.
 Krøyer, P. S., maler, 39—41, 46—49, 109.
 Krøyers og Tuxens malerskole, 48—49.
 Krøyers skole, 48—49.
 Kultusministeriet, 619.
 Kunstakademiet, 14, 18, 447, 587, 593, 595, 609.
 Kunstcykling, 116.
 Kunstforeningen, 594—95.
 Kunsthallen, 588.
 Kunstindustrimuseet, 258.
 Kunstnere, 10—52 passim, 109, 265.
 Kunstnerhjemmet, Gothersgade, 49.
 Kunststillingen på Charlottenborg, 38, 41, 109, 588, 592—93, 595.
 Kurland, 362, 630, 634.
 Kvadrupletter, 63, 404.
 Kvartererne, 119, 260.
 Kvindecycleklubben, 72, 104.
 Kvindefængslet på Nytorv, 602.
 Kvindelige cyklister, 71—81, 100—02, 114, 401, 403, 405, 410—15, 445—50, 453.
 Kvindernes Bygning, 94.
 Kvæsthusbroen, 11.
 Kähler, Betty, f. Garde, 274.
 Kähler, Sophus, kommunelæge, 274.
 Københavns amt, 203—09, 222, 233, 235, 237, 240, 244, 439—40, 447, 608.
 Københavns Brandforsikrings-Casse, 267.
 Københavns Cycle- og Auto-Industriforening, 181.
 Københavns Cycle Club, 103—04.
 Københavns Gymnastikforening, 197.
 Københavns Hesteskofabrik, 573.
 Københavns Kvadrille Klub, 61, 94, 104.
 „Kiøbenhavns Postrytter“, 464—65, 473, 501, 504, 524, 544.
 Københavns slot, 127—28, 556.
 Københavns toldsted, 356, 380, 385, 391.
 „Kjøbenhavnske Danske Post-tidender“, 604.
 „Kjøbenhavnsposten“, 593.
 Købke, Christen, maler, 590.
 Købke, Peter, ekspeditionssekretær, 598.
 Købmagergade, 86, 102, 202, 217, 219, 222, 411.
 Købmagergade nr. 15, 602.
 Købmager Kvarter, 645.
 Købstadforening, Den danske, 316, 346.
 Købstæder, 66, 73, 89, 118, 239—40, 242, 244, 353, 358, 368, 370, 374, 376, 378, 389—90, 392, 416, 424, 560, 565, 629—30, 639, 643, 646.

- Køge, 103, 438—39, 443, 446.
 Königsberg, 362, 630.
 Kaalund, Agnete Maria, g. Ir-
 minger, 267.
 Kaarøe, L., rådhusforvalter, 274.
 Kaas, Niels, kongens kansler,
 41—42.
- „La Spectatrice Danoise“, 503.
 Lachmann, Viggo, overretssag-
 fører, 90, 97, 102.
 Ladegården, 595.
 Ladegårdslemmer, 597.
 Ladegårdsåen, 309.
 Lafond, fransk forfatter, 529—
 30, 534.
 Laksegade, 1—3, 6—7.
 Landbrugsministeriet, 248.
 Landemærket, 660.
 Landeveysrytternes Klub, 444.
 Landsarkivet for Sjælland, Lol-
 land-Falster m. m., 307.
 Landsarkivet for de sønder-
 jyske landsdele, 304.
 Landsbyer, 242, 244.
 Landskrona, 631.
 Landstinget, 183—85, 244—45.
 Lange, Michael, overpræsident,
 649.
 Langebek, Jacob, geheimearki-
 var, historiker, 266.
 Langebro, 270.
 Langeland, 381.
 Langelinie, 211, 235—36.
 Langeliniepavillonen, 236.
 Langkilde, H. P., gymnastik-
 inspektør, oberstløjtnant,
 1—9.
 Lapland, 508.
 de Larches, fransk balletmester,
 534, 553.
 Larsen, Alfred, maler, 274.
- Larsen, Chr., kunsthandler, 590.
 Larsen, Christine, cykelrytter-
 ske, 450.
 Larsen, Knud A., cand. mag.,
 137—75.
 Larsen, Melchior, vagtchef, 321
 —23, 329, 331, 339—40, 343—
 46.
 Larsen, N. J., direktør, 241.
 Larsens Plads, 602.
 Larsson, Oscar, svensk borgar-
 råd, 277.
 Larsson, Per, ordförande for
 Lunds stadsfullmäktige, 586.
 Latinskoler, 565.
 de Launy, fransk skuespiller,
 direktør, 519, 521.
 Lav, 627, 638, 643, 649—51, 655
 —56, 662, 664.
 Lavridsdatter, Mette, g. Bernt-
 sen, 2.
 Lavsartiklerne, 613.
 Lavskommissionen af 11. aug.
 1794, 636—39, 642, 647.
 „Le nouveau Théâtre Italien“,
 519.
 „Le Théâtre Italien“, 519, 530—
 31.
 Lehmann, Edvard, maler, 591—
 93.
 Lehmann, Margrethe, g. Rohde,
 35.
 Leidner, Johan, skræder, 632.
 Leipzig, 497, 500.
 Lejre, 556, 559—60, 564.
 Lejrekroniken, 559, 566.
 Lenkiewitz, Utilia, f. von Man-
 der, skuespillerinde, 534.
 Leonardo da Vinci, italiensk
 maler, 32.
 Leopold I, tysk kejser, 497.
 Lepper, Christian, skræder, 633.

- Lerche, Peder Pedersen, købmand, godsejer, 358, 364.
- Lessing, G. E., tysk forfatter, 507.
- Leuning, Erik, direktør for socialministeriet, 622.
- Libau, nu Liepaja, 223, 631.
- Liberales Venstreforening, Den, 274.
- Licht, Christian de Fine, overlæge, 107.
- Liepaja, tidl. Libau, 223, 631.
- Ligue Internationale des Associations Touristes, 103.
- Liljequist, Ernst Tommy, vagtmester, 342.
- Lille Kongensgade, 455.
- Lillicrona, Gustav, svensk gesandt, 370, 380.
- Limhamn, Skåne, 155.
- Lindberg, Clara Cathrine, f. Monrad, 447.
- Lindberg, Jak. Kr., nationalbankdirektør, 447.
- Lindberg, Niels, præst, 446.
- Lindberg, Susanne, g. Hansen, cykelrytterske, 414, 445—50.
- Lindberg, V., etatsråd, 592.
- Lindegård, P., fabrikant, 569.
- Lindenberg kro, Gevninge s., Volborg h., 445.
- Lindenov, Godske, admiral, opdagelsesrejsende, 355.
- Linvald, Steffen*, museumsinspektør, 257—302, 586—603.
- Lippert, Th., direktør, 106, 428—29.
- Litorinahavet, 139, 162, 165—66.
- Livgarden, 309, 480—81.
- Livland, 630.
- Lobedanz, Arnold, kaptajn, forfatter, 65, 98, 103.
- Locher, Carl, marinemaler, 39, 46.
- Lockouter, 181.
- Lodde, Barthold Johan, oversætter, 475, 509, 512, 516, 527, 540—41, 552.
- Lohe, svensk slægt, 284.
- Lolland-Falster, 381, 478, 633.
- Lolland-Falsters stiftsmuseum, 603.
- „Lommebog for Skuespil-yndere“, 460.
- Londemann, Gert, skuespiller, 460, 471, 529—31.
- London, 36, 72, 91, 109, 196, 352, 398, 495, 561, 563.
- Loppeteatret i Kastellet, 123.
- Lottenborg, 92.
- Lotteri, 611—12, 617.
- Louise, dronning, Christian IXs hustru, 35.
- Louise, dronning, Frederik Vs hustru, 479, 503, 534, 551.
- Louise, dronning, Frederik VIII's hustru, 68.
- Louise, prinsesse, 68.
- Louis Pios Gade, 145, 167.
- Lov af 4. marts 1857 om bestyrelsen af Københavns kommunale anliggender, 616.
- Lov af 30. marts 1895 om beskatning af spil ved væddeløb m. m., 107, 220, 437.
- Lov af 1. april 1896 om Statsbanernes takster m. m., 247—50.
- Lov af 30. marts 1906 om modarbejdelse af offentlig usædelighed og venerisk smitte, kaldet Oktoberloven, 666.

- Lov af 20. maj 1933 om offentlig forsorg, 622.
 Ludewigs, slægt, 350.
 Ludvig XIV, fransk konge, 509, 519.
 Luftalarm, 313—14.
 Lully, Jean Baptiste, fransk hofkapelmester, 509, 516, 537.
 Lumbye, Carl, komponist, 114.
 Lumbye, H. C., komponist, 114, 267.
 Lund, 557, 560—62, 564, 586.
 Lunds domkirke, 560.
 Lund, A. D., f. Holst, skuespillerinde, 460.
 Lund, F. C., historiemaler, 39.
 Lund, Jens, maler, 84—85.
 Luxembourg, 103.
 Lübeck, 362, 368, 376, 389, 587, 630—31.
 „Lübecker Correspondent“, 660.
 Lübschitz, J., maler, 109, 111.
 Lygtekroen, 309.
 Lygten, 61, 77, 608.
 Lühde, Anna Catharina v. d., kaldet Materna, g. v. Passow, skuespillerinde og forfatterinde, 457, 535.
 Lykkeberg, P., grosserer, 602.
 Lyngby, 92.
 Lyngbyvej, 233, 309, 400.
 Lysestøbere, 639.
 Lütken, A., bygningsinspektør, overbanemester, 603.
 Lüttichau, Christian, minister, godsejer, 185, 437.
 Lütz-Høppermann, fru, 603.
 Læderstræde, 457, 462, 465—66, 471—72, 475, 477, 482, 484, 486, 543.
 Læger, 67—68, 107.
 Lægernes Cycleforening, 67, 105.
 Lærere, 587.
 Løderup kirke, Skåne, 41.
 Løngangsstræde, 230.
 Løwe, V., gartner, 31.
 Løwener, V., fabrikant, 569.
M
 Madsen, A. P., kaptajn, 143.
 Madsen, Karl, maler, 274.
 Madvig, J. N., professor, minister, 40.
 Magasin du Nord, 79.
 Magdeburg, 591.
 Magistrat, Københavns, 214, 216, 226—27, 233, 236, 313, 315—18, 320, 324—25, 327, 329, 331, 333, 337, 339—45, 348, 352, —53, 392, 481, 603, 613—14, 616—17, 619—20, 622, 633—37, 639, 642—44, 647—56, 659, 661—62, 664.
 Magleby, St., 165.
 Magnus den gode, konge, 563.
 Malere, 649.
 Malerisamling, Den kgl., nu Statens museum for kunst, 590.
 Malerlaugs Begravelsesforsikring, Københavns, nu Københavns Malerlaugs Begravelseskasse, 269.
 Malerlavet, 269—70, 649.
 Malernes Fagforening, 274.
 Malersvende, 269.
 Malling, V., civilingeniør, 602.
 Malmö, 95, 354, 631.
 Mander, Utilia v., g. Lenkiewitz, skuespillerinde, 534.
 Mandndorff, Elisabeth, g. 1° Hänel, 2° Grund, 266.
 Mannheim, 495.
 Marer, Ejnar, mekanikus, 178.
 Margherita, italiensk dronning, 69.

- Mariahjemmet, 264.
 Maribo, 73, 398.
 Marie, prinsesse, 52.
 Marinen, 660.
 Marionetkomedie, 493.
 Marivaux, Pierre de, fransk forfatter, 511, 519, 527, 539, 541.
 Marketenderi, Kassellets, 123—24.
 Marmorkirken, 496.
 Marselis, Christoph, hollandsk bygmester, 1.
 Marselis, Gabriel, købmand, godsejer, 358.
 Marstrand, Helweg & Co., maskinfabrik, 584.
 Marstrand, P., fabrikant, 577.
 Marstrand, Vilhelm, ingeniør, akademisekretær, 125, 128.
 Marstrand, Wilhelm, maler, 14, 132.
 Marstrands bageri, Jacob, 602.
 Martin, Elias, svensk maler, 288, 300.
 Martin, Johan Frederik, svensk maler, 288, 300.
 Maskinfabrik i Meinungsgade nr. 10-14, 574—75, 578, 584.
 Maskinfabrik på Tagensvej nr. 86, 574, 584.
 Materna, Anna Catharina, f. v. d. Lühe, g. v. Passow, skuespillerinde og forfatterinde, 457, 535.
 Mathiesen, N., murermester, 26.
 Mattat, stempelfabrik, 602.
 Matzen, Christian, grynmøller, 304.
 Matzen, Cicilia, f. Paulsen, 304.
 Mecklenburg, 362, 630.
 „Medlemsblad for Dansk Cycle Ring“, 102, 207, 246.
 Meinungsgade, 180, 573—75, 578, 584.
 Mekanikere i Cycleindustrien, 190.
 Meldal, Ellen, overassistent, 213.
 Mellerup, Einer, politiinspektør, 323.
 Memel, 630.
 Mengel, Christian Gottlob, forlægger, 506.
 Merville, Guyot de, fransk forfatter, 484, 540.
 Meyer, cykelrytter, 406.
 Meyer, A. C., redaktør, folketingsmand, 105.
 Meyer, Michael, garver, 603.
 Michaëlis, Karin, forfatterinde, 109.
 Michaëlis, Sophus, forfatter, 109.
 Michelangelo, italiensk billedhugger, maler og arkitekt, 30, 32.
 Michelbecker, slægt, 350.
 Michelins reklamefigur, 450.
 Michelsen, Nicoline Christine, f. Sigbjørn, 131—33.
 Michelsen, Wilhelm, minister, søofficer, 131—33.
 Middelfart, 446.
 Middelgrunden, 356.
 Middelhavet, 25, 31.
 Militære, 214, 222, 260—61, 318, 325, 343, 646.
 Militæretaten, 213.
 Militærtjeneste, 641, 648, 657, 659.
 Mills, cykelrytter, 109.
 Mingotti, Pietro, italiensk impressario, 503.
 Ministeriet for offentlige Arbejder, 248.

- Mitau el. Jelgava, 630, 645.
 Modstandsbevægelsen, 325.
 Mogensdatter, Margrethe
 Kirstine, 305.
 Mogensen, I. F., fabrikant, 569.
 Molière, Jean Baptiste, fransk
 digter, 462, 467, 476—78, 481
 —84, 486, 490, 495, 497—98,
 506, 508—09, 515—19, 523,
 529—30, 534—38, 540, 548,
 553.
 Molkte, J. L., greve, hofmarskal,
 kammerherre, 270, 272.
 Monocykler, 94, 116, 197.
 Monrad, Clara Cathrine,
 g. Lindberg, 447.
 Montaigu, Marie Magdalene de,
 f. la Croix, skuespillerinde,
 459—60, 514.
 Montaigu, René Magnon de,
 fransk skuespiller, teater-
 direktør, 461.
 Mortensen, Helge Grøndahl, 602.
 Mosaiske Troessamfund i
 København, Det, 345.
 Mosegaard, H., havebrugs-
 konsulent, 168, 170.
 Motorcykler, 63, 404.
 Motzfeldt, slægt, 350.
 Mullerup, Drøsselbjærg s.,
 Løve h., 138.
 Murere, 648—50, 652, 657, 662.
 Murerlavet, 649—50, 652, 656—
 57, 662.
 Museer, 286, 291.
 Museet for Holbæk og omegn,
 599—600.
 Muusmann, Carl, forfatter, 603.
 Muusmann, M., frøken, 603.
 Müller, Adam Gottlob, højeste-
 retsassessor, konferensråd,
 305.
 Müller & Co., Budtz, kunst-
 handel og kunstforlag, 14.
 Müller, Henrik, rentemester,
 359.
 Müller, Karen Elisabeth,
 f. Steenbeck, 305—07.
 Müller, Sophus, museums-
 direktør, arkæolog, 142, 152.
 München, 37.
 Mynster, J. P., biskop, 258.
 Mønske, senere Oldenburgske,
 Infanteri-Regiment, 631.
 Möller, tysk komediant, 499.
 Møller, Carl, glarmester, 274.
 Møller, Niels Hansen, bog-
 trykker, 475, 477, 500.
 Møller, Vilhelm, forfatter, 547.
 Møntergade, 588, 602.
 Najaden, korvet, 133.
 Nakskov, 11, 398, 478, 488—89.
 Nansen, slægt, 350.
 Nansen, Hans, den yngre, køb-
 mand, borgmester, 364.
 Nansen, Hans, den ældre, køb-
 mand, borgmester, 359, 364.
 Nansensgade nr. 1, 597.
 Nantes, 386.
 Napoli, 21, 69.
 Nathansen, Henri, forfatter,
 414.
 Nathansen, Johanne, f. Jørgen-
 sen, cykelrytterske, 411—14.
 Nathansohn, A., antikvitets-
 handler, 266.
 National, forlystelsesetablis-
 sement, 116.
 National Cyclists' Union, 419,
 421, 425.
 Nationalmuseet, 127—28, 142,
 144—45, 149, 155, 168, 170,
 173; 268, 302, 601, 603.

- „Nationaltidende“, 86, 123, 223.
 Natmandsforeningen, Kammer-
 musikforeningen, 46.
 Navigationsskoler, 357.
 Nebelong, N. S., arkitekt, 267.
 Nederlandene, 361, 363, 366, 368,
 373, 376, 378—79, 389.
 Nellemann, J., minister,
 retslærd, 237.
 Neuber, Caroline, tysk skue-
 spillerinde, 498—500, 548.
 Neuhaus a. d. Elbe, 496—97.
 Neuhaus, Even, fotograf, 68, 96,
 231, 274, 601.
 Neumann, C., marinemaler, 35,
 39—40.
 Néva, mlle, fransk cykelrytter-
 ske, 401, 414—15.
 New York, 409.
 Niebuhr, Carsten, opdagelses-
 rejsende, 202.
 Niels, konge, 563.
 Niels Andersens vej, 263.
 Nielsen, Agathe Johanne,
 cykelrytterske, 415.
 Nielsen, Jacob, bager, 524.
 Nielsen, Martin, underdirektør,
 320—21.
 Nielsen, Morten, rådmænd, 360.
 Nielsen, O., rådstuearkivar,
 historiker, 317.
 Nielsen, Otto, maler, 274.
 Niss, Thorvald, maler, 264—65.
 Nord, Orla, vognmand,
 restauratør, 414.
 „Nord og Syd“, 652.
 Nordbanen, 248.
 Nordenskiöld, Erland, svensk
 professor, etnograf, 554.
 Nordisk Cyclefabrik, 62.
 Nordiske Kabel- og Traad-
 fabriker, 36.
 Nordmann, Helene, 603.
 Nordmænd, 629, 632, 645.
 Nordre birk, Københavns amt,
 204—08, 222, 233, 240, 439,
 608.
 Nord-Sjællands Cycle-Bureau,
 186—87.
 „Nordstjernen“, 83.
 Norge, 83, 118, 201, 360—61, 363,
 366, 368, 371, 374, 381—82,
 386, 390, 395, 563, 565, 627—
 29, 632, 645—46, 663.
 Norgesgade, nu Bredgade, 124.
 Norgesgade nr. 190, nu Bredgade
 nr. 33, 10—52 passim.
 Normandiet, 83.
 Norrie, Inger, sølvsmed, 272.
 Norske Løve, orlogsskib, 365.
 Notke, Bernt, lybsk billedskærer,
 286.
 Nummerering af cykler, 86, 112.
 Nyboder, 131—33, 259—60.
 Nyborg, 73.
 „Nyeste Skilderie af Køben-
 havn“, 640.
 Nygade, 217, 226, 228.
 Nyhavn, 296, 591.
 Ny Kongensgade, 267.
 Ny Kongensgade nr. 6, 345.
 Ny Kongensgade nr. 17, 264—68.
 Nykøbing Mors, 203, 590.
 Nürnberg, 497.
 Nystrøm, Eiler, arkivar, histori-
 ker, 125, 127, 130, 262.
 Nytorv, 493—94, 588, 602, 617.
 Næstved, 37, 398.
 Nørlund, Poul, museums-
 direktør, historiker, 127, 130.
 Nørre Allé, 230.
 Nørre Boulevard, nu Nørre Vold-
 gade, 211—14.

- Nørrebro, 62, 77, 180, 455, 590—91, 595, 608.
 Nørrebro station, 253.
 Nørrebrogade, 202, 309, 608.
 Nørrebrogades politivagt, 309, 608.
 Nørrebros Teater, 112.
 Nørre Fælle, 426.
 Nørregade, 524, 594, 607.
Nørregaard, Georg, dr. phil., historiker, 567—85.
 Nørre Kvarter, 117.
 Nørreport, 587, 594.
 Nørretorv, 594.
 Nørrevold, 595.
 Nørre Voldgade, 99, 193.
- Odense, 41, 73, 90, 176, 178, 308, 353, 398, 400, 410, 563, 576.
 Odense bys offentlige samlinger, 603.
 Officerer, 67, 260—61, 325, 343.
 Oldenburg, V., dommer, politimester, 205—08.
 Oldenburgske, før Møenske, Infanteri-Regiment, 631.
Olrik, H. G., kontorchef, 303—09.
 Olrik, Henrik, maler, 15, 28, 35, 37, 39.
 Olrik, Jørgen, museumsinspektør, historiker, 559.
 Olsen, Albert, professor, historiker, 355, 626.
 Olsen, Jørgen, fuldmægtig, 324, 340.
 Olsen, Kai, bankbud, 602.
 Olsen, Otto Henning Schrøder, vagtmester, 342.
 Oluf Hunger, konge, 563.
 Omegnskommunerne, 346.
- Opdragelseshjem, 620—21.
 Opfostringshus og den Thorupske Stiftelse, Det kgl., 609—25.
 Opfostringshuset på Christianshavn, 611—13, 624.
 Opfostringshuset i Randersgade, 616, 618—19, 624.
 Opfostringshuset i St. Kongensgade, 615—16, 624.
 Opfostringshusforeningen, 618, 624.
 Opfyldninger, 118.
 Ordenens broderlige Cycle Klub, 106, 440.
 Ordinaries, bicycler, 56, 59, 61—63, 66, 68, 70—71, 87—89, 94, 96, 99—100, 102—04, 106—08, 116, 176, 178, 182, 195, 197, 209, 245—46, 398, 400, 402—03, 418—19, 435, 439.
 Ordinary Cycle Clubben, 61, 104.
 Ordrup, 396, 399, 403.
 Ordrup næs, Holbæk amt, 152.
 Organisationer, kommunale, 300.
 Orm, Carl, skræder, 633—35.
 Oslo, 46—47, 410—11, 563.
 Osted kro, Osted s., Volborg h., 445.
 Osten, Johan Vibe v. d., general-løjtnant, 478.
 Ostindien, 272.
 Ostindisk Kompagni, 1616—50, 354, 361.
 Ostindisk Kompagni, 1670—1729, 361, 364.
 Ousen, Jens, gårdejer, 241.
 Overgaden nedan Vandet matr. nr. 171, 305.
 Overgaden oven Vandet, 611.
 Overpræsidiat, 208.

- Overskou, Thomas, forfatter, teaterhistoriker, 470, 504, 521.
- P**ace ved cykelløb, 404, 432
—33, 443—44, 450.
- Packness, fru, 274.
- Paetz, H. J., fotograf, 26.
- Paladsteatret, 595, 597.
- Paludan, C. F., slotsgartner, 216, 219.
- Pancke, Günther, SS-Obergruppenführer, politigeneral, 315.
- Pantomimeteatret i Tivoli, 486.
- Paris, 33, 37, 72, 80, 398, 406, 413, 490, 526, 531, 535, 563.
- Paskontoret, 648—49, 664.
- Passow, Anna Catharina v., f. v. d. Lühe, kaldet Materna, skuespillerinde og forfatterinde, 457, 535.
- Paulli, Joachim Richard, justitssekretær, forfatter, 466, 488, 544.
- Pauls, konsul, 370.
- Paulsen, Cicilia, g. Matzen, 304.
- Paulsen, Ingeborg, g. Thuesen, 304.
- Paulsen, Julius, maler, 48.
- Paulsen, Waldemar, ekspeditionsssekretær, 339.
- Pedersborg, 86.
- Pedersen, Margrethe, f. Clausdatter, 394.
- Pedersen, P. O., postekspedient, 603.
- Pedersen, Peder, arkitekt, 603.
- Pedersen, Peder, købmand, borgmester, 359.
- Pergolesi, Giovanni, italiensk komponist, 531.
- Permin, frøken, 603.
- Pesten 1711, 627.
- Peter Lieps Hus, 109.
- Petersen, Astrid, fru, 274.
- Petersen, Carl Maglekilde, forfatter, 110.
- Petersen, Eugen, politidirektør, 112, 135, 214—16, 218—20, 222—24, 226.
- Petersen, Hagbarth, 603.
- Petersen, Hertha, fru, 602.
- Petersen, Jørgen H., cykelrytter, 406.
- Petersen, Marie, cykelrytterske, 450.
- Petersen, Niels, værkfører, 400.
- Petersen, Peter Gerbrandt, tømmermester, 267.
- Petersen, Selmer, vognfabrikant, 600.
- Petersen, Th., politiinspektør, 134—35, 310.
- Petersen, Thorvald, cykelrytter, 428.
- Petersen, Tom, maler, 274.
- Petersen, Vilhelm, professor, arkitekt, 18—19, 21, 23—24, 26, 28—32.
- Petersen, Villads, smed, 600.
- Petkum, Simon de, diplomat, 358.
- Peuchlers Bastion, 259.
- Philipsen, Gustav, boghandler, borgerrepræsentant, 235, 581.
- Philipsen, Sally, maler, 601.
- Phønix, hotel, 12.
- Pianofortefabrikation, 568.
- Pietister, 490—91.
- Pilestræde, 456.
- Pilestræde nr. 56, 602.
- Pilestræde nr. 61, 600.
- Pilestræde nr. 70, 602.
- Pilestrædes politistation, 454, 456, 665.

- de Pilloy, Frederik, skuespiller, vinhandler, 459, 461, 505, 527, 529.
- Plautus, Titus, romersk komediedigter, 526.
- Plejeanstalt, Den almindelige, 612—13.
- Ploug, Carl, forfatter, redaktør, 41.
- Poisson, fransk forfatter, 519, 551.
- Politi, Københavns, 81, 92, 133—36, 206, 209, 211—12, 217—19, 221, 224, 233, 309—12, 314—18, 322—23, 327, 332, 334, 348, 454—56, 606—08, 626, 643—44, 654, 656, 662, 664—66.
- Politi, Københavns amts, 67, 206—08, 439—40.
- Politiforening, Københavns, 311.
- Politigården, 314, 344—45, 348.
- „Politiken“, 69, 75—76, 86.
- Politiretten, 311, 493.
- Politistationer, 311—12, 315.
- Politivagter, 309.
- Politivedtægter, 58, 85—86, 102, 203—06, 208—09, 211, 213, 215—16, 218, 221, 226, 228—30, 232, 235—37, 239—40, 242, 244—45, 439.
- Polyteknisk Lærestanstalt, 70, 591.
- Pommern, 362, 630.
- Pontoppidan, Erik, biskop, historieskriver, 556—58, 564—65.
- Pontoppidan, Th., kaptajn, 95.
- Popke, Johan, skrædersvend, 635.
- Portugal, 363, 367.
- Postvæsenet, 67.
- Poulsen, Emil, maler, 603.
- Poulsen, Jens, direktør, 324.
- „Pressens Almanak“, 123.
- Preussen, 650.
- Price, Albert, skuespiller, maler, 35, 39.
- Priemé, Ernst*, redaktionssekretær, 626—64.
- Prior, Alexis J.*, arkitekt, 10—52.
- Prior, Andreas Johannes, skomager, 11.
- Prior, Anna Regine, f. Schmith, 12, 15, 25.
- Prior, Axel, grosserer, 49.
- Prior, H. P., direktør, 36.
- Prior, Hans Peter, grosserer, dampskibsreder, 10—19, 21—26, 29—32, 35, 37, 40, 42, 49, 51—52.
- Prior, Johannes, skibsbygningsingeniør, 21, 25—26, 29, 36.
- Prior, Lauritz, billedhugger, 14—16, 18—21, 23—25, 27—30, 32—40, 49—51.
- Priors havn, nu Tuborg havn, 14.
- Priser, 257.
- Privilegierne for fremmede 29. nov. 1748, 628, 653.
- Professionalisme i sport, 409, 414—16, 419—35, 443—44.
- Profossen, 318.
- Prostitution, 665—66.
- Provinsbørns ferieophold i København, Foreningen til, 324.
- Præster, 2.
- Pyrrhon, græsk filosof, 502.
- Q**uoten, Julius Henrik v., teaterdirektør, 495—500, 503, 505, 508, 511, 518—19, 524, 534, 536, 551.

- Quoten, Samuel v., teater-
direktør, 493—95.
- Racine**, Jean Baptiste, fransk
forfatter, 519.
- Radikale Venstreforening, Den,
274, 603.
- Rafael, italiensk maler, 32.
- Rafn, Jørgen Hansen, rådmand,
skipper, 364.
- Ramsing, H. U., generalmajor,
117—20, 125, 127—28, 130.
- Randers, 73, 204.
- Randers amt, 204.
- Randersgade, 616, 618, 624.
- Rantzau, Christoffer, urtekræm-
mer, 307, 309.
- Rantzau, Otto, geheimeråd,
greve, 491—92.
- Rasmussen, Fr., 106.
- Rasmussen, J. E. Carl, marine-
maler, 39.
- Ravelinen uden for Nørreport,
587, 594—95.
- Rawert, J. H., stadskonduktør,
professor, 9.
- Rawert, O. J., kgl. fabriks-
direktør, 647.
- Ravn, V. C., vicepolitidirektør,
musikhistoriker, 604—05.
- Ravnsborggade, 607.
- „Recueil de Pièces choisies du
nouveau Théâtre Français et
Italie“, 520.
- Regensburg, 497.
- Regnard, Jean-François, fransk
forfatter, 508, 519, 525—26,
530—31, 534, 550—51.
- Regnegade, St., 518.
- Rekabitterlogen Sjælland, 602.
- Reklamebureauet, Akts., 193.
- Rembrandt, hollandsk maler, 32.
- Rentekammeret, 381, 389.
- Renton, engelsk læge, 37.
- Reskript af 22. maj 1812 om be-
taling til håndværkssvende,
642.
- Reskript af 20. sept. 1848 om
anmeldelse af håndværkssven-
de, 655.
- Restauranter, 192.
- Retsforbund, Danmarks, 274.
- Retsplejeloven af 1. okt. 1936,
326.
- Reval, 634.
- Reventlow, Claus, geheimekon-
ferensråd, højesteretspræsi-
dent, greve, 491.
- „Revuen“, ugeblad, 454.
- Revyer, 110, 112—14.
- Rheden, slaget på, 305.
- Ribe, 353.
- Riccoboni, Luigi, italiensk for-
fatter og skuespiller, 519.
- Ridestier, 85, 209—11, 213—18,
222, 226, 228—30, 232—33, 235,
240, 243.
- Riga, 362, 388, 645.
- Rigsbankforordningen af 5. jan.
1813, 615.
- Rigsdagen, 183, 210—11, 238,
245.
- „Rigsdagstidende“, 107.
- Riis, Jørgen, højesteretsadvokat,
forfatter, 498—99.
- Ringer, Hansen, forfatter, 110.
- Ringkøbing amt, 204.
- Ringsted, 126, 128, 438, 445, 563.
- Ripley, England, 91.
- della Robbia, Lucca, italiensk
billedhugger, 32.
- la Rochelle, 386.
- Rodsteen, Jens, admiral, 365.

- Rodsteen, Markor (Markvard), admiral, 365.
- Roed, Holger, maler, 39.
- Rogert, Poul, præst, 478, 488.
- Rogge, Hendrik, skråder, 633.
- Rohde, Åsa, f. Zöylner, cand. mag., 48.
- Rohde, Johan, maler, grafiker, 39, 49.
- Rohde, Margrethe, f. Lehmann, 35.
- Rom, 15—16, 18, 21, 23, 25—28, 31—32, 37, 563.
- Rom, Thorvald, 96.
- Roms Forlag, 95.
- Rose, C. P., skuespiller, 460, 530.
- Rosenborg eksercerplads, 63, 88, 92, 99, 309, 404.
- Rosenborg Kvarter, 645.
- Rosenkilde, C. N., skuespiller, 267.
- Rosenkilde, Inger Cathrine, skuespillerinde, 460.
- Rosenkjær, Jens, kommune-lærer, 118.
- Rosenkrantz Bastion, 258—59.
- Rosenstand, Vilhelm, maler, 39.
- Roskilde, 103, 128, 202, 438, 443, 445—46, 556—60, 562—63, 644.
- Roskilde amt, 237.
- Roskilde bispestol, 556—57.
- Roskildeborgen, 556.
- Roskilde domkirke, 563.
- Roskilde kro, Herstedvester s., Smørum h., 445.
- Roskildekroniken, 558—59.
- Roskilde museum, 603.
- Roskildevej, 202.
- Rost, Johann Christoph, tysk forfatter, 500.
- Rostock, 376, 631.
- Rougsø herred, Randers amt, 204.
- Rubens, P. P., flamsk maler, 32.
- Rubow, Carl, direktør, 231.
- Rubow, Sven, overretssagfører, 411, 439.
- Rullegardiner, 8.
- Rump, N. R., amtmand, minister, 237—38, 241.
- Rundkirker, 129.
- Runeberg, fru, 37.
- Runeberg, Walther, finsk billed-hugger, 15, 37—39.
- Rung, Fr., komponist, 97.
- Rusland, 223, 645.
- Ryesgade, 597.
- Rügen, 633.
- Rygård, 262—64.
- Ryttere, 85.
- Rønnede, 439—40, 443, 447.
- Rønnow, Joachim, biskop, 41.
- Rørdam, K., professor, geolog, 144, 155—57.
- Röttlin, Melchior, sekretær, 358.
- Råd- og Domhuset, 134—35, 224, 311—12, 333, 588.
- Rådhus, Københavns tredje, 319.
- Rådhus, Københavns fjerde, 617.
- Rådhus, Københavns sjette, det nuværende, 193, 256, 276, 313, 315, 320, 323—24, 344—45, 587, 603, 622.
- Rådhusforvalterens kontor, 603.
- Rådhuspladsen, 313—14.
- Rådstueplakat af 8. aug. 1794 om tilladelse for fremmede svende til at rejse, 636.
- Raaschou-Nielsen, Knud, maler, 597—99.

- Saint-Foix, fransk forfatter, 506—07, 551.
- Saint Martin, Frankrig, 386.
- Salmonsens store ill. Konversationsleksikon, 65.
- Salomonsen, Einar, overlæge, 602.
- Salthandel, 365, 380, 384, 386.
- Saltkompagnier, 365—67.
- Samsø, 162.
- Samvirkende Fagforeninger i København, De, 224, 241.
- Saneringskvarteret, 274.
- Sangforeningen Gorm, 602.
- St. Annæ Plads, 10.
- St Annæ Plads nr. 1-3, 588.
- St. Antonistræde, nu Antonigade, 519.
- St. Bendts kirke, Ringsted, 563.
- St. Erik, Samfundet, 294, 296, 298.
- „St. Eriks Årsbok“, 294, 296.
- St. Hans kirke, Odense, 41.
- St. Jakobs kirke, 41.
- St. Jørgens Sø, 597.
- St. Nicolai kirke, 478.
- St. Nicolai Tårn, 606.
- St. Petersborg, 36, 630.
- St. Stefans kirke, 309.
- St. Thomas, 364.
- Sanne, Chr. Svendsen, skræder, 633.
- Sarauw, S., assistent, 143—44.
- Sasse, Samuel, skuespiller, 460.
- Savoyen, 69.
- Saxo Grammaticus, historie-skriver, 558—59, 562.
- Scalabrini, Paolo, italiensk komponist, 503.
- Schandorph, Sophus, forfatter, 109.
- Schannong, Peter, stenhuggermester, 223.
- Scharling, William, professor, minister, 211, 438.
- Schiønning, Julius, fabrikant, 180—81.
- Schlegel, J. E., professor, forfatter, 458—59, 461, 463—64, 472, 487, 489—91, 496, 543.
- Schlegel, J. H., professor, historiker, 461, 533.
- Schlegel, Johan Jacob, skræder, 633.
- Schmedes, Ib, billedhugger, 39.
- Schmidt, Alfred, maler, tegner, 106, 198, 200—01.
- Schmidt, Erik Nielsen, skipper, 364.
- Schmidt & Marstrand, maskinfabrik, 572.
- Schmith, Anna Regine, g. Prior, 12, 15, 25.
- Schou, L. A., maler, 31—33, 35, 37, 39.
- Schubert, Wilhelmine Anne, g. Bang, 269.
- Schumacher, slægt, 350.
- Schurmann, Corfits, præst, 4.
- Schwartz, Frans, maler, 39, 48.
- Schwarz, Frederik, skuespiller, forfatter, 460, 463, 470.
- Schweiz, 644—45.
- Seckman, Didrik, justitiarius i højesteret, oversætter, 474, 477, 508, 529.
- Segl, Københavns, 126—27, 129.
- Seidenfaden, Erik, politidirektør, 348.
- Seksdagesløb, 409—10.
- Selling, Gösta, svensk stadsantikvarie, 281, 299, 301.

- Selskab for Staden Københavns
Historie og Topografi, 294.
- Selskabelig-Cyclist-Forening,
104.
- Seniorklubben, cykleklub, 104.
- Sichelkoh, frøken, cykelrytter-
ske, 410.
- Sichelkoh, O., 106.
- Sigbjørn, Nicoline Christine,
g. Michelsen, 131—33.
- Siiger, H. V., mekaniker, 100.
- Simonsgaard, Johs., ingeniør,
274.
- Siwertz, Henning, skræder, 633,
637.
- Sjælland, 92—93, 128, 138, 164,
372, 381—84, 386, 558—60,
614.
- Sjælland, Rekabitterlogen, 602.
- Sjællandske Krønike, Den, 561.
- Sjællandsporten, 213.
- Sjöberg, Josabeth, svensk maler,
289.
- Skarvagt, 318.
- Skat, 221.
- Skattefrihed, 628—29.
- Skattevæsenet, Generaldirektora-
tet for, 182, 184, 249—50.
- Skelskør, 590.
- Skibsted, C. F. de Fine,
fuldmægtig, 595.
- Skidenstræde, nu Krystalgade,
475, 524.
- Skiftekommission, Københavns,
306—07.
- Skifteretten, 307.
- Skildvagter, Kastellet, 124.
- Skindergade, 551.
- Skippere, 2.
- Skipperlavet, 305.
- Skjerbæk, Oluf J., overinspektør
for børneforsorgen, 622.
- Skjern, 603.
- Skjold, Forsikrings-Aktie-
selskabet, 195.
- Skodsborg, 89, 91, 192, 408.
- Skodsborg bakke, 206.
- Skoledirektionen, 587.
- Skolekomedier, 478.
- Skolekommission af 1929 vedr.
Opfostringshuset, 622—23.
- Skoler, 300, 587, 614, 620—24.
- Skolevæsenet, 620.
- Skomagere, 647.
- Skomagerkroen, hjørnet af Gl.
Mønt og St. Regnegade, 518.
- Skotland, 361, 363, 373, 376, 406,
408.
- Skov, Ane Kirstine, tømmer-
mandsenke, 303.
- Skov, Sigvard, museums-
inspektør, 131—33.
- Skovshoved, 70.
- Skram, Erik, forfatter, protokol-
sekretær, 107.
- Skrædere, 626—64.
- Skræderlavet, 626—64.
- Skræderlavets hus i Brolægger-
stræde, 634.
- Skræderlavets hus i Gammel
Mønt, 634—35, 637, 658.
- Skøder, 117, 119.
- Skøjtebaner, 193, 397.
- Skåne, 41, 155, 368, 632.
- Skånske krig 1675—79, 361, 364,
373—74, 378, 384, 390.
- Slagelse, 398.
- Slagelse Cycle Club, 414.
- Slaget ved København 21. juli
1427, 586—87.
- Slagterboderne ved Nicolai
Tårn, 606.
- Slagtere, 606.

- Slangerupbanens station, 309, 608.
 Slesvig, 632, 646.
 Slesvig-Holsten, 362, 371, 374, 381.
 Slotsholmen, 126.
 Slukefter, 210.
 Smed, Den jyske, 455—56.
 Smede, 67, 212.
 Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening, 570—71, 579—80.
 Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Århus, 573.
 Smede- og Maskinarbejdernes Landsforbund, 575—78.
 Smedelavet, 580.
 Smedemesterforeningen, 579—80, 582.
 Smith, Anna, musiklærerinde, 590—91.
 Smith, Carl S. J., porcelæns-handler, 590.
 Smith, Christen, notarius publicus, 477.
 Smith, Juliane Marie, f. Johansen, 590.
 Smith, Olga, malerinde, 590.
 Snaregade, 306.
 Snarens Kvarter, 119.
 Snedkere, 638.
 Snoghøj, Erritsø s., Elbo h., 446.
 „Social-Demokraten“, 571, 573.
 Socialdemokratiet, 105.
 Socialdemokratisk Forbund, 274.
 Sokrates, græsk filosof, 502.
 Solbakken, villa, 623—24.
 Soldater, 123, 631.
 Soldaterforening, 1. Regiments, 123.
 Sompoie, Belou, fransk skuespillerinde, 551.
 Sorgenfri, 70.
 Sorø, 126, 128, 563.
 „Sorø Avis“, 86.
 Sorø kirke, 128, 563.
 Spanien, 363, 367.
 Spiseværter, 639.
 „Sport“, 102.
 Sportsforeninger, 420, 423.
 Sportsplads, 145, 167.
 Sporvejene, 58, 210, 230, 232, 234—35, 275, 313, 597, 603, 607.
 Springgade matrnr. 13, nu Pilestræde nr. 61, 600.
 Späth, Wilhelm v., toldforvalter, 133.
 Stabelstad, København som, 389.
 Stadsgraven, 595.
 Stadsingeniørens direktorat, 230, 603.
 Stadskonduktørens direktorat, 213.
 Stadsmusikanten, 481.
 Stadsret af 29. jan. 1294, Jens Krag, 317.
 Stadsret af 14. okt. 1443, Christoffer af Bayerns, 557.
 Stadsretter, 317.
 Stadtoberstens Bastion, 594.
 Stadt Aalborg, 519.
 Stalknecht, Jørgen, cykel-fabrikant, 108, 178, 183.
 Statens museum for Kunst, 590.
 Statsbaner, De danske, 245—54.
 Statsbanernes centralværksted i Århus, 572, 577.
 Statskollegiet, 358, 366.
 „Statstidende“, 315.
 Stavnsbåndet, 629.
 Steenbeck, D. I., kasserer, 306.
 Steenbeck, Karen Elisabeth, g. Müller, 305—07.

- Steffensen, Cornelius, direktør,
177, 192, 194.
- Stege, 12, 204—05.
- Stelling, Søren, møller, 258.
- Stengade, 455.
- Stenhuggere, skånske, 128.
- Stentøjs- og fajancefabrik i
Kastrup, 266.
- Stephansen, frøken, 603.
- Stephensen, B., fabrikant, 577.
- Stettin, 362, 630.
- Stevns, 26, 130.
- Stiftamtmandene, 639.
- Stockholm, 220, 276—78, 281,
284—85, 287—88, 290, 293—
302, 499, 521, 631.
- Stockholms stadsmuseum, 276
—302.
- Stockholms slot, 126.
- Stokke, Kastellets, 123—24.
- Stolle, tysk danser, 535.
- Store Bælt, 155, 495.
- Store Kongensgade, 16, 613, 616,
624.
- Store Kongensgade nr. 40, 17,
41—44.
- Store Kongensgade matrnr. 75-
77, 496—503, 524—25, 530,
534, 536.
- St. Kongensgades politistation,
613.
- Store nordiske krig 1700—21,
494.
- Store Regnegade, tidl. Reine-
gade, 518.
- Stormgade, 230, 265.
- Straffeloven af 24. juni 1939,
329.
- Stralsund, 362, 630—31.
- Strandboulevarden, 211, 230,
233, 235.
- Stranden, 142—43, 147—48, 169.
- Strandgade, 11.
- Strandgade nr. 14, 602.
- Strand Kvarter, 119.
- Strandpromenaden, nu Strand-
boulevarden, 211.
- Strandvejen, 205, 208, 212, 230,
233—36.
- Strasbourg, 552.
- Struensee, Johann Friedrich,
greve, minister, 612.
- Strøget, 58, 202, 211, 219, 223.
- Strøm, R., nationalbankdirektør,
konferensråd, 581.
- Strømpevæveri på Opfostrings-
huset, 612.
- Studenter, 325.
- Studieskoler, Kunstnernes frie,
39, 48.
- Studiestræde, 588.
- „Styret“, 190.
- Stænderforsamlingen i Roskilde,
644.
- Stær, Chr., tysk skrædersvend,
635.
- Staal, Emil, overretssagfører,
64, 90—91, 112, 223, 225, 425.
- Suckow, kammeradvokat, 2.
- Suhm, Heinrich, 266.
- Suhm, P. F., historiker, 523, 565.
- Sundbo, Arne, borgmester, 117
—20.
- Sunesen, Anders, ærkebiskop,
561.
- Svaneke, 305.
- Svanemosegård, Store, 595.
- Svanemøllen, 263.
- Svanholmsvej nr. 5, 590.
- Svend Estridsøn, konge, 559,
563.
- Svend Tveskæg, konge, 562.
- Svensen, Åge, departements-
chef, 331.

- Svenskekrigen 1643—45, 352, 356.
- Svenskere, 629, 632, 645.
- Sverige, 118, 126, 132, 138, 153, 302, 362—63, 370—71, 376, 386, 627—29, 632, 645, 663.
- Sydhavnen, 142.
- Sydlesvig, 120.
- Syersker, 657.
- Symaskinfabrikanter, 178.
- Synagogen i Læderstræde, 462.
- Syndikalistspektaklerne 1918, 136.
- Søbakken, Skovshoved, 70.
- Søborg mose, 139.
- Søborg sø, 162.
- Søderup, Hjordkær s., Rise h., 559.
- Sørerne, 92, 202, 214.
- Søetaten, 492, 495.
- Søfart, 350—57, 359—71, 373—81, 386, 389—90, 392, 610—11.
- Søfolk, 306.
- Søgaard, *Helge*, museumsdirektør, dr. phil., 555—66.
- Søkvæsthuset i Overgaden oven Vandet, 609, 611, 613, 615.
- Sølvgade nr. 83, 602.
- Sønderborg slot, 41.
- Sønderjylland, 93.
- Søndermarken, 211—12, 438.
- Søndre birk, Københavns amt, 208, 244, 440, 447.
- Søndre Boulevard, 230, 233.
- Sørensen, Peter, cykelhandler, 77, 114, 194.
- Sørensen, Philip, direktør, 320—21.
- Tagensvej, 235, 574, 584.
- Talbot, Gilbert, engelsk gesandt, 370.
- „Tandem!“, 106.
- Tandems, 62—63, 197, 400, 403—05, 414—15, 450.
- Tandemtrykkel, 62—63, 71, 77, 400, 402—03, 411—12, 439.
- Tappenstreg, 529.
- Tausen, Hans, biskop, 41.
- Taxamotorkompagniet, Akts., 324.
- Teaterelevskole, 459.
- Teaterforestillinger, 457—554 passim.
- Teatret på Charlottenborg, 503, 521.
- Teatret i Nørregade, 519, 524—25.
- Teatret på Slotsholmen, 496.
- Teatret i Store Kongensgade nuv. matrnr. 75-77, 496, 498—503, 511, 518, 524—25, 527—34, 536, 551.
- Teglårdstræde nr. 5, 602.
- Teglstensbygninger, 128.
- Teglværk i Brønshøj, 352.
- Teglværk i Kastrop, 266.
- Tegner, Hans, tegner, 44.
- Tegner, J. W., generaldirektør, 246.
- Telefonaktieselskab, Københavns, 67.
- Telefon-Kiosker, Københavns, 67.
- Telegrafvæsenet, 67.
- Terese, St., 264.
- Terkildsen, Gotthard, præst, 478.
- Termansen, N. I., konservator, 274.
- Tessin, Nicodemus, den yngre, svensk arkitekt, 277, 288.
- Tessin, Nicodemus, den ældre, svensk arkitekt, 277.

- Théâtre Français, 511, 527, 546, 552.
- Thaisen, Poul, assistent, 145, 167—68, 170, 172.
- Thielo, Carl August, organist, skuespildirektør, 459—60, 465—70, 472—74, 476, 480, 486, 488, 544, 604—05.
- Thielo, Caroline, skuespillerinde, 460, 463, 473, 482, 506, 508, 535, 604—05.
- Thietmar af Merseburg, biskop, historieskriver, 564.
- Thomsen, farvehandler, 176, 178.
- Thomsen, Alb., kommunelærer, museumsleder, 600.
- Thomsen, Julius, professor, kemiker, 210.
- Thomsen, Marie, frøken, 132—33.
- Thorsen, Sigurd, kommunaldirektør, 313—48, 609—25.
- Thorup, frøkerne, amatørcyklyttersker, 405, 415, 450.
- Thorup, Ole, købmand, kancelliråd, 616, 619.
- Thorvaldsen, Bertel, billedhugger, 30, 32.
- Thuesen, Hans, skipper, 304.
- Thuesen, Ingeborg, f. Paulsen, 304.
- de Thurah, Laurits, hofbygmester, 266.
- „Tidsskrift for Sport“, 96.
- Tillge, fotograf, 601.
- Tilling, Jul. H., vognfabrikant, oldermand, 274.
- „Tilskueren“, 555.
- Titan, Akts., maskinfabrik, 584.
- Tivoli, 114, 116, 194, 230—31, 310, 397, 404, 408, 414, 486.
- Tivolis koncertsal, 665.
- Tizian, italiensk maler, 32.
- Tjenestemænd under Københavns kommune, 587.
- Tjæreby, Anders Rasmussen, murer, 410, 414.
- Tjærehuset, 492, 495, 524, 534.
- Tjærehusteatret, 492, 495, 504—18, 522, 524.
- Tobiesen, Fr.*, overlæge, 604—05.
- Toldbodvej, 12.
- Toldlove, 181—85.
- Toldloven af 4. juli 1863, 182.
- Toldloven af 5. maj 1908, 185.
- Toldruller, 357.
- Toldsteder, 356, 365, 380, 385—86, 391.
- Toldvæsenet, 356.
- Torgau, Tyskland, 497.
- Torstensson-krigen, 352, 356.
- Torvegade, 218.
- Totalisatorspil, 244, 396—97, 431, 433, 436—37.
- Trafikministeriet, 249.
- Trankebar, 354.
- Traps Danmark, 351.
- Traverbanen, Charlottenlund, 397, 402, 415.
- Traverbanen ved Lyngbyvej, 400, 404.
- Trellund, Find Nielsen, købmand, borgmester, 359, 364.
- Trellund, Jonas Jensen, købmand, 359, 366.
- Treu, Michel Daniel, tysk bandepincipal, 496.
- Treårskrigen, 659, 662.
- Trianglen, 100, 230, 597.
- Tricykler, 62—63, 66—67, 70—75, 88, 103, 195, 197, 246, 400, 402, 411.
- Triepcke, Marie, g. Krøyer, 39.
- Tri- og Bicycleclubben, 88, 99.

- Tripletter, 63, 70, 404, 407, 415, 450.
 Troels-Smith, J., afdelingsgeolog, 154.
 Trolle, Jørgen, statsadvokat, 341.
 Trommesalen, 596—97.
 Trondhjem, 478, 563.
 Trækfuglene, cykleklub, 103.
 Tuborg havn, tidligere Priors havn, 14.
 Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, 612.
 Tuxen, L., maler, 39—40, 47—48.
 Tvangshuset i Pustervig, 615.
 Tyske Kammer, 612.
 Tyske operaforestillinger, 504.
 Tyske teaterforestillinger, 458, 493—500, 548, 551.
 Tyskere, 353, 630—35, 638, 640, 645—64, se endvidere Besættelsen 1940—45.
 Tyskland, 93, 176, 178, 183, 363, 476, 479, 493, 500, 503, 506, 522, 627—31, 640, 645, 650, 660, 663.
 Tysk sprog, 458.
 Tøjhusmuseet, 603.
 Tøjmagere, 649—50.
 Tøjmagerlavet, 649—50, 661.
 Tømmer, handel med, 386.
 Tømrere, 638, 647, 650, 652—53, 662.
 Tømrerlavet, 652, 656—57, 662.
 Tømmerstrejken 1794, 636—39.
 Tåstrup, 438—39, 443.
 Tåstrup kirke, 37.
 Udenrigsministeriet, 315—16, 344, 346, 348, 602.
 Udgravninger, 118, 127, 137—75, 257, 602.
 Udlændinge, 626—64; se endvidere Besættelsen 1940—45, Nordmænd, Svenskere, Tyskere.
 Udstilling på Bellahøj 1943, Københavns kommunes historiske, 286, 291.
 Udstilling, Industriforeningens, 600.
 Udstilling i Rådhushallen, Børnenes, 603.
 Udstillingen 1888, 68, 94.
 Udstillingen „Fem fordømte Aar“ i Kbhs. bymuseum, 586, 602.
 Udstillingen „Sanering og Ny-erhvervelser“ i Kbhs. bymuseum, 587—88.
 Uffe, ærkebiskop, 561.
 Uggerløse kirke, 41.
 Uhlich, J. A., sachsisk komediant, 497.
 Uldvarefabrikation på Opfostringshuset, 613.
 Ulfeldts-Plads, 465, 519.
 Ungarn, 645.
 Union af danske Cycleklubber, 425, 431.
 Universitet, Kiels, 592—93.
 Universitet, Københavns, 41, 565, 592—93.
 Vagtselskaber, De forenede, 320—21, 324.
 Vagtværnet, 313—48, 603.
 Vagtværns Forening, Københavns Kommunes, 342.
 Vagtværnsstationer, 331, 341, 343—44.
 Vajsenhus, Det kgl., på Nytorv, 588, 612.

- Valby, 180, 184.
 Valdemar, prins, 69, 201.
 Valdemar Sej, konge, 333.
 Valdemarerne, 563.
 Valeur, Carl, birkedommer, 208.
 Vandledding, 588.
 Varberg slot, Halland, 351.
 Varde, 204.
 Varetransport, 66—67.
 Wartberg, Jens Severin, generalprokurør, direktør for Det kgl. Teater, 505.
 Vartov, 136, 317, 322, 324, 331, 340, 344—45, 602, 613.
 Vater, J. F., musikdirektør, 114.
 Vedbæk, 439.
 Vedtægt af 30. dec. 1857 for bestyrelsen af staden Københavns kommunale anliggender, 616.
 Weeck, tysk cykelrytter, 414.
 Wegener, E. H., præst, 86.
 Weie, Agnes, f. Jensen, maler, 47.
 Weie, Edvard, maler, 40, 47—48, 598.
 Weinberg, Johan Christopher, skomager, 519.
 Weinmann, slægt, 350.
 Weissenfels, Tyskland, 497.
 Vejerhuset, 392.
 Vejrdningen af 1793, 241.
 Vejvisere, 38, 177, 304—05.
 Velocipeder, 213, 246, 410.
 Velten, Johan, tysk bandeprincipal, 497.
 Venneminde, Lille, 274.
 Venstreforening, Den liberale, 603.
 Werkmäster, Jerk, svensk maler, 288.
 Wernaa, E., lektor, 603.
 Vesterbro, 346, 587, 591, 594—95, 597.
 Vesterbrogade, 230, 232, 587—91, 595, 597.
 Vesterbrogade nr. 126, 591.
 Vesterbros Passage, 230, 232.
 Westergaard, fru, 603.
 Vesterhavet, 358, 366, 370.
 Vester Kvarter, 119.
 Vesterport, 345.
 Vesterport, ejendom, 595.
 Vestervold, 267, 595.
 Vester Voldgade nr. 113, 264—68.
 West-Hansen, M., fru 274.
 Vestindien, 133, 354, 363—65, 460.
 Vestindisk kompagni, plan om, 354.
 Vestindisk Kompagni, 1671—1754, 364—65.
 Vestindiske øer, Dansk-, 120.
 Vestre Boulevard, 211, 230.
 Vestre fængsel, 340.
 Vestre kirkegård, 322.
 Vestre Kirkegårds allé, 623.
 Vibenshus, Store og Lille, 61, 77, 124, 230, 234.
 Victor Emmanuel, italiensk konge, 69.
 Wien, 413, 425.
 Will, C., forretningsfører, 216.
 de Villem (Villum), Johan, købmand, industridrivende, 354.
 de Villiers, fransk digter, 497, 548.
 Willumsen, Jan, maler, 40.
 Vimmelskiftet, 217, 226, 228, 306.
 Vin, handel med, 386.
 Winchester, 563.

- Vinci, Leonardo da, italiensk maler, 32.
- Vinduesglas, 260.
- Winkel & Magnussen, V., kunsthandel, 271.
- Winkler, Jørgen, skræder, 633.
- Vinstrup, S.-Asmindrup s. (ikke Asminderup), Merløse h., 591.
- Winstrups mølle, 587—91.
- Winstrup, Ole Johansen, mekanikus, 591.
- Wisnar, 630.
- Vodroffsgård, 595.
- Vodroffslund, 88, 100, 194.
- Vodroffsvej, 597.
- Vogn- og Beslagsmedemesterforeningen i København, 579—80, 582.
- Vogne, 182—84, 222, 228, 230, 242.
- Vognmagergade, 455.
- Voldene, 588, 595.
- Wolf, Otto, hovedkasserer, 341.
- Wolff, Diderich, krovært, 634.
- Voltaire, François, fransk forfatter, 519.
- Vordingborg, 309.
- Vor Frelzers kirke, 305.
- Vor Frue kirke, den ældste, 126.
- Væddeløbsklubben, 439, 447.
- Væddeløbs-Klubben i København, 426.
- Vægtene, 318.
- Vægtervers, 319—20.
- Vægtervæsen, 317, 320.
- Værebros kro, Ølstykke s., Ølstykke h., 445.
- Wærn, Anders, brygger, 368.
- York, 562.
- Zachariae, F., grosserer, herreekviperingshandler, 123.
- Zahle, Martin Samuel, skræder, 632.
- Zeltner, J. T., arkitekt, 597.
- Zöylner, Åsa, g. Rohde, cand. mag., 48.
- Øerne, 155, 368, 374, 627—29, 639, 645—46.
- Øllgaard, C. K., borgmester, ingeniør, 214—15.
- Øregård, 176, 245.
- Øresund, 93, 137—39, 255, 263, 355, 361—63, 368—69, 371, 373—78, 390, 556.
- Øresundstolden, 356, 360, 368, 370—71, 373.
- Øresunds toldsted, 365.
- Ørsted, Christoffer, skuespiller, teatermester, 460, 505, 534.
- Ørsteds Vej, H. C., 597.
- Øst, fuldmægtig, 601.
- Øst, A. C., grosserer, borgerrepræsentant, 601.
- Østerbro, 22, 590, 617.
- Østerbrogade, 92, 214, 230, 233.
- Østerbros Bicycle Club, 99.
- Østergade, 58, 217, 226, 228, 272—73, 665.
- Østergade nr. 55, matrnr. 34, 272—73.
- Øster Kvarter, 119, 645.
- Øster Kvarter, matrnr. 1755: 312, 404, 405 og 406, 1806: 264, 2.
- Østerport, 124, 258—59.
- Østersøbyer, 370—71.
- Østersøen, 139, 368, 374, 631.
- Østervold, 1, 22, 258—59.
- Øster Voldgade, 211, 214.

- Østpreussen, 630.
Østrig, 645.
Øvre Rågård, 165.
- Åbenrå, 304, 559.
Åboulevarden, 230, 233, 235,
343, 595.
Aabye, Edgar, cand. theol.,
sportsjournalist, 94, 100.
Aby, Nørre, Nørre Aby s.,
Vends h., 179.
- Ålborg, 73, 204, 353, 372, 385
—86, 389, 581.
Aarbog for nordisk Oldkyndig-
hed 1939, 152.
Århus, 59, 106, 178, 353, 372,
385, 398, 428, 438, 565, 572,
577, 581.
Århus Bicycle Club, A.B.C.,
105, 416, 427, 438.
Århus museum, 45—46.
Åstrup, Kongsted s., Fakse h.,
443.
-

RETTELSER

- S. 39, l. 20 f. n.: Triepke, læs: Triepcke.
S. 125, l. 11: Wilhelm, læs: Vilhelm.
S. 280, l. 9: Gustav, læs: Gustaf.
S. 370, l. 14—13 f. n.: *Henry B. Bennet*, læs: *Henry Bennet*.
S. 475, l. 3: J. B. Lodde, læs: B. J. Lodde.
S. 497, l. 9: Weisenfels, læs: Weissenfels.
S. 519, l. 4 f. n.: Hotel du Bourgogne, læs: Hôtel de Bourgogne.
S. 537, l. 6: Luly, læs: Lully.
-